Ferdinand Hamer 1840 - 1900
Missiepionier en martelaar in China

een nieuwe kijk op de missiemethode van de Scheutisten in het noorden van China,
en de reactie daarop van de Chinezen

Proefschrift
ter verkrijging van
de graad van Doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de Rector Magnificus Dr.D.D.Breimer,
hoogleraar in de faculteit der Wiskunde en
Natuurwetenschapen en die der Geneeskunde,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 14 december 2005
klokke 16.15 uur
door

Henricus Hubertus Knipschild

Geboren te Heerlen
in 1944

Promotiecommissie

Promotor:	Prof.dr. J.L. Blussé van Oud Alblas
Referenten:	Prof.dr. J.Th.M. Bank
	Prof.dr. L. Vos (Katholieke Universiteit Leuven)
	Prof.dr. B.J. ter Haar
	Prof.dr. H.L. Wesseling
	Dr. R.G. Tiedemann (SOAS, Universiteit Londen)
	Dr. P.H.H. Vries

Ferdinand Hamer 1840-1900
Missiepionier en martelaar in China

Imagine

Imagine there’s no heaven,
It’s easy if you try,
No hell below us,
Above us only sky,
Imagine all the people
Living for today…

John Lennon, 9 september 1971

Bisschop Hamer Cantate

Nu gaat de gouden hemel open
En Jezus, staande aan ’s Vaders rechterhand,
Van ’t glorierijk Apostelkoor omgeven,
Wenkt hem ten eeuwgen leven
In ’t hemelsch Vaderland.

J.R. van der Lans, 28 september 1902

Ferdinand Hamer 1840-1900
Missiepionier en martelaar in China

een nieuwe kijk op de missiemethode van de Scheutisten in het noorden van China, en de reactie daarop van de Chinezen

Kaarten

Missie van Scheut in Mongolië v
Ferdinand Hamer, missiebisschop in Gansu langs de Zijderoute vii
Ferdinand Hamer, bisschop in de Ordos ix

Voorwoord x

1. Proloog: 28 september 1902, de dag van Ferdinand Hamer 1
Katholiekendag van het bisdom Den Bosch 2
Ontvangst van de genodigden 3
De optocht 5
De onthulling van het standbeeld 6
De rede van dr. Schaepman 8
Feest in Nijmegen 9

2. Missie en bekeren in vervlogen tijden 12
De missie volgens Chateaubriand 14
Christendorpen in Zuid-Amerika 15
Missie in China volgens Chateaubriand 16
Achtergrond en betekenis van *Génie du christianisme* 17
De verbreiding van het christendom vanuit Azië 18
Martelaarschap 19
Verbreiding van het geloof in de vroege middeleeuwen 21
Bedreiging van het christendom vanuit Azië 22
Expansie van het christendom in de Nieuwe Tijd 23
Franciscus Xaverius 24
De missie in Japan, leendoel voor China 26
De moeizame missie in China 27

3. Een nieuwe aanpak van de missie in China 36
Een pater uit Caylus 36
De reisplannen van Huc en Gabet 38
Contacten met boeddhisten en moslims 40
Aanval op het hart van het boeddhisme wordt door China afgeslagen 41
Moderne missie: Europa en China 44
Fransen nemen de positie van Portugal en Spanje over 45
Revolutie in Frankrijk, onrust in China 46
Chinees katholicisme en de Witte Lotus-opstand 47
De periode van grote christenvervolgingen 49
Jean-Gabriel Perboyre (1802 - 1840) 51
Sainte-Enfance: Katholieke Kerk bestrijdt kindermoorden in China 53
Franse staat, Franse leger en Franse missie in het Verre Oosten 56
China tot 1860 57
Ondergang van de harmonie van de hemel in Peking 59

4. Ferdinand Hamer naar China 66
Aankomst in China 66
De Nijmeegse familie Hamer 69
Studie en vroomheid 71
Nederlandse en Franse vroomheid 74
Vroomheid en missie: (Franse) Propagation de la Foi en Sainte-Enfance 76
Belgische interesse voor Verre Oosten-Leopold II (Hertog van Brabant) 78
Leger-aalmoezenier Verbist en kapelaan Van Segvelt pakken de draad op 80
Stichting van Scheut 83
Ferdinand Hamer, de eerste Nederlandse Scheutist 86
Voorbereiding voor de reis naar China 88
Op reis van Scheutveld naar China 90
Parijs 90
Rome 91
Lessen in de missie tijdens de reis 94

5. Ferdinand Hamer, jonge missionaris in Binnen-Mongolië
Missie-idealen, weerbarstige Chinese realiteit, 1865-1868 103
Het missiegebied van Scheut 103
Overname van het missiegebied van de Lazaristen 105
Welkom in Xiwanzi, Mongolië 108
De eerste problemen 111
Ferdinand Hamer op missie in Oost-Mongolië 113
Vurige Chinese christenen? 115
‘Stoffelijke middelen om zielen te redden’ 117
Chinese priesters 121
Priesterroepingen 125
Sainte-Enfance, Heilige Kindsheid 127
De duivel slaat terug 131

6. Carrière tegen wil en dank? Van missionaris tot bisschop 1868-1878 139
Het bloedbad van Tianjin, 21 juni 1870 139
Een nieuwe rol voor Ferdinand Hamer 143
Waarnemend provicaris 145
Hamer als rechterhand van Bax 147
Hamer moet bisschop worden 152

7. Missiebisschop in Gansu langs de zijderoute, 1879-1889 157
Moslim-opstanden 158
Plannen voor Gansu 160
Reis naar de nieuwe missie 163
Aankomst in hoofdstad Lanzhou 165
Hamer reist naar onderkoning Zuo. ‘Ik heb U niet geroepen’ 167
Alleen op de wereld, in Gansu 171
De missie van Gansu aan het werk 173
Ferdinand Hamer en het Franse gezantschap in Peking 176
Steun in de rug vanuit Rome door Leo XIII 178
De missie van Gansu breidt uit met Europese hulptroepen 180
De missie van Gansu breidt uit met Chinese ‘inlandse’ hulptroepen 182
Missie en geld in Gansu 186
Missie van Gansu in beperkt gebied werkzaam 188
Aanpassen aan het Chinese leven, of juist niet? 190
Het afscheid van Ferdinand Hamer uit Gansu 194

8. De missie van West-Mongolië (Ordos) 1866-1890 200
Pionieren in het westen van de Xiwanzi-missie 201
Een basiliek in de steppen van Mongolië 202
Go West: naar de Ordos 204
Steenackers – 'Johannes de Doper' in Klein Brugge (Zuid-Ordos) 208
Scheut op missie in de steden van de Ordos 210
Europa krijgt interesse in Scheut - door het werk in de Ordos 212
Missie van Ordos in de problemen 213
Het korte en mislukte vicariaat van Alfons De Vos (1884-1888) 216
De benoeming van Ferdinand Hamer in de Ordos 219
Orde in de Ordos? 220

9. Missie en macht. Ferdinand Hamer in Europa, mei 1890-maart 1891 227
Taakverdeling en macht in de missie 228
Jeroom Van Aertselaer, algemeen overste en tweede stichter van Scheut 230
Ferdinand Hamer arriveert in Nederland 233
Bisschop Hamer aan de slag vanuit Nijmegen 237
Concurrentie in de missie en de 'dubbele kaakslag' van 1 januari 1891 239
Hamer werft voor de missie 242
Reis naar Lourdes en Mongolië 245

10. Een vrome bisschop in het Wilde Westen van Mongolië, 1891-1900 252
Droogte en honger in de Ordos 254
Overste Van Aertselaer drijft Hamer en Bermijn uit elkaar 259
Ferdinand Hamer wil stoppen in de Ordos 262
Problemen in de Ordos 265
Scheut in het defensief: de moslims vallen aan vanuit het Westen 269
Ferdinand Hamer levensmoe 274
Op naar een nieuwe toekomst voor de missie in de Ordos 276
'Laat de bekeerlingen nu maar komen' 279

11. Onrust in de 'Verkeerde Wereld' 286
Johann Anzer, de Duitse 'bulldozer' van de moderne missie 288
Het superieure katholieke Westen 290
De verkeerde wereld 293
Ferdinand Hamer: van rebel tot volgeling 295
'Hoe meer men toegeeft, hoe meer men neemt'. De mislukte comeback van Ferdinand Hamer 297
Hamer genoodzaakt om te verhuizen 302
De IJzeren Brigade van Alfons Bermijn 304
De Boksers in het oosten van China 307
Natuurrampen in de Ordos en de gevolgen voor de missie 310
Het jubeljaar 1900 313
'Tot ziens, is het niet hier dan in het vaderland waarna wij allen haken' 318

12. Leven na de dood 324
Wat is er met Hamer gebeurd? 326
Op zoek naar zuivere de waarheid van marteldood bisschop Hamer 331
Alfons Bermijn zet het werk van bisschop Hamer voort 334
De definitieve verovering van de Ordos 338

13 Heilige Hamer? 346
Een geschenk uit de hemel 347
Een gedenkteeken voor Mgr. Hamer 351
Nijmegen, een belangrijke katholieke stad 352
Op weg naar de zaligverklaring 355
Het proces Hamer 358

14. Een terugblik en een nawoord 365

15. Historiografisch Essay.
Een zoektocht naar het missioneringswerk van Ferdinand Hamer 371
Problemen bij het onderzoek 372
Zoekresultaten 374
Literatuur en lectuur over Ferdinand Hamer 376
Wetenschappelijke geschiedschrijving 378
De grote vraag: hoe werden Chinese heidenen in de praktijd bekeerd? 380

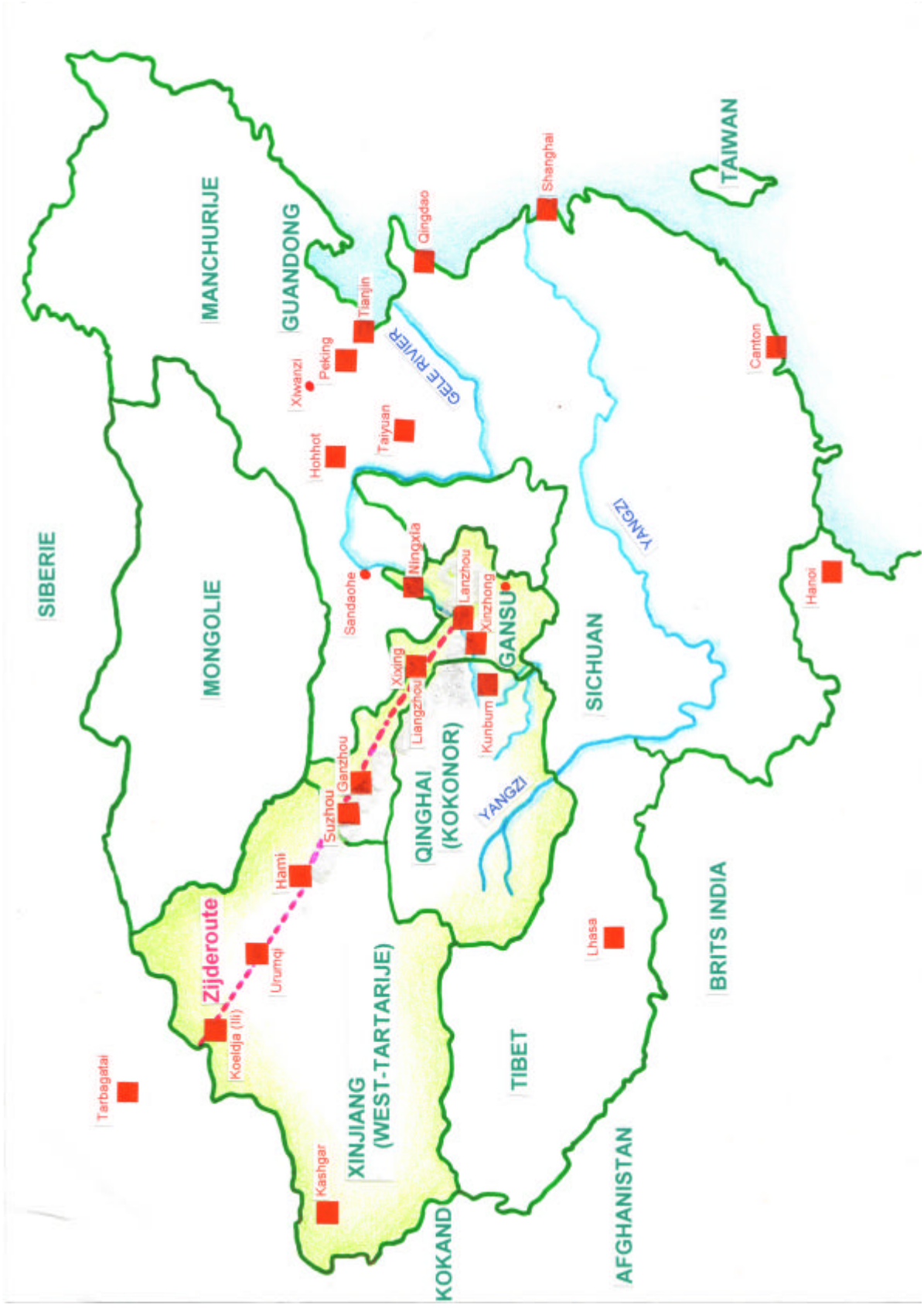
Bronnen 383

Summary 393

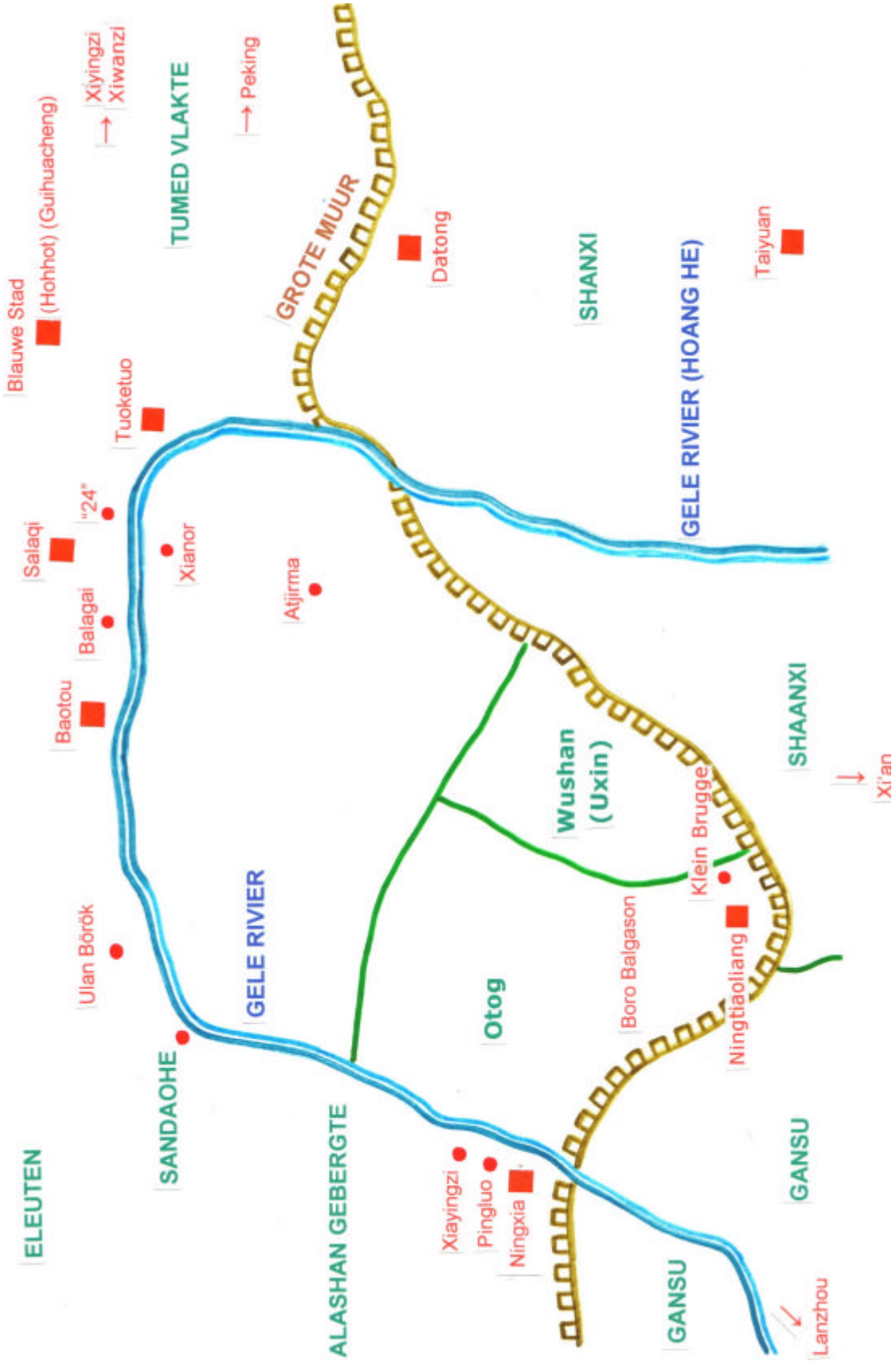
Curriculum Vitae 397

Personenregister 399

Missie van Scheut in Mongolië

Ferdinand Hamer, missiebisschop in Gansu langs de Zijderoute

Ferdinand Hamer, bisschop in de Ordos

Voorwoord

Tijdens mijn studie geschiedenis aan de Universiteit Leiden heb ik ontdekt dat je het werk van een historicus beter begrijpt als je wat meer weet van diens persoonlijke achtergronden. Dat bleek vooral tijdens het zogeheten Crayenborgh college, de Honours Class van de Opleiding Geschiedenis, waarbij dertien wetenschappers uit diverse landen gedurende een semester worden uitgenodigd om een college te komen geven. In 1999 kwam Jack A. Goldstone aan het woord, bekend om zijn boek *Revolution and Rebellion in the Early Modern World* (1991).

Goldstones publicaties en zijn theorie over het ontstaan van revoluties werden een stuk begrijpelijker, toen hij vertelde dat hij oorspronkelijk natuurkunde had gestudeerd en tijdens die studie belangstelling had gekregen voor ‘orde’. Zo raakte hij in een later stadium van zijn leven betrokken bij onderzoek naar de gevolgen van de ‘baby boom’ in Amerika na de Tweede Wereldoorlog, die in de jaren zestig een ware culturele revolutie had veroorzaakt. Bij een onderzoek naar een gevangenisoproer ging hij zich verdiepen in structuren die een samenleving bij elkaar houden, of die juist bepalend zijn in het verbreken van die samenhang. Dankzij deze ontboezeming werd een ingewikkeld boek van bijna zeshonderd bladzijden met tabellen, grafieken, statistieken en wiskundige formules voor de lezer ineens spannend en helder. Misschien is het daarom goed dat ik in mijn eigen boek begin met iets over mijzelf te vertellen.

Als katholiek opgevoed jongetje, geboren in 1944 in de Vroedvrouwenschool in Heerlen, heb ik in 1950 leren lezen op de Sint Martinusschool bij de Broeders van Wijk-Maastricht. De eerste leesboekjes gingen over de missie, die door de broeders van harte werd aanbevolen. Rechts van de ingang van de school was een klein kamertje waar onder meer postzegels, zilverpapier en doppen van melkflessen verzameld werden, zodat met de opbrengst daarvan de paters in verre landen geholpen zouden worden. Af en toe kwam zo’n missionaris in de klas op bezoek en vroeg dan wie er later óók pater of priester wilde worden; er gingen altijd wel een paar handen omhoog (maar nooit de mijne). De broeders probeerden de belangstelling nog extra te stimuleren door een grote wereldkaart op te hangen, waarin overigens die gebieden die (gedeeltelijk tot voor kort) tot het Koninkrijk der Nederlanden behoorden, ingekleurd waren. Nederland én de missie betekenden iets in de wereld, dat werd me duidelijk gemaakt.

Mijn band met de missie en de katholieke kerk verdween geleidelijk uit mijn leven, te beginnen toen ik in Utrecht wis-, natuur- en sterrenkunde ging studeren, en later ruim een kwart eeuw als manager werkzaam was in de wereld van popmuziek. De overgang van de wereld der sterrenkunde naar die van de popsterren was enorm. Popmuzikanten heb ik leren kennen als interessante mensen. Ze beginnen hun carrière vaak op een zolderkamer met een gitaar of een ander muziekinstrument. Ze oefenen, ze schrijven liedjes en ze dromen ervan een idool te worden. Die droom komt maar hoogst zelden uit. Diegenen die succes hebben en een ster worden zijn daar meestal niet op voorbereid. Ze zijn niet naar een school voor pop-idolen geweest, want die bestaat niet. Door hun plotselinge bekendheid kunnen ze niet meer anoniem op straat lopen, hun relatie met familie en oude vrienden wordt veelal verstoord door de grote breuk in hun levenspatroon. Menig pop-idool leeft zich daarom uit in alcohol, drugs, seksuele uitspattingen en allerlei eigenaardigheden waar ik hier nu niet op wil ingaan. Hij of zij overleeft het uitkomen van de grote droom niet altijd. Bekende voorbeelden zijn Jim Morrison, Jimi Hendrix, Janis Joplin en drummer Keith Moon van the Who. Toen Joe Cocker begin jaren zeventig in de Amsterdamse Apollohal optrad, was het een wonder dat hij het concert wist te voltooien. Cocker is zijn drugsverslaving te boven gekomen en is nog in leven.

De grote overgang van ‘niets naar alles’ vind je eveneens terug in de geschiedenis van de Europese expansie overzee. Hernan Cortez, de veroveraar van het Aztekenrijk in Mexico, was een hidalgo uit de armste streek van Spanje, de Extremadura. Het legertje van Francisco Pizzarro, de conquistador van de Inca’s in Peru, die als varkenshoeder begon, bestond voor het grootste gedeelte uit soldaten van die zelfde streek.[1] Voor mij was het niet verbazingwekkend te lezen dat die Europeanen die in de negentiende eeuw naar verre landen trokken om daar de vlag te planten en de Europese beschaving te brengen, er nog wel eens eigenaardige gewoontes op nahielden. In zijn boek *Britain’s Imperial Century* (1993) geeft Ronald Hyam in het hoofdstuk ‘Props of Empire-building: sex, sport and secret societies’ een overzicht van ‘curieuze hobbies’, de bijverschijnselen van de ‘White man’s burden’.[2]

Zo verzamelde Cecil Rhodes fallische kunst, trok William Denison de wereld over met zijn verzameling schelpen en kisten vol met duizenden boeken en besteedde minister-resident Ernest Satow na zijn verblijf in Japan vier jaar van zijn leven in Montevideo (Uruguay) om een vertaling in het Japans te maken van de ‘Navolging van Christus’ (Thomas à Kempis). Robert Hart, zoon van een producent van alcohol in een stadje in het noorden van Ierland, werd inspecteur-generaal van de Chinese douanediensten. In Peking bouwde hij een bungalow in de vorm van de letter ‘H’, met een Chinese en een Westerse vleugel en een biljartkamer in het midden. Hart nam twintig Chinese jongens in dienst om onder leiding van een Portugees westerse instrumenten te leren bespelen en op die manier zijn tuinfeesten met internationale gasten op te vrolijken.[3] Een eeuw later was het een grote *kick* voor de Franse synthesizergod Jean-Michel Jarre om zijn bombastische en alles overstelpende muziek in de Verboden Stad in het hartje van Peking uit te voeren.

Misschien vind je overal excentriekelingen, maar mijn keuze voor de geschiedenis van de Europese expansie was bijna vanzelfsprekend.

Tientallen jaren lang heb ik mij geuit op een manier die gebruikelijk was in de wereld van de popmuziek. Moeilijke woorden ging je uit de weg. Waar het op aankwam was jonge mensen aan te spreken in hun taal. Ook de missionarissen in China, de hoofdpersonen in dit boek, gebruikten de meest eenvoudige woorden. Het waren jongens van eenvoudige komaf en hoewel ze het grootseminarie doorlopen hadden schreven ze hun brieven in wat wij nu spreektaal noemen. Van die brieven heb ik volop gebruik gemaakt. Ik heb er in zekere zin naar gestreefd om de paters hun eigen verhaal te laten vertellen. Daarom heb ik bewust gekozen voor een woordgebruik dat enerzijds aansluit bij mijn eigen verleden, en anderzijds goed past bij het vocabulaire dat de missionarissen zelf gebruikten.

Toeval of niet, juist de afgelopen maanden is op initiatief van *NRC Handelsblad*, de stichting Academische Jaarprijs, de Koninklijke Academie van Wetenschappen (KNAW) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) de zogenaamde ‘Battle of the Universities’ van start gegaan. Deze strijd, met een hoofdprijs van maar liefst 100.000 euro, gaat om de beste vertaling van wetenschappelijk onderzoek naar een breed publiek. Zonder het me te realiseren heb ik met mijn manier van schrijven blijkbaar gekozen voor een stijl die aansluit bij een verlangen om het resultaat van wetenschappelijk onderzoek te verwoorden in een gemakkelijk hanteerbaar taalgebruik.

Om het lezen te vergemakkelijken heb ik een aantal beslissingen genomen. Zo heb ik in vrijwel het hele boek Nederlands als taal gehandhaafd, hoewel de bronnen, waaruit ik in ruime mate citeer, geschreven zijn in het Nederlands, het Vlaams, het Frans, het Engels, het Latijn, het Chinees, enzovoort. Ik gebruik hedendaags Nederlands behalve bij citaten in het oud-Nederlands en oud-Vlaams; die laat ik onveranderd omdat ze zo mooi de tijd weergeven waarin ze geschreven zijn. De oorspronkelijke teksten zijn vanzelfsprekend traceerbaar met behulp van de eindnoten.

Menige missionaris, en dat gold zeker voor de eerste missiejaren van Ferdinand Hamer, schreef zó slecht Nederlands en Frans, en vaak zonder enige interpunctie, dat vele brieven bijna onleesbaar zijn. Daarom heeft de missiecongregatie van Scheut mijns inziens terecht besloten om de fouten (in de bronnenuitgave voor de periode tot 1968) te corrigeren. Ik heb me aan de correcties van Scheut geconfirmeerd. Hiermee hoop ik de lezer veel niet-relevante onduidelijkheid bespaard te hebben.

Zo de paters al moeilijkheden hadden met het schriftelijk hanteren van hun moedertaal, was het voor hen nagenoeg onmogelijk om Chinese woorden eenduidig te gebruiken. Dat gold met name voor de namen van de steden en dorpen waar zij zich vestigden. Ze schreven op wat zij hoorden, of dachten te horen. Bovendien hadden sommige Chinese namen ook nog Mongoolse tegenhangers (of omgekeerd). Ik zal de lezers een berg ellende (die ik heb moeten doorworstelen) besparen en mij zoveel als mogelijk is uiten in continu woordgebruik, op basis van de hedendaagse pinyin-spelling. In een drietal kaartjes, bewerkingen van missiekaarten van Scheut, kunnen vrijwel alle plaatsnamen getraceerd worden.

Op instigatie van mijn promotor heb ik de verantwoording van mijn onderzoek na het schrijven van dit boek een wat ongebruikelijke plaats gegeven, namelijk helemaal achterin. Dat zal de leesbaarheid van het levensverhaal van bisschop Hamer ten goede komen, is de verwachting, zonder dat ook maar enigszins afbreuk gedaan wordt aan een degelijke beschouwing van waar het allemaal om gaat.

In mijn tekst heb ik zoveel mogelijk formele aanspreektitels weggelaten. De missionarissen van Scheut gingen zich pas omstreeks 1900 pater noemen. Vóór die tijd noemden zij elkaar ‘(zeer) eerwaarde heer’(Z.E.H.) of ‘monsieur’ (M). Ter wille van de leesbaarheid gebruik ik de woorden paters en missionarissen afwisselend. De missionarissen noemden zich trouwens ook zendeling, een woord dat nu uitsluitend van toepassing is op niet-katholieke (protestantse) verkondigers van het christelijk geloof. De paters van Scheut waren in godsdienstige zin overigens uiterst rechtlijnig. In hun ogen waren er drie soorten mensen: 1. christenen (katholieken), 2. ketters (protestanten) en 3. heidenen (alle anderen waaronder aanhangers van de islam, boeddhisme, lamaisme, confucianisme, enzovoort).

In het ontkerkelijkte noordwesten van Europa zijn veel katholiek-christelijke woorden en symbolen in onbruik geraakt. Een recent boek waarin veel wordt uitgelegd is Matthieu Spiertz, *Van aartsbisschop tot zonnelied,* Nijmegen 1998. Ik heb er door gebrek aan ruimte van afgezien om allerlei woorden in de tekst of lange annotaties uit te verduidelijken.

Hoewel het onderzoek is geëntameerd door vertegenwoordigers van de universiteiten van Leiden en Nijmegen heb ik de financiering grotendeels voor eigen rekening moeten nemen. Ik heb echter financiële steun ontvangen, waar ik zeer erkentelijk voor ben. Zo heeft het Sormani Fonds te Nijmegen mij geholpen om een verkennend onderzoek van zes weken in Rome te doen. Het Nederlands Instituut in Rome heeft me onder aantrekkelijke condities in een inspirerende omgeving gehuisvest. De Congregatie van het Onbevlekte Hart van Maria (Scheut) heeft mijn overige reis- en verblijfskosten en tal van andere rekeningen vergoed. Bovendien heb ik in het Scheut-archief te Rome onbeperkt kopieën kunnen maken van documenten, 19de-eeuwse foto’s, illustraties, artikelen en boeken die nagenoeg alleen daar bestudeerd konden worden. Sinds enige tijd heeft de Universiteit Leiden mij in deeltijd als docent in dienst genomen, zodat ik in een deel van mijn levensonderhoud zelf kan voorzien.

Bijna niemand heeft nagelaten mij te helpen, integendeel. Ik heb geweldig veel steun gekregen, ook in het Vaticaan, waar je dat niet zonder meer zou verwachten. De Maastrichtenaar Marcel Chappin S.J., hoogleraar aan de Gregorius Universiteit, was zo bereidwillig mij te introduceren en mij bovendien van tal van adviezen te voorzien. Bij

voorbereidingen op mijn drie reizen naar Rome ben ik uitstekend wegwijs gemaakt door dr. Hans de Valk, die mij graag uitlegde hoe de archieven geïnventariseerd zijn. Hoewel de elektrische stroom juist was afgesloten toen ik mijn onderzoek deed bij de Congregazione delle Cause dei Santi, Piazza Pio XII, 10 (met uitzicht op de Sint Pieter) kreeg ik alle medewerking van Julia Flesch (uit Oostenrijk). De Ier Patrick Byrne, directeur van (het archief van) de Sainte-Enfance, was een geweldige en vrolijke gastheer in het historische gebouw van de Propaganda Fide. Elke ochtend om elf uur werd ik uitgenodigd aan de koffietafel; terwijl het bisschoppen uit de hele wereld 'regende' discussieerden we over Ierse muziek, Dana, en de dood van George Harrison. Marek Rostkowski, directeur van de bibliotheek van de Urbaniana Universiteit, hielp mij bij het efficiënt opsporen van allerlei negentiende-eeuwse missietijdschriften. Het archief van de Propagation de la Foi in Lyon was bereid om mij alle archiefstukken van bisschop Hamer in kopie toe te sturen.

In Rome, bij de Scheutisten, kreeg ik eveneens meer hulp dan ik ook maar kon wensen. Archivaris Nestor Pycke maakte mij wegwijs in het archief, gaf mij *en passant* een cursus kerkgeschiedenis en is tot op de dag van vandaag bereid mij met alles van dienst te zijn. Ik maakte er ook kennis met de zeer gedreven Jeroom Heyndrickx, die vanuit Leuven de Ferdinand Verbieststichting runt. Heyndrickx droeg zijn enthousiasme op mij over, voorzag mij van allerlei materiaal en ideeën en liet mij zelfs weten dat zijn stichting mijn boek in het Engels en Chinees (!) wil uitgeven. Het is onmogelijk om elke Scheutist afzonderlijk te bedanken, maar het is eveneens onmogelijk om niet in lovende woorden te spreken van de hulp die ik ontvangen heb van Harry Stultiens, van Gijs van Schie en vooral van Leo van den Berg, die voortdurend documenten, boekjes en vooral overvloedig illustratiemateriaal uit het Scheut-archief tevoorschijn heeft getoverd. Bovendien heeft Leo mijn manuscript zeer kritisch doorgelezen en mij zodoende voor ontelbare fouten behoed. Zijn positief-kritische houding is een geweldige steun geweest.

In Nederland kreeg ik alle medewerking in het archief van de gemeente Nijmegen, van de Jezuïeten in Nijmegen en van het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag. Koos Kuiper vertaalde Chinese teksten, Martijn Smit (tijdens ons beider verblijf in Rome) Latijnse teksten. Pieter de Coninck en Carli Gispen hielpen mij met hun ideeën over de rooms-katholieke kerk en heiligverklaringen. Egmond van Rijn gaf, op de valreep, nog een aantal 'strenge' correcties. Staf Beelen, auteur van een interessant boek over Remi Van Merhaeghe, stelde zijn archief ter beschikking, Herman Moeshart was van onschatbare waarde, alleen al omdat hij bereid was, en in staat, om 'onleesbaar' fotomateriaal bruikbaar te maken. Cos van Teylingen, die steeds klaar stond om mijn Engels te fatsoeneren. Cora van der Plaats bewerkte de kaartjes van de missie. Gilles Hauwert en Maarten Witkam waren onmisbaar bij het gebruiken van hedendaagse digitale technieken. En last but not least: Frans Hamer, die mij niet alleen het Hamer familie-album heeft geleend, maar ook het manuscript kritisch heeft doorgelezen en van commentaar voorzien. Ik ben iedereen zeer erkentelijk.

Terwijl ik de afgelopen jaren druk in de weer was met mijn onderzoek is een aantal mensen overleden. Allereerst prof dr Jan Roes, nota bene de man die mij op het spoor van bisschop Hamer had gezet. Maar ook de Scheutist Wim van Dillen, die mij geweldig geholpen heeft met het vertalen van de correspondentie van Hamer met het Vaticaan (in het Latijn); Ria IJmkers-Stadhouder, echtgenote van studievriend Frits IJmkers, die mij zeer gestimuleerd heeft; Paul Huiswaard, mijn (studie)vriend, die steeds kritische vragen stelde over de voortgang van het onderzoek; Staf Vloeberghs, directeur van de Ferdinand Verbieststichting in Leuven, die mij zo ter wille is geweest.

Het is in Leiden niet toegestaan om de promotor te bedanken. Alleen om die reden doe ik dat dan ook niet. In zijn plaats geef ik daarom graag een eervolle vermelding aan Marijke van Wissen, die mij de afgelopen maanden uitzonderlijk ter wille is geweest.

Greetje Suman heeft mij in 1995 gestimuleerd om geschiedenis te gaan studeren. De afgelopen tien jaar heb ik mij misschien daarom te veel teruggetrokken in mijn studeerkamer in plaats van er samen met haar op uit te trekken. Toen het woord ‘promotie-weduwe’ enkele jaren geleden ter sprake kwam hebben we het meteen in ons taalgebruik opgenomen. Greetje heeft me de afgelopen jaren bovendien in leven gehouden en voorzien van al datgene wat ik dacht niet nodig te hebben. Zowel de rooms-katholieke kerk als het verre China kan een mens maar beter niet proberen te begrijpen. Nog moeilijker is het zich voor te stellen hoe een vrouw als Greetje Suman het de afgelopen jaren met mij, zo’n onmogelijke man, heeft kunnen uithouden. Speciaal aan haar, voor alles wat zij voor mij gedaan heeft en betekent, draag ik dit boek op.

Noten

[1] Zie o.a. H.Ph. Vogel, *Geschiedenis van Latijns-Amerika*, Utrecht 1992, 27-28.

[2] Ronald Hyam, *Britain's Imperial Century. A Study of Empire and Expansion*, Londen 1993, 290 e.v.

[3] Jonathan Spence, *To change China. Western advisers in China 1620-1960*, Boston 1969, 122.

1. Proloog
28 september 1902, de dag van Ferdinand Hamer

De Nederlandsche martelaren in Chin. Mongolië, gehuldigd door het vaderland
Ik blijf. Gaat mijne Kinderen. God zij met U.
tekst op het Hamer-monument

Hij was een echte Nederlandsche man.
Herman Schaepman, 28 september 1902

China heeft zijn bloed gedronken. De worstelstrijd van Europa met dit geheimzinnige land is nog niet volstreden. Zijn de vorige eeuwen niet geslaagd, deze zal opnieuw in 't kampperk komen.
Ludovicus Hebrans S.J., 28 september 1902

Wij zijn de dag van heden met God begonnen en we zullen hem ook met God eindigen.
Wilhelmus van de Ven, 28 september 1902

Wat zou ik er graag bij geweest zijn, die zondag in het najaar 1902. Op de achtentwintigste september werd Nijmegen al vroeg gewekt door het gebeier van de klokken van alle parochiekerken, gewijd aan Sint Augustinus, Sint Dominicus, Sint Ignatius en Sint Franciscus. Maar die dag ook door kanonschoten! Het weer was prachtig, overal zag je vlaggen wapperen en op straat was het dan ook al snel een levendige drukte.[1]

De mensenmenigte verdrong zich in één van de straten in de Nijmeegse binnenstad, waar, zoals een verslaggever opmerkte, een feestterrein in een tovertuin herschapen was.[2] De Sint Canisius Vereniging had er een gigantische erepoort opgericht, helemaal in Chinese stijl.[3] Talrijke kleurige Chinese ballonnen, sterren en bollen gaven het getimmerte een verrassend effect. Hoog in de top prijkten de portretten van de onlangs in China vermoorde Ferdinand Hamer en de Jezuïet Petrus Canisius, het aloude boegbeeld van de Nijmeegse katholieken.[4] Op het Keizer Karelplein waren de contouren te zien van het standbeeld dat later die dag onthuld zou worden.

Twee jaar eerder hadden berichten over de moord op bisschop Hamer heel het land geschokt. Hij was tijdens de opstand van de Boksers in het verre China gevangen genomen, zwaar mishandeld en ten slotte levend in brand gestoken. Katholiek Nijmegen had ineens een echte martelaar binnen zijn gelederen. Al op de dag van het bekend worden van het nieuws, 18 september 1900, was dat de plaatselijke Rooms-katholieke krant duidelijk: "Wat zal het bericht van zijn dood de familie pijnlijk treffen, maar de overtuiging, dat Mgr. het hoogste doel heeft nagestreefd in het leven: het verkondigen der waarheid, en zijn werk mocht bekronen met den marteldood, den schoonsten, die den Christen sterven kan, zal haar zijn een zoete troost. Wij betuigen de familie Hamer onze hartelijke deelneming en wenschen haar geluk met het voorrecht een broeder te hebben, die als bisschop en martelaar voor Christus stierf'.[5]

In de Broerstraat waren de verwanten van de in China vermoorde Nijmeegse missionaris bij elkaar gekomen in het woonhuis van zijn nicht Caroline Mengsen. Tegen half tien in de morgen begaf katholiek Nijmegen zich naar de Molenstraat, waar Ferdinand Hamer geboren en getogen was. Daar, in de fraaie Sint Ignatiuskerk, werd een pontificale hoogmis opgedragen door niemand minder dan Wilhelmus van de Ven, de bisschop van het bisdom Den Bosch, waar Nijmegen toe behoorde.[6] Van de Ven was al een dag eerder naar de oude keizerstad afgereisd en had in de pastorie in de Hezelstraat de nacht doorge-

bracht. ’s Morgens was hij per rijtuig vanuit de pastorie naar de parochiekerk van de familie Hamer vervoerd.[7]

Katholiekendag van het bisdom Den Bosch

Terwijl de bisschop zijn hoogmis celebreerde begonnen kort na half elf in zes verschillende lokalen de sectievergaderingen van de derde katholiekendag van het bisdom Den Bosch, die ter gelegenheid van de feestelijkheden in het katholieke Nijmegen georganiseerd was . De beneden- en bovenzaal van de Sint Jozefsgezellenvereeniging, de sociëteit ‘De Vereeniging’, de Rooms-katholieke Volksbond, de foyer van de Schouwburg, en de sociëteit ‘Burgerplicht’ zaten vol met vertegenwoordigers van zes secties uit het bisdom om te overleggen en beslissingen te nemen over kwesties die in die tijd urgent werden geacht: de werkgevers, de katholieke werklieden, de drankbestrijding, onderwijs, boerenbond en middenstand.

In de drukst bezochte sectie, die van de ‘werklieden’, werd volgens een verslaggever van *De Maasbode*, een landelijke Rooms-katholieke krant, uitgegeven in Rotterdam, het hoogste woord gevoerd door pater P. van Hooff S.J., president van de Sint Jozefsgezellenvereeniging te Nijmegen, pastoor Van der Kant uit Den Bosch en kapelaan Van Erp, eveneens uit Den Bosch. De vergadering was het er spoedig over eens dat ‘elk streven naar oplossing der sociale arbeidersvrage tot mislukking gedoemd is in haar einduitslag, zoo zij niet als eerste gegeven aanneemt de erkenning van het Bestuur der Goddelijke Voorzienigheid en der persoonlijke zending van Gods Zoon, Onze Heer Jesus Christus mensch geworden. Elke vereeniging van Katholieke werklieden en nog veel meer elke Katholieke vereeniging van werklieden, moet daarom den Katholieken godsdienst en het Katholieke leven als nummer één op haar programma hebben’.

Voor de deelnemers stond het vast dat het socialisme bestreden moest worden, en zedelijkheid en christelijk leven bevorderd. Ideeën waren er volop: Het sparen moest gesteund, het voldoen van genotzucht betoomd, het ambacht bevorderd, al te vroegtijdige verkering gewraakt, de eerbiediging van het ouderlijk gezag hoog gehouden, het onderricht, het godsdienstig onderricht, met alle kracht bevorderd en het bezoek van ongeregelde uitspanningslokalen met alle kracht bestreden worden. Kapelaan Van Erp benadrukte nog eens dat zin-genot tegengegaan moest worden en dat stoffelijke verheffing zonder zedelijke verbetering niet mogelijk was.

Maar er moest meer gebeuren om het rode gevaar te elimineren. Het was noodzakelijk om een einde te maken aan slechte huisvesting, bijvoorbeeld door het oprichten van coöperatieve bouwverenigingen. Belangrijk ook was goed overleg tussen diegene die een bepaald soort van arbeid schept, regelt en uitgeeft, en degene die de arbeid uitoefent, en wel zo dat er geen sprake kon zijn van wederzijdse uitbuiting, maar juist van aanvulling; een harmoniemodel dus. Dat overleg tussen patroon en werkman was vooral gewenst in het bepalen van een minimumloon. Tot slot werden de afgevaardigden uit het bisdom het snel eens dat diocesane rooms-katholieke Werkliedenverenigingen zouden gaan samenwerken om met diocesane fondsen steun te verlenen bij ziekte en overlijden, en om nodige en nuttige kennis onder ‘onze’ werklieden te bevorderen.

De Maasbode maakte er geen melding van of in de sectie Werklieden ook een werkman zelf aan het woord geweest was.

Ook in de bijeenkomsten van de andere secties constateerde de verslaggever, zonder dat hij daar overigens maar enigszins expliciet melding van maakte, een teneur waarbij de kerk bezig was zijn greep op de samenleving te verstevigen. Van het geluid van de ‘gewone man’ was weinig of niets te bespeuren. Zo pleitte Cornelius Prinsen, pastoor in Den Bosch, er met succes bij de middenstand voor om waar mogelijk afdelingen op te richten

van ‘de Hanze’, de Rooms-katholieke vereniging van ‘neringdoenden’. Deze vereniging, gesteund door de kerk, zou de winkeliers helpen om het winkelkrediet tot een minimum te beperken. A.R. Michielsen, kassier van de Boerenleenbank te Dreumel, hield een gloedvol betoog bij de boeren zich toch vooral aan te sluiten bij de boerenleenbanken volgens het Raiffeissen-systeem, die immers geschoeid waren op christelijke leest, en niet alleen door de Rooms-katholieke geestelijkheid werden aanbevolen, maar zelfs door de paus, Leo XIII, in zijn encycliek ‘Graves de communi re’.

In de sectie onderwijs hield J.W. Kemps, hoofd der school te Dinter, een zakelijk betoog. Hij achtte het onder meer wenselijk dat de katholieke onderwijzer ook persoonlijk zou deelnemen aan verenigingen, die in katholieke zin arbeidden aan de vermeerdering van godsdienst, deugd en welvaart bij het volk; dat de onderwijzer met de meeste omzichtigheid te werk moest gaan om goede lectuur te bevorderen, het nutteloze zoveel mogelijk te verwijderen en het schadelijke absoluut te weren; zich bij zijn onderwijs niet zou beperken tot profane wetenschap, maar ook plaats inruimen, zoveel als hij maar kon, aan godsdienst en zedelijkheid. Kemps erkende dat er al veel in deze richting gedaan werd, sprak echter de overtuiging uit dat er nog veel te doen overbleef en riep ouders en opvoeders op om zich nog eens extra te beijveren.

Een aparte bijeenkomst was er voor de sectie ‘drankbestrijding’. Werkgevers werden gestimuleerd zich bij een plaatselijke Rooms-katholieke drankbestrijdersvereniging aan te sluiten en daar ook in hun kring propaganda voor te maken. Ze werden bovendien opgeroepen om vooral zelf het goede voorbeeld te geven in het gebruik van alcohol, een oproep van de afdeling Goirle van ‘Sobrietas’ die blijkbaar noodzakelijk was. De spaarzaamheid onder het werkvolk moest bevorderd worden en daarom werd de werkgevers ten strengste afgeraden om het loon in herbergen uit te betalen. Anton Mutsaers, kapelaan in Den Bosch, kwam tijdens de vergadering nog met nieuwe voorstellen. Hij riep de ondernemers op geen sterke drank te schenken in de fabriek, zelfs niet bij feesten. Tegen het zogenaamde ‘maandaghouden’,[8] vond hij, moest streng worden opgetreden, en personen die zich op zon- en feestdagen bij herhaling aan drankmisbruik schuldig maakten, die konden maar beter van hun werkplaatsen geweerd worden.[9]

De Kerk bood zo voor elk probleem een dwingende oplossing aan.

Ontvangst van de genodigden

Om half twaalf werden de genodigden van die dag door het organiserend comité in de benedenzaal van de Sint Jozefsgezellenvereeniging ontvangen. Dat was een bont gezelschap. Natuurlijk waren vele familieleden van de vermoorde bisschop Hamer aanwezig, onder wie een broer en twee zusters. Maar ook diverse leden van de Eerste en Tweede Kamer, zoals Herman Schaepman, lid van de Tweede Kamer en politiek voorman van de katholieken. Temidden van het hoge gezelschap bevonden zich tevens de vaders van de eveneens door de Boksers vermoorde ‘gewone’ missionarissen André Zijlmans (uit Waalwijk) en Jos Dobbe (uit Den Bosch).

Een speciale gast was Fridolin Knobel, vanaf 1895 Nederlandse minister-resident in China. Tijdens de Bokseropstand was hij door de Chinese opstandelingen samen met de gezanten van de andere westerse landen in de zomer van 1900 van de buitenwereld afgesneden en belegerd in de legatiewijk van Peking. Op de laatste dag van de ‘Fifty-five days at Peking’,[10] 14 augustus, werd hij nog door een kogel in zijn been getroffen.[11] Andere notabelen waren onder meer Jan Jurgens, directeur en eigenaar van de margarinefabriek in Oss; Johannes van der Lans uit Den Haag, die als katholiek journalist naam had gemaakt bij onder meer *Het Huisgezin* en de *Katholieke Illustratie* en op dat moment hoofdredacteur van de *Gelderlander* was, de katholieke krant die in Nijmegen werd (en nog wordt) uitgegeven;[12] Albert Roothaan, Amsterdams componist uit een vermaarde

familie van katholieken, organist en muziekuitgever,[13] had op basis van een tekst van Van der Lans speciaal voor deze dag de Ferdinand Hamer Cantate gecomponeerd. En last but not least: de beroemde Haagse beeldhouwer Bart van Hove, hoogleraar aan de Rijks Academie van Beeldende Kunsten in Amsterdam, die tal van opdrachten voor het Koninklijk Huis had mogen uitvoeren en hier aanwezig was omdat hij de beeldhouwer was van het grote monument van bisschop Hamer dat later die dag onthuld zou gaan worden.

Natuurlijk gaf ook de geestelijke stand acte de présence. De politicus Schaepman hebben we al genoemd. Enkele vrienden van bisschop Hamer, jaargenoten uit zijn studententijd van het seminarie van Rijsenburg, waren voor deze gelegenheid naar Nijmegen overgekomen, waaronder W.F. Elsen, de deken van Groningen. En Andries Jansen, nu pastoor in het Gelderse Elden, maar bijna een kwart eeuw eerder samen met de jonge bisschop Hamer afgereisd naar Lanzhou, hoofdstad van de Chinese provincie Gansu, om in het binnenland van China het ware geloof te prediken; vanuit Gansu was hij door Hamer geselecteerd om een nieuwe missiepost te stichten in het zeer afgelegen Ili, aan de Russische grens. Een andere hoge geestelijke was pater Henri Raymakers uit Helmond, voormalig missionaris in China en sinds kort de eerste directeur van het missiehuis Sparrendaal in Vught, dat de Belgische congregatie van Scheut, waarvan bisschop Hamer al vanaf 1865 lid was, in 1900 had gesticht. En uit België was overgekomen Adolf Van Hecke, algemeen overste van de congregatie van Scheut. Tenslotte kwam ook bisschop Van de Ven na het opdragen van de hoogmis naar het gebouw van de Sint Jozefsgezellen.

Het was de bedoeling dat de hoge aanwezigen op deze ochtend zouden worden verwelkomd door Mr. C.J.A. Heydenrijck, lid van de Raad van State en tevens lid van het ‘Eerecomité tot stichting van het Gedenkteeken voor Mgr. Hamer en Zijne Gezellen, de gevallen Nederlandsche Missionarissen in China’. Maar deze had op het laatste moment wegens ziekte verstek moeten laten gaan. In zijn plaats werd nu het woord genomen door J.V. de Groot O.P., hoogleraar in de scholastieke wijsbegeerte aan de Universiteit van Amsterdam.

Koningin Wilhelmina

Professor De Groot gaf in zijn welkomstwoord onder meer een schets van het edele christelijke gezin waaruit Mgr. Hamer was voortgekomen. Hamer noemde hij een held, wiens naam met gulden letters in de historie geschreven stond. Een speciaal woord had hij voor koningin Wilhelmina, prins Hendrik en koningin-moeder Emma die aan dit feest een nationaal karakter gegeven hadden door ieder persoonlijk bij te dragen aan het tot stand komen van het Hamer-monument. Maar ook riep hij een welkom toe aan het goede volk van Nijmegen dat zijn bijdragen had geofferd voor het monument, van het goudstuk van de meer gegoeden tot het ‘penningske’ van de weduwe.[14] De Groot richtte zich nog eens speciaal tot doctor Schaepman, de ‘vir bonus, die de taal in schoone vormen weet te smeden voor kloeke gedachten, onzen genialen protonotarius’,[15] tot minister-resident Knobel die volgens hem zulke grootste daden gepleegd had en ‘koelie werd onder de koelies’,[16] en fabrikant Jurgens die steeds weer een nieuwe goudader had doen ontspringen als de stroom geld begon te verminderen.

F.M. Knobel, ‘koelie onder de koelies’

De Groot stond nog even stil bij de nagedachtenis van de Nijmegenaar Graadt van Roggen,[17] géén katholiek, maar juist hij was het geweest die de eerste bijdrage had geschonken aan het gedenkteken voor monseigneur Hamer. Hij eindigde met nogmaals dank te brengen aan de koninklijke belangstelling en sprak de wens uit dat het standbeeld straks, na de onthulling, zou schitteren in de stralen van de Oranjezon. Na de luide toejuichingen, gericht aan het adres van de spreker, voor zijn ‘warme, hartelijke en gloedvolle woorden’[18] was het hoog tijd geworden om in de vrolijk versierde gezellenzaal te genieten van een koud buffet. De gasten waren immers van verre gekomen.

De optocht

Tijdens de lunch van de notabelen was er een prettige drukte rondom de Korenbeurs. Daar werd een begin gemaakt met de opstelling van wat in *De Maasbode* een ‘eindeloze stoet’ genoemd werd. De zelatrices[19] van het genootschap van de Heilige Kindsheid, onder leiding van M. Mengsen, een lid van de familie Hamer, hadden vierentwintig meisjes verkleed als Chinese bruidjes, in het wit met paarse bloemen en golvende of krullende lokjes. De eerwaarde zusters uit de Burchtstraat hadden met de meisjes geoefend om, met palmtakken in de hand, de letter H te vormen, ‘de beginletter van des martelaars naam’.[20] Twaalf jongetjes waren als Chineesjes in bontkleurige pakjes gestoken, met geborduurde mutsjes op en lange Chinese staarten. Onder de jongelui herkenden de toeschouwers Louise en Henriëtte Dobbelmann (telgen van de bekende Nijmeegse zeepfabrikant, die tevens bestuurslid van het uitvoerend comité was), Truce Dreesmann, Lida Jurgens, Jan en Nico van Haaren, en tal van neefjes en nichtjes van de vermoorde missionarissen.

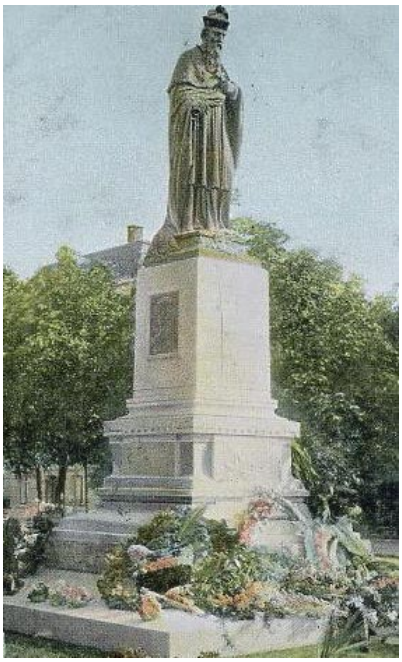
Hoofdcommissarissen en commissarissen van politie hadden gezorgd voor een strenge orde, want de deelnemers aan de optochten moesten in de juiste volgorde lopen. Op de veemarkt werden de verenigingen geordend achter hun nummers. Alle deelnemers waren voorzien van ronde paarse kaarten, en ze kenden de politiesignalen: één toon van het fluitje betekende ‘vooruit’, twee tonen: ‘halt’. Alles was tot in de puntjes geregeld, maar toen de stoet zich in beweging zette, bleek nog weer eens dat ‘hogere’ machten allesbepalend waren. Want nu barstte de ‘hemel in een schrikkelijke stortbui los’.[21] De paraplu’s werden opengetrokken en de chineesjes werden onder de kappen van landauers gestald totdat de lucht weer wat opgeklaard was. De optocht kon in beweging komen!

De vele duizenden toeschouwers, verspreid over de route Hezelstraat, Markt, Burchtstraat, Oude Stadsgracht, Paulstraat, Molenstraat, In de Betouwstraat, Smetiusstraat,

Nassausingel en Keizer Karelplein, keken hun ogen uit. Na de commissaris van politie en een erewacht volgde een stoet van rijtuigen met het voltallige bestuur van het Hamer-comité, alle Chineesjes, bestuur en zelatrices van de Heilige Kindsheid, de jaargenoten van Hamer op het seminarie van Rijsenburg en het muziekcorps van de Koloniale Reserve. In een tweede groep van ruim duizend deelnemers volgden na het rijtuig met de hoofdcommissarissen van politie onder meer een deputatie van de Rooms-katholieke pers, vijftig man sterk, de zouavenbroederschap van Nijmegen, de Onderwijzersbond, de Canisiuscongregatie van Nijmegen, het Kruisverbond van Nijmegen, Millingen en Gendt, de Sint Paulusvereeniging van Den Bosch, Tilburg en Waalwijk, gezellen en patroons van de Sint Jozefsgezellenvereeniging in Nijmegen, de Rooms-katholieke Volksbond van Eindhoven en die van Boxmeer, de Boerenbond van Heeswijk en Puiflijk, de Rooms-katholieke Leesbibliotheek, het Sint Jozefsgilde en Sint Severusgilde, allen uit Tilburg, en de Timmerlieden-vereeniging uit Arnhem. En tot slot een nog groter gezelschap, onder andere de Gildenbond uit Tilburg, ruim driehonderd man, zeshonderd leden van de Rooms-katholieke volksbond uit Nijmegen, de Rooms-katholieke Werkliedenvereeniging uit Helmond, de Sint Eloy-metaalbewerkers uit Den Bosch, Rerum Novarum uit Goirle en vierhonderd leden van de Rooms-katholieke Werkliedenvereeniging uit Den Bosch.

Bij elke vereniging marcheerde een commissaris van orde mee. De toeschouwers bewonderden de vele, rijke vanen en prachtige kransen, vooral het reusachtige bloemstuk van de Sint Jozefsgezellen, een kolossale krans met daarin het bisschoppelijk wapen van bisschop Hamer. Zes muziekcorpsen begeleidden de optocht met vrolijke marsmuziek.

De onthulling van het standbeeld

Tegen drie uur in de middag was het Keizer Karelplein omgevormd tot een concerttheater van een halve cirkel. Het gazon was voor deze gelegenheid volgeplant met kleurige bloemen, de kransen en vaandels stonden opgesteld voor een zee van hoofden, de Chinese bruidjes en jongetjes hadden zich in H-vorm geformeerd, de notabelen namen in uniform of deftig zwart, behangen met ridderorden, op de tribune plaats. Onder gejuich nam ten-slotte bisschop Van de Ven een ereplaats in. Na lange uithalen van schetterend koper klonk boven de duizenden hoofden, het ‘machtige’[22] begin van de Bisschop Hamer-can-

tate: *Gloria in Excelsis Deo, Eer aan God in den hoogen hemel, Lof en dank in eeuwigheid! Uit ons menschelijk gewemel schittert Zijn heerlijkheid.*

In het vierde couplet werd de stormachtige aanval van de Boksers muzikaal geschilderd:

Maar de Booze, onverzoenlijke vijand van
't goede,
Verwekt in helsche woede
Den storm, die de tempels schudde.
O God! de wreede wolf bespringt
De weerloze opgejaagde Christenkudde,
Die rond haar Herder siddrend samendringt.
De goede herder geeft het leven voor zijn
schapen.
Pal staat hij met het kruis als eenig wapen.

"Gij gaat, ik blijf", dus spreekt in
doodsgevaar
De trouwe bisschop tot zijn priesterschaar.
Gelijk de Meester, stervend aan het hout
der schand,
Geeft hij gelaten zich in beulenhand,
En 's-Heilands woord, gepredikt met den
mond,
Bezegelt hij met bloed uit wreede wond
Bij wind gedropen.

In de cantate kwam de beloning voor de getergde bisschop vanzelf aan het slot:

Nu gaat de gouden hemel open
En Jesus, staande aan 's Vaders rechterhand,
Van 't glorierijk Apostelkoor omgeven,
Wenkt hem ten eeuwgen leven
In 't hemelsch Vaderland.
Het witgekleede heir der martelaren
Komt hem met groene palmen wuivend te
gemoet.
Belijders, maagden, aller hemelingen scharen,
Zij bieden opgetogen hem den welkomstgroet.

Gods englen stekend juichend hun
bazuinen,
De azuren bogen davren van geschal
Eén groote jubel vaart door Edens tuinen
Bij klank van gouden harpen zonder tal.
En Stephanus, de prins der
bloedgetuigenschaar,
Omhelst den nieuwen martelaar.
Nijmegens Schutspatroon
Reikt aan Nijmegens Zoon
De rozen-martelkroon.

Na de plechtige Hamer-cantate zette het grote koor, een verzameling van diverse koren uit Nijmegen en omgeving, een feestelijk, makkelijk in het gehoor liggend lied in, eveneens voor deze gelegenheid geschreven.

Nu, Vaderstad, verhef den Held
Uw burgerij ontsproten,
Om deugd en daden waar geteld

Bij de eersten uwer grooten.
En eer met hem de trouwe trits,
Die glanst in de eigen glorie
In 't strijden stond hij aan hun spits;
Zij vieren saâm victorie.

Op verzoek van het Hamer-comité stonden alle aanwezigen bij het tweede couplet op en ontblootten het hoofd:

Onthul nu 't praalbeeld van metaal,
Tot Hamer's roem verrezen,
Dat verren naneef nog verhaal'
Zijn daden hooggeprezen.

Jan Wierdels, secretaris van het comité, verwijderde het omhulsel van het beeld en – aldus een plaatselijke journalist – met 'moeite hield zich de geestdrift in, maar het lied galmde statig, al hooger door en heel de duizendhoofdige schare stemde, zoo niet met den mond dan toch met het hart in met de slotbede':[23]

Aanschouw den Bisschop-martelaar,
Verwinnaar door zijn sterven,
Bij Jesus' troon uw middelaar
Om heil u te verwerven.
O keurtelg van Sint Stevens stad,
Bij God nu hoog verheven,

Zit neder op uw bakermat,
Waar steeds uw lof blijft kleven.
Bevestig ons in 't oud Geloof,
Dat wij, als Gij, nooit buigen,
Maar fier, voor valsche lokstem doof,
Voor Christus' kruis getuigen.

Onder luide toejuichingen werden kransen aangeboden aan Bart van Hove, de beeldhouwer, Albert Roothaan, de componist, en Johannes van der Lans, de tekstdichter. En toen werd het doodstil.

De rede van dr. Schaepman

Dr. Herman Schaepman

In zijn purperen mantel besteeg Herman Schaepman het spreekgestoelte. De politicus had zich grondig voorbereid op zijn tekst en op het effect daarvan bij zijn gehoor. Zo had hij vanuit zijn hotelkamer in Scheveningen met een tekening nauwkeurig aangegeven waar een hoog scherm te plaatsen zodat het geluid van zijn stem zo veel mogelijk draagkracht zou hebben. Ondanks de opnieuw neervallende regen drong het heldere geluid van de zieke[24] prelaat dan ook door tot in de achterste rijen. “Dit is een groote dag, een verheven oogenblik. In brons gegoten staat voor ons het beeld van een bescheiden zoon der oude keizerstad, nu een onsterfelijke held, een glorieuse martelaar”.[25]

In een lange rede schetste monseigneur Schaepman de jeugd van de ijverige, vrome, rustige en gehoorzame jongeman uit Nijmegen die tijdens zijn studie op het seminarie een stem hoorde van de Voorzienigheid. Hij leek een leven als priester tegemoet te gaan, maar hij ‘nam de reisstaf des zendelings op en ging tot de heidenen, tot het land waar onder Gods stralende zonne millioenen en millioenen dolen in de schaduwen des doods. Daar [in China] arbeidde hij tot eere van zijn Heer en Meester, tot heil der zielen die dorsten en hongeren en die hij onvermoeid en onbezweken geleidde tot de levende wateren, voor wie hij het levensbrood brak’.[26]

Veel informatie over het optreden van de missionaris in het Verre Oosten gaf Herman Schaepman niet, maar hij wist zijn publiek wél te raken. Hij haakte in op het chauvinisme van de Nijmegenaars. “Ik weet op welke plek ik sta”,[27] zei hij en noemde Ferdinand Hamer in een adem met Karel de Grote. Hij wist gebruik te maken van opkomende gevoelens van nationalisme op een moment dat Nederlanders tegen de inlanders vochten in het verre Atjeh en de Boeren, hun stamgenoten, tegen de Engelsen in Zuidelijk Afrika. “Hij was een zoon van het vrije Nederlandsche volk, een held van den Dietschen stam, die zeggen kon: ik ben een zoon der oude Nederlanden. Mijn vaderland is waar de vrijheid heerscht”.[28] Volgens Schaepman bevond Nederland zich in een tijdperk van ‘geestelijke ontmanning, van slapheid voor het hoogere en zelfzucht voor het lagere’.[29] In zo’n tijd had ons land grote behoefte aan helden.

"De held, dat is de man die kan. Die kan, niet alleen door grooter, forscher, weidscher kracht, hij is de man die boven zich zelven staat, die zich kan geven, zich kan offeren. In hem is iets meer dan het menschelijke".[30] Hij vond het niet nodig om voorbeelden te noemen van de helden van dat moment, 'wier naam gij hoort in iederen luchttocht, die vol is en trilt van hun roem'.[31] Maar, zo verkondigde de katholieke politicus, er is iets hogers dan de held: dat is de martelaar. Wat bij de held moed en hartstocht is, is voor de ongewapende martelaar geestdrift en liefde. Hamer, die zijn leven voor het geloof had gegeven, stond dus op een nóg hoger plan dan de helden van het moment. En Schaepman pakte nog één keer uit:

"O mijn klein, mijn gelukkig, mijn glorievol Vaderland! U geeft de almachtige God die gave der waardeering, die de grootheid Uwer kinderen huldigt en viert. Daarom zijt gij ons groote Vaderland. Gij verstaat uwe kinderen wat taal des geestes zij spreken, als zij spreken van geloof en liefde, van moed en kracht. Gezegend zijt Gij, mijn Vaderland! Wat de Martelaar zou bidden, bid ik U toe: Met een nakroost Uw helden en martelaren waardig zegene U in de verste geslachten de almachtige Heere God!"[32]

Na deze laatste woorden barstte de menigte dan ook in een stormachtig gejuich los.

Feest in Nijmegen

Dr. Berends, voorzitter van het Hamer-comité verzocht vervolgens aan burgemeester Van Schaek Mathon en zijn wethouders van de tribune af te dalen en symbolisch het standbeeld, opgericht ter ere van bisschop Hamer, te aanvaarden. De burgemeester maakte bekend dat de Korte Molenstraat, tussen het Keizer Karelplein en de Molenstraat waar Ferdinand Hamer tweeënzestig jaar eerder geboren was, en waar nu zijn standbeeld onthuld was, officiëel omgedoopt was in Bisschop Hamerstraat. Op de melodie van het oude Wilhelmus werd een gezamenlijke slotzang aangeheven

Voor Godes woort ghepresen
Heb ik, vrij onversaecht,
Als een helt sondert vreesen
Mijn edel bloet ghewaecht
Lijf en goed al te samen
Heb ik u niet verschoont,
Mijn broeders, hoogh van namen,
Hebben u oock vertoont.

Na 't suer mocht ik ontfanghen
Van Godt, mijn Heer, dat soet;
Daer na so deed verlanghen
Mijn vortstelick gemoet:
Dat is, dat ick mocht sterven
Met eeren, in het velt,
Een eeuwich rijck verwerven,
Als een ghetrouwe helt.

Het was nu tijd voor het leggen van kransen. Een voor een kwamen zij naar voren: Jan Wierdels namens het Hamer-comité, leden van de erewacht, de medeseminaristen van de bisschop-martelaar, de Heilige Kindsheid, een deputatie van de Sint Jozefsgezellenvereeniging, de Rooms-katholieke pers enzovoort. De op zijn Chinees aangeklede kinderen legden bloemenmandjes en palmtakken in kruisvorm. Het duurde niet lang of het voetstuk van het monument was één bloemenzee. Een metalen krans van staatsraad Heydenrijck, gesierd met de nationale kleuren, kreeg een ereplaats recht voor het monument.

De vaandeldragers uit de grote optocht liepen langs het beeld en bogen of wuifden in het voorbijgaan met hun banier. En na afloop van de plechtigheden verdrongen de duizenden toeschouwers zich om het bronzen monument op het Keizer Karelplein van dichtbij te bekijken.

De hoge gasten van die dag waren uitgenodigd voor een korte warme maaltijd in Hotel Keizer Karel. Daar werden vele heildronken uitgebracht en tijdens het diner

werden telegrammen gestuurd aan koningin Wilhelmina, koningin-moeder Emma, prins Hendrik en paus Leo XIII om hen te bedanken voor hun belangstelling, om hen de grote opkomst bij de plechtige onthulling te melden, en hen hulde en toewijding te brengen. Daarna begaven zij zich naar gebouw De Vereeniging voor de algemene vergadering van de Diocesane Katholiekendag, waar pater Henri Raymakers C.I.C.M., directeur van het missiehuis Sparrendaal nog eens de loftrompet over Ferdinand Hamer stak, *malleus conterens petram*, 'de hamer die de rots vermorzelt'.[33] Aan het einde van de bijeenkomst wenste Monseigneur Van de Ven alle deelnemers geluk met de uitslag van deze mooie dag. Hij gaf zijn bisschoppelijke zegen aan de vergadering, die geknield door iedereen ontvangen werd. Na afloop bood *Pizzicato* onder leiding van Charles Baetings in het hotel nog een concert aan.

Ook elders in de stad vonden tal van feestelijke bijeenkomsten plaats en werden feestelijke lofredes afgestoken door onder meer de gevierde redenaars pater N. van Hassel O.P. en pater L. Hebrans S.J. Buiten op straat was er feest voor iedereen. De 'lampenist'[34] C. Wels, beambte van de electrische gemeenteverlichting, richtte een zoeklicht op het standbeeld. Op het feestterrein bij de Chinese erepoort staken sterren en bollen op de gaslantaarns helder af tegen het donkere groen waarin honderden lichtjes straalden en kleurige ballons een zachte gloed verspreidden. Tenslotte gaf op het Keizer Karelplein de Arnhemsche Orkestvereeniging een openluchtconcert met het *Ave Maria* van Gounod als hoogtepunt.

En zo kwam er een einde aan deze dag: de Dag van Ferdinand Hamer.

Telegrafisch Bericht!

BULLETIN.

Bisschop Hamer-Feesten.

Heden ontvingen wij telegrafisch bericht dat de opnamen, jongstleden Zondag genomen, van de Optochten en Feesten ter gelegenheid van de onthulling van het monument van **Monseigneur Bisschop HAMER**, welke tijdens de laatste onlusten in **China** den marteldood stierf, uitstekend geslaagd zijn. Deze reproducties naar het leven genomen, welke **de eenige oorspronkelijke** zijn, worden gedurende de Kermisdagen hier ter stede alléén vertoond in

HOMMERSON'S

Sprekende Electro-Bioscope.

Standplaats Gerard Noodtstraat,

naast de Beignetkraam van den Heer CONSAEL.

De gelijkenis en duidelijkheid zijn verbazend en wordt het geëerde publiek van Nijmegen beleefd tot een bezoek uitgenoodigd.

Verder bevat het programma meer dan 1000 verschillende der nieuwste opnamen uit binnen- en buitenland, die **leven** en **spreken**.

Minzaamst aanbevelend,

H. HOMMERSON,

Gerard Noodtstraat.

Men gelieve vooral goed op NAAM en STANDPLAATS te letten.

Scheut-archief

Noten

1 *De Maasbode*, 30 september 1902.
2 A.J. de Wilt, *De onthulling van het Standbeeld voor mgr. Hamer en Gezellen, te Nijmegen, den 28 September 1902, met Levensbeschrijving van den Bisschop-Martelaar*, Nijmegen 1902, 47.
3 *Maasbode.*
4 Wilt, *Standbeeld*, 47.
De Nijmegse Jezuïet Petrus Canisius (1521-1597) speelde na het Concilie van Trente een grote rol in het herstel van het katholicisme binnen het Heilige Roomse Rijk. In 1864 was hij door Pius IX zalig verklaard.
5 *De Gelderlander*, 18 september 1900.
6 *Maasbode.*
7 Ibidem, 28 september 1902.
8 Zijn roes uitslapen? Het lijkt erop dat menige arbeider wegens overmatig alcoholgebruik niet op tijd aan het werk ging.
9 Verslag van de sectiezittingen in *De Maasbode*, 30 september 1902.
10 Titel van een film met David Niven, Charlton Heston en Ava Gardner die de opstand bij het grote publiek bekend maakte.
11 *Rijks Geschiedkundige Publicatiën, nr. 100. Bescheiden betreffende de Buitenlandse politiek van Nederland 1848-1919 Derde periode 1899-1919, eerste deel, 1899-1903,* Den Haag 1957.
Verslag van Knobel, 17 september 1900.
12 *De Katholieke Encyclopedie*, 1936, deel 16, 119.
13 Johannes Roothaan (1785-1853) was van 1829 tot 1853 generaal-overste van de in 1814 heropgerichte Sociëteit der Jezuïeten. Hij wordt de tweede stichter genoemd.
14 Wilt, *Standbeeld*, 33.
15 Ibidem, 32.
16 Ibidem.
17 In de jaren 1880 verantwoordelijk voor de ontmanteling van de vestingstad Nijmegen.
18 Wilt, *Standbeeld*, 33.
19 Zelatrices, dames die zich inzetten voor een kerkelijk of maatschappelijk doel, in dit geval de missie.
20 Wilt, *Standbeeld*, 36.
21 Ibidem, 34.
22 Ibidem, 38.
23 Ibidem, 39.
24 zie hoofdstuk 14.
25 Wilt, *Standbeeld*, 39.
26 Ibidem, 40.
27 Ibidem, 42.
28 Ibidem, 41.
29 Ibidem.
30 Ibidem.
31 Ibidem.
32 Ibidem, 43.
33 Ibidem, 49.
34 Ibidem, 46.

2. Missie en bekeren in vervlogen tijden

J.M.J.Fr.X. [Jezus, Maria, Jozef, Franciscus Xaverius]
aanhef van alle brieven van Ferdinand Hamer.

Amongst the Portuguese adventurers and desperadoes, there was one European whose work initiated a permanent change… Saint Francis Xavier.
Merle Ricklefs (1993)

[Kangxi] s'attacha au Père Verbiest…. Il fit examiner le christianisme par le tribunal des Etats de l'Empire, et minuta de sa propre main le mémoire des Jésuites. Les juges, après un mûr examen, déclarèrent que la religion chrétienne était bonne, qu'elle ne contenait rien de contraire à la pureté des moeurs et à la prospérité des empires.
Chateaubriand (1802)

De grote Verbiest werd zo naar waarde geschat als een meester in het gieten van kanonnen dat [Kangxi] zelfs een specifiek mortier naar hem noemde.
Wim Holderbeke C.I.C.M. (2003)

chronologie

312	keizer Constantijn wordt christen
496	doop van koning Clovis
733/734	Moren worden bij Tours verslagen
1307	eerste aartsbisschop van Peking (Khanbalik)
1492	Ferdinand en Isabella verdrijven de Moren uit Granada
1494	verdrag van Tordesillas
1552	Franciscus Xaverius S.J. overlijdt voor de kust van China
1582	Matteo Ricci S.J. naar China uitgezonden
1622	Adam Schall von Bell S.J. arriveert in Peking
1644	Manchu's verdrijven de Ming uit Peking en stichten de Qingdynastie
1659	Ferdinand Verbiest S.J. arriveert in China
1705	pauselijke gezant Maillard de Tournon in conflict met keizer Kangxi
1773	Clemens XIV heft de Sociëteit van Jezus op
1802	Concordaat van Napoleon en Pius VII
	Chateaubriand publiceert *Le génie du christianisme*
1865	Ferdinand Hamer, Alois Van Segvelt e.a. vertrekken naar China

Van tijd tot tijd wordt de Nederlandse samenleving opgeschrikt door het overlijden van een bekende landgenoot, een BN'er zoals men die in onze tijd wel noemt. Zo werden wij het afgelopen jaar geconfronteerd met het wegvallen van onder meer prins Bernhard, volkszanger André Hazes, auteur en tekenaar Marten Toonder en politicus/bankdirecteur Wim Duisenberg. Ook de dood van de oude en zieke paus Johannes Paulus II, zes dagen nadat hij op Paaszondag de Urbi et Orbi-zegen had gegeven, heeft grote indruk gemaakt. Als de persoon in kwestie om zijn ideeën vermoord wordt, kan dat de hele samenleving op z'n kop zetten. Dat was onder meer het geval bij de aanslag op Pim Fortuyn, op 6 mei 2002 en die op Theo van Gogh op 2 november 2004. Tot op de dag van vandaag wordt er gediscussieerd over de betekenis van die moorden, de strafprocessen tegen Volkert van der G. en Mohammed B. en de gevolgen van de schokkende gebeurtenissen voor onze samenleving.

Geert Mak, auteur van giga-bestsellers als *De eeuw van mijn vader* en *In Europa*, voelde zich zelfs geroepen om een pamflet te schrijven, dat hem weldra opnieuw een plaatsje in de boekentoptien zou bezorgen. De beginwoorden van *Gedoemd tot kwetsbaarheid* werden in plaats van de titel met grote letters op de voorpagina afgedrukt.

“Hoe kunnen we deze geschiedenis ooit aan onze kleinkinderen vertellen, het verhaal over die laatste maanden van 2004? Wat zullen we ons nog herinneren? Het doorstoken lichaam in de Linnaeusstraat?... Waar moet ik beginnen?” Geert Mak besefte dat het begrippenkader van onze dagen wel eens heel snel kan verbleken en verdwijnen. Over honderd jaar zal het wellicht heel moeilijk zijn om te begrijpen en uit te leggen wat zich nu afspeelt.

Ruim honderd jaar geleden werd in het noorden van China de Nijmegenaar Ferdinand Hamer vermoord. De moord maakte grote indruk, zeker bij het katholieke volksdeel van Nederland. Deze missionaris was met allerlei idealen naar het Verre Oosten getrokken. Hij was niet alleen gemotiveerd om er vijfendertig jaar onder barre omstandigheden te werken aan de bekering van de Chinezen, maar zelfs bereid om er zijn leven voor te geven. Hoe kunnen we dat alles begrijpen? Waarom deed bisschop Hamer wat hij gedaan heeft? “Waar moet ik beginnen?” Het zal nodig zijn om de lezer van dit boek bij de hand te nemen en hem of haar in de komende pagina’s allereerst iets te vertellen over de wereld waaruit het katholieke jongetje Ferdinand Hamer voortgekomen was.

Ferdinand groeide op in de eerste helft van de negentiende eeuw. Die eeuw was nog maar nauwelijks begonnen of het Concordaat werd afgekondigd dat Napoleon Bonaparte, eerste consul van Frankrijk en paus Pius VII (r. 1800-1823) tot stand hadden gebracht. Het was 14 april 1802, de zestigste verjaardag van de paus. Frankrijk kreeg het recht om bisschoppen te benoemen en Rome om die benoeming te bevestigen. Dat was misschien niet meer zoals in betere tijden, vóór 1789, maar het katholieke geloof was wel weer de belangrijkste godsdienst in het Franse Keizerrijk.

Eveneens op 14 april 1802 publiceerde François-René de Chateaubriand (Saint-Malo 1768 - Parijs 1848) een boek waarvan de betekenis moeilijk overschat kan worden.[1] Alfred Cobban beschouwt *Génie du christianisme* (‘de genialiteit van het christendom’) in zijn *A History of Modern France* als het eerste grote manifest van de wedergeboorte van de religie.[2] De Belgische historica Carine Dujardin in *Missie en moderniteit* noemt William Carey en Chateaubriand de twee belangrijkste inspiratoren van de negentiende-eeuwse missiebeweging, Carey aan protestantse, Chateaubriand aan katholieke zijde.[3] Dujardin vindt *Génie du christianisme* een heroïsch epos en citeert de auteur als ‘le magicien du renouveau missionnaire’.[4] Een andere Vlaamse auteur, Dries Vanysacker, constateert dat het boek gedurende de hele negentiende eeuw en zelfs – zeker wat Vlaanderen betreft – in de twintigste eeuw de lievelingslectuur van missionarissen in opleiding was.[5] Ik heb in de bewaard gebleven brieven van Ferdinand Hamer geen directe verwijzing naar het boek van Chateaubriand gevonden, maar ook hij zal zeker door *Génie du christianisme* beïnvloed zijn.

In een tijd dat het katholieke geloof uit de samenleving verdreven was, een tijdperk ook waarin de beschaafde Franse samenleving op chaos en moordpartijen was uitgelopen, blikte Chateaubriand terug en wees het oude geloof aan als de bron van kunst en cultuur, van sociale cohesie, van orde en rust en van al het goede. Hij had heimwee naar het *ancien régime*, met een ‘waarachtig gevoel voor waarden van schoonheid en traditie’,[6] was een van de eerste verheerlijkers van de middeleeuwen[7] en pioneer van de romantische beweging. *Génie du christianisme* is misschien wel het meest reactionaire boek ooit geschreven.

De missie volgens Chateaubriand

Wat vond Chateaubriand van de missie? De missie, zo schreef hij, was een van de grote en nieuwe ideeën van het christendom. De oude Griekse filosofen hadden het heerlijke leven van Athene nooit willen opgeven om de wilden beschaving bij te brengen, de onwetenden te onderwijzen, de zieken te genezen, de armen te kleden, en eendracht en vrede te zaaien onder vijandelijke naties. Missionarissen wél. Ze hadden zeeën, orkanen, het ijs van de pool en de hitte van de tropen doorstaan. Ze voedden zich met walvisolie bij de eskimo, bestegen de dromedaris van de Arabier, doolden met de 'kaffer' door de woestijn, en er was geen eiland in welke oceaan dan ook dat aan hun ijver was ontsnapt. Om zijn doel te bereiken moest de missionaris reizen door ondoordringbare oerwouden en moerassen, over gevaarlijke rivieren en rotsen. Bij aankomst had hij dan te maken met volkeren vol wreedheid en bijgeloof; soms waren het onwetende barbaren, dan weer waren ze bevooroordeeld door hun eigen beschaving. Maar niets kon de missionaris tegenhouden. En wat was zijn beloning? Als een patriot zijn leven gaf voor het vaderland verruilde hij een paar dagen van leven voor eeuwenlange roem, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor zijn familie en nageslacht. De missionaris echter kwam in zijn eentje, ver weg, op een afschuwelijke manier aan zijn einde, zonder publiek, zonder applaus, zonder voordeel voor de zijnen, en dat alles om het eeuwige geluk aan een onbekende wilde te geven. Voor Chateaubriand was de missionaris een ware held.

In *Génie du christianisme* werden de missiegebieden ook ieder afzonderlijk behandeld, vooral uiteraard die gebieden waar de Fransen actief waren (geweest). "Chaque mission avait un caractère qui lui était propre, et un genre de souffrance particulier".[8] Chateaubriand deelde de missie in vooral vier grote regio's in: de Levant (het Ottomaanse rijk), Amerika, Indië (van India tot de Filippijnen) en China (inclusief Tonkin, Cochinchina, het huidige Vietnam dus, en Japan).

Chateaubriand

Chateaubriand was geweldig onder de indruk van de brieven die paters geschreven hadden over hun missiewerk, bij de christelijke galeislaven bijvoorbeeld en in de gevangenissen in Istanbul. Het was daar een inferno waar bovendien de pest volop aanwezig was. Wie er ging werken nam van zijn medebroeders afscheid alsof hij ging sterven. Soms

bracht hij dat offer, soms ontsnapte hij aan het gevaar. Hij citeerde uit een verslag van pater Cachod die net uit zo'n 'hel' van besmettelijke ziektes was teruggekomen. Er was niets dan de duisternis van de nacht. Cachod had de mis opgedragen; hij had de laatste sacramenten gegeven aan zesentachtig dubbelgeketende mannen; bij tweeënvijftig slaven, waarvan er al twaalf doodziek waren, had hij biecht gehoord, drie waren er al overleden voor hij vertrokken was. "Probeer je voor te stellen wat ik voor lucht heb moeten inademen, en dat zonder enige opening naar buiten! Door zijn goedheid heeft God me gered".[9]

Christendorpen in Zuid-Amerika

Vol lof sprak Chateaubriand over de missie van Paraguay, 'tussen de Orinoco en de Rio de la Plata'. Daar hadden de Jezuïeten immers een 'république évangélique'[10] gesticht. Gemakkelijk was het bekeringswerk daar niet geweest: de eerste missionarissen stierven van honger en vermoeidheid; anderen waren vermoord en door roofvogels en wilde kannibalen opgegeten. Toen een missionaris de resten van zijn medebroeder vond, was hij echter vervuld van grote vreugde en zong in zijn eentje het *Te Deum* op het graf van de martelaar. De Indianen waren niet alleen onder de indruk van de kruisen die de missionarissen overal opgericht hadden, de Jezuïeten hadden ontdekt dat de wilden uit deze streken zich aangetrokken voelden tot de muziek en zang van de paters. In hun kano's trokken ze zingend met hun bekeerlingen over de rivieren, 'zoals vrije vogels zingen om wilde vogels in de netten van de vogelaar te lokken'.[11] En, zoals Chateaubriand schreef, de Indianen kwamen van hun bergen af naar de oever van de rivieren om te luisteren, sommigen wierpen zich in de golven en volgden zwemmend het betoverende bootje. De zingende missie! Chateaubriand kon het zelf bijna niet geloven – de verhalen van de paters leken wel fictie, schreef hij…

Chateaubriand gaf een uitvoerige beschrijving van wat volgens hem een ideale samenleving was. De paters Maceta en Cataldino waren op het idee gekomen om (naar Grieks voorbeeld) een agrarische landbouwgemeenschap, een christelijke republiek, te stichten. Het was het eerste dorp van vele, die de Jezuïeten in Paraguay 'reducties' gingen noemen.

Twee missionarissen hadden de algehele leiding, zowel over het geestelijke (het 'eeuwige'),[12] als het materiële (het 'tijdelijke').[13] Geen enkele buitenstaander mocht er langer dan drie dagen blijven om geen inbreuk te kunnen maken op de zeden en gewoontes van de nieuwe christenen die er in ondergebracht werden. Onderwijs was belangrijk – in elke reductie waren twee scholen, één voor lezen en schrijven, de andere voor muziek en dans. Als een kind zeven jaar oud geworden was, bepaalden de twee missionarissen de toekomst van het kind, een leven op het land, of in sommige gevallen in de techniek – als timmerman, slotenmaker, metaalgieter, wever enzovoort. De werkplaatsen hadden als eerste doel om de belangen van de Jezuïeten te dienen want door de Indianen technische vaardigheden bij te brengen hoefden zij niemand van buiten aan te trekken. Vrouwen werkten gescheiden van de mannen; aan het begin van iedere week kregen ze een hoeveelheid linnen en katoen om te bewerken, die ze dan op zaterdagavond moesten inleveren. Markten, ja elke vorm van commercie, was overbodig: een van de twee paters deelde immers uit wat nodig was.

De arbeidsduur was van zonsopkomst tot zonsondergang. Bij het eerste daglicht werd de kerkklok geluid. Mannen en vrouwen gingen naar de mis voor ze aan het werk gingen. Bij het vallen van de avond riep de kerkklok de nieuwe christelijke burgers terug naar het altaar en men zong gezamenlijk het avondgebed. Elke familie had zijn eigen stukje land om te bewerken, en er was ook een gemeenschappelijk veld, 'het bezit van God';[14] dat diende om een reserve op te bouwen in geval van misoogsten en oorlog, en om weduwen, wezen en zieken te onderhouden. Elke zondag, na de Mis, doopten de paters, kon-

digden verlovingen af en voltrokken huwelijken in hun rijkversierde kerk, die midden op het grote plein in de christelijke republiek gebouwd was.

De Jezuïeten voorzagen de nieuwe christenen ook van wapens. Er waren gieterijen voor kanonnen en fabriekjes waar kruit gemaakt werd. Wekelijks waren er militaire exercities met prijzen voor de beste boogschutters, speerwerpers en musketiers. De christenen stonden klaar en waren bereid om elke aanval af te slaan.

Elke reductie had een strakke organisatie, met onder andere politie, justitie, een legerleider en directeur van openbare werken. Alle functionarissen werden benoemd door een volksvergadering, maar er kon alleen gestemd worden op voorstellen van de missionarissen. Een ‘tenicute’, voorzien van een lange stok, bracht de kinderen naar de kerk en naar school; hij hield de missionarissen voortdurend op de hoogte van de vorderingen en gebreken van de leerlingen. Omdat de indianen van nature nu eenmaal traag waren en hun toekomst niet organiseerden, kreeg een zogenaamde landbouwchef opdracht om er op toe te zien dat ze aan het werk bleven. Als de boeren niet deden wat hun was opgedragen werden ze in eerste instantie door de missionarissen berispt; als dat niet hielp volgde een openbare boetedoening voor de kerk en, zo nodig, zweepslagen. Maar dat laatste kwam maar weinig voor, want, zo had de Franse pater Charlevoix verklaard: “Indianen zijn en blijven hun hele leven lang kinderen, brave kinderen.”[15]

Met zo’n aanpak, schreef Chateaubriand, was het geen wonder dat de nieuwe christenen zeer gelukkig waren. Wreedheid en wraakzucht, zoals bij andere volkeren, waren door de missionarissen omgezet in zachtheid, geduld en kuisheid. De aartsbisschop van Buenos Aires kon dan ook melden: “Ik geloof niet dat er hier ooit iemand een doodzonde doet….”[16]

Katholieke landbouwgemeenschappen, we zullen ze in het China van Ferdinand Hamer in de negentiende eeuw nog terugzien.

Missie in China volgens Chateaubriand

Chateaubriand gaf een heel ander beeld van China, het Rijk van het Midden. Het heeft er alle schijn van dat hij zich in de Chinese missie wat minder goed verdiept had. Hij vertelde kort over de reizen van Marco Polo en het eerste missiewerk van de Jezuïet Matteo Ricci (1552-1610) dat hij lokaliseerde aan het einde van de zeventiende eeuw. Chateaubriand, die nu eenmaal vanuit Frans perspectief schreef, baseerde zich, zo lijkt het, vooral op het werk van Voltaire. Hij beschreef braaf de zegenrijke activiteiten van twee pioniers, de Duitser Adam von Schall (1592-1666) en de Belg Ferdinand Verbiest (1623-1688).

Maar toen kwamen de Franse Jezuïeten, afkomstig van het hof van Lodewijk XIV, gewapend met kaarten en globes de verbaasde mandarijnen aan het hof van Peking uitleggen hoe de wereld in elkaar zat! Chateaubriand citeerde de brief van de Franse Jezuïet Dominique Parennin aan de Franse Academie van Wetenschappen: “Messieurs, Vous serez peut-être surpris que je vous envoie de si loin un traité d’anatomie, un cours de médecine, et des questions de physique écrites en une langue qui sans doute vous est inconnue; mais votre surprise cessera, quand vous verrez que ce sont vos propres ouvrages que je vous envoie habillés à la tartare”.[17] Franse tractaten waren in het Chinees vertaald. Volgens Voltaire was Parennin beroemd door zijn wetenschappelijke kennis, zijn wijs karakter en zijn kennis van de Chinese taal. Door het antwoord dat hij kon geven op de Chinese wetenschap was vooral hij bekend geworden.

Chateaubriand eindigde zijn hoofdstuk over China op een lyrische manier. Een keizerrijk dat ondanks allerlei revoluties en veroveringen onveranderlijk had vastgehouden aan zijn eigen cultuur was nu aan het veranderen door het preken van christelijke Europese monniken. Op het moment dat hij zijn boek aan het schrijven was, zo beweerde hij, werd het christendom in Europa vervolgd, de priesters in Frankrijk vermoord, hun bezittingen en hun eer afgepakt. Maar in China werd het juist verkondigd. Dat bewees nog weer eens dat diegenen die het christendom wilden vernietigen door de brandstapels aan te steken, zijn krachtige geest miskenden. Het vuur waarvan men dacht dat het uitgedoofd was, was juist in China opnieuw tot leven gekomen zoals dat na vervolgingen altijd weer gebeurt. Het ware geloof groeide immers altijd in tegenspoed…

Achtergrond en betekenis van *Génie du christianisme*

Génie du christianisme is een Frans boek, geschreven door een Fransman in een bijzondere tijd. Burggraaf Chateaubriand week als vele andere edelen tijdens de Franse Revolutie uit naar het buitenland. In 1791 reisde hij van Saint-Malo naar Baltimore, werd door George Washington ontvangen en trok naar het noorden, waar hij onder andere de Niagara-waterval gadesloeg. Na zijn terugkeer in Frankrijk vertrok hij in 1793, het tijdperk van de ‘Terreur’, opnieuw naar het buitenland, deze keer Engeland. Om in zijn levensonderhoud te voorzien ging hij lesgeven en schrijven. In 1797 publiceerde hij *Essai des révolutions*, maar ook verschenen er succesvolle romans als *Atala*, waarin hij zijn Amerikaanse ervaringen en de uitwerking van de missie verwerkte. In kringen van *émigrés* hervond hij ook het katholieke geloof van zijn jeugd: “Je suis devenu chrétien. Je n’ai point cédé, je l’avoue, à de grandes lumières surnaturelles; ma conviction est sortie de mon coeur: j’ai pleuré et j’ai cru”.[18]

En hij ging over het geloof schrijven. Jarenlang werkte hij aan de tekst; hij schreef en herschreef, zoals dat bij hem niet ongebruikelijk was. In 1799 noemde hij zijn werk nog een ‘petit ouvrage sur la religion chrétienne par rapport à la poésie’.[19] “Il me serait impossible de vous donner une idée exacte de ce livre, différent par son ton et son exécution de tous les livres religieux qui existent. J’ai fait tous mes efforts pour en bannir le ton polémique ou théologique et pour en rendre la lecture aussi agréable que celle d’un roman”.[20] Een boekje over godsdienst dat zich liet lezen als een roman. Uit het in 1801 verschenen boek *Du sentiment considéré dans ses rapports avec la littérature et les arts* (van P.S. Ballanche) haalde hij de kreet ‘Génie du christianisme’.[21] Chateaubriand was intussen een zogenaamde ‘rallié’ geworden, een emigrant die zich onder het nieuwe Napoleontische regime schikte.[22] Boeken konden in die tijd niet zomaar verschijnen. Eerste Consul Bonaparte (Napoleon) hield scherp in de gaten wat er voor ideeën waren in de intellectuele wereld.[23] Het is dan ook opmerkelijk dat Chateaubriand zich in december 1801 al presenteerde als de auteur van *Génie du Christianisme*. Terwijl Napoleon met de

paus onderhandelde over een vorm van samenwerking, met de bedoeling om rust en orde in Frankrijk te herstellen, stond de auteur ongetwijfeld in contact met de censuur. Volgens Presser verscheen het boek 'in de tijd van het Concordaat en schonk het aan deze contra-revolutionaire handeling de door Napoleon zeer gewaardeerde literaire wijding'.[24] Napoleon was ingenomen met Chateaubriand; hij nam hem op in de Franse diplomatieke dienst en zond hem uit naar Rome. De 'samenwerking' was overigens slechts van korte duur – niet veel later weigerde Chateaubriand om de moord op de duc d'Enghien (1804) te billijken en daarmee was het afgelopen met de onderlinge bewondering.

Génie du christianisme was in zekere zin dus een politiek pamflet, in elk geval heeft het gediend om de Europese en binnenlandse politiek van Napoleon in 1802 te ondersteunen. Het deel over de missie was voor een belangrijk gedeelte gebaseerd op de *Lettres Édifiantes*, gedrukte brieven van missionarissen. Bovendien had de auteur rondgereisd door Amerika en in kringen van katholieke adellijke emigranten verkeerd, waar hij ongetwijfeld veel sentimentele verhalen gehoord had. Chateaubriand was niet in Azië, het Verre Oosten, geweest, dat overigens als gevolg van de oorlog met de Britten nagenoeg afgesneden was van Frankrijk. Het is dan ook niet te verbazen dat zijn boek zich vooral baseerde op de secundaire teksten van Voltaire (1694-1778).

De verbreiding van het christendom vanuit Azië

Chateaubriand vermeldde in zijn deel over de missie niet dat Frankrijk, en Europa, oorspronkelijk zélf eens een missiegebied geweest waren. De ideeën van de joods-christelijke godsdienst zijn immers niet in Europa maar juist in het hart van Azië ontstaan.

De oostkust van de Middellandse Zee was in de Romeinse tijd een onrustig gebied. In de tweede eeuw voor onze jaartelling had daar de opstand van de Makkabeeën plaats, waarbij een 'handjevol joodse guerrillastrijders het Seleucidische rijk een gevoelige nederlaag wist toe te brengen'.[25] In het begin van onze jaartelling was het joodse gebied ook rumoerig. Zoals Naerebout en Singor in hun handboek *De Oudheid* schrijven: "In deze context van voortdurende onrust hoort ook de veroordeling en kruisiging thuis… van een vermeende rebel uit Galilea, een zekere Jeshu of Jehoshua, timmerman uit Nazareth. De volgelingen van deze Jezus spraken over hem als de Messias, in het Grieks: de Christos. Hun beweging maakte zich in de jaren vijftig en zestig los van het jodendom en begon aanhangers te werven in het hele rijk. Deze zogeheten christenen zouden nog van zich doen spreken".[26]

In het kielzog van de joden reisden de christenen door het Romeinse rijk.[27] Sommigen van hen – wij noemen ze apostelen - deden dat onder meer met de bedoeling om hun geloof te verbreiden. Paulus was zo'n man. Hij verwierp allerlei joodse gebruiken en wetten. Zo stelde hij de doop van de gelovige in plaats van de joodse besnijdenis. Paulus was een man met een missie die bewust predikend rondtrok, van stad tot stad in Klein-Azië en Griekenland en, in 62 ten slotte in Rome.[28]

Christenen vertoonden een wezenlijk ander gedrag dan de 'gewone' Romeinen. Evenals de joden hadden zij een afkeer van het polytheïstische heidendom. Zij verzetten zich tegen de alom aanwezige Romeinse cultuur, met al haar goden en bijbehorende feesten, spelen en offermaaltijden. De grote meerderheid van de Romeinse bevolking beschouwde juist de christenen als ongelovige atheïsten omdat die weigerden deel te nemen aan de Romeinse culten en daarbij dus de woede van de Romeinse goden over de hele samenleving konden afroepen. Christenen waren in dat licht gezien dus een directe bedreiging van *law and order*. In het jaar 64 beschuldigde keizer Nero de christenen van brandstichting in Rome. Hij liet ze arresteren, ondervragen, ter dood veroordelen en terechtstellen vanwege wat Tacitus hun haat tegen de mensheid noemde.[29]

Martelaarschap

Christenen die om hun geloof vervolgd en gedood werden, kregen het stempel van martelaar, afgeleid van het Griekse woord ‘martyros’, getuige. Een van de eerste martelaars, kort na de kruisdood van Christus, was de hellenist Stephanus die op grond van vermeende godslastering in Jeruzalem door de joden werd gestenigd, overigens met nadrukkelijke instemming van Paulus die in die tijd nog niet was overgegaan tot het christendom.[30] Hij en andere martelaars kregen een speciale plaats in het christelijke geloof, waaronder het predikaat heilig. De (vermeende) dag van hun overlijden werd tot feestdag in de christelijke kerk uitgeroepen. In het geval van Stephanus is dat tweede Kerstdag, 26 december. Het werd gebruikelijk om kinderen bij de doop de naam van een heilige te geven of de naam van een heilige bij wijze van bescherming te verbinden aan een (christelijke) stad. Zo werd Stephanus de patroonheilige van de katholieke stad Nijmegen. De grote kerk van Nijmegen werd in 1272 als Sint Stephanuskerk ingewijd.[31]

Bij het martelaarschap van de Nijmeegse missionaris Hamer werd onmiddellijk aan het martelaarschap van Stephanus gedacht. Pater van Hassel, een van de sprekers op de Dag van Hamer verkondigde: “Het verminkte lichaam van den edelen grijsaard… opent voor ons den hemel met zijn tallooze bloedgetuigen, die den nieuwen martelaar tegemoet treden en toewuiven met hun palmen! Ja, groet hem als uw broeder, heilige Stephanus, eerste bloedgetuige van Jesus’ kerk, groet den held, geboren in de stad, wiens schutspatroon gij zijt!”.[32] En niet voor niets eindigde die dag de Ferdinand Hamer-cantate met de woorden: “Stephanus, de prins der bloedgetuigenschaar, omhelst den nieuwen martelaar, Nijmegens Schutspatroon, reikt aan Nijmegens zoon, de rozen-martelkroon”.[33] Op het gedachtenisprentje dat de familie liet drukken na het bekend worden van de dood van de bisschop werd een regel uit een gebed van Stephanus afgedrukt: “Heere reken hun deze zonde niet aan”.[34]

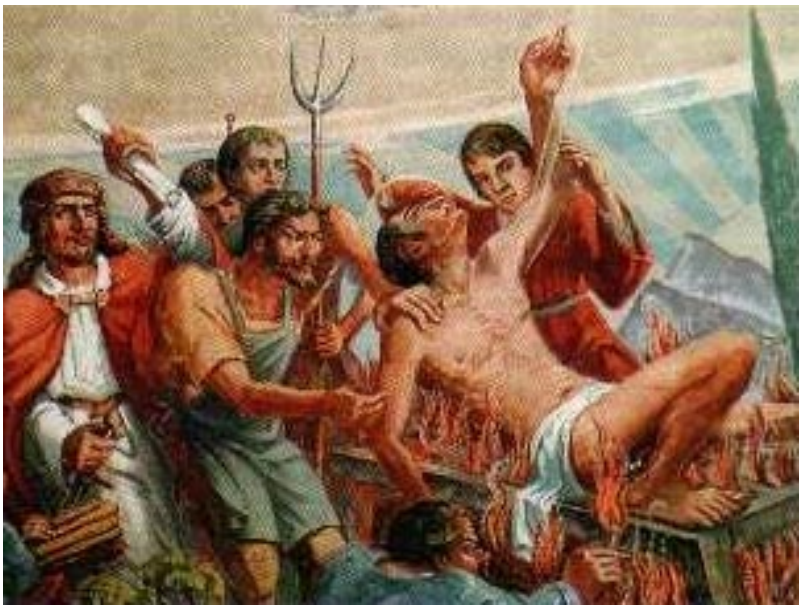

Martelaren in Rome
tekening van Jean-Léon Gérôme ca. 1885

Een grote golf van christenvervolging vond plaats vanaf het jaar 249, toen keizer Decius een algemeen offergebed uitvaardigde om de Romeinse goden op te roepen het rijk in bescherming te nemen. Christenen die weigerden stonden automatisch in de reuk van verraad.[35] In de periode 257-260 zette keizer Valerianus het harde optreden tegen de

christenen voort. Eén van zijn slachtoffers was Laurentius. In de katholieke traditie gaat het verhaal dat de keizer van hem eiste dat hij binnen drie dagen de schatten van de kerk moest komen tonen. Toen hij op die dag met de armen van de stad voor Valerianus verscheen werd hij, alweer volgens de katholieke overlevering, levend op een rooster gebraden. Aan zijn beulen zou hij gezegd hebben: “Draai mij om en eet me” (10 augustus 258), een cynische oproep tot kannibalisme. Vanwege zijn heldhaftige houding werd Laurentius een van de meest vereerde martelaren van de katholieke kerk. Hij werd de patroonheilige van de armen, en vanwege de manier waarop hij omgebracht zou zijn, tevens van de brandweerlieden, koks en bakkers.[36]

Op het Forum Romanum wordt de ‘bakplaats van San Lorenzo’ nog steeds getoond. In Rome werden twee Laurentius-kerken gebouwd. De stoffelijke resten van Stephanus, de martelaar van Jeruzalem, werden naar Rome overgebracht en door paus Pelagius II (579-590) in de San Lorenzo fuori le mura (Sint Laurentius buiten de muren) in één graf verenigd met die van Laurentius. Dat werd in de loop der eeuwen de plek waar talloze martelaars en heiligen begraven werden. Toen Filips II op de feestdag van Laurentius, 10 augustus 1557, bij Saint-Quentin het Franse leger versloeg, besloot hij om het graf van zijn vader Karel V in de vorm van een rooster te bouwen en noemde het San Lorenzo de El Escorial. De stoffelijke resten van paus Pius IX, die in 1865 Ferdinand Hamer en de andere eerste Scheutisten bij hun vertrek naar China in audiëntie ontving, werden na diens overlijden conform zijn wens door het toen opstandige Rome vervoerd om bij de graven van Laurentius en Stephanus bijgezet te worden. Kinderen werden met trots in de naam van de martelaar gedoopt. Een man die in de twintigste eeuw die naam met minder waardigheid droeg was de communist Laurentius (Lavrenty) Beria, die onder Stalin als hoofd van de geheime dienst, tot zijn eigen executie in 1953, menige martelaar creëerde.

Laurentius, 10 augustus 258 A.D.

Op 10 augustus 1864 werd Ferdinand Hamer door aartsbisschop Andreas Schaepman tot priester gewijd. Toen diens achterneef Herman Schaepman in het seminarie van Rijsenburg op 25 juli 1902 een gedenksteen voor ex-student Hamer onthulde herinnerde hij zijn gehoor eraan dat deze ‘op den dag van S. Laurentius priester werd gewijd’.[37] Pater van Hassel ging op 28 september verder en verkondigde: “De dag zijner Heilige Priesterwijding, op Sint-Laurentius, martelaar, stak hem in gloed door den geest des Offers, waarvan hij de gezalfde bedienaar geworden was, en hij… schonk zich aan de missie”.[38] Pater

Raymakers, hoofd van de Nederlandse vestiging van de Scheut-missie, zei op diezelfde dag: “Van de vier helden, die wij heden huldigden, vonden drie hun dood in de vlammen, doch ook van hen mag men zeggen, evenals van Sint Laurentius, dat de vlam die hen uitwendig schroeide, zwichten moest voor het vuur dat inwendig gloeide”.[39]

Verbreiding van het geloof in de vroege middeleeuwen

De grote doorbraak van het christendom kwam met de bekering van de Romeinse keizer zelf, Constantijn (306-337). Waarom hij nu precies tot het Aziatische geloof overging is niet meer te achterhalen. Waarschijnlijk heeft hij zich in de strijd om het keizerschap op de christelijke god beroepen en toen hij in die strijd succes had, dat succes aan dit beroep toegeschreven. Theodosius I (379-395) maakte het christendom zelfs tot de officiële godsdienst van het Romeinse rijk.[40]

In die tijd verkondigde Augustinus (354-430) dat hij tégen bekering door geweld was. Alleen ketters en schismatici mochten met harde hand in de schoot van de moederkerk teruggevoerd worden. Ongelovigen diende men te overtuigen.[41] De belangrijkste bekering was die van de Frankische koning Clovis (496); waarom deze christen werd is niet bekend. Clovis zou echter wel begrepen hebben dat hij voor de overheersing van Gallië de steun nodig had van de Gallo-Romeinse elite, en die was katholiek geworden.[42]

Leek het er nu op dat met de bekering van hun vorstenhuis heel het Frankische rijk tot het katholieke geloof was overgegaan, in de praktijk was het anders. Zo constateerde de Maastrichtse bisschop Amandus (r. 647-650), afkomstig uit het Franse Aquitanië, samen met zijn paus (Martinus I, 649-653) dat de clerus ‘verslapt was’.[43] Na drie jaar lang tegen zijn zin als ‘vaste’ bisschop opgetreden te hebben, kreeg hij toestemming om als rondtrekkende missionaris-bisschop (episcopus ad praedicandum) achter de troepen het Frankische rijk door de trekken, van het Baskenland tot over de Donau en in het gebied van de ‘Vlaamse Friezen’.[44] Amandus, bekend geworden als de apostel van Vlaanderen, leefde volgens de overlevering tot zijn dood in 676 ‘vijftien jaar slechts van één snee brood per dag en hij dronk uitsluitend water’.[45]

Het missiewerk in het huidige Nederland werd ondernomen door Angelsaksische missionarissen. Willibrord (658-739), de ‘apostel van de Friezen’, verbond zijn lot aan de Frankische machthebbers die de Friezen gewapenderhand bedwongen. Hoppenbrouwers en Blockmans wijzen er in *Eeuwen des onderscheids* op dat de kerstening doelbewust hand in hand ging met bruut geweld. Toen de Frankische troepen Utrecht innamen werd een oud kerkje daar opnieuw gewijd, nu aan Sint Martinus van Tours, icoon van de Frankische Kerk. Willibrord werd benoemd tot aartsbisschop van de Friezen, met standplaats Utrecht. Veilig was die plaats niet, want wanneer de Friezen maar even de kans kregen staken ze alle nieuw opgerichte kerken in brand, totdat Karel Martel eindelijk het Friese verzet brak.[46] Missie in het kielzog van veroveringstroepen, is dat de bekering die Augustinus voorstond?

Winfried (674?-754), een monnik uit Southampton en opvolger van Willibrord in onze streken, stichtte als Bonifatius in 744 een klooster in het Duitse Fulda; hij werd in 745 door paus Zacharias (741-752) tot aartsbisschop benoemd. De paus, zelf een Benedictijner monnik, maakte zich zorgen om de problemen rond de opvolging van Karel Martel; hij zorgde ervoor dat niet diens wettige opvolger Childeric III de nieuwe koning van de Franken werd, maar Pepijn III. Dat was voor hem een dubbel voordeel: zo had hij een betrouwbare bondgenoot en voor het eerst kon de paus de grote Europese politiek naar zijn hand zetten.[47] Zijn opvolger Stephanus II (752-757) reisde zelfs naar Frankrijk om Pepijn III persoonlijk te kronen. De echte geloofspraktijk vorderde niet zo erg in het noorden, er was immers geen Frankische militaire ondersteuning. Er werd een lange lijst opgesteld van heidense praktijken en allerlei vormen van ‘bijgeloof’ (superstitones et

paganiae). Bonifatius was onvermoeibaar. Op tachtigjarige leeftijd trok hij met slechts een beperkt escorte rond door zijn aartsbisdom. In het half-heidense gebied werd hij bij Dokkum in 754 door rovers vermoord.[48] Terwijl een 'woedende menigte heidenen zich met zwaarden'[49] op Bonifatius c.s. stortte wist de missionaris zijn gedachten in de laatste seconden van zijn leven nog éénmaal goed te ordenen. Volgens de kroniek van Willibald althans spoorde hij zijn metgezellen vaderlijk aan tot de martelaarskroon: "Weest goeden moeds, en vreest niet hen, die het lichaam doden, maar de ziel, die eeuwig zal leven, niet kunnen verwoesten. Verheugt u liever in de Heer, en bevestigt het anker van uw hoop in God, die u meteen het loon van de eeuwige vergelding zal geven en u in de hal van de hemel woonplaatsen bij de hoogste engelen zal aanwijzen. Weest de ijdele geneugten van deze wereld niet onderdaan, laat u toch niet door de eer der mensen, die zo vergankelijk is, meenemen, maar gaat standvastig in de hier dreigende tijdelijke dood binnen, opdat u met Christus in alle eeuwigheid heersen kunt".[50]

De latere missionarissen in China realiseerden zich in welke traditie zij opereerden. Toen Ferdinand Hamer op 28 augustus 1890 in Nijmegen een pontificale mis opdroeg was in *de Gelderlander* te lezen dat de 'Heilige Augustinus zijn machtigen invloed en veelvermogende voorspraak bij God [zou] aanwenden, om 's Hemels zegen af te smeeken over de missie van Zuid-West Mongolië'.[51] In mei 1898 schreef Amandus (!) Heirman, provinciaal van de congregatie van Scheut in het centrale gedeelte van Binnen-Mongolië, dat het merendeel van de 'huidige christene natiën eertijds als 't ware tegelijk door een enkelen apostel bekeerd werden… Wanneer de tijd, door de Voorzienigheid bepaald, zal gekomen zijn, dan… zullen voor het arme China andere heldhaftige mannen opdagen, die, gelijk een Amandus… [en] een Willibrordus vroeger met onze voorouders deden, de bewoners van het hemelsch keizerrijk op korten tijd in den schoot der H. Kerk zullen brengen'.[52] Na de communistische revolutie van 1949 is een Scheutist van recente datum, Frans Peeters, nog door het nieuwe bewind gearresteerd. Hij liep een tijdlang met handboeien rond en 'sleepte zich van het ene verhoor naar het andere'.[53] Zonder enige wrok zei hij recentelijk: "Ik was geen communistenvreter. Ik heb altijd gezegd dat de roden ook mensen met idealen waren, net als missionarissen…Ik heb altijd geluisterd naar de argumenten van mijn tegenstander. De communisten noemden ons de loophonden van het imperialisme. Wel je kunt ze niet helemaal ongelijk geven. Draai of keer het zoveel je wilt, we zijn China binnengekomen na de Opiumoorlog, in het zog van de koloniale troepen".[54]

Bedreiging van het christendom vanuit Azië

Aan het einde van de achtste eeuw was het in zoverre rustig geworden dat Karel de Grote en paus Leo III het christelijke Europa konden verdelen in een geestelijke macht, die van de paus in Rome, en een wereldlijke, die van de nieuwe keizer van het Heilige Roomse Rijk. Dat deden ze op kerstavond in het 'jubeljaar' 800, op de dag dus voor de herdenking van de geboorte van Jezus Christus. Europa leek nu zo christelijk te zijn dat Karel in 814 kon worden opgevolgd door zijn zoon, die de geschiedenis is ingegaan als Lodewijk de Vrome. Het grote gevaar voor het christendom, en het rijk, kwam in de laatste twee eeuwen van het eerste millennium voor een niet gering gedeelte van buiten, namelijk van de 'heidense' vikingen uit het noorden van Europa, die er met de rijkdommen van de Kerk vandoor gingen totdat ook zij zich in zekere zin lieten inkapselen of integreren.

In het zuiden werd het Frankische rijk bedreigd door een nieuwe Aziatische godsdienst. Mohammed (570-632), stichter van de islam, slaagde erin 'de bedoeïenen van het Arabische subcontinent samen te smeden tot een onoverwinnelijke keurbende met een grote culturele invloed'.[55] Hij en zijn aanhangers, de mohammedanen, overvielen karavanen uit

Mekka en behaalden zo rijke buit.[56] In 630 trok Mohammed zelf Mekka binnen; toen hij twee jaar later stierf, was een groot deel van Arabië voor de nieuwe leer gewonnen.[57] Vrijwel onmiddellijk richtten de Arabische krijgers hun blik westwaarts.[58] Het gekerstende Tunesië, waar Augustinus zijn inspirerende boeken geschreven had, werd onder de voet gelopen. In 711 staken de tot de islam bekeerde Marokkaanse berbers de Straat van Gibraltar over en konden zonder veel tegenstand oprukken tot de katholieke hoofdstad Toledo. In 720 werd het katholieke gebied rond Barcelona en Narbonne onderworpen. Door middel van verdragen vestigden de moslims hun gezag op het Iberisch schiereiland. Een zware militaire nederlaag tegen de Frankische koning Karel Martel in 733 of 734 bij Tours, bij wijze van spreken voor de poorten van Parijs, brak het islamitische elan.[59] De conflicten van christelijk Europa met de viriele nieuwe godsdienst hielden nog lang aan. Soms rukten de Aziaten op, dan weer de Europeanen. Ze inspireerden het herrijzende continent na het eerste millennium om het door de Saracenen veroverde Heilige Land aan te vallen en te bezetten; de Franse koning Lodewijk IX (1214-1270) die tot tweemaal toe aan de 'kruistochten' leiding gaf, staat bekend als 'Saint-Louis', Lodewijk de Heilige. De dood van Lodewijk in Tunis, waar hij met zijn door ziekte verzwakte leger was beland, maakte een voorlopig einde aan de Franse expansie oostwaarts. De financiële en menselijke inspanningen hadden vooral teleurstellingen opgeleverd. In 1291 moesten de christenen Akko als laatste bolwerk ontruimen.[60]

Tot de islam bekeerde Turken, de Ottomanen of Osmanen, namen het initiatief van het Westen over. In 1356 staken ze de Dardanellen over, 'waardoor heel Europa tot hun jachtgebied kon worden'.[61] Na militaire overwinningen op de Balkan, tegen de Bulgaren en Serven, ging de opmars van de moslims verder en verder. Auteurs van de geschiedenis van de Middeleeuwen wijzen altijd op het keurkorps van janitsaren, 'gerekruteerd uit kinderen van de onderworpen christenen, die met het oog op hun militaire taken tot fanatieke moslims gevormd werden'.[62] In 1453 viel Constantinopel, de orthodox-christelijke hoofdstad van het Oost-Romeinse rijk. De grote Aya Sofia-kathedraal werd een moskee. De Turkse legers marcheerden tot voor de muren van Wenen, in 1529 en zelfs nog in 1683.

Expansie van het christendom in de nieuwe tijd

Terwijl islamitische sultans de macht overnamen in het oostelijke bekken van de Middellandse Zee, namen katholieke koningen het initiatief in het westen, op het Iberisch schiereiland. In Spanje werd de *reconquista* door Ferdinand (van Aragon) en Isabella (van Castilië) met succes beëindigd. In Andalusië werden de moskeeën, waaronder die in Cordoba, Sevilla en Granada, omgebouwd tot katholieke kathedralen. Het verdrijven van de islam uit Spanje (en Portugal) was tevens een bron van inspiratie voor een expansieve godsdienstpolitiek. Moslims en joden dienden zich ofwel te bekeren of te verdwijnen. En tegelijkertijd trokken de Spanjaarden en de Portugezen naar verre landen, onder andere om hun geloofsovertuiging te verbreiden. Maar natuurlijk ook voor het avontuur, het drijven van handel en het veroveren van de macht.

De Spanjaarden trokken naar het westen om de concurrentie met de Portugezen te omzeilen, de Portugezen reisden zélf langs de Afrikaanse kust naar het oosten. De paus, het hoofd van de katholieke kerk, wist zijn gelovige onderdanen op één lijn te krijgen. Omdat een van de belangrijkste doelstellingen nu eenmaal het bekeren van alle mensen waar dan ook was, had de kerk er alle belang bij om dat goed te regelen. Op een feodale manier verdeelde Alexander VI, een Spaanse paus van het huis Borgia, bij het verdrag van Tordesillas (Spanje, 1494) de aardbol in twee gedeelten, een Portugees en een Spaans. Dat was mooi voor de missie, althans zo lang Portugal en Spanje in staat waren om de boventoon te voeren.

Spanje vestigde een katholiek 'Latijns' imperium op het Amerikaanse continent met een aftakking nog verder naar het westen in de Aziatische eilandengroep die de Filippijnen genoemd werden, naar de zeer katholieke Filips II, die zich min of meer permanent ging vestigen in het Escorial-paleiscomplex met kerk en grafkelder, dat hij had opgedragen aan martelaar Laurentius. De Filippijnen werden een Spaanse kolonie waar paters zich onder koninklijke protectie ongeremd konden toeleggen op het bekeren van de nieuwe Spaanse onderdanen, en van waaruit zelfs de verovering van China werd beraamd.[63]

De Portugezen, die zich evenals de Spanjaarden zowel economisch-politieke als missionaire taken gesteld hadden, bereikten de westkust van India, waar Alfonso de Albuquerque in 1510 Goa veroverde en er zijn hoofdkwartier vestigde. Vanuit Goa werd de aanval op de rest van het grote Azië geopend, militair, commercieel en missionair. Albuquerque had nog één grote droom, die hij door zijn overlijden in 1515 niet kon realiseren: Mekka veroveren en die stad dan ruilen voor het Heilige Land![64]

Franciscus Xaverius

Een van de belangrijkste missionarissen voor de bekeringen in Azië was Franciscus Xaverius (1506-1552), samen met Ignatius van Loyola stichter van de sociëteit van Jezus, de Jezuïeten. In de katholieke traditie wordt verschillend over Xaverius gedacht. Merle Ricklefs, gezaghebbend als auteur van de Indonesische geschiedenis, noemt hem een 'desperado', maar Rome verklaarde hem in 1622 heilig. In 1748 werd Franciscus Xaverius uitgeroepen tot 'apostel van Indië en Japan',[65] in 1904 tot patroon van de missies in het oosten, in 1927 tot patroon van alle missies. Leden van de organisatie Voortplanting des Geloofs, de Nederlandse tak van de Propagation de la Foi, de organisatie die was opgericht om de missie te financieren, waren verplicht om elke dag een Onze Vader en een Wees Gegroet te bidden, met daaraan toegevoegd het schietgebed: "Heilige Franciscus Xaverius, bid voor ons".[66]

Bij Ferdinand Hamer en de andere leden van de congregatie van Scheut stond Xaverius uitermate hoog aangeschreven. Zo begon Hamer zelf ál zijn brieven met de afkorting 'J.M.J.Fr.X.' (Jezus, Maria, Jozef, Franciscus Xaverius). In 1865, op weg naar China, bezocht hij in Rome de grote kerk van de Jezuïeten. Aan zijn pastoor, de Jezuïet Consen in Nijmegen, schreef hij: "Aangenaam was het mij de H. Mis op te dragen in de kamer waar de H. Stichter uwer orde gewoond heeft en gestorven is… Stichtend was het ook voor ons om de schoone reliquien te bezichtigen zooals den arm en de hand van den Heilige Franciscus Xaverius".[67] Alois Van Segvelt, die met hem meereisde schreef bij aankomst in China dat hij zich de 'voeux du grand François-Xavier mort en vue de la Chine, au moment même qu'il en méditait la conquête'[68] realiseerde. Het grote werk van Xaverius werd in 1894 nog eens duidelijk gemaakt door de Scheutist Hubert Otto, opvolger van Hamer als bisschop van Gansu: "Wij lazen voor hoe de heilige Franciscus Xaverius, na een of twee sermoenen [preken], door besprenkeling duizenden Indianen doopte. O, ik uit geen oordeel, maar zijt gij ten volle overtuigd dat zulks het beste is wat de heilige Franciscus gedaan heeft".[69] De Jezuïet Hebrans was tijdens zijn Hamer-rede in 1902 volstrekt duidelijk over de doelstelling van de heilige: "In de kracht van zijn rijke leven, dat voor zooveel machtige daden veel te kort schijnt, lag stervend op de kust van een eilandje in 't gezicht van 't groote land Xaverius, de oogen gekeerd naar de millioenen, door hem beschouwd als zijn groote buit voor den Heer… het sluitstuk zijner wereldplannen".[70]

Het is dan ook geen toeval dat aan het optreden van de 'prediker' al snel wonderen werden toegeschreven. De Scheutist Karel Verellen werd er op Sri Lanka tijdens zijn reis naar China, in 1884, door geïnspireerd: "Laat mij toe een oogslag op het verledene te

werpen, en U te herinneren dat alhier de groote Xavier het geloof preekte. Eens wanneer de apostel de zee in een klein schuitje overstak ontstond er een hevig onweder. Alle zijne reisgezellen bevolen hunne zielen aan God, want, dachten zij, geene hoop van redding bleef er hen over. De heilige verhief zijn oogen ten hemel, in het binnenste zijns harten had hij God gebeden. Als door God aangezet doopte hij zijn kruisbeeld in de zee, en zie: aanstonds was het tempeest gestild".[71] In 1899 kocht de Brabantse industrieel Antoon Prinzen, kort voor zijn overlijden, voor de paters van het Onbevlekt Hart van Maria (Scheut) het pand Sparrendaal in Vught. Dat werd niet toegewijd aan Maria, maar bijna vanzelfsprekend aan Franciscus Xaverius![72]

Franciscus Xaverius

Donald F. Lach besteedt in zijn vuistdikke overzichtswerk *Asia in the Making of Europe* ruime aandacht aan de missie-activiteiten van Franciscus Xaverius. Daarin benadrukt hij zijn werk in het oosten van de Indonesische archipel, het gebied waar de specerijen vandaan kwamen. De Jezuïet reisde in 1546 naar Ambon en Ternate. In het Portugese Malakka bereikten hem verhalen over 'een groot handelsland genaamd China'.[73] Daar zouden mensen wonen, zo vernam hij van kooplieden, die geen varkensvlees aten. Xaverius speculeerde over mogelijke restanten van oude joodse stammen of verdwenen aanhangers van de heilige Thomas. In 1547 hoorde hij over de ontdekking van Japan en ontmoette hij de Japanner Yajiro die zowaar belangstelling had voor het christendom. Xaverius zag kansen in de noordelijke eilandengroep. Hij besloot er in 1549 zelf heen te gaan. Na aankomst in Japan ontdekte hij hoe fundamenteel China was voor de voortgang van het christendom in Azië. Steeds weer werd hem gevraagd: "Als uw geloof het ware geloof is, waarom hebben de Chinezen, van wie alle wijsheid komt, dan niet van uw geloof gehoord?"[74] China, zo werd hem duidelijk, vervulde een sleutelrol in het Verre Oosten. De daad bij het woord voegend, vertrok hij naar China, maar kwam voor hij het continent kon bereiken op een eilandje voor de kust te overlijden.

De missie in China moest Franciscus Xaverius aan anderen overlaten. Legendarisch is zijn uitspraak "Da mihi Belgas" geworden, geef mij Belgen.[75] Met Belgas bedoelde Xaverius Vlamingen, Nederlanders en Duitsers. Hij had behoefte aan 'Belgae' omdat die onvermoeibaar waren en grote koude konden verdragen, althans zo legden latere missionarissen het uit.[76]

De missie in Japan, leendoel voor China

In het recentelijk zo spraakmakende boek *The Wealth and Poverty of Nations* (1998) schrijft David S. Landes twee hoofdstukken over Japan. De Japanners, zo citeert hij uit de boeken van Lach en anderen, verschilden van de zich superieur voelende Chinezen, hun buren. Ze waren bereid om van een ander te leren. In cultureel opzicht waren ze verplicht aan China. Hun schrift, hun kennis van zijde, keramiek, boekdrukkunst, schilderkunst, meubels, hun zen-boeddhisme, hun kennis van het confucianisme, alles kwam, via Korea, uit China.[77] De eerste Portugezen verschenen in 1543 als schipbreukelingen in Japan.

Franciscus Xaverius, zo meldt niet alleen Donald Lach, maar ook George Elison in zijn standaardwerk *Deus Destroyed. The Image of Christianity in Early Modern Japan*, zag vooral Japan als een regio met grote toekomst voor het katholieke geloof. Vanuit Koshima rapporteerde hij, overlopend van enthousiasme, aan Portugees Goa in India dat hij 'nog nooit zulke goede mensen ontdekt had'.[78] Geen heidens volk was volgens hem meer geschikt voor het christendom dan het Japanse. Japan leek het ideale missieland, een waar eldorado voor missionarissen. Jezuïeten die naar dat 'beloofde land' trokken ontdekten al snel dat het bekeringswerk niet zo eenvoudig was als Xaverius het had voorgesteld. Zij hadden grote problemen om zich aan te passen aan de hoogstaande cultuur die totaal anders was dan wat ze tot dan toe hadden meegemaakt.

Francisco Cabral, superior van de Japanse missie in 1570-1581, vond de Japanners een trots, oneerlijk en onhandelbaar volk. Voor hem stond het vast dat de Japanse bekeerlingen zich moesten aanpassen aan de Portugese Jezuïeten en zeker niet andersom. Japanse christenen die desondanks bereid waren om zich aan te sluiten bij de Jezuïeten behandelde hij als inferieur aan Europeanen. Het was zijn politiek om ze nadrukkelijk te vernederen en zo de discipline erin te houden. Cabral gaf de Japanners nooit de kans om volwaardige medebroeders te worden. Hij gebruikte ze slechts als tolken en missie-helpers en stond hen bijvoorbeeld niet toe om Latijn of Portugees te leren – hij wilde daarmee voorkomen dat de inlanders kennis namen van de geheimen van de Sociëteit van Jezus. Na zijn verblijf in Japan en inmiddels provinciaal in Goa geworden, verklaarde Cabral nog in 1596 dat de Jezuïeten 'moesten ophouden met het toelaten van Japanners [in hun gelederen]. Anders was 'de val van de Jezuïeten, ja zelfs van het christendom in Japan' onvermijdelijk en 'later zou het nauwelijks mogelijk zijn daar een remedie voor te vinden'.[79]

Alessandro Valignano

Pas met de komst van visitator Alessandro Valignano in 1579 kwam er verandering in de aanpak. Valignano begreep hoe belangrijk het was om de bevolking zo hecht mogelijk bij de missie te betrekken. Jezuïeten moesten de Japanse taal leren, daar hadden die tot op dat moment nog nauwelijks aandacht aan besteed. Van priesters uit Europa eiste hij dat ze in Japan 'als kinderen opnieuw begonnen te leren'.[80] Valignano bevorderde tevens dat

Japanners volwaardige Jezuïeten konden worden, maar dan moesten ze wél een volledig curriculum doorlopen. In 1580 kwam het eerste noviciaat tot stand met zes Japanse jongemannen. Valignano nam de novicen zelf onder zijn hoede. Waren de Portugezen, zo schrijft Elison, maar eerder met een echt noviciaat begonnen. “Als een kleinseminarie negen jaar eerder tot stand gekomen was zouden de Jezuïeten in 1580 niet over zes maar over zestien of zelfs zesentwintig priesterstudenten hebben kunnen beschikken”.[81]

Het is niet mijn bedoeling om hier een volledige geschiedenis van de Japanse missie op papier te zetten. Ik wil alleen duidelijk maken hoe moeilijk het voor de eerste missionarissen is geweest om te begrijpen in welke omgeving en in welke omstandigheden zij terecht gekomen waren. Van een klein groepje paters werd verwacht dat ze ver weg van huis, zonder steun van Europese legers, in een volstrekt andere wereld een methode ontwikkelden die de bekering van een heel volk zou bewerkstelligen. Vanuit die gedachte is het een onvoorstelbare prestatie dat er in 1582 150.000 en in 1609 niet minder dan 220.000 christenen onder de hoede van de Jezuïeten in Japan leefden.[82] Een van de redenen van het tijdelijke succes van de missie was de rol die de christenen speelden in de strijd om de macht op het hoogste niveau. Dat leverde bekeringen op, maar niet veel later ook onvoorstelbaar grote hoeveelheden ‘martelaars’. In 1612 werd het christendom formeel verboden. In Japan, zo schrijft David Landes, vond nu een Spaanse Inquisitie plaats, deze keer tégen de christenen. Christenen werden gedwongen hun geloof in het openbaar af te zweren. Wie in welk opzicht ook weigerde mee te werken aan de vernietiging van het christendom werd gemarteld en ter dood gebracht.[83] Charles Boxer spreekt van de ‘christian century’, van de komst van Francis Xaverius in 1549 tot het verbod in 1639 van ‘alle verkeer met katholieke landen’[84] als een directe reactie, een over-reactie, op de katholieke missie. De Kerk had nog heel wat te leren in Azië.

De moeizame missie in China

Het centrale thema van dit boek is de katholieke missie in China. Daarom sluit ik dit hoofdstuk af met een korte verhandeling over het christendom en de missie in China tot ongeveer 1802, het jaar waarin Chateaubriand zijn *Génie du christianisme* publiceerde.

Hoewel er sinds kort berichten de ronde doen dat christelijke ideeën al in de Romeinse tijd bij de Chinezen bekend waren[85] gaan de meeste historici er van uit dat het christendom zich in Nestoriaanse vorm in elk geval in de zevende eeuw, tijdens de Tang-dynastie (589-960) in China verspreid heeft. Nestorius, patriarch van Constantinopel, benadrukte het menselijk karakter van Christus, de patriarch van Alexandrië daarentegen diens goddelijke natuur, hetgeen aanleiding gaf tot grote conflicten in de Kerk. Een concilie in het begin van de vijfde eeuw stelde Nestorius in het ongelijk. De Romeinse keizer, die zich inmiddels tot uitvoerder van de conciliebesluiten had gemaakt, besloot om Nestorius en zijn volgelingen te verbannen,[86] hetgeen overigens niet strookt met de doctrine van Augustinus die stelde dat ketters met harde hand in de moederkerk teruggebracht moesten worden. Nestoriaanse ketters, onzuiver in de katholieke leer immers, voerden hun eigen missiepolitiek. Ze verspreidden zich door Syrië en Mesopotamië en over de Zijderoute tot in het hart van China. In 1625 werd in de Chinese stad Xi’an (provincie Shaanxi) een stèle ontdekt met nestoriaanse teksten. De laatste jaren doet amateur-archeoloog Tjalling Halbertsma, met steun van de Universiteit Leiden, in Binnen-Mongolië onderzoek naar Nestoriaanse grafstenen die hij daar bij bosjes vindt en fotografeert. Het lijkt erop dat er over het vroege Chinese christendom in de komende jaren nog heel wat nieuwe inzichten gepubliceerd zullen worden.

In de twaalfde, dertiende en veertiende eeuw werden grote stukken van Azië en Europa door de Mongolen overheerst. Van Sorghagthani Beki, schoondochter van de Mongoolse veroveraar Chinghis Khan (1167-1227) en de moeder van Kubilai Khan, stichter van de Chinese Yuan-dynastie (1276-1368) is bekend dat zij een Nestoriaanse christen was. Ze heeft niet van haar positie gebruik gemaakt om het geloof te verbreiden, maar zag in dat de Mongolen zich geliefd moesten maken bij vertegenwoordigers van alle godsdiensten om het gigantische rijk dat ze onderworpen hadden effectief te besturen. Ze bevorderde daarom de erkenning van de islam, het boeddhisme, het lamaïsme (Tibetaans boeddhisme) en het confucianisme. Haar zoon Kubilai liet zij onderwijzen in de ideeën van het confucianisme opdat hij in staat zou zijn over China te heersen.[87]

Afgezanten van paus Innocentius IV en koning Lodewijk de Heilige, waaronder Franciscaanse monniken als de Vlaming Willem van Rubroek, reisden naar de hoofdstad Karakorum en zochten steun bij de Mongolen tijdens hun kruistochten tegen de islam. In militair opzicht bereikten ze niets, maar een erkenning van het katholieke geloof paste in de Mongoolse 'liberale' politiek. De basis voor een kortstondige Franciscaanse missie in China was hiermee gelegd. In 1291 reisde de Italiaanse Franciscaan Giovanni di Monte Corvino (1247-1328) over zee naar China. Paus Clemens V benoemde hem in 1307 tot (eerste) aartsbisschop van Khanbalik (het tegenwoordige Peking). In de loop van de veertiende eeuw kwam er echter een einde aan de activiteiten van de Franciscanen. Toen de Jezuïeten twee honderd jaar later in China arriveerden waren zij zich niet eens bewust dat zij daar nog voorgangers hadden gehad.[88] Ook de eerste Scheutisten waren kennelijk niet op de hoogte van hun middeleeuwse voorgangers. Alois Van Segvelt, die in 1865 samen met Ferdinand Hamer naar China afreisde, schreef kort na aankomst een boekje over de voorgeschiedenis van zijn toekomstige werk. Voor hem begon de missie pas in 1555, toen de Kerk zich 'realiseerde dat Franciscus Xaverius een oproep had gedaan om dat immense keizerrijk te veroveren'.[89]

Peking 1793 - Paleisvijver (William Alexander, Macartney-expeditie)

Het waren vooral de Jezuïeten die vóór 1802 succesvol waren in China, daarover zijn de meeste historici het wel eens. Maar hoe gingen zij te werk, hoe wisten ze de Chinezen te

bewegen over te gaan tot het katholieke geloof? Chateaubriand legt het hoogtepunt van de Jezuïeten-missie bij de Franse paters die van het Hof van Lodewijk XIV afkomstig waren. De pionier Matteo Ricci, zo schrijft hij, legde zich allereerst toe op de studie van de Chinese taal, een van de moeilijkste van de wereld. Met zijn vurigheid overwon hij alle obstakels en, na veel gevaren doorstaan te hebben en herhaaldelijk geweigerd te zijn, kreeg hij ten slotte toch toestemming om zich in China te vestigen. Ricci was heel handig en bovendien wiskundige, en met behulp van die wetenschap slaagde hij erin bescherming bij de mandarijnen te vinden. Hij ging zich kleden als een geletterde Chinees, gaf lessen in aardrijkskunde en slaagde er in daar ook de waarde van het christelijke geloof te mengen. 'Onoverwinnelijk'[90] geduldig en zonder ooit de hoop op te geven om het woord van Jezus Christus vrucht te laten afwerpen slaagde hij erin het oor van de keizer te bereiken; deze, onder de indruk van zijn deugden en zijn kennis, in die volgorde, stond hem en zijn medewerkers allerlei voorrechten toe. De Jezuïeten gedroegen zich volgens Chateaubriand zeer discreet, ze begrepen hoe het menselijk hart functioneert. Daarom respecteerden ze de gebruiken van de Chinezen en ze conformeerden zich aan alles dat niet schadelijk was voor de wetten van het evangelie. Ricci pareerde de aanvallen op die manier van handelen van zijn vijanden in Europa, hij cultiveerde de vriendschap van de Chinese keizer en dank zij zijn beschaafde manier van handelen wist hij dat de hoge mandarijnen van hem gingen houden.

De Scheutist Alois Van Segvelt meent dat het succes van Ricci te danken is aan een mengeling van, allereerst, religieuze ijver, en een handig gebruik maken van zijn wetenschappelijke kennis. De wereldkaart, die Ricci uit Europa had meegenomen en de bouw, ter plaatse, van een klok die met slagen het uur aangaf wekte nieuwsgierigheid op en trok verscheidene Chinezen tot Jezus Christus aan. Ricci preekte niet alleen, hij schreef ook boekjes over het functioneren van het menselijk geheugen, en over vriendschap, tevens componeerde hij een Chinese catechismus. Door zijn pennevruchten bereikte hij niet alleen dat hij werd uitgeroepen tot overste van de Chinese missie, maar ook dat hij als religieus geleerde in een gunstig daglicht kwam te staan bij de Chinese elite. Beter dan Chateaubriand beschrijft Van Segvelt, een van de weinige intellectuelen onder de missionarissen van Scheut in de negentiende eeuw, hoe de Jezuïeten van hun technische kennis gebruik maakten om hun hoogste doel, een katholiek China, te realiseren.[91]

De Amerikaanse historicus Donald Lach heeft de activiteiten van Ricci proberen te plaatsen tegen de achtergrond van het falen van zijn voorgangers. Na de dood van Franciscus Xaverius en mislukte eerste pogingen om in China iets te bereiken was er volgens hem veel twijfel gerezen over de manier waarop missie moest worden bedreven. De missie kon zich natuurlijk helemaal uit het land terugtrekken en zich concentreren op die gebieden waar militairen de baan al vrij hadden gemaakt. Een tweede mogelijkheid was om China gewapenderhand binnen te vallen en zo 'vrijheid van preken' tot stand te brengen. Een nieuwe aanpak, nog niet eerder toegepast in China, was om het vertrouwen en medewerking van de Chinese elite proberen te verwerven.[92]

Een handvol Jezuïeten werkte met minimale resultaten in de Portugese enclave Macao, in de omgeving van Canton. Macao vervulde voorlopig vooral de rol van steunpunt op de route naar het beloofde land Japan. Het was vooral de al eerder genoemde Alessandro Valignano die zowel in Japan als in China de knoop doorhakte en koos voor de weg van aanpassing. Valignano, in 1577 als visitator uitgezonden vanuit Rome, was opgegroeid in Napels, een stad die door Spanjaarden bestuurd en overheerst werd. Veel inwoners van Napels waren anti-Spaans. De nieuwe Aziatische leider van de Jezuïeten vond dat de missie in China moest loskomen van de Iberische politieke en territoriale ambities. Evenals in Japan gaf hij opdracht om de taal te leren en zich op de hoogte te stellen van de cultuur en etiquette. "De enige mogelijke methode van penetratie zal totaal anders zijn

van wat tot nog toe is geprobeerd",[93] zo legde hij vast. Michele Ruggiero, een stadgenoot van Valignano, was de eerste pater die volgens de nieuwe methode werkte, en het duurde niet lang of het eerste succes was merkbaar, ondanks hardnekkige tegenwerking van zijn Portugese medebroeders in Macao. Nieuwe Italiaanse Jezuïeten kwamen helpen, eerst Francesco Pasio en daarna Matteo Ricci. Toen Ruggiero naar Europa werd teruggeroepen, bracht Ricci de ideeën van Valignano in de praktijk. Tot in Peking toe, aldus Lach.

In zijn boek *To change China.Western Advisers in China* geeft Jonathan Spence in het hoofdstuk 'To God through the stars' een hedendaagse visie op de bekeringsmethode van de latere Jezuïeten. De paters die in de zestiende eeuw in China arriveerden, en bekeringen tot stand probeerden te brengen door de bovenlaag van een land te overtuigen, begrepen al heel snel dat hun verovering hier niet zo gemakkelijk zou gaan als elders in Azië. Niet alleen verzetten de Chinezen zich tegen het binnendringen van de Europese barbaren, maar het werd weldra duidelijk dat de Chinese beschaving op een veel hoger plan stond dan die van het Westen. Wilden ze iets bereiken in dit immense rijk, met honderdvijftig miljoen te veroveren zielen, dan zouden ze het wel heel erg slim moeten aanpakken. Allereerst constateerden de Jezuïeten dat de formele ideologie van de elite, het confucianisme, niet volledig tegengesteld was aan het katholicisme. Anders dan in Europa bestond in China de tweedeling niet tussen een wereldlijke en een geestelijke macht, die van de keizer en van de paus als plaatsvervanger van God op aarde. China beschouwde zich als het 'rijk onder de hemel'. De hoogste macht in het land, de keizer, was de 'zoon des hemels'. Door zich menslievend (*en*) te gedragen en de voorgeschreven rites (*li*) op het juiste moment te volgen, straalde hij de harmonie van hemel en aarde uit en zorgde derhalve ook voor harmonie in het 'al onder de hemel' (*tianxia*). De keizer was dus zowel wereldlijk als geestelijk leider van zijn volk. Maar was het confucianisme dan wel een godsdienst, vergelijkbaar met de godsdiensten in het Westen? De Jezuïeten hadden er alle belang bij om dat niet te vinden. Zij beschouwden het confucianisme meer als een staatsleer, niet als een geloof dat strijdig met het hunne was. In China was er ook geen kerkelijke organisatie met een paus, bischoppen en priesters. Het keizerlijk hof met zijn ambtenarij, de mandarijnen zoals ze in Europa genoemd werden, hield de confuciaanse orde in stand. De paters waren zich er ongetwijfeld van bewust dat zij zich alleen maar konden handhaven als ze door de elite niet als een bedreiging van de hofcultuur gezien werden.

De Jezuïeten slaagden erin, ondanks hun status van barbaren, bepaalde westerse producten aan het Chinese hof te slijten. Het Westen liep bijvoorbeeld voorop met de ontwikkeling van tijdberekening. Westerse klokken waren een sensatie in China. Nog meer indruk maakten de Jezuïeten met hun kennis van de Europese sterrenkunde. Galileo Galileï (1564-1642) plaatste niet de aarde in het middelpunt van het heelal, maar de zon. Daarmee kon hij de verschijnselen in het heelal beter verklaren en voorspellen dan voordien mogelijk was. Met de Europese kalender, Europese klokken, Europese telescopen en Europese voorspellingen van bijvoorbeeld maans- en zonsverduisteringen, zorgden de Jezuïeten aan het Chinese hof ervoor dat de keizer nauwkeurig kon handelen in harmonie met de hemel. Zij hadden betere technieken ontwikkeld dan de astronomen aan het hof, waaronder verscheidene moslims.

Adam Schall von Bell

In 1644 bereikte de Keulse Jezuïet Adam Schall von Bell een zeer hoge positie: hij werd benoemd tot directeur van het keizerlijk bureau van astronomie in Peking.[94] Schall was ook succesvol in zijn eigenlijke missiewerk. Hij had zich met succes toegelegd op het bekeren van eunuchen, gecastreerde hofdienaren – die waren door hun specifieke conditie bovendien in staat om hun geloof binnen het keizerlijke hof bij de concubines en echtgenotes van de keizer uit te dragen. Ook honderden ambtenaren, en duizenden andere inwoners, gingen tot het katholieke geloof over. De speciale plaats van Schall aan het hof had echter ook andere consequenties. De Ming-dynastie werd in die tijd bedreigd door burgeroorlogen en opdringende Manchu-troepen uit het noordoosten.

Schall werd op inspectie gestuurd naar de oorlogsgebieden om daar de militaire situatie persoonlijk in ogenschouw te nemen, ook werd hij gedwongen een christelijke kanonnengieterij te bouwen, waarbij hij de werkers alvorens aan de slag te gaan eerst voor het altaar liet knielen.[95] Deze fabriek, waarvoor de keizer land, alle mogelijke faciliteiten en arbeiders ter beschikking stelde, voerde enorme bestellingen van wel vijfhonderd kanonnen uit. Alle inspanningen ten spijt werd Peking in 1644 door de Manchu's onder de voet gelopen en het Ming-hof ten val gebracht. Ook onder de nieuwe Manchu-heersers (vanaf 1644) wisten Schall en zijn opvolger, de Vlaming Ferdinand Verbiest, de verworven positie echter te handhaven. Met de al eerder genoemde methodes, kennis van de sterrenkunde en hulp bij het opzetten van de wapenindustrie, kregen zij nu toegang, niet alleen tot het keizerlijk hof, maar bovendien tot de keizer zelf. Schall had geregeld toegang tot Shunzhi (r. 1644-1661); hetzelfde gold voor Verbiest en Kangxi (r. 1661-1722). Jonathan Spence laat zien hoe de paters steeds opnieuw vruchteloze pogingen ondernamen om de zoon des hemels te bekeren.

De betrekkelijk intieme relatie van sommige Jezuïeten met de keizer en zijn hof had nog een andere consequentie. Omdat zij zich in hun gedrag en kleding steeds meer aanpasten aan de Chinese cultuur, en bovendien tóch niet wisten te bereiken waarvoor ze in feite gekomen waren – van het Chinese keizerrijk een rijk Gods maken – nam de weerstand tegen de missionaire aanpak van de Jezuïeten steeds meer toe. De Franciscanen en Dominicanen, bedelordes, die vanuit de Filippijnen China binnendrongen en zich richtten op de arme Chinese bevolking, en zelfs sommige minder succesvolle Jezuïeten, voerden campagne tegen het luxueuze leven van top-vertegenwoordigers en de religieuze concessies, waartoe de Jezuïeten steeds hadden opgeroepen. Ze hadden er niet mee bereikt wat ze wilden bereiken. Er was, al in de tijd van Schall, ook fundamentele kritiek op hun aanpak, met name van de Franciscanen, omdat de Jezuïeten hun doel niet trachten te bereiken met het louter preken van de geestelijke boodschap, zoals de eerste apostelen dat in hun visie altijd al in opdracht van Jezus Christus gedaan hadden.[96]

Ferdinand Verbiest

Kangxi

Kangxi vaardigde in 1692, nadat hij door de Jezuïeten met kinine van een gevaarlijke koorts genezen was,[97] een edict uit waarin hij de christenen vrijheid van godsdienst toestond, op voorwaarde dat het ritueel van de voorouderverering zou worden nageleefd.

In 1705 stuurde paus Clemens XI de jonge Maillard de Tournon als zijn gezant naar Peking. Het verblijf van de visitator wordt achteraf beschouwd als het historische breekpunt, het catastrofale moment waarop een einde kwam aan de voortgang van de missie in China. Het resultaat van het werk dat ten koste van zoveel sinds het begin van de zeventiende eeuw bereikt was lag in puin, zegt de Franse sinoloog Jacques Gernet.[98] Maillard sprak met de oude keizer, en, zoals het in diplomatieke taal gesteld wordt, ze waren het erover eens dat ze het niet eens waren. En ook niet wilden zijn. De afgezant van Rome verbood de missionarissen, op straffe van excommunicatie, nog langer gehoor te geven aan de standpunten van Kangxi. De keizer reageerde met een uitwijzingsbevel voor iedereen die weigerde schriftelijk te verklaren dat hij het keizerlijk standpunt aanvaardde.[99]

De methode van de Jezuïeten, China bekeren van bovenaf, was aan zijn einde gekomen. Het Chinese hof en de Kerk van Rome waren feitelijke tegenstanders geworden. In de encyclieken *Ex illa die* (1715) en *Ex quo singulari* (1742) verbood Rome alle inlandse rituelen voor de katholieken. In 1724 sloot China zijn grenzen voor elke heterodoxie die de sociale orde kon bedreigen. Portugal maakte in die tijd een einde aan de christelijke republieken van Paraguay, die als een bedreiging van de eigen koloniale macht werden gezien. Minister Pombal beschuldigde de Jezuïeten van het uitbuiten der Indianen.[100] In 1759 werden de Jezuïeten uit Portugal verdreven, en kort daarna uit Frankrijk. In 1773 was het een paus, Clemens XIV, die een einde aan de sociëteit van Jezus maakte. En daarmee was er een einde gekomen aan een missie-tijdperk.

Hedendaagse historici kijken op verschillende manieren terug op de vroege Chinese missie. De Chinese marxistische historicus Hu Sheng, auteur van *From the Opium War to the May Fourth Movement* tekent in zijn hoofdstuk ‘China’s relations with capitalist countries before 1840’ de eerste Europeanen, katholieke Portugezen en Spanjaarden, af als koloniale bandieten. Hij citeert Chinese documenten die spraken van ‘reizigers die zich met roof bezig hielden, barbaren die zelfs kleine kinderen gijzelden voor voedsel en onschuldige burgers als slaven verkochten’.[101] In 1561 hadden ze een Ming-ambtenaar omgekocht om Macao af te staan. In 1584 had een Spaanse koopman in Macao aangekondigd dat Spanje met vijfduizend soldaten heel China, of op zijn minst de kusten van China, kon veroveren, een verhaal dat de Spaanse gouverneur van de Filippijnen in 1586

nog eens bevestigde, hoewel hij het aantal benodigde soldaten bij die gelegenheid wel verdubbelde. Over het christendom is Hu kort en duidelijk: Dat had China tijdens de Ming-dynastie bereikt, had een paar bekeerlingen gemaakt in enkele delen van het land en was door de Qing verbannen tijdens de Yongzheng-keizer (1723-1736).[102] In hun korte *Chinese geschiedenis* stellen ook de Leidse sinologen Zürcher en Ter Haar dat de 'foreign experts' nauwelijks bekeerlingen in hofkringen maakten – zij werden hooggeacht wegens hun in Chinese ogen ietwat 'exotische geleerdheid',[103] en verder werden zij 'gebruikt vanwege hun specialistische kennis'.[104] Katholieke historici, zoals Carine Dujardin, verbonden aan het Katholiek Documentatie Centrum (KADOC) in Leuven, spreken van het 'missionaire debacle van de achttiende eeuw'[105] en de encycliek van 1742 als 'dé gemiste kans voor het katholicisme in het Verre Oosten'.[106] Een hedendaagse Scheutist, Wim Holderbeke, is kritischer. Hij beschouwt de Jezuïetenmissie als een verloren strijd: de grote Verbiest werd vooral naar waarde geschat omdat hij een meester in het gieten van kanonnen was, keizer Kangxi gaf een specifiek model mortier zelfs zijn naam! De droom om een Chinese Clovis, een Chinese Constantijn te vinden, is nooit verwezenlijkt.[107]

Dat is toch wel een heel ander verhaal dan hetgeen Chateaubriand zijn landgenoten in 1802 vertelde. In *Génie du christianisme* meldde hij: "Op het moment dat het christendom in Europa wordt vervolgd wordt het in China juist verkondigd".[108]

Alois Van Segvelt, Scheutist van het eerste uur, die samen met Ferdinand Hamer in 1865 naar China reisde, had weer een andere kijk op het einde van de missie van de Jezuïeten. Hij relativeerde de neergang van de missionaire activiteiten in de achttiende eeuw en over het optreden van het Vaticaan tegen het confucianisme in China repte hij met geen woord. Natuurlijk, in de kustprovincies waren tijdens de achttiende eeuw Dominicaanse paters om hun geloof vermoord en er hadden christenvervolgingen plaatsgevonden na een incident aan het hof van Yongzheng (de opvolger van Kangxi), maar die haatte de christenen nu eenmaal. Aan het hof in Peking meldde hij het succes van pater Gaubil S.J. dankzij zijn activiteiten als tolk, van pater Benoist S.J. als vervaardiger van hydraulische werken en van broeder Attiret als schilder.[109] Dat het nu juist de paus was geweest die een einde maakte aan de Jezuïeten, werd in het geheel niet door hem vermeld.

Hoofdstuk vier van het boekje dat hij bij aankomst in de missie schreef noemde hij: "Les Jésuites sont remplacés à Pékin par les Lazaristes". De Jezuïeten werden opgevolgd door de Lazaristen….

Noten

1 Chateaubriand, *Génie du christianisme*, Parijs 1966. Inleiding door Pierre Reboul. 5 e.v.
2 Alfred Cobban, *A History of Modern France. Volume 2; 1799-1871,* Londen 1991, 32.
3 Carine Dujardin, *Missionering en moderniteit. De Belgische inderbroeders in China 1872-1940,* Leuven 1996, 41.
4 Ibidem, 42.
5 Dries Vanysacker, *Trajecta* 1996, 309.
6 Pieter Geyl, *Napoleon. Voor en tegen in de Franse geschiedschrijving*, Utrecht 1947, 7.
7 Peter Raedts in *NRC Handelsblad*, 19 juli 1997.
8 Chateaubriand, *Christianisme*, Chapitre II, Missions du Levant.
9 Ibidem.
10 Chateaubriand, *Christianisme*, Chapitre IV, Missions du Paraguay. Conversion des sauvages.
11 Ibidem.
12 Chateaubriand, *Christianisme*, Chapitre V, Suite des missions du Paraguay. République chrétienne. Bonheur des Indiens.
13 Ibidem.
14 Ibidem.
15 Ibidem.
16 Ibidem.
17 Chateaubriand, *Christianisme*, Chapitre III. Missions de la Chine.
18 *Génie du christianisme*. Inleiding Reboul.
19 Ibidem.
20 Ibidem.
21 Ibidem.
22 Geyl, *Napoleon*, 7.
23 Ibidem, 8.
24 Jacques Presser, *Napoleon. Historie en legende*, Amsterdam 1978, 227.
25 Moshe Pearlman, *De Makkabeeën*, Bussum 1975. Op de omslag.
26 Frits Naerebout en Henk Singor, *De Oudheid. Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis*, Baarn 1995, 348.
De naam ‘christenen’ (van ‘christos’, gezalfde) is vermoedelijk in Syrië opgekomen, zie pagina 410.
27 Ibidem, 407.
28 Fik Meijer, *Paulus’ zeereis naar Rome. Een reconstructie*, Amsterdam 2000, 193.
Paulus was bij aankomst in Rome ongeveer 66 jaar oud, zie pagina 15.
29 Naerebout en Singor, *Oudheid*, 410-411.
30 Meijer, *Paulus*, 17, Wim Blockmans en Peter Hoppenbrouwers, *Eeuwen des onderscheids*, 2002, 82.
31 *Katholieke Encyclopaedie*, deel 18, Amsterdam 1937, 735-738 e.v.
32 A.J. de Wilt, *De onthulling van het standbeeld voor mgr. Hamer te Nijmegen, den 28 September 1902*, Nijmegen 1902, 63.
33 Ibidem, 20.
34 Familieboek Hamer.
35 Naerebout en Singor, *Oudheid*, 414.
36 *Katholieke encyclopaedie*, deel 16, Amsterdam 1936, 167.
37 Familieboek Hamer.
38 De Wilt, *Standbeeld Hamer*, 59.
39 Ibidem, 54.
40 Naerebout en Singor, *Oudheid*, 353.
41 Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des onderscheids*, 87.
42 Ibidem, 88.
43 Régis de la Haye, *De bisschoppen van Maastricht*, Maastricht 1985, 54.
44 Ibidem, 54-55. Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des onderscheids*, 89. H.P.H. Jansen, *Geschiedenis van de middeleeuwen*, Utrecht 1993, 98.
45 Elsbeth Etty in *NRC Handelsblad*, 19 december 1998.
46 Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des onderscheids*, 89-90.
47 Antonino Lopes, *The Popes. The lives of the pontiffs through 2000 years of history*, Rome 1997, 31.
48 Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des onderscheids*, 90.
49 Marco Mostert, ‘Het bloed der martelaren. Geweld en de kerstening van vroegmiddeleeuws Europa’, in *Leidschrift*, jaargang 20, nummer 1, Leiden 2005, 56.
50 Ibidem. Mostert citeert uit de kroniek van Willibald.
51 *De Gelderlander*, 29 augustus 1890.
52 Amandus Heirman, ‘Voortgang van het geloof, hinderpalen en moeilijkheden, oude herinneringen’, in *Missiën in China en Congo*, nr. 112, mei 1898, 52 e.v.
53 Erik Raspoet, *Reizigers in God. De missionarissen van Scheut,* Amsterdam 2001, 54.
54 Ibidem.
55 Jansen, *Middeleeuwen*, 83.
56 Ibidem, 85.
57 Ibidem, 86.
58 Blockmans en Hoppenbrouwers, *Eeuwen des onderscheids*, 145.
59 Ibidem.
60 Ibidem, 259.
61 Jansen, *Middeleeuwen*, 413.
62 Ibidem.
63 Donald F. Lach, *China in the Eyes of Europe*, Chicago 1968, 798.
64 Ibidem.

[65] Lieve Gevers, 'Da mihi Belgas', in *Trajecta* 1996, 306.
[66] Zo staat bijvoorbeeld te lezen in het officiële programma van de Nijmeegse missieweek van 1920.
[67] Archief Jezuïeten, Nijmegen, dossier Consen
Ferdinand Hamer aan Andreas Consen, 16 september 1865.
[68] Alois Van Segvelt, *Les missionnaires belges en Mongolie.Coup d'oeuil sur l'établissement du christianisme à Pékin et en Mongolie*, Brussel 1866, 7.
[69] Hubert Otto, *Missiën in China en Congo*, nr. 62, maart 1894, 410.
[70] De Wilt, *Standbeeld Hamer*, 76.
[71] Reisverslag Karel Verellen 1884, als feuilleton gepubliceerd in *Gazet van Antwerpen* 1893, deel 15.
[72] Harry Stultiens (red.), *Ideaal van mijn jeugd 1899-1999. Honderd jaar Scheut in Nederland*, Vught 1998, 26-27.
[73] Donald F. Lach, *Asia in the making of Europe. Volume I. The Century of Discovery. Book One*, Chicago 1965, 282.
[74] Lach, *China in the Eyes of Europe*, 794.
[75] Daniël Verhelst, *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources*, Leuven 1986, 31.
Théophile Verbist aan kardinaal Alessandro Barnabò, 5 juli 1861.
[76] Ibidem, voetnoot.
[77] David S. Landes, *The Wealth and Poverty of Nations*, Londen 1998, 353.
[78] George Elison, *Deus Destroyed. The Image of Christianity in Early Modern Japan*, Cambridge, Ma. 1973, 14.
[79] Ibidem, 16.
[80] Ibidem, 18.
[81] Ibidem.
[82] Ibidem, x.
[83] Landes, *Wealth and Poverty of Nations*, 355.
[84] Ibidem.
[85] Op 29 oktober 2002 plaatste *de Volkskrant* het bericht dat Wang Weifan, hoogleraar Bijbelstudies en Chinese theologie in Nanjing in een Chinees museum in Xuzhou, provincie Jiangsu, taferelen uit het boek Genesis had herkend op reliëfs waarvan de datering in enkele gevallen vaststond: 86 na Christus, dus tijdens de oostelijke Han-dynastie (25-220), in welke periode de handel van China met het Midden-Oosten langs de zogenaamde Zijde-route op gang kwam. Op een van de stenen herkende Wang 'een vrouw die een appel eet van de boom van kennis van goed en kwaad en een slang'. De stijl van de afbeeldingen vertoonde volgens Wang treffende overeenkomsten met reliëfs uit diezelfde periode in Mesopotamië. De Amerikaanse hoogleraar Ralph Covell, specialist in de geschiedenis van de christenen in China, heeft Wangs theorie ondersteund. De vondst zou echter ook uitgelegd kunnen worden als een bevestiging van joodse aanwezigheid in China. Dit bericht wordt in historische kringen voorlopig niet serieus genomen.
[86] Naerebout en Singor, *Oudheid*, 418.
[87] Morris Rossabi, 'Women of the Mongol World', artikel op het internet (2005).
[88] Jacques Gernet, *A History of Chinese Civilization*, Cambridge 1997, 374-375.
[89] Segvelt, *Les missionnaires belges en Mongolie*, 7.
[90] Chateaubriand, *Christianisme*, Chapitre III. Missions de la Chine.
[91] Segvelt, *Les missionnaires belges en Mongolie*, 8-11.
[92] Lach, *China in the Eyes of Europe*, 799.
[93] Ibidem.
[94] Jonathan Spence, *To change China. Western advisers in China 1620-1960*, Boston 1969, 16.
[95] Ibidem.
[96] Ibidem, 20.
[97] Ibidem, 31.
[98] Gernet, *A History of Chinese Civilization*, 520.
[99] Jonathan Spence, *Op zoek naar het moderne China*, Amsterdam 1991, 71.
[100] John Merriman, *A History of modern Europe*, New York 1996, 431.
[101] Hu Sheng, *From the Opium War to the May Fourth Movement*, deel 1, Peking 1991, 20.
[102] Ibidem, 86.
[103] Erik Zürcher en Barend ter Haar, *Chinese geschiedenis*, Leiden 1990, 107.
[104] Ibidem.
[105] Dujardin, *Missionering en moderniteit*, 33.
[106] Ibidem, 35.
[107] Wim Holderbeke, 'China en het christendom: een onmogelijke combinatie?', in *Verbiest Koerier*, Leuven, september 2003, 2-3
[108] Chateaubriand, *Christianisme*, Chapitre III, Missions de la Chine
[109] Segvelt, *Les missionnaires belges en Mongolie*, 23.

3. Een nieuwe aanpak van de missie in China

Christus werd verraden door de apostel Judas, voor 30 zilverstukken, Jean-Gabriel Perboyre [in 1839] door een jonge christen, voor 30 ons zilver. Christus werd op een vrijdag om 12 uur gekruisigd, Perboyre stierf op een vrijdag om 12 uur. Christus én Perboyre werden samen met rovers geëxecuteerd; ze werden ongeveer 38 jaar oud; ze baden voor en vergaven hun verraders. Judas pleegde zelfmoord, de verrader van Perboyre pleegde zelfmoord.

internet-site van de Lazaristen, augustus 2004

Gehoorzaam de Tien Geboden!

Hong Xiuquan, 11 januari 1851, bij het uitroepen van Hemelse Rijk van de Grote Vrede

In onze onschuld meenden wij dat de Franse regering het tirannieke gedrag van de Chinezen niet ongestraft zou laten.

Évariste Huc, 1853

Omdat het christelijk geloof ten doel heeft de mensen deugdzaam te maken zullen de leden van alle christelijke gemeenschappen volledige veiligheid genieten… in de vrijheid van hun godsdienstige praktijken. Aan alle missionarissen die zich vreedzaam naar het binnenland begeven zal een afdoende bescherming gegeven worden.

Verdrag van Tianjin, artikel 13, 25 oktober 1860

chronologie

1622	Stichting Propaganda Fide in Rome als ministerie van missie
1773	Rome heft Sociëteit van de Jezuïeten op
1787	Frans-Vietnamees verdrag in Versailles
1795-1805	Witte Lotus-opstand
1799	Dood van keizer Qianlong (88 jaar)
1805	Fransen verliezen Slag bij Trafalgar
1839-1842	Opium-oorlog
1840	Geboortejaar Ferdinand Hamer
	Chinezen doden Jean-Gabriel Perboyre
1842	Vrede van Nanjing
1843	Stichting Sainte-Enfance (Heilige Kindsheid)
1844-1846	Huc en Gabet reizen door Mongolië, China en Tibet
1850-1865	Taiping-opstand
1853	Openlegging van Japan
1856	Chinezen doden Auguste Chapdelaine. Arrow-incident
1860	Europese troepen plunderen en verwoesten keizerlijk zomerpaleis
	Verdrag van Tianjin geratificeerd

Een pater uit Caylus

Ruim zeshonderd kilometer ten zuiden van Parijs, op het platteland van het Franse departement Tarn-et-Garonne, ligt het dorpje Caylus aan het riviertje de Bonnette. Volgens een opgave van de Michelin Gids (2002) wonen er niet meer dan 1324 mensen; de enige bezienswaardigheid is een ‘Christ en bois dans l’église’ (vervaardigd door Zadkine). De website van Caylus meldt dat de geschiedenis hier terug gaat tot in de Gallo-Romeinse tijd. In 1211 werd het dorp vanwege zijn kathaarse (‘ketterse’) ideeën door Simon de Montfort uitgemoord en in brand gestoken. In 1622 hield koning Lodewijk XIII er verblijf om het nabijgelegen (protestantse) St. Antonin te belegeren. Op 1 juni 1813, in de nadagen van Napoleon, werd Évariste-Régis Huc in Caylus geboren.

Het dorp vermeldt deze gebeurtenis nog wel op zijn Franstalige website, maar in de internationale, Engelse versie van die site wordt ‘Père Huc’ helemaal niet meer genoemd.

Huc begon op 9 oktober 1836 in Parijs aan een priesterstudie. Begin 1839 werd hij gewijd en meteen daarna als missionaris uitgezonden naar China. Op 31 juli arriveerde Huc als jonge Lazarist in Macao bij Canton, op een wel héél speciaal moment. De Opium-oorlog was zojuist uitgebroken. De Britse opiumhandelaren hadden zich in hun bestaan bedreigd gevoeld door het krachtdadige optreden van de mandarijn Lin Zexu. Deze was als afgevaardigde door de Chinese keizer naar Canton gestuurd om het ‘kwaad van de opium uit te roeien’.[1] Hij dwong de Britten om hun voorraden aan hem over te leveren en vernietigde die in het openbaar. Londen stuurde een leger om op te komen voor de Britse belangen.

Huc was, zo is te lezen in het voorwoord van een van zijn boeken,[2] nauwelijks aan land gekomen of hij vernam dat Jean-Gabriël Perboyre, een van zijn grote voorbeelden als missionaris en mede-Lazarist, de marteldood gestorven was.[3] De kleren van Perboyre werden naar Macao gestuurd en Huc trok ze aan. Blijkbaar wist hij zich weldra de gewoontes en de taal van China eigen te maken want wanneer hij door de straten van Canton liep, werd hij naar eigen zeggen voor een Chinees gehouden.[4] Dat wijst er bovendien op dat Huc, zoals gebruikelijk, ook zijn haar op de Chinese manier droeg, dat wil zeggen met een kaalgeschoren voorhoofd en van achteren een lange staart. De Europeanen waren al snel aan de winnende hand in de Opium-oorlog en na twee jaar strijd langs de Chinese kust dwongen zij de Chinezen het verdrag van Nanjing te tekenen (29 augustus 1842). Het is in dat licht gezien misschien minder verbazingwekkend dat Huc zich vrijelijk in het veroverde Canton kon ophouden.[5]

Huc en Gabet

Nog steeds in de kleren van de martelaar reisde Huc in drie maanden naar Peking.[6] In de zomer van 1841 vestigde hij zich even ten noorden van de Chinese Muur, buiten het eigenlijke China in het gebied dat tegenwoordig bekend staat als Binnen-Mongolië. In tegenstelling tot vroeger tijden toen tal van Jezuïeten in de onmiddellijke omgeving van de Chinese keizer verbleven en deze met allerlei activiteiten bijstonden, was de situatie rond 1840 radicaal veranderd. De nieuwe generatie missionarissen, ambassadeurs (apostelen) die van Rome de opdracht hadden gekregen afstand te nemen van het confucianisme en alleen de eigen katholieke leer uit te dragen, was van het Chinese hof, en vrijwel uit heel China verdreven. Degene die, zoals Perboyre, het waagde om toch China binnen te trekken, liep letterlijk gevaar om als barbaarse rebel opgepakt te worden, in de kerker te belanden of ter dood gebracht te worden. De Lazaristen, die aan het einde van de achttiende eeuw nog in Peking mochten vertoeven, waren ten noorden van de

Muur beland en hadden zich gevestigd in het dorpje Xiwanzi, waar ze een christen-gemeenschap gesticht hadden die door zijn strenge regie een beetje deed denken aan de ‘reducties’ van Paraguay. In 1842 stichtte paus Gregorius XVI het bisdom Mongolië, het apostolisch vicariaat Mongolië, met als hoofdplaats geen grote Chinese stad, maar het kleine Xiwanzi, een schuilplaats in een dal tussen de bergen. De mensen woonden er in grotten die ze in de zachte steen van de bergen hadden uitgegraven, dezelfde soort woning waarin Mao Zedong in het iets zuidelijker gelegen Yan’an gedurende de jaren dertig van de twintigste eeuw een schuilplaats zou vinden na de Lange Mars.

Évariste Huc en zijn wat oudere medebroeder Joseph Gabet, afkomstig uit een klein Frans dorpje, Néry in de Jura, vestigden zich als missionarissen in deze regio. Hun werkgebied was de omgeving van Kulitu, een gebied dat zij *Les Eaux Noires*, de Zwarte Wateren, noemden. De Franse missie zou nog tientallen jaren werkzaam blijven in deze streek. Toen de Lazaristen een kwart eeuw later werden opgevolgd door de Belgische paters van Scheut arriveerde Ferdinand Hamer daar in het voorjaar van 1866 als eerste Scheutist. In de kapel van Kulitu trof hij allerlei voorwerpen aan die aan Huc en Gabet hadden toebehoord, waaronder een schrijflessenaar, bloemenvazen, verzilverde kandelaars, een ‘lustre met prisma’s’ (grote kerk-kandelaar) en een crucifix van hout met koperen christusbeeld.[7] Na het verdrag van Nanjing (1842) was het voor de Lazaristen nog niet mogelijk om terug te gaan naar Peking, waar zij de Jezuïeten in 1773 waren opgevolgd. Europeanen mochten zich weliswaar voor het eerst weer in China vestigen maar alleen in een vijftal zogenaamde verdragshavens: Canton (Guangzhou), Amoy (Xiamen), Fuzhou, Ningbo en Shanghai.

De reisplannen van Huc en Gabet

De Chinezen, die zich altijd superieur aan de westerse barbaren gevoeld hadden, waren ongetwijfeld uit het veld geslagen door de militaire nederlagen van hun troepen tegen de Britten. Huc hoorde van soldaten van het voormalige Chinese leger dat zij plotseling vuurspuwende draken uit zee zagen opdoemen waar zij niets tegen konden uitrichten. “Wat wilt gij… tegen zeemonsters uitrigten? Zij leven in het water als de visschen en, als niemand er op bedacht is, komen zij boven en slingeren vuurbrakende *si-kua*.[8] Zoodra men den boog spant, om hun pijlen toe te zenden, duiken zij weer onder water als kikvorschen”.[9]

Sommige Europeanen werden door de overwinning wellicht overmoedig. De Lazaristen in het zuiden van Mongolië besloten in elk geval om een actieve missiepolitiek te gaan volgen. Ze stuurden de dertigjarige Huc, samen met Gabet, uit met ‘lastbrieven voor de groote reis, welke wij eerlang te ondernemen hadden. Ons was tot taak gesteld, het karakter en de zeden der Tartaren [steppebewoners, Mongolen] naauwkeurig te leeren kennen en zoo mogelijk uitgestrektheid en grenzen van het vicariaat te bepalen’.[10] Maar ze hadden zich nóg een taak gesteld: “Het bijgeloof, dat de volken van Hoog-Azië beheerscht, bij de bron te leeren kennen’.[11] Dat ‘bijgeloof’ was de godsdienst die door de mensen in hun missiegebied gepraktiseerd werd – de Tibetaanse vorm van het boeddhisme beter bekend als lamaisme. De Lazaristen handelden zoals hun voorgangers in de vroege middeleeuwen in de Nederlanden gehandeld hadden: gesteund door de militaire successen van de Britten voelden zij zich sterk genoeg om op verkenningstocht te gaan.

Huc en Gabet trokken vanuit de Zwarte Wateren dwars door Mongolië, China en Tibet. Gabet verplaatste zijn missie-activiteiten later naar Brazilië, waar hij in 1853 overleed. Évariste Huc ging na zijn Chinese avontuur weer in Frankrijk wonen en publiceerde zijn

reiservaringen in Parijs: *Souvenirs d'un voyage dans la Tartarie, le Thibet et la Chine pendant les années 1844-1845-1846*. Het boek was zo'n eclatant succes dat het overal gepubliceerd werd. Karl Andree maakte een Duitse vertaling en J.J.A. Goeverneur vertaalde de Duitse tekst in het Nederlands. In 1856 verscheen in Groningen *Omzwervingen door Mongolië en Thibet tot naar de hoofdstad van den Tale Lama* [Dalai Lama], *door Huc en Gabet*. In die tijd studeerde Ferdinand Hamer, zestien jaar oud, op het kleinseminarie in Culemborg en het staat vast dat hij de reisboeken van Huc en Gabet gelezen heeft. Omdat Hamer in de verste verte geen talenwonder was lijkt het mij aannemelijk dat die Nederlandstalige versie zijn belangstelling voor de missie in China geprikkeld heeft. Kort na aankomst in zijn missiegebied verwees hij in zijn eerste brieven naar Europa al naar Huc en Gabet, zoals aan zijn pastoor in Nijmegen: "De residentie van Kulitu is gebouwd door [pater] Gabet, U bekend uit de werken van [pater] Huc".[12] Hamer had Huc en Gabet gelezen en hij wist dat zijn pastoor dat ook gedaan had; het ligt voor de hand dat het reisboek onderwerp van gesprek was geweest. In een verslag jaren later verwees Hamer naar een boom bij het lamaklooster van Kunbum, die pater Huc, zo schreef hij, 'beroemd had gemaakt door zijn boek'.[13]

Het boek van Huc was van een heel andere soort dan *Génie du christianisme* van Chateaubriand. Géén ophemeling, zoals bij Chateaubriand, van het christendom, maar een verslag van zijn eigen ervaringen, dat hij waarschijnlijk aanvulde met gegevens van oudere auteurs. Huc had bij zijn aankomst ontdekt dat hij zich aanvaardbaar als een Chinees kon gedragen; bovendien, zo blijkt ook uit zijn reisverslag, had hij grote belangstelling om zich de talen waarmee hij in aanraking kwam, eigen te maken. Gabet en hij waren, wellicht een beetje overmoedig, bereid om illegaal door het Chinese keizerrijk te reizen. Hij kwam in gebieden, zo schreef Huc, waar nog nooit een Europeaan geweest was – in die zin was hij een echte ontdekkingsreiziger, een 'reiziger in God', zoals de titel luidt van een boek dat recentelijk in België verschenen is.[14] Het doel van de Lazaristen was vanzelfsprekend om de aanhangers van het lamaisme tot het ware geloof, het katholicisme, te bekeren. Het was nodig om te weten hoe het 'bijgeloof' functioneerde en of het misschien mogelijk was om de leider van het lamaisme, de Dalai Lama die in Lhasa, de hoofdstad van Tibet zetelde, persoonlijk tot het katholicisme te bekeren – dat zou natuurlijk het mooiste zijn. Het boek dat Huc in 1853 schreef was in feite de voorloper van de missieliteratuur van de latere negentiende eeuw: een combinatie van stukjes geschiedenis, antropologie, aardrijkskunde, wetenswaardigheden en een voortgang van de strijd van het katholieke geloof in het land van de duivel.

Carte de l'empire chinois et du Japon van Andriveau-Goujon, Parijs 1837 (detail Tibet)

Huc en Gabet trokken niet zomaar het binnenland in. Ze waren bewapend met kompas en de 'uitmuntende kaart van Andriveau-Goujon'.[15] Maar dat was natuurlijk niet genoeg om zo'n grote onderneming tot een goed einde te brengen. Ze werden vergezeld door een

jongeman uit het Chinese achterland, met Mongoolse trekken – misschien een halfbloed. “Zijn neus was breed en opgewipt, de mond groot en regt gesneden, de lippen waren dik en vooruit stekende, en zijn gelaatstint donker bronskleurig”.[16] Samdadschiemba was als elfjarige uit een lamaklooster weggelopen, als zwerfkind was hij door de Lazaristen opgenomen, een boeddhistische jonge monnik die was overgegaan tot het katholieke geloof. Pater Gabet had hem, zoals Huc schreef, gedoopt en als kameeldrijver in dienst genomen. Met andere woorden: de arme jongeman had er economisch voordeel bij dat hij zich liet dopen, een verschijnsel dat we in de moderne missie voortdurend constateren. In de hedendaagse Chinese missionaire geschiedschrijving worden deze bekeerlingen ‘rijst-christenen’ genoemd, Chinezen christen geworden om een kommetje ‘rijst’. Samdadschiemba bleef trouw aan de missie in Mongolië: toen Ferdinand Hamer in 1878, vierendertig jaar later, als eerste apostolisch vicaris afreisde naar Lanzhou, de hoofdstad van zijn nieuwe missiegebied Gansu, had hij dezelfde gids als Huc en Gabet vóór hem – die was dus nog steeds in dienst van de katholieke Kerk. In zijn reisboek *Land of the lamas* (1891) noemde W.W. Rockhill hem ‘a lukewarm Christian, a lover of good cheer and gambling’.[17]

Contacten met boeddhisten en moslims

Huc en Gabet vermomden zich tijdens hun reis niet als Chinezen, maar als lama’s. En daarom werden ze vrijwel overal gastvrij onthaald. Ze maakten overigens van hun geloof geen geheim, ook niet in hun gesprekken met lama’s. Zo kwamen zij in contact met het hoofd van een groot lamaklooster, die in Tibet op bedevaart geweest was en nu op de terugreis was. “Wij verklaarden hem het beeld van den gekruisigden Christus”.[18] Huc maakte van zijn hart geen moordkuil en legde uit: “Uw geloof en ons geloof zijn elkaar vijandig; wij maken van het doel onzer reis geen geheim; wij zouden wenschen, dat onze gebeden de plaats vervingen van die in uwe kloosters gebruikelijk zijn”.[19] De opperlama was niet verbaasd: “‘Dat weet ik; ik weet dat lang’, antwoordde hij glimlagchend”.[20] Huc en Gabet slaagden er overigens niet in duidelijk te maken waar zij oorspronkelijk vandaan kwamen. Toen ze op zijn vraag antwoordden, “Uit een land onder den westelijken hemel”,[21] was er voor de boeddhistische priester maar één mogelijkheid: ‘de stad Galgata’,[22] Calcutta, de hoofdstad van het Britse imperium in Azië! Ondanks hun verschillende geloofsopvattingen was er geen sprake van een enig probleem, de lama gaf hun zelfs een goede raad: “Wat maakt het ook uit, of iemand uit dit of uit dat land is? Alle menschen zijn broeders. Weest overigens voorzigtig, zoo lang gij u in China bevindt, en zegt niet aan iedereen, wie gij zijt; de Chinezen deugen niet, zijn ergdenkend en konden u ligt kwaad doen”.[23]

Verschil van mening met de lama’s hadden Huc en Gabet vanzelfsprekend over het leven na de dood. De boeddhisten waren ervan overtuigd dat ze als dieren op de aarde zouden kunnen terugkeren en dat de dieren die op hun weg kwamen wellicht de reïncarnatie van mensen waren. De consequenties daarvan lieten zich raden: “Een priester mag geen levend schepsel dooden… wijl hij daarbij gevaar loopt van mogelijk een mensch te dooden, die in dat dier is overgegaan”.[24] Als gevolg van die opvatting leefden de lama’s, en andere aanhangers van het boeddhisme, ook minder hygiënisch: “Ze dooden het ongedierte niet, maar slingeren het ver weg, zonder het letsel te doen; want volgens hunne leer van de zielsverhuizing zouden zij een moord begaan door eene luis van het leven te berooven”.[25] Geen wonder dat rondreizende missionarissen in de negentiende eeuw te maken kregen met dodelijke ziektes. Huc en Gabet vonden dat de Aziatische priesters hun ‘angstige nauwgezetheid’[26] te ver doorvoerden: “Zelfs op reis zijn zij zoo bezorgd, dat zij hun paard stilhouden, zoodra zij bespeuren, dat eenig insect op den weg zit, en

terstond eene andere rigting nemen. Zij moeten intusschen toegeven, dat ook de voorzigtigste mensch onwillekeurig eene menigte levende schepsels doodt".[27] Het sacrament van de biecht was in het lamaïsme nog niet bekend: "Tot zoen voor dergelijke onvrijwillige moorden leggen zij zich vasten en boeten op, waarbij zij zich dikwijls op de aarde nederwerpen en bepaalde gebeden mompelen".[28] Huc en Gabet werden door kloosterlingen ongetwijfeld als barbaren beschouwd: "Wij voor ons waren… minder naauwgezet van geweten en doodden wat zich dooden liet".[29]

Huc en Gabet kwamen in de provincie Gansu ook in aanraking met Chinese moslims. Die hadden zich steeds verder verbreid. "Naar het heet zijn de muzelmannen of hui hui ten tijde der Tangdynastie (618-906) in het land gekomen… Aanvankelijk moeten er slechts tweehonderd zijn geweest; zij namen echter eerlang zoo toe, dat ze tegenwoordig een talrijk genootschap vormen, dat den Chinezen groot ontzag inboezemt… In enkele streken winnen zij het in talrijkheid zelfs van de Chinezen".[30]

Dat met de Chinese moslims niet te sollen viel had pater Huc zelf ontdekt: "Menigmaal komen zij tegen de rijkswetten op, als die hen in hunne godsdienstige overtuiging aantasten. Toen wij ons in 1840 in onze missie in Mongolie bevonden, bouwden de hui hui in de stad Hada eene moskee. De mandarijnen wilden dat gebouw laten afbreken, want het was hooger dan het tribunaal, en derhalve was tegen de wet gezondigd; doch terstond kwamen de gezamenlijke Muzelmannen uit de omstreken in beweging, zwoeren bij hoog en laag den mandarijnen een proces aan te doen, te Peking zelf regt te zoeken en de wapens niet neer te leggen, voordat het besluit der mandarijnen voor niet geldig werd verklaard".[31]

De moslims vormden volgens Huc een gesloten blok: ze hadden 'eene veerkracht van karakter behouden, die men anders bij de Chinezen niet aantreft, en daardoor juist dwingen zij deze laatsten achting af. Zij hechten zich naauw aan elkander en staan tegen alle overigen als een gesloten geheel, dat voor de belangen van ieder in het bijzonder met kracht in de bres treedt. Aan deze eendragt zijn zij de godsdienstige vrijheid verschuldigd, die hun in geene provincie geweigerd wordt. Niemand waagt het, in hunne tegenwoordigheid tegen het geloof of hunne godsdienstige gebruiken iets in te brengen'.[32]

De Belgische missionaris Remi Van Merhaeghe, die een halve eeuw later onder bisschop Hamer opereerde, vatte het in Xiayingzi aan de Gele Rivier nog eens samen in een brief aan zijn familie: "In deze streek zijn er vele muzelmannen. Gelijk overal is het om zoo te zeggen, onmogelijk die te bekeeren. In Gansu is het ietwat woelig… De moeielijkheden komen van wegens de muzelmannen die opstand maken tegen de andere Chinezen".[33]

Aanval op het hart van het boeddhisme wordt door China afgeslagen

Na grote ontberingen doorstaan te hebben kwamen Huc en Gabet aan in Lhasa, de hoofdstad van Tibet en tevens het centrum van het lamaïsme, het geloof van een grote meerderheid van de Manchu's en zeker de Mongoolse bevolking. "Rome en Lhasa, de paus en de dalai lama bieden… opmerkelijke analogieën aan. De regering van Tibet is in de handen van geestelijken en heeft overeenkomst met die van den Kerkelijken Staat in Italië. De dalai lama is het burgerlijk en kerkelijk opperhoofd der gezamenlijke thibetaansche landen; hij heeft de wetgevende en uitvoerende magt en het gansche bestuur hangt van hem af".[34]

Lhasa

Bij hun aankomst was de stad ‘in rouw en verslagenheid, wijl drie dalai lama’s achtereen reeds in de jongelingsjaren door den dood waren weggeraapt’.[35] De eerste dalai lama was gewurgd, de tweede omgekomen door een instortend plafond en de derde was met diverse leden van zijn familie vermoord;[36] ook een bevriende opperlama, van het klooster Kaldan, was onder verdachte omstandigheden om het leven gekomen. Terwijl in het land een pokkenepidemie heerste,[37] de dalai lama slechts negen jaar oud was[38] en de regering door een regent werd waargenomen, hadden de Chinezen zich met een troepenmacht in Lhasa genesteld. De Chinese keizer, Daoguang, had in deze verwarring de mandarijn Qishan naar Tibet gestuurd om de ‘boeddhistische Vaticaanstad’ onder controle te houden en de ‘dalai lama te beschermen’.[39]

De komst van Huc en Gabet ontging de autoriteiten natuurlijk niet. Binnen niet al te lange tijd hadden zij zich zowel bij de regent van de dalai lama als bij Qishan persoonlijk te verantwoorden. Bij de regent ging de ondervraging heel gemakkelijk. Het Britse Calcutta kende hij wel, maar van Frankrijk had hij nog nooit gehoord. De paters maakten grote indruk door het gebruik van hun microscoop te demonstreren; bovendien beloofden ze de regent te helpen om de pokken te bestrijden met inenting zoals die in Europa ontdekt was en met succes toegepast werd.[40] Het duurde dan ook niet lang of ze kregen toestemming om het katholieke geloof in Lhasa te belijden en te verkondigen. “Onze ziel was geheel verrukking, toen het ons eindelijk vergund was, openlijk aan den voet van het kruis te bidden, midden in de hoofdstad van het buddhismus”.[41] Volgens Huc en Gabet werd het katholicisme dé grote rage in Lhasa. Iedereen wilde de kapel van de ‘Franse lama’s’[42] zien, wilde weten wat de betekenis van de katholieke beelden was, en wat hun godsdienst en gebeden inhielden. De eerste bekeringen kwamen op gang.

Toen de paters een arts hadden uitgelegd wat de kruisiging van Jezus Christus betekende ‘kruiste hij zijne armen en bleef wel een half uur zwijgend voor het kruisbeeld staan; de tranen liepen hem over de wangen, hij hief de armen tot Christus op, viel op de knieën, sloeg driemaal met het voorhoofd op de aarde en riep: “Dat is de eenige buddha, dien de menschen aanbidden mogen. Gij zijt mijne leermeesters; ik ben uw discipel”. Van nu af droeg hij openlijk een crucifiks en ontveinsde niet, dat hij Christen geworden

was'.[43] Zelfs de regent ging zich steeds meer voor het katholicisme interesseren, als we het boek van Huc en Gabet mogen geloven. Hij nodigde de paters nagenoeg elke avond uit en sprak tot diep in de nacht over onderwerpen als reïncarnatie, monotheïsme, boeddhistische teksten en de oorsprong van de wereld. De plaatsvervangende leider van het boeddhisme en de twee missionarissen waren elkaar dicht genaderd toen zij uit zijn mond optekenden: "Gij doet goed, want de godsdienst is voor de menschen de gewigtigste aangelegenheid; ik zie, dat Franschen en Thibetanen dienaangaande gelijk denken".[44] En: "Uwe godsdienst stemt met de onze overeen; de grondwaarheden zijn dezelfde; slechts in de uitlegging en verklaring hebben wij afwijkingen".[45] Afgesproken werd dat Joseph Gabet naar Frankrijk zou gaan om hulptroepen te halen en Évariste Huc tot zijn terugkomst in Lhasa zou blijven. De verovering van het lamaïsme door het katholicisme leek naderbij te komen.

De al genoemde Qishan was eerder als onderkoning in Canton, als opvolger van Lin Zexu, tijdens de Opium-oorlog een speelbal geweest van de steeds wisselende ideeën van de keizer en zijn raad. Hem was verweten dat hij zich te toegeeflijk had opgesteld tegenover de Britten; ook zou hij het geweest zijn die op eigen initiatief het eiland Hongkong aan de Europese barbaren had afgestaan. Voor het hof in China was hij de gebeten hond, de schuldige van de nederlaag tegen de Britten. Het leek er even op dat hem dat het leven zou kosten: de keizer had de vrouwen van de in ongenade gevallen mandarijn al laten verkopen en zijn huis met de grond laten gelijkmaken. Qishan kreeg echter toch nog een laatste kans: hij werd naar Lhasa gestuurd om daar de belangen van China te behartigen.

De afgezant van de keizer liet de twee paters en hun kameeldrijver voor zich leiden. Hij verdacht ze van spionage, ofwel voor de Britten in Calcutta, ofwel voor de Russen. Zijn wantrouwen werd nog versterkt toen hij ontdekte dat ze kaarten bij zich hadden, waaronder een wereldkaart van Gerard Mercator uit de zestiende eeuw. Kaarten waren in China staatsgeheim en het bezit ervan was menigmaal aanleiding om vreemdelingen om het leven te brengen. Huc en Gabet slaagden er in om deze aanval van Qishan te pareren, ze konden aantonen dat hun kaarten in Frankrijk gedrukt waren en er dus geen Chinese geheimen in verwerkt waren. Ondanks de vriendschappelijke relatie die nu ontstond en alle gegevens die de paters met de mandarijn uitwisselden was het voor Qishan onmogelijk om de aanwezigheid van de vertegenwoordigers van de paus van Rome in Lhasa te accepteren. Het succes van Huc en Gabet vormde een bedreiging van de maatschappelijke orde. Zoals Napoleon een concordaat met de paus had afgesloten, waardoor hij het katholicisme en zijn keizerrijk kon reguleren, zo slaagde de Qing-keizer er nu in om het lamaïsme te controleren. En omdat Huc en Gabet al illegaal door China waren gereisd en het katholicisme formeel bovendien verboden was in China, waren de kaarten geschud: Huc en Gabet moesten Tibet en China uit! "Qishan was achterdochtig en ijverzuchtig; hij kon niet toegeven, dat vreemdelingen zich met hunne godsdienst in Thibet vastzetten, nadat beide in China verboden en vervolgd waren geweest. Daarom wilde hij ons het land uitwijzen".[46]

Dreigementen om Franse hulp in te roepen hielpen niet. Qishan legde zijn situatie omstandig uit: "Wat moet er van den dalai lama worden, als hij geen vereerders meer heeft? De invoering van het Christendom in dit land heeft de strekking, om het heiligdom van den Buddha La, gevolgelijk ook de lamaische hierarchie en de thibetaansche regering te vernietigen. Ik ben hierheen gezonden, om den dalai lama te verdedigen; mag ik menschen in Lhasa dulden, die zulke verderfelijke leeringen verkondigen? Wie wordt verantwoordelijk gesteld, als die eenmaal zulke diepe wortels geschoten hebben, dat men ze niet meer uitroeijen kan? Wat zou ik aan den grooten keizer antwoorden, als hij mij van traagheid en verzuim beschuldigde?"[47] Qishan had geen keus, zijn leven stond op het spel. "Wanneer mijn heer en gebieder vernam, dat ik aan twee Europeërs veroorloofd had, de leer van den hemelheer ongehinderd in Thibet te verkondigen, zou ik verloren zijn; ditmaal zou ik aan den dood niet ontkomen".[48]

Als we Huc en Gabet mogen geloven ontstond er nu een ingewikkelde verhouding tussen de regent, de vertegenwoordiger van de keizer, en de twee Franse paters. De regent verweet Qishan ‘dat hij van de minderjarigheid van den dalai lama misbruik maakte, om der thibetaansche regering de wet voor te schrijven’.[49] Hij wilde de Fransen in Tibet vasthouden, misschien wel als een bolwerk tegen de Chinese troepen. Maar die rol wilden de paters niet spelen. “Ons gansche gedrag moest dan aan de Thibetanen het bewijs leveren, dat wij met vreedzame bedoelingen gekomen waren. Ook namen wij in overweging, dat juist een zoo tiranniek gedrag der Chinezen ligt in het vervolg tot den goeden uitslag der zendingszaak in Thibet bijdragen kon”.[50] Huc en Gabet lieten zich, zo schreef Huc later, vrijwillig door de Chinezen uit Lhasa verbannen. Maar: “In onzen onschuld meenden wij… dat de Fransche regering dergelijke aanmatigingen zeker niet ongestraft zou laten”…[51]

Moderne missie: Europa en China

Wat betekende de moderne missie nu eigenlijk, zowel vanuit Europees als vanuit Chinees perspectief? Bij het verdrag van Tordesillas (1494) had de paus, vorst van de Kerkelijke staat, de verbreiding van het geloof buiten Europa uitbesteed door aan de vorsten van Spanje en Portugal het zogenaamde patronaatsrecht te geven. Dat komt nu misschien merkwaardig over, maar meer dan een eeuw later besteedden Engeland en de Nederlandse Republiek de economische activiteiten van hun onderdanen in Azië uit aan de East India Company (1600) en de VOC (1602). Met name Frans I, koning van het katholieke Frankrijk (r. 1515-1547), verzette zich tegen de internationale politiek van Rome. Zo merkte hij op dat hij zich er niet bewust van was dat het testament van Adam en Eva een verdeling van de wereld inhield en dat de zon zijn licht zowel op de Fransen als op de bewoners van het Iberisch schiereiland deed schijnen;[52] de Fransen wilden hun eigen plekje onder de zon en voerden daarom hun eigen expansie-beleid.

Pius V (r. 1566-1572) was de eerste paus die de missie onder pauselijke controle probeerde te brengen. Hij stichtte twee congregaties van kardinalen, om de missionaire activiteiten in het protestantse ‘ketterse’ Europa én het ‘heidense’ westen en oosten te coördineren.[53] Met de komst van de Jezuïeten, die rechtstreekse gehoorzaamheid aan hem verschuldigd waren, had Rome bovendien zijn eigen geloofsverkondigers. In 1622 zette Gregorius XV (r. 1621-1623) een volgende stap. Hij stichtte de ‘heilige’ Congregatio de Propagande Fide, die zich als een ministerie van missie, ging bezig houden met de ‘propagatio’ (voortplanting, uitbreiding) van het geloof (fides). Uit de naam van dit college is het woord propaganda voortgekomen, dat jaren later vooral in politieke zin een negatieve klank heeft gekregen.

Propaganda Fide, Piazza di Spagna, Rome (Giuseppe Vasi, 18e eeuw)

Aan het begin van de zeventiende eeuw was de Iberische kroon over haar hoogtepunt heen en niet langer in staat de politiek te voeren die Rome voorstond. Door middel van de Propagande Fide gingen de kerkvorsten nu hun eigen missiezaken behartigen. Op plaatsen waar bisschoppelijke vacatures niet op tijd werden ingevuld benoemde de paus een vicaris apostolicus (apostolische plaatsvervanger) die hij tevens van een bisschoppelijke titel voorzag, genoemd naar een voormalig bisdom dat door de mohammedanen veroverd was. Daaraan werd dan i.p.i. toegevoegd: 'in partibus infidelium', in het land van de ongelovigen. Zo werd ook Ferdinand Hamer toen hij in 1878 tot apostolisch vicaris van Gansu, Qinghai en Xianjing in China werd benoemd, bisschop van Trémithe, een niet meer bestaand bisdom op het eiland Cyprus. Binnen vijf jaar had de Propaganda Fide zijn eigen seminarie, het Collegium Urbanum in Rome en een drukkerij om 'propaganda' te bedrijven. In 1647 had Rome ook zesenveertig nieuwe en nu eigen missie-bisdommen gesticht.[54]

Fransen nemen de positie van Portugal en Spanje over

Geleidelijk aan kwam er een einde aan de macht van de Portugezen en Spanjaarden in Azië. De Nederlanders verdreven de Portugezen uit Ceylon, Malakka en de Molukken; alleen op Oost-Timor en Goa in India konden ze zich handhaven. De Portugese Jezuïeten werden in die zelfde tijd ook Japan uitgezet. Portugal wist echter zijn basis in Macao op de Chinese kust te behouden. De expansieve macht van Spanje werd gebroken, eerst bij de vrede van de Pyreneeën (1658), de Frans-Spaanse pendant van de vrede van Munster (Westfalen), en later definitief tijdens de Spaanse Successie-oorlog (1700-1713).

Fransen namen in de loop van de zeventiende eeuw ook de leidende rol van de Iberiërs in de Kerk over, in de contra-reformatie in Europa en in de missie in Azië. Vincent de Paul (1578-1660), de zoon van een boer, stichtte in 1625, drie jaar na de oprichting van de Propaganda Fide, de Congregatio Missionis, die zich eerst richtte op verwaarloosde Franse parochies en zich van daaruit verbreidde, naar Italië, Polen, Ierland en later Azië. De aartsbisschop van Parijs bracht de congregatie onder in de Prieuré de Sainte-Lazare in Parijs, en zo kregen de paters de naam Lazaristen.[55] In 1658, het jaar van de vrede van de Pyreneeën, werd in Frankrijk bovendien de Société des Missions Étrangères de Paris (MEP) gesticht,[56] Frankrijk had nu eigen nationale missiecongregaties. Lodewijk XIV en zijn ministers Colbert en Louvois hadden niet alleen een expansieve, commerciële en agressieve politiek in Europa, maar ook een godsdienstige, in eigen land en in het verre Azië. In 1685 herriep de Zonnekoning het Edict van Nantes uit 1598. Franse vloten, Franse troepen en Franse missionarissen verschenen voor de kusten van Siam (Thailand), Perzië (Iran) en Indo-China. Franse Jezuïeten gingen een dominerende rol in de missie in China spelen, andere Franse priesters verkondigden de goddelijke boodschap als leden van de MEP. Drie Jezuïeten, waaronder de Fransen Jean-François Gerbillon (1654-1707) en Antoine Thomas (1644-1709) begeleidden de Chinese keizer Kangxi toen deze een veldtocht door Mongolië maakte om de regio waar Ferdinand Hamer twee eeuwen later als apostolisch vicaris optrad, onder Chinees gezag te brengen.[57] Franse priesters werden benoemd tot apostolische vicarissen in tal van nieuw gestichte apostolische vicariaten in Azië. De Franse kroon nam in feite de missionaire politiek van Spanje en Portugal over: missie werd onverbrekelijk verbonden aan het Franse optreden in het Verre Oosten.

De opvolgers van Lodewijk XIV zetten de Franse Aziatische politiek voort. De Franse missionarissen waren vooral succesvol in Cochin-China,[58] een gebied dat in culturele, religieuze, en politieke zin als een randgebied van het Chinese Rijk van het Midden beschouwd kon worden. Toen in de regio aan het einde van de achttiende eeuw een burgeroorlog uitbrak, de Tayson-rebellie, koos de Franse apostolisch vicaris Pigneau de

Behaine (MEP, 1741-1799) partij voor Nguyen Anh, één van vele vorsten die in de laatste decennia om de macht streden. Samen met diens zoon, prins Canh, reisde de bisschop in 1787 naar het hof van Lodewijk XVI om daar het Verdrag van Versailles af te sluiten, waarbij onder meer afspraken gemaakt werden voor de handel, het afstaan aan Frankrijk van de havenstad Danang in Midden-Vietnam en zaken aangaande de religie. In 1792 weigerde Canh, die zich inmiddels tot het katholicisme had laten bekeren, om nog langer de verplichte kowtow voor het altaar van zijn voorouders te maken. Nguyen Anh, die onder de naam Gia Long in 1802 de stichter en eerste keizer was van de Nguyen dynastie in Hué, besefte dat hij niet altijd op de gehoorzaamheid van zijn onderdanen kon rekenen als die *en masse* zouden overgaan tot deze Franse godsdienst.[59]

In de loop van de achttiende eeuw kwam er, zoals ik in hoofdstuk 2 beschreven heb een einde aan het werk van de Jezuïeten, de Iberische organisatie van Ignatius van Loyola en Franciscus Xaverius. In 1773 besloot de paus om de Sociëteit van Jezus op te heffen, tot grote verbijstering van de nog in Peking aanwezige Jezuïeten, die dat pas een jaar later vernamen. De paus benoemde voortaan in Peking een apostolisch vicaris. Het bisdom Peking kwam nu in handen van de Franse Lazaristen; Manchurije, het stamgebied van de Qing-dynastie, van de Franse Société de Missions Étrangères de Paris.

Revolutie in Frankrijk, onrust in China

De Manchu's, een volk uit de steppen ten noorden van het eigenlijke China, hadden zich in 1644 in Peking genesteld. Hun dynastie, de Qing,[60] was in de negentiende eeuw op zijn retour, totdat die in 1911 ten val kwam. De meeste historici zijn van mening dat de neergang aan het einde van de achttiende eeuw werd ingezet. Een van de problemen was van dynastieke aard. Het is in dat kader opvallend te constateren hoe weinig keizers in de eerste, meest succesvolle periode van de Qing-dynastie aan het bewind zijn geweest: Shunzi vanaf 1644, Kangxi vanaf 1661 (ruim zestig jaar), Yongzheng vanaf 1722, Qianlong van 1735 tot 1799, dus ruim 63 jaar! Tijdens zijn bewind werd het uitgestrekte frontiergebied Xinjiang[61] veroverd, de etnisch-Turkse territoria in het uiterste westen van het huidige China, waarvan Ferdinand Hamer in 1878 de eerste apostolisch vicaris werd. In dat gebied, waar de Zijderoute doorheen liep, woonden veel moslims; tot op de dag van vandaag wordt de provincie Xinjiang om die reden door Peking scherp in de gaten gehouden.

Qianlong, keizer van 1735 tot 1799

In 1775 – de keizer was toen 65 jaar oud en 'werd al een dagje ouder'[62] – wist Heshen (25), een jonge Manchu-officier, zich een wel heel bijzondere positie bij de keizer te verwerven. Terwijl er in de volksmond op gezinspeeld werd dat hij en Qianlong een homoseksuele relatie hadden, verkreeg Heshen de ene belangrijke post na de andere aan het hof. Zo werd hij onder meer minister van Financiën, bevelhebber van het garnizoen

van Peking en opzichter van de tolgelden bij de stadspoorten van de hoofdstad. In 1790 – de keizer was inmiddels 80 – slaagde Heshen erin zijn band met Qianlong te formaliseren door een huwelijk van zijn zoon met een dochter van de keizer. De laatste jaren van de regering van keizer Qianlong zijn in de Chinese geschiedenis berucht vanwege het corrupte bestuur, waarbij met name Heshen zich op alle mogelijke manieren wist te verrijken; hij liet zich voor al zijn 'diensten' betalen, hij haalde grote sommen geld binnen met het schrijven van valse rapporten en het laten verdwijnen van inkomsten bestemd voor de Chinese schatkist.[63] In 1796 deed Qianlong formeel afstand van de troon, ten gunste van zijn zoon Yongyan, die als de Jiaqing-keizer tot 1820 regeerde. Maar in werkelijkheid was het Heshen die nog drie jaar de volle macht kon uitoefenen. Bij het overlijden van Qianlong, in 1799, het jaar dat in Europa Napoleon aan de macht kwam, bleek dat Heshen intussen zoveel vijanden had gemaakt dat hij gedwongen werd zelfmoord te plegen. Bijna een kwart eeuw lang had de 'zoon des hemels' weinig zorg gedragen voor de 'harmonie in het al onder de hemel'.

Het laatste kwart van de achttiende eeuw was sowieso een periode van grote verschuivingen in de vorstendommen van Azië. Er kwam een einde aan de moslim-rijken van de Mogols in India, de Safaviden in Perzië, Mataram in Indonesië, terwijl het Ottomaanse rijk van alle kanten bedreigd werd, onder andere door het binnenvallen van Napoleon in Egypte (1798) en het Wahhabi moslim-fundamentalisme van de Bedoeïenen die in 1804 Mekka veroverden. In zijn boek *Imperial Meridian* (1989) ziet Chris Bayly een samenhang tussen al die ontwikkelingen met de problemen waar ook China zich in die tijd voor geplaatst zag – de Chinese overheid moest zich in zijn visie hard opstellen aan de randen van het rijk, onder andere in de havensteden, om de centrale macht te handhaven.[64] Als dat zo is, kan hieruit het harde optreden tegen de binnenkomende Britse handelaren en Europese missionarissen mede verklaard worden. China isoleerde zich in elk geval steeds meer van de buitenwereld.

Chinees katholicisme en de Witte Lotus-opstand

Het laatste kwart van de achttiende eeuw was een periode van grote onrust in China, ook op godsdienstig gebied. In het westen kwamen de moslims in opstand en aan het Chinese hof rees het vermoeden dat de katholieken in die streken samenspanden met de aanhangers van de opstandige Wahhabi-aanhangers. Missionarissen, Chinese priesters, catechisten (Chinese katholieke geloofsverkondigers) werden in Sichuan gearresteerd. Ondervragingen wezen echter uit dat de katholieken gewoon varkensvlees aten, de koran niet kenden en blijkbaar geen moslims waren. Twee missionarissen waren inmiddels in de gevangenis gestorven, twee andere Franse paters werden vrijgelaten en verplaatsten hun werkterrein voorlopig naar de Filippijnen.[65]

De prestigieuze ambassade die de East India Company onder leiding van Lord Macartney in 1792 stuurde naar de inmiddels 82-jarige Qianlong keizer, zal in dat kader niet helemaal gelegen gekomen zijn. De Britse afgezant weigerde ook nog eens de gebruikelijke procedures in acht te nemen. Zonder enig resultaat werd hij teruggestuurd naar de verre westerse streken waar hij vandaan gekomen was. Een VOC-gezelschap onder leiding van Isaac Titsingh dat in de winter van 1795 arriveerde, en dat wél bereid was aan alle voor Europeanen zo vernederende plichtplegingen (onder andere de kowtow) te voldoen kon eveneens onverrichterzake naar huis terugkeren.

In hetzelfde jaar 1795 brak in het binnenland de Witte Lotus-opstand uit. Deze ontstond als een reactie op plunderingen van legers die op doortocht waren naar het zuiden om een andere opstand neer te slaan.[66] De meeste opstandelingen waren gewone boeren en landarbeiders, maar ze werden beïnvloed door 'geheime genootschappen', sekten of

organisaties die zich niet door de Chinese overheid lieten controleren en daarom vervolgd dienden te worden, zoals in onze dagen de Falun Gong. De sekte van de Witte Lotus had een messianistisch karakter, met boeddhistische en manicheïstische invloeden. Mani, in de derde eeuw van onze jaartelling geboren in Irak, geloofde niet in de 'maagdelijke geboorte' en kruisiging van Christus. Hij maakte een scherp onderscheid tussen goed en kwaad, stond een ascetische levenswijze voor en verwierp fundamenteel elke maatschappelijke orde die uitging van een aanvaarding van het aardse bestaan. De 'uitverkorenen' konden rekenen op een wedergeboorte, alle anderen op eeuwige verdoemenis.[67] Een 'secte' als de Witte Lotus was dus staatsgevaarlijk.

Het Chinese keizerlijk bestuur, onder leiding van Heshen en de bijna negentigjarige Qianlong, was niet in staat de Witte Lotus-opstand militair te bedwingen. Tien jaar lang, van 1795 tot 1805, woedde de opstand en voor het eerst kwam het voortbestaan van de Qing-dynastie in gevaar. Pas na de val van Heshen vond onder keizer Jiaqing een noodzakelijke en kostbare reorganisatie van het leger plaats, waarbij Peking zich afhankelijk maakte van plaatselijke machthebbers en huurlingen.[68] In een recent artikel, 'Chinese Catholics and the state during the White Lotus Rebellion, 1796-1805' (2002) heeft Robert Entenmann onderzocht welke rol de katholieken speelden in de provincie Sichuan, een van de kerngebieden van de opstand. De Franse missionaris Jean Dufresse (MEP), zo ontdekte Entenmann, stelde zich samen met Chinese priesters en Chinese bekeerlingen niet tegen maar juist aan de kant van de Chinese overheid op. Katholieken organiseerden milities en vochten tegen de Witte Lotus-opstandelingen. Volgens Entenmann hadden de katholieken alle aanleiding om zich te verzetten tegen Peking, omdat hun geloof niet meer erkend werd en katholieken soms vervolgd werden. Zo eenvoudig was het echter niet: katholieken en aanhangers van de Witte Lotus veroordeelden en bestreden elkaars geloof.[69]

De Witte Lotus-opstand begon in een eigenaardig tijdperk van het katholicisme. In Europa woedde de Franse Revolutie: in het 'thuisland' van de Franse missie was het katholieke geloof afgeschaft en waren de katholieke bezittingen door de staat geconfisqueerd; daarmee werden de bijdragen van de Kerk aan de missie ongetwijfeld tot een minimum teruggebracht. Bovendien waren de Franse missionarissen door de Britse suprematie op zee nagenoeg op zich zelf aangewezen, en van de berichten die ze af en toe uit Europa ontvingen, begrepen ze vaak niet veel. Dufresse schreef in 1795: "Wij in China leven midden tussen de heidenen, maar in elk geval onder een meer humaan bestuur dan in het inferno dat Frankrijk is".[70] Uit de spaarzame gegevens die bewaard zijn gebleven destilleert Entenmann dat de Franse missie op basis van de ideeën van Petrus, Paulus en Thomas van Aquino aan de Chinese bekeerlingen leerde om zich bij het gezag van de centrale overheid neer te leggen. Bovendien, zegt hij, waren de Franse paters door de (voor hen) rampzalige revolutie in eigen land van nature afkerig van elke opstand tegen het wettige gezag.[71] Door het concordaat van 1802 bracht Napoleon het katholicisme terug in Frankrijk, maar omdat op 21 oktober 1805 de Franse vloot bij Trafalgar vernietigend werd verslagen, was er gedurende vele jaren feitelijk geen Franse vloot meer en waren er nog nauwelijks verbindingen met het Verre Oosten.

Toeval of niet, juist in die tijd begonnen grote christenvervolgingen in Sichuan. Nadat de katholieken op advies van de Franse missie de Qing hadden gesteund tegen de Witte Lotus, verklaarde Cangming, vanaf 1810 gouverneur van de provincie, diezelfde katholieken vogelvrij. Cangming, een militair, was een man van 'law and order', van een strak bestuurssysteem. Het katholieke geloof, dat in de achttiende eeuw het confucianisme als ketterij had veroordeeld, werd door hem in een tijd van (mogelijke) opstanden, als een opruiende secte veroordeeld. Op openbare plaatsen verschenen posters waarop een officieel verbod op het katholicisme werd afgekondigd dat 'grote schade toebracht aan de gewoontes en gedachtes van de mensen'.[72] Bisschop Dufresse en drie Chinese priesters werden geëxecuteerd, honderden katholieken legden gedwongen schriftelijke verklarin-

gen af tegen hun geloof, anderen werden verbannen naar de Chinese goelag-archipel in Ili (Xinjiang).[73] In 1884 zond Ferdinand Hamer als eerste vertegenwoordiger van Rome drie missionarissen naar Ili om de nakomelingen van die ballingen bij te staan; daarover meer in hoofdstuk 7, over het vicariaat van Gansu.

De periode van de grote christenvervolgingen

Toen Qianlong in 1799 overleed, was hij maar liefst 63 jaar aan het bewind geweest. De Chinese Qing-dynastie zou nog 114 jaar resten en in die periode waren er maar liefst zeven keizers aan het bewind, exclusief 'keizerin-weduwe' Cixi (1835-1908) die in de tweede helft van de negentiende eeuw de macht in handen kreeg. Die laatste eeuw lijkt wel één grote worsteling voor de Manchu-machthebbers om het hoofd boven water te houden.

Vanaf de Witte Lotus had Peking voortdurend te maken met allerlei regionale opstanden. In *Rebellions and revolutions* (1990) zet Jack Gray de meest bekende ervan op een rij. Hij begint met te zeggen dat de Witte Lotus ook na 1806 nog bleef doorsmeulen. Allerlei geheime genootschappen die zich met die beweging verwant bleven voelen doken steeds weer op. In 1812 bestormde zo'n secte zelfs de muren van de Verboden Stad en werd slechts teruggeslagen door de persoonlijke moed van prins Min-ning, die onder de naam Daoguang tussen 1820 en 1850 als keizer zou regeren.[74] Nieuwe opstanden, in navolging van de Witte Lotus, waren schering en inslag in de jaren twintig en dertig. In Noord-China, op het grensgebied van de provincies Hebei, Henan, Shandong en Jiangsu waren 'sociale bandieten',[75] de Nian, zo succesvol dat het centrale gezag van Peking er zich nauwelijks durfde te vertonen. In het zuidwesten van China waren in de jaren dertig de Miao-opstanden en in 1836 begonnen de Yao in Hunan een rebellie tegen Peking die twintig jaar later opnieuw uitbarstte.[76] Aan de grenzen van China maakte de Hué-dynastie in Vietnam zich los van Peking en ook aan het Koreaanse hof nam de invloed van Peking langzaam af.

Het voortbestaan van de Qing-dynastie werd niet alleen van binnenuit bedreigd, maar ook van buiten de grenzen. In het noorden en westen drongen de Russen (en steppevolkeren) steeds opnieuw en verder allerlei territoria binnen die de Chinezen als de hunne beschouwden. Vanaf 1808 kreeg China te maken met het agressieve Kokand aan zijn westgrenzen, in 1813 of 1814 braken Russische troepen bij Tarbagatai door de Chinese linies, Kashgaren en Kirgiezen vielen Chinese grenstroepen aan vanaf 1820. Toen Peking in 1830 de grenzen met Kokand voor alle handel afsloot, begonnen de moslims in het westen een jihad en een invasie van Kashgar. De Russen behaalden in de loop van de negentiende eeuw de suprematie in het hart van Azië en drongen ook de Chinezen steeds meer in het defensief.[77] De Qing werd niet alleen steeds meer gedwongen om formele verdragen met de Russen te sluiten, maar ook om het Russische orthodoxe geloof formeel te erkennen,[78] al stelde dat weinig voor omdat Rusland geen zendelingen stuurde om gewone Chinezen te bekeren.[79]

In vergelijking met het agressieve optreden van de Russen over land kwam het Europese imperialisme overigens slechts langzaam op gang. Ambassades van Engeland (1793), Nederland (1795) en na 'Waterloo' (1815) opnieuw Engeland (1816) leverden voor de Europeanen niet het beoogde resultaat op: het verbeteren en vergemakkelijken van de handel met China. Pas door een militaire overwinning in de handelsoorlog die de geschiedenis ingegaan is als de (eerste) Opium-oorlog (1839-1842) kwamen de Britten 'op stoom'.

Engeland had weliswaar groot belang bij de handel met China, vooral vanwege de grote en kostbare importen van thee en de afzet van vooral Bengaalse opium, maar liet de directe verkopen vooral over aan particuliere handelaren, 'country traders', die de produc-

ten vanuit Calcutta in Bengalen en de Britse factorij bij Canton probeerden te slijten door middel van het zogenaamde cohong-systeem. De country traders hadden vooral succes met de illegale verkoop van opium. In 1818 verkochten ze 4.000 kisten en in 1835 was de export al gegroeid tot 27.000 kisten. De handel in opium was voor het toch al zo door burgeroorlogen geplaagde China een extra aanslag op de schatkist, de Britten konden van de opbrengst hun verovering van India voortzetten.[80]

In eerste instantie had alleen de Chinese bovenklasse, vooral provinciale en regionale bestuurders, de financiën om het genotmiddel te kopen en te gebruiken. Maar toen Britse handelaren en Chinese smokkelaars de aanvoer gingen opvoeren en de prijzen dus daalden, groeide het aantal gebruikers in rap tempo. Steeds grotere groepen mensen, ambtenaren, klerken en stadsbewoners, raakten verslaafd. In de stad Suzhou zouden in 1820 100.000 verslaafden geweest zijn, in 1838 schoof ongeveer één procent van de totale bevolking van China opium, er was sprake van wijd verspreid moreel verval.[81]

In 1814 vatte de Jiaqing keizer (r. 1799-1820) het opiumprobleem als volgt samen: “Opium is ontzettend giftig. De mensen die het gebruiken deinzen voor niets terug om er aan te komen. Wie er aan verslaafd is, gaat er langzaam aan onderdoor en zal uiteindelijk sterven”.[82] De beste manier om de verslaving te bestrijden, aldus de keizer, was om de import met alle mogelijke middelen tegen te gaan. Jiaqing: “Opium wordt met schepen van buitenlandse barbaren naar Guangzhou gebracht en vandaar door heel het rijk gedistribueerd. Buitenlandse handelaren schenden onze wetten door de opium aan onze kooplieden te verkopen. Ze moeten worden opgespoord en gestraft”.[83]

In de voetsporen van de Britse opiumhandelaren reisden ook protestants-christelijke zendelingen illegaal langs de Chinese kusten. Dat waren Britten, maar ook idealisten uit andere landen. Hun thuisbasis was de omgeving van Guangzhou (Canton), het Portugese Macao of de factorijen buiten de muren, waar de handelaren zich gedurende enkele maanden per jaar mochten ophouden. Een van de meest actieve zendelingen was Karl Gutzlaff (1803-1851). Hij was afkomstig uit Pommeren in Duitsland, werd opgeleid in het zendings-instituut in Berlijn en belandde bij het zendings-genootschap in Rotterdam. In 1826 vertrok hij naar Nederlands-Indië, waar hij zich de Chinese taal eigen maakte. Hij werkte in Batavia, Riou, Siam en vestigde zich uiteindelijk in China.[84] Hij vertaalde stukken uit de bijbel in het Chinees en hij deelde, verkleed als visser uit Fujian, in de havens van Zuid-China zijn teksten uit.[85] In 1835 introduceerde Gutzlaff de Amerikaan Edwin Stevens bij de Chinezen. In 1836 ging Stevens zelf op pad en overhandigde een stapeltje bijbelse teksten aan Hong Xiuquan, over wie straks meer.[86] Peter Parker, een andere zendeling, had als medicus een grote vermaardheid in Guangzhou. Lin Zexu, de afgezant van de keizer die in 1839 door zijn harde aanpak van de Britse handelaren de Opium-oorlog in gang had gezet, kwam tijdens de vijandelijkheden, vermomd als dubbelganger van zichzelf, in hoogst eigen persoon naar de zendeling om zich voor zijn hernia te laten behandelen.[87] Parker behandelde hem omdat hij hoopte dat dat de kansen voor de verbreiding van het geloof zou vergroten, want om die reden was hij toch naar China vertrokken. Kort daarna schreef Lin Zexu een persoonlijke brief aan de Engelse koningin Victoria, die hij eerst door Parker liet checken alvorens hem te versturen.[88]

Deze gedreven zendelingen, en ook nieuwe katholieke missionarissen, reisden meestal mee op de schepen die opium vervoerden en ze werden in hun missie-optreden gesponsord door handelsfirma’s die hun inkomsten te danken hadden aan de lucratieve opiumhandel. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat in de ogen van menige Chinees christendom en opium onlosmakelijk met elkaar verbonden waren.[89]

Jean-Gabriel Perboyre (1802-1840)

In de katholieke traditie van de missieliteratuur (en vooral lectuur) die meer dan een eeuw en tot voor kort in grote oplages gedrukt werd, wordt de periode tot 1860 altijd gekenschetst als het tijdperk van de grote vervolgingen van de christenen in China en van de grote Franse martelaren. De Franse auteurs vroegen zich niet af waarom er vervolgingen en martelaren waren, een verklaring daarvoor konden ze of wilden ze blijkbaar niet geven. In geuren en kleuren daarentegen beschreven ze de heldendaden van de missionarissen, de oneerlijkheid, het bedrog en de wreedheden van de vertegenwoordigers van de Chinese overheid, de martelingen en folteringen en de gewelddadige dood die de Franse missionarissen (en hun inlandse bekeerlingen) ten deel vielen en die ze ook bereid waren te ondergaan. Op 1 oktober 2000 heeft paus Johannes Paulus II een aantal van deze martelaren, waaronder de Lazarist Jean Dufresse, alsnog voor hun heldhaftig gedrag beloond door ze heilig te verklaren.

In de *Histoire des missions catholiques françaises* (1951) beschrijft Bernard de Vaulx het tragische einde in 1840 van Jean-Gabriel Perboyre uit het dorpje Le Puech bij Montgesty in het bisdom Cahors. Toen deze als jongeman, met een zeer zwakke gezondheid, over zijn roeping vertelde aan zijn oom, pater Perboyre, lachte deze hem in zijn gezicht uit. In het dorp werd hij 'de kleine heilige'[90] en 'de kleine engel'[91] genoemd. Maar Jean-Gabriel liet zich niet ontmoedigen. Tijdens zijn priesterstudie werd hij geconfronteerd met de relikwieën van de in China vermoorde pater Clet: de bebloede kleren en het touw waarmee hij gewurgd was. Niets kon hem nu meer weerhouden. In 1836 reisde hij naar zijn bestemming in Henan en kwam in de omgeving van de plek waar het graf van pater Clet was. Op die plek wilde hij gaan bidden, vertelt De Vaulx, maar de raadgevingen van zijn gidsen weerhielden hem ervan, daar leed hij geweldig onder. In zijn missiegebied werd Perboyre getroffen door de geweldige armoede en de honger van de bevolking waar hij mee te maken kreeg. De toch al zo zwakke pater kwam in een crisis terecht, maar op een dag, tijdens een persoonlijk gebed, sprak Christus hem toe: "Waar ben je bang voor, ben ik niet voor je gestorven? Wees niet bang voor je veroordeling".[92]

Op 15 september 1839 werd hij verraden voor dertig ons zilver, door een Chinese 'Judas'.[93] Evenmin als zijn grote Meester probeerde Perboyre te vluchten of zich te verdedigen. De handen vastgebonden op de rug, helemaal naakt, werd hij voor een Chinese mandarijn geleid, soldaten sloegen hem van alle kanten. Tijdens de ondervraging verkondigde hij: "Ik ben priester. Ik zal mijn geloof nooit verzaken".[94] Ook na aandringen van de mandarijn en na diverse malen met bamboestokken bewerkt te zijn, bleef Perboyre volhouden. "Ik denk slechts aan het eeuwig heil; aan het lijden van het lichaam besteed ik geen aandacht".[95] Dag in, dag uit werd hij nu gemarteld, en steeds heviger. De Vaulx beschrijft alle wreedheden in detail, en als je dat leest is het onbegrijpelijk dat de missionaris steeds maar in leven bleef. Bovendien kreeg hij nog nauwelijks te eten. Perboyre werd als door een wonder van de dood gespaard, hield vol en weigerde bovendien de namen van zijn medewerkers en bekeerlingen te geven. Toen men hem vroeg om het kruis te vertrappen, omarmde hij het juist en schreeuwde uit alle macht: "U kunt me onthoofden, maar ik zal er nooit in toestemmen afgoden te aanbidden".[96] Perboyre werd acht maanden lang gefolterd en berecht en tenslotte ter dood veroordeeld. Op 11 september 1840 bracht een koerier een document met de ratificatie van het doodvonnis door keizer Daoguang en diezelfde dag nog werd het doodvonnis ten uitvoer gebracht. De pater moest op blote voeten en de handen achter vastgebonden, met op zijn rug een plankje waarop het doodvonnis geschreven was, lopen naar de plaats waar hij geëxecuteerd zou worden. Cimbalen maakten een oorverdovend kabaal. Tegen alle waarschijnlijkheid in, schrijft De Vaulx, kreeg hij in een klap weer al zijn krachten terug. Voordat hij zelf ter dood werd gebracht moest Perboyre nog eerst zeven bekeerlingen voor zijn eigen ogen

gedood zien worden. Daarna was hij aan de beurt. De beul had opdracht gekregen om zo geraffineerd mogelijk te werk te gaan bij de wurging waartoe het tribunaal besloten had. Herhaaldelijk maakte hij de touwen weer los als de missionaris bijna gestikt was. Een trap in zijn onderbuik maakte van Perboyre definitief een martelaar. De catechisten en gelovigen die hem later ter aarde bestelden, niet ver van de plek van martelaar Clet, constateerden dat alle sporen van de vreselijke verwondingen, die hij tijdens zijn vele martelingen had opgelopen, ineens verdwenen waren.

Chateaubriand, die in 1840 de (aller)laatste hand legde aan zijn memoires, zijn *Mémoires d'Outre Tombe*, zou als hij van al deze feiten op de hoogte geweest was, misschien voor de tweede keer geconstateerd hebben: het lijkt wel fictie…

Similarities between the deaths of Christ and St. John Gabriel Perboyre

St John Gabriel Perboyre
Martyred in China on September 11, 1840

Jesus Christ	**John Gabriel Perboyre**
He was betrayed by his apostle Judas	He was betrayed by a new young Christian
For 30 pieces of silver	For 30 ounces of silver
Judas led the soldiers to Christ in the garden	The betrayer led the soldiers to Perboyre in a bamboo forest
He was beaten with whips	He was beaten with bamboo rods
He was crowned with thorns	His forehead was tatooed with iron points
He was made to wear the red robe of a king	He was made to wear the red robe of a prisoner
He carried His own cross	He had to carry a wooden beam
He was executed with robbers	He was executed with robbers
Christ was nailed to a cross	Perboyre was tied to a beam and strangled
Christ's side was pierced to make sure of his death	Perboyre was given a violent kick in his side to make sure of his death
He was crucified at 12 noon	He died at 12 noon
Christ died on a Friday	Perboyre died on a Friday
He forgave and prayed for his enemies	He forgave and prayed for his enemies
Judas hanged himself	His betrayer hanged himself
Christ was about 38 years old at His death	Perboyre was 38 years old at his death

Perboyre, die voordat hij naar China afreisde nog op bedevaart ging naar het geboortedorp van Évariste Huc, staat in de Franse missionaire geschiedschrijving bekend als dé Franse martelaar van de negentiende eeuw. In 1859 werden zijn stoffelijke resten overgebracht naar Parijs. In 1889 verklaarde Leo XIII hem zalig, en nog zeer onlangs, in 1996, werd hij door Johannes Paulus II heilig verklaard. In de katholieke traditie wordt hij hangende aan het kruis afgebeeld met de wurgtouwen om zijn hoofd. De Vaulx vertelt dat veel van dit soort standbeelden de kerken van het bisdom Cahors sieren als een voorbeeldige getuigenis van Jezus Christus.

Het ligt misschien voor de hand om dit soort lectuur met een glimlach als achterhaald van de hand te wijzen, maar wie in 2005 op het internet gegevens over Perboyre zoekt leest nog steeds die zelfde teksten. Perboyre wordt 'de eerste Chinese heilige'[97] genoemd en volgens een van de vele websites is hij nog met zweepslagen bewerkt voor hij aan het kruis gewurgd werd. Op een Engelstalige site van de Lazaristen worden de meeste feiten van zijn marteldood nog eens herhaald en is er zelfs een artikel te lezen waarin de dood van Perboyre tot in de kleinste details vergeleken wordt met die van Christus zelf. Het verslag dat overste Bermijn in 1901 maakte van de marteldood van Ferdinand Hamer is geheel in deze traditie.[98]

In al deze verslagen wordt geen enkele poging gedaan om te begrijpen wat de motieven van de Chinese overheid zijn geweest om op te treden tegen de missionarissen. Het ligt, met de terugblik van nu, zo voor de hand te constateren dat men deze mensen niet in huis wilde hebben. Peking moest alle zeilen bijzetten om sectarische opstanden te bedwingen tegen het centrale gezag, de Chinese overheid verzette zich tegen de aanvoer van opium door Europeanen, China was in de jaren 1839-1841 zelfs in oorlog met de Europeanen. In die tijd trok Perboyre het binnenland van China in om daar het geloof van het westen uit te dragen, een geloof dat de confucianistische orde nadrukkelijk veroordeelde. Perboyre werd eind 1839 gearresteerd, het jaar waarin de spanningen tussen China en de Europese opiumhandelaren tot uitbarsting kwamen, en ter dood veroordeeld in 1840 toen de Opiumoorlog, door de Europeanen ontketend, in volle hevigheid woedde. Het is niet onbegrijpelijk dat de regerende Qing-dynastie zich verzette tegen de Europese missionarissen, die in de tijd van de eerste militaire inval van het Westen zonder enige toestemming van de autoriteiten door het land trokken en een boodschap aan de bevolking uitdroegen die het bewind wel als opstandig móést uitleggen. Een dergelijke verklaring is in de missieboekjes niet te vinden en in de katholieke geschiedschrijving nog niet of nauwelijks doorgedrongen.

De verhalen over de vreselijke martelingen die de missionarissen moesten ondergaan zijn volstrekt oncontroleerbaar. Was er soms een verslaggever in de martelkamers aanwezig, met notitieboekje, om de heroïsche woorden vast leggen? De missieboekjes, dat moet duidelijk zijn, hadden niet als eerste doel om de objectieve waarheid vast te leggen. Het was, om dat woord nog eens te gebruiken, pure propaganda. Het leed en de dood van de missionarissen moest zo dramatisch mogelijk gebracht worden om daarmee op z'n minst de verontwaardiging van katholiek Europa te bewerkstelligen. Werd er niet met de waarheid gesjoemeld? De doelstelling was toch juist om de Waarheid te verkondigen?

Sainte-Enfance: Katholieke Kerk bestrijdt de kindermoorden in China

De gruwelverhalen uit China die katholiek Europa in deze tijd bereikten, beperkten zich niet tot de behandeling van de vooral Franse missionarissen. Een van de meest afgrijselijke karaktertrekken van de Chinezen, zo werd beweerd, was dat de Chinezen zó liefdeloos waren dat ze hun eigen kinderen vermoordden. In 1878 schreef de Jezuïet

Gabriel Palatre in Shanghai het boek *L'infanticide et l'œuvre de la Sainte-Enfance en Chine*. Blijkbaar geloofden de Fransen in de tijd van de Derde Repbliek (vanaf 1870) al die afgrijselijke verhalen niet meer klakkeloos. Zijn tekst was een groot verweer tegen de aantijgingen vanuit Europa dat de missionarissen in hun brieven en verslagen dit uit hun duim gezogen hadden. Volgens Palatre was kindermoord in China 'zo oud als de weg naar Rome'. In het eerste hoofdstuk, over 'kindermoord en officiële proclamaties',[99] gebruikte hij officiële documenten uit vroeger tijden die hem aantoonden dat kindermoord een eeuwenoude traditie in China was. Zo maakte hij melding van talloze proclamaties die de keizers hadden laten afkondigen tegen het doden van kinderen. Hoe konden ze dat gedaan hebben, schreef hij, als daar geen sprake van was. In een ander hoofdstuk maakte hij aan de hand van boeddhistische en taoïstische boekjes en met aanschouwelijke plaatjes duidelijk dat de goden de mensen beloonden en straften naar mate ze goed of slecht met hun pasgeboren baby's omgingen. Een goede vader werd beloond met een echte baard, ouders die hun kinderen vermoordden werden in honden omgetoverd, een slechte moeder baarde een kind met het lijf van een slang. Kortom, het bewijs van deze afschuwelijke misstanden was geleverd.

Kindermoord

Goede vader wordt beloond met baard

De katholieke Kerk besloot om in actie te komen tegen de misstanden in China. Het initiatief werd genomen door Forbin-Janson, bisschop van Nancy en Toul. Hij had contacten met Jacques Perboyre,[100] broer van de martelaar, en was onder de indruk geraakt van een rapport van de Lazarist Joseph Mouly. Deze had geschreven: "Ouders laten hun kinderen niet thuis sterven, ze laten die achter op straat maar maken ze eerst zwart zodat ze onherkenbaar geworden zijn… Ik kan het niet verdragen dat ze op straat door honden worden verscheurd… Ik hoop dat er ooit een nieuwe Vincent de Paul zal opstaan in Europa om het voor de vondelingen in China op te nemen".[101] Forbin nam de uitdaging aan en werd de stichter van de Sainte-Enfance, in het Nederlands: 'Heilige Kindsheid', een organisatie die zich ging bekommeren om de kinderen in China.

Bij de constituerende vergadering, op 19 mei 1843 in Parijs, had de bisschop de notabelen voor het uitzoeken: graaf Philippe-Paul de Ségur, zoon van koning Louis-Philippe, de

invloedrijke intellectuelen Alphonse de Lamartine en Alexis de Tocqueville, bisschop De Frayssinous, componist Hector Berlioz en vele anderen.[102]

Het doel van de Sainte-Enfance werd gedefinieerd als 'het dopen, vrijkopen en christelijk opvoeden van de kinderen geboren uit ongelovige ouders, in China of in andere landen waar ongelovigen wonen'.[103] De organisatie werd onder bescherming van het Kind Jezus geplaatst; andere beschermers waren Maria, Jozef, Franciscus Xaverius en Vincent de Paul. Alleen katholieke kinderen konden lid zijn. Die werden ingedeeld in series van twaalf; twaalf series maakten een onder-divisie, twaalf onder-divisies vormden een divisie. Elk lid moest vijf centime per maand betalen aan de ontvanger van de serie; elke serie had een ontvanger, elke onder-divisie een schatbewaarder, elke divisie een groot-schatbewaarder. De organisatie verliep onder leiding van de pastoor van de parochie, of van een priester die hem verving. Leken, ijverig in de godsdienst en met speciale belang-stelling voor het werk van de Sainte-Enfance, moesten in elke parochie worden ingezet om de voortgang te bevorderen.[104] De organisatie was dus tot in de kleinste details gere-geld. Niet alleen werd er geld opgehaald, maar, wat belangrijker was, door de Europese katholieke jeugd behoorde elke ochtend en elke avond het *Ave Maria* en het schietgebed "Maagd Maria, bid voor ons en voor de arme ongelovige kindertjes"[105] gebeden te worden. De vrome kinderen werden bovendien verplicht om een aantal malen per jaar acte de présence te geven bij speciale heilige missen van de Sainte-Enfance.

De Kerk zette werkelijk alles op alles om de kinderen in China te helpen; hoe zou het fout kunnen gaan, met geld en gebeden van zoveel kinderen in Europa? Bovendien stelde de paus een kardinaal-protector aan om leiding te geven in de algemene raad van de Sainte-Enfance. Rome was ook scheutig met aflaten. Zo waren er volle aflaten voor de helpers van de Sainte-Enfance als ze de heilige missen bijwoonden die speciaal voor de organi-satie werden opgedragen, bij voorkeur op de feestdagen van de heilige maagd Maria, de heilige engelbewaarders, de heilige Jozef, de heilige Franciscus Xaverius en de heilige Vincent de Paul. Ook een gedeeltelijke aflaat was mogelijk: Een aflaat van zeven jaar werd toegekend aan leken die op feesten of bijeenkomsten van de Sainte-Enfance de plechtige zegen ontvingen mits die volgens de juiste formulering gegeven werd. Een aflaat van honderd dagen was er voor elk lid dat niet alleen trouw was in het opzeggen van de dagelijkse gebeden, maar ook aanvoerder was van een serie van twaalf, of het probeerde te worden. Iets minder, maar toch nog veertig dagen aflaat, was er voor een-ieder die zich inzette om het werk van de Sainte-Enfance te bevorderen – en daarmee de liefde voor het kind Jezus en het heil van de zielen.[106]

Forbin-Janson in Nancy

Kapel Sainte-Enfance Notre Dame, Parijs

Bisschop Forbin-Janson ging in zijn laatste levensjaar nog op toernee om zijn boodschap uit te dragen. In juli was hij enkele weken in België. Vooral zijn bezoek aan de katholieke universiteit van Leuven op 27 juli 1843 was, zo bleek later, niet zonder historisch belang. Daar had hij een ontmoeting met alle bisschoppen van België, waaronder kardinaal Sterckx, de aartsbisschop van Mechelen. Forbin-Janson werd in Leuven persoonlijk onthaald door Joachim Pecci (1810-1903), pauselijke nuntius in België en een van zijn aanhangers. Dat was op dat moment misschien niet zo belangrijk; vijfendertig jaar later echter werd Pecci, 68 jaar oud, onder de naam Leo XIII de opvolger van Pius IX (r. 1846-1878); en hij zou nog een kwart eeuw optreden als vertegenwoordiger van Jezus Christus op aarde.[107]

Franse staat, Franse leger en Franse missie in het Verre Oosten

Na de vernietiging van zijn vloot bij Trafalgar was Frankrijk lange tijd onmachtig in die overzeese gebieden die van het functioneren van een vloot afhankelijk waren. Gelukkig hadden de Fransen nog op tijd vriendschap gesloten met het nieuwe vorstenhuis in Vietnam, de zogenaamde Nguyen-dynastie. Bijna vierhonderd Franse soldaten hielpen keizer Gia Long om aan de macht te blijven. In het langgerekte en smalle land bouwden ze niet alleen de citadel van de hoofdstad Hué en ook nog forten elders in het land maar brachten ze de keizer ook de ideeën bij van het Franse wegenstelsel, waarlangs troepen en koeriers in snel tempo vervoerd konden worden.[108]

De Franse militairen gingen zich ook opstellen als beschermers van het katholicisme dat ‘thuis’ verkondigd werd onder de opnieuw aan de macht gekomen Bourbons, Lodewijk XVIII en Karel X. Franse missionarissen hadden vooral succes bij Le Van Duyet in het zuiden van het Vietnamese gebied. Deze ‘war lord’ in Saigon probeerde de troonopvolging van Minh-Mang (r. 1820-1840) te verhinderen en stelde zich in elk geval zo onafhankelijk mogelijk op tegenover de keizer. Le hoopte door middel van zijn banden met de paters westerse wapens te verwerven. Het is dan ook begrijpelijk dat Minh-Mang de katholieke priestervrienden van zijn tegenstrever ging beschouwen als de vijfde kolonne van een agressieve Europese macht. Toen Franse troepen in 1825 een missionaris aan land zetten in Danang, halverwege Saigon en Hué, en deze meteen zijn rebelse katholieke ideeën begon te verkondigen vaardigde de keizer een eerste decreet uit waarin hij de verspreiding van de vreemde godsdienst verbood. In 1830 begon hij de katholieken te vervolgen. De Nguyen-dynastie, die evenals de Qing-dynastie in Peking gebaseerd was op confucianistische ideeën, beschouwde het christendom als een ‘westerse list om Vietnam te veroveren… De priesters komen van verre landen en zijn geen leden van ons ras… Hun volgelingen hebben behoefte aan kruisen en dat is niet vereenigbaar met onze traditionele cultuur’.[109] Minh-mang had de bijbel persoonlijk bestudeerd en vond die ‘absurd’;[110] toch stuurde hij kort voor zijn dood nog afgezanten naar Parijs in een poging om tot overeenstemming te komen over het verkondigen van het katholicisme in zijn land, maar ze werden in Parijs niet eens door de regering ontvangen.

Ngo, martelares in Vietnam

Tijdens het bewind van keizer Thieu-tri (r. 1841-1847) stuurden de Fransen oorlogsschepen naar Vietnam om katholieke missionarissen uit gevangenschap te bevrijden. Koning Louis-Philippe (r. 1830-1848) en zijn regering vonden inspiratie in het optreden van Britse troepen tijdens de Opium-oorlog. In de jaren 1848-1860 werden in Vietnam ongeveer 25 Europese missionarissen, 300 Vietnamese priesters en 30.000 Vietnamese katholieken omgebracht.[111] Een recent Vietnamees overzichtswerk over het westerse imperialisme in het land vat de situatie aan het begin samen: "De regering van Tu Duc was de moeilijkste periode voor de evangelisatie in Vietnam… De vreemdelingen hadden de strenge maatregelen tegen het christendom als motief aangegrepen om in het land Annam te interveniëren".[112]

China tot 1860

In de eerste decennia van de negentiende eeuw brokkelde de macht van de Manchu heerschappij af. Door het verliezen van de Opium-oorlog zette de ontwrichting van China zich verder voort en verloor de Chinese keizer, Daoguang, veel van zijn gezag. Dat uitte zich onder meer in nieuwe binnenlandse opstanden. De meest ingrijpende daarvan was de Taiping-opstand. In de Witte Lotus was een min of meer christelijk element (dat van de Manicheeërs) aanwezig, dat gold in nog veel sterkere mate voor de filosofie van de Taipings. De titel van het boek dat Jonathan Spence in 1996 over de leider van deze opstand geschreven heeft is duidelijk: "Gods's Chinese son. The Taiping heavenly kingdom of Hong Xiuquan".

Hong (1813-1864) behoorde tot de Hakka-minderheid in de provincie Guangdong (hoofdstad: Guangzhou, Canton). Pogingen om via het Chinese examen-systeem carrière te maken lukten niet. In 1836 kwam Hong in contact met de Amerikaanse zendeling Edwin Stevens en later met Chinese protestantse bekeerlingen, die hem vertaalde bijbelteksten in handen drukten en er waarschijnlijk een korte toelichting op gegeven hebben. Nadat hij drie keer voor het provinciale examen gezakt was kwam hij in een crisissituatie terecht en werd bovendien ziek. Tijdens ijlkoortsen, in dromen, zo vertelde hij later, kwam hij in contact met een man met haar van goud en een baard, die hem een zwaard gaf, en met een jongere man die hem uitlegde hoe hij boze geesten moest doden. De jonge man in zijn dromen was zijn 'oudere broeder'. Na voor de vierde keer gezakt te zijn ging Hong de christelijke teksten lezen en kwam, in de tijd van de Opium-oorlog, tot het besef dat hij een jongere broer van Jezus Christus was.[113]

In deze periode van christenvervolgingen, in China en in het aan China grenzende keizerrijk Annam, het huidige Vietnam, kreeg het christelijke gedachtegoed de kans waar de Jezuïeten in zekere zin van gedroomd hadden. Een Chinees christendom werd het westen bij wijze van spreken op een presenteerblaadje aangeboden. Hong besloot namelijk om zich te verzetten tegen de Qing en tegen de verloedering van China als gevolg van de opium. Hij baseerde zich daarbij op hetgeen hij uit de christelijke teksten had opgemaakt. Hong bleek een inspirator van de eerste orde te zijn. Hij begon te preken, hij bekeerde grote groepen Chinezen tot 'zijn' christendom, hij doopte zijn bekeerlingen, en hij vernielde confuciaanse en voorouderheiligdommen. In 1847 bestudeerde hij de bijbel opnieuw, nu samen met Isaacher Robert, een baptist uit het zuiden van de Verenigde Staten. Hong werd leider van de 'Vereniging van Godaanbidders'. De Qing zag hij als 'demonen'[114] die tegen de ware god streden. In 1849 had hij 10.000 volgelingen, een jaar later was zijn aanhang verdubbeld. Hong vaardigde strenge maatregelen uit tegen corruptie, zinnelijk genot en drugs (opium), er werden wél christelijke erediensten gehouden.

Op 11 januari 1851, zijn achtendertigste verjaardag, riep Hong Xiuquan zichzelf uit tot hemelse koning van het 'Hemelse rijk van de grote vrede' (Taiping Tianguo). Zijn eerste bevel was: "Gehoorzaam de Tien Geboden".[115] Om de hemelse in plaats van de confucianistische orde in stand te houden werden landdagen gehouden, waarbij Jezus Christus persoonlijk aanwezig was door middel van zijn vertegenwoordigers in China. Op 30 maart van dat jaar gebruikte 'Jezus' legerleider Xiao als zijn tolk: "Deze onderneming wordt geleid door de hemel, niet door mensen… Geef alle vertrouwen in jullie Hemelse Vader en Hemelse Broer; zij zullen alles regelen… Ik heb zoveel mogelijk mensen van vernietiging door de demonen gered… Wie God verraadt zal er niet in slagen de straf van de Hemelse Vader en de Hemelse Broer te ontgaan… Geen straf zal langer dan drie dagen worden uitgesteld. Iedereen moet de weg van de Waarheid volgen, oefen je zelf in goedheid, dat zal tot geluk leiden".[116] Daarop gaf 'Jezus' zijn zegen aan een aantal Taiping-leiders en -soldaten en speciale instructies aan de Taiping-generaals. Hij zei hun dat het niet opvolgen van een legerbevel gelijk stond aan ongehoorzaamheid aan het woord van God, van Jezus zelf, en van de Hemelse Koning, Hong Xiuquan. De hemelse discipline werd kracht bij gezet door de openbare berechting van een opium-verslaafde. Deze werd afgeranseld, ter dood veroordeeld, van een kommetje rijst als galgemaal voorzien en in het openbaar geliquideerd.[117] Nadat een bataljonscommandant wegens een te slappe houding honderd stokslagen kreeg toegediend maande 'Jezus' iedere commandant om de discipline er strak in te houden. Het Chinese christendom werd er vanaf nu met harde hand ingestampt.

Bij de westerlingen werd verschillend geoordeeld over de Taiping-opstand. Veel katholieke missionarissen hadden weinig op met de van Rome afwijkende leer, maar, moest een van hen toegeven: "Ze hebben me met respect behandeld".[118] Ook Marx en Engels reageerden niet onwelwillend; ze stuurden artikelen naar de *New York Daily Tribune* en wezen erop dat dit een succesvolle volksoorlog was die draaide om 'godsdienst en haard',[119] religie dus met politiek-sociale doelstellingen.

Sommige protestantse zendelingen waren werkelijk enthousiast over het oprukken van Hong en zijn groeiende schare christelijke volgelingen. Eén van hen was de Amerikaan William Martin. In 1853, 26 jaar jong, zocht hij naar nieuwe wegen om China te openen voor de westerse beschaving, westerse onderwijsmethodes en de christelijke godsdienst. Bij de Taipings lagen, zo vond hij, de kansen. "De opstand gaat goed vooruit" schreef Martin aan zijn bestuur in New York; "zoals het er nu uitziet komt er een omwenteling in China; misschien ligt dit immense land weldra open voor de verkondigers van het woord Gods".[120] Bovendien, wist hij, waren de aanhangers van Hong 'heel devoot, leiden een sober leven, en vernielen de afgodsbeelden'.[121] Martin prefereerde de Taipings dan ook boven de goddeloze en losbandige imperialisten in de verdragshavens.

Op 29 maart 1853 veroverde Hong de grote stad Nanjing aan de Yangzi en verwierf bij die gelegenheid een buit van 18 miljoen taël (ongeveer 15 miljoen euro). In Nanjing werd de basis van de examens, confucianistische teksten, omgezet in bijbelvertalingen en de religieuze openbaringen van Jezus Christus aan Hong. Voor het eerst mochten ook vrouwen examens afleggen en leidinggevende posities bekleden. De jeugd werd voortaan onderwezen in de bijbel en op de 'sabbat' werden nu christelijke kerkdiensten gehouden.[122]

Maar nu begonnen de westerse handelslieden in Shanghai, aan de iets oostelijker gelegen monding van de Yangzi, zich bedreigd te voelen. Niet alleen het voortbestaan van hun ondernemingen en hun veiligheid kwam in gevaar, maar ook de afzet van hun producten, waaronder opium, op het gebruik waarvan in het 'Hemelse Rijk van de Grote Vrede' immers de doodstraf stond. Britse handelaren verkondigden het standpunt dat opium voor de Chinezen hetzelfde was als alcohol voor de Europeanen; zij stuurden brieven naar premier Palmerston, ondersteund door Britse doktoren, dat de campagne van

zendelingen tegen opium niet op juiste feiten gebaseerd was.[123] Geleidelijk aan zagen de Britten er steeds meer voordeel in om een verzwakt Peking hun wil op te leggen en samen te werken met de sterke 'warlords' van de Qing-hiërarchie, waaronder Li Hongzhang, een man die voorbestemd was om een grote rol te gaan spelen in de laatste decennia van de negentiende eeuw. Maar voor de grote doorbraak in 1860 waren er eerst nog enkele belangrijke gebeurtenissen die doorslaggevend waren in het Europese optreden in het Verre Oosten.

Ondergang van de harmonie van de hemel in Peking

Na de vrede van Nanjing in 1842 stuurde Frankrijk niet alleen troepen naar Vietnam om de missie te 'beschermen', maar ook, in 1844, een vloot onder leiding van Jean-Baptiste Cécille. De admiraal had opdracht om in Korea schadeloosstelling te vragen voor de moord op drie Franse missionarissen en contacten te leggen met Japan. Cécille deed een beroep op de Société de Missions Etrangères de Paris (MEP) om tolken te leveren; die ging daar gretig op in, want dat was de kans waar de Sociëteit zo lang op gewacht had; jammer was dat de kennis van de Japanse taal ontbrak. In april voer luitenant-commodore Fournier-Duplan met een Frans schip de baai van Naha (Ryukyu Eilanden) binnen. Zijn verzoek om handelscontacten te mogen leggen werd geweigerd, maar de inwoners gingen er onder druk wél mee akkoord dat enkele MEP-paters daar mochten verblijven om er de taal te leren.[124] Voor het eerst na de christenvervolgingen in de zeventiende eeuw werden weer Europese priesters in Japan toegelaten, alhoewel hun aanwezigheid in het buitengewest niet van lange duur was. Negen jaar later, op 8 juli 1853, maakte commodore Matthew Perry een definitief einde aan de Japanse zelfgekozen isolatie door zijn optreden in de baai van Edo (Tokio), nadat hij eerst zijn landgenoten in Shanghai te hulp was geschoten tegen de Taipings. De Amerikanen maakten zich onder meer zorgen over het Britse opdringen in Hongkong, Singapore en langs de Chinese kusten en president Fillmore had Perry opdracht gegeven een brief aan de Japanse autoriteiten te overhandigen. De Fransen grepen de nieuwe kansen aan om in het kielzog van de Amerikanen tot overeenkomsten te komen met de Japanse autoriteiten. Zo werd op 26 september 1858 een verdrag gesloten waarbij zij het recht kregen hun geloof vrijelijk uit te oefenen en op het terrein waar ze verbleven kerken en kapellen te bouwen en begraafplaatsen volgens hun geloof in te richten.[125]

Na het door de Britten opgelegde verdrag van Nanjing (1842) werd de Chinese relatie met het Westen er niet beter op. Steeds weer opnieuw waren er gewelddadige incidenten tussen Britten en Chinezen, waarbij staatsrechtelijke problemen een rol speelden. De Britse staat had immers de plaats van de East India Company ingenomen. Vielen Britse burgers en schepen onder Britse vlag in Chinese havens onder Brits of onder Chinees recht? In Canton was als gevolg van de Taiping-opstand sprake van een chaotische situatie, waarbij een nieuwe strijdlustige gouverneur, Ye Mingshen, nergens voor terugschrok om een einde te maken aan de ongeregeldheden. In de verwachting dat hij met harde hand een einde kon maken aan de Taiping-dreiging in zijn provincie gaf Ye opdracht tot moordpartijen op grote schaal. Het was enige tijd niet ongebruikelijk dat er meer dan duizend rebellen per dag in Canton onthoofd werden.[126] In 1856 kwam de gouverneur in botsing met de Britten in het zogenaamde Arrow-incident, waarbij de Britse vertegenwoordiger heel wat blunders maakte en op eigen houtje een locale oorlog begon. In het Engelse parlement riep oppositieleider Disraeli premier Palmerston ter verantwoording. Deze vond dat Londen zijn mensen in het Verre Oosten niet (in het openbaar) kon laten vallen en nam de handschoen op toen Disraeli hem uitdaagde tot nieuwe verkiezingen op basis van Brits ingrijpen in China. Het Britse publiek, vol

patriottisme en verontwaardiging over de behandeling van de Britten door de barbaarse Chinezen, gaf Palmerston de meest klinkende verkiezingsoverwinning in een kwart eeuw. De Britten waren nu gedwongen om opnieuw gewelddadig op te treden in het Verre Oosten.[127]

In navolging van de Franse koningen Lodewijk XVIII, Karel X en Louis-Philippe wierp ook keizer Napoleon III (r. 1848-1870) zich op als bondgenoot van de katholieke Kerk. In 1849 stuurde hij een troepenmacht van tienduizend man om paus Pius IX in Italië te beschermen.[128] Uit Vietnam en China kwamen in die tijd alarmerende berichten over de vervolging van Franse missionarissen. Napoleon III gaf in 1852 openlijk blijk van zijn belangstelling voor Azië door een deputatie uit het (nog) onafhankelijke Atjeh te ontvangen.[129] Kort na de coup van 4 december 1851, waarbij hij zijn leidende rol in Frankrijk wist te bestendigen, huwde Napoleon III de Spaanse gravin Eugenia de Montijo, 'niet erg intelligent, maar wel zeer religieus op een Spaanse manier'.[130] Haar invloed op de keizer kan volgens historicus Alfred Cobban niet onderschat worden. Zij zorgde er tevens voor dat Napoleon III eindelijk erkenning kreeg bij de Britten en koningin Victoria. In 1855 bracht het keizerlijk paar een succesvol staatsbezoek aan Groot-Brittannië.[131] In die tijd vochten Franse troepen in de Krim-oorlog (1853-1856) voor het eerst, en niet zonder succes, aan de zijde van het Britse leger. 1856 was een belangrijk jaar voor Napoleon. Keizerin Eugénie verzekerde de continuïteit van het Franse keizerrijk door op 16 maart een zoon ter wereld te brengen, die binnen enkele uren gedoopt werd met paus Pius IX als peetvader.[132] Twee weken later, op 30 maart, werd het Verdrag van Parijs getekend, waarbij onder meer de basis werd gelegd voor de katholieke staat Roemenië.[133] Eerder dat jaar, in februari, was in Linxian, niet ver van Vietnam in de zuidelijke provincie Guangxi, een Franse missionaris om het leven gebracht. Peking legde de Fransen uit dat missionarissen onder de bestaande verdragen geen recht hadden om activiteiten te ontwikkelen buiten de vijf verdragshavens.[134] Omdat de Britten een expeditieleger naar China stuurden als reactie op het Arrow-incident, besloten de Fransen om geen genoegen te nemen met de Chinese diplomatieke uitleg van de dood van de pater. De moord op Auguste Chapdelaine (1814-1856) was zoals Rob Limburg in zijn biografie van Ferdinand Hamer schreef 'een welkome aanleiding om zich mede in de strijd met dit land te mengen… Bovendien streefde deze vorst er naar om de clericale partij voor zich te winnen'.[135] Britse en Franse troepen trokken gezamenlijk op naar Peking om genoegdoening te eisen.

August Chapdelaine (1814-1856)

De Taiping-opstand had in die tijd de macht van het Manchu-hof grotendeels weggevaagd. Door de gevechtshandelingen en de bijbehorende chaos verloren in vijftien jaar tijd ongeveer twintig miljoen (!) mensen het leven. Door het wegvallen van het centrale gezag kwamen bovendien andere groepen Chinezen in opstand. In het noordwesten, op de kruising van de Gele Rivier en het Grote Kanaal waren dat de al eerder genoemde Nian. Hun leider, Zhang Luoxing, liet zich in 1856 uitroepen tot 'Machtige Han-vorst met het

hemelse mandaat'.[136] Hong en hij werkten samen en vormden een rechtstreekse bedreiging van het mandaat van de hemel van de Xianfeng keizer. Moslimgemeenschappen waren over het hele rijk verspreid, en die hadden weinig op met het confucianisme. Vanaf 1855 gingen ze zich zeer nadrukkelijk roeren en tot in het begin van de twintigste eeuw, na de moord op Ferdinand Hamer in 1900, was er niet alleen sprake van het afslachten van mensen, maar ook, continu, van een directe bedreiging van de bestaande orde, met name in de provincies Gansu, Xinjiang en Shaanxi.

Peking werd niet alleen bedreigd door de Taiping- en andere opstanden, maar ook door Britse en Franse troepen die vanuit Europa op weg gingen om de Chinezen hun wil op te leggen. Tevens werd Peking vanuit het noorden bedreigd door de oprukkende Russen. Tsaar Nikolaas I had na de vrede van Nanjing (1842), waarbij de centrale macht van de Qing verzwakt was, geconcludeerd dat de Russen verder moesten oprukken in Siberië. Daar waren tal van ook economische motieven voor. In 1851 was China gedwongen om de Russen consulaten toe te staan in steden in Xinjiang.[137] De nieuwe gouverneur-generaal van Oost-Siberië Muraviev stichtte niet alleen de nieuwe stad Nikolaevsk (1850, ter ere van de tsaar) aan de Amur, maar verbrak in de jaren 1854-1855 bewust oude akkoorden door met zijn troepen op te rukken. In 1857/1858 dwong graaf Putiatin de Chinese afgezant I-Shan om bij de 'vrede' van Aigun een gebied van 185.000 vierkante mijl af te staan, ruim twaalf keer de oppervlakte van Nederland.[138] De Russische expansiedrift bleef een permanent gevaar voor het keizerlijk hof in Peking.

In december 1857 begon de aanval van de Britten (en Fransen) op China met de verovering van Canton. Hun troepen trokken noordwaarts en namen in mei 1858 de strategische Dagu-forten op de kust voor Tianjin en het verderopgelegen Peking in. In juni capituleerde de Qing-dynastie en was bereid om, ter voorkoming van een totale ineenstorting een verdrag te tekenen (het verdrag van Tianjin), waarin aan een groot aantal Europese wensen werd tegemoet gekomen. Toch kwamen de definitieve overeenkomsten nog in gevaar, onder andere omdat Britse en Franse onderhandelaars gearresteerd en dertien van hun begeleiders in augustus 1860 vermoord werden.[139] Lord Elgin besloot de Chinezen een lesje te leren en beval zijn troepen op te rukken naar Peking zelf. Britse soldaten legden het zomerpaleis van de keizer in de as, terwijl keizer Xianfeng op de vlucht sloeg naar zijn jachtpaleis in Jehol (Mongolië), waar hij kort daarna overleed.[140] De troon van de keizer was leeg, de harmonie van hemel en aarde was verdwenen. De Europeanen hadden een nieuwe Chinese dynastie kunnen stichten, maar besloten de Qing-dynastie in stand te houden, en met dwingende verdragen hun wil op te leggen. In een laatste poging om daar nog enige beperking aan op te leggen nodigden de Chinezen de Russen – hun vrienden, dachten ze – uit om te bemiddelen, volgens de aloude diplomatieke methode om barbaren met barbaren te bestrijden.

Prins Gong, de jongere broer van de keizer, voerde de onderhandelingen namens de Qing-dynastie, of wat daar op dat moment nog van over was. Het is niet onbegrijpelijk dat de Chinezen de uitkomst van de onderhandelingen de 'ongelijke verdragen' hebben genoemd: er was nauwelijks sprake van onderhandelen. Nadat de Britten hun afspraken met de Chinezen vastgelegd hadden, waren de Fransen aan de beurt. Op 25 oktober 1860 begaf baron Jean-Baptist ('Johannes de Doper') Gros, afgezant van Napoleon III, zich van het Franse hoofdkwartier buiten de stad naar het ministerie van Riten voor het tekenen van de verdragen. Tweeduizend soldaten, muziek voorop, escorteerden hun chef, die in een palankijn door acht koelies gedragen werd. Het Verdrag, in een vermiljoenkleurige kist, werd gedragen door vier onderofficieren. Bij zijn ontmoeting met prins Gong verontschuldigde de Franse ambassadeur zich dat hij niet op de juiste wijze gekleed was; zijn ambtskleding was voor de kust van Ceylon bij een schipbreuk verloren was gegaan. Prins Gong reageerde ad rem: "Ik heb evenmin mijn mooiste costuum aan. De brand [van het zomerpaleis] heeft het mijne vernield…".[141]

Prins Gong

Verwoeste Zomerpaleis, foto in missieblad van Scheut

Ik ga hier niet in op alle details van de verdragen, over de door China te betalen indemniteit, de afspraken over de afgedwongen handel met de Fransen, de betaling van invoerrechten etcera. In het kader van dit onderzoek is het van belang om te wijzen op het volgende:

1. Vanaf nu was er eeuwige vriendschap tussen de keizer van Frankrijk en die van China, en tussen hun onderdanen, zonder enige uitzondering van persoon en plaats (artikel 1).
2. Communicatie tussen Frankrijk en China vond plaats in de Franse taal. Zolang er nog geen voldoende Chinese vertalers en tolken beschikbaar waren die de Franse taal correct beheersten zouden de Franse teksten om praktische redenen begeleid worden door Chinese vertalingen (artikel 3).
3. Fransen kregen het recht om zich overal in het Chinese rijk te vestigen en te reizen waarheen ze maar wilden (artikel 7), Fransen die het binnenland in wilden trekken, zouden voorzien worden van een paspoort in het Frans en in het Chinees (artikel 8).
4. Fransen waren gerechtigd om te huren en te bouwen, onder andere kerken, zieken huizen, weeshuizen, scholen en kerkhoven (artikel 10).
5. Omdat het christelijke geloof ten doel had de mensen aan te zetten tot een deugdzaam leven, konden alle christengemeenschappen rekenen op vrije uitoefening van hun geloof en op bescherming, ook van hun bezittingen. Aan de missionarissen zou bescherming gegeven worden zodat ze zich vreedzaam en voorzien van paspoorten naar het binnenland konden begeven. Iedereen kreeg het recht om het christendom te omarmen en te leven volgens de christelijke regels. Alle maatregelen die in het verleden tegen het christendom waren afgekondigd, waren nu afgeschaft (artikel 13).
6. De lokale overheid had de taak om de Fransen en Franse bezittingen te beschermen, ook in geval van opstanden (artikel 36).
7. Fransen zouden voortaan onder Franse wetten vallen en alleen door Fransen berecht kunnen worden (artikelen 38 en 39).[142]

Europese troepen, Britse en Franse, hadden nu formeel bereikt dat elke missionaris, mits voorzien van een Frans paspoort, gerechtigd was om onder de formele bescherming van de Chinese keizer het binnenland in te trekken en het katholieke geloof te verkondigen. Bekeerlingen zou wettelijk niets meer in de weg gelegd worden. Franse missionarissen waren bovendien onkwetsbaar in hun optreden, ook tegenover de Chinese overheid. Dat zou dus ook gaan gelden voor Ferdinand Hamer, op dat moment twintig jaar oud en sinds enkele maanden student op het grootseminarie van Rijsenburg.

Noten

[1] John Fairbank en Edwin Reischauer, *China. Tradition and Transformation*, Boston 1989, 279.
[2] Huc en Gabet, *Omzwervingen door Mongolië en Thibet tot naar de hoofdstad van den Tale Lama* Groningen 1856. Voorberigt van Dr. Karl Andree.
[3] In werkelijkheid was dat 11 september 1840, in Wuhan, de hoofdstad van de provincie Hubei.
[4] Huc en Gabet, *Omzwervingen*, voorberigt.
[5] De Britten namen op 7 januari 1841 de forten in die de toegang tot Canton (Guangzhou) blokkeerden. Jack Gray, *Rebellions and Revolutions. China from the 1800s to the 1980s*, Oxford 1990, xxi.
[6] Huc en Gabet, *Omzwervingen*, voorberigt.
[7] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 6). Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 4 juni 1866.
[8] 'xigua', letterlijk watermeloenen, grote kogels dus.
[9] Huc en Gabet, *Omzwervingen*, 49.
[10] Ibidem, 17.
[11] Ibidem, voorberigt.
[12] archief Jezuïeten, Nijmegen, dossier Consen. Ferdinand Hamer aan Andreas Consen, 6 september 1866.
[13] archief Propagation de la Foi, Lyon, E 133 (Kansou). Ferdinand Hamer aan Propagation de la Foi, 1 december 1883. Ik citeer rechtstreeks uit de Nederlandse versie.
[14] Erik Raspoet, *Reizigers in God. De missionarissen van Scheut,*Amsterdam 2001.
[15] Huc en Gabet, *Omzwervingen*, 40.
[16] Ibidem, 27.
[17] William Woodville Rockhill, *The land of the lamas. Notes of a journey through China, Mongolia and Tibet*, Londen 1891, 45. Samdadschiemba was wellicht eerst een 'rijst-lama' en vervolgens 'bekeerd' tot het christendom.
[18] Huc en Gabet, *Omzwervingen*, 203.
[19] Ibidem.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem, 204.
[22] Ibidem.
[23] Ibidem.
[24] Ibidem, 139.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem.
[28] Ibidem.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem, 216.
[31] Ibidem, 217.
[32] Ibidem.
[33] archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer. Remi Van Merhaeghe aan zijn familie, 2 november 1895.
[34] Huc en Gabet, *Omzwervingen*, 298.
[35] Ibidem, 302.
[36] Ibidem, 303.
[37] Ibidem, 327.
[38] Ibidem, 325.
[39] Ibidem, 303.
[40] Ibidem, 327.
[41] Ibidem, 318.
[42] Ibidem.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem, 319.
[45] Ibidem.
[46] Ibidem, 330.
[47] Ibidem, 332.
[48] Ibidem, 334.
[49] Ibidem, 332.
[50] Ibidem.
[51] Ibidem.
[52] Robert Aldrich, *Greater France. A History of French overseas Expansion*, Londen 1996, 10.
[53] Eamon Duffy, *Saints & Sinners. A History of the Popes*, New Haven & Londen 2001, 228.
[54] Ibidem.
[55] Patrick Taveirne, *Han-Mongol Encounters and Missionary Endeavors. A History of Scheut in Ordos (Hetao) 1874-1911*, Leuven 2004, 128.
[56] H.L. Wesseling, *Europa's koloniale eeuw*, Amsterdam 2003, 158.
[57] Taveirne, *Ordos*, 127.
[58] In het zuiden van het huidige Vietnam.
[59] David Joel Steinberg (red.), *In search of Southeast Asia*, Londen 1971, 127.
[60] Qing betekent letterlijk 'zuiver' of 'helder'.
[61] Xin jiang betekent letterlijk 'nieuw' (xin) grensgebied.
[62] Jonathan Spence, *Op zoek naar het moderne China*, Amsterdam 1991, 115.
[63] Ibidem.
[64] Chris Bayly, *Imperial Meridian, The British Empire and the World 1780-1830*, Londen 1989, 62.
[65] Robert Entenmann, 'Chinese Catholics and the State during the White Lotus Rebellion, 1796-1805'. Paper gepresenteerd tijdens de IIAS Workshop *Contextualization of Christianity in China. An Evaluation in Modern Perspective*, Leiden 2002, 1.
[66] Erik Zürcher en Barend ter Haar, *Chinese Geschiedenis*, Leiden 1990, 115.
[67] Frits Naerebout en Henk Singor, *De Oudheid. Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis*, Baarn 1995, 408. De 'kerkvader' Augustinus was in zijn jonge jaren een aanhanger van het manicheïsme.
[68] Zürcher en Ter Haar, *Chinese Geschiedenis*, 115.
[69] Entemann, White Lotus Rebellion, 11.
[70] Ibidem, 3.

[71] Ibidem, 14.
[72] Ibidem, 15.
[73] Ibidem.
[74] Gray, *Rebellions and Revolutions*, 52.
[75] Ibidem.
[76] Ibidem.
[77] John P. LeDonne, *The Russian Empire and the World, 1700-1917. The Geopolitics of Expansion and Containment*, New York en Oxford 1997, 166.
[78] Ibidem, 162.
[79] Toon van Bijnen, 'Russisch orthodoxe kerk op missie in China', in *Verbiest Koerier*, Leuven, maart 2004, 20-21.
[80] Zürcher en Ter Haar, *Chinese Geschiedenis*, 117.
[81] Ibidem.
[82] Hu Sheng, *From the Opium War to the May Fourth Movement*, I, Peking 1991, 35.
[83] Ibidem.
[84] *Nieuw Biografisch Woordenboek*, IV, 1918, 685.
[85] Jonathan Spence, *God's Chinese Son. The Taiping Heavenly Kingdom of Hong Xiuquan*, Londen 1996, 10.
[86] Ibidem, 31.
[87] Jonathan Spence, *To change China. Western advisers in China 1620-1960*, Boston 1969, 47.
[88] Ibidem.
[89] Gary Tiedemann, 'Social Gospel and Fundamentalism. Conflicting Approaches of Protestant Missionaries in China (1840-1911)'. Paper, Rome, maart 2003, 3.
[90] Bernard de Vaulx, *Histoire des missions catholiques françaises*, Parijs 1951, 312.
[91] Ibidem.
[92] Ibidem, 315.
[93] Ibidem.
[94] Ibidem.
[95] Ibidem, 316.
[96] Ibidem.
[97] Website 'Patron Saints Index. Memorial: 11 September'. Father John Gabriel was denounced to the authorities by one of his catachumens, arrested, tried on 16 September 1839, tortured by hanging by his thumbs and flogging with bamboo rods, and condemned to death on 11 September 1840. Martyr. China's first saint.
[98] *Annalen van Sparrendaal*, Vught 1901, 249 e.v.
Alfons Bermijn aan familie Hamer, 1 juli 1901.
[99] Gabriel Palatre S.J., *L'infanticide et l'œuvre de la Sainte-Enfance en Chine*, Shanghai 1878. Titel van het eerste hoofdstuk.
[100] Alain Sauret, 'China's role in the foundation and development of the pontifical society of the Holy Childhood', in Jeroom Heyndrickx (red.), *Historiography of the Chinese Catholic Church*, Leuven 1994, 247 e.v.
[101] Ibidem.
[102] Ibidem.
[103] *Manuel de l'oeuvre de la Sainte Enfance, contenant les principaux documents relatifs à son institution, à son organisation et aux faveurs spirituelles dont elle est enrichie*, Parijs 1885, 63 e.v.
Règlement de l'œuvre de la Sainte Enfance. But de l'œuvre. La Sainte Enfance a pour but le Baptême, le Rachat et l'Education chrétienne des enfants nés de parents infidèles, en Chine ou dans les autres pays infidèles.
[104] Ibidem, chapitre 1.
[105] Ibidem. Chapitre III. "Vierge Marie, priez pour nous et pour les pauvres petits Enfants infidèles".
[106] Ibidem, 95.
[107] Sauret, Holy Childhood.
[108] Steinberg, *Southeast Asia*, 127.
[109] Ibidem.
[110] Ibidem, 128.
[111] Ibidem.
[112] *Viet Nam 1858-1975. The War 1858-1975 in Vietnam*, Hanoi 2000, item 33.
Tu Duc regeerde van 1847 tot 1883.
[113] Spence, *God's Chinese Son*, 171.
[114] Ibidem, 172.
[115] Ibidem, 132.
[116] Ibidem, 134.
[117] Ibidem.
[118] Ibidem.
[119] Ibidem.
[120] Ibidem, 131.
[121] Ibidem.
[122] Ibidem, 174 e.v.
[123] Jasper Ridley, *Lord Palmerston*, Londen 1970, 620.
[124] *Transactions of the Asiatic Society of Japan, 3rd series, Vol 13, 1976 (12)*, 5-6.
[125] De Vaulx, *Missions catholiques françaises*, 358.
[126] Ridley, *Palmerston*, 625.
[127] Ibidem, 633.
[128] John Merriman, *A History of Modern Europe from the Renaissance to the Past*, New York 1996, 743
[129] M.C. Ricklefs, *A history of modern Indonesia since c. 1300*, Londen 1993, 143.
[130] Alfred Cobban, *A History of Modern France*, deel II, Londen 1991, 162.
[131] C.A. Tamse, 'Buitenlandse politiek en staatsbezoek', in C.A. Tamse (red.), *Koningin Emma. Opstellen over haar regentschap en voogdij*, Baarn 1990, 154.
[132] David Duff, *Eugenie & Napoleon III*, Londen 1978, 128.
[133] Ridley, *Palmerston*, 609-610.
[134] Hu Sheng, *Opium War*, 202.
[135] Rob Limburg, 'Monseigneur Ferdinandus Hubertus Hamer', in Rob Limburg, *Nederlanders in den vreemde*, Den Haag. z.j., 241.
[136] Spence, *Moderne China*, 185.

[137] Morris Rossabi, *China and Inner Asia. From 1368 to the Present Day*, Londen 1975, 181.
[138] Ibidem, 196.
[139] Gray, *Rebellions and Revolutions*, 93.
[140] Spence, *Moderne China*, 179-181.
[141] Henri Cordier, *Histoire des relations de la Chine avec les Puissances Occidentales 1860-1900. L'empereur T'oung Tché (1861-1875)*, Parijs 1901, 1-3.
[142] Ibidem. 21 e.v.

4. Ferdinand Hamer naar China

Geef mij Belgen.
Franciscus Xaverius

Nu om de woorden van mijn ouden president van het klein seminarie [1853-1860] aan te halen, die zeide altijd, Hamertje is een goed jongentje, maar hij bouwt niet hoog, of vliegt niet hoog.
Ferdinand Hamer, 8 september 1866

Wij zullen een Belgische manier bedenken… om op één lijn te komen met Frankrijk en Engeland…. Als er plaats voor is… zullen wij ons mengen in de omverwerping van het Oosten.
Leopold II, 17 maart 1861

Als dappere soldaten van Christus gaan wij de ongelovigen tegemoet met geen andere wapens dan het kruis, dat is toch de ware missionaris.
Alois Van Segvelt, 19 september 1865

chronologie

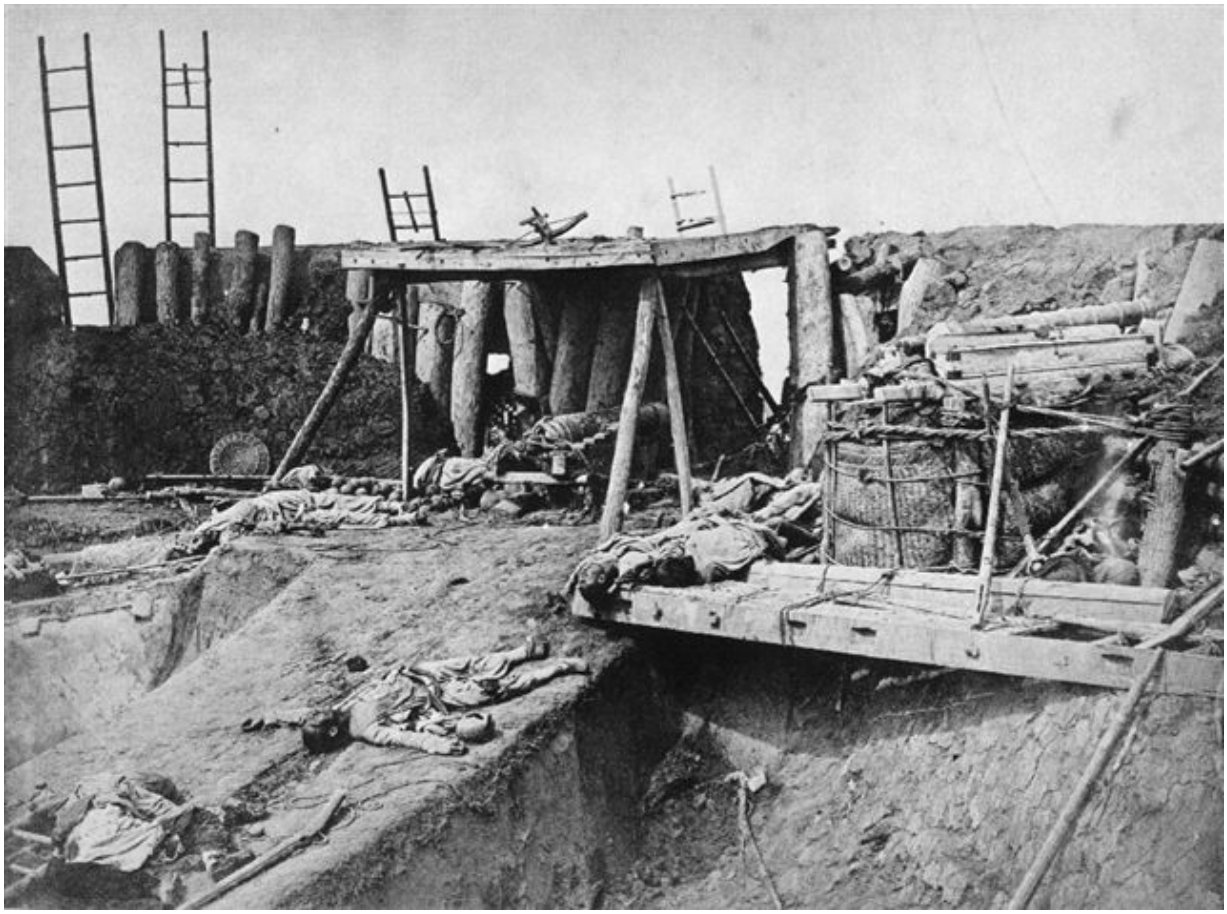
1815	Slag bij Waterloo. Begin katholieke Restauratie in Frankrijk
1822	Stichting van de Propagation de la Foi
1840	Geboorte Ferdinand Hamer. Britse troepen bedreigen Peking. Executie van Perboyre.
1843	Stichting van de Sainte-Enfance
1853	Herstel kerkelijke hiërarchie in Nederland. Ferdinand Hamer naar kleinseminarie (Culemborg)
1860	Ferdinand Hamer naar grootseminarie (Rijsenburg) Britse en Franse troepen vallen Peking binnen. Verdragen van Peking en Tianjin
1861	Begin Belgische missie. Verbist ontmoet Mouly en Leopold II
1862	Stichting congregatie Onbevlekte Hart van Maria (Scheut) door kardinaal Sterckx
1864	Verbist naar Rijsenburg. Priesterwijding en noviciaat bij Scheut van Hamer
1865	Vertrek Hamer, Verbist, Van Segvelt, Vranckx, Splingaerd naar China

Aankomst in China

Vijf jaar nadat baron Gros en prins Gong de akkoorden van Peking en Tianjin getekend hadden, waren vier paters onderweg naar het noorden van China. Drie ervan waren Belgen uit Antwerpen en omgeving: superior Théophile Verbist, 42 jaar oud, Alois Van Segvelt, 39 jaar, en Frans Vranckx, 35 jaar. Ze hadden een knecht bij zich: Paul Splingaerd, 23 jaar. Een maand voor hun vertrek, najaar 1865, hadden de paters besloten om nog een pas gewijde Nederlandse priester op hun reis naar het Verre Oosten mee te nemen: Ferdinand Hamer, op 21 augustus 1840 geboren in Nijmegen, en dus 25 jaar jong.

Vanuit de verdragshaven Shanghai wilden de paters doortrekken naar het missiegebied in het hoge noorden, dat hun door de Propaganda Fide was toegewezen. Dat was niet zo eenvoudig: de ijskoude Chinese winter was al begonnen en er werd zwaar weer verwacht. Het zag er naar uit dat ze de reis voortijdig moesten onderbreken en pas in het voorjaar verder konden trekken. Ten koste van alles wilden ze verder reizen, desnoods zonder bagage. Ze waren dan ook verheugd toen ze vernamen dat er dat jaar nog één schip bereid was de barre tocht naar de

noordelijke stad Tianjin te ondernemen, het stoomschip *Gérard*, dat een grote lading opium moest afleveren; de verwachte winst was het risico van de barre reis blijkbaar waard. De paters mochten meevaren. Frans Vranckx maakte een verslag van de reis per opiumboot: “Nauwelijks waren we in de Gele Zee gekomen of de noordenwind floot met een ongehoord geweld om onze oren… Opdracht werd gegeven om alle geschutpoorten te sluiten en alle tuigage op de brug vast te sjorren… IJskoude sneeuwvlagen dwongen ons een onderkomen in de salon te zoeken, maar we hadden de grootste moeite om op onze stoel te blijven zitten. We dachten dat we het in bed beter zouden uithouden, maar, valse hoop, daar belandden we in een soort schommel… Twee dagen en twee nachten werden we geteisterd door windstoten, pas toen werd het wat rustiger. De kapitein schatte dat we maar een paar mijl van de kust waren. We voeren met grote voorzichtigheid, met een peilstok in de hand. De diepgang liep terug van tien naar vier vadem [ruim zes meter]. Het anker werd uitgeworpen. We konden de oever niet zien, maar in de verte hoorde we het geluid van verscheidene jonken die in moeilijkheden geraakt waren – daar moest de kust ergens zijn”.[1] De *Gérard* schoot de ene kogel na de andere af om de aandacht te trekken, maar vergeefs. Toen er de volgende ochtend eindelijk een loods kwam opdagen, weigerde die te helpen met de woorden “Much ice on the river!”.[2]

Troepen van Napoleon III veroveren Fort Dagu. Chinezen verdedigen zich nog met pijl en boog.

De kapitein van de *Gérard* besloot om door te varen in de richting van fort Dagu. Ze passeerden een driemaster en gaven door middel van schoten blijk van hun aanwezigheid. Het schip hees meteen de Engelse vlag. Het fort betekende iets voor de paters. In zijn reisverslag schreef pater Vranckx: “Wij passeerden Fort Dagu, waar de vloot van admiraal Hope in 1859 werd beschoten door Chinees artillerievuur – een aanval die het jaar daarop schitterend gewroken werd. Een Engels-Franse vloot verscheen voor het fort, bombardeerde het enkele uren en maakte er zich daarna zonder slag of stoot meester van. Meer dan 800 kanonnen vielen in de handen van de geallieerden; het was bijna de gehele Chinese artillerie”.[3] Dagu was dus een veilige landingsplaats voor de missie.

Vranckx was op de hoogte van de historische gebeurtenissen die hadden plaatsgevonden op de plek waar de missionarissen aan land gingen. De gedachten en gevoelens van pater Hamer op dat moment zijn niet bekend. Toch had deze plek ook voor hem een historische betekenis: Tijdens de Opium-oorlog landde het Britse leger hier op 13 augustus 1840, acht dagen voor hij geboren werd. De Britse hoofdmacht rukte op in de richting van Tianjin en vormde daarmee voor het eerst een directe bedreiging voor het hof van Peking.[4] Op 30 augustus, negen dagen na de geboorte van Hamer, was keizer Daoguang gedwongen om een afgezant naar de Europeanen te sturen voor onderhandelingen. De keizer zond Qishan, gouverneur van de provincie Zhili,[5] dezelfde man die vijf jaar later in Lhasa te maken kreeg met de Franse paters Huc en Gabet.

Een kwart eeuw later zorgde een Chinese helper, Franciscus Zhang, voor bootjes en zo zetten Ferdinand Hamer en zijn collega-missionarissen vaste voet op Chinese bodem. Het was 21 november 1865.[6]

Missionaris van Scheut arriveert in China.
(vaste omslag Missieblad van Scheut)

De reis van België naar het noorden van China moet voor de paters ongetwijfeld een onvoorstelbare onderneming geweest zijn. Superior Verbist was ter voorbereiding nog wel in Parijs en Rome geweest, maar ik heb geen enkele aanwijzing gevonden dat Ferdinand Hamer tevoren ooit buiten Nederland (en later) België geweest was. En dan ineens, en tamelijk onverwacht, naar het andere einde van de wereld! Om ons een voorstelling te maken van de gevoelens waarmee Hamer die reis begon lijkt het me van belang om in dit hoofdstuk eerst stil te staan bij de achtergronden van de familie waar Ferdinand Hamer uit voortkwam, de

ontwikkelingen in zijn milieu, het katholieke Nijmegen. Om dat milieu beter te begrijpen is het nodig iets te vertellen over het katholicisme in de negentiende eeuw, de ideeën over vroomheid en missie, en over het ontstaan van de Belgische missie van Scheut.

De Nijmeegse familie Hamer

De familie Hamer heeft zich in de twintigste eeuw uitvoerig bezig gehouden met genealogie. De oudste sporen van dit stamboom-onderzoek leiden in de richting van Hendrik Hamer die in de zeventiende eeuw wellicht in Venlo geboren was en daar een huis bezat. Joannes, zijn oudste zoon, werd in 1665 nog Nederlands-hervormd gedoopt, maar toen hij in 1696 in Nijmegen trouwde met de eveneens Nederlands-hervormd gedoopte Joanna Schroef, werd dat een katholiek huwelijk. Volgens de familie werd Joannes in 1704 als burger van Nijmegen vermeld. Voorvaders van Ferdinand waren onder anderen ‘velbereider en schoenmaker’ Joannes Hamer (1699-1738), koopman Jacobus Goswinus Hamer (1729-1792), die op 13 juni 1772 ‘werd aangenomen tot gildebroeder van het kramerengilde en derhalve burger’, en vleeschhouwer (slager) en koopman Godescalcus Hamer (1760-1811). Jongens in de familie werden vernoemd naar Johannes, Laurentius, Franciscus Xaverius, Ignatius (van Loyola) en zelfs Napoleon (in 1806). Vast staat dat de familie Hamer in het laatste gedeelte van de zeventiende eeuw van het protestantse naar het katholieke geloof is overgegaan. Is dat het gevolg van de aanwezigheid van het leger van Lodewijk XIV in de stad Nijmegen in die tijd? We zullen het nooit weten.

Opvallend is de band van de familie Hamer met de familie van Aernsbergen. Aleida Francisca van Aernsbergen (1802-1869), moeder van Ferdinand Hamer, was een dochter van Petrus van Arensbergen (1746-1806), ‘procureur, gerechts- en stadssecretaris’, en Petronella Aloysia Hamer (1762-1839, een dochter van koopman Jacobus Joswinus).

Henricus Hamer (1796-1875), zoon van Godescalcus en Gertrudis Tijssen, trouwde in mei 1826 in Nijmegen met de 24-jarige katholieke naaister Aleida van Aernsbergen. Uit dit huwelijk kwamen tien kinderen voort, Gerardus Aloysius (1827-1902), Jacobus Petrus (1829-1898), Johannes Wilhelmus Hubertus (1831-1901), Hendrikus Hubertus (1833-1915), Maria Margaretha Huberta (1835-1918), Geertruida Maria (1837-1897), Hermina Huberta (1839), **Ferdinand Hubertus (1840-1900)**, Petrus Hubertus (1842-1901) en Anna Ursula Huberta (1844-1913).

Ferdinand Hamer (rechts) poseert voor vertrek naar China met zijn familie.

De emancipatie van het katholicisme die in de loop van de negentiende eeuw in Nederland vorm kreeg, uitte zich ook in de levensbestemming van de leden van het gezin Hamer. Biograaf Johannes Drüding gaf in 1901 een aardig beeld van het ouderlijk huis: “Sedert meer dan één eeuw behoort de familie Hamer tot de door godsvrucht en vroomheid uitmuntende families van Nijmegen. Hooge betrekkingen of groote rijkdommen zou men tevergeefs bij hare leden zoeken. De wel bekende kruidenierswinkel in de Molenstraat bracht nochtans winst genoeg, om haar een onbekrompen burgerlijken welstand te verzekeren”.[7] Bij het overlijden van vader Henricus, ‘gesterkt door de H.H. Sacramenten’,[8] werd op het rouwkaartje over zijn aardse bestaan slechts vermeld: “Sedert 1846 kerkmeester in de Reguliere Kerk en sedert 1847 lid van de vereeniging van den H. Vincentius, à Paulo”.[9] Over het echtpaar meldde Drüding: “Echte vroomheid sierde den man; buitengewone godsvrucht en een onwrikbaar vertrouwen op God waren het deel der huisvrouw”.[10] Er was dus een stevige basis voor uitbouw van katholieke activiteiten.

In de jaren van het koningsschap van Willem II (1840-1849), die zich welwillender dan zijn vader tegenover de katholieken gedroeg ,[11] haalde vader Henricus zijn oudste zoon Gerard als helper in de winkel. Maar zijn twee volgende zonen stuurde hij in 1845 naar het kleinseminarie in Culemborg – dat was een volstrekt nieuwe ontwikkeling in het geslacht Hamer. In dat jaar bestond het winkeliersgezin-Hamer uit elf personen; het ligt voor de hand te veronderstellen dat het niet slecht uitkwam dat de Kerk vanaf nu zorg ging dragen voor twee opgroeiende zonen, veertien en zestien jaar oud. De investering van de Kerk in het gezin had succes: Jacob Hamer werd in 1849 Franciscaan, Jan Hamer werd in 1852 Jezuïet, Geertruida Hamer én Anna Hamer traden later toe tot de congregatie van Onze Lieve Vrouw Onbevlekte Ontvangenis.

In deze katholieke sfeer werd Ferdinand Hamer opgevoed. Nic. Schneiders meldde dat Soeur Regina (Zuster Regientje) het jongetje op driejarige leeftijd onder haar hoede nam. Bovendien was de parochiekerk van de Jezuïeten in Nijmegen op nog geen dertig meter afstand van het huis in de Molenstraat.[12] Drüding wist dat Ferdinand op school geen buitengewone aanleg voor de studie bezat, maar dit compenseerde door zijn grote ijver, ondermeer als fanatiek misdienaar. Een verhaal deed de ronde over een voorval tijdens zijn jonge jaren in de parochie. Een kapelaan probeerde een vereniging tegen vloeken en/of alcoholisme van de grond te krijgen. De belangstelling was minimaal – de enige die zich steeds maar bleef inzetten voor het goede doel was zijn ijverige misdienaar, Ferdinand Hamer.

In zijn proefschrift over de politieke ontwikkelingen in het katholieke Nijmegen (1974) typeert Peter Maas het muffe en verwaarloosde karakter van de stad aan de Waal rond 1850. Nijmegen was een ommuurde overvolle en slecht onderhouden vestingplaats. De stad was berekend op maximaal 15.000 personen, maar de bevolking had zich intussen al opgehoopt tot boven de twintigduizend.[13] Door de vestingstatus werd elk initiatief, zoals een spoorwegverbinding met de rest van het land, gesmoord. De verbindingen in de streek, met karren, koetsen en diligences, liepen maar al te vaak over slechte wegen. Toen Ferdinand Hamer vanuit China aan zijn familie wilde uitleggen, hoe bar slecht de wegen daar waren, maakte hij een vergelijking met de weg van Megen naar Ravenstein en voegde eraan toe dat de kwaliteit van het wegennet in China nog duizend procent slechter was.[14] Dat moet steekhoudend geweest zijn.

Nijmegen stond ook bekend als ‘Pensionopolis’,[15] omdat het door zijn aantrekkelijke ligging aan de rivier een toevluchtsoord was geworden voor gepensioneerden, onder wie veel oud Indisch-gasten. Daar was de locale economie, met name de middenstand, op gericht. Maas schetst het beeld van een verder verpauperde stad met bijvoorbeeld onaanvaardbaar slechte woonomstandigheden, te veel personen per woning, zonder toiletten en riolering,

zonder stromend water en gas, met open afvoergoten op straat. Het waren ghetto's van vervuiling en besmettelijke ziekten. Wie anno 2005 door de Molenstraat loopt valt het meteen op hoe smal en laag het oude winkelpand van de familie Hamer (huisnummer 122 in die tijd) was, dat tegelijkertijd diende als woning voor elf personen. Tussen 1816 en 1865, schrijft Maas, sloeg de cholera vijf keer toe. In 1850 was zestig procent van de bevolking verpauperd, hooguit de helft had enig onderwijs genoten. Het was een stad van pooiers en kroeghouders, die zich veelal richtten op de militairen van de vestingstad. In sommige wijken durfden de armenbezoekers van de katholieke parochies niet eens meer te verschijnen.

Oud-Nijmegen

Studie en vroomheid

Het is in dat licht bezien niet gek dat ook Ferdinand Hamer positief reageerde toen hij de kans kreeg om in navolging van zijn oudere broers in Culemborg te gaan studeren. Biograaf Drüding had echter een andere visie: "Ook in Ferdinand was het verlangen naar het H. Priesterschap reeds ontwaakt en zijne ouders waren blij dit derde offer aan den Heer te mogen brengen. Gaarne stonden zij hem toe, naar het kleine seminarie van Culemborg te vertrekken".[16] We schrijven het historische jaar 1853, waarin in Nederland de kerkhiërarchie werd hersteld. Utrecht, Den Bosch, Breda, Roermond en Haarlem werden bisdommen. Nijmegen, dat in het verleden onder andere bij het aartsbisdom Keulen had behoord, werd bij Den Bosch ingedeeld. Het kleinseminarie van Culemborg ('Kuilenburg') hoorde bij het aartsbisdom Utrecht, niet bij Den Bosch; het werd in die tijd echter beheerd door de Jezuïeten, en daar had de familie door zoon Jan en de parochiekerk in de Molenstraat een sterke band mee. Kwam Ferdinand Hamer daardoor op een Utrechts seminarie terecht?

Het is anderhalve eeuw later niet zo eenvoudig om nog iets steekhoudends te zeggen over 'teenager' Ferdinand. Een priester (pseudoniem: Ravo) schreef een artikel in *De Tijd* kort na het bekend worden van de moord op de bisschop, eind september 1900. Hij vertelde dat hij (waarschijnlijk in 1857) met een hotsende huifkar naar Nijmegen had moeten reizen – nóg een indicatie van de slechte verbindingen van de stad – en daar kennis gemaakt had met Ferdinand, die vanuit Culemborg op familiebezoek was en 'Ravo' de komende jaren als mentor onder zijn hoede zou nemen. Hij omschreef hem als ernstig, te ernstig voor zijn leeftijd, maar ook goedig en trouwhartig, iemand die 'door zijn geestelijke superioriteit onbewust

eerbied'[17] afdwong. Toen hij later had vernomen dat zijn oudere studiegenoot eerst missionaris en daarna zelfs bisschop was geworden, had hem dat om die reden vanzelfsprekend geleken.

De eerste biograaf van Hamer, Johannes Drüding S.J. (1873-1945), noemde hem eveneens stil en ernstig, maar ook vrolijk en 'onverstoorbaar opgeruimd'.[18] Zijn medestudenten waren zeer op hem gesteld omdat hij zo inschikkelijk was. Zijn leraren vonden hem bescheiden, ietwat schuchter, zeer godsdienstig en plichtsgetrouw. Nooit merkten ze iets op dat ook maar de minste afkeuring verdiende. Hij leek wel een evenbeeld van Johannes Berchmans![19] Drüding schreef zijn karakterschets van de jonge Ferdinand nadat hij diverse 'particuliere brieven'[20] had kunnen lezen. Het is de vraag in hoeverre de beschrijving van Ravo (en de brieven) de werkelijkheid uitbeeldden of precies datgene was dat de schrijvers geacht werden in zulke omstandigheden (na de moord) op papier te zetten.

Drüding wist nog te melden dat de jonge Hamer klein van stuk was en dat ook hij in Culemborg 'vlijtig moest werken om het hoofd boven water te houden'.[21] Schneiders, die namens Scheut in 1938 een hagiografie schreef, kon niet anders dan dat bevestigen. Hij drukte zelfs zijn studieresultaten af. Ferdinand was dan wel niet erg intelligent, maar in één vak blonk hij boven alle andere studenten uit: in de wiskunde! Dáárin was hij jaar in jaar uit de eerste van zijn klas.[22] Typisch de zoon van een kruidenier? We zullen zijn liefde voor het omgaan met getallen tot aan het einde van zijn leven constateren. In de nadagen van zijn studie in Culemborg (1858-1859) behoorde Ferdinand in de andere vakken duidelijk tot de slechtste studenten. Dat gold bijvoorbeeld voor Latijn (proza), een handicap die hem parten speelde toen hij als bisschop in China in het Latijn moest corresponderen met de Propaganda Fide in het Vaticaan. Als hij zich in die functie nauwkeurig moest uitdrukken ging hij over op het Frans, een taal die in Culemborg blijkbaar niet (of nauwelijks) onderwezen werd en die hij, afgaande op de werkelijk erbarmelijke kwaliteit van zijn eerste Franse brieven in 1867, pas in China goed is gaan beheersen. In een brief aan overste Verbist vroeg hij dringend om een woordenboek;[23] aan overste Van Aertselaer schreef hij later: "Ik ben in het nauw als ik naar Rome moet schrijven. Nu laat ik door M. Coppieters mijne latijnsche correspondenties nazien. Hij veranderd wel hier of daar een woordje, maar de constructies laat hij zooals ik die neerschrijf. En M. Van Hecke kan U zeggen dat die van mijne redactie nog al veel te wenschen overlaten. Daarom verzoek ik U als gij onder de jonge mannen een goeden Latinist hebt, aan Gansu te willen denken".[24]

Hamer vatte zijn verstandelijke vermogens in 1866 zélf als volgt samen: "Nu om de woorden van mijn ouden president van het klein seminarie aan te halen, die zeide altijd, Hamertje is een goed jongentje, maar hij bouwt niet hoog, of vliegt niet hoog".[25]Schneiders schreef wat vergoelijkend over de lage cijfers van de student, maar ook hij moest constateren dat de Jezuïeten zijn aanvraag tot toetreding in hun sociëteit aan het einde van zijn studie in Culemborg ronduit afwezen. En dan te bedenken dat juist in die jaren zijn broer Jan tot docent ('professor') in Culemborg benoemd was. Volgens Schneiders zag Hamer er later 'met dankbaarheid een beschikking in der Goddelijke Voorzienigheid'[26] omdat die hem geleid had tot het missionarisleven. Maar dat is een onjuiste redenering: ook Jezuïeten konden in die tijd weer missionaris worden, zelfs in China.

In Culemborg werd de waardering voor de studenten niet uitgedrukt in een rapportcijfer, maar in een rangorde per vak. Het is opvallend dat Hamer in het studiejaar 1858-1859 het laagst scoorde in het vak 'christelijke leering';[27] daar eindigde hij op de twintigste plaats in een klas van 22 leerlingen. Schneiders besteedde daar verder geen enkel woord aan.

Gelukkig waren er andere kansen voor Ferdinand Hamer, die zich in deze jaren blijkbaar definitief tot het priesterschap geroepen voelde. Door het herstel van de kerkelijke hiërarchie

was er behoefte aan jonge nieuwe priesters. In het aartsbisdom Utrecht werd het grootseminarie voorlopig nog gevestigd bij het kleinseminarie in Culemborg,[28] maar in 1857 werd Rijsenburg (bij Driebergen) opgeleverd en vanaf die tijd konden de ware priesterstudenten terecht in een prachtig nieuw, rustig gelegen gebouwencomplex, niet ver van het centrum van het aartsbisdom. De overstap van Ferdinand Hamer van Culemborg naar Rijsenburg was dus wel erg gemakkelijk. Drüding meldde dat Ferdinand zich daar weldra 'met onverdroten ijver aan de studie der godsgeleerdheid wijdde. Ook hier was hij door zijne vroomheid en lieftalligheid spoedig de lieveling van leeraren en medestudenten. De deugden, reeds in Nijmegen en te Culemborg beoefend, verkregen te Rijsenburg nog grooter glans'.[29]

Het lijkt erop dat Ferdinand Hamer wel een heel erg vroom en braaf jongetje was. In onze tijd heeft het woord 'braaf' nauwelijks meer een positieve betekenis. Braaf wordt in *Van Dale* geassocieerd met 'brave Hendrik' en met 'schijnheilig'. Het is vandaag de dag dan ook niet zo eenvoudig om ons een voorstelling te maken van de vroomheid in het midden van de negentiende eeuw. L.J. Rogier wijdde er in zijn dikke standaardwerk *In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953* (1953) een heel hoofdstuk aan.

Hij constateerde dat het met de vroomheid in die tijd niet best gesteld was, er was niemand die ook maar enig recht kon doen gelden op de naam van *maître de spiritualité*. De meest voor de hand liggende verklaring was volgens hem dat de Nederlandse clerus en katholieken drie eeuwen lang in isolement en zelfgenoegzaamheid hadden geleefd. Nederland, en ook het katholieke volksdeel, waren sowieso gaandeweg achtergebleven bij Europa. Volgens Rogier resulteerde dat in een vreemde en romantische vroomheid, met legendes, die soms tot eigenaardige uitwassen leidde, ook bij de geestelijkheid.

Als uitzonderlijk voorbeeld daarvan noemde hij Franciscus Brouwers, 'een typisch product van een in alles tekortschietende opleiding'.[30] Brouwers werd in 1837 proost van een zusterklooster in Oosterhout. Geleidelijk aan verplichtte hij de nonnen tot een onmenselijk regiem van rigoureuze versterving. De maaltijden werden in de vasten teruggebracht tot één per dag. Bovendien voerde hij 'droge dagen'[31] in, waarop hoegenaamd geen eten of drinken mocht worden genuttigd, zelfs geen slok water. Ook de varkens en koeien moesten meevasten. Buiten het klooster verkondigde Brouwers, die volgens Rogier op een portret zeer welgedaan werd afgebeeld, steeds fanatiekere standpunten; een van zijn stokpaardjes was bijvoorbeeld dat zuigelingen zich tijdens de vasten in het gebruik van de moedermelk moesten beperken. De pausen in Rome beschuldigde hij ervan dat zij ondanks goddelijke wetten getornd hadden aan het vasten. Het duurde jaren voordat aan de praktijken van zo iemand een eind gemaakt kon worden – Brouwers werd er, samen met een van zijn vrouwelijke bewonderaars in het klooster, voor naar Rome geroepen om van de paus, Pius IX, persoonlijk te vernemen dat deze zijn standpunt afkeurde.

Rogier baseerde zijn ideeën over de katholieke vroomheid in de eerste helft van de negentiende eeuw vooral op *De Godsdienstvriend*, een katholiek tijdschrift dat werd uitgegeven door de 'romantisch'-katholieke bekeerling Le Sage ten Broek. Vroomheid werd door deze afgeschilderd met apocalyptische taal en aandringen op het afleggen van geloften. Kinderen liet hij bij de voorbereiding van hun eerste heilige communie ondoordacht beloven dat ze hun hele leven lang nooit naar bed zouden gaan zonder eerst op de knieën een tientje van de rozenkrans te hebben gebeden. In zijn publicaties werd opgeroepen tot langademige gebeden, een brandend hart, devotie tot de heilige maagd Maria en verering voor de heilige familie. Rogier vond deze periode, 'ondanks de onvoorzichtigheden van onpedagogische ijver'[32] vanwege de 'warme gloed'[33] nog te verkiezen boven de periode vanaf 1850. Die kenschetste hij als het tijdperk der versleten clichés, een brave zoetelijkheid en een benarde vrees voor straf die de braafheid moest motiveren. Godsdienst leek 'soms niet meer dan een veiligheids-

dienst en een soort geestelijke levensverzekering'.[34] Bovenal was er in die tijd een 'bijna ziekelijke vrees voor de zonden tegen het zesde gebod, een preutsheid, die voor de kuisheid zelf wil doorgaan en die de jeugd er toe brengen kan het andere geslacht louter als een instrument tot zonde te beschouwen'.[35] Geloofstrouw kon in de tijd dat Hamer opgroeide vergeleken worden met het respect dat de burger voor het wetboek van strafrecht had, op de 'geestesgesteldheid van de kruidenier'.[36] Tegelijkertijd was er een 'sombere angst voor de hel en een vrees voor de duivel die als een briesende leeuw rondging'.[37] Met andere woorden: de kwaliteit van het leven na de dood werd bepaald door goede daden, de consumptie van de kerkelijke sacramenten en het navolgen van de tien geboden. Een missiepater sprak in 1866 over het leven onmiddellijk na de dood als 'verschijnen voor het tribunaal van God'.[38]

De Nederlandse katholieke vroomheid kon volgens Rogier nog het beste vergeleken worden met de Franse vroomheid. Tal van Nederlandse gedenkboeken in die tijd waren vertalingen uit het Frans. Vrij slaafse afhankelijkheid van Franse modellen was ook regel bij niet-vertaalde gebedenboeken. Hij wees met name op de zoetelijke mode-vroomheid van Eugénie, de echtgenote van keizer Napoleon III – met devoot klatergoud, odeurflesjes, bal-boekjes, handmofjes en de valse retoriek van 'precieuze, in coquet leer gebonden manuels de dévotion ou de piété'.[39] In Nederland, het land van de slappe navolgers, was het nóg erger – daar dreven salon-abbés alle mannen met spoed de kerk uit.

Rogier deed weinig moeite om de katholieke vroomheid van die tijd te plaatsen binnen de ontwikkelingen in binnen- en buitenland. De Fransen waren in 1794 de Nederlandse Republiek binnengevallen en annexeerden steeds nieuwe gebieden totdat in 1810 heel Nederland was ingelijfd. Het katholieke geloof werd in die tijd eindelijk gelijkgesteld met het protestantisme. Nederlandse katholieken, ongeveer een derde van de bevolking, kregen nieuwe kansen en gingen zoeken naar nieuwe manieren om hun geloof en hun idealen vorm te geven en uit te dragen. Zonder veel steun van de geestelijkheid waren het mensen zonder enige bestuurlijke ervaring die met een naïef enthousiasme werkten aan een nieuwe toekomst. Rogier voelde in 1953 aan dat de idealen van weleer aan het slijten waren en gaf daar zijn commentaar op. Hij kon zich nog geen voorstelling maken van de 'idealen' van weer een halve eeuw later, die misschien het eenvoudigst kunnen beschreven worden met 'lichaam en geld'. In het begin van de nieuwe eeuw is er sprake van een over-reactie op het Victoriaanse model. Dat blijkt met name in de rol die de vrouw, schaars of helemaal niet gekleed, in de reclamewereld speelt. Geen product kan meer aangeprezen worden zonder vrouwelijk bloot. Gevierde fotomodellen en topsporters verdienen aanzienlijk meer dan bijvoorbeeld de minister-president of de directeur van menige onderneming. Woorden als 'braaf' en 'vroom' lijken in het tijdperk van 'sex, drugs & rock 'n' roll' nog slechts een absurde betekenis te hebben.

Nederlandse en Franse vroomheid

De katholieke idealen in de eerste helft van de negentiende eeuw waren, zoals Rogier aangeeft, voor een groot gedeelte afkomstig uit hét katholieke land bij uitstek: Frankrijk. De Franse vroomheid was in zekere zin een product van de Franse 'reconquista' door de Bourbons vanaf Waterloo. Het katholieke geloof was tot 1789 juridisch één geweest met het Franse koninkrijk. Maar in de daarop volgende revolutie werden de kerkelijke goederen door het volk 'genaast'. Priesters konden alleen functioneren als zij een eed van trouw aan de revolutie aflegden. In 1794 werd de Notre Dame omgedoopt tot de Tempel van de Rede. Het

keerpunt kwam in 1802 met het Concordaat tussen Napoleon en de paus. De Britten en hun Europese bondgenoten stelden Lodewijk XVIII en zijn opvolger Karel X in staat om een nieuw katholiek Frankrijk op te bouwen. Dat ging niet vanzelf en de Franse vroomheid had dan ook voorlopig niet in alle opzichten het brave karakter dat Rogier zo benadrukte.

In zijn boek *Histoire religieuse de la France contemporaine* (1948 en 1951) beschrijft Adrien Dansette dit proces. Hoofdstuk drie van zijn boek noemt hij 'la conquête religieuse de la société'.[40] De burgerij, zeker de elite, was al tot het 'voltairisme'[41] overgegaan vóór de eigenlijke Franse revolutie. De revolutie had niet alleen de Kerk ten onder doen gaan, maar vooral ook het katholiek onderwijs. Na de revolutie was de oudere generatie, die nog geloofde, verdwenen en de jeugd las alleen nog niet-religieuze boeken. Kinderen waren opgevoed tot volledige toewijding aan keizer Napoleon. Het moet een 'heidense klus' voor de katholieke kerk geweest zijn om weer grip op de Franse bevolking te krijgen. Hoe moeizaam dat gegaan is, blijkt uit een brief uit 1826 van Mgr. Macchi, de pauselijke nuntius in Frankrijk: "Méér dan de helft van de bevolking weet niets van de christelijke plichten en staat daar volledig onverschillig tegenover. In Parijs is nauwelijks eenachtste van de bevolking practiserend en men kan zich afvragen of er in de hoofdstad tienduizend mannen zijn die practiseren".[42] Twaalf jaar na het herstel van de Bourbon-monarchie had de Kerk dus vooral succes – zo daar al sprake van was – buiten Parijs, en – zo lijkt het – meer bij vrouwen dan bij mannen.

Dansette geeft een heel scala aan missiemethodes, methodes dus om Frankrijk van binnenuit opnieuw te bekeren. Eén van die methodes was om de jeugd te onttrekken aan de invloed van ouders en onderwijzers als die vijandig aan het katholicisme waren. "Geef mij een kwart eeuw aan onderwijs en ik zal de wereld veranderen",[43] zo citeert hij de leus van de Duitse filosoof Leibniz (1646-1716), die niet alleen de Chinese wetenschap bestudeerde, maar vooral ijverde voor het herstel van de eenheid van de christelijke kerken. De verovering van het hoger onderwijs, vooral in Parijs, was voorlopig nog een onmogelijke opgave, ondanks het opnieuw inzetten van de Jezuïeten als soldaten van de Kerk. Dansette citeert een brief van een vader aan zijn zoon, leerling aan het Louis-le-Grand-college: "Als er een opstand is tegen de Jezuïeten, sla dan hard toe, doe als de anderen, maar laat je niet pakken!".[44] De kinderen werden gestraft met verwijdering van school – wie zich niet wilde aanpassen werd van onderwijs uitgesloten. In 1824 werden maar liefst 115 scholieren van het Louis-le-Grand-college verwijderd. De schooloorlog (schoolstrijd) liep in Frankrijk ver vooruit op die in Nederland, en had bovendien een volstrekt ander karakter. De nieuwe generatie, die zich hopelijk wél wilde schikken, werd op het Henri IV-college door kardinaal Rohan toegesproken: "Jeugd van Frankrijk, christelijke jeugd! Landgenoten van de heilige Lodewijk, van Jeanne d'Arc, van Bayard! Hoe kunnen jullie het geloof van zoveel helden en heiligen in de steek laten?"[45]

De Kerk had meer en sneller succes op een lager niveau en op het platteland. Het is geen toeval dat een nieuwe generatie missionarissen afkomstig was uit dorpjes als Caylus (Huc), Néry (Gabet) en Le Puech (Perboyre). Dansette geeft als voorbeeld de streek rondom Chartres, waar de boeren aan hun vroegere catechismuslessen nog een vage angst voor het einde van hun aardse bestaan hadden overgehouden. Hun vrouwen gingen naar de kerk en baden; de priesters op school zouden wel het beste met hun kinderen voorhebben. Ze lieten hun kinderen dopen maar als ze naar school gingen kenden ze het Onze Vader en het Weesgegroet niet eens. De pastoor gaf hun verscheidene keren per week les in de catechismus. Het duurde echter nog vele jaren voor er voldoende priesters waren om alle scholen te bevolken. Dan was er de eerste heilige communie. De kerk werd op zondag dan ook een ontmoetingsplaats, om vrienden te zien, hoewel lang niet iedereen de mis bijwoonde.[46]

In navolging van de ordes van de Passionisten en de Redemptoristen die in de achttiende eeuw in Italië door de heiligen Paulus 'van het Kruis' en Alfonsus van Liguori waren gesticht als reactie tegen de ontkerkelijking, stichtte Abbé Rauzan, kapelaan van de Tuilerieën, in 1814 de Franse Missie. Die was niet gericht om het geloof in de wijde wereld te prediken, maar juist in het heidense Frankrijk zelf. Hun predikers, volkspredikers als Grignion de Montfort en Père Bridaine, riepen op tot vleselijke discipline en wezen op de vreselijke gevolgen van eeuwige verdoemenis. Ze reisden in groepen van de ene plaats naar de andere. Bij aankomst vaardigden ze meteen een verbod uit op het organiseren van feesten, theater-voorstellingen en karnaval; in plaats daarvan organiseerden ze openbare manifestaties van biecht en boetedoening, met een gemeenschappelijke communie als spektakel, gevolgd door lange processies met militaire muziek en het oprichten van reusachtige kruisen. Tijdens de Restauratie waren ze actief op bijna 1500 plaatsen op het platteland en in 130 steden. Ze preekten daar een laag bij de grond en dreigend katholicisme, angst voor de hel en het laatste oordeel aan het einde der tijden, met een eeuwige strijd tussen een wrekende God en een duivel die in allerlei vormen aanwezig was en aan wie het moeilijk ontsnappen was. De priesters stonden niet alleen op de kansel in kerken, met onheilspellende geluiden van klappers achter zich en tegenlicht, maar preekten vooral ook op kerkhoven, midden in de nacht, waar ze hun gelovigen angst aanjoegen met verlichte doodshoofden op de graven.[47] (De Franse missie kreeg in Nederland een vervolg met de Redemptoristen en volksprediker Bernard Hafkenscheid, 1807-1865).

De Franse Kerk was 'on the move'. Pastoors wierpen beenderen op plekken waar gedanst werd, of spijkerden plakkaten op de kerkdeur met de namen van parochianen die niet ter communie gingen. Ze hielden lijsten bij van mannen en vrouwen die zonder (kerkelijk) huwelijk samenleefden. Ze weigerden een christelijk graf aan oude revolutionairen, acteurs, gescheiden mannen en vrouwen die opnieuw een burgerlijk huwelijk hadden afgesloten, of aan mannen die geduelleerd hadden. Ook de katholieke overheid ging zich weer met de gang van zaken bemoeien. Dansette maakt melding van de arrestatie van soldaten omdat ze bij het passeren van een processie hun hoed niet afzetten, van andere soldaten die door middel van een legerbevel de kruisweg met alle voorgeschreven gebeden in de kerk moesten volgen of actief aanwezig moesten zijn bij manifestaties van de binnenlandse missie. Gendarmes werden met ontslag bedreigd als ze niet ter communie gingen.[48] De Franse Kerk zette zich ook in voor het bezoeken van zieken, hulp aan gevangenen, het verspreiden van populaire katholieke lectuur enzovoort. Het Franse katholicisme had in die tijd, dat moet duidelijk zijn, een militant karakter.

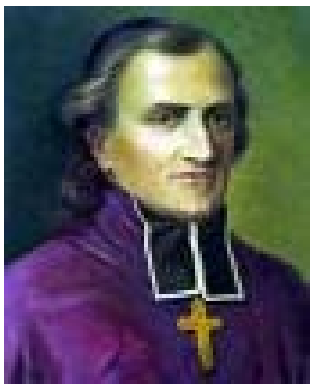
Vroomheid en missie: (Franse) Propagation de la Foi en Sainte-Enfance

Dat militante karakter uitte zich ook in de aanpak van de buitenlandse missie, waarin de Fransen voorop wilden lopen. In het vorige hoofdstuk heb ik al gesproken over het oprichten in 1843 van de Sainte-Enfance, een organisatie onder leiding van de bisschop van Nancy en Toul om de kindertjes in het heidense China te helpen. Een van de doelstellingen van de Sainte-Enfance was het vrijkopen van kinderen. In zijn geschiedenis van de Sainte-Enfance schrijft Alain Sauret onomwonden: "Het gebruik van het woord 'kopen' is niet allegorisch. Het ging er werkelijk om geld te verzamelen en daarmee de slecht behandelde kinderen in bezit te krijgen, zodat hun feitelijke eigenaren ze aan de missionarissen konden overdragen. Anders was het onmogelijk om ze te dopen".[49] Een voorbeeld hiervan gaf Ferdinand Hamer

toen hij in zijn verslag vanuit Gansu in 1888 aan de Sainte-Enfance in Parijs uitleg moest geven van het geringe aantal doopsels: “De heidenen zijn bang om ons hun kinderen toe te vertrouwen, en zij doden ze liever of laten ze eerder van honger omkomen dan deze zwakke wezens aan ons te verkopen. In de andere provincies van China geeft men de kinderen die te veel zijn in de familie voor niets aan de priesters. Hier is het precies het tegendeel: noch met zilver [geld], ik zou bijna zeggen zelfs niet met goud, kan men zich er meester van maken”.[50]

Frankrijk had al eerder, in 1822, de leiding genomen van de financiering van de wereldwijde katholieke missie. In dat jaar, in Lyon, stichtte Marie-Pauline Jaricot ten behoeve daarvan de Propagation de La Foi. Die organisatie van leken verzamelde in het hele land geld ten behoeve van de missie en dat werd in een jaarlijkse vergadering dan herverdeeld over alle apostolische vicariaten in de wereld. Binnen korte tijd was er zelfs een dependance van de Propagation in Parijs. Het duurde niet lang of tienduizenden Fransen waren lid geworden, en ze lazen het tijdschrift *Annales de l’Association de la Propagation de la Foi*, in de traditie van de *Lettres édifiantes et curieuses*, met de brieven van missionarissen waar Chateaubriand zo uitvoerig uit geciteerd had. De Franse missie had vanzelfsprekend behoefte aan nieuwe missiehelden en -voorbeelden, aan martelaren, aan inspirerende en stichtende verhalen. Ze was op zoek naar de opvolgers van Lodewijk de Heilige. De grote christenvervolgingen in die tijd moeten bij wijze van spreken als geroepen gekomen zijn.

Paus Gregorius XVI (1831-1846), eerder kardinaal-prefect van de Propaganda Fide, steunde volmondig de nieuwe Franse organisaties, Propagation de la Foi en Sainte-Enfance.[51] Die waren halverwege de negentiende eeuw nagenoeg allesbepalend voor de financiering van alle missie-bisdommen, ook in de andere Europese landen. Vanaf het begin van de jaren 1830 vond de Propagation de la Foi zijn weg naar België en Nederland en sinds 1842 verscheen er van de *Annalen* van het ‘Genootschap tot Voortplanting des geloofs’ (ook ‘Genootschap van Lyon’ en ‘Broederschap van Sint Franciscus Xaverius’ genoemd) een Nederlandse bewerking, die in een steeds groter wordende oplaag ging behoren tot de meest geliefde lectuur. Ontelbare missionarissen hebben getuigd dat de geregelde lezing der *Annalen* in hen de roeping tot de missie gewekt heeft. In 1848 werd, dankzij de propaganda van Le Sage ten Broek, een Nederlandse afdeling van het ‘Genootschap der Heilige Kindsheid’ gesticht, waarvan het orgaan eveneens een steeds groeiende lezerskring vond, vooral toen het eerste Provinciaal Concilie van 1865 de priesters verplichtte de jeugd voor ‘de Kindsheid’ te winnen.[52]

Bisschop Forbin-Janson

Marie-Pauline Jaricot

In België was het bezoek van bisschop Forbin-Janson, stichter van de Sainte-Enfance, in de zomer van 1843, bijzonder succesvol. Hij legde daar niet alleen contacten met de bisschoppen en Joachim Pecci, de latere paus Leo XIII, maar ook met Marie-Virginie Evain, die zich liet inspireren om nog datzelfde jaar een Belgische afdeling van de Sainte-Enfance te starten. Forbin-Janson werd bovendien door de koninklijke familie ontvangen; de jonge prinsen, Leopold en Philippe, worden genoemd onder de eerste leden.[53] Het geld kwam binnenstromen.

In het eerste jaar van de de Nederlandse vestiging van de 'Voortplanting des Geloofs' (1851) werd ruim 18.000 francs opgehaald, tien jaar later was dat bedrag gegroeid tot 84.000 francs (ongeveer 42.000 gulden – de Belgische en de Franse frank waren in die tijd gelijkwaardig). De opbrengst groeide geleidelijk tot ruim 100.000 francs (voor het eerst bereikt in 1858), 150.000 (in 1889) en 352.000 (nu guldens, in 1937 tijdens de crisisjaren na de crash van Wall Street). De opbrengst in Nederland van de Heilige Kindsheid steeg van 1.200 francs (in 1850) naar ruim 50.000 (voor het eerst in 1851) en 100.000 (in 1878), 200.000 (in 1897) en bijna 1.500.000 francs in 1932.[54]

Het Belgische aandeel in de opbrengsten van met name de Sainte-Enfance was nog aanzienlijk hoger. In 1854 bijvoorbeeld was de totale opbrengst van de Sainte-Enfance 872.000 francs, waarvan 69.000 uit België afkomstig was. In de Annalen van de Sainte-Enfance (oplage in 1855 : 549.000) werd steeds een soort hitlijst per bisdom afgedrukt, waarbij met name de Belgische bisdommen in de eerste jaren geweldig scoorden. In 1863 bijvoorbeeld, vinden we in de toptien vier Belgische bisdommen, met Mechelen (41.000) en Brugge (38.000) op de derde en vierde plaats na Parijs (53.000) en Cambrai (52.000). In het jaarverslag van 1856 werd speciaal aandacht besteed aan de succesvolle activiteiten in België, gesteund door de aanwezigheid van prinses Charlotte (later, met haar man Maximiliaan, korte tijd 'keizerin van Mexico') en de hertogin van Brabant, de echtgenote van de latere koning Leopold II, op het jaarlijkse feest van de Sainte-Enfance in de Sint Goedoele in Brussel.

Belgische interesse voor het Verre Oosten – Leopold II (hertog van Brabant)

In 1865 overleed Leopold I, maar in het decennium dat daaraan voorafging, is het opvallend te constateren hoe reislustig zijn zoon, de hertog van Brabant (1835-1909) was. In 1854 was hij in Egypte, waar hij van de aanleg van het Suez-kanaal hoorde, in 1855 in Jeruzalem, Beiroet en Damascus. Jaar na jaar wierp de jonge Leopold zich op als promotor van de Belgische belangen in verre landen. Hij was er van overtuigd dat het voor de nieuwe staat België noodzakelijk was om mee te doen aan de economische expansie in Azië en elders. Als senator liet hij niet na om zijn mening te verkondigen. Toen de Britten en Fransen in 1856 besloten om troepen naar China te sturen, stelde hij voor dat de Belgen vijf of zes schepen zouden meesturen om op die manier vaste voet in het Verre Oosten te kunnen zetten. Als beloning moest België dan een indemniteit vragen en territoriale concessies, bijvoorbeeld een eiland aan de mond van de Yangzi, waar zich Belgische kolonisten konden vestigen. Een Belgisch Hongkong! Leopold had al een aanvoerder voor de Belgische expeditie, de jonge officier Brialmont. Frankrijk ging akkoord, maar de pers en de ministers verzetten zich met succes tegen een optreden van België in China.[55] Vanuit dit perspectief gezien is de betrok-

kenheid van zijn vrouw (en zijn zus) bij de Sainte-Enfance, vooral gericht op China, niet helemaal toevallig.

Leopold, Hertog van Brabant

In het voorjaar van 1860, terwijl Britse en Franse troepen op weg waren naar Peking en Muraviev de stad Vladiwostok stichtte,[56] maakte Leopold een nieuwe reis naar het Oosten. Als gast van sultan Abdul Mejid vierde hij in Istanbul het afsluiten van de ramadan. Bovendien nam hij een stuk marmer mee van de Acropolis. Daarop had hij ter plaatse zijn portret laten aanbrengen met daaromheen de tekst: “België moet een kolonie hebben”. Terug in Brussel liet hij er nog aan toevoegen: “Souvenir uit Athene van de hertog van Brabant aan Monsieur Frère-Orban, minister van Financiën”,[57] en liet het als cadeau bij deze bezorgen. En niet veel later verscheen anoniem de brochure *Le complètement de l’oeuvre de 1830* (het werk van 1830, de stichting van de staat België). Zonder kolonie was België volgens Leopold dus niet compleet.

Om eventuele twijfel over de ideeën van de toekomstige Belgische koning weg te nemen vermeld ik nog de tekst van een brief die Leopold op 17 maart 1861 met eigen hand aan zijn adviseur Lambermont schreef:

“Het is tijd om op een praktische manier te beginnen met de pogingen die van alle kanten ondernomen worden om België een kolonie te bezorgen. De Australische poging is een goede zaak. Alleen God kent de resultaten die de koninklijke commissarissen zullen bereiken, maar in die zaak hoeven we ons tenminste geen verwijt te maken. Alles zal geprobeerd worden en dat zonder kosten voor het land. De Chinese en Japanse kwestie is al drie jaar openbaar en er gebeurt maar niets. Het zou echter nuttig zijn om ons zonder enig oponthoud het recht te verwerven om ons te interesseren in de zaken van het Verre Oosten.

In België moet men nu een genootschap voor de verkenning van het Verre Oosten tot stand brengen, met als doel ter plaatse praktische kansen te bieden aan de Belgische industrie voor de afzetmarkten in China, Japan en Cochinchina [Zuid-Vietnam]. Dit genootschap moet door middel van intekeningen tot stand komen. Er zullen twee soorten leden zijn, stichters die 500 francs moeten verschaffen en het bestuur zullen uitmaken, en gewone leden… De stichters moeten gekozen worden. Men zou er een twaalftal moeten vinden, en één grote intekenaar van 25.000 tot 30.000 francs (de laatste bestaat al). [Ongetwijfeld bedoelde Leopold hiermee zichzelf]…. Men heeft 40.000 francs in Brussel ingetekend voor het monument van De Brouckère en dat gaat om een dode. Men heeft onlangs veel geld ingetekend voor de

overstromingen in Nederland, men zal wellicht moeten intekenen voor de uitbreiding van de handel en de industrie….

Publicaties en bijeenkomsten zouden een gelukkig effect kunnen hebben op het verspreiden van het koloniale idee… Wij zullen gaan publiceren over het Verre Oosten, wij zullen een Belgische manier bedenken… om op één lijn te komen met Frankrijk en Engeland…. Als er plaats voor is… zullen wij ons mengen in de omverwerping van het Oosten… Als de Belgen tot de wereld zullen spreken met kennis van zaken van het Verre Oosten, zullen ze er voor zorgen dat hun vaderland een deel kan pakken van de buit van de keizerrijken die daarginds zullen ineenstorten".[58]

Leopold werd pas Leopold II, toen zijn vader in december 1865 overleed. Voorlopig was hij slechts 'hertog van Brabant'. Bij de regering van België werd hij niet of nauwelijks betrokken. Zijn interesse voor het Verre Oosten kon hij, als hij dat wilde, uitleven door activiteiten in het Belgische leger en het maken van verre reizen. En dat deed hij. Hij reisde met de regelmaat van de klok door heel Europa. Eind 1862 ging hij weer naar het oosten, naar de Nijl, naar Kairo en zo belandde hij tevens bij Ferdinand de Lesseps die werkte aan het Suez-kanaal. Twee jaar later reisde hij, voor zijn gezondheid, opnieuw naar het oosten, verder dan ooit: Ceylon, India, Birma, Singapore en tot in China.[59] Maar hij werd teruggeroepen omdat zijn vader op sterven lag.

Leger-aalmoezenier Verbist en kapelaan Van Segvelt pakken de draad op

De idealen van Leopold om het jonge land België een plaats op de wereldkaart te bezorgen kregen op een andere manier vorm. Niet in het zakenleven, maar in de Belgische katholieke kerk. Via Hubert Coekelberghs, zijn huiskapelaan, liet de hertog van Brabant aan kardinaal Sterckx weten dat hij een brochure van de Belgische missie in China met veel instemming gelezen had. De belangstelling van de kroonprins haalde op 26 november 1861 zelfs de krant. "Wij geloven niet dat we indiscreet zijn als we aankondigen dat het idee om een Belgische missie in China te beginnen met genoegen is ontvangen door… de hertog van Brabant. Onder de indruk van alles dat groot, alles dat mooi is, alles dat moet toevoegen aan het aanzien van het vaderland heeft [hij] … de meest opmerkelijke gedachten over [de missie] in een particuliere audiëntie uiteengezet aan leger-aalmoezenier [Verbist]".[60]

Théophile Verbist was op 12 juni 1823 in Antwerpen geboren. Als kind stond hij bekend als een opvliegend baasje,[61] hij werd misdienaar, speelde pastoortje en kwam onder de hoede van de Jezuïeten. In 1847 werd hij door kardinaal Sterckx tot priester gewijd en veertien dagen later al was hij subregent aan het seminarie van het aartsbisschoppelijke seminarie in Mechelen.[62] In 1849 arriveerde daar Alois Van Segvelt, eveneens als subregent, maar ook als 'professor' in onder meer geschiedenis. In 1853, het jaar van commodore Perry's aankomst in Japan, werd Verbist door Sterckx benoemd in het Belgische leger – aalmoezenier van de militaire school in Brussel. Bovendien werd hij directeur bij en biechtvader van de Soeurs de Notre Dame de Namur in Molenbeek. Volgens zijn biograaf, de Scheutist Valeer Rondelez, was het zijn taak om de militairen, die nogal onverschillig of zelfs vijandig tegenover het katholieke geloof stonden, te onderrichten in katholieke zaken en hen min of meer te dwingen om tenminste naar de zondagsmis te gaan. Verbist, 1,87 lang en fors gebouwd, had succes in het militaire milieu en dat vooral vanwege zijn krijgshaftige houding, zijn vuur en vastberadenheid.

In 1859 ging aalmoezenier Verbist op bezoek bij een zieke student van de militaire school. Zo kwam hij in aanraking met de familie De Mortier, die een prominente rol speelde in de Belgische afdeling van de Sainte-Enfance. De ondernemende priester ging zich interesseren voor de missie, die tot dan toe vooral op Amerika gericht was. In 1860, het jaar van de 'ongelijke verdragen' werd hij algemeen directeur van de Heilige Kindsheid in België. In 1861 benoemde hij Louise De Mortier tot secretaresse-penningmeesteres en waarnemend presidente.[63]

Op het moment dat de hertog van Brabant zijn ideeën over een Belgische kolonie in het Verre Oosten op papier zette, 17 maart 1861, hield ook Verbist zich bezig met de Chinese kwestie. Er is een brief bewaard gebleven, die niet nauwkeurig gedateerd is, maar in elk geval geschreven werd vóór 26 maart. Daarin schreef Jean-Baptist Van Hemel, vicaris-generaal van kardinaal Sterckx, namens zijn chef aan de aalmoezenier dat 'hij ze niet [naar Azië] kon laten vertrekken als ze niet waren toegelaten in een religieuze congregatie of opgenomen in een apostolisch vicariaat… Het zou me spijten U te zien vertrekken'.[64] Ongetwijfeld waren de berichten over de militaire successen in China in deze tijd doorgedrongen in de Brusselse militaire academie. En blijkbaar was het idee van een godsdienstige operatie in China al geboren in het hoofd van Verbist. Op 26 maart schreef hij, samen met Alois Van Segvelt, aan Éleuthère de Girardin, kanunnik en directeur van de Sainte-Enfance in Parijs: "Het kruis dat door de Franse legers op de kathedraal van Peking geplant is… laat zien dat de Sainte-Enfance geroepen is om immense weldaden in het uitgestrekte Chinese keizerrijk te verbreiden… Onze geheime gedachte is dat wij België willen laten participeren… aan de bekering van deze ongelovige landen… Wij zouden ons kunnen vestigen in die haven die het meeste contact met de Europeanen heeft, dit gezien de moeilijkheden die wij zullen ondervinden met de taal van het land… Wij willen de apostelen van de Sainte-Enfance worden".[65] Verbist tekende de brief als aalmoezenier van de militaire school, Van Segvelt in zijn nieuwe functie als kapelaan van de kathedraal van Sint Gudula in Brussel.

Franciscus Xaverius: "Geef mij Belgen."

De bal van de Belgische missie was afgetrapt, en stuiterde verder. Op 5 juli schreven Verbist en Van Segvelt aan kardinaal Barnabò, prefect van de Propaganda Fide in Rome: "God heeft in alle tijden Belgische priesters gekozen om het evangelie van Jezus Christus te verkondigen. Het moge hier toegestaan zijn U te herinneren aan de lofzang aan het adres van de Belgen van de grote apostel van de Indische missie [Franciscus Xaverius]: 'Geef mij Belgen'".[66] Er waren enkele Belgische priesters die, gevoelig voor de verliezen die het katholicisme door de vervolgingen leed, optimaal gemotiveerd waren om, 'nu de poorten van China voor het christendom zijn geopend, het evangelie te verkondigen aan de inwoners van dat uitgebreide rijk'.[67] Leger-aalmoezenier Verbist en Van Segvelt begrepen heel goed dat missie geld kostte. Maar dat zou geen probleem zijn: De Belgen, die zich nu eenmaal optimaal betrokken voelden bij 'de heilige missies, bewijzen

dat door de immense bedragen die ze ieder jaar aan de Propagation de la Foi en de Sainte-Enfance geven – in 1860 ruim 250.000 francs aan de Propagation en bijna 120.000 francs aan de Sainte-Enfance – en die zouden zonder al te veel moeite nog aanzienlijk verhoogd kunnen worden… De Belgen zouden zich nog genereuzer betonen als ze een eigen missie hadden en de Belgische missionarissen zouden niet nalaten om de ijver van hun landgenoten aan te wakkeren'.[68] Als de Heilige Stoel hun onderneming zou steunen, 'staan wij klaar om zonder aarzeling en met vreugde, voor de glorie van God en het heil der zielen, de missie te beginnen… in het rijk waar zoveel mensen, bij gebrek aan apostelen, vol ellende vastzitten in de schaduw van de eeuwige dood'.[69]

Verbist (Hamer familie-boek)

Joseph Mouly

Het enthousiasme van de aalmoezenier kwam goed over bij de katholieke autoriteiten, de bisschoppen in België, de nuntius van het Vaticaan in Brussel én de Propaganda Fide in Rome. De verzoeken van de Belgen kwamen Rome dáárom niet ongelegen omdat het binnenland van China door de verdragen van 1860 was open komen te liggen. Er was grote behoefte aan nieuwe missies om de leemte op te vullen. Op 10 augustus liet Barnabò aan nuntius Matteo Gonella dan ook weten dat er voor de Belgen, als ze hun zaken verder goed organiseerden, een uitgebreid gebied beschikbaar zou zijn. "Reeds lange tijd verlangt men een nieuw apostolisch vicariaat tot stand te brengen in de provincie Gansu, die op dit moment gedeeltelijk toevertrouwd is aan het apostolisch vicariaat van Shaanxi en gedeeltelijk aan dat van Shanxi. Als dus een genootschap van evangelische werkers klaar is kan men aan deze de zorg voor deze provincie toevertrouwen".[70]

Het leek er op dat Gansu in Belgische handen zou komen, toen de apostolisch vicaris van Mongolië, de Lazarist Joseph Mouly (1807-1868), in Parijs arriveerde. In de officiële geschiedschrijving van de Belgische missie, *Scheut vroeger en nu* (1991) meldt Daniël Verhelst dat Mouly naar Brussel gekomen was om op het feest van de Sainte-Enfance in de Sint-Gudula de Belgische 'zeloten' (ijveraars) toe te spreken.[71] Maar al in een eerste gesprek met Verbist, bij die gelegenheid, was Mouly bereid om een groot deel van Mongolië af te staan. Onlogisch was dat niet want de Lazaristen waren door de verdragen van 1860 in de gelegenheid om hun oude missiegebied in de hoofdstad Peking weer op te pakken – dat was

een interessantere regio dan het buitengebied over de muur in het onherbergzame en koude noorden. Mouly, zo lijkt het, was dus niet alleen van China naar Europa gereisd om met zijn aanwezigheid de feesten van de Heilige Kindsheid op te vrolijken. Verbist en Mouly ontmoetten elkaar opnieuw in Parijs. Begin januari 1862 kwamen ze tot een afspraak. Volgens een ooggetuige, de Lazarist Alphons Favier, was dat voor bisschop Mouly een zeer emotionele gebeurtenis: "Monseigneur hief de ogen en de handen ten hemel… 'Mijn arme Mongolië. Hoe hield ik ervan toen ik er apostolisch vicaris was, en hoe houd ik er nog van, hoewel ik het sinds enkele jaren verlaten heb. Goed, mijn beste Verbist, omdat de paus het graag wil, omdat de superieur generaal [Jean-Baptist Étienne van de Lazaristen] het wil, zou de arme kleine bisschop Mouly zich er dan nog tegen verzetten? Mijn arme Mongolië… Ik ga er mee accoord dat mijn erfenis uw missie-veld wordt'. En toen begon Mgr. Mouly te huilen. Mijnheer Verbist, op zijn knieën, huilde ook; samen zaten ze enige tijd met betraande ogen. Tenslotte bedankte Mijnheer Verbist Monseigneur met de meest gevoelige woorden, vroeg zijn zegen en trok zich ontroerd terug".[72] De zaak was dus in feite al beklonken: Mongolië zou het terrein van de Belgische missie worden.

Stichting van Scheut

Mariabeeld in kapel van Scheut

Op initiatief van de pauselijke nuntius in Brussel en gesteund door kardinaal Sterckx reisde Verbist naar Rome om een regeling te treffen met kardinaal Alessandro Barnabò (1801-1874), de prefect van de Propaganda Fide. Die maakte de aalmoezenier nog eens duidelijk wat er moest gebeuren voor er van een werkelijke missie sprake kon zijn: het was noodzakelijk om een nieuwe congregatie (met statuten) te stichten, de grenzen van het missiegebied moesten nauwkeurig afgebakend zijn, door middel van een thuisbasis met noviciaathuis in België moest de continuïteit verzekerd worden, en ook de financiering van de congregatie en de missie moest degelijk geregeld zijn. Het is dan ook geen toeval dat Verbist op de terugweg meteen op bezoek ging bij de Sainte-Enfance én de Propagation de la Foi:[73] daar zat immers het geld. De eerste aanzet kwam echter vooral van weldoeners. Zo had Jean-Charles Brabandt, een oude heer, enkele jaren voor zijn door, al in 1856 een kapel gekocht die hij voor privégebruik wilde bestemmen. Zes jaar later had hij daar van Sterckx nog steeds geen kerkelijke toestemming voor gekregen. Een regeling kwam pas tot stand toen Brabandt bereid was een contract met de nieuwe missie te maken.[74] De kapel was opgedragen aan Maria en was gelegen in het 'Scheutveld' bij Anderlecht, zo genoemd omdat de Franse generaal De Villeroy er in 1695 zijn kanonnen had opgesteld om Brussel te beschieten.[75]

De Belgische missie had nu niet alleen een eigen lokatie, maar ook een eigen naam. De formele naam werd de ‘Congregatie van het Onbevlekte Hart van Maria’, de meest gebruikte naam werd echter die van Scheut. De Belgische paters gingen zich Scheutisten noemen, naar het veld met de Franse kanonnen.

Op 28 november 1862 richtte kardinaal Sterckx de congregatie kerkrechtelijk op. Artikel één van de statuten luidde: “Het algemene doel van de congregatie is de bekeringen van de ongelovigen, maar het specifieke doel is het prediken van het geloof aan de Chinese volkeren en het heil van de kinderen die er in groten getale worden achtergelaten”.[76] Scheut sloot dus naadloos aan op de Sainte-Enfance. Ook waren daarin afspraken vastgelegd om in het noviciaatshuis jonge missionarissen op te leiden en de oudere paters, als ze later afgemat van de missie zouden terugkeren, daar weer op te vangen. Sterckx keurde de statuten goed, benoemde Verbist tot algemeen overste en enkele maanden later, in april 1863, onthief hij de eerste priesters formeel uit andere functies zodat ze vanuit Scheut konden gaan opereren: behalve Théophile Verbist waren dat Alois Van Segvelt, Frans Vranckx en Remi Verlinden.[77]

Alois Van Segvelt

Kardinaal Sterckx

Op 22 augustus 1863 tijdens de Algemene Vergadering van Katholieken in Mechelen was Verbist in staat om met veel verve de plannen van Scheut te presenteren. “Het is weldra drie jaar geleden”, zo begon hij zijn redevoering, “dat twee priesters van het bisdom van Mechelen, diep getroffen door de smartelijke verliezen die het katholieke geloof bij een groot aantal volkeren moest ondergaan, een levendig verlangen voelden om te helpen… nu God de poorten van China voor de vrije expansie van het evangelie had opengezet”.[78] Het optreden van Franse troepen stelde hij dus synoniem aan het handelen van God. Verbist deelde katholiek België mee dat er een Belgische priestercongregatie was opgericht die zich ten doel had gesteld om het geloof te verkondigen bij de ongelovige volkeren, en vooral in China. Ze verlangden bovendien de ‘Chinese kinderen vrij te kopen en op te voeden’,[79] een directe verwijzing naar de statuten van de Sainte-Enfance. Verbist kon dan ook wijzen op de formele steun, niet alleen van de Sainte-Enfance en de Propagation de la Foi, maar ook van Rome en de aartsbisschop van Mechelen die de statuten formeel had goedgekeurd.

Verbist had natuurlijk ook een boodschap aan de vergadering. Hij riep op de missie van Scheut financieel te ondersteunen. Daar stond een beloning tegenover: 'Onafhankelijk van de dagelijkse gebeden voor de weldoeners',[80] in het gemeenschappelijke gebed, zouden de 'leden-stichters en andere weldoeners in alle missen die de missionarissen tijdens hun leven zouden opdragen recht hebben op een speciaal *memento*'.[81] Andere voordelen waren: 1) Een uitvaartdienst in de kapel van de missie, Scheut dus, voor de zielerust van elke overleden stichter; deze uitvaarten zouden per affiche aan de familie en bij de ingang van de kapel worden aangekondigd. 2) Elke eerste vrijdag van iedere maand zou een mis voor het geestelijke en tijdelijke (materiële) welzijn van de stichters en weldoeners worden opgedragen. Deze mis zou eeuwig voortgezet worden. 3) Op 3 november zou in dezelfde kapel een mis opgedragen worden voor de zielerust van alle overleden stichters en weldoeners. 4) De namen van de stichters en weldoeners zouden in een register worden ingeschreven, dat bewaard zou worden in de archieven van de missie.

Het was voor eenieder duidelijk: in de missie van Scheut investeren, was een investering voor de eeuwigheid. Tot slot citeerde Verbist uit het evangelie van Mattheüs: "De oogst is groot, maar er zijn te weinig werkers. Bidt dus de heer van de oogst dat hij oogsters stuurt".[82] De missie van Scheut had behoefte aan (toekomstige) missionarissen!

De oproep van Verbist resulteerde in een motie waarin de Belgische missie formeel gesteund werd. Dat was mooi, maar de laatste oproep, tot nieuwe Belgische priesters in de congregatie, leverde voorlopig weinig op. Misschien kwam het daarom als geroepen dat Nederland zich meldde. Nederland had geen eigen Chinese missie, Nederland was ondanks het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie zelf formeel nog een missiegebied, dat de hele negentiende eeuw in bestuurlijke zin nog onder de Propaganda Fide bleef vallen. Er waren enkele geestelijken actief in buitenlandse congregaties. Zo hielp broeder Adrianus van Paassen (1824-1883) uit Wateringen sinds 1847 de Jezuïeten in hun nieuwe Shanghai-missiepost. En Anton Smorenburg (1827-1904) uit Soestdijk vertrok in 1854 als (Frans) Lazarist naar de verdragshaven Ningbo. Vanaf 1860 werd hij door de Lazaristen ingezet om de Chinese ambtenaren de Franse taal te leren die zij volgens de verdragen van 1860 verplicht waren te gebruiken in hun correspondentie met Frankrijk.

De actie uit Nederland kwam van de Belgische correspondent van de Nederlandse katholieke uitgever Le Sage ten Broek. In de Nederlandse bladen had hij geschreven over de nieuwe Belgische missie. Na reacties van zijn lezers vroeg de (onbekende) correspondent aan Verbist wat het Belgische karakter van de Chinese missie inhield. Op 31 december 1863 schreef Verbist: "De stichting van de Belgische missie in China heeft geen exclusief karakter… Wij zouden heel gelukkig zijn om in onze rangen enkele leden van de Hollandse clerus te kunnen opnemen, die immers de zelfde taal en zelfde gewoontes heeft. Bovendien voelen wij voor hen een levendige sympathie".[83] In het voorjaar van 1864 was de aanwas van Scheut nog minimaal. Behalve de vier Scheutisten van het eerste uur had alleen Jaak Bax (1824-1895) zich aangesloten. Bax was onderpastoor van Scherpenheuvel geweest en daar met problemen vertrokken.[84] Verbist constateerde dat eventuele kandidaten weerstand ondervonden binnen hun familie of hun bisdom.[85] Zo hoog was de nood dat hij zich genoodzaakt voelde om een 'openhartige nieuwe aanbeveling'[86] aan aartsbisschop Sterckx te vragen met als doelstelling dat elk Belgisch bisdom tenminste één priester ter beschikking zou stellen. Vanuit dit probleem gezien is het niet vreemd dat Verbist in de zomer van 1864 naar het noordelijke Nederland reisde om ook daar in de grootseminaries priesters proberen te werven.

Ferdinand Hamer, de eerste Nederlandse Scheutist

De juiste datum van zijn bezoek aan Rijsenburg in 1864 is niet bekend. Herman Schaepman, die in zijn eerste jaar theologie was, beschreef het bezoek: “Op een fraaien zomermorgen, na de meditatie, worden wij, studenten, geroepen naar de leeszaal. Wat zal geschieden? Na eenig wachten verschijnt een krachtig man met vriendelijk blozend gelaat, een priester. In goed, rond Vlaamsch spreekt hij ons toe, en verhaalt ons, wat hij komt doen: hij moet missionarissen hebben. Missionarissen, die hij vereenigen wil in een Hollandsch-Belgische Congregatie onder bescherming van de H. Moedermaagd, missionarissen voor China en Mongolië…”.[87]

Uit de woorden van Schaepman is op te maken dat er van het exclusief Belgische karakter van de missie niet veel meer over was. Bovendien lijkt de nood hoog. Maar hoe het ook zij, Verbist had succes in Rijsenburg. Er was belangstelling onder de studenten. Eén persoon, zo lezen we bij al zijn biografen, reageerde onmiddellijk – dat was Ferdinand Hamer. In de bewaard gebleven stukken is daar geen bewijs van te vinden. Op 20 mei 1863 kreeg priesterstudent Hamer van Mgr. Zwijsen, bisschop van Den Bosch én aartsbisschop van Utrecht, toestemming om een overstap te maken van het bisdom Den Bosch naar Utrecht. Drüding meldde dat hij tien dagen later de tonsuur en vier lagere ordes ontving, op 31 mei het subdiaconaat en op 31 december het diaconaat. Op 10 augustus 1864, de feestdag van de heilige Laurentius, werd Hamer samen met achttien andere studenten door Mgr. Andreas Schaepman, oudoom van student Herman Schaepman, tot priester gewijd. Op 23 augustus droeg de jonge priester, geassisteerd door zijn broers Jacobus en Joannes in de parochiekerk van de Jezuïeten in Nijmegen zijn eerste mis op. Dat was een groot feest, er werd gedicht en er werd gezongen. Op de wijs van *Schep vreugde in het leven* zong men hem toe: “Het Engelenkoor blikt vrolijk neer, nu weer een priester Gods te meer, het offer, dat hun blijdschap is, zal off’ren telken dage. Als dan de hemel vrolijk op ons nederziet, dan zingen wij ook vrij het hoogste lied”.[88] En zijn oom Hermanus van Aernsbergen dichtte: “Nu zijt gij o neef in priesterdos, voor ’t eerst de altaartrap opgetreden, waaraan gij als knaapje en als jongeling, zoo vaak geknield hebt en gebeden”.[89] Maar geen woord over China, geen woord over de missie.

TER HERINNERING
aan de
EERSTE PLEGTIGE H. MIS,
den 23 Augustus 1864,
IN DE PAROCHIE-KERK VAN DEN
H. IGNATIUS,
te
Nijmegen,
OPGEDRAGEN
DOOR DEN EERWAARDEN HEER
FERDINAND HUBERTUS HAMER,
(Priester gewijd te Utrecht, 10 Augustus 1864)
DOOR ZIJNE TWEE EERW. BROEDERS
JACOBUS, frat. Min. Rec.
JOANNES, Soc. Jes.

Uit Hamer familie-boek

Het zou wel eens kunnen zijn dat de beslissing van de jonge priesterstudent Hamer om missionaris te worden in sterke mate beïnvloed werd (en was?) door de Amsterdamse Jezuïet Andreas Consen (1803-1870). Consen had evenals hij in Culemborg gestudeerd en was er later vice-rector geworden (1842-1845). Deze Jezuïet, die ook in België en Zwitserland had gestudeerd, was in de jaren 1845-1849 in Nijmegen, de jaren van Ferdinand Hamer als misdienaar, eerst kapelaan en daarna superior geworden. Hij maakte carrière in de belangrijke Amsterdamse kerk van de heilige Franciscus Xaverius, beter bekend als De Krijtberg. Toen de Amsterdammer Johannes Roothaan (1785-1853), generaal overste van de heropgerichte Jezuïetensociëteit, in 1849 besloot tot een afzonderlijke

Nederlandse provincie, werd Andreas Consen de eerste provinciaal. Na een kort verblijf in Maastricht, als rector van de plaatselijke Jezuïeten, werd hij in 1861 wederom superior van de Jezuïeten in Nijmegen. Pastoor Consen werkte tevens met volle kracht aan de zaligverklaring van de Nijmeegse 'Europese missionaris' Petrus Canisius S.J. (1521-1597), die een grote rol gespeeld had in de hernieuwde missionering van het Heilige Roomse Rijk. Juist in 1864 was het zover – op 20 november 1864 werd de Nijmegenaar Petrus Canisius vanwege zijn missionaire activiteiten door paus Pius IX zalig verklaard.

De langdurige en grote invloed van Consen op Hamer wordt duidelijk in de lange brieven die de jonge missionaris aan hem schreef tijdens de reis naar en vanuit Mongolië. Zoals op 16 september 1865 vanuit Marseille: "Overgroot was de belangstelling en toegenegenheid, die mij vanaf mijn prilste [jaren] van U Zeer Eerwaarde mogt ten deel gevallen".[90] Zou het pastoor Consen zijn geweest die Hamer over de streep heeft getrokken om de missie te gaan bedrijven in China? Consen, voormalig pastoor van de kerk van Franciscus Xaverius, die zich zo beijverde voor de zaligverklaring van missionaris Canisius, die, zo blijkt uit een andere brief,[91] met Hamer converseerde over de reisverhalen van Huc en Gabet? In zijn biografie van Hamer vermeldde Schneiders dat het seminarieonderwijs in die tijd gebukt ging onder de opkomst van de theorie van Charles Darwin,[92] die in 1859 zijn boek *On the origin of species* had gepubliceerd. Het is waarschijnlijk dat de jonge Ferdinand Hamer, die niet bekend stond om zijn hoge intelligentie en meer over praktische talenten beschikte – en dus in Nederland voorlopig niet meer te verwachten had dan een plaats als kapelaan in het grote bisdom Utrecht – op instigatie van zijn parochiepastoor en zijn familie koos voor het grote missie-avontuur.

Het lijkt erop dat Ferdinand Hamer zijn besluit begin september 1864 genomen heeft, en daarvoor toestemming had gevraagd bij superior Verbist en bij bisschop Zwijsen. Op 19 september liet Franciscus van de Burgt (1825-1896), president van Rijsenburg, hem weten: "De aartsbisschop heeft mij gezegd U in zijn naam te schrijven dat… U niet door vota is gebonden want U wordt lid eener congregatie".[93] Op 10 oktober schreef Hamer aan Zwijsen: "Ik ben aangenomen in de Belgische congregatie voor de Missiën van China te Brussel".[94] Op 15 oktober 1864, zeven weken nadat hij zijn eerste mis had opgedragen, arriveerde Ferdinand Hamer bij de missie van het Onbevlekte Hart van Maria. Zijn komst als novice was uiteraard meer dan welkom voor de vijf Belgische Scheutisten. Hamer was nog juist op tijd om aanwezig te zijn bij het afleggen van de viervoudige geloften door Verbist, Van Segvelt, Vranckx, Bax en Verlinden, op 24 oktober, aan kardinaal Sterckx: van zuiverheid (seksuele onthouding), armoede, gehoorzaamheid en toewijding aan de bekering van de heidenen. 'De Hollander',[95] zoals weldra zijn bijnaam was, werd meteen aan het werk gezet. Verbist belastte hem vanwege zijn rekentalenten als 'procurator' met de boekhouding. Bovendien werd Ferdinand, die volgens Schneiders ook in Scheut bekend stond om zijn 'zacht en aangenaam karakter, zijn oprechte broederliefde en zijn diepe vroomheid',[96] ingezet in het maken van preken[97] en het opdragen van de mis bij de zusters in St. Jans-Molenbeek.[98]

Nu Ferdinand Hamer eenmaal binnen Scheut geaccepteerd was kreeg hij nog een andere taak, die niet genoeg overschat kan worden: het werven van nieuwe missionarissen. Een potentieel werkterrein was natuurlijk het seminarie van Rijsenburg. Zwijsen en Van de Burgt zagen zijn aanpak al snel als een grote bedreiging; de nieuw-opgeleide priesters waren immers bestemd om te gaan functioneren in het nog te 'lege' aartsbisdom Utrecht. Dáár werden ze voor opgeleid en niet voor de Belgische missie. Toen Hamer afscheid nam van Van de Burgt van Rijsenburg, in juli 1865,[99] verbood de president hem zelfs om zijn oud-medestudenten te ontmoeten. "Het is niet verbazingwekkend dat Van de Burgt bang is dat alle theologie-studenten

mijn voorbeeld volgen",[100] schreef hij een jaar later. Maar het onheil was al geschied, het enthousiasme voor de verre missie in Azië was uitgezaaid. Charles le Blanc had een broederschap van Sint Franciscus Xaverius in Rijsenburg opgericht, later aangeduid als de 'Mongoolsche club'. Leden waren onder meer Andries Jansen (geboren 1842, uit Steenwijk), die de kamer van Hamer op het seminarie had overgenomen, Willem Meyer (1838, uit Zeddam), Lambert van Avezaath (1843, uit Beesd) en Theodoor Rutjes (1844, uit Duiven).[101]

De eerste die zich definitief liet overhalen was Rutjes. Op 20 december 1864 besloot deze om zich na Hamer als tweede Nederlander aan te melden bij Scheut.[102] Voorlopig mocht niemand in Rijsenburg daar echter iets van weten. Op 7 januari 1865 schreef Hamer hem: "Het zal U… aangenaam zijn te vernemen dat ZEH. Superior… de moeylijke omstandigheden inziet waarin gij zoudt verkeeren, zoo op het seminarie kenbaar was, dat gij lid onzer congregatie zijt, hetgeen misschien wel eenigen tijd, doch gewoonlijk niet lang onbekend kan blijven".[103] Hamer en de andere Scheutisten waren natuurlijk wél blij met dit nieuwe succes: "Van harte feliciteer ik Ued. met uw grootmoedig besluit, alsmede uwe geëerde ouders, die voor een hooger object van liefde, het offer huns harten weten ten offer te brengen… Ik aarzel niet u mijne zoete hoop bekend te maken: die ik koester dat wij eenmaal gezamenlijk, verre van onze dierbaarste verwijderd, elkander beminnende met eene liefde die het offer dat wij aan God gebracht hebben ruimschoots vergoedt, dat wij eenmaal gezamenlijk vele vruchten mogen oogsten in eenen wijngaard waar de oogst zoo groot is en de werklieden zoo gering in aantal zijn… Uwe kamer staat gereed….".[104]

In de nieuwe situatie was het intussen ondenkbaar dat Rutjes zijn studie in Rijsenburg nog kon vervolgen. Hij vertrok uit het seminarie, met meenemen van een 'getuigschrift, uittreksel uit het geboorteregister, togen en linnengoed'[105] en zette zijn studie voort aan het college van de Heilige Geest in Leuven. Daarvoor was speciale toestemming nodig van Mgr. De Ram, rector van de katholieke universiteit van Leuven en instemming van de Belgische kardinaal.[106] De acquisities van Scheut in Nederland hadden de eerste jaren nog heel wat voeten in de aarde.

Voorbereiding voor de reis naar China

Op 22 augustus 1864 werd tijdens de jaarvergadering van de Propaganda Fide definitief besloten dat Mongolië afgesplitst werd van de missie van de Lazaristen. Per decreet werd het gebied met onmiddellijke ingang aan Scheut toegewezen. De Belgen hadden een missiegebied, maar dat was voorlopig dan ook alles. Zo moesten de paters er bijvoorbeeld nog voor zorgen dat ze met een Frans paspoort naar China konden reizen. Dat bleek in de praktijk niet zo eenvoudig. Iedereen werd ingeschakeld: de Propaganda Fide in Rome, de Belgische kardinaal, de Belgische ambassadeur in Parijs, de Franse en Belgische ministers van Buitenlandse Zaken, de algemeen overste van de Lazaristen, de directeuren van de Propagation de la Foi en de Sainte-Enfance en de Franse gezant in Peking. Het duurde tien maanden, tot 21 juni 1865, voordat de paspoortenkwestie opgelost was. Even had het er zelfs op geleken dat Scheut elders zou moeten worden ingezet.

Een tweede probleem was het uitblijven van aanwas bij Scheut. Wat kon een handjevol Belgen uitrichten in het gigantische Mongolië? De komst van de Nederlanders Hamer en Rutjes was in dit verband een zegen. Verbist deed een dringend beroep op Jean-Baptist Étienne, algemeen overste van de Lazaristen, om de overname van Mongolië voorlopig te beperken tot een klein gebied in het oosten, maar deze stelde vast dat zijn congregatie ontlast was van dat noordelijke gebied en dat Scheut dat maar verder met Rome moest overleggen.

Dan was er natuurlijk de praktische voorbereiding – de Scheutisten waren nauwelijks op de hoogte van China, laat staan van Mongolië. Ze lazen de missielectuur, gekenmerkt door propaganda, en boeken als die van Chateaubriand en Huc en Gabet, maar veel verder ging hun kennis niet. Verbist stelde aan Rome voor dat drie Scheutisten vooruit zouden reizen naar Hongkong om daar de taal te leren,[107] maar daar reageerde de Propaganda Fide negatief op. In Scheut was men ontgoocheld. Een vierde punt was de financiering van de missie. Dat onderwerp bleef in feite continu een zeer hoge prioriteit houden op de agenda. Maar er was haast geboden, want de eerste missionarissen werden geacht nog in 1865 in hun missiegebied te arriveren.[108] Op 14 juli gaf kardinaal Barnabò, nu de kwestie van de paspoorten geregeld was, opdracht aan Verbist om, samen met zijn medebroeders, zo snel mogelijk te vertrekken. "Het is nu aan U om met moed en ijver aan het werk te gaan… Ik zal de Heer bidden opdat Hij deze nieuwe werkers de kracht en de genade verleent om met vrucht het evangelie te verkondigen in het hen toegewezen missiegebied".[109]

Er moest nu snel een aantal knopen worden doorgehakt. In een vergadering van de Raad van Scheut, op 15 juli, werd besloten dat de jonge Ferdinand Hamer niet alleen werd toegestaan om zijn gelofte als lid van de congregatie van Scheut af te leggen, maar ook dat hij, samen met Verbist, Vranckx en Van Segvelt, was geselecteerd om deel te nemen aan de eerste Scheut-caravaan naar China en Mongolië. De paters besloten bovendien om Paul Splingaerd, een van hun knechten, mee te nemen. Hamer werd daarom teruggeroepen uit Nederland, waar hij op 13 juli nog in Nijmegen aanwezig was bij de feestelijkheden ter gelegenheid van de zaligverklaring van Petrus Canisius.[110] Het lijkt erop dat hij bij die gelegenheid ook zijn voormalige medestudent Andries Jansen over de streep had getrokken om zich bij Scheut aan te melden. Op 2 augustus bedankte Verbist Jansen voor zijn brief van 16 juli waarin deze hem van zijn beslissing op de hoogte had gesteld. "Mijnheer Hamer is zeer verheugd en draagt me op U zijn oprechte vriendschap te betuigen".[111] Maar Verbist had ook nog wat wensen voor Jansen, die hij zelf overigens nog nooit ontmoet had: "Ik verlang dat Uw beslissing en de mijne gedurende een bepaalde periode goed verborgen blijft. Ik vrees dat al dat enthousiasme voor de missies in China [in Rijsenburg] op Mgr. Zwijsen alarmerend overkomt… Probeer uw studies [daar] voort te zetten zodat U met kerst 1866 in Mechelen tot priester gewijd kunt worden".[112] Was dat een poging van Verbist om het aartsbisdom Utrecht de opleiding van de toekomstige missionaris te laten betalen?

Op 22 juli 1865 nam Ferdinand Hamer, 24 jaar oud, afscheid van zijn familie in Nijmegen. Alle leden van de familie Hamer kwamen nog eens bij elkaar, een gebeurtenis die tevens in een groepsfoto vastgelegd werd. In het Hamer-familiealbum is deze foto natuurlijk opgenomen, gevolgd door een foto van Verbist met als bijschrift: "Prachtige en energieke figuur! Zie eens hoe wilskrachtig de rechterhand het brevier houdt en hoe fijn en charmant en harmonisch en ondernemend de linker rust in de zijde! Zóó moet ook Franciscus Xaverius geweest zijn!" [113] In het gebedenboek van zijn jongere broer Piet schreef Ferdinand die dag: "Blijven wij altijd vereenigd in het gebed en de H.Communie."[114] Biograaf Drüding wist in 1901 te vertellen: "Zoo was dan aan den vurigen wensch van den ijverigen priester voldaan; hij mocht alles verlaten om voor den zaligmaker in heidensche landen aanbidders en vereerders te winnen. Hard viel hem het afscheid van huis, maar hij was er de man niet naar, het offer te vreezen. Op den dag van zijn vertrek droeg hij de H. Mis op geassisteerd door zijne broeders en toen spoedde hij zich weg, om de smart niet te vergrooten door een lang afscheid".[115] Het vertrek vanuit Nijmegen kan niet anders dan emotioneel geweest zijn – in die tijd was het een vertrek voor eeuwig.

Zijn ouders zonden hem nog een brief na, die bewaard is gebleven. Geen woord over China:

“Eerwaarde zoon! Wij zegenen U Eerwaarde, in den naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes, hopende dat de goede God dezen zegen mogen aannemen, en dat Hij door zijn Engel U verder op den weg zal beschermen. Van onzen kant hopen en bevelen wij U Eerwaarde, dat Gij altijd den Heer getrouwelijk dienen zult. Hebt God altijd in Uwe gedachte, Eert Uwe Overheden en vraagt hunnen wijzen raad en laat nooit geen hoovaardij in Uw hart of gedachten de overhand hebben. Alles komt daaruit voort, immers, die zich verheft, zal vernederd worden.

Verder bevelen wij U den armen aan. Geeft aalmoezen, keert Uw aangezicht nooit van den arme af en doet barmhartigheid naar Uw vermogen. Hopende, dat Gij dit weinige, uit een welmeenend hart gezegd, ten goede zult aannemen, en dat wij elkander in het gebed niet zullen vergeten, zoo blijven wij na U Eerwaarde een voorspoedige reis toegewenscht te hebben. Met Hoogachting, Uw dierbare Ouders.

Verder, geliefde Ferdinand, herinnert U de laatste woorden van moeder: Houd moed, het is Gods wil”.[116]

Op reis van Scheutveld naar China

Het einde van het verblijf van Ferdinand Hamer en zijn confraters in de Lage Landen kwam weldra in zicht. Ferdinand begon aan een enkele reis naar Mongolië, het andere einde van de wereld. Op 12 augustus kwamen alle Scheutisten samen. Op 19 augustus gingen de paters afscheid nemen in Mechelen. “Dit onderhoud was roerend, want kardinaal Sterckx hield veel van pater Verbist en zijn jonge congregatie. Zijne Eminentie zegende de missionarissen, omhelsde hen en wenschte hun veel ijver toe in hun werken tot heil der zielen”.[117] Verbist werd bovendien uitgenodigd voor een laatste audiëntie bij de hertog van Brabant. In een laatste brief naar huis, op 23 augustus, schreef Ferdinand: “België en Holland zijn nog van den zelfden aard, dus ik mag zeggen, dat ik alsdan voorgoed mijn vaderland verlaat. Onmogelijk is het mij zulks te doen alvorens U allen een hartelijk vaarwel toe te zenden. Vaarwel dierbare ouders, broers en zusters; verre afstanden zullen ons wel scheiden, maar onze harten blijven altijd vereenigd. Geen dag zal er voorbijgaan of mijne gebeden zullen voor U ten hemel opstijgen”.[118]

Het vertrek werd nog met een dag uitgesteld. Op 24 augustus kreeg Verbist nog voor elkaar dat de kerk van Scheut door de oude heer Brabandt aan de congregatie geschonken werd. In een laatste brief aan Charles Rogier, premier van België, meldde Verbist nog dat de Belgische missie weliswaar ten doel had om ‘de christelijke beschaving bij de heidense volkeren’[119] te brengen, maar dat die natuurlijk ook bereid was om de Belgische belangen in China te dienen. De volgende dag werd in aanwezigheid van alle Scheutisten de mis door de superior opgedragen en daarna werd in het *Itinerarium* om de bescherming van Maria gebeden.

Parijs

Per trein reisde het gezelschap naar Parijs, waar men twee nachten logeerde bij de Missions Étrangères (MEP). Het verblijf in Parijs was zeer noodzakelijk want Verbist had nog wat te regelen. Kort voor hun vertrek kon Van Segvelt echter melden: “Wij hebben al onze zaken in Parijs afgerond… De vijftigduizend francs die ons waren beloofd door de… Propagation de la Foi konden we nu incasseren”.[120] De overige Scheutisten hadden de gelegenheid om de

stad te bekijken. Van Segvelt kende de stad, maar knecht Paul waande zich in een nieuwe wereld en dat gaf de eerste aanleiding om een speciale draai te geven aan een rondrit door de stad. Zo toonde hij Paul 'de ruïnes van de toren van Babel, de catacomben (crypte van het Pantheon) en in de omgeving de Rode Zee'.[121] Paul liet zich niet voor de gek houden: "Ik heb mij daer wel geammuseert, want men moet zeggen dat Parijs de schoonste stad is die er bestaat. Het paleis van den keyser is bekand zoo veel waerd als heel Brussel. De kerken zijn ook schoon. In de kerken heeft ieder mensch twee stoelen en gij moet er geenen betalen, want men gaat niet rond om geld".[122]

Ferdinand Hamer was overweldigd: "Nijmegen [is] niet meer dan een speldenknop".[123] Vroom als hij was meldde hij aan zijn familie dat ze het graf van St. Vincentius de Paul, stichter van de Lazaristen, en de kerk van Notre Dame der Overwinning, bezocht hadden. En 'in het seminarie der Buitenlandse Missiën eene koele kamer met reliquieën van martelaren gezien'.[124] Latere missionarissen – blijkbaar werd Parijs een vaste stop op de eerste dag – gaven lugubere details over die kamer. Zo schreef Alfons Bermijn in 1878 dat er in de onderaardse kerk negen lichamen lagen van gemartelde missionarissen. Hij zag daar de 'koorden, de ketenen, de cangue, haar, beenderen en doeken doordrongen van hun bloed'.[125]

Louis Roofthooft vertelde in 1880 nog meer over de 'moordtuigen… en andere godvruchtige gedenkenissen'.[126] Hij waande zich in een 'roovershol… Hier liggen zware ijzeren kettingen, waarmede de beulen hunne slachtoffers vastbonden aan den schandpaal, die daarneven staat; daar hangen wreede haken, scherpe pijlen en pieken, waar het vergoten en gestold bloed nog aankleeft. Een weinig verder staat eene afgrijselijke pijnbank, waarop de kloeke martelaars uitgerokken, verbrand of gevierendeeld worden. Verder nog ziet men alle soorten van koorden, nagelen van alle grootte en dikte. Al deze marteltuigen zijn geplaatst in verschillige vertrekken; en in 't midden praalt de photographie van den vermoorden missionaris, martelaar van het Geloof'.[127] Roofthooft begreep dat de 'salle des martyrs' een bedoeling had: "In deze laatste jaren heeft men vele dier moordtuigen en brieven, door de martelaars vroeger geschreven, naar Roomen afgezonden om ze te doen dienen in het proces hunner zaligverklaring".[128] Je zou denken dat deze ruimte missionarissen, op weg naar hun bestemming, vreselijk bang maakte. Maar als dat zo was, lieten de jonge missionarissen daar niets van merken. De martelkamer was juist een bron van inspiratie! Zo vond Roofthooft: "Dit alles vervulde ons hert met aandoening: wij bewonderden de deugden, de godsvrucht, den zieleniever, den heldenmoed en standvastigheid van al die apostolieke mannen, onze voorgangers en medebroeders in Jesus-Christus; en, neêrgeknield voor hunne kostbare relikwieën, smeekten wij vurig den Heer genade en sterkte af om eens hunne waardige navolgers te worden. Opgebeurd en aangemoedigd, verlieten wij in stilte die merkwaardige zaal".[129] Hoe dan ook, Ferdinand Hamer moet op dat moment meer dan ooit beseft hebben dat zijn leven als missionaris in China niet zonder gevaar was.

Rome

Vanuit Parijs ging het verder – maar nog niet naar China. De vijf mannen reisden eerst nog naar de hoofdstad van de Rooms-katholieke kerk: Rome. De tocht met een lange stoet van grote koetsen over een bergpas maakte grote indruk op Ferdinand. "Deze reis was zoo schoon, dat er geen voorbeeld van was; zes uren duurde het beklimmen van die bergen. Dat ging met vele moeilijkheden gepaard, niet zoo zeer voor ons, wij zaten rustig in de diligence, maar voor de paarden. Voor ieder rijtuig gingen 6 paarden en de laatste 2 uren voor ieder rijtuig 2

paarden en 10 muilezels".[130] De reis door de Alpen nam meer dan veertig uur in beslag.[131] Via Turijn, Florence en Civita Vecchia belandden de Scheutisten tenslotte op 3 september in de 'eeuwige stad',[132] waar het 36 graden was en ze enige verkoeling vonden in hun verblijfplaats, het Belgisch college. Tien dagen lang werd er door de hele ploeg keihard gebeden, gewerkt, rondgekeken en 'genetwerkt'. Er werd onderhandeld en gecorrespondeerd over geld, over studiemogelijkheden voor nieuwe Scheutisten, over het aantrekken van nieuwe priesters.

Op 5 september werden de missionarissen door paus Pius IX (1792-1878) in particuliere audiëntie ontvangen op Castel Gandolfo. Zelfs knecht Paul mocht mee en die beleefde dat uiteraard anders dan de paters. "Wij hebben daer 3 uren moeten wagte, want daer waeren nog veel bisschoppen en cardinalen, die voor ons waren… Hij zat in een kleijn kamer, bijkans zo groot als ons salon… Ik had het grooter verwagt… Hij heeft ons gezegd dat hij ook missionaris heeft geweest in Amerika… En hij heeft aan mij gevraegt van waer ik was. Mijn antwoord was van Brussel, Heijlige Vader. Zoon, zijde hij, dat is heel wel… Onzen Heijligen Vader is nog zoo kloek dat gij zoud zeggen, hij is nog maer 50 jaer oud. Hij heeft ons gesproken wel 70 minuten en gelachen gelij een jong mensch".[133] Verbist noteerde uit de mond van de paus ook kritische opmerkingen over het functioneren van de missie. "Naar Zuid-Amerika gaan veel slechte paters, om zich meester te maken van het zilver, maar in het land waar wij heengaan bestaat dat gevaar niet".[134]

Ferdinand Hamer was ernstig en vroom in de brief naar zijn familie: "Ik ben niet in staat uit te drukken welken indruk zulks op mij maakte. Ik heb reeds vele portretten van onzen Paus gezien, maar mij dunkt dat ik er nooit een gezien heb, dat er op gelijkt; het is juist of men een heilige uit den hemel ziet. De heiligheid is op zijn gelaat en in alle zijne handelingen zichtbaar, en toch zoo minzaam, zoo eenvoudig, dat ik het niet kan uitdrukken. Z. Heiligheid sprak ons over de missiën en over de gevaren die wij te gemoet gingen, sprak ons moed en hoop in en gaf ons den zegen voor ons en onze familie. Z.H. zegende ons dat wij werktuigen in de hand Gods mochten zijn, om veel tot Gods eer en het heil der zielen te werken, en dat Gods engel ons mocht begeleiden, beschermen, en behouden in den kring der onzen mocht terugvoeren. Deze zegen zal ook nooit uit ons geheugen gewischt worden en dagelijks zal ons gebed zijn, dat de goede God dien zegen van zijn plaatsbekleder op aarde moge verwezenlijken".[135]

Kardinaal Barnabò, prefect Propaganda Fide

Pius IX

Na de audiëntie kon Verbist zaken doen met de Propaganda Fide. Hij werd officieel tot hoofd van de Belgische missie in Mongolië benoemd, met als titel provicaris. Daarmee had hij dezelfde lage status als de opvolgers van bisschop Mouly, die zich inmiddels in Peking gevestigd had. Verbist werd dus géén apostolisch vicaris, en kreeg géén bisschoppelijke bevoegdheid, zoals het wijden van (Chinese) priesters. Wel werden hem vele tientallen andere gunsten en kerkelijke rechten verleend, zoals het zelf verlenen van volle aflaten, ook voor zichzelf, het verlenen van huwelijksdispensatie, het wijden van heilige olie, het dragen van burgerkledij, het geven van dispensatie voor het eten van vlees, eieren en melkproducten op vastendagen, en het lezen van boeken die op de index stonden, maar wel met een groot aantal uitzonderingen en hij mocht dat recht niet overdragen aan anderen, behalve aan priesters die hij daarvoor bijzonder geschikt achtte. Verboden bleven onder andere boeken met 'onzedelijke' onderwerpen en boeken die het geloof openlijk bestreden.[136]

In de loop van het jaar 1865 had de Lazarist Tagliabue, tot september provicaris van Mongolië, een rapport geschreven over de stand van de missie. Daarin meldde deze dat er 8.666 rooms-katholieken waren in het missiegebied, maar dat de overgrote meerderheid heidens of moslim was. Er waren daar niet alleen katholieken, maar zelfs inlandse priesters- voorlopig vier Chinezen en één Mongool, maar dat aantal zou op 3 september uitgebreid worden - die waren allen lid van de congregatie van Sint Vincentius (de Lazaristen). Alle daar aanwezige missionarissen spraken goed Chinees, ze kregen bovendien hulp van catechisten. De missie in Mongolië was arm en het aantal bekeringen minimaal, want de bevolking bestond vooral uit immigranten uit het eigenlijke China die 'meer gehecht waren aan land dan aan hun ziel'. Er was grote behoefte om de onwetenden te onderwijzen en daarvoor scholen te stichten. Er moesten meer priesters komen, vooral Europese missionarissen. Inlandse priesters konden de Europeanen helpen en, gesteund door de Europeanen, konden ze op de duur nuttig en goed werk verrichten.[137]

Heeft Théophile Verbist dit rapport te lezen gekregen tijdens zijn gesprekken met Barnabò? Was het al in Rome gearriveerd? Daniël Verhelst, auteur van *Scheut vroeger en nu*, gaat er vanuit dat de Scheutisten te weinig informatie gekregen hadden over hun toekomstige werkterrein en hij citeert in dit verband Théophile Verbist, die kort na zijn aankomst in Mongolië schreef: "Hoe dikwijls zei ik tot mezelf: indien ik geweten had hoe de toestand hier was, zoals ik het nu weet, zou ik hemel en aarde bewogen hebben om hier met een dubbel of driedubbel aantal confraters te hebben kunnen aankomen; helaas! gij weet het goed, de inlichtingen ontvangen over de missie van Mongolië vanwege de H. Stoel te Rome, waren niet bemoedigend en verplichtten ons tot voorzichtigheid".[138] Hun kennis hadden de Scheutisten volgens Verhelst vooral uit dagbladen, missielectuur en wat ontmoetingen met missionarissen moeten vergaren. Op het terrein van feitelijke informatie waren ze in Rome dus blijkbaar niet veel wijzer geworden.

Op 12 september vond het laatste gesprek plaats tussen prefect Barnabò en Verbist. Daarin werd de benoeming van Verbist tot provicaris formeel aangekondigd en werden hem alle kerkrechtelijke papieren overhandigd. Barnabò vertelde dat de Lazarist Géraud Bray tijdelijk de leiding had in Mongolië en het was de taak van Verbist en Bray om de overgang soepel te laten verlopen, conform de afspraken die hij, Barnabò, met het hoofdkwartier in Parijs had gemaakt. Aan Bray schreef hij die dag een brief met dezelfde boodschap.[139]

Het is niet helemaal bekend welke indruk Rome op de jonge Ferdinand Hamer heeft gemaakt. We weten alleen wat is vastgelegd in de bewaard gebleven brieven en fragmenten in de tekst van Drüding. Daaruit zou je kunnen opmaken dat hij vooral getroffen werd door het bezoeken van kerken, en bij voorkeur daar de mis opdragen. "Gij kunt niet begrijpen", scheef hij, "hoe troostend het is, de H. Mis op die heilige plaatsen op te dragen. Bijzonder ben ik

getroffen geweest, toen ik in de St. Pieter op de graven der Apostelen las en ook vooral in den kelder, waar de H. Petrus gevangen heeft gezeten. Die kelder is drie groote trappen diep, zoo laag van verdieping, dat ik er nauwelijks in recht kon staan, en zoo vochtig, dat mijne voeten haast aan den grond klemden. Juist dit maakt echter den meesten indruk, daar men zich met een vurig geloof in de verbeelding naar de vroegste tijden van het christendom verplaatst, toen het hoofd der Apostelen in zulk een afgrond was gevangen en getuigenis gaf van hetzelfde geloof dat wij na 19 eeuwen nog belijden. Zulks zal mij zoo lang als ik leef bijblijven en mij immer moed inspreken om altijd ijverig aan het doel te werken, waarvoor ik U die mij zoo dierbaar zijt heb verlaten, om steeds meer dienaars voor onzen H. Godsdienst te winnen en ijverige aanhangers van den stoel van Petrus".[140] Schreef Hamer dit omdat het van hem verwacht werd, is dit een specifieke selectie uit de brieven waar Drüding over beschikte, of was deze jongeman van vijfentwintig jaar oud door bijna niets anders dan vrome gedachten bevangen?

Lessen in de missie tijdens de reis

De lange reis naar het hoge noorden van China kon nu écht beginnen. Maar de boot vertrok vanuit Marseille en dus moesten de Scheutisten eerst terugreizen vanuit Rome. Dat gebeurde per schip en voor Ferdinand Hamer was het waarschijnlijk zijn eerste reis overzee. "Het is goed varen op zee, maer eenen die op zee ziek geweest is, dat was M. Hamer, dien heeft alles uitgespouwen dat hij inhad",[141] schreef Paul Splingaerd. Op de échte reis was het weer nóg beter. Dat goede reisweer tijdens de eerste dagen, zo meldde Drüding, schreef Hamer toe 'aan de vele gebeden die door onze betrekkingen en goede vrienden in Holland en België voor ons gestort worden; wij vertrouwen dan ook dat gij zoo zult voortgaan met voor ons te bidden, op dat het den goeden God behage ons de geheele reis zoo te behandelen als tot nu toe'.[142] En later: "Op de Roode Zee troffen wij het buitengewoon goed; het is wel warm, maar gelukkig komt de wind uit het noorden, dat is over de zee: dus die is altijd frisch. Kwam ze uit het westen, dat is uit de woestijn, dan zou ze droog en warm zijn. Wij schrijven dit gunstig weer toe aan de vele gebeden die gij voor ons doet. Gaat hiermee voort; ook wij bidden dagelijks voor U".[143] Het lijkt wel alsof hij werkelijk geloofde dat God hun reis persoonlijk begeleidde en erop toezag dat het weer bepaald werd door de gebeden van familie en vrienden. Was Ferdinand dan werkelijk zo naïef, zo bezeten van zijn goddelijke roeping?

Drüding merkte bovendien op dat Ferdinand Hamer altijd een 'man van orde was geweest; geen wonder dus, wanneer hij ook voor de zeereis een vaste dagorde volgde. Om 6 uur opstaan, morgengebed en meditatie; na het ontbijt lezen of studeeren; te half tien eene kleine versnapering, dan weer wat lezen of een partijtje schaken; om twaalf uur wat rusten, vervolgens brevier bidden tot 5 uur. Na het diner recreatie, om 8 uur thee en na de thee piketten met M. Van Segvelt tot half elf. Dan avondgebed, rozenhoedje en meditatie op het dek. Zoo was de geheele dag nuttig doorgebracht'.[144]

In een latere brief van boord bleek – gelukkig – ineens: "Hamer heeft meegedaan met het dansen en wij hebben ons kunnen overtuigen dat het niet zijn eerste poging was".[145] Ferdinand was van vlees en bloed. De jonge priester stelde dat wufte trekje in zijn gedrag zelf enigszins bij: "[Op zee was] alles altijd even rustig, hetgeen door niets gestoord werd dan des avond's door eene opera in het Engelsch of Fransch voorgedragen, die juist niet tot de zedigste behoorde en meestal met een bal eindigde".[146] Maar menselijke trekjes kwamen soms toch toch boven drijven. Zo schreef hij over zichzelf dat hij 'tot den laatsten dag toe met dezelfde

smakelijkheid aan alle schotels deelnam'.[147] En 'elkander een weinig plagen en er niet kwaad om komen maakt het leven aangenaam. Dan heeft men altijd plaisir'.[148]

Het vertrek uit Marseille had nogal wat voeten in de aarde gehad voor de eerste Scheut-caravaan. Niet alleen heerste er in de havenstad weer eens een cholera-epidemie, maar wat veel erger was: de grote hoeveelheid kisten kwam niet op tijd aan. De paters stonden dus met lege handen op de kade, en dan te bedenken dat ze aan het begin stonden van een maandenlange reis naar het andere einde van de wereld. In de laatste uren voor het vertrek werden nog snel kousen en hemden aangeschaft, maar dat was het dan ook. In alle haast schreef Van Segvelt nog een briefje naar België: "Onze bagage is niet gearriveerd… Alleen de kleine kelk, waar ik zeer tevreden over ben… Wij zijn bedroefd en tegelijkertijd lachen wij, onze gezondheid is uitstekend, en daar gaat het toch om… Als dappere soldaten van Christus gaan wij de ongelovigen tegemoet met geen andere wapens dan het kruis, dat is toch de ware missionaris….".[149]

Per stoomboot ging het nu richting Egypte. De trein bracht de reizigers eerst naar Kairo en vervolgens naar Suez waar de *Impératrice* voor vertrek gereed lag. Aan boord genoot Ferdinand van de oosterse bediening. "Als wij zitten te eten staan vijf jonge Chineezen wind te maken met ons te verfrisschen".[150] Door de hitte aan boord, zo constateerde Hamer 'raakte het bier op. Zulks was minder, want wijn was er in overvloed'.[151]

In Galle op Ceylon kon Ferdinand zich voor het eerst als een echte missionaris gedragen. Hij en zijn medebroeders gingen daar op bezoek bij een Spaanse missiepost. "De christenen zijn heel in het rond afgescheiden van de heidenen en Anglikanen".[152] Een echte 'christengemeente',[153] zoals hij het noemde, zonder enige inmenging van buiten. Geen wonder dat de paters zich in hun element voelden. "Gij kunt niet gelooven hoe pleizierig dit bezoek voor ons was. Die christenen kwamen van alle kanten toegesneld om ons kleine diensten aan te bieden, evenals die eenvoudige christenen van de eerste tijden en tevens konden wij vast eens zien, wat het eigenlijk is, missionaris te zijn".[154] De Scheutisten kregen zelfs de gelegenheid om te groeien in hun rol. "Mijnheer Vranckx en ik werden aangespoord [de volgende ochtend] vroeg naar wal te gaan en daar de H. Mis te gaan lezen. Wij deden het en waren zeer voldaan over onze reis. In het kerkje waren ca 100 menschen; alles was ingetogen en eerbiedig. Zij bleven allen tot dat de drie missen uit waren. Daarna gingen wij een kop koffie drinken bij de missionarissen en wederom kwamen allen heel eerbiedig om ons heen staan. Aan iets wat wij daags te voren vergeten hadden, hadden wij nu gedacht. Wij hadden namelijk een pak prentjes mee genomen en gaven die rond, die met buitengewone vreugde en dankbaarheid werden ontvangen".[155] Hier was dus sprake van een ideale katholieke gemeenschap, onder leiding van een priester en volledig afgesloten van de boze wereld. Katholieke waarden en normen waren allesbepalend. Drie missen achter elkaar: de gelovigen die zo gelukkig waren daar te mogen wonen en werken, ze bleven tot de laatste man.

In Singapore dineerden de Scheutisten op uitnodiging van de eigenaar van het Belgische *Hôtel de l'Europe*, met de wel heel toepasselijke naam Casteleyns. In het hotel, waar Leopold, de hertog van Brabant, nog geen jaar tevoren gelogeerd had tijdens zijn grote reis naar het Oosten, hingen portretten van alle leden van de Belgische koninklijke familie.[156] Vervolgens reisde het gezelschap door naar Saigon in Cochinchina. Pater Vranckx had zo zijn bedenkingen over de toekomstkansen van de stad, 'een Franse kolonie die een paar jaar geleden veroverd is op keizer Tu-Duc, bijgenaamd de Nero van het Oosten'.[157] Hij vond dat Saigon een beetje ver van zee aflag en hij vertrouwde de lage grondprijzen niet – die waren slechts aantrekkelijk voor avonturiers, of zoals hij ze noemde: amateurs. Voor Hamer was het bezoek onvergetelijk: hij werd er ontvangen door Mgr. Miche, een van de slachtoffers van de grote

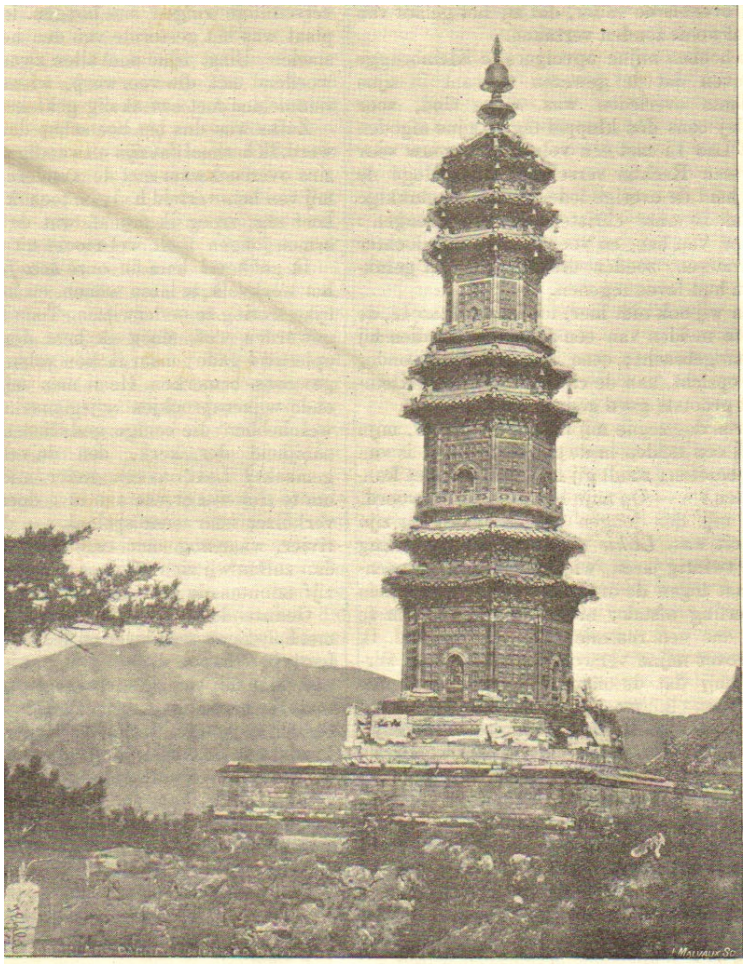
christenvervolgingen van weleer. “Gij kunt niet gelooven welk een indruk zulks op ons maakte, door een bisschop te worden ontvangen, die reeds voor het geloof was vervolgd… en ik weet niet hoe lang voor de waarheid had gevangen gezeten”.[158] Nic. Schneiders maakte het in 1938 nog wat dramatischer, hij legde Ferdinand nieuwe woorden in de mond: “Mgr. Miche had veertien maanden in een onderaardsch hok gevangen gezeten; verschillende malen was hij gefolterd, en vele van zijn missionarissen en christenen had hij voor zijn oogen zien vermoorden”.[159] Minder indruk maakte het bisschoppelijk paleis. “Gij moet niet denken, dat zal hier een huis wezen als b.v. de pastorie in de Molenstraat, maar het was toch goed genoeg om ons te ontvangen. Het had meer van een boerenhuis”.[160]

In Saigon maakte Ferdinand Hamer ook kennis met het functioneren van een bisschoppelijk hoofdkwartier. Talentvolle jongelui werden in het seminarie opgeleid om de negen westerse missionarissen als inlandse priesters bij te staan in hun missiewerk. Ferdinand deed hier ook zijn eerste ervaring op met het functioneren van een weeshuis van de Sainte-Enfance. Hamers gevoelens bij het bezoek zijn niet bewaard gebleven, maar we hebben wel een uitvoerige beschrijving van zijn latere medewerker Louis Roofthooft, die er in 1880 rondgeleid werd. Alleen al de entree was heel bijzonder. “Uwe oogen vallen op eene soort van wijwatervat, aan den ingang van het gesticht geplaatst, om de stervende kinderen, die men aanbrengt, aanstonds te kunnen doopen en naar den Hemel op te zenden”.[161] Geen doopsel mocht verloren gaan!

Roofthooft voelde zich in zijn verslag gedwongen om het bestaan van de weeshuizen uitvoerig te rechtvaardigen. “Er zijn ongelukkiglijk nog altijd menschen, die de gruweldaden, in China gepleegd door ontaarde ouders op hunne eigene kinderen, als eene fabel of ten minste als eene hebzuchtige overdrijving der missionarissen willen aanzien. Er bestaan nog altijd nijdige gazetten, welke iedere gelegenheid te baat nemen om het menschlievend Werk der heilige Kindsheid te beknibbelen en te lasteren, die het te vinden leggen en vermoorden van heidensche kinderen – feiten, die nochtans door talrijke brieven van zendelingen, door verschillige getuigenissen van geloofweerdige reizigers, zelfs door officiële stukken, genoegzaam zijn bestatigd – schaamteloos loochenen. Zulkdanige schrijvelaars laten zich vervoeren door blinden haat; en, steunende op valsche getuigen, willen zij spreken over zaken, waarvan zij het eerste woord niet kennen”.[162]

Het weeshuis werd bestuurd door de zusters van Vincent de Paul. “De eerbiedwaardige Moeder-Overste, eene reeds bejaarde vrouw, door kreupelheid half verlamd, zal u zeggen, hoe dikwijls zij de zeeën van China doorkruiste naar Hongkong, naar Shanghai, tot zelfs in Japan, overal huizen stichtende, waar duizende arme wichtjes, medelijdensweerdige verstootelingen, opgenomen, gedoopt, gevoed, verzorgd, naar ziel en lichaam gelukkig gemaakt worden”.[163] In zijn verslag verhaalde Roofthooft van ‘de ruime en wel onderhoudene zalen…, met honderd, twee honderd beddekens, in den vorm van wiegen’,[164] van de ‘werkhuizen… waar de jongens in verschillige stielen en de meisjes in allerlei handwerk zich oefenen, om later een eerlijk bestaan te vinden’[165] en de ‘schoolklassen… alwaar de zusters, als moeders, met geduld en liefde zich opofferen om aan hare pleegkinderen de eerste begrippen der wetenschap, den lof van hunnen Schepper en het gebed voor hunne weldoeners van Europa en voor hunne verdwaalde landgenooten aan te leeren’.[166] Roofthooft begreep nu dat de Sainte-Enfance goedgekeurd en met woord en daad ondersteund diende te worden. “Nu dat ik, met eigene oogen, de hemelsche vruchten van dien gezegenden boom heb gezien, nù is die voorliefde een vuur geworden… Ik bedank den Heer, omdat hij mij de genade verleent rechtstreeks zijne zwakke hand te kunnen leenen aan eene geestelijke onderneming, welke reeds duizende nieuwe Engelen voor den Hemel heeft opgeleverd”.[167] De missionarissen begrepen dus dat de weeshuizen van de Sainte-Enfance een belangrijk instrument waren om het aantal christenen in hun regio te vergroten!

De weeshuizen waren niet alleen een daad van Europese liefdadigheid, ze waren tevens een investering in de toekomst. De Sainte-Enfance zorgde voor een nieuwe generatie Aziatische katholieken. Bovendien, zoals Vranckx opmerkte: “Als er onder hen zijn die bijzondere aanleg hebben voor de studie… kunnen zij [later] het habijt van de priester aantrekken en op een wat primitieve manier de Europese priesters die ze gevormd hebben helpen”.[168]

Afgodische toren in China, naar eene lichtprent.

Missieblad Scheut, 1895

Overladen met indrukken reisden de Scheutisten verder en verder. Op de avond voor Allerheiligen, 1 november 1865, kwam de *Impératrice* in Hongkong aan. De missionarissen waren weldra op Brits-Chinese bodem en dat wilde Ferdinand Hamer op gepaste wijze vieren: “Wij gingen… aan wal… De eerste maal, dat ik op Chineesch gebied de H. Mis opdroeg, bood ik die aan God en de heilige moedermaagd de koningin aller Heiligen aan als offer voor de Chineezen”.[169] En de volgende ochtend nóg een mis, nu ‘voor mijne lieve ouders, broers en zusters en beval U bijzonder aan alle Heiligen aan, opdat zoo ik U misschien hier niet mocht weerzien, wij elkander dan toch ten minste in hun gezelschap mogen vinden’.[170] De paters moesten in Hongkong van boot wisselen en dat gaf hun de gelegenheid om wat rond te kijken. Vanuit de hoogte, zo schreef Hamer in een brief naar huis ‘hadden wij een schoon gezicht over de haven. In die haven telde ik 6 schepen met de Hollandsche vlag. Gij kunt niet

gelooven, hoe goed dat zulks doet als men zoo 3000 uren van Holland af is; tevergeefs zochten mijne compagnons naar de Belgische kleuren; maar op de heele reis hebben zij ze nog niet ontmoet'.[171]

Een van zijn metgezellen, Frans Vranckx, mijmerde over het bestaan van deze *boomtown*, waar, zo schreef hij, al 100.000 mensen woonden. Het was Vranckx wel duidelijk waar veel van de Europese welvaart vandaan kwam. De opium, zo schreef hij in zijn reisverslag, is de hele Chinese samenleving binnengedrongen. De laatste tijd, wist hij, hadden de Britten 4,2 miljoen kilo opium per jaar China binnengebracht. En dat was niet eens voldoende om aan de vraag te voldoen. China produceerde nu zelf ook nog eens 1,2 tot 1,8 miljoen kilo per jaar. Vranckx besefte heel goed dat dit alles mogelijk was gemaakt door het verdrag van Tianjin uit 1860, waarbij de handel in het hele keizerrijk gedoogd werd. Het gevolg van dit alles kon hij zelf zien in Hongkong: "Opium doodt de Chinezen in grote aantallen. Bij iedere stap ontmoet je de slachtoffers van het verschrikkelijke vergif. Met hun uitgemergelde lichaam slepen ze zich voort. Hun ogen zijn uitgeblust, hun gezicht is doodsbleek".[172]

Shanghai was de allerlaatste pleisterplaats alvorens de tocht naar het missiegebied te ondernemen. Daar ontmoette Ferdinand Hamer nog een tweetal landgenoten. De eerste was broeder Van Paassen, een Jezuïet die beweerde dat hij door zijn jarenlang verblijf in China de Nederlandse taal niet meer beheerste,[173] maar uit de vele brieven die hij naar Nederland stuurde blijkt duidelijk dat het slechts een spel was. Ik zal er later in dit boek nog op terugkomen. Hamer en zijn Belgische confraters werden in Shanghai hartelijk ontvangen door de Nederlandse consul Kroes die tevens de Belgische belangen behartigde. Kroes vertelde hun hoe jammer hij het had gevonden dat de hertog van Brabant op het laatste moment verhinderd was om bij hem te komen logeren, hij had alles al in gereedheid laten brengen.[174] De belangrijkste ontmoetingen had het gezelschap echter met enkele Lazaristen die in de zakenstad Shanghai woonden om de financiële zaken van de missie te behartigen. Ze maakten er bovendien kennis met Franciscus Zhang, een bekeerling uit Mongolië, die daar op bezoek was om zaken te regelen voor de Lazaristen uit het hoge noorden. Zhang was bereid hen als gids te begeleiden naar het centrum van de missie van de Lazaristen in Mongolië, het dorpje Xiwanzi achter de Grote Muur. Hij 'verstond anderhalf woord Fransch en een half woord Latijn, zoodat wij met wijzen en gesten hem spoedig alles aan het verstand konden brengen".[175] Op 14 november vertrokken Verbist, Van Segvelt, Vranckx, Hamer en Splingaerd per opiumschip naar hun definitieve bestemming.

Zeven dagen later begon de grote reis naar Tianjin, naar Peking, naar de Grote Muur en dan naar hun eindstation in het winterse Mongolië. De kust was vrij, China lag open. Britse en Franse troepen hadden zich een paar jaar eerder gewapenderhand een weg gebaand. Een weg, verbindingen over land, dat was wel een beetje eufemistisch uitgedrukt. Emiel Indemans, een Scheutist uit Stevensweert beschreef die later als volgt: "Hier liggen de steenen een decimeter van malkaar geschoven, ginds zijn ze van holten of bulten voorzien – overal echter ontbreken er. Het een of 't ander rad bijgevolg zakt in deze openingen… en de ongelukkige reiziger wordt niet enkel geschommeld en geschokt, maar met geweld van den eenen kant naar den anderen geworpen – eene gymnastiekoefening, die slechts aan weinigen bevalt, en waaraan uwe lijdende ledematen u nog lang zullen herinneren".[176]

Treinverbindingen waren er nog niet in 1865. In deze koude dagen was het lopen of reizen in een piepklein karretje, dat niet berekend was op de omvang van een grote westerse barbaar: "Een hondenwagen… dat zoo hoog is dat men op den vloer van de kar moest gaan zitten; een bank in de karren kennen de Chineezen nog niet. Daar waren twee muilezels voor gespannen even als in Holland twee paarden voor een vrachtwagen loopen, en zoo gingen wij dan

vooruit. De… Heeren leden veel in hun equipage".[177] Hamer kon schamper praten over Verbist, Van Segvelt en Vranckx. Hij was jong en soepel: "Ik ging er op zijn Chineesch met de beenen gekruist in zitten, zoodat ik zat als een prins of liever als een mandarijn".[178] De eerste Scheutisten trokken China binnen in, zoals Hamer het terecht noemde, een ezelkarretje….

MGR. HAMER ZI., REIZEND IN DE STEPPEN VAN MONGOLIE.

Noten

[1] (Frans Vranckx), *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation de Scheutveld*, Brussel 1873, 31.
[2] Ibidem, 32.
[3] Ibidem, 33.
[4] Hu Sheng, *From the Opium War to the May Fourth Movement*, deel 1, Peking 1991, 51.
[5] Jack Gray, *Rebellions and Revolutions. China from the 1800s to the 1980s*, Oxford 1990, xxi.
[6] archief Scheut A.III.d.3
Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome II A. La correspondance de Théophile Verbist et de ses Compagnons. 1865-1866*, Leuven 2003, 224.
Alois Van Segvelt aan P.J. Biermans, 15 december 1865.
[7] Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript).
[8] familieboek Hamer, bidplaatje Henricus Hamer.
[9] Ibidem.
[10] Drüding, *Hamer*.
[11] J.C.H. Blom en E. Lamberts (red.), *Geschiedenis van de Nederlanden*, Rijswijk 1993, 312.
[12] Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den bokser-opstand in China*, Roermond 1938, 2.
[13] Petrus Franciscus Maas, *Sociaal-democratische gemeentepolitiek in katholiek Nijmegen 1894-1927*, Nijmegen 1974, 104.
[14] Drüding, *Hamer*
Ferdinand Hamer aan zijn ouders, over de slechte weg van Dagu naar Tianjin.
[15] Maas, *Nijmegen*, 104.
[16] Drüding, *Hamer*.
[17] *De Tijd*, 30 september 1900.
[18] Drüding, *Hamer*.
[19] De Vlaamse Jezuïet Johannes Berchmans (1599-1621) overleed op 22-jarige leeftijd en werd vereerd als patroon van de jeugd. Op 9 mei 1865 werd hij door paus Pius IX zalig verklaard. De Scheutisten, onder wie Ferdinand Hamer, bezochten op hun reis naar China in Rome het graf van de zalige Berchmans. Ferdinand Hamer schreef vanuit Marseille aan zijn Nijmeegse pastoor Consen S.J. hoe ‘stichtend het was om de schoone reliquien te bezichtigen zooals den arm en de hand van den H. Franc. Xaverius, het kleed van den H. Ignatius, de kamer en het kleed van den gelukzaligen Joan. Berchmans’. In 1888 werd Berchmans door Leo XIII heilig verklaard.
[20] Drüding, *Hamer*.
[21] Ibidem.
[22] Schneiders, *Hamer*, 5.
[23] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 8)
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 8 september 1866.
[24] Ibidem, nr. 48, aan Jeroom Van Aertselaer, 25 december 1888.
[25] Ibidem, nr. 8., aan Théophile Verbist, 8 september 1866.
[26] Schneiders, *Hamer*, 5.
[27] Ibidem.
[28] Eric van Dael, *Theodoor Rutjes. Een Nederlandse missionaris van de Belgische missiecongregatie van Scheut in Chinees Mongolië*, Leuven 1995, 9.
[29] Drüding, *Hamer*.
[30] L.J. Rogier en N. de Rooy, *In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953*, Den Haag 1953, 212.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem, 216.
[33] Ibidem.
[34] Ibidem.
[35] Ibidem.
[36] Ibidem.
[37] Ibidem.
[38] Alois Van Segvelt, *Les missionnaires belges en Mongolie. Coup d’oeuil sur l’établissement du christianisme à Pékin et en Mongolie*, Brussel 1866, 57.
[39] Rogier, *Vrijheid*, 208.
[40] Adrien Dansette, *Histoire religieuse de la France contemporaine. L’église catholique dans la mêlée politique et sociale*, 1965, 202.
[41] Ibidem.
[42] Ibidem, 207.
[43] Ibidem, 203.
[44] Ibidem, 205.
[45] Ibidem, 207.
[46] Ibidem, 208.
[47] Ibidem, 211.
[48] Ibidem, 209.
[49] Alain Sauret, ‘China’s role in the foundation and development of the pontifical society of the Holy Childhood’, in Jeroom Heyndrickx (red.), H*istoriography of the Chinese Catholic Church*, 1994, 247 e.v.
[50] archief Sainte-Enfance, Rome, dossier Kansou, no. 98.
Ferdinand Hamer aan Sainte-Enfance, verslag over het jaar 15 september 1887 tot 15 september 1888.

[51] Carine Dujardin, *Missionering en moderniteit. De Belgische minderbroeders in China 1872-1940*, Leuven 1996, 44.
[52] Rogier, *Vrijheid*, 250.
[53] Valeer Rondelez, *Scheut. Zo begon het… Leven en werk van provicaris T. Verbist, stichter van de missiecongregatie van Scheut 1823-1868*, Brussel 1960, 28.
De latere koning Leopold II was dus een van de eerste leden van de Heilige Kindsheid in België.
[54] Andreas van den Eerenbeemt, *De missie-actie in Nederland*, Nijmegen 1945, 171-173.
[55] Pierre Daye, *Léopold II*, Parijs 1934, 65.
[56] Gray, *Rebellions*, xxiv.
[57] Daye, *Léopold II*, 69.
[58] Ibidem, 72 e.v.
[59] Ibidem, 85.
[60] Daniël Verhelst (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition Critique des sources I*, Leuven 1986, 56 e.v.
artikel in *Journal de Bruxelles*, 26 november 1861.
[61] Rondelez, *Scheut*, 15.
[62] Ibidem, 20.
[63] Ibidem, 30.
[64] Verhelst, *Scheut*, 22
Jean-Baptiste Van Hemel aan Théophile Verbist, vóór 26 maart 1861.
[65] archief Scheut, A.II.b, Verhelst, *Scheut*, 23
Théophile Verbist en Alois Van Segvelt aan Sainte-Enfance, 26 maart 1861.
[66] Verhelst, *Scheut*, 29 e.v.
Théophile Verbist en Alois Van Segvelt aan Alessandro Barnabò, 5 juli 1861.
[67] Ibidem.
[68] Ibidem.
[69] Ibidem.
[70] Ibidem, 40.
Alessandro Barnabò aan Michele Gonella, 10 augustus 1861.
[71] Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls, *Scheut vroeger en nu 1862-1987*, Leuven 1991, 30.
[72] Verhelst, *Scheut*, 69.
[73] Verhelst en Daniëls, *Scheut vroeger en nu*, 30-31.
[74] Verhelst, *Scheut*, 97 e.v.
[75] Erik Raspoet, *Reizigers in God. De missionarissen van Scheut*, Amsterdam 2001, 12.
[76] Verhelst, *Scheut*, 175.
[77] Verhelst en Daniëls, *Scheut vroeger en nu*, 32.
[78] Verhelst, *Scheut*, 198 e.v.
Notice de Th. Verbist sur la Mission belge en Chine, prononcée le 22 août 1863 à l'Assemblée Générale des catholiques en Belgique (Mechelen, 18-22 augustus 1863).
[79] Ibidem.
[80] Ibidem.
[81] Ibidem.
[82] Ibidem.
[83]. Ibidem, 211 e.v.
Théophile Verbist aan *De Godsdienstvriend*, 31 december 1863.
[84] Hans Geybels, *Een apostel voor Mongolië: het leven van Monseigneur Jacques Bax CICM (1824-1895): eerste apostolische vicaris van Mongolië*, Laakdal 1994, hoofdstuk 1.
[85] Verhelst en Daniëls, *Scheut vroeger en nu*, 33.
[86] Ibidem, 36.
[87] Hamer familieboek, tekst uitgesproken in Rijsenburg door Herman Schaepman, 25 juli 1902.
[88] Hamer familieboek.
[89] Ibidem.
[90] archief Jezuïeten, Nijmegen, dossier Consen
Ferdinand Hamer aan Andreas Consen, 16 september 1865.
[91] Ibidem, 8 september 1866.
[92] Schneiders, *Hamer*, 3.
[93] archief Scheut D.II.a.6
Verhelst en Daniëls (red.), *Tome IIA*, XIII.
[94] Ibidem, XVI.
[95] Schneiders, *Hamer*, 12.
[96] Ibidem.
[97] Drüding, *Hamer*.
[98] Rondelez, *Scheut*, 27.
[99] Schneiders, *Hamer*, 13.
[100] Eerenbeemt, *Missie-actie in Nederland*, 91.
[101] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 10)
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 8 september 1866.
[102] Dael, *Rutjes*, 18.
[103] archief Scheut, D.II.e.3.4.1
Ferdinand Hamer aan Theodoor Rutjes, 7 januari 1865.
[104] Ibidem.
[105] Ibidem.
[106] Verhelst, *Scheut*, 321
Théophile Verbist aan kardinaal Sterckx, 1 februari 1865.
[107] Ibidem, 317
Théophile Verbist aan Alessandro Barnabò, 20 december 1864.
[108] Verhelst en Daniëls, *Scheut vroeger en nu*, 36-40.
[109] Verhelst, *Scheut*, 335
Allesandro Barnabò aan Théophile Verbist, 14 juli 1865.
[110] Schneiders, *Hamer*, 13.
[111] Verhelst, *Scheut*, 352
Théophile Verbist aan Andries Jansen, 2 augustus 1865.
[112] Ibidem.
[113] Hamer familieboek.
[114] Ibidem.
[115] Drüding, *Hamer*.
[116] Ibidem.

[117] Schneiders, *Hamer*, 16.
[118] Drüding, *Hamer*
Ferdinand Hamer aan zijn familie, 23 augustus 1865.
[119] Verhelst en Daniëls, *Tome IIA*,
Théophile Verbist aan Charles Rogier, 24 augustus 1865.
[120] Ibidem, 6
Alois Van Segvelt aan Scheut, 27 augustus 1865.
[121] Ibidem.
[122] Jozef Spae, *Mandarijn Paul Splingaerd*, Brussel 1986, 24.
Paul Splingaerd aan zijn zus, 19 september 1865.
[123] Drüding, *Hamer*.
[124] Ibidem.
[125] archief Scheut, F.bis.II
Alfons Bermijn aan zijn ouders, 5 maart 1878.
[126] Louis Roofthooft, *Reis uit Lier naar Mongolië*, Lier 1880, 8.
[127] Ibidem.
[128] Ibidem.
[129] Ibidem, 9.
[130] Hamer, *Drüding*
Ferdinand Hamer aan zijn familie, 10 september 1865.
[131] Spae, *Splingaerd*, 25
Paul Splingaerd aan zijn zus, 19 september 1865.
[132] archief Jezuïeten, Nijmegen, dossier Consen
Ferdinand Hamer aan Andreas Consen, 16 september 1865.
[133] Spae, *Splingaerd*, 26
Paul Splingaerd aan zijn zus, 19 september 1865.
[134] Verhelst en Daniëls, *Tome IIA*, 38 e.v.
Théophile Verbist aan Scheut, 8 en 11 september 1865.
[135] Drüding, *Hamer*.
[136] Verhelst en Daniëls, *Tome IIA*, 30 e.v.
[137] Ibidem, 13 e.v.
[138] Verhelst en Daniëls, *Scheut vroeger en nu*, 43.
[139] Verhelst en Daniëls, *Tome IIA*, 52
Alessandro Barnabò aan Géraud Bray, 12 september 1865.
[140] Drüding, *Hamer*.
[141] Spae, *Splingaerd*, 28
Paul Splingaerd aan zijn zus, 19 september 1865.
[142] Drüding, *Hamer*.
[143] Ibidem.
[144] Ibidem.
[145] Verhelst en Daniëls, *Tome IIA*, 111
Alois Van Segvelt aan Remi Verlinden, 13 oktober 1865.
[146] archief Scheut, Z.I.b.1.3 (Recueil de Lettres)
Ferdinand Hamer aan Scheut, 12 november 1865.
[147] Ibidem.
[148] Ibidem.
[149] Verhelst en Daniëls, *Tome IIA*, 77
Alois Van Segvelt aan Jaak Bax, 19 september 1865.
[150] Drüding, *Hamer*.
[151] Ibidem.
[152] Ibidem.
[153] Ibidem.
[154] Ibidem.
[155] Ibidem.
[156] Vranckx, *Voyages*, 18.
[157] Ibidem, 19.
[158] Drüding, *Hamer*
Ferdinand Hamer aan zijn familie, 12 november 1865.
[159] Schneiders, *Hamer*, 20.
[160] Drüding, *Hamer*.
[161] Roofthooft, *Lier naar Mongolië*, 54.
[162] Ibidem, 52.
[163] Ibidem, 53.
[164] Ibidem.
[165] Ibidem.
[166] Ibidem, 54.
[167] Ibidem.
[168] Vranckx, *Voyages*, 25.
[169] Drüding, *Hamer*.
[170] Ibidem. Het was die dag Allerheiligen, 1 november 1865.
[171] Ibidem.
[172] Vranckx, *Voyages*, 23.
[173] Drüding, *Hamer*.
[174] Vranckx, *Voyages*, 27.
[175] Drüding, *Hamer*.
[176] Emile Indemans, *Landreis naar Ili*, Utrecht 1891, 7.
[177] Drüding, *Hamer*.
[178] Ibidem.

5. Ferdinand Hamer,
jonge missionaris in Binnen-Mongolië
Missie-idealen,
weerbarstige Chinese realiteit, 1865-1868

Er zijn grotere behoeften [in Mongolië] dan de refter [eetzaal] van Xiwanzi
Ferdinand Hamer, 28 januari 1866

De jonge missionaris was blij als een kind, toen hij… de vurigheid dier eenvoudige bekeerlingen zag
Nic. Schneiders over Ferdinand Hamer op 5 februari 1866

De nieuwe christenen waren allen in feestgewaad, stonden ons vooraan in het dorp op te wachten en schoten vuurzwervers [vuurwerk] af.
Ferdinand Hamer aan familie, over 5 februari 1866

De heidenen, heel doordrongen van den afgodendienst, zijn zoo in eens niet vatbaar voor hoogere beginselen, zij moeten eerst door stoffelijke middelen getrokken worden, om hunne zielen te redden
Ferdinand Hamer aan familie, 14 juni 1897

chronologie

1865	23 november	Ferdinand Hamer (Han Meili) krijgt in Tianjin eerste Chinese paspoort
	5 december	Aankomst Verbist, Van Segvelt, Vranckx, Hamer en Splingaerd in Xiwanzi, Mongolië
	12 december	Leopold II wordt koning van België
1866,	26 januari	Ferdinand Hamer en Petrus Lin vertrekken naar Oost-Mongolië
	3 februari	Aankomst in omgeving Jehol (Chengde)
	± 26 februari	Aankomst in Zwarte Wateren (Heishui)
	21 september	Laatste Lazaristen verlaten Mongolië
	september	Mislukking van de oogst in Zwarte Wateren
	27 november	Aankomst Verlinden, Thys, Guisset en Meyer in Xiwanzi
	eind december	Petrus Lin veroordeeld in Raad van Scheut
1867	5 april	Van Segvelt overlijdt aan vlektyfus
	28 oktober	Aankomst Rutjes en Van Avezaath in Xiwanzi
	medio november	Vlektyfus geconstateerd bij Rutjes
	20 november	Na eerste vakantie in Xiwanzi reist Hamer (met Van Avezaath) terug naar missie
	8 december	Antoon Smorenburg legt gelofte af als Scheutist
1868	23 februari	Verbist overlijdt tijdens reis naar Hamer aan vlektyfus

Het missiegebied van Scheut

Toen Ferdinand Hamer en de andere paters van Scheut naar Mongolië reisden, hadden ze nauwelijks een idee van hun toekomstige missiegebied. Maar een jaar later kon Théophile Verbist, algemeen overste van Scheut en provicaris van Mongolië, aan Louise De Mortier en de andere leden van het bestuur van de Sainte-Enfance in Brussel al veel meer vertellen.

"Ik weet niet", zo schreef hij op 25 november 1866, "of U zich een juist idee kunt vormen van de omvang van de missie die aan ons is toevertrouwd. Als U wilt gaan wij samen de ronde maken langs onze grenzen, aan de hand van een goede kaart. Als U zich dan van

Peking naar het noorden wendt, zult U noodzakelijkerwijze de Grote Muur ontmoeten. Steek die over en U bent in Mongolië".[1] Hij nam de zelatrices 'virtueel' bij de hand en leidde ze ver naar het oosten, tot aan het punt waar de Sira-Mouren door de Muur stroomde. "Daar moet U een tijdje uitrusten om op krachten te komen, want nu moeten we omhoog naar het noorden. Na immense woestijnen en bijna onbegaanbare bergketens doorkruist te hebben, zijn we aangekomen bij de Amour-rivier. Steek die niet over dames, want dan zouden we ons in Siberië bevinden en onze jurisdictie strekt zich niet uit over dit aards paradijs. Laten we daarom naar het westen gaan, maar ik waarschuw U dat U zich moet wapenen, met kracht, met moed, met geduld, en met dikke kleren, want maandenlang moeten we bergen beklimmen, die U als U ze ziet al doen huiveren. Als we tenslotte, met Gods genade, aan de westkant van onze grenzen zijn aangekomen… bevinden we ons ten noorden van het Hemels Gebergte [Tian Shan]. Als we hier even uitrusten denk ik dat U niet weinig klaagt van de omvang van ons vicariaat… Europa is niet groter. Nu dalen we af naar het zuiden… en bij het het meest zuidwestelijke punt zouden we op bezoek kunnen gaan bij de Mongolen van Kokonor [het huidige Qinghai], maar dat zou ons te ver voeren. Laten we daarom maar de immense steppen van de Eleut-Mongolen doortrekken, de Gele Rivier over en het land van de Ordos binnentrekken… Nu zijn we weer in de buurt van onze residentie in [Xiwanzi]".[2]

De missie van Scheut op reis door China

Verbist wilde zijn geïnteresseerde achterban in het thuisland laten zien hoe uitgebreid het missieterrein van Scheut was. Daarom hij ging verder. "Hoelang zou deze reis duren, zult U vragen? Ik weet het niet dames, alles wat ik U kan zeggen is dat twee onverschrokken missionarissen, Huc en Gabet, eens vanuit het oostelijk gedeelte van ons vicariaat naar Tibet trokken en daarbij het land van de Ordos- en Kokonor-Mongolen doortrokken. Deze heren lieten geen tijd verloren gaan en toch kostte het hun achttien maanden om Lhasa, de hoofdstad van Tibet te bereiken. Maar, zult U zeggen, dat is verschrikkelijk, het is toch onmogelijk om zo'n groot gebied te besturen. U hebt gelijk. Als wij dat gebied in zijn geheel zouden willen evangeliseren zou ik bij U moeten komen aankloppen voor gigantische bedragen en een leger van priesters. [Bovendien] zouden wij een Mongools seminarie moeten stichten,

want de taal van de Mongolen is volstrekt anders dan het Chinees".[3] En die taal was al moeilijk genoeg.

Verbist legde aan de dames van de Sainte-Enfance in Brussel uit dat de Scheutisten zich voorlopig maar concentreerden op het zuidoosten van hun missiegebied dat door de autoriteiten in Peking als een Chinese provincie beschouwd werd. "De bevolking van het eigenlijke China is zo exuberant dat jaarlijks duizenden families de Grote Muur overtrekken om een stukje land te zoeken in de valleien en steppen van Mongolië. De Mongolen, gewend aan hun nomadische leven, wijken noodgedwongen voor de vloed van de Chinese emigratie".[4]

Het moest Verbist in de afgelopen maanden duidelijk geworden zijn wat de gevolgen van het langzaam ineenstorten van de Qing-dynastie waren. Door het binnenvallen van de West-Europeanen aan de oostkust, door de veroveringen van de Russen in het noorden, door de Witte Lotus-rebellie en zijn vervolg, de Taiping-opstand, de Nian-opstand, de opstanden van de moslims en allerlei plaatselijke onrust, was de keizerlijke macht steeds minder in staat om de hemelse harmonie te handhaven. Door al het geweld was de voedselproductie en -distributie onder druk komen te staan. En dat terwijl de bevolking zich snel uitbreidde. In 1800 bestond de bevolking van China uit ongeveer 330 miljoen mensen, in 1850 waren er 120 miljoen Chinezen meer, en terwijl alleen al de Taiping-rebellie (1850-1865) het leven kostte aan – naar schatting – twintig miljoen mensen, groeide het aantal inwoners in de tweede helft van de negentiende eeuw met nog eens vijfentwintig miljoen tot 475 miljoen Chinezen. In de negentiende eeuw breidde de bevolking van China zich ondanks alle rampzaligheden met bijna de helft uit.[5] Voor al deze mensen was er noch een veilig bestaan, noch voldoende voedsel. Diegenen die geen uitzicht meer hadden op een menswaardig bestaan, en daartoe op de een of andere manier in staat waren, weken uit, onder andere naar het gebied waar de missie van Scheut was neergestreken.

Overname van het missiegebied van de Lazaristen

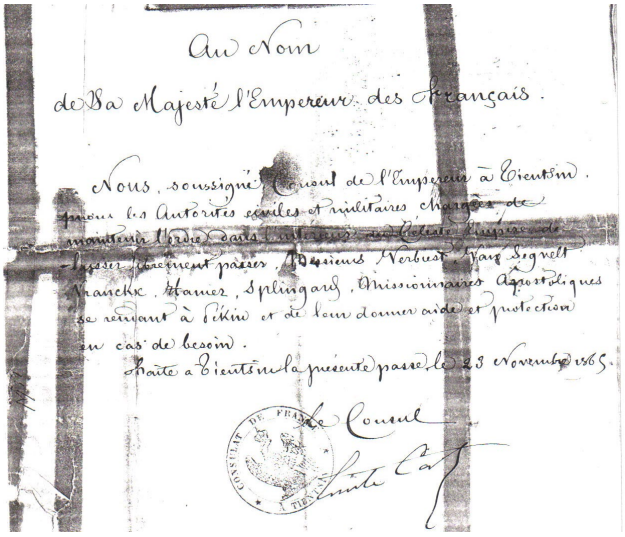
Alvorens aan het werk te kunnen gaan, moesten de Scheutisten het missiegebied van de Lazaristen overnemen. De afspraken daarover waren in Europa gemaakt. Barnabò had in Rome aan Verbist laten weten dat Géraud Bray in Xiwanzi ad interim de leiding had gekregen, in afwachting van de Belgische missie. Maar vatte deze dat ook zo op? Bij zijn vertrek uit Mongolië zou hij immers weer 'gewoon' missionaris worden, en er dus in status op achteruit gaan. Ferdinand Hamer stelde het kort na zijn aankomst aldus: "In de jaren dat hij [Bray] in Mongolien met den grootsten ijver heeft gevrocht heeft hij zich zeer aan Mongolie gehecht, bemint hij Mongolie met al zijne krachten en ware hij tevens geen volmaakt religieus die zijne oversten tot in het minste stipt gehoorzaamt, hij zoude moeijelijk uit Mongolie te verwijderen zijn".[6]

In Shanghai al was het juist Ferdinand Hamer die constateerde dat er iets mis was. In een brief schreef hij aan het hoofdkwartier in Scheutveld: "Wij hebben hier onzen intrek bij den Z.E. Heer Procureur der Lazaristen, den R.D. Aymeri waar wij zeer wel zijn, maar die naar mijn inzien ook niet meer zegt als hij kwijt wil zijn en M. Tagliabue is wel zoo wijs om weg te blijven tot wij zullen vertrokken zijn".[7] Tagliabue was tot kort voor de aankomst van de Scheutisten provicaris van Mongolië geweest en de Belgen waren natuurlijk vreselijk nieuwsgierig om uit zijn mond te horen wat hun te wachten stond. Hij kwam echter niet opdagen. Hamer had er zo zijn gedachten over.

"Onze Z.E. Heer superior stelt zich nog alles even mooi voor en in een door u gekende enthousiasme denkt Z.E. dat de zaken al geregeld zijn. Ik geloof ook dat zij al geregeld zijn,

maar ik geloof ook juist niet in onzen zin. Ten minste zoo is mijn gevoelen”.[8] Hamer was op 11 november aanwezig geweest bij een gesprek tussen Van Segvelt en een Jezuïet. Toen zijn confrater had gesuggereerd dat er wel eens moeilijkheden zouden kunnen rijzen, had deze geantwoord dat ze daar op konden wachten. Ferdinand was nog enigszins optimistisch. “Geen zorg voor den tijd, ik hoop dat alles goed zal gaan. Gij ziet, eerwaarde vrienden, ik schrijf u rondweg zoo als ik weet en meen, daarom zult gij mij genoegen doen zoo gij zulks voor u houdde en mijn brief verscheurt”.[9] Een conflict tussen twee groepen priesters, twee congregaties, dat was toch ondenkbaar…

Ook de aankomst van de paters bij de Lazaristen in Tianjin, de eerste Chinese stad op weg naar Mongolië, verliep verre van soepel. Van Segvelt schreef er een paar maanden later enigszins vergoelijkend over, maar als je goed leest was het zeker geen aangename ervaring: “De Lazaristen hadden al enige dagen vergeefs naar ons uitgekeken… Het was middernacht toen we, volkomen gebroken, in Tianjin aankwamen… Tot overmaat van ramp hadden we daar nog een teleurstelling te verwerken”.[10] In het huis van de Lazaristen, aan de overkant van de rivier, was het doodstil. “Onze [Zhang] en met hem Paul en de Chinese begeleiders [van de rijtuigen] schreeuwden zo hard ze konden. Maar helaas, geen antwoord. Men schreeuwde, men schreeuwde nog eens, men bleef schreeuwen, aan de andere kant bleef het stil. Men begon opnieuw, niet vijf keer, maar tien, vijftien, twintig keer, niemand die ons hoorde. De goede heer Thierry sliep. Wij begonnen aan het idee te wennen dat wij die nacht onder de blote sterrenhemel moesten gaan doorbrengen”.[11] In die koude novembernacht zal dat geen prettig vooruitzicht geweest zijn. Pas na negentig minuten schreeuwen kwam er een reactie en werden de reizigers binnengelaten, en (gelukkig hartelijk) welkom geheten.

Au Nom
de Sa Majesté l'Empereur des Français.
Nous, soussigné Consul de l'Empereur à Tientsin.
prions les Autorités civiles et militaires chargées de
maintenir l'ordre dans [illegible] de laisser librement passer [illegible] Verbist, Jans, Segnelt
Franchie, Hamer, Splingard, Missionnaires Apostoliques
se rendant à Pékin et de leur donner aide et protection
en cas de besoin.
Faite à Tientsin la présente passe le 23 novembre 1865.
Le Consul
CONSULAT DE FRANCE A TIENTSIN

Chinees paspoort voor Verbist, Hamer e.a. Tianjin 23 november 1865 (archief Scheut)

In Tianjin ontvingen de paters hun eerste paspoort uit handen van de Franse consul Trèves. Bij die gelegenheid was het noodzakelijk dat iedereen een Chinese naam adopteerde. De klank van de eerste lettergreep van hun achternaam werd hun Chinese familienaam. Zo kreeg Ferdinand Hamer op 23 november 1865, de zesde dag van de tiende maand van het vierde jaar van het keizerschap van Tongzhi, de naam ‘Han Meili’ aangemeten. Drüding schreef in 1901 dat Hamer ‘herdoopt werd in Han Moeo-li’ en vertaalde de laatste twee lettergrepen als ‘beoefenaar der wetenschap’. In de Chinese tekst van hun vrijgeleide naar Peking voegde de

Franse consul nog toe: “Overal waar deze missionarissen passeren, moet men hun beveiliging speciale aandacht geven… en hun vertrek op geen enkele manier verhinderen, om daarmee duidelijk te maken dat het Verdrag [uit 1860] altijd van kracht zal zijn”.[12] Tijdens hun tocht naar Peking namen Ferdinand Hamer en de andere missionarissen echter geen enkel risico. Toen ze voor het eerst in een Chinese herberg overnachtten ‘legde ieder zich op eene brits… den geladen revolver naast zich als wapen tegen het chineesch roovergespuis’.[13] Missionarissen waren niet alleen mannen met grote idealen, het waren ook realisten – als historicus ben je de eerste keer verbaasd om het in de documenten te lezen, maar je constateert: westerse moderne wapens waren blijkbaar een vast onderdeel van hun uitrusting.

In Peking werden Hamer en zijn confraters, zo meldde deze, buitengewoon vriendelijk ontvangen door bisschop Mouly. Bovendien maakte hij daar kennis met de Nederlander Antoon Smorenburg die al sinds 1854 in China werkzaam was, de laatste jaren vooral als leraar Frans aan Chinese diplomaten. Verbist kon de kennismaking met de bisschop met wie hij vier jaar eerder op emotionele manier afspraken had gemaakt over het overnemen van de Mongoolse missie nu hernieuwen. Dat resulteerde bovendien voor het eerst in een echte overdracht van kennis. Verbist schreef dan ook enthousiast vanuit Peking: “Mgr Mouly heeft veel belangstelling voor onze congregatie en hij verzekert ons een groot succes als wij ieder jaar voor nieuwe missionarissen kunnen zorgen. Hij zegt me dat er in Mongolië honderd personen als personeel aan de missie verbonden zijn. U ziet, dat vraagt om een goed beheer. Er zijn in de missie al elf kapellen gebouwd en een klein huis voor de missionaris, maar men kan er maar een keer per jaar missie geven bij gebrek aan priesters”.[14] Verbist, goedmoedig als hij was, liet zich graag een roze toekomst voorspiegelen door de oude prelaat. “Het leven in Mongolië is spotgoedkoop. Men vindt er alles, wij zullen er geen gebrek hebben. Alles [wat we gehoord hebben] is overdreven. Het is onvoorstelbaar wat het land te bieden heeft”.[15]

Toch was er een addertje onder het gras. Mouly vertelde Verbist over de bloei van het seminarie van Xiwanzi. “Er zijn vier jonge priesters, zeven diakens, een onder-diaken en een twintigtal leerlingen. Helaas zijn de verst gevorderden al Lazaristen en die zullen ons verlaten. Die tactiek van de Lazaristen kan ons nog heel wat moeilijkheden bezorgen, want het schijnt dat de studenten en de elf Chinese priesters daar helemaal niet wegwillen. Men zegt zelfs dat ze bij ons zullen willen blijven”.[16] Chinese priesters, of toekomstige priesters, het lijkt erop alsof de Belgische missionarissen daar nog nauwelijks eerder van gehoord hadden. Verbist besefte tegelijkertijd hoe hard zijn groep, die uit niet meer dan vier missionarissen bestond voor heel Mongolië, hoe dan ook aanvulling nodig had.

Voor de paters naar hun missiegebied konden vertrekken, moesten ze nog dagen wachten op hun definitieve paspoort. Verbist ontdekte in die tijd dat Ferdinand Verbiest, zijn Belgische voorganger van twee eeuwen eerder, nog steeds beroemd was in sommige kringen. Die beroemdheid leverde volgens Ferdinand Hamer zelfs bescherming op: “Terwijl er sedert dien tijd groote vervolgingen hebben gewoed en alles van de christenen verwoest is, is nog het graf van pater Verbiest gespaard, ofschoon er op de zerk een kruis was gegrift’.[17] Daarom veranderde de leider van Scheut zijn Chinese naam ‘Wei Nganki’ in die van Ferdinant Verbiest, ‘Nan Hoaijen’.[18] Zo kon hij in zijn relatie met de Chinezen leunen op het gezag van de Jezuïet.

Op 27 november kwam dan eindelijk het definitieve paspoort. In dat document, waarin verwezen werd naar de keizers van Frankrijk en China, kon iedereen in het Chinees lezen: “Omdat ik, minister [Henry de Bellonet], heel goed weet dat meneer Nan een heel bekende geleerde in ons land is, dat zijn talent en zijn deugd excellent zijn, vraag ik vriendelijk aan alle functionarissen, zowel burgerlijk als militair… om meneer Nan vrij te laten passeren om het geloof te prediken… Hij kan terreinen huren, landbouwgrond kopen, zalen van de Heer

van de Hemel bouwen – katholieke kerken – en huizen: laat hem zijn gang gaan”.[19] Tot slot wees de Franse zaakgelastigde in Peking nog weer eens nadrukkelijk op de verordeningen in de verdragen van 1860. Eindelijk was het dan zo ver: de Scheutisten konden afreizen naar het noorden.

Welkom in Xiwanzi, Mongolië

De Grote Muur (William Alexander, 1793)

Ook de weg naar hun eindbestemming was weer van een erbarmelijke kwaliteit. Vranckx begreep dat de ‘keizerlijke route’ tenminste duizend jaar oud was, maar, zo stelde hij, in die tijd wisten de Chinezen nog niet hoe je een weg moest aanleggen. Het was meer een verzameling stenen. “Geloof niet dat ik overdrijf… Wij hebben gesprongen van het ene blok naar het andere; onze schoenen kunnen het getuigen”.[20] Een ritje van Hamer met een ezel eindigde in een valpartij, maar zonder blijvend letsel. Hamer voelde de steun van boven. “Die niet willen geloven dat God zijne missionarissen bijzonder beschermt, moeten maar hier komen, dan kunnen zij het alle dagen zien”.[21] Maar aan alle ellende kwam een eind bij de Grote Muur, bij de stad Kalgan (Zhangjiakou) aan de Chinese Muur. De reizigers werden daar opgewacht door een deputatie onder leiding van Géraud Bray, de Lazarist die op dat moment de leiding had over het vicariaat Mongolië. De Franse provicaris was in het gezelschap van vijf bekeerlingen en hun begroeting moet grote indruk op Hamer gemaakt hebben. “De christenen hadden hunne hoeden op met roode kwasten en maakten voor ons de driedubbele kniebuiging op twee knieën en met het hoofd tegen den grond. Wij waren geroerd door den ijver van deze goede Chineezen die zoo verre waren gekomen om hunne nieuwe geestelijke vaders af te halen”.[22] De Scheutisten wilden natuurlijk zo snel mogelijk naar Xiwanzi, maar dat was niet de bedoeling. “Die twee dagreizen verdeelden wij in drie omdat M. Bray niet gaarne had dat wij tegen den avond aan kwamen. Wij stelden ons tot zijne dispositie”.[23]

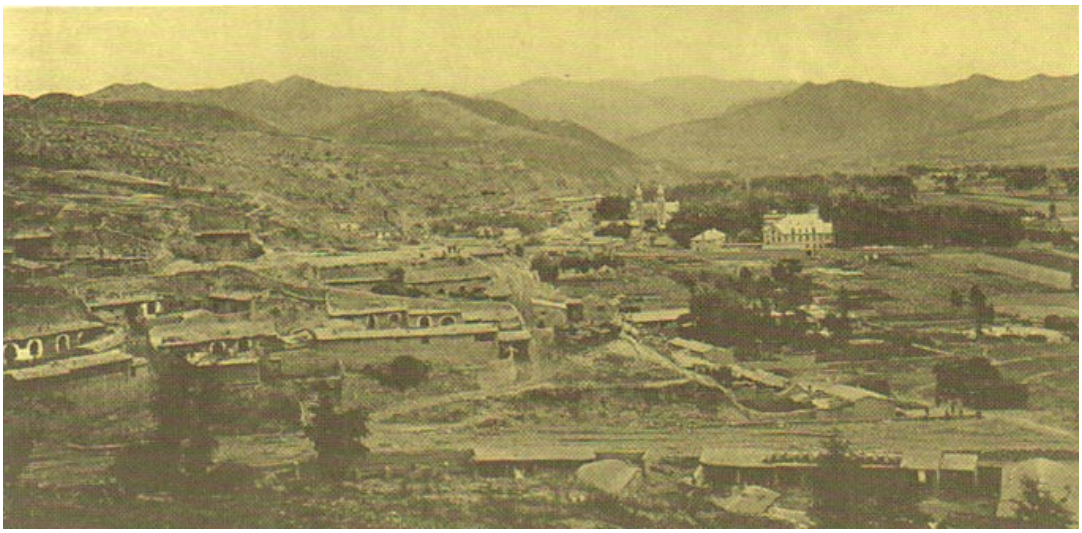
De Belgische paters begrepen nog niet dat hun aankomst een bedoeling had. Het verschijnen van de nieuwe Europese geestelijken moest imposant zijn voor de nieuwbekeerden en minstens evenzeer voor anderen: Chinese ambtenaren (mandarijnen, zoals ze in die dagen genoemd werden) en de heidenen, de niet-christenen, het doelwit van alle bekerings-activiteiten. Er werd een plechtige stoet geformeerd. “Den anderen dag, toen wij vertrokken, was onze karavaan met 6 paarden vermeerderd, want de Chineesche christenen die ons tegen waren gekomen, hadden ieder een Mongoolsch paardje bij zich. Twee reden er voor op 50 passen afstand den weg voor ons te bereiden, en de andere volgden ons. Nu had onze stoet wezenlijk een deftig aanzien gekregen”.[24] Ze passeerden de Grote Muur en bevonden zich in Mongolië. Vranckx werd lyrisch: “Een tweede deputatie kwam ons tegemoet. Men bereidde ons dus een echte huldebetuiging. Wij wensten niets liever dan ons nieuwe vaderland te zien, het gigantische veld toevertrouwd aan onze arbeid, dat wij geadopteerd hadden!”.[25] Ook Hamer werd die laatste dag overweldigd door de manier waarop hij en zijn collega’s verwelkomd werden: “Woensdag reden wij dan in eene heele stoet en aanhoudend zagen wij onze karavaan vermeerderen tot dat wij 1 à 2 uren in het gezicht van Xiwanzi waren… Op een kwartier afstand ontvingen wij eene deputatie van 4 jonge priesters, die sedert 2 maanden gewijd waren en nog niet op missie waren geweest”.[26]

En toen barstte het feest los. “Toen wij door de bewoners gezien werden, losten zij eene massa kanonschoten en in het begin van het dorp stond het volle muziekcorps om ons in te halen. Zoo trokken wij dan het dorp binnen, terwijl de kanonnetjes voortgingen met op hunne manier te bulderen en de Chineesche klokken boven de kerk en in het seminarie hun tik, tik, tik lieten horen”.[27] De paters werden letterlijk overdonderd. “In Xiwanzi wonen ongeveer 1800 mensen en op drie families na waren ze allemaal katholiek… Ze waren allemaal in feestkledij, de priesters van het seminarie voorop, de kinderen en de ouderen, de mannen en de vrouwen”.[28] De indrukwekkende intocht was nog lang niet voorbij. “Wij gingen direct naar de kerk om God te bedanken voor den gelukkigen afloop onzer reis, terwijl de christenen hunne Chineesche gebeden met de onze vereenigden. Daarna begaven wij ons naar het seminarie, waar 12 theologanten en daarna 16 studenten ons kwamen verwelkomen”.[29] Drüding vatte de aankomst van de Scheutisten 36 jaar later prachtig samen: “Zoo hadden zij dan gelukkig het doel van hun reis bereikt op 6 december, het feest van St. Nicolaas, die in Nederland zoo zeer vereerd wordt. In het vaderland waren de verrassingen voor jong en oud gereed; in het verre Oosten werden ook geschenken gewisseld: de christenen hadden ijverige missionarissen en apostels ontvangen, dezen hetgeen zij zoo lang hadden gewenscht, een veld van werkzaamheid in heidensche landen”.

Het leven leek voor de missionarissen één groot feest. Twaalf dagen na aankomst schreef Alois Van Segvelt aan zijn familie: “Op het seminarie zijn de maaltijden zeer goed. Wie zou hier geen rijst eten, en alle dagen hebben wij zeer heerlijk vlees: varkensvlees, rundvlees, lamsvlees enzovoort. Het vlees is hier niet duur… Wild is er in overvloed: patrijzen, fazanten zoveel als men maar wil, zoveel als men op kan. De jacht is vrij”.[30] Waren de paters per vergissing in het aards paradijs, of in luilekkerland beland?

Er was voorlopig slechts één probleem, de Mongoolse winter. Maar met de juiste kleding was ook dat probleem niet onoverkomelijk. “Wij dragen allen schapenhuiden”, schreef Ferdinand Hamer. “De onderklederen zal ik niet afzonderlijk beschrijven, alleen aanmerken dat die buitengewoon van watten voorzien zijn, zelfs de broek is zo dik van de watten, dat die alleen recht op kan staan. Laarzen en schoenen zijn van een stof die veel overeenkomst heeft met dik fluweel, waarvan de zolen juist zo dik zijn als de rug van mijn brevier”.[31] Van Segvelt zei het kernachtig: “Wij zitten van de voeten tot het hoofd in de huiden. Geen deel

van het lichaam, behalve de neus, wordt aan de noordenwind blootgesteld. Als men mij zou wegen in mijn nieuwe kostuum, zou ik zeker vijftien kilo zwaarder zijn”.[32]

Xiwanzi (archief Scheut)

Om hun behouden aankomst te vieren, te bedanken voor het welkom en natuurlijk ook om van de gelegenheid gebruik te maken kontakten te leggen, organiseerden de paters van Scheut in de open lucht, bij 18 graden onder nul, een diner voor honderd genodigden met wie ze een goede band wilden hebben: de studenten van het seminarie, Chinese geletterden, de hoofden van de christelijke families (een erewacht), en de muzikanten. Belangrijke gasten waren de catechisten, Chinese medewerkers die door de missie betaald werden om hen te helpen op die plaatsen waar ze wegens onderbezetting voorlopig nog niet zelf konden komen, die uitzochten waar missiemogelijkheden waren, godsdienstles gaven en preekten voor gedoopten, nog niet-gedoopte bekeerlingen (catechumenen) en potentiële bekeerlingen. Hamer schreef het verslag. “Als wij dan ook onze buikjes gevuld hadden met twee fesanten, een groot kieken en een goed stuk varkensvleesch, alles zoo goed bereid dat men het niet beter kon wenschen, moesten wij ook nog eens gaan zien waar de 120 pond vleesch bleven. Wij deden dan in corps de ronde, eerst bij de grande noblesse, die zat in eene kamer naast de keuken: dit waren de eerste catechisten… Toen bij eene mindere soort, namelijk de eerewacht, en eindelijk bij het corps muzikanten, zangers, koorknapen etc… Allen waren zeer voldaan: zij hadden bouillon, vleesch in overvloed, gezouten gras en een specie van legumen en *o tempora o mores*, zij hadden rijst gegeten… Wat kregen zij te drinken zult gij zeggen? Wel, antwoord ik, voor een gala diner is niets te goed, wijn was er op tafel, wijn dat is bij de chineeschen een drank gemaakt uit rijst… Toen de tafel was afgeloopen begon de serenade onder den blooten hemel, dan werd er voor ons ieder een stoel gezet en in een halve cirkel stonden zij er allen voor ons, maakten diepe kniebuigingen en een bachelier in de chineesche letters deed het woord”.[33] Er werd nog koffie en thee gedronken, de pijp werd opgestoken en de Chinezen betuigden hun dank met de kowtow: “Eenige deden nog de manoeuvres voor ons zoo als men voor de grootste mandarijns slechts doet”.[34] De paters van Scheut hadden zich voor het eerst gemanifesteerd in Mongolië. En zoals de zoon van een kruidenier, de Hollandse rekenmeester, betaamde, eindigde Ferdinand Hamer met de

rekening: “En wat heeft nu de gala diner gekost voor 100 man? 30 francs”.[35] Omgerekend zeven euro.

De eerste problemen

De missionarissen van Scheut waren niet naar Mongolië gekomen om feest te vieren. Al heel snel gingen ze aan het werk. Maar, zoals al eerder aangegeven, wat konden vier paters en een knecht beginnen in het gigantische Mongolië. Het gebied was de afgelopen paar jaar ietwat verwaarloosd door de Lazaristen, die hun kernactiviteiten immers naar Peking verplaatst hadden. Bovendien wisten die dat hun taken zouden worden overgenomen door de Scheutisten, en dat lijkt evenmin een stimulans geweest te zijn om flink te investeren.

Al snel werd bijvoorbeeld duidelijk dat het provicariaat flink in de schulden stak. En dan te bedenken dat de Lazaristen in Mongolië over aanzienlijk meer geld konden beschikken dan hun Belgische opvolgers. Ze hadden extra inkomsten door Chinese indemniteitsbetalingen aan Frankrijk als gevolg van de oorlog in 1860: 30.000 francs per jaar. Ze kregen bovendien geld uit de opbrengst van roerende goederen en kapitaal in Peking. Toen na tien maanden de balans werd opgemaakt, bleek Mongolië een deficiet te vertonen van bijna 40.000 francs, waarvan alleen al 20.000 francs op de begroting van de weeshuizen van de Sainte-Enfance. Théophile Verbist, superior en provicaris, voelde zich gedwongen om de schulden over te nemen, en zoals Scheut-geschiedschrijver Daniël Verhelst het fijntjes zegt: “Alles werd in der minne geregeld, maar voor de vrede heeft hij de hoogste prijs betaald. Hij hoopte dat de goede Voorzienigheid medelijden zou hebben en op een of andere manier in de materiële behoeften zou voorzien”.[36] Een ander probleem was dat het nog een vol jaar zou duren voor Verbist weer een subsidie van de Sainte-Enfance en de Propagation de la Foi in Parijs kon verwachten. Vergeefs deed hij een beroep op de Franse organisaties om tussentijds steun te mogen vragen aan hun Belgische afdelingen. Er zat daarom niets anders op dan her en der te gaan bedelen en te lenen. Zo slaagde Verbist erin om dankzij een vriend een voorschot op te nemen bij een bank in Shanghai, maar hij was ook gedwongen bij Chinese geldhandelaren te lenen – en die rekenden een rente van 30 à 40 procent per jaar! De paters, die zich kort na hun aankomst zo rijk waanden, moesten weldra meer dan één stap terugdoen. In de officiële geschiedschrijving van Scheut is het vastgelegd: “De vier eerste Scheutisten behoorden tot de gegoede burgerij en zoals de doorsneepriesters sloten zij zich aan bij de algemene burgerlijke levensstijl. Hun seminarievorming versterkte zelfs deze burgerlijke tendens. Nu leerden ze in het missieleven de armoede kennen. Door de grote geldnood werden ze verplicht de armoede van hun christenen te delen”.[37] Die klap moet vreselijk hard zijn aangekomen.

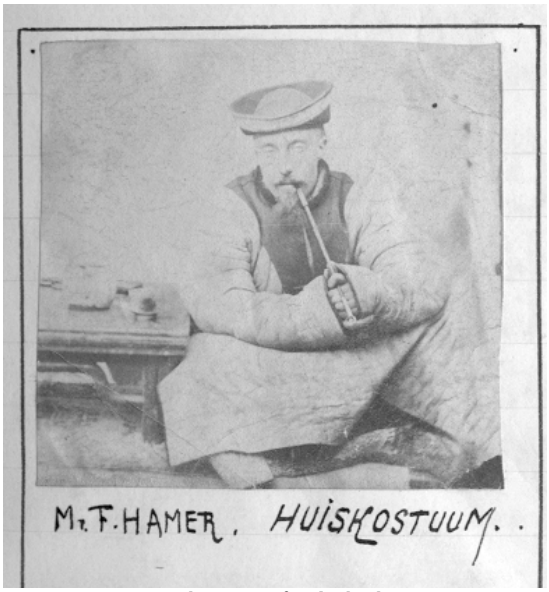
In die tijd werd het de paters van Scheut ongetwijfeld duidelijk hoezeer missie en geld met elkaar verbonden waren. Alleen al bij de missiepost in Xiwanzi was een grote groep mensen in dienst. Maar geld was een middel, geen doel. De paters waren met grote idealen naar het Verre Oosten gereisd, ze waren gekomen om een deel van het Chinese keizerrijk te winnen voor het katholieke geloof. Dáár ging het om! Kort na zijn aankomst besefte Verbist evenwel dat met vier priesters maar weinig te bereiken was. Op 14 januari 1866 stuurde hij twee brieven naar zijn confrater Jaak Bax, die hij als directeur in Scheut had benoemd om in België de zaken te bestieren. De eerste was openbaar en enthousiast, de tweede intiem en met af en toe een volstrekt andere toon. “De missionaris kan nauwelijks een keer per jaar missie doen”, waarmee hij onder meer bedoelde de bekeerlingen te bezoeken, de mis te lezen, te dopen en biecht te horen. “Bij gebrek aan priesters beperkt men er zich toe de achtergelaten

heidenen op het hart te drukken om bij een eventueel overlijden volmaakt berouw te hebben, want zolang ze bij het verblijf van de missionaris niet ziek zijn, sterven ze [in dat geval] zonder [de laatste] sacramenten".[38] De ene ramp na de andere stapelde zich op. "Twee heidense dorpen verlangen het christendom te omarmen. Bij gebrek aan missionarissen zendt men een brave christen om hen de geloofsregels uit te leggen. Ze zetten door, menigeen heeft al een lange reis gemaakt om [hier] het doopsel te ontvangen, maar we hebben niemand om die kostbare vrucht van de genade te oogsten!".[39] Verbist werd heel emotioneel: "Ik kan dit niet aan U schrijven zonder in tranen uit te barsten".[40] En hij vervolgde: "Hoe vaak heb ik niet tegen mezelf gezegd: als ik had geweten wat ik nu weet, dan zou ik hemel en aarde bewogen hebben om hier met twee of drie keer zoveel [priesters] aan te komen. Maar, helaas, U weet het wel, de inlichtingen van de Heilige Stoel ontvangen… gaven mij al enige reserves".[41]

De algemeen overste was, zo besefte hij nu ook, te naïef geweest. Te veel waarschuwingen en indicaties, onder andere van Ferdinand Hamer, had hij in de wind geslagen. Maar het was nog niet te laat, als er maar meer priesters naar China kwamen. De brieven van Verbist en zijn confraters naar Europa en ook de onderlinge correspondentie in China stonden dan ook vol met urgente oproepen om te werven. Verbist was zelfs bereid om de statuten van de missie uiterst soepel toe te passen. Daarin was bijvoorbeeld een noviciaat vastgelegd en een proeftijd van twee jaar om de roeping van priesters die zich aanboden stevig te testen alvorens ze uit te zenden naar Azië. Gezien deze omstandigheden was echter iedereen nu bij wijze van spreken welkom – dat leverde missionarissen op die op korte of langere termijn nog wel eens ongemotiveerd bleken te zijn of ongeschikt bevonden werden. Op verzoek van Verbist maakte ook Hamer een lange lijst van kandidaten in Nederland[42] en schakelde zelfs zijn familie in om die voor Scheut te winnen.

Kort voor zijn vertrek naar China was Verbist al bereid geweest om een priester te accepteren die hij nog niet ontmoet had: Andries Jansen, waarschijnlijk op gezag van Ferdinand Hamer. In China ging hij zelfs tegen zijn principes in. De Nederlandse Lazarist Antoon Smorenburg, waar de Scheutisten in Peking kennis mee hadden gemaakt, voelde zich niet thuis bij de Fransen en wilde de overstap maken naar de nieuwe congregatie, waar hij zich qua cultuur en taal veel meer verbonden mee zei te voelen. In tegenstelling tot Verbist en de anderen beheerste deze de Chinese taal en hij had een langdurige ervaring in de omgang met de Chinezen, tot zelfs op hoog niveau door zijn werk aan diplomaten als docent in de Franse taal. Dat was natuurlijk een *asset* van de eerste orde. Toch vertrouwde de provicaris het niet. Al in Peking had hij Smorenburg ontmoedigd om die stap te zetten, en toen deze bleef aandringen schreef hij hem: "Jong en zonder ervaring moet ik rekening houden met de ervaring van anderen om nooit van beter georganiseerde congregaties leden over te nemen die daar onder welk voorwendsel dan ook uit willen vertrekken"[43]. Verbist had echter geen keus; hij nam Smorenburg na langdurig manoeuvreren definitief op in de congregatie. Maar toch was het wel verstandig? "Ik verzeker U dat ik dat *contre coeur* doe, ondanks de grote diensten die hij ons kan bewijzen", verzuchtte hij tegenover Bax in België.[44] Een paar maanden later, einde 1867, was Verbist helemaal zeker van zijn zaak en besloot zelfs hem formeel als zijn opvolger aan te wijzen.

Ferdinand Hamer op missie in Oost-Mongolië

uit het Hamer familie-boek

Bij aankomst in Mongolië kwamen de Scheutisten voor het eerst in aanraking met de inlandse priesters van hun vicariaat. Het bestaan van Chinese priesters was geen nieuw verschijnsel. In de jaren van de grote christenvervolgingen werd de rooms-katholieke kerk in Peking, na het gedwongen vertrek van de Europese missionarissen, zelfs in stand gehouden door de Chinese Lazarist Matthias Xue (1780-1860). Maar ook hij voelde zich gedwongen om uit de hoofdstad te vluchten en hij reisde over de Grote Muur naar het noorden waar hij in Xiwanzi een nieuw christelijk hoofdkwartier vestigde. Xue sprak vloeiend Latijn en was bekwaam genoeg om volwaardig te functioneren als hoofd van de katholieke gemeenschap in Mongolië.

Maar na de Opium-oorlog kwamen Franse missionarissen terug in China. Buiten de verdragshavens mochten zij zich echter niet vestigen. Daarom hield Joseph Mouly, die weldra als apostolisch vicaris door Rome werd aangesteld om leiding te geven in een groot gebied in het noorden, Xiwanzi aan als 'hoofdstad'. Eerst in de omgeving en later in Xiwanzi zelf kwam er een seminarie om Chinezen en Mongolen op te leiden voor het Europese priesterschap. De studenten leerden daar onder meer Europese theologie, filosofie en Latijn, een taal die tevens fungeerde als *lingua franca* in de communicatie met aankomende Europese priesters die het Chinees nog niet machtig waren. Bij aankomst van de Scheutisten waren er op het seminarie van Xiwanzi maar liefst 27 priesterstudenten. Bovendien was er een tiental Chinese en Mongoolse priesters werkzaam in de regio.

Eén van de problemen die moesten worden opgelost was de status van de Chinese priesters en priesterstudenten. Waren die gebonden aan de missie van de Lazaristen of waren die gebonden aan de missie in Mongolië? Volgens Ferdinand Hamer twijfelde de Franse provicaris ad-interim. "Die goede man hangt tusschen twee, ik geloof zelfs niet wetende wat te doen. Van den eenen kant domineert bij hem de liefde voor zijne congregatie en als zoodanig zoude hij gaarne de jonge priesters en zelfs de theologanten met zich uit Mongolie zien verwijderen. Van den anderen kant om zijne liefde voor deze missie zoude hij ze ons

misschien wel willen laten, ofschoon Z.E. voor het laatste niet regt uit komt, maar dat men natuurlijk moet afleiden uit de woorden die hij onze geachte superior antwoordde, toen Mr. Verbist eens aan Mr Bray zeide: 'Vraagt het de jongeliên rondweg af, en die dan met u blijven, stuurt die naar een ander seminarie b.v. Peking of elders'. Antwoordde Mr Bray: 'Dat nooit!'"[45] Voor Scheut, en dus ook voor Hamer, was het van het grootste belang dat de inlandse priesters in Mongolië bleven: "Ik voor mij zou wenschen dat allen bleven; het zijn waarlijk voorbeelden van discipelen en deugd".[46]

Al snel bleek dat Bray al zijn priesters en seminaristen naar Peking wilde overplaatsen; maar dat was tegen de zin van hun ouders. De zaak liep zeer hoog op. "Zij zeiden: die jonge levieten zijn onze mannen, voor Mongolië hebben wij ze afgestaan, maar niet voor de Lazaristen. Zij spraken zeer hevig… Dag en nacht werd [door de families] in het dorp gewaakt om het vertrek tegen te gaan".[47] Verbist maande tot kalmte en bereikte dat iedereen min of meer zelf mocht beslissen wat hij wilde, met als gevolg dat drie Chinese priesterstudenten bereid waren om zich bij de missieactiviteiten van Scheut aan te sluiten. Ze werden overigens niet geaccepteerd als leden van de congregatie, daar waren de Scheutisten nog niet aan toe.

Verbist en Bray hadden nog een ander compromis moeten sluiten. De nog aanwezige Lazaristen waren door de in Europa gemaakte afspraken over de overdracht van hun missiegebied nauwelijks meer gemotiveerd om te blijven. De Scheutisten hadden gedacht dat ze hun eerste jaar in Mongolië volledig zouden kunnen besteden aan het leren van de taal. Verbist en Bray kwamen moeizaam overeen dat Scheut de missie in het oostelijk gebied, waar al in lange tijd geen missionaris meer geweest was, onmiddellijk zou overnemen. De Lazaristen waren bereid tot de komst van een tweede Scheut-caravaan, die in het najaar van 1866 verwacht werd, in het westen van het gebied nog even op de winkel te passen, maar niet langer dan tot september van dat jaar. Ook waren ze bereid om hun missiepost in Xiwanzi op te geven.

Een concrete afspraak was dat Ferdinand Hamer samen met de pas gewijde Chinese priester Petrus Lin en Vincentius Fan naar het oosten van het missiegebied zou trekken. Hun opdracht was om een boedelscheiding tot stand te brengen, om het gebied te verkennen en er missie te doen. De jonge Hamer werd aangesteld als assistent van de ervaren Alois Van Segvelt die later in het jaar 1866 als pastoor van Oost-Mongolië elders zijn residentie zou houden. Lin, die evenals Hamer volwaardig priester was maar van Chinese afkomst, werd tot diens assistent benoemd. Op 26 januari 1866, anderhalve maand na zijn aankomst in Mongolië, vertrok Ferdinand Hamer met Fan, Lin en de broer van Lin die ingeschakeld werd als knecht, gids en koerier.

Hamer kon nog nauwelijks Chinees spreken of lezen. En zelfs zijn Latijn stelde niet veel voor. "Het meeste dat mij spijt is dat ik niet meer gemak heb mij in het Latijn uit te drukken. Had ik [toch] deze gaaf…"[48] Bij Lin was dat anders: "Een jonge priester… die het beste Latijn spreekt van allen".[49] Voor hun vertrek in de koude winter gingen Hamer en Lin eerst nog samen een paar keer op stap om te kijken of het wel boterde. Dat pakte gelukkig goed uit, hoewel het even wennen was. Alleen al het weer was afschrikwekkend: "Hier is niet veel plaisir aan, omdat het ijs aan den baard vriest"[50]. Met tegenzin nam hij de gewoonte over om een pijp van een ander over te nemen en er een trekje van te nemen: "Dit is eene gewoonte die mij in het begin erg tegenstond".[51]

Op het laatste moment zag het er nog even naar uit dat de tocht helemaal niet zou doorgaan. Christenen uit een van de regio's die Hamer en Lin van plan waren te bezoeken, een gebied

dat ‘Zwarte Wateren’ genoemd werd, kwamen vertellen dat het bij hen door droogte en hongersnood uitermate onveilig was geworden. De bewoners van de streek, die niets meer te eten hadden, trokken als gevolg daarvan in gewapende bendes rond om zich gewapenderhand voedsel te verschaffen. Was het wel verantwoord om naar dat gebied te vertrekken? Verbist dacht dat het zo’n vaart niet zou lopen, want er was door de locale autoriteiten al een beroep op Peking gedaan om troepen te sturen. Bovendien, zo redeneerde hij, ging het de roofbendes slechts om materiële zaken. En hij gaf Hamer nog een laatste advies: “Laat ze U maar alles afnemen, als ze U het leven maar laten”.[52] Als je dat zo leest vraag je je af of Verbist wel verantwoord handelde om een jonge man van vijfentwintig jaar zonder enige ervaring meer dan honderd kilometer op missie te sturen. Achteraf blijkt dan ook dat de missionarissen wel degelijk rekening hielden met de boodschappers van de Zwarte Wateren. Uit de bewaard gebleven dagboeken van Hamer en Lin blijkt immers zij niet meteen naar dat gebied gingen, maar zich voorzichtigheidshalve ophielden in de omgeving van de Grote Muur. Zo reisden zij in zuidoostelijke richting naar Jehol (tegenwoordig Chengde), het keizerlijke jachtgebied. Ook dat was echter een barre tocht. “Een paar maanden geleden hadden drie tijgers vier mensen en heel wat paarden verscheurd en bandieten beroven alle mensen… De wegen zijn slecht, regelmatig kwamen we per dag niet verder dan een paar kilometer”.[53]

Vurige Chinese christenen?

Ferdinand Hamer was in feite de eerste Scheutist die zelfstandig op missie ging. Je vraagt je dan natuurlijk onmiddellijk af wat er van zijn missioneringsactiviteiten terecht kwam. Nic. Schneiders vertelde er iets over in zijn Hamer-boek. Trots vermeldde hij dat Hamer in het christendorp ‘Thienthantse’ bij Jehol ‘om 11 uur de H.Mis las voor de catechumenen. De jonge missionaris was blij als een kind, toen hij die schoone uitslag zag van het missiewerk en de vurigheid dier eenvoudige bekeerlingen. “Wij hebben in al de huizen der nieuwe christenen een bezoek gebracht en waren zeer getroffen, toen wij zagen, hoe zij alle afgodenbeelden en heidensche platen vernield hadden, zoodat de teekens der verwoesting nog op de muren zichtbaar waren”’.[54]

Schneiders wilde – zo wordt duidelijk bij bestudering van de bronnen – zijn lezers een mooi voorbeeld schilderen van de missie en zette ze op het verkeerde been, zoals dat in de missielectuur in zijn tijd wel vaker voorkwam. Hij had het dagboek van Hamer gelezen, dat deze op 17 februari aan superior Verbist stuurde. Waren de catechumenen vurig? Het is maar hoe je het bekijkt. De vurigheid had niet zozeer met het geloof te maken, als wel dat de bekeerlingen bij aankomst van de Europese priester het gebruikelijke vuurwerk afstaken. “De neophyten [nieuwgelovigen] schoten dat het klapte”,[55] schreef de missionaris. Hoe reageerden ze toen Hamer op 5 februari de mis opdroeg? Dat weten we niet. Hamer zette andere accenten. Zijn Chinese priesters hadden hem, zeer tegen zijn zin, overgehaald om op de meest pompeuze manier op te treden. Zo moest hij onder andere in vol ornaat arriveren. “Ik weet nog niets van den Sin-zeden, maar blijf nog van contrarie gevoelen tot ik door den ondervinding heb geleerd”.[56] Hamer had veel liever in alle bescheidenheid gehandeld. Hij gebruikte letterlijk de woorden uit het evangelie van Mattheüs (10 :16): “Ik zend U als schapen onder wolven. Wees voorzichtig als slangen”. Belangrijk was echter dat hij wél luisterde naar de adviezen die hij kreeg. Een essentiële rol daarbij speelde de plaatselijke betaalde helper, de catechist, die namens de missie de zaken in het christendorp bestierde.

Thienthantse was typisch zo’n dorp dat was gesticht doordat de missie een lap grond gekocht had waar Chinezen die uit het eigenlijke China gevlucht waren, zich konden vestigen

op voorwaarde dat ze zich bekeerden tot het katholieke geloof. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat Hamer rapporteerde: “De catechist schijnt mij een zeer geschikt man, want de zaken zijn goed aan hem toevertrouwd. ’s Morgens en ’s avonds komen er geregeld 150, waarvan er circa 30 het heilig doopsel ontvangen hebben, naar de gebeden en de instructie [catechismusles]”.[57] Hebben we dit niet gelezen in de beschrijving door Chateaubriand van de reducties in Paraguay? Het bijwonen van de godsdienstoefeningen, tweemaal per dag, was een voorwaarde om in het landbouwdorp te mogen wonen. In zijn eigen verslag schreef Hamer: “Bij het huisbezoek bij de christenen was overal dezelfde vraag, namelijk zij hebben hunne huissieraden als heidense… platen alle verbrand en nu zijn hunne muren zonder versiersels. Zij smeken dus dringend om platen”.[58] Het ging Hamer natuurlijk niet om wandversieringen en daarom voegde hij er nog aan toe: “Bijna niemand heeft een roozenkrans en in een christenhuishouding voegt het ook dat er een crucifix [kruis] is. We hebben alles gegeven wat wij hadden”.[59] Wat moeten wij achter dit verslag zoeken? Mijn verklaring is dat de Chinezen ‘heidense’ voorwerpen als een talisman meegenomen hadden op hun gevaarlijke reis naar het noorden. Om in leven te blijven, met behulp van een stukje christelijke grond, waren zij genoodzaakt om die voorwerpen te verruilen voor christelijke symbolen. En wie zou dat niet doen als het om leven en dood gaat? Ferdinand Hamer liet zich in zijn jeugdige naïviteit nog overdonderen. Lin merkte tenminste op: “Vader Hamer heeft niet geaarzeld om uit te roepen: ‘Ik zou nooit geloofd hebben dat [de christenen in deze dorpen] ons zo goed gezind waren’”.[60]Wat voor indruk zou Hamer op de wellicht angstige en onzekere nieuwe bewoners van zo’n christendorp gemaakt hebben. Hij vertelde het zelf: “De christenen hadden nog veel vrees voor priesters. Dat vooroordeel bestaat veel bij de heidenen”.[61]

In die dagen maakte ook pater Van Segvelt een verslag over de missie. Daarin mopperde hij: “Hoevelen onder [de christenen] bidden nooit, bidden weinig, bidden slecht, horen slechts zelden een preek, biechten slechts een keer per jaar ten tijde van de missie”, dat wil zeggen wanneer een priester zijn jaarlijkse ronde deed. Het resultaat was er dan ook naar. “Na het bezoek van de priester zinken ze weer langzaam weg in zorgeloosheid, lauwheid en soms zelf in een funeste onverschilligheid”.[62] Hoe belangrijk was het dan niet dat er een catechist aanwezig bleef om de discipline er in te houden! Het was verstandig van Hamer om zich door zo’n catechist te laten leiden als hij op missie kwam.

Hamer, een eenzame Europese missionaris in het binnenland, was in hoge mate afhankelijk van anderen. Geld dat in Europa verzameld was ten behoeve van de missie, werd voor een niet onbelangrijk gedeelte gespendeerd aan salarissen. Er waren allerlei soorten knechten, koeriers (China kende in die tijd geen openbare postdiensten), gidsen en wat al niet meer. Volgens Van Segvelt ‘werd een derde van de bevolking van Xiwanzi door de missie onderhouden’.[63] Bovendien moesten ook de geestelijke medewerkers betaald worden. Behalve de catechisten waren er zogenaamde dopers. Die trokken als freelance catechisten de streek door, op zoek naar potentiële bekeerlingen. In geval van nood, zoals bij ouderen die op sterven lagen, bij vondelingen en (andere) stervende kinderen, konden zij ter plekke dopen en zo hun ziel voor de eeuwigheid redden.

In zijn hagiografie van Hamer ging Nic. Schneiders het onderwerp van de feitelijke missionaire aanpak zorgvuldig uit de weg, maar voor de Jezuïet Drüding was het in de nimmer in druk verschenen biografie geen enkel probleem. Ook hij stelde zich de vraag wat voor soort mensen overgingen tot het katholieke geloof. Zouden, zo vroeg hij zich letterlijk af, ‘de heidensche ingezetenen zoo maar in een ommezien christenen worden?’ Het was voor hem niet moeilijk om daar een antwoord op te geven, want ‘een paar vragen, die… van zelf rijzen, had de bisschop voor zijne bloedverwanten reeds vroeger opgelost’. Drüding begreep dat ‘de bezittingen [van de missie] dicht bij het overbevolkte China lagen’. Hij gebruikte nu een brief

uit een latere periode (14 juni 1897), toen Hamer inmiddels als bisschop in Mongolië werkzaam was:

"Als de [Mongoolse] vlakte… bebouwd mag worden, zal ze in een paar jaren vol zijn; en als ze in onze handen is, mag er natuurlijk niemand op komen, dan die geloofsleerling wordt. Misschien zal wel een of ander zeggen, dat is een aardige manier van geloofsverkondiging; maar hier gaat het niet anders. De heidenen, heel doordrongen van den afgodendienst, zijn zoo in eens niet vatbaar voor hoogere beginselen, zij moeten eerst door stoffelijke middelen getrokken worden, om hunne zielen te redden. Zoo toch zijn onze voorouders in Europa vroeger ook bekeerd. De geloofsverkondigers bouwden kloosters, en om bescherming te vinden kwamen de menschen zich daaromheen vestigen en bekeerden zoo langzamerhand tot het christendom".

Hamer plaatste de missieactie in de negentiende eeuw in China dus in een breed historisch perspectief. Hij zag zich zelf en zijn confraters in één directe lijn met de navolgers van Willibrordus, Amandus en Bonifatius. Voor Drüding was het nu duidelijk. "Zoo verstaan wij de hoop, door [Hamer] gekoesterd". In februari 1866 was dit voor de idealistische jongeman echter nog een volstrekt nieuwe ervaring waar hij zelfs voor terugschrok. Dat blijkt wel uit de opmerkingen van Hamer aan het adres van Verbist: "De Christenen spraken ons nog om een stuk land te koopen… Volgens de chineesche wet [kan dat] slechts door óns geeischt worden omdat wij er omheen liggen. Ik heb gezegd het u te schrijven, gij kunt oordeelen. Ik voor mij ben volkomen tegen het aankoopen van goederen en zou zelfs wenschen dat wij van de bezittingen [elders, te Laohugou] geheel af waren".[64]

'Stoffelijke middelen om zielen te redden'

De nieuwe ervaringen van Ferdinand Hamer, waarin hij moest vaststellen dat het bedrijven van missieactiviteiten een stuk praktischer was dan men zich in Europa voorstelde, werden gedeeld door zijn collega's. Zo ontdekte Van Segvelt bijvoorbeeld bij aankomst op zijn missiepost in Oost-Mongolië dat daar twee 'levende weduwen' in dienst waren, 'vrouwen die door hun mannen waren verstoten en een toevlucht gevonden hadden in de kerk'.[65]

Algemeen overste Verbist vermeldde in zijn correspondentie met Europa eveneens tal van ervaringen. Op een reis bijvoorbeeld was hij in een herberg geconfronteerd met een kind dat leed aan pokken. De ouders waren ten einde raad, maar hadden het volste vertrouwen in een rondtrekkende Europeaan. "De vader ging helemaal op zijn knieën [deed de kowtow] en nodigde me uit zijn zieke kind te bezoeken… De Europese missionaris oefent zo'n zekere macht uit op het denken van de Chinezen dat ze geloven dat hij tot alles in staat is... Ik wendde onverschilligheid voor… Na enige weerstand kwamen we overeen dat ik het kind wel wilde onderzoeken als het hoofd eerst gewassen was… Mijn compagnon vroeg voor dit doel dus een beetje warm en schoon water en terwijl ik mijn rol van machtige man uitoefende goot hij, terwijl we even alleen waren met het kindje, het water over het hoofd en doopte het Augustus… Kort na zijn geboorte ging de kleine Augustus de engeltjes in de hemel gezelschap houden".[66] De algemeen overste had er een zieltje bijgewonnen, maar wat de ouders van het kind van zijn handelen vonden, vond hij niet belangrijk genoeg om in zijn verhaal te vertellen. De missionarissen ontdekten door dit soort voorvallen wel hoe belangrijk het genezen van Chinezen, christen of niet-christen, was. Op twee plekken waren al geneesmiddelen,[67] maar binnen korte tijd was elke missiepost voorzien van Europese geneesmiddelen. Al in 1870 meldde pater Rutjes bijvoorbeeld aan zijn heerbroer: "[Pater] De Vos krijgt al een grooten naam als doctor. Verleden zondag kwam een rijke heiden ons verzoeken

om zijnen broer te genezen. Eén heiden is al bekeerd door onze medicijnen”.[68] Het geven van medicijnen werd niet alleen ingezet als een vorm van dienstverlening aan de eigen christenen, maar ook als een soort van lokkertje. Ferdinand Hamer had dezelfde ervaring. In een van zijn brieven aan Verbist maakte hij melding van een gesprek met een missionaris van buiten zijn gebied, die vertelde ‘dat een baptisateur [doper] die de medicijnen verstaat en alle dagen rondgaat... meer zieltjes in den hemel brengt, en minder geld kost’.[69]

Missionaris Remi Van Merhaeghe schreef, vele jaren later, op 1 mei 1896, een interessante brief aan zijn familie. Hij vertelde dat in zijn omgeving, Xiayingzi bij Ningxia aan de Gele Rivier, al drie jaar de kroep heerste en ‘waarvan misschien duizende en duizende gestorven zijn’.[70] De pater had ammoniak in huis als geneesmiddel. “Wij hebben die middel gebruikt… en meest allen… hebben aan de dood ontsnapt. Dagelijks komen er heidenen… Sedert vier of vijf maanden hebben wij er zoovele van de dood gered”.[71] Van Merhaeghe constateerde dat het verstrekken van geneesmiddelen bij niet-christenen (waaronder waarschijnlijk veel moslims die in die regio talrijk waren) toch maar weinig resultaat opleverde. “Bij de Chinezen, bijzonder bij de heidene moet men niet veel erkentenis gaan zoeken, en nogthans wat kan men meer voor hen doen dan hun leven te redden… Een ‘cadeau’ of een eenvoudig ‘ik dank U’ [heb ik] van niemand gekregen”.[72] Daarom nam hij andere maatregelen: “Wij missionarissen geven medecijnen voor niet. Heidenen en kristenen, allen werden ontvangen. Nogthans er wordt vereischt als er een heiden komt dat er een kristen hem binnenleid bij de priester”.[73] Alleen de priester deelde de geneesmiddelen [gratis] uit, zonder de bemiddeling van christenen was deze echter onbereikbaar. Aan het einde van zijn brief maakte Van Merhaeghe nog eens duidelijk waar het hem om ging: “Wij werken alleen voor onzen Lieve Heere”.[74]

Misdadiger - gestraft met cangue (schandbord) 1872

Verbist

Verbist bewees zijn waarde aan (potentiële) christenen nog op een heel andere manier. De vader van een van de Chinese priesters was op verdenking van betrokkenheid bij moord in de gevangenis terecht gekomen. De provicaris, beschermd door zijn Frans paspoort en dus onkwetsbaar voor de Chinese autoriteiten, deed een poging zijn priester te helpen en bracht een bezoek aan de mandarijn die hem had laten vastzetten. “De bevolking is doodsbenauwd om [de grote mandarijn] te benaderen en gaat voor hem op de knieën”.[75] Verbist stuurde zijn

visitekaartje en liet weten dat hij hem wilde spreken. De komst van de Europeaan, zo plechtig mogelijk, in een rijtuig met tal van begeleiders en in zijn beste Chinese kledij, was een spektakel van de eerste orde. Met behulp van twee Chinese priesters als tolken sprak hij de mandarijn in het Latijn toe. "Wij hebben toch hetzelfde doel, het volk gelukkig te maken, liefde voor God en de keizer uit te dragen en gehoorzaamheid aan de wetten te entameren".[76] Verbist en de mandarijn dronken thee, rookten pijp, praatten met elkaar, glimlachten en de verdachte werd vrijgelaten. De Chinese ambtenaar liet doorschemeren dat hij als beloning iets Europees wilde ontvangen, bij voorkeur een revolver. De koffers uit Europa waren nog steeds niet gearriveerd, schreef Verbist naar het hoofdkantoor in Scheut – het was april 1866, acht maanden na hun vertrek uit België. Blijkbaar zaten in die koffers nog vuurwapens, maar die had hij dus nog niet bij de hand. "Ik wilde confrater Van Segvelt zijn revolver niet ontnemen; die zou hij kunnen nodig hebben op de lange en gevaarlijke reis die hij ging ondernemen".[77] Daarom beloonde hij hem met een fles zelfgemaakte wijn. Verbist was zich zeer bewust dat hij door de vrijlating van de man grote indruk gemaakt had op de Chinese gemeenschap, de jonge priesters, de christenen en de niet-christenen. Een Europese missionaris – dat was de boodschap – bood bescherming tegen de macht en het soms willekeurige geweld van de Chinese overheid. Maar je kunt het ook anders zien: veel Chinese wetsovertreders, ook gewone misdadigers, probeerden in de missie een veilig onderkomen te vinden. De katholieke kerk in China bestond om die reden dus gedeeltelijk uit 'criminelen'.

De Chinese christenen probeerden ook Ferdinand Hamer over te halen om namens hen op te treden bij de overheid. Hamer zat in die tijd echter (nog) vol naïef idealisme en weigerde. "De catechist wenschte… dat ik een bezoek bij den mandarijn zou brengen om over de aangelegenheden te spreken… [Ik] weigerde absolute bij den mandarijn te gaan. 1e omdat ik niets kon spreken en de status quaestionis [de zaak] niet kende. 2e omdat ik niet in China was gekomen om advokaat, maar om priester te zijn. Ik mag misschien van gevoelen later veranderen maar mijn besluit is om uit alle politieke questen te blijven".[78]

In die tijd had Verbist ook bij een andere gelegenheid ontdekt hoe belangrijk het was om indruk op de omgeving te maken. Hij had zijn oude vriend Mouly weten over te halen om Mongolië te bezoeken en er enkele seminariestudenten tot priester te wijden. Met de jonge priesters reisde hij naar hun geboortedorp zodat zij daar hun eerste mis konden opdragen. Dat moest een plechtige gebeurtenis worden, een *happening* om indruk te maken. Verbist kon dan ook melden dat 'de christenen ons met enthousiasme kwamen verwelkomen. De volgende dag op het vastgestelde uur was de kerk overvol, alle christenen waren compleet, ofschoon het werk in de velden was begonnen. De heidenen verdrongen zich voor de ingang, nieuwsgierig om een spektakel te zien dat nieuw voor hun was'.[79] Een van de jonge priesters preekte voor zijn streekgenoten. "Het was goed te zien dat zijn woorden effect hadden. De genade van God kwam in actie. Onmiddellijk na de ceremonie… kwamen zich vier heidenen aanmelden en wilden zo volledig mogelijk [in het nieuwe geloof] onderwezen worden".[80]

Als je de brieven van de paters van Scheut in hun eerste missiejaar 1866 leest, moet je wel tot de conclusie komen dat ze niet volgens een vast plan werkten. Dat was er niet. Ze ontdekten dat ze met het idealisme waarmee ze uit Europa vertrokken waren niet veel verder kwamen. Resultaten waren echter heel wel te bereiken met wat creativiteit. De Chinezen die uit het eigenlijke China naar Mongolië gekomen waren, hadden allerlei vormen van hulp nodig. Grond, voedsel, gebruiksvoorwerpen, bescherming en wat al niet meer zij. Bovendien stonden ze, ontheemd als ze waren door hun verblijf ver van de streek waar ze vandaan kwamen, relatief open voor nieuwe ideeën, zeker als die verkondigd werden door Europeanen met geld, wapens, medicijnen, werkgelegenheid en bovendien zelf onkwetsbaar tegen Chinees overheidsingrijpen. De Chinezen waren misschien niet gek op die vreemde

westerlingen die hun van hun eeuwenoude geloofsideeën wilden afhalen, maar ze moeten beseft hebben dat ze wél toegang kregen tot allerlei voordelen als ze overgingen tot het geloof dat de paters hen probeerden op te dringen.

De missionarissen maakten sowieso indruk op de Chinezen met hun haardracht. Niet zozeer doordat zij zich, zeker in hun beginjaren, nog aanpasten door hun hoofd kaal te laten scheren en de Chinese staart te dragen, maar vooral door hun baard voluit te laten groeien. Chinezen hadden groot respect voor oudere mannen. Die waren herkenbaar aan hun baard. Chinezen hebben van nature geen zware baard en het was gebruikelijk dat zij voor hun veertigste hun baard niet lieten groeien.[81] De brieven van alle missionarissen staan boordevol met verwijzingen naar de reactie op hun baardgroei. Zo schreef de Limburgse Scheutist Emile Indemans bijvoorbeeld: “Zien in Europa de menschen er liefst jong uit, en zou vooral eene ongehuwde juffrouw ten hoogste gebelgd zijn, wanneer gij haar een paar jaar te veel zoudt tellen, hier is het een eeretitel ‘grijsaard’ genoemd te worden. Ieder Chinees, die u een complimentje wil maken, geeft u een twintigtal jaren te veel en meent dan al heel beleefd en hoffelijk geweest te zijn”.[82] Een andere Scheutist, Cyriel Van Belle was nóg explicieter in een brief aan priesterstudenten in België: “Zorgt goed voor uwe baarden, mijne vrienden; het kan in China een middel zijn om goed te doen en mogelijk eene ziel voor den hemel te winnen”.[83] De paters lieten derhalve onmiddellijk hun baard zo welig mogelijk tieren en Ferdinand Hamer maakte daarop geen uitzondering: “Wat het meest de bewondering van de Chineezen opwekt is mijn baard; gewoonlijk hebben zij slechts weinig en als ik zeide, dat ik 25 jaren oud was, geloofden zij mij niet, want zij zagen mij voor 40 aan, of zij sloegen de handen van verwondering tezamen…” [84]

In de brieven van de paters vind je ook af en toe een poging om ‘gewoon’ te preken, maar niet veel. Was dat omdat het zo vanzelfsprekend was dat ze het niet de moeite van het vermelden waard vonden, of deden ze het niet? In een van zijn vroege brieven, van 15 mei 1866, vertelde Hamer van zo’n poging. Petrus Lin en hij zagen elkaar enkele maanden niet en dat was voor de Nederlander een gedwongen maar mooie gelegenheid om de taal onder de knie te krijgen. “Nu hoe leefde ik hier, perfect, alleen. Aan mijne maaltijden, en ’s avonds als het werk gedaan was, waren er altijd vele christenen tegenwoordig. Langzamerhand begon ik meer en meer te verstaan, meer en meer mee te praten, zoodat ik ten slotten alles aan het verstand kon brengen. Ik heb hun eerst het zonnestelsel uitgelegd, dat was het gemakkelijkste want dat kon ik met teekens toonen. Eene kaars was de zon, de théière [theepot] de wereld en een tasch de maan. Dit vatten zij. Vervolgens een stoomboot. Daarna expliceerde ik de locomotief, dit ging ook wel. De photographie, daarvan konden maar enkelen op de hoogte komen. Maar de telegraphe was voor hun verstand onvatbaar. Ik begon dus langzamerhand meer en meer te praten, en vertelde van de St. Pieter te Rome. Dit wekte hun zoo op dat toen de stereoscopieplaten [dubbele foto’s] kwamen, iedereen riep, mei-hao loma-fou Pei-toulo Pao-louo thang!! Hoe schoon is de Peter en Paulus kerk te Rome. Zoo legde ik hun alles uit, et Deo cooperante et adjudante, waren mijne progressen uitmuntend, zoodat ik van des eenen kant Pater Lin verwachtte om hier met missiën te beginnen, van den anderen kant hoopte dat hij nog wat zou uitblijven, omdat ik er zelfs plaisier in had zoogoed als ik vooruitging”. Nog meer succes had Hamer toen hij eindelijk de inhoud van de kisten die uit België gekomen waren kon tonen en inzetten om zijn primitieve omgeving te overdonderen: “De eene verrassing na de andere, waar ik mij het minste aan verwachtte vond ik in de kisten. De christenen alhier waren als in den derden hemel bij het zien der schoone ornementen”. Dàt werkte.

Chinese priesters

In die beginperiode van de missie van Scheut in Mongolië bestond het missiegebied uit drie gedeeltes. In het westen pasten de laatste Lazaristen nog tot in het najaar op de winkel, in het middengebied inclusief de hoofdpost Xiwanzi hadden superior Verbist en Frans Vranckx hun domicilie. In het oosten werd het pionierswerk in eerste instantie door Ferdinand Hamer verricht, terwijl pastoor Alois Van Segvelt zich later in het jaar 1866 ook in dat gebied vestigde. Het zal duidelijk zijn dat twee volstrekt onervaren Europeanen, die de taal nog nauwelijks machtig waren, in een zeer bergachtig gebied in de orde van grootte van Frankrijk nauwelijks in staat waren om zelfstandig te opereren.

Gelukkig konden ze voortbouwen op de restanten van het werk van de Lazaristen. Die hadden op drie plaatsen in Oost-Mongolië een cluster van agrarische christendorpen tot stand weten te brengen. Het eerste gebied was rond de Chinese keizerlijke stad Jehol; het tweede ver in het oosten, Guandong, werd de residentie van Van Segvelt. Hamer was de eerste tijd vooral actief in Heishui, de Zwarte Wateren. De Belg en de Nederlander waren zonder Chinese medewerkers niet in staat om ook maar iets te bereiken. Met het geld dat zij uit Europa ontvangen hadden konden zij evenwel allerlei helpers in dienst nemen, zowel om hun zaak in materiële zin in stand te houden, maar ook om het missionaire werk te verrichten. De catechisten gebruikten zij om orde op zaken te houden in die dorpjes waar ze slechts af en toe (het streven was één keer per jaar) konden komen, en dopers gebruikten ze om namens hen de buitengebieden te verkennen. De belangrijkste steun hadden de eerste Scheutisten vooral van de Chinese priesters. Van veel Chinese priesters is nauwelijks iets bekend. Veelal, zo schrijft Françoise Aubin in haar artikelen die zich met dit onderwerp bezig houden, zijn Chinese priesters en Chinese christenen niet meer dan getallen om de statistieken te completeren – hoe meer hoe beter; of slechts aardige mensen, heroïsche helden uit het verleden. Hoe meer hoe liever. Ze zijn, aldus Aubin, tot in de jaren 1920 de grote afwezigen in de gedrukte missie-literatuur, en zelfs in de manuscripten. Ferdinand Hamer heeft vanaf het begin vooral samengewerkt met Petrus Lin Daoyuan. Niet alleen hebben hij en Van Segvelt hun contacten met Lin uitvoerig beschreven, maar bovendien zijn er tal van brieven bewaard gebleven die Lin en Verbist in het Latijn met elkaar uitwisselden. Vanwege dit unieke bronnenmateriaal zal ik pater Lin speciaal uitlichten, zoals ik dat eerder bij martelaar Jean-Gabriel Perboyre heb gedaan. Ik hoop hiermee een idee te kunnen geven in het denken van Chinezen over de komst van de Europeanen.

Petrus Lin (archief Scheut)

Petrus Lin (1837-1891) was afkomstig uit Xikouwai, het gebied ten westen van Xiwanzi. In het begin van de jaren 1850 ging hij studeren aan het seminarie van de Lazaristen. Hij leerde er alles wat nodig was om als volwaardig katholiek geestelijke te kunnen functioneren. Op 3 september 1865 werd hij tot priester gewijd. Begin 1866 vertrokken Lin en Hamer samen naar het oosten van het missiegebied. Hoe moeten we ons hun samenwerking voorstellen? In de voorafgaande pagina's is duidelijk geworden dat de Europese missionarissen in het kielzog van de Franse (en Britse) legers aan wal gekomen waren. Het waren de dagen van Darwin, van ongelijkheid, van 'survival of the fittest', van Europese superioriteit. Scheutist Van Segvelt wist er nog een andere draai aan te geven: "Zoals de heilige Paulus het zegt, zijn wij van het uitverkoren ras… Zij zijn minder gelukkig".[85]

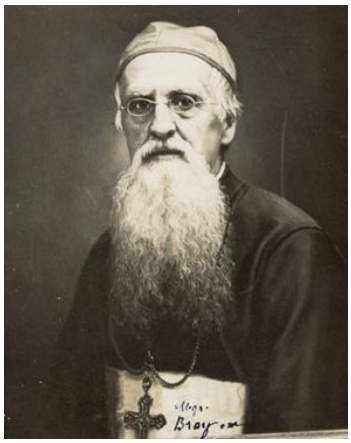
Het is niet zeker of Lin er bij zijn vertrek uit Xiwanzi al voor gekozen had om zich aan te sluiten bij Scheut. De Lazaristen hadden de Chinese priesters geïntegreerd in hun organisatie, de Scheutisten niet. Lin was in de ogen van de Scheutisten een seculiere priester en hij werd als assistent toegevoegd aan Ferdinand Hamer, die drie jaar jonger was. Lin sprak beter Latijn dan Hamer en hij was perfect op de hoogte van de Chinese cultuur. Hamer sprak bovendien nauwelijks een woord Chinees bij zijn vertrek, zes weken na aankomst in Xiwanzi. Hij verheugde zich erop dat hij binnen niet al te lange tijd gezelschap zou krijgen uit Europa. "Spoedig zal mij daar een ander, hetzij Belg of Hollander komen vinden".[86] Lin deelde niet in het kapitaal van de Scheutisten; hij was daar in loondienst, maar hij werd gedwongen om mee te betalen aan allerlei kosten, zoals van muzikanten. "Vader Hamer heeft op aandringen van de christenen tien tael [8 euro] gegeven voor de aanschaf van instrumenten en ik, arm als ik ben, heb ook acht taels moeten geven".[87] In die situatie van onduidelijke loyaliteit is het niet gek dat er al snel wrijvingen ontstonden tussen Hamer en Lin. In zijn dagboek schreef Hamer over de eerste reisdag: "Om twaalf uur 's middags had ik 'de eerste historie met mijn collega. Zijn paard deugde niet'.[88] Lin was aan het uitproberen geslagen, maar Hamer was ferm: "Van mij behoeft gij geen ander paard te verwachten voor dat ik antwoord heb van Xiwanzi: doe dus wat gij wilt".[89] De volgende ochtend was het weer raak: "Vertrek bepaald op 5 ure, maar mijn collega had zoo lang werk dat wij om 8 ure ter nauwernood weg waren: gij kunt denken hoe dat mij embêteerde".[90] Lin wilde onderweg een vest kopen als cadeau voor Verbist, maar Hamer dwong hem om van de koop af te zien. "Deze keer won ik het veld en zoo heeft onze superior geen vest".[91]

Het eigenlijke missiewerk moest noodzakelijkerwijze wél door Lin gedaan worden. Hij werd erop uitgestuurd om zieken te bezoeken en als het erop aankwam voerde hij het woord: "Het heele dorp kwam dien avond in den herberg, oud en jong, geen oud wijf bleef er bij het spinnen wiel om den duivel te zien. Pater Lin maakte daarom gebruik om over het geloof te spreken en disputeerde met den zoon des huizens, een bachelier in de letteren, over de leer van Confucius".[92] In een bomvolle kapel in een katholiek dorp was het weer Lin die preekte. Maar als hij bepaalde zaken wilde aanpakken wees Hamer naar afspraken die hij met Verbist in Xiwanzi gemaakt had[93], of besliste hij zelf ter plekke. Lin was sowieso op het seminarie voorgeprogrammeerd om zijn beslissingen aan anderen over te laten. Op 9 september 1866 schreef hij aan Verbist: "Pater Hamer en ik kunnen het goed met elkaar vinden… Vanaf mijn jeugd heb ik nooit iets op eigen houtje ondernomen, maar altijd gehandeld volgens de adviezen en aansporingen van anderen… In moeilijke gevallen hebben wij overleg".[94]

Langzamerhand kwamen de Chinees en de Nederlander op een lijn, althans volgens Hamer. Op 18 maart schreef hij: "Het gaat bijzonder goed in de missie. Als Pater Lin maar wat vrijen tijd heeft toont hij zich zeer bereid mij te onderwijzen…. De beste harmonie heerscht onder ons, de brevier en overige *executia spiritualia* doen wij te zamen, het eenigste wat ik zou kunnen aanmerken is dat hij Chinees is, zoodat hij na niet veel drukte reeds vermoeid is, en

na lang delibereren eerst decideert, maar dat is zoo het karakter van alle Chinezen, dus dat verdraag ik met liefde, ook wij Europeanen hebben onze gebreken meegebragt, die op hunne beurt de Chinezen moeten verduren”.[95] Er was echter nog een groot probleem, Lin en zijn landgenoten waren te duur: “De Chineesche priesters gaan reeds met meer dan 2.000 fr. weg. Wij moeten óók leven”.[96]

Bij Verbist en Van Segvelt kreeg Lin geleidelijk aan het imago van een dwarsligger. Er gingen zelfs geruchten dat hij weg wilde bij de Scheutisten, maar dat ontkende hij: “Daar is nooit sprake van geweest… Wat beloofd is, is beloofd. Ik heb het niet aan de mensen beloofd maar aan God. Zou ik tegenover God frauduleus willen handelen? Dat zou ik nooit doen. Ik walg ervan mensen te bedriegen, laat staan God. Dat is niet mijn karakter”.[97] Verbist had een groot probleem: pater Bray had afgedwongen dat Scheut in september 1866 het westelijk missiegebied zou overnemen, en wie anders dan Lin kon daar de leiding hebben? Verbist had geen keus, een tweede Scheut-caravaan was niet gearriveerd uit België. “Omdat U uit die regio afkomstig bent en hem beter dan de andere priesters kent… vraag ik U om meteen naar Xiwanzi te komen… Ik geef U een expliciete order zodat U kunt aantonen dat U gehoorzaam bent”.[98] Naar de mening van Lin werd niet gevraagd. Alois Van Segvelt was het volstrekt niet eens met Verbist. Hij schreef hem – in een Nederlandstalige alinea van zijn gebruikelijke Franstalige brief, waarschijnlijk om Chinese priesters het meelezen te beletten – dat hij wist dat Hamer en Lin het goed met elkaar konden vinden. Maar: “Bij de Lazaristen klaegt hij bitter van ons en schildert ons af als ongeregelde priesters, als stiefvaders, als luijaerds die de anderen met werk overlasten en zelven niets doen… Ik hoop dus dat gij [hem] aan het hoofd van West Mongolië niet stellen zult”.[99]

Bray

Tagliabue

Terug in Xiwanzi maakte Lin de aankomst mee van de tweede groep Scheutisten. Van Segvelt had gelijk, pater Lin stortte zijn hart uit bij de Lazaristen die hem hadden opgeleid. Aan pater Tagliabue, voormalig directeur van het seminarie schreef hij:

“Ik ga nu spreken met een open hart. Kortgeleden zijn in Xiwanzi vier Belgische priesters en een broeder bij ons aangekomen. Ze waren verkleumd tot op het bot en een van hen was al enige dagen ziek… Deze Belgen hebben veel uitgegeven en nu is er hier geen geld meer… De arme [pater] Verbist huilt vaak, hij weet niet wat hij moet doen. Hij accepteert geen kinderen meer in de Sainte-Enfance, hij heeft de dopers en diverse leden van het personeel van het huis ontslagen, hij heeft dieren verkocht, de voorraad graan is nauwelijks voldoende voor zes maanden en dit jaar heeft hij nog geen inkopen kunnen doen.

Ze hebben hier uitstekend gerstenbier gemaakt… Iedereen hier in huis drinkt [zelfgemaakt] bier, niemand drinkt thee, ze drinken dertig flessen per dag. Volgens mij zijn het overbodige uitgaven, maar zij zeggen dat het absoluut noodzakelijk is… De Belgen eten bijna niets, ze drinken onophoudelijk bier. [Pater] Vranckx drinkt zes tot zeven flessen per dag, alsof het water is…

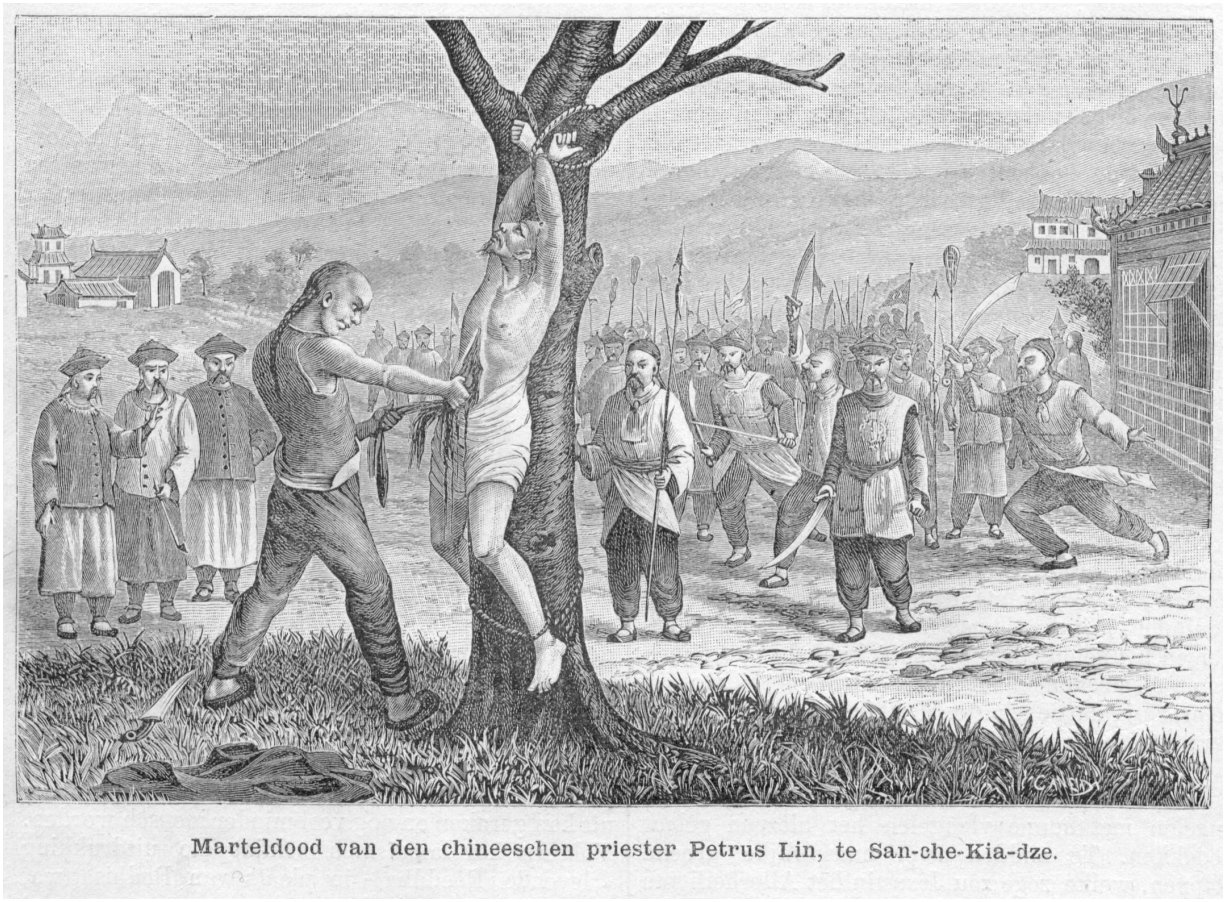
Ik wil niet bij hen blijven. De meesten hebben niet genoeg respect voor heilige zaken of voor de sacramenten. Sommigen doen de mis in een kwartier, sommigen beginnen de mis zonder enige voorbereiding, en na afloop zijn ze weer weg om te kletsen, te zingen en te wandelen. Dit voorjaar hebben sommigen de heilige oliën in een trog gegooid. U begrijpt in welke droevige toestand wij ons bevinden. Omdat het de wil van God is dat ik zo lijd en vanwege mijn gelofte heb ik hun beloofd om drie jaar te blijven. Ik zal mijn woord houden … maar zodra ik mijn vrijheid herwonnen heb, zal ik vertrekken en mijn diensten elders aanbieden".[100]

In een tweede brief, nu aan Bray, vertelde hij dat hij tevreden was over de manier waarop Verbist hem behandelde, 'maar ik weet niet of dat uit berekening is of uit liefde'.[101] "Van Segvelt", schreef hij, "houdt niet van [zijn missiegebied]... Hij heeft me zelf gezegd: de mensen van [Guandong] zijn niet goed, ze zijn listig, ze zoeken slechts voordeel op mijn kosten".[102] Frans Vranckx – maar dat was al eerder gebleken – zag hij al helemaal niet zitten. "Steeds weer herhaalt hij dat wij niet zingen maar schreeuwen. Hij heeft kritiek op alle liederen die wij [op het seminarie] geleerd hadden… In de eetzaal zong hij, waar iedereen bij was, zijn eigen liederen en dreef de spot met de oude… Wij, drie Chinezen, konden het niet langer verdragen en zijn opgestaan om te protesteren".[103] Dat was olie op het vuur bij Vranckx. "Hij bevestigde nog eens dat alleen hij de echte kerkliederen kende. U, zei hij tegen ons, U hebt altijd maar geschreeuwd en nooit gezongen… Geïrriteerd heb ik hem laten weten: Monsieur, hou eens op de anderen te beledigen. Als wij gek zijn, dan zijn diegenen die ons les gegeven hebben [Tagliabue en Bray] ook gek".[104] Geen woord van kritiek in deze meer dan openhartige twee brieven overigens op Ferdinand Hamer.

De brieven van priester Lin aan Tagliabue en Bray werden nooit verstuurd, ze werden onderschept voor de verzending. De gevolgen lieten niet lang op zich wachten. Lin vatte het tweede dagen later nog eens samen in een brief aan Verbist. "U hebt me zeer gewelddadig toegesproken, in het bijzijn van verscheidene personen. Vranckx heeft me zelfs willen slaan… En dat zijn diegenen in wie ik al mijn vertrouwen gesteld had, die ik zoveel als in mij was geholpen heb met de taal, die ik de Chinese gebruiken heb uitgelegd. In de ogen van een groot aantal personen heb ik compleet mijn gezicht verloren".[105] Als gevolg van dit incident werd een formele vergadering van het bestuur van Scheut belegd. Daarin waren geen Chinese priesters vertegenwoordigd. Besloten werd dat 'Lin als straf in isolement naar Jehol moest gaan'.[106] De benoeming van Lin als hoofd van de missie in West-Mongolië werd ingetrokken en dat deed hem groot verdriet. "Al veertien jaar heb ik mijn ouders en mijn familie niet meer gezien. Zal ik ze nog ooit zien als ik naar Jehol moet gaan. Misschien krijg ik wel nooit meer de gelegenheid".[107]

Vier maanden later was de nood in de missie van Mongolië weer zo hoog opgelopen dat de zonden van Lin 'vergeven werden'. Hij werd weer ingezet als volwaardig inlands priester, dat wil zeggen, nu als helper van nieuweling Martin Guisset. Maar dat wil niet zeggen dat hij zich zonder meer neerlegde bij zijn ondergeschikte positie als Chinees in eigen land. Zo schreef hij alweer op 22 mei 1867: "Geachte overste, er is iets waarover ik U zou willen spreken. U schreef me dat ik pater Guisset van harte en eerlijk moet helpen. Hetgeen U vraagt is juist en ik ben bereid om dat te doen. Maar hoe zou ik de paters kunnen helpen als ze mijn mening nooit vragen, als ik niet weet welke beslissingen genomen zijn? Pater Yao

[een andere Chinese priester], een van de meest zachtaardige mannen, heeft veel geleden toen hij bij pater Van Segvelt was, maar omdat hij loyaal is, lijdt hij liever dan dat hij praat".[108] Hij beschuldigde Guisset bovendien van hebzucht ten koste van zijn Chinese priester-medewerkers: "Pater Guisset heeft drie violetkleurige kasuifels [priesterkleding tijdens het opdragen van de mis]. Ik heb er met hem over gesproken, maar hij is niet geneigd om er een aan mij te geven. Ik heb een zwart kasuifel met een gele band in het midden, maar dat kan niet tippen aan een violet kasuifel".[109]

Marteldood van den chineeschen priester Petrus Lin, te San-che-Kia-dze.

gepubliceerd in "Missiën in China en Congo" Scheut 1892

Priesterroepingen

Ik zou niet durven beweren dat Petrus Lin representatief is voor álle Chinese priesters. Misschien was hij wel wat meer rebels dan zijn collega's, dat valt moeilijk vast te stellen. Bovendien moeten we bedenken dat de bewaard gebleven correspondentie afkomstig is uit een overgangsfase, een periode van aan elkaar wennen, waarin bovendien niet van begin af aan vaststond of zo'n priester werkzaam wilde zijn in het missiegebied van Scheut of met de Lazaristen mee zou gaan naar Peking. Anderzijds geven de brieven van, aan en over Lin heel wat informatie over het denken van zowel de Europeanen als de Chinezen, en natuurlijk ook over de manier waarop de Belgische missie reageerde op de moeilijke omstandigheden waar

ze in terecht gekomen was. Vast staat dat de priesterstudenten hun vertrouwen in de Europese leiding verloren en in opstand kwamen. Verbist stuurde er vijf weg en de anderen moesten in het openbaar hun fout herstellen.[110] De Scheutisten slaagden er niet goed in om die Chinezen die ze het beste als helpers konden gebruiken in de missie aan zich te binden.

Je kunt je ook afvragen wat jonge Chinese kinderen bewoog om überhaupt katholiek priester te worden. In de brieven van de paters lees je vaak dat Chinese priesters moe en/of lui waren. Zo schreef Lin over de Lazarist Fan die met hem en Hamer op reis ging. “Na onze aankomst is pater Fan ziek geworden, en daarom kunnen we niet vertrekken… Hij heeft een slechte gezondheid”.[111] En Hamer over pater Lin: “Zijne krachten zijn niet buitengewoon… Hij is na weinig arbeid afgemat en herhaalt het woord fatigatio, fatigatus meermalen”.[112] En later: “Ik heb hem bevolen gedurende mijne afwezigheid in 3 zeer kleine chretientés missie te geven. Dit was te veel. Hij had zich reeds genoeg afgetobd en moest wat rusten. Ik vroeg of dat hij nog niet genoeg gerust had. In meer dan 3 maanden had hij [slechts] 3 missies gegeven”.[113] Drüding wist dat de opvolger van Lin als assistent van Hamer, Matthias Zhang, een ‘ziekelijk geestelijke’ was.

In een van de dorpen met nieuwe christenen waren er maar liefst zes roepingen, meldde Lin: “Zes jongens hebben sedert lange tijd, eerst aan pater Bray en nu aan ons gevraagd om toegelaten te worden tot het seminarie van Xiwanzi. Hamer is accoord met twee…, voor de anderen durft hij geen beslissing te nemen. Hij is bang dat U [Verbist] ze niet zult accepteren, vooral een die een beetje mank loopt en negentien jaar is. Volgens pater Fan is dat geen beletsel, maar volgens Hamer wél. Deze jongeman is heel capabel, hij heeft vijf jaar gestudeerd en al meer dan een jaar leert hij om goud te bewerken. Wilt U ze accepteren of niet? Pater Fan heeft me serieus gezegd dat als de paters ze niet willen, dat hij ze dan zal aannemen en naar elders zal brengen, maar dat de paters [van Scheut] dan niet moeten klagen”.[114]

De missionarissen opereerden – ik heb het al eerder gezegd – in een gebied waar landbouw nagenoeg het enige middel van bestaan, en soms een kwestie van leven en dood, was. Wie te veel was, niet gezond was of anderszins niet kon functioneren in de landbouw, was een zware belasting voor de familie. Lag het dan niet voor de hand om dat soort kinderen, indien mogelijk, in een seminarie onder te brengen, zoals dat waarschijnlijk ook in het thuisland van de missie gebeurde? Als je de brieven van de paters vanuit die invalshoek leest, worden ze heel logisch. Zo schreef Hamer op 21 april 1866: “Ik heb al een keer biecht gehoord. Het was een ziek kind. Ik ben tevreden dat ik al zoveel begreep om de absolutie te geven… Mijn positie stelt nog niet veel voor, want er bestaat hier het vooroordeel dat de nieuwe congregatie nog geen Chinese priesters wil”.[115] Of: “De [nieuwe] seminaristen die [hier] vertrokken zijn, overtreffen verre die van [Xiwanzi], zij zijn netjes, zindelijk en uiterst beleefd. Men zou zeggen dat ze alledaagse les in de etiquette hebben gehad”.[116] De nieuwe kinderen waren tenminste plooibaar.

“De kweekelingen moeten geheel op kosten der missie onderwezen, gevoed, gekleed en opgeleid worden”, schreef Hamer later nog eens over de condities[117] van hun verblijf onder de hoede van de paters. Scheut had de seminaristen voor het uitzoeken, de meeste ‘christelijke’ families waren blij als ze een van hun kinderen konden afstaan, als je ze goed leest schreeuwen de brieven het uit. De opmerking van Lin, dat hij nooit geleerd had om zelf beslissingen te nemen, wordt nu ineens een stuk begrijpelijker. In het najaar van 1866 kwam een aantal studenten aan het seminarie van Xiwanzi in opstand tegen het regiem van Scheut. Verbist had geen behoefte aan dat soort problemen en stuurde de studenten dan ook gewoon weg.

Maar ook het tegenovergestelde gebeurde, nadat de ouders hun kinderen bij de missie hadden mogen brengen. De Scheutist Hubert Otto vertelde het zelf: “Een lastig, zeer lastig

werk is het, de priesterlijke roepingen bij de Chineezen te onderscheiden en tot een voldoenden afloop te brengen: maar al te dikwijls loont de uitslag de aangewende pogingen niet. Wij beginnen en herbeginnen doch komen het doel niet nader bij: men leidt jongelingen op tot in wijsbegeerte en godgeleerdheid, en dan, opeens, krak! alles ligt in duigen. Tot dertien en veertien jaar hebben onze jonge Chineezen van… Mongolië een engelachtig, blij, open, verstandig en innemend wezen. Doch zie, al met eens wordt het roodkleurig, rond gezicht langer en bleeker. De frissche lachende tint is weg; de trekken zijn veeleer liefdeloos en stuursch geworden. Dit zijn de uitwendige teekens en, in hun binnenste, ondergaan hert en geest dezelfde droevige veranderingen. Jongelingen, van wie men alle goed verhoopte, zijn op eenige maanden niet meer herkenbaar. De vier oudste onzer leerlingen zijn goed, maar toch hen in den priesterstand laten treden zal ik niet durven, en ik ga verplicht zijn er school-meesters van te maken".[118] Otto deed zijn best om toch nog iets van zijn 'investering' goed te maken. De kinderen werden groot en is het dan niet te begrijpen dat ze een eigen mening over hun eigen toekomst kregen? Er bestond nog een ander gevaar waarvan Hamer later melding maakte: "Met Yang Nicolaas… zijn wij ongelukkig gevaren… Zijn vader had het ongeluk uit eenen boom te vallen en zijn been te breken… De menschen zijn arm, en daar Nicolaas de oudste zoon was, is de eerste gedachte, hem van het seminarie terug te houden".[119] Yang moest weer terug in het boerenbedrijf van zijn vader, aan zijn 'roeping' tot het priesterschap was een einde gekomen.

Tot slot vraag ik me af waarom de Chinese priesters in Xiwanzi door hun familie werden tegengehouden om met de Lazaristen mee te gaan naar Peking. De door mij geraadpleegde bronnen zwijgen hierover. Zou het soms kunnen zijn dat de families van de priesters verzekerd wilden zijn van de steun van de westerse aanwezigheid in hun regio, en daarbij hun verwanten inzetten als een garantie daarvoor?

Sainte-Enfance, Heilige Kindsheid

GENOOTSCHAP DER H. KINDSHEID,

TOT HET

DOOPEN EN VRIJKOOPEN

DER ONGELOOVIGE KINDEREN IN SINA EN ANDERE AFGODISCHE LANDEN.

Eerder heb ik duidelijk gemaakt dat de paters van Scheut hun inspiratie om naar China te trekken voor een groot gedeelte vonden in hun verlangen om een einde te maken aan de kindermoorden in dat land. Daarvoor was de Sainte-Enfance in 1843 opgericht, de

organisatie die Verbist als directeur in België leidde tot zijn vertrek. Tijdens de reis had Ferdinand Hamer al kennis gemaakt met de weeshuizen van de organisatie nog voor hij China had bereikt. Werden de kinderen daar dan ook vermoord? Uit de reisverslagen van de eerste en ook latere Scheutisten is op te maken dat de Sainte-Enfance zich geleidelijk aan ontwikkelde tot een instituut om (zeer) jonge kinderen, wezen vaak, op te nemen en die een katholieke opvoeding en scholing te geven. De Sainte-Enfance was, evenals de Propagation de la Foi, bovendien een Franse organisatie zodat vooral de Franse missie, ook buiten China, een onevenredig groot gedeelte van de inkomsten kreeg toebedeeld. Het is niet overdreven om te stellen dat het geld dat in België en Nederland bij elkaar werd gebracht met als duidelijke doelstelling het te bestemmen voor de missie in China, slechts voor hooguit een kwart terecht kwam bij de Belgische en Nederlandse paters die daar missioneerden. Aanvankelijk was dat geen probleen. Toen Verbist zijn ideeën in Rome aan de man moest brengen, was een van zijn argumenten nog dat hij ervan overtuigd was dat een Belgische missie de opbrengsten van de Franse organisaties in België nog aanzienlijk zou verhogen.

Alois Van Segvelt liet vanuit Xiwanzi in België een boekje publiceren over het werk van Scheut in den vreemde. Hij besteedde een lange alinea aan de financiële ondersteuning van de missie. “De weeshuizen van Mongolië onderhouden…. vierhonderd à vijfhonderd kinderen; maar dat aantal zou verdubbeld, zelfs verdriedubbeld kunnen worden… als wij niet verscheidene van deze kleine wezens moesten weigeren... Wij moeten nieuwe scholen en nieuwe weeshuizen stichten en kerken bouwen”.[120] Het aantal katholieke kinderen in het missiegebied werd in zijn redenering eenvoudigweg bepaald door de hoeveelheid geld die gestort werd. Zo eenvoudig lag dat volgens hem. Geld en missie waren onverbrekelijk aan elkaar verbonden. “Zou men doof kunnen blijven voor de noodkreten van de kinderen van het verre oosten, en met een ongevoelig oog toezien hoe ze tranen van bloed storten”.[121] Van Segvelt had maar één wens. Steun de Sainte-Enfance en de Propagation. “Men moet zich in een ongelovig land als China bevinden om pas goed te waarderen hoe belangrijk ze voor het geloof zijn. Iedereen die zich aan deze organisaties verbindt heeft grote verdiensten voor God… Moge België doorgaan een eerste plaats in te nemen onder die landen die het meest bijdragen aan de missie en het vrijkopen van kleine, ongelovige kinderen, en aldus zijn missionarissen in staat stellen de zo moeilijke taak te vervullen die hen door de Heilige Stoel is opgelegd!”.[122]

Prachtige woorden, geschreven nog geen drie maanden na de aankomst van Scheut in China. De zaken kwamen echter heel anders te liggen toen duidelijk werd dat er te weinig geld was, dat de missie met een flink déficit door de Franse paters was overgedragen, en dat de oogst van 1866 door een tekort aan regen mislukt was. Er was honger, althans onder de Chinezen, en er was geen geld. Scheut trok alle registers open om aan extra middelen te komen. Bedelbrieven werden geschreven aan de Fransen en aan de Belgische afdeling van de Sainte-Enfance. Op 23 februari 1868 moest Jaak Bax, directeur van Scheut in België, vaststellen dat de Fransen ‘verhinderd waren ons ondanks een levendig verlangen te helpen’.[123] Het Belgisch/Nederlandse aandeel in de herverdeling van de gelden was minder dan één Belgisch bisdom inzamelde. Scheut ging daarom buiten de Franse organisaties op zoek naar geld, maar dat schoot op het hoofdkantoor van de Sainte-Enfance in het verkeerde keelgat. Pas op 19 mei 1869, dus tweeëneenhalf jaar nadat de pioniers van de missie in ernstige problemen geraakt waren, antwoordde directeur De Girardin aan Jaak Bax. Na heel lang onderzoek en na lang vergaderen was Parijs bereid om bovenop de gewone uitkering van 34.000 francs nog eens 4.000 extra bij te dragen. Deze gunst werd bij hoge uitzondering verleend – Bax moest er dan ook een bewijs in zien van ‘de gevoelens van de [Raad van de Sainte-Enfance] voor het katholieke en vrome België en voor zijn missie in China die,

hoewel nieuw in het zware missiewerk, al zo'n hoge plaats heeft verworven onder de verkondigers van het geloof'.[124] Wat was de Belgische missie in het hoge noorden anders dan een onbetekenend randgebied van de grote Franse missie in China. De gunst ging dan ook wél vergezeld van commentaar op de begroting van Scheut in Mongolië én kritiek op de manier waarop Bax zich had ingezet om aan extra geld te komen.

In de *Annalen* werden de inkomsten van de Sainte-Enfance gepubliceerd. Alleen al in 1868 leverde het bisdom Mechelen ruim 52.000 francs, Brugge 45.000 francs, Gent 33.000 francs, Doornik 27.000 francs en Luik 25.000 francs. Bovendien werd in die Annalen nadrukkelijk melding gemaakt van de sterke groei van de Nederlandse activiteiten. Ook Nederland droeg jaarlijks zo'n 50.000 francs bij voor de ongelovige kindertjes in China. Ferdinand Hamer, Jaak Bax en hun medebroeders hebben ongetwijfeld knarsetandend moeten constateren dat het geld van hun achterban voor een groot gedeelte elders, door Franse congregaties, besteed kon worden voor het 'vrijkopen en opvoeden van kinderen'.

In de *Annalen* van 1869 werd ook melding gemaakt van een decreet van keizer Tongzhi, gedateerd 27 maart 1866. "Censor Sinty heeft ons verslag gedaan", zo is te lezen in de woorden van de Manchu-vorst, "van de vreselijke en steeds maar voortdurende gewoonte om pasgeboren meisjes door verstikking om het leven te brengen en gevraagd om acuut maatregelen te nemen… De censor meldt ons dat de kindermoord vooral voorkomt in [de provincies] Guangdong, Fujian, Zhejiang en Shanxi, maar ook overal elders… Het doden van kinderen is afschuwelijk en bovendien schadelijk voor de harmonie van hemel en aarde".[125]

Wat valt er over het vermoorden van kinderen te lezen in de brieven die de paters van Scheut geschreven hebben? Het is verbazingwekkend te constateren, maar rechtstreekse verslagen daarover heb ik niet gevonden. Als het voorkomt is het van horen zeggen. Een uitzondering moet ik maken voor de brieven die afgedrukt zijn in de missiebladen, en voor opmerkingen die de apostolische vicarissen maakten in hun jaarrapporten, bestemd voor de subsidiegevers in Parijs. Zo is er één vermelding door Ferdinand Hamer over het doden van kinderen opgenomen in de Nederlandse versie van de *Annalen van de H. Kindsheid*:

"Gij wenscht te weten, of het vermoorden der kinderen bij ons op even groote schaal plaats heeft als in het zuiden van Sina. Ik antwoord zonder aarzelen: Ja. Tijdens mijn verblijf in het district der Zwarte Wateren heb ik ontelbare heidensche gezinnen bezocht; welnu, ik kan u verzekeren, dat ik er nergens meer dan twee meisjes heb gevonden. Zoveel als er meer ter wereld komen, worden jammerlijk vermoord, zoo niet een of andere goede christen zich er mede belast en ze naar ons weeshuis brengt.

In de streek [Xikouwai] heb ik eene moeder ontmoet, die vijf harer kinderen om het leven had gebracht; hier, te [Xiwanzi], waar de bevolking schier geheel christen is en een uitmuntend ingericht weeshuis bestaat, ken ik eens eene rampzalige heidin, die na twee harer dochtertjes bij ons gebracht te hebben, het derde heeft gewurgd, enkel om van de christenen niet het verwijt te moeten hooren, dat zij al hare kinderen aan het weeshuis overliet. Nog onlangs heb ik een kind aangenomen, dat men gevonden had op de bergen… op de bergen, verstaat mij wel, waar elken nacht heele troepen wolven rondwaren. Maar het doet mij leed aan het hart, langer over die ijselijkheden te spreken; bid voor het arme Sina, en zoo gij kunt, bezig uwen invloed om in den kring uwer vrienden en bekenden het verheven liefdewerk der H. Kindsheid meer en meer uit te breiden".[126]

Is dit de letterlijke tekst van Ferdinand Hamer? We weten slechts dat die tekst voor het eerst werd afgedrukt in het boekje *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation*, onder supervisie van Frans Vranckx in 1873, en daarna

regelmatig gekopieerd. Zelfs de missionarissen in China hadden kritiek op de inhoud van dit soort publicaties. Op 10 december 1877 voelde Vranckx zich genoodzaakt om aan zijn confraters te schrijven: “U drijft de spot met onze boeken over Mongolië, ik begrijp het heel goed, maar hier lacht men niet, dat verzeker ik U en daar gaat het om. Menigeen onder U is verbaasd over hetgeen hij leest, maar gaat het ook niet zo bij de missionarissen [van andere congregaties]? De brieven… worden herzien, gecorrigeerd en aangevuld [augmenté !] … Het is alleen belangrijk dat we niet liegen”.[127] Kortom, we moeten het met het waarheidsgehalte en vooral de nauwkeurigheid van de gepubliceerde brieven niet al te nauw nemen. De boekjes hadden een propagandistische betekenis, de paters zelf spraken altijd over de revue.[128]

Als we de brieven lezen die in handschrift bewaard gebleven zijn, vinden we dit soort beweringen nauwelijks. Het verst ging Hamer in een (gedrukte) brief aan pater van Egeren, een van zijn leraren in Rijsenburg. In de Zwarte Wateren, de streek waar hij missie bedreef, was de oogst van 1866 mislukt en er heerste een hongersnood. Hamer vertelde het vanuit Kulitu zó: “Omdat de oogst dit jaar niet veel belooft denk ik dat het aantal kinderen dat wij te op te vangen hebben zeer aanzienlijk zal zijn. De heidenen schamen zich in deze omstandigheden niet in het minst om hun dochtertjes van honger en ellende te laten omkomen. Gelukkig zijn onze christenen op hun hoede: zij kennen de prijs van een ziel en zij zijn nóg gelukkiger als ze er in slagen die arme schepsels aan de dood te ontrukken”.[129] Maar ook die brief was weer afkomstig uit een van de publicaties van overste Vranckx! In een eerdere brief, aan pastoor Consen, op 8 september 1866, legde Hamer zijn beperkingen uit: “In het dorp heb ik ook een orphelinat [weeshuis] van de St Enfance wat door eene weduwe en 3 Chineesche maagden bestuurd wordt en waar 22 kinderen verpleging ontvangen. Het gebouw en de localiteit is uitgebreid genoeg en liet onze repartitie die wij van het bestuur van de broederschap te Parijs ontvangen het toe, zoude ik het getal zeer gemakkelijke tot een hooger cijfer kunnen brengen, maar ik mag van onzen Superior voor ieder kind maar 9 onzen zilver, dat is circa 39 gulden, in rekening brengen”.[130]

Toen de hongersnood doorzette schreef Hamer aan Verbist dat de ‘St. Enfance prospereert. Het kan niet beter’.[131] De christenen kwamen meermalen biechten en wat betreft ongehuwde vrouwen, de helpsters in het weeshuis: “Ik kan uitzoeken”.[132] Zo kwam een ‘meisje mij bij alle gelegenheden vragen om als virgo te worden geaccepteerd maar ik wil ze niet hebben, want dergelijke kan ik genoeg krijgen. Zij is wat dom. Dus heb ik besloten ze… naar huis te sturen”.[133] Hamer maakte bovendien van de gelegenheid gebruik om orde op zaken te stellen en de discipline te herstellen. Hij wilde aan het ‘inwendige van mijne St Enfance een goeden levensregel geven’.[134] Ook dwong hij af dat er geen opium meer geconsumeerd werd. Hamer was bovendien van oordeel dat het verstandiger was om alleen nog kinderen van heidenen op te nemen, en ze vervolgens als christenen op te voeden. “Christenkinderen weiger ik steeds”.[135] Die waren al katholiek! “Een christen heeft mij de tranen uit de oogen geperst, aldus van dezen zijn er reeds twee kinderen in de school opgenomen… Deze heeft nog een klein meisje van 8 jaren en wil het in de school hebben. In de 8e maand kwam de vader mij dit aanbieden. Ik zeide het niet te willen hebben. Zijn antwoord was, dan geef ik het aan de heidenen. Mijn wederwoord: geeft het maar, zoo gaat gij ter helle en uw kind er bij”.[136] Hamer zocht naar het optimale rendement. Een idealistische jonge priester uit Nijmegen had de leiding over een christendorp, midden in de hongersnood besliste alleen hij wie er ingehuurd werd om hem te helpen, wie er voedsel, kleding en scholing kreeg, en daarmee waarschijnlijk ook over leven en dood. Om de discipline in stand te houden moest hij met hel en eeuwige verdoemenis dreigen. Deze ervaring zal ongetwijfeld hebben bijgedragen aan zijn ontwikkeling als priester van God.

De duivel slaat terug

In onze hedendaagse seculiere westerse wereld neemt de duivel geen reële plaats meer in. Dat is wel eens anders geweest. In het kasteel van Angers bij de Loire is een prachtig wandtapijt te zien uit het einde van de Middeleeuwen waarin de verschrikkingen van het einde der tijden worden uitgebeeld. De duivel is daar volop aanwezig. Bij het herleven van de Middeleeuwen na de definitieve nederlaag van Napoleon kwam de duivel meer dan ooit terug. Daar zorgden de volkspreken van de Redemptoristen wel voor. Voor de missionarissen was China het land, waar de duivel uit verdreven moest worden. Ook bij Ferdinand Hamer lag het woord 'duivel' vóór in de mond, en in zijn pen. Als een kaars niet mooi wit was, schreef hij over 'wasch zoo zwart als de duivel'.[137] Hedendaagse reizigers bewonderen de pagodes die het Chinese landschap sieren, maar Hamer en de zijnen hadden een volstrekt ander gevoel als zij op reis waren. Zo schreef de missionaris: "[De] grootste droefheid, die ik hier heb, is het gezicht van het ontelbare getal ongelukkige heidenen en der vele tempels van den duivel".[138] Hamer besefte overigens volop dat de Chinezen juist in hém de duivel zagen. Kort na zijn vertrek uit Xiwanzi meldde hij aan Verbist: "Het heele dorp kwam … om den duivel te zien".[139] En niet veel later: "Toen wij eene groote stad passeerden waren er wel meer dan 400 nieuwsgierigen en raadt eens wat zij zeiden? Dat ik een schoone duivel was".[140] De paters van Scheut zagen in hun werk het spel van goed en kwaad, van de zendelingen van God tegen het fysiek opereren van de duivel. Zij waren van mening dat de duivel overal rondwaarde om hun werk daadwerkelijk tegen te werken. In vele honderden brieven maakten ze daar melding van. Zo schreef Ferdinand Hamer bijvoorbeeld: "Het ging… in den laatsten tijd zoo goed, er waren vele bekeeringen. Daarover is zeker de duivel jaloersch geworden, maar het zal hem niet baten".[141] Dat was niet overdrachtelijk bedoeld. Missioneren was een gevecht van man tegen man met de duivel.

De missie was lang niet altijd de overwinnaar in de strijd tegen de duivel. Dat bleek al in 1867, het jaar van de al eerder genoemde hongersnood. Ferdinand Hamer keek jong en dynamisch tegen zijn nieuwe leefomgeving aan. "Als men jong is, zoals ik in de missie gekomen ben, gaat zulks heel gemakkelijk; ik deed dus alles contrarie dan ik in mijne jeugd had geleerd, en de Chinezen zagen mij al ras voor een zeer beschaafd man aan".[142] Hamer zorgde er niet alleen voor dat hij de taal zo snel mogelijk leerde verstaan en spreken, hij wist dat hij al zijn gewoonten radicaal moest veranderen.

"De hoofdplaats als men bij iemand komt is aan de deur de zijde van digniteit, de linkerhand. De rouwkleur wit. De vrouwen dragen korte klederen en de mannen lange. In Europa is het de gewoonte als men in een huisgezin komt, eerst de vrouw des huizes naar haar welstand te vragen, en vervolgens den heer, hier zou het de grootste ongemanierdheid zijn naar de vrouw te vragen… en zo vervolgens alles contrarie; dus als U… wenst te weten hoe men zulks in China doet, behoeft gij slechts te zien het gebruik van Europa, b.v. als gij aan tafel zit en wenst te weten hoe Ferdinand in China leeft, is zulks spoedig gevonden. Wel te verstaan eerst drink ik thee, daarna komt het desert, vervolgens de koude tafel, de warme tafel, en de soep tot slot, zo is alles zonder enig onderscheid Jantje contrarie. Ik weet echt niet beter of het hoort zo en gebruik reeds bij verkiezing twee stokjes in plaats van vork en lepel".[143]

Niet alleen paste Hamer zich aan, hij voelde zich er goed bij. "Ik ben hier buitengewoon gezond en ken mijne krachten niet. Onlangs heb ik in 5 dagen tijds 70 uren te paard afgelegd,

en terwijl 7 uren voor de plaats der bestemming de Chinezen die bij mij waren van vermoeyenis moesten achterblijven, zette ik nog de reis voort om dien dag te huis te zijn”.[144]

Hamer, afkomstig uit het veelvuldig door cholera geteisterde Nijmegen, had speciale aandacht voor zijn persoonlijke hygiëne. Tijdens zijn vele reizen overnachtte hij, misschien niet van harte, in de Chinese herbergen. Het ongedierte tierde daar welig. “Ik verkies… op den chineschen khang [bed-oven] mijne ribben te laten uitrusten, en als ik te huis kom maak ik groot toilet en duw alle kleederen in het water zoodat de slagting in eens heeft plaats-gehad”. Einde beestjes, zo hoopte de ijverige missionaris.[145]

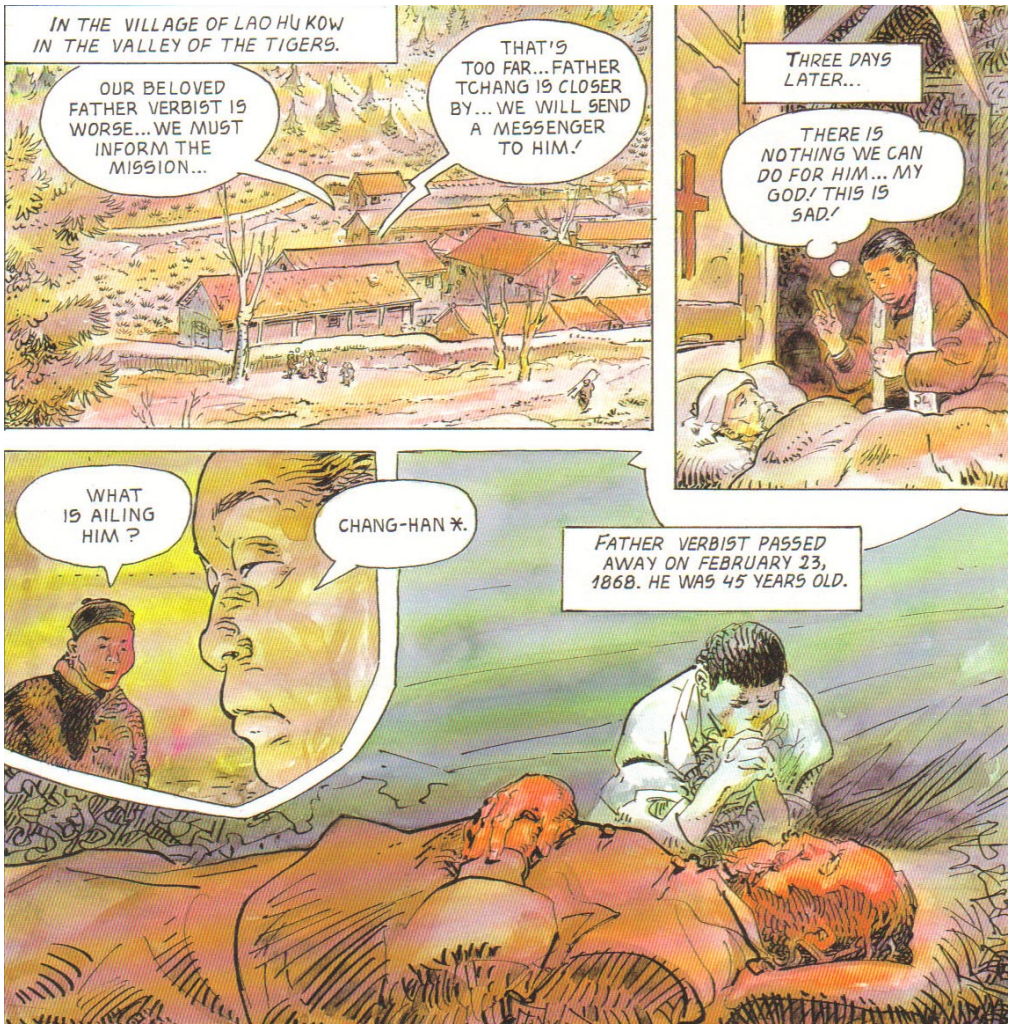
Alois Van Segvelt, veertien jaar ouder dan Hamer, had meer dan wie ook grote moeite om zich in het koude en arme Mongolië aan te passen. De voormalige onderpastoor van de grootste kerk van Brussel was van goede komaf. Hij had zich bereid verklaard om enkele jaren van zijn leven in de missie door te brengen en was van plan om dan weer naar zijn vaderland terug te keren. Van Segvelt streefde ernaar zijn leven in de missie zo comfortabel mogelijk in te richten. Hij probeerde zijn wijnkelder zo goed mogelijk in stand te houden, uit Europa had hij ook allerlei gerieflijke zaken meegenomen, zoals mooie kleren, een set zilveren messen en vorken, revolvers en een geweer, kisten met tabak enzovoort. In China had hij onder andere een pendule, een Chinees kompas, een vloerkleed en Europese lampen aangeschaft, terwijl vrienden hem allerlei luxe toestuurden tot zelfs een collectie zijden zakdoeken.[146]

Veel brieven van Van Segvelt stonden vol met jammerklachten. Vanuit Xiwanzi, dus nog voor zijn vertrek naar zijn pastorie in het oosten van Mongolië, schreef hij al: “Een brief uit het vaderland is voor mij een schat. In het koude en arme Mongolië zie ik mezelf als iemand die is overgeplaatst van de beschaafde wereld naar de woestijn”.[147] Van Segvelt was ervan overtuigd dat hij het na zijn vertrek nog veel slechter zou krijgen. En wat moest hij doen als hij ziek zou worden? “Ik vrees die duivels van Chinezen die zich heel arrogant ‘dokters’ in de medicijnen noemen. Ik ga nog liever dood dan in hun klauwen te moeten vallen”.[148]

In tegenstelling tot de jonge Hamer weigerde Van Segvelt om zich hoe dan ook aan te passen aan zijn nieuwe omgeving. In de officiële Scheutgeschiedschrijving is te lezen: “Na meer dan een jaar [pas] begon hij het Chinees te stamelen… Hij paste zich ook zeer moeilijk aan aan de Chinese voeding en het lukte hem niet om Chinees met de Chinezen te worden… Hij was een weelderig leven gewoon”.[149] Van Segvelt ging te ver. Niet alleen Hamer maar ook missionarissen van andere congregaties in de omgeving bleven hem waarschuwen voor de consequenties van zijn manier van leven. Zo weigerde hij om midden in de winter, bij enkele tientallen graden onder het vriespunt in een herberg te slapen. Hij gaf er de voorkeur aan om de nacht in zijn karretje door te brengen als hij op reis was. In de late Mongoolse winter van 1867, de winter van de hongersnood, zullen ongetwijfeld veel Chinezen ziek geworden zijn. Van Segvelt ging zieke christenen verzorgen die aan vlektyfus leden en hij werd zelf ziek. De Franse pater Mesnard (M.E.P.) kwam helpen en werd eveneens aange-stoken. Op 5 april 1867 stierf Alois Van Segvelt in het door hem zo vervloekte land. Ferdinand Hamer kwam nog toegesneld, op tijd om de laatste sacramenten toe te dienen aan Mesnard, die op 27 april eveneens de laatste adem uitblies.[150] De duivel had twee keer gewonnen.

Verbist had eveneens aanpassingsmoeilijkheden en ook zijn gezondheid was zwak. In de laatste maanden van 1867 besloot hij om Antoon Smorenburg tot zijn opvolger in Mongolië te benoemen en zelf terug te gaan naar België. In de winter van 1868 maakte hij nog een laatste reis, om het missiegebied van Ferdinand Hamer en Martin Guisset, opvolger van Van

Segvelt, met eigen ogen te inspecteren. Het was inderdaad zijn laatste reis, maar anders dan hij gedacht had. Ook Verbist had waarschijnlijk een aanval van vlektyfus te verduren, wellicht als gevolg van zijn verblijf in een herberg tijdens zijn reis. Hij was, zo schrijft Daniël Verhelst, stram en stijf en voelde koude rillingen over heel zijn lichaam. Vanuit de omgeving van Jehol (Laohuguo) schreef hij met potlood een noodkreet [151] en stuurde koeriers uit. De Chinese priester Matthias Zhang kwam op 23 februari aan. Hij was nog juist op tijd om hem gedurende de laatste uren van zijn leven bij te staan. Verbist 'was toen reeds bijna geheel en al buiten kennis, zoo zelfs dat hij den Chineeschen priester niet kende. Deze liet hem de stool zien, wat de zieke scheen te begrijpen. Toen heeft hij hem nog het H. Oliesel en de generale absolutie gegeven'.[152] Toen de nieuwe Nederlandse Scheutist Van Avezaath bij zijn algemeen overste arriveerde 'vond hij slechts een lijk',[153] schreef Ferdinand Hamer aan zijn familie.

Overlijden van Verbist in een uitgave van Scheut (1987)

* tyfus (vertaling Scheut)

Zou Ferdinand Hamer, in de late winter van 1867, niet veel meer dan twee jaar na zijn aankomst, nog wel eens teruggedacht hebben aan zijn bijna onvoorstelbare ervaringen van de afgelopen jaren? Na zijn eerste ervaringen schreef hij, al mijmerend: “Zelfs in de droevigste oogenblikken heb ik God bedankt dat ik missionaris was, en nog niets geen berouw gehad dat ik wat ik meende wat mijn roeping was, heb opgevolgd. Moeyelijkheden vrees ik niet… Ik die het missionaris leven heb gewild, heb er ook de moeyelijkheden en lasten vrijwillig van op mij genomen. Ik zal die het laatste toe verdragen … ik vraag niets, dan mij met uwe gebeden bij te staan”.[154] Uit de brief die hij aan zijn familie schreef nadat hij hoorde van de dood Verbist is slechts één zinnetje bewaard gebleven: “Ik kan U niet zeggen hoe mij dit aangreep; maar ik zal berusten in den aanbiddelijken wil Gods waartoe de geachte Superior mij altijd aanspoorde”.[155] Hamer was opgehouden een jonge missionaris te zijn, hij was in enkele maanden een veteraan geworden.

Noten

[1] archief Scheut A.II.b.1.1.8.
Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome II B. La correspondance de Théophile Verbist et de ses Compagnons. 1866-1869*, Leuven (nog niet gepubliceerd), 941 e.v.
Théophile Verbist aan Sainte-Enfance in Brussel, 25 november 1866.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem.

[4] Ibidem.

[5] Albert Feuerwerker, 'Chinese Economic History in Comparative Perspective', in Paul S. Ropp (red.), *Heritage of China. Contemporary Perspectives on Chinese Civilization*, Berkeley en Los Angeles 1990, 227.

[6] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres) 20 december 1865, Ferdinand Hamer aan Jaak Bax.

[7] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres) 12 november 1865, Ferdinand Hamer aan Jaak Bax en Remi Verlinden.

[8] Ibidem.

[9] Ibidem.

[10] archief Scheut A.III.d.3.
Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome II A. La correspondance de Théophile Verbist et de ses Compagnons. 1865-1866*, Leuven 2003, 205 e.v.
Alois Van Segvelt aan P.J. Biermans, 15 december 1865.

[11] Ibidem.

[12] . archief Scheut A.II.a.2.1.12.
Sauf-conduit délivré par le Consul Français Vertaling Koos Kuiper.
Tianjin, 23 november 1865.

[13] Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript).

[14] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres)
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A.*, 162 e.v.
Théophile Verbist aan Scheut, 27 november 1865.

[15] Ibidem.

[16] Ibidem.

[17] archief van Jezuïeten, Nijmegen, dossier Consen
Ferdinand Hamer aan Andreas Consen, 20 december 1865.

[18] archief Scheut A.II.a.2.1.13.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A.*, 160 e.v.
paspoort, uitgegeven door Henry de Bellonet, Chargé d'affaires de France, Peking, 27 november 1865.

[19] Ibidem.

[20] (Frans Vranckx), *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation de Scheutveld*, Brussel 1873, 43.

[21] Drüding, *Hamer.*

[22] Ibidem, Hamer aan familie, 20 december 1865.

[23] Ibidem.

[24] Ibidem.

[25] Vranckx, *Voyages*, 46.

[26] Drüding, *Hamer*, Hamer aan familie, 20 december 1865.

[27] Ibidem.

[28] Vranckx, *Voyages*, 46.

[29] Drüding, *Hamer*, Hamer aan familie, 20 december 1865.

[30] archief Scheut, A.III.d.4.
Alois Van Segvelt aan familie, 18 december 1865.

[31] *Annalen van Sparrendaal*, mei 1940, 97-100.
Ferdinand Hamer aan J.W.S. van Egeren, 1 januari 1867.

[32] archief Scheut, A.III.d.4.
Alois Van Segvelt aan familie, 18 december 1865.

[33] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres)
Ferdinand Hamer aan Jaak Bax, 20 december 1865.

[34] Ibidem.

[35] Ibidem.

[36] Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 48.

[37] Ibidem.

[38] archief Scheut Z.I.b.1.1.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A.*, 261 e.v.
Théophile Verbist aan Jaak Bax, 14 januari 1866.

[39] Ibidem.

[40] Ibidem.

[41] Ibidem.

[42] archief Scheut D.II.a.1 (nr. 8).
Ferdinand Hamer aan Verbist en Vranckx, 8 september 1866.

[43] archief Scheut A.II.b.3.5.9.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1043 e.v.
Théophile Verbist aan Antoon Smorenburg, 20 januari 1867.

[44] archief Scheut Z.I.b.1.3 (Recueil de lettres) Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1081 e.v.
Théophile Verbist aan Jaak Bax en Theodoor Rutjes, 24 februari 1867.
[45] archief Scheut Z.I.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Jaak Bax, 20 december 1865.
[46] Ibidem.
[47] archief Scheut Z.I.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Jaak Bax en Remi Verlinden, 15 januari 1866.
[48] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Jaak Bax, 20 december 1865.
[49] Ibidem.
[50] Ibidem.
[51] Drüding, *Hamer*.
[52] Ibidem.
[53] archief Scheut A.I.e.6.1. Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 376 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 22 februari 1866.
[54] Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den bokseropstand in China*, Roermond 1938, 41.
[55] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 17 februari 1866 (aantekening 5 februari).
[56] Ibidem.
[57] Ibidem.
[58] Ibidem.
[59] Ibidem.
[60] archief Scheut A.I.e.6.1. Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 376 e.v.Petrus Lin aan Théophile Verbist, 22 februari 1866.
[61] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 17 februari 1866 (aantekening 5 februari).
[62] Alois Van Segvelt, *Les missionnaires belges en Mongolie. Coup d'oeuil sur l'établissement du christianisme à Pékin et en Mongolie*, Brussel 1866, 57.
[63] archief Scheut, A.III.d.4. Verhelst en Daniëls, *Scheut.Tome II A*, 411 e.v.
Alois Van Segvelt aan Scheut, 15 maart 1866.
[64] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 17 februari 1866 (aantekening 3 februari).
[65] M. van Oss, 'Ferdinand H. Hamer, missio naris in Oost-Mongolië', in *Het Missie werk. Nederlands Tijdschrift voor Missiewetenschap*, no. 4, Nijmegen 1954, 199.
[66] archief Scheut A.II.b.1.1.8. Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 941 e.v.
Théophile Verbist aan Sainte-Enfance in Brussel, 25 november 1866.
[67] Ibidem.
[68] archief Sparrendaal, dossier Rutjes. Theodoor Rutjes aan broer Remi, 7 juli 1870
[69] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 8). Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 8 september 1866.
[70] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer, collectie Van Merhaeghe
Remi Van Merhaeghe aan familie, 1 mei 1896.
[71] Ibidem.
[72] Ibidem.
[73] Ibidem.
[74] Ibidem.
[75] archief Scheut A.II.b.3.1.8. Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 500 e.v.
Théophile Verbist aan Scheut, 22 april 1866.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem.
[78] archief Scheut Z.I.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 17 februari 1866 (notitie 4 februari).
[79] archief Scheut A.II.b.3.1.8. Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 500 e.v.
Théophile Verbist aan Scheut, 22 april 1866.
[80] Ibidem.
[81] William Woodville Rockhill, *The land of the lamas. Notes of a journey through China, Mongolia and Tibet*, Londen 1891, 39.
[82] Emile Indemans, *Landreis naar Ili*, Utrecht 1891, 30
[83] *Missiën in China en Congo*, augustus 1896, nr. 91, 298 e.v.
Cyriel Van Belle aan Scheut, 1 januari 1896.
[84] Drüding, *Hamer*.
[85] Segvelt, *Missionnaires belges*, 57.
[86] archief Scheut Z.1.b.1.3 (Recueil de lettres) Ferdinand Hamer aan Jaak Bax, 20 december 1865.
[87] archief Scheut A.I.e.6.1. Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 376 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 22 februari 1866.
[88] archief Scheut Z.I.b.1.3 (Recueil de lettres). Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 17 februari 1866 (notitie 26 januari).
[89] Ibidem.

[90] Ibidem, notitie 27 januari.
[91] Ibidem, notitie 28 januari.
[92] Ibidem, notitie 31 januari.
[93] Ibidem, notitie 4 februari.
[94] archief Scheut, A.I.e.6.1.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 777 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 9 september 1866.
[95] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 2).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 8 maart 1866.
[96] Ibidem.
[97] archief Scheut, A.I.e.6.1.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 777 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 9 september 1866.
[98] archief Scheut, A.II.b.3.3.10.
Verhelst en Daniëls, *Scheut.Tome II A*, 774 e.v.
Théophile Verbist aan Petrus Lin, 8 september 1866.
[99] archief Scheut, A.III.b.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 914 e.v.
Alois Van Segvelt aan Théophile Verbist, 10 november 1866.
[100] archief Scheut, A.I.e.6.2.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 956 e.v.
Petrus Lin aan François Tagliabue, 14 december 1866.
[101] archief Scheut.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 978 e.v.
Petrus Lin aan Géraud Bray, 21 december 1866.
[102] Ibidem.
[103] Ibidem.
[104] Ibidem.
[105] archief Scheut, A.I.e.6.2.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 988 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 22 december 1866 (’s nachts).
[106] archief Scheut, A.II.b.3.7.13 (Décisions du Conseil CICM).
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1409 e.v.
[107] archief Scheut, A.I.e.6.2.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 988 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 22 december 1866 (’s nachts).
[108] archief Scheut, A.I.e.6.1.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1221 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 22 mei 1867.
[109] archief Scheut, A.I.e.6.1.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1326 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 30 augustus 1867.
[110] Verhelst, Scheut vroeger en nu, 47.
[111] archief Scheut, A.I.e.6.1.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 376 e.v.
[112] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 3).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 12 april 1866.
[113] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 6).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 4 juni 1866.
[114] archief Scheut A.I.e.6.1.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 376 e.v.
Petrus Lin aan Théophile Verbist, 22 februari 1866.
[115] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 4).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 21 april 1866.
[116] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 7)Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 19 juni 1866.
[117] (Belgische) *Annalen van het genootschap der H. Kindsheid*, nr. 235, april 1887, 54 e.v.
Ferdinand Hamer aan Anton van de Laar, 15 september 1886.
[118] Hubert Otto, ‘Kansoe. Overzicht van dit vicariaat’, *Missiën in China en Congo*, no. 62, maart 1894, 409 e.v.
[119] *Annalen van het genootschap der H. Kindsheid*, Tilburg, 1888, 46 e.v.
Ferdiand Hamer aan Anton van de Laar, 10 oktober 1887.
[120] . Segvelt, *Missionnaires belges*, 57.
[121] Ibidem.
[122] Ibidem.
[123] Archief Sainte-Enfance. C 504.
Jaak Bax aan Sainte-Enfance, 23 februari 1868.
[124] Ibidem, Mgr. de Girardin (Sainte-Enfance) aan Jaak Bax, 19 mei 1869.
[125] (Franse) *Annales de Sainte-Enfance*, Parijs, 189, 202.
[126] (Nederlandse) *Annalen H. Kindsheid*, 1874, 165-166.
[127] archief Scheut, F II a.1.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 10 december 1877.
[128] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 84).
Ferdinand Hamer aan Alexander Clerbaux, 2 november 1892.
[129] (Vranckx), *Voyages*, hoofdstuk 10, pagina 94 e.v.
[130] archief Jezuïeten, dossier Consen.

Ferdinand Hamer aan Andreas Consen, 8 september 1866.

131 archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 13).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 5 februari 1867.

132 Ibidem.

133 Ibidem.

134 Ibidem.

135 Ibidem.

136 Ibidem.

137 archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 19).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 17-23 februari 1866.

138 Drüding, *Hamer*.

139 archief Scheut Z.I.b.1.3 (Recueil de lettres)
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 17 februari 1866 (notitie 31 januari).

140 Drüding, *Hamer*.

141 Ibidem.

142 *Annalen van Sparrendaal*, mei 1940, 97 e.v.
Ferdinand Hamer aan J.W.S. van Egeren, 1 januari 1867.

143 Ibidem.

144 archief Jezuïeten, dossier Consen.
Ferdinand Hamer aan Andreas Consen, 6 september 1866.

145 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 13).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 5 februari 1867.

146 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 17).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 21 mei 1867.

147 archief Scheut A.III.d.4.
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II A*, 411 e.v.
Alois Van Segvelt aan Scheut, 15 maart 1866.

148 Ibidem.

149 Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 50.

150 . Ibidem, 51.

151 Drüding, *Hamer*.

152 Ibidem.

153 Ibidem.

154 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 3)
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 12 april 1866.

155 Drüding, *Hamer*.
Ferdinand Hamer aan familie, 8 maart 1868.

6. Carrière tegen wil en dank?
Van missionaris tot bisschop 1868-1878

Het kwam er dus op aan, met zoo weinig mogelijke kosten zoo veel mogelijk te bereiken.
Johannes Drüding over Hamer als waarnemend overste van de missie in Mongolië

Zoo de [Chinese magistraat] die deze onverdiende straf heeft laten uitvoeren niet zijn ontslag krijgt, zal ik te Peking de noodige stappen doen.
Hamer als waarnemend overste van de missie in Mongolië

De heidenen in Tianjin beschuldigen ons dat wij de ogen en het hart [van kinderen] uitrukken en er medicijnen van maken.
Claude-Marie Chevrier aan Hamer, 17 juni 1870, vier dagen voor het bloedbad van Tianjin.

Als in 1877… Vranckx mij schreef dat er serieus aan gedacht werd het vicariaat van Gansu aan onze congregatie toe te vertrouwen en dat ik er dan de eerste vicaire Apostolique zou zijn, schreef ik direkt terug: M. Van Aertselaer zou er toch beter voor gelijken.
Hamer, 27 mei 1898

chronologie

1868	23 februari	dood van Verbist
	maart	Vranckx (voorlopig) overste in Brussel, Smorenburg (voorlopig) overste in Mongolië
1869	8 november	Smorenburg vertrekt uit Mongolië en treedt af in Europa
	8 november	Hamer waarnemend provicaris van Mongolië
1870	21 juni	bloedbad van Tianjin
1871	31 oktober	aankomst van Bax, Hamer wordt procurator van Mongoolse missie
1872		grote reis van Bax en Hamer door Oost-Mongolië
1873		aankomst in China van Jeroom Van Aertselaer
1875	5 juni	Hamer assisteert Bax bij zijn wijding tot bisschop van Mongolië
1878		aankomst in China van Alfons Bermijn
	27 oktober	Hamer door Bax gewijd tot apostolisch vicarisch van Gansu

Het bloedbad van Tianjin, 21 juni 1870

Missionaris Claude-Marie Chevrier werd op 13 augustus 1821 geboren in Vanneau de Vieillezire (Loire). Wéér zo'n man, zo'n missionaris van het Franse platteland uit de eerste helft van de negentiende eeuw. Ik zeg nu wel missionaris, maar in de eerste fase van zijn leven leidde Claude-Marie een heel ander leven: als vurig patriot, zo schreef Alois Van Segvelt, trad hij toe tot het Franse leger. Als infanterist en later als onder-officier diende hij vier jaar in Frans-Guyana. Bij terugkomst in Frankrijk 'verruilde hij de vlag van Frankrijk voor de standaard van Christus en trad toe tot de heilige militie. Hij werd toegelaten tot het grootseminarie van Algiers en werd daar in 1853 priester gewijd'.[1] Begin 1860 arriveerde hij als Lazarist eerst in Shanghai en nauwelijks een jaar later in Xiwanzi.

Toen Ferdinand Hamer en de andere Scheutisten in Mongolië belandden troffen zij pater Chevrier daar aan. Chevrier bleef nog tot september in het westen van het missiegebied om op de winkel te passen tot de tweede groep Scheutisten hem zou komen aflossen. Alois Van Segvelt noemde hem een man met een 'krijgszuchtig voorkomen, die de strijd van de Heer in het westen van Mongolië onderhoudt'.[2] Hij prees Chevrier bovendien omdat hij erin geslaagd was om, op instigatie van katholieke families, een huis met een grote hof te kopen in de

Blauwe Stad, het huidige Hohhot. Hij had de locatie helemaal laten opknappen en er een weeshuis van de Sainte-Enfance van gemaakt. In het propagandaboekje *Les missionnaires belges en Mongolie* (1866) schreef Van Segvelt dat de heidenen in die omgeving veel kinderen ter dood brachten. Chevrier had hem zelf verteld dat hij lijken van kinderen had gezien die half door de kraaien verscheurd waren.[3]

In het najaar van 1866 mocht Chevrier, 45 jaar oud, van het barre Mongolië verhuizen naar Tianjin, voor de Europeanen die aan land kwamen de haven en voorstad van Peking. Hij werkte daar als procurator en hield zich in die functie vooral bezig met wat in de missie de 'tijdelijke zaken' genoemd werden: administratie, financieel beheer, inkoop en verzending van allerlei bestellingen en poststukken. Chevrier had het goed getroffen in zijn nieuwe omgeving. Op 6 maart 1867 schreef hij aan Ferdinand Hamer: "Ik weet een beetje wat het is om verbannen te zijn naar Mongolië en hoe lastig het is om geen gezelschap met een Europese medebroeder te kunnen hebben".[4] Hij had gehoord dat Hamer zo hard werkte en raadde hem aan om het wat rustiger aan te doen. Drie jaar later, op 28 mei 1870, bedankte hij hem nog eens voor zijn alleraardigste brieven en hij vond het zo jammer dat Hamer niet eens kwam buurten in Tianjin in plaats van zich op te laten slokken door zijn activiteiten. "Kom toch vooral eens op visite", schreef hij nogmaals nadrukkelijk.[5] Als Hamer in die dagen naar Tianjin was afgereisd voor het gezellige bezoek had Chevrier waarschijnlijk geen brief geschreven op 17 juni. Maar nu liet hij hem schriftelijk weten: "Op dit moment uiten de heidenen in Tianjin de meest afschuwelijke beschuldigingen aan ons adres. Wij zouden mensen doden, ze de ogen en het hart uitrukken en van dat alles geneesmiddelen maken. Het lijkt wel of de duivel in woede ontstoken is. Bid alstublieft voor ons".[6]

Een non (in het midden) inspecteert het vervoer per mand van de kinderen van de Sainte-Enfance (1891)

De angstige brief van Chevrier kwam niet uit de lucht vallen. Anti-westerse Chinezen hadden al geruime tijd pamfletten opgehangen waarin op gedetailleerde manier werd beschreven hoe Franse priesters na het opdragen van de mis sodomie bedreven, kloosterzusters verkrachtten, de kinderen in de weeshuizen van hun lichaamsdelen beroofden en zelfs als kannibalen optraden.[7] De paters werd bovendien verweten dat ze de kinderen ontvoerd hadden.[8] Er moet in

die dagen een broeierige sfeer in de stad gehangen hebben. Veel ouders van de kinderen in het 'weeshuis' van de Sainte-Enfance kwamen zich aan de poort melden om hun nageslacht weer mee te nemen. In enkele dagen was de kinderschare afgenomen van 450 tot 200, zo meldde een krant.[9] Een groep vijandige Chinezen viel de zusters van het weeshuis lastig als ze zich buiten het missieterrein begaven. De zusters werden bespot en 'witte duivels' genoemd.[10] Kooplui, die de bui zagen hangen, gingen er vandoor.[11] Henri Fontanier, de Franse consul, stond in voortdurend contact met de autoriteiten over het ophangen van opzwepende muurkranten, maar dit had geen uitwerking.[12]

Op 21 juni 1870 kwam de uitbarsting. Volgens de North China Daily News waren de ruiten van het Franse consulaat met stenen ingegooid en besloot Fontanier op het hoogste niveau bescherming te gaan vragen voor het consulaat en de Franse Soeurs de Charité. Toen hij van de autoriteiten niet snel genoeg de medewerking kreeg die hij noodzakelijk vond trok hij zijn revolver, waarna een vechtpartij ontstond. Gewond strompelde de consul naar buiten. Vervolgens werd hij door een menigte Chinezen aangevallen en gedood. Zijn stoffelijk overschot werd verminkt en in de rivier geworpen.[13]

Pater Lemonnier (M.E.P.) beschreef het vervolg: "Van negen uur 's morgens tot vijf uur 's middags werd er gemoord. Alle Franse inwoners van Tianjin, mannen én vrouwen, een of twee uitgezonderd, zijn afgemaakt. De zusters van Sint Vincent de Paul zijn op de meest barbaarse manier ter dood gebracht, waarbij hun ogen, terwijl ze nog leefden, werden uitgerukt en hun borsten afgesneden… Pater Chevrier en de Chinese priester Hu waren in gebed in de Notre Dame de Victoires en bereidden zich voor op de dood, toen de moordenaars zich op hun stortten. Ze werden de kerk uitgesleept… De schedel van pater Chevrier werd verbrijzeld en zijn buik opengereten… Alle personeel van het consulaat, van het missiehuis van de Lazaristen en van het weeshuis van de Sainte-Enfance behoren tot de slachtoffers. Meer dan honderd weeskinderen zijn levend verbrand. Ook een onbekend maar aanzienlijk aantal christenen is omgebracht… Drie Russen, die voor Fransen werden aangezien, zijn eveneens door de menigte vermoord… Het is welhaast overbodig hieraan toe te voegen dat het Franse consulaat, de kathedraal en alle gebouwen van de Sainte-Enfance aan de vlammen waren overgeleverd… Het leek wel of de mandarijnen, die getuige waren van deze bloedige tragedie, er slechts op toezagen dat gegeven bevelen werden uitgevoerd".[14]

Hu en Chevrier

Bloedbad van Tianjin - Chinese weergave

“Men denkt hier”, zo schreef Lemonnier vanuit Shanghai, “dat de gebeurtenissen van 21 juni slechts het begin zijn van een groot drama, dat de mandarijnen voorbereidingen treffen… om zich van de [Europese] barbaren te ontdoen… Al een hele maand zijn er langs de hele Blauwe Rivier relletjes op plekken waar Europeanen wonen. Ik vrees bovendien voor onze paters in het binnenland… Welke voorzorgen kunnen zij treffen in deze verre streken, overgeleverd als ze zijn aan vijandige mandarijnen en een volk dat klaar staat om te plunderen, terwijl ze zich menselijkerwijs niet kunnen verdedigen”.[15]

De brieven van de paters stonden altijd al boordevol toespelingen op de vijandige houding van de Chinezen ten opzichte van de westerlingen. Zo merkte de Amerikaanse zendeling W.A.P. Martin bij aankomst in Canton (1850) op dat hij met de woorden “Fanqui, fanqui! shato, shato!” (vreemde duivels, hak hun hoofden af).[16] onthaald werd Dat bracht hem tot de overpeinzing, “Is dit de beschaving waar China zo prat op gaat? Zijn dit de mensen waarvoor ik van huis vertrokken ben?”.[17] De Nederlandse Scheutist Theodoor Rutjes schreef kort na zijn aankomst in China aan zijn familie: “’t Is alleen de vrees die de heidenen hier weerhoudt de Europeanen weg te jagen… Als iemand mij een presentje zou willen sturen – een heel korte karabijn met twee loopen (maar sterk) zou mij bijzonder van pas komen”.[18] En een jaar voor het bloedbad van Tianjin schreef diezelfde pater: “Alles wel. Er liepen hier in den laatsten tijd vele donkere geruchten van de Europeanen en de christenen te vermoorden… ik bereidde mijzelven en mijne christenen tot den dood voor”.[19] Christenen en Europeanen werden hier in een adem genoemd. Kardinaal Barnabò, prefect van de Propaganda Fide, was er in 1864 van overtuigd dat priesters nog meer gevaar liepen dan andere Europeanen. Daarom adviseerde hij apostolisch vicaris Verrolles (van Manchurije) om voorzichtig te zijn met het dragen van priesterkleding. “Dat is vol risico’s en men moet niet te veel vertrouwen op de beloften van de Chinese regering”,[20] vond hij.

De eerste grote uitbarsting tegen de katholieken en de Fransen leidde vanzelfsprekend tot grote commotie. Sommige geestelijken waren boos dat de Fransen een eerder incident in Korea ongestraft gelaten hadden en zagen daar de oorzaak in van de nieuwe uitbarsting. Verwacht werd dat de Fransen nu een nieuwe strafexpeditie naar China zouden sturen, maar door de Frans-Pruisische oorlog die kort daarna in Europa uitbrak was dat onmogelijk. Omdat Thomas Wade, de Britse gezant in Peking het hoofd koel hield in de legatiewijk waar alle ‘ministers’ bij elkaar woonden en werkten, slaagde hij erin te voorkomen dat de Europese oorlog oversloeg naar China en zo iedereen schade zou kunnen berokkenen. Ook het Chinese hof greep in om erger te voorkomen. Li Hongzhang, die een grote rol had gespeeld in het neerslaan van de Taiping-opstand, werd met zijn troepen naar Tianjin gehaald en kort daarop werd Li benoemd tot gouverneur van de belangrijke provincie Zhili, waarbinnen Tianjin gelegen was.[21] Rutjes kon dan ook opgelucht aan zijn familie in Duiven schrijven: “ Hij leeft nog!…U wist niet wat al te denken van China maar ’t is allemaal goed, best. De keizer heeft dekreeten door ‘t heele rijk gestuurd, dat de christenen gerust moeten zijn en de mandarijnen ons priesters moeten bijstaan. Een chineesch gezantschap van Peking is naar Europa gezonden om de zaak met de Europeanen weer bij te leggen. Duizend Engelsche soldaten liggen bij – en twee of vier kanonneerboten in Tianjin… En wie weet welke goede conditie’s en welke boete er zullen gesteld worden. Zeker zullen wij na dit voorval veiliger en beter hier huizen dan te voren en zeker zullen de bekeeringen menigvuldiger zijn….”.[22]

Een nieuwe rol voor Ferdinand Hamer

In deze dagen, bijna vijf jaar na de aankomst van de eerste Scheutisten, was Hamer al lang niet meer de beginnende missionaris. Na het overlijden van de stichters Van Segvelt in 1867 en vooral van Verbist in 1868, was Scheut in zekere zin onthoofd. Toen Frans Vranckx en Antoon Smorenburg in Xiwanzi op de hoogte gebracht werden van het tragische nieuws van de fatale ziekte van Verbist namen zij maatregelen met verregaande consequenties. In afwijking van de statuten, die bovendien uitgingen van een eenhoofdige leiding, besloten zij met z'n tweeën een bestuurlijke verdeling tot stand te brengen. Vranckx zou voorlopig als algemeen overste vanuit België gaan opereren en Smorenburg kreeg de leiding over de missie in Mongolië.

Smorenburg

Vranckx

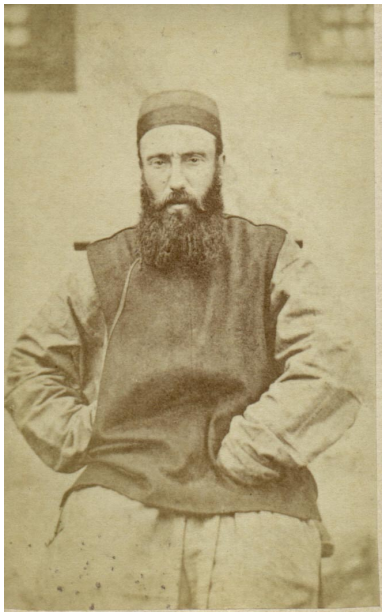
In hun eerste bekendmaking[23] was duidelijk dat er een nieuwe wind in de missie-activiteiten moest gaan waaien. De discipline diende blijkbaar aangescherpt te worden en met dat doel had Smorenburg een strenger reglement opgesteld, dat op iedereen van toepassing was, ook op de missionarissen die al eerder in de missie werkzaam waren. Voor het standpunt van Smorenburg viel wel iets te zeggen. Zo waren Van Avezaath en Thys als gevolg van een groot tekort aan priesters naar Mongolië gekomen zonder zelfs maar toe te treden tot de congregatie, en het had niet lang geduurd of ze waren weer naar huis vertrokken. Smorenburg aanvaardde zijn nieuwe functie echter al drie maanden nadat hij was toegetreden en had daarom niet veel gezag bij zijn confraters. In 1869 werd de overste door Vranckx uitgenodigd voor een 'rustperiode in Europa, te meer daar hij sedert negentien jaar geen persoonlijk contact met zijn familie' had gehad.[24] Op 8 november[25] verliet Smorenburg Xiwanzi om er nooit meer terug te komen. Een jaar later trok hij zich zelfs terug uit de congregatie. Bij zijn intreden in de congregatie had Smorenburg al zijn bezittingen en geld overgedragen aan Scheut. Na de onvriendelijke scheiding bleef hij nog jaren corresponderen met Vranckx over teruggave daarvan. Toen dat niet leek te lukken ging hij in Nederland op de roddeltoer, totdat bisschop Zwijsen eindelijk een regeling voor hem afdwong. Vervolgens werd hij adviseur van de nieuwe Duitse missie die zich tijdens de Kulturkampf in Steyl bij Venlo vestigde. In die hoedanigheid leerde hij Johann Anzer, de latere eerste apostolisch vicaris in Zuid-Shandong de fijne kneepjes van het vak. We zullen de naam Anzer nog vaker horen in de Chinese missiegeschiedenis. Ondanks de vervelende affaire-Smorenburg was er in elk geval

wel weer één algemeen overste, Vranckx, die aan het hoofd van de congregatie van het Onbevlekte Hart van Maria stond.

Na het overlijden van Van Segvelt in het voorjaar van 1867 was de rol van Hamer in het oostelijk gedeelte van het missiegebied steeds prominenter geworden. Hij schreef weliswaar te weinig brieven naar Europa (voor propaganda?), hetgeen hem in België verweten werd.[26] Maar Hamer had andere prioriteiten. Hij had zijn handen vol aan het bestieren van zijn regio. In de brieven die hij aan Verbist schreef zijn allerlei voorvallen te lezen die dat duidelijk maken. De opmerking van Chevrier in de brief van april 1867 is daar nog een andere aanwijzing voor. Op 15 augustus van dat jaar schreef Hamer een lange brief aan Verbist. Daarin vermeldde hij onder meer hoe druk hij in de weer was met het maken van afspraken met de plaatselijke mandarijnen en hun helpers (satellieten) over het leveren van een bijdrage aan het lokale bestuur en de belastinginning. De Scheutist was niet blij met die rol maar 'het is goed voor de religie en het geeft invloed'.[27] Door met de overheid samen te werken kregen hij en sommige helpers formeel gezag in de regio. Bovendien was hij zeer kostenbewust, zijn brieven staan boordevol berekeningen om met zo weinig mogelijk geld zoveel mogelijk te organiseren. Bij rijke bekeerlingen wist Hamer zelfs geld te genereren. Zo schreef hij: "De droogte leverde missen op",[28] hij liet dus zich betalen om in de mis te bidden voor regen. Het geld dat hij kon besteden wendde hij onder meer aan voor het betalen van bouwactiviteiten aan kerken en scholen – het zullen ongetwijfeld bekeerlingen geweest zijn, die als aannemers opereerden. Andere uitgaven kwamen op rekening van (katholieke) onderwijzers en Chinese priesters, die hem terzijde stonden. Als een echte missionaris noteerde hij bovendien: "Echte dopers heb ik niet… maar er is een zeer arme kleermaker, die verstand heeft van geneesmiddelen en les geeft aan de kinderen van de betere stand. Ik geef hem een bedrag voor elk kind dat hij doopt en dat later sterft".[29] Weer een zieltje erbij, dood of levend. Sterker nog: liever dood dan levend, want dan bracht de doop geen verdere kosten en werk met zich mee. Je zou Hamer langzamerhand kunnen omschrijven als een missionair meewerkende manager. Geen wonder dat hij in die brief schreef dat er 'elke zondag zevenhonderd christenen de heilige mis kunnen bijwonen'.[30] En daar zal hij zeker mee bedoeld hebben dat ze dan ook kwamen!

De ster van missionaris Hamer was rijzende, en niet alleen omdat hij als enige van de Scheutisten van het eerste uur nog in Mongolië aanwezig was. Hamer voelde zich in moreel opzicht sterk. Zo schreef hij op 11 juni 1867: "Drie weken ben ik in [de kleine pagode] geweest, ik heb er dag en nacht gewerkt".[31] Guisset, vier jaar ouder, die de functie van pastoor had overgenomen van Van Segvelt en dus in feite zijn chef was, noemde hij een 'uitstekende medebroeder. Hij maakt zich alleen te druk als er problemen zijn, maar dat zal wel veranderen als hij een beetje gewend is aan dit ongastvrije land waar er altijd wel iets tegen zit'.[32] Hamer beschouwde zich dus superieur. Langzamerhand was hij degene die beter dan wie dan ook wist hoe de missie moest worden aangepakt. En zo kon het gebeuren dat toen provicaris en superior Antoon Smorenburg aan het einde van het jaar 1869 naar Europa vertrok, Ferdinand Hamer, 29 jaar oud, door hem benoemd werd tot zijn waarnemer in die functies. Nog voor zijn dertigste stond Hamer aan het hoofd van de missie in Mongolië, al was het maar tijdelijk. Twee jaar lang, van eind 1869 tot eind 1871, was hij provicaris ad interim, procurator en overste van het huis van Xiwanzi.[33]

Waarnemend Provicaris

Ferdinand Hamer als provicaris in 1870

De brieven die Hamer van algemeen overste Vranckx uit Scheut kreeg waren alarmerend. Het katholieke Frankrijk van Napoleon III werd verpletterend verslagen door de Pruisen in 1870. Pius IX verloor de pauselijke staat en was gedwongen zich terug te trekken in het piepkleine Vaticaan. De katholieke Belgische staat en het protestantse Nederland werden eveneens door het nieuw gestichte Duitse rijk in hun voortbestaan bedreigd. Door de blokkade van Parijs konden ook de Franse missieorganisaties niet meer effectief opereren. De missiebladen, zo vernam Hamer, 'zijn opgehouden te verschijnen. In Lyon, Marseille, Toulouse en andere katholieke steden, hebben de rooien zich meester gemaakt van de macht. De Jezuïeten zijn verdreven. Het is verschrikkelijk'.[34]

In China zelf was er het bloedbad van Tianjin. "Al de onaangenaamheden, die aan zijne missionarissen door mandarijnen en heidenen berokkend werden, al de ellenden die zij bij gebrek aan geldmiddelen niet konden lenigen, werden hem blootgelegd en drukten vaak zwaar op zijn vaderhart. Had hij reeds in zijn vroeger district gevoeld wat het zeggen wil, in den bittersten nood niet den minsten bijstand te kunnen verleenen, nu voelde hij het dubbel zoo smartelijk. Maar hij smaakte ook weer een grooten troost bij de gedachte dat ook hij zijn aandeel had in al het goede hetwelk onder zijn bestuur tot stand kwam",[35] zo werd het door biograaf Drüding later verwoord.

Op 15 februari 1871 stuurde Vranckx een enigszins geruststellende brief aan Hamer: "Wat de geldkwestie aangaat, moet gij niet te ongerust zijn. Bekomen wij geene genoegzame subsidien, zullen wij wel het een of het ander uitvinden om bij te springen. Intusschentijd verzoek ik alle de heeren zoo kanoniek mogelijk te werk te gaan tot dat de krisis voorbij weze. Mogelijk zullen de Propagation de la Foi en de Ste Enfance eenigen tijd slabbakken in Europa, maar na de vrede zal het zoo veel te beter gaan".[36] Ook de ontwikkelingen van Tianjin hadden hun echo aan de noordkant van de Muur en de problemen moesten nu door Hamer worden opgevangen. Zo was een catechist tot driehonderd stokslagen veroordeeld omdat hij 'geweigerd had 150 francs bij te dragen aan een nieuwe pagode [tempel]'.[37] Andere

christenen waren klaarblijkelijk in de problemen gekomen doordat zij zich volgens de autoriteiten van een grote hoeveelheid geweren voorzien hadden – die ook wel gebruikt zullen zijn. Weer een ander werd wegens excessief gokken veroordeeld tot '250 slagen met eene leerlap in 't gezicht. Ooggetuigen hebben mij meegedeeld dat hij geen koonen meer heeft en dat de kakebeenen van vleesch ontbloot zijn'.[38] Een Chinese priester en zijn catechumenen werd het leven onmogelijk gemaakt. De waarnemend provicaris zag er een complot in: "Het zou mij niet verwonderen of de mandarijnen worden er in 't geheim van hogerhand toe aangezet".[39] Hamer liet zich echter niet kisten, en diende in eerste instantie een klacht in bij de hoogste magistraat in zijn omgeving. Hij wierp zich – dat zou je misschien niet verwachten van een vertegenwoordiger van de Kerk – vooral op als beschermheer van de gokker. "Als zoo een spel een misdrijf is, dan moest men 99% van alle Chineezen, te beginnen met de mandarijnen, in hechtenis nemen".[40] Wat hij wilde bereiken was duidelijk: "Zoo de barbaar die deze onverdiende straf heeft laten uitvoeren niet zijn ontslag krijgt, zal ik te Peking de noodige stappen doen".[41] Ferme taal in moeilijke omstandigheden bovendien. In laatste instantie viel Hamer dus terug op de verdragen van 1860, de protectie derhalve van de missie door de Franse gezant.

Bij de gebeurtenissen in Tianjin op 21 juni 1870 ontstond er grote onrust in Xiwanzi. Enerzijds kwam er 'allerlei gespuis op de been'.[42] Behalve dat er in de regio dus anarchie ontstond verkondigden 'de heidensche soldaten [die daar gelegerd waren] reeds hardop, dat zij na de overwinning behaald te hebben de christenen allen zonder uitzondering zouden vernietigen'.[43] Voor de missie had dit een buitengewoon positief effect. "Deze zochten hulp bij de missionarissen en smeekten om de voorbereiding tot een zaligen dood; de catechumenen baden onder tranen om de genade van het H. Doopsel".[44] Dat was toch waar de paters voor gekomen waren. Hamer leerde zijn medemissionarissen, zowel oude als nieuwe, hoe ze zich onder deze omstandigheden moesten gedragen. "Het kwam er… op aan, met zoo weinig mogelijke kosten zoo veel mogelijk te bereiken".[45] Elke Europeaan moest leren 'om alleen met één Chineeschen priester meer dan 20 gemeenten [landbouwdorpen] te verzorgen, het ambt van missionaris, burgemeester en rechter met het beroep van landbouwer, metselaar etc. in één persoon te vereenigen'.[46] Het resultaat van de bezuinigingsactie betekende dus dat de Europeanen, nóg meer dan tevoren, de absolute macht kregen over hun Chinese onderdanen.

Hamer ontwikkelde in deze moeilijke tijd nog een ander trekje in zijn karakter. Hij werd, hoe jong hij ook was, een soort vaderfiguur voor al zijn missionarissen. Het was voor hem 'een bijzondere voldoening dat de nieuwe leden nu eerst bij hem een tijd lang moesten vertoeven, voordat zij in den eigenlijken wijngaard gingen arbeiden. Immers de nieuwe overste had het missieleven bij eigen ondervinding zoo goed leeren kennen als geen ander. Zijn voorbeeld en zijne vermaningen waren van de grootste waarde'.[47] Hamer werd de man van de grote harmonie, de verkondiger van de eenheid onder de aan hem toevertrouwde paters. Twee jaar na zijn benoeming kon hij bovendien resultaten laten zien. Ondanks alle tegenslagen, anarchie, ziektes en sterfgevallen had hij kerken en scholen gebouwd, nieuwe nederzettingen gesticht en, waar het om ging: toen hij zijn post overdroeg aan de uit België overgekomen Jaak Bax, was het aantal gedoopte en levende katholieken gestegen tot 11.000.

Bij de definitieve keuze van de opvolger van Smorenburg als provicaris van Mongolië werden de beslissingen in Europa genomen. Er werd een lijst opgesteld van vier kandidaten, met Ferdinand Hamer op de tweede plaats, vóór Alphons De Vos en Frans Vranckx. Gekozen werd echter Jaak Bax, die zich sinds het vertrek van de eerste groep missionarissen in Scheut had gemanifesteerd als behartiger van de materiële belangen. Zijn kandidatuur werd in Rome

aangeprezen door de nieuwe aartsbisschop van Mechelen Dechamps. Dat heeft waarschijnlijk de doorslag gegeven.[48]

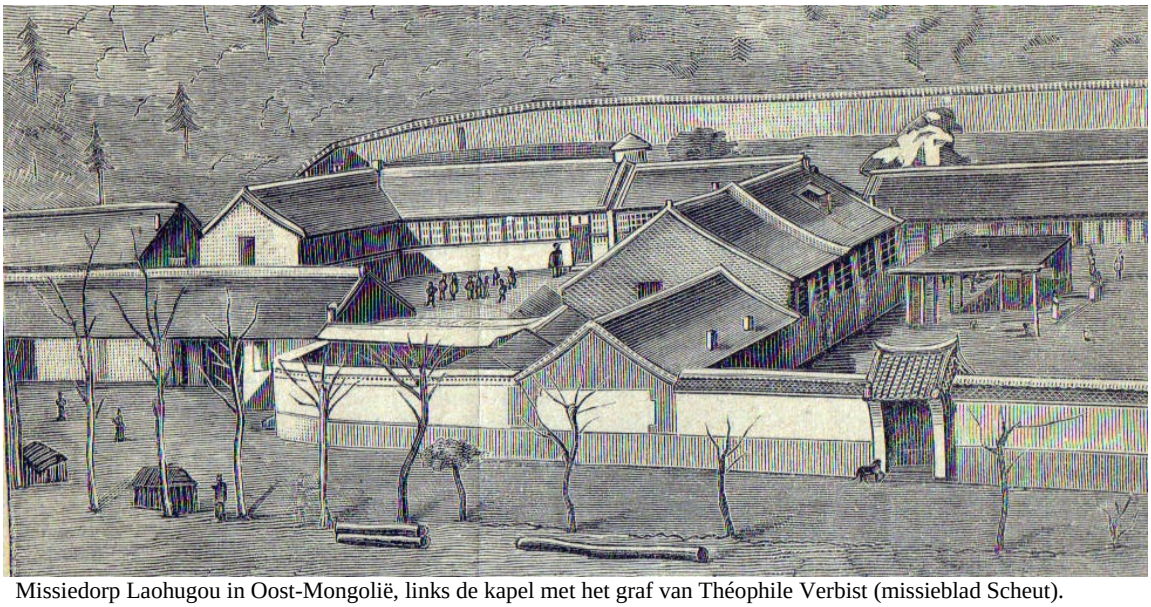
Hamer als rechterhand van Bax

Hamer ging de nieuwe provicaris zelf in Tianjin van de boot halen. Het moet een barre tocht geweest zijn in het najaar van 1871. Door hevige regenbuien was het gebied tussen Peking en Tianjin 'in een groot meer herschapen',[49] met als gevolg dat Hamer flink ziek werd, zo ziek zelfs dat – volgens alle missielectuur – voor zijn leven gevreesd werd. Welke ziekte is het geweest? Drüding spreekt van tyfus-koorts als gevolg van uitputting, volgens latere publicaties had hij de 'vreeselijke vlektyphus'.[50] Hoe het ook zij, Hamer kwam de ziekte te boven. Bij aankomst in Xiwanzi schreef Bax naar België: "Wij zijn gezond en wel aangekomen op 31 oktober… We hebben pater [Andries] Janssen in Tianjin achtergelaten om te zorgen voor pater Hamer, ziek geworden als gevolg van de vermoeienissen… Wees niet bezorgd over zijn lot… Hij is behandeld door de dokter van een Franse kanonneerboot…die me verzekerd heeft dat Hamer na een paar dagen rust weer bij ons zal komen".[51] Hebben Schneiders en anderen de ziekte overdreven om zijn heldendom nog eens extra te benadrukken? Ook Drüding maakt er één groot drama van, zonder uit brieven te citeren, en dat geeft te denken: "De Heeren Verbist en Van Segvelt waren het offer geworden van dezelfde ziekte; den derden in de rij der eerste Scheutvelders wilde God voor een smartelijker, maar ook glorievoller dood bewaren. Door nieuwen arbeid moest hij zich daarop voorbereiden".[52] Hamer mocht nog geen martelaar zijn. In 1874 doorstond Hamer een nieuwe 'tyfus-aanval' in Peking.[53]

Het is een gegeven dat veel, zo niet alle, missionarissen van Scheut die zich in het hoge noorden van China vestigden, op een of ander moment van hun leven zeer ernstig ziek werden. Dat is heel begrijpelijk. Ze kwamen in een volstrekt andere omgeving en waren natuurlijk niet immuun voor de virussen, bacteriën en ziektes die daar heersten. Zij maakten lange reizen door onherbergzame gebieden en overnachtten in vuile herbergen, waar het wemelde van ongedierte. Tijdens periodes van hongersnood kwamen ze in rechtstreeks contact met ondervoede en dus zieke Chinezen. Ze moesten grote tegenslagen overwinnen en liepen continu fysiek gevaar; dit alles veroorzaakte menige crisis, die zowel geestelijke als lichamelijke gevolgen had en diverse missionarisen letterlijk in het graf bracht. Zo vernam Hamer per post het nieuws van het overlijden van zijn moeder (1869) en van zijn vader (1875) in het verre Nijmegen; dit soort trieste berichten moest hij maar zien te verwerken, alleen of door er met zijn confraters over te praten. Het leven van de missionarissen zal niet gezond geweest zijn, maar ze zullen ongetwijfeld ook andere ziektes dan vlektyfus te verwerken gekregen hebben. De paters hadden geneesmiddelen bij zich, velen van hen hadden veel vertrouwen in homeopathische middelen, waarvan ook vandaag de dag omstreden is of die enige effect hebben. Ze hadden geen huisdokter in de omgeving en vertrouwen in de Chinese geneeswijze ontbrak al helemaal. Alois Van Segvelt verwoordde het heel duidelijk. Op 15 maart 1866 schreef hij "Wat ben ik bang voor de kou… die ziektes veroorzaakt… Ik huiver bij de gedachte dat ik ziek word".[54] Vooral was hij in dat geval 'bang voor die duivels van Chinezen die zich heel pompeus dokter in de medicijnen noemen. Ik ga nog liever dood dan in hun klauwen te moeten vallen'.[55] Een jaar later kwam Van Segvelt door ziekte te overlijden…

Door de benoeming van Bax als provicaris had Hamer zijn aanstelling als overste in Mongolië weer kunnen overdragen om zich toe te leggen op het eigenlijk missiewerk. Uit de

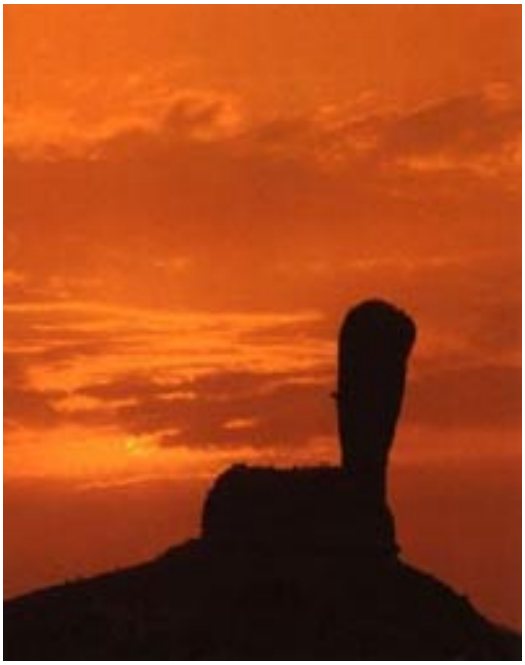
bewaard gebleven correspondentie en andere stukken valt van zijn kant geen enkele ambitie, jaloersheid of wat dan ook op te maken. Een verzoek van algemeen overste Vranckx aan Hamer om als tweede man in Scheut te fungeren (en hem wellicht later als algemeen overste op te volgen) werd door de laatste rigoureus van de hand gewezen.[56] Bax en Hamer konden het trouwens al snel bijzonder goed met elkaar vinden. Bax erkende de praktische capaciteiten van de pater en bevestigde hem in zijn rol als procurator die hij tijdens zijn waarnemerschap van het provicariaat al had uitgeoefend. “Het aantal missionarissen en der in dienst der congregatie werkzame inlandsche priesters was namelijk reeds zoo aangegroeid, dat de ambten van superior en procurator niet gevoeglijk meer in persoon konden vereenigd worden. De gelegenheid direct aan het heil der zielen werkzaam te zijn werd hem daarenboven – en dat strekte den missionaris tot troost – nog genoeg geboden”.[57] Uit de periode 1871-1879 zijn vrijwel geen authentieke stukken bewaard gebleven. Drüding heeft (vrijwel als enige) kennis kunnen nemen van de (inmiddels zoekgeraakte) brieven van Hamer aan zijn familie en daarom weten we een beetje meer dan niets. De expansie van Scheut was in die tijd vooral gericht naar het westen naar de Xikouwai, de Tumed en tot in de verre streken van de Ordos, het gigantische gebied ten noorden van de Grote Muur en ten zuiden van de grote bocht van de Gele Rivier. Over die activiteiten worden in een later hoofstuk meer details gegeven.

Missiedorp Laohugou in Oost-Mongolië, links de kapel met het graf van Théophile Verbist (missieblad Scheut).

Ferdinand Hamer was in die tijd maar beperkt aanwezig in het westen. Hij hield zich de eerste jaren van het vicariaat van Bax vooral bezig met de materiële zaken van Scheut vanuit Xiwanzi en het missionaire werk in het oosten. Volgens Drüding had hij hierbij een zeer speciale aandacht voor de tehuizen van de Sainte-Enfance en het was hem volstrekt duidelijk wat zijn ‘eigenlijke drijfveer’ was: ‘de groote winst aan onsterfelijke zielen en menschenlevens, die daar te behalen viel’.[58] Investeren in weeskinderen was investeren in de toekomst van het christendom in China. Drüding had bijvoorbeeld inzage in ‘talrijke dankbetuigingen voor ontvangen giften en bijzondere voor gaven aan de vondelings- en weeshuizen, maar ook uitnodigingen om maar stoutmoedig bij den een of anderen bekende aan te kloppen en daar een of andere nuttig huisraad, wat geld of geldswaarde voor de armsten onder de armen te

bedelen'.[59] Kortom, Hamer moet in die tijd heel wat bedelbrieven naar Europa gestuurd hebben, waarbij hij de nadruk legde op financiering van de huizen van de Sainte-Enfance. En dat had resultaat.

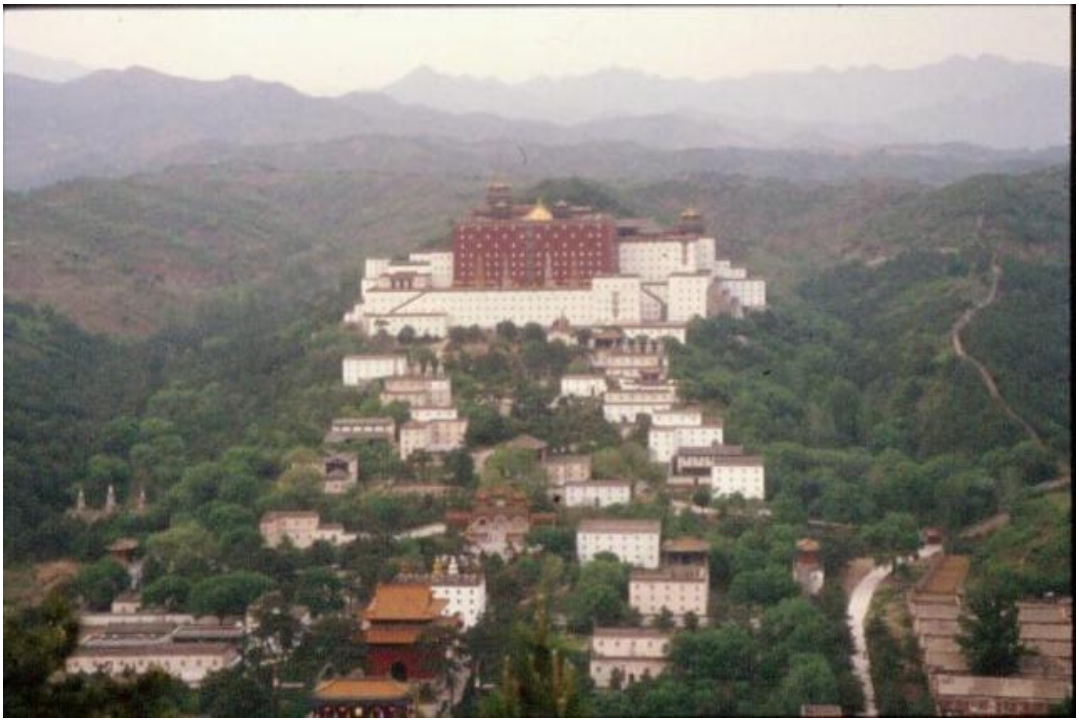

Bergtop in de vorm van een duim, omgeving van Jehol (nu Chengde), die ongetwijfeld een baken is geweest voor de rondreizende missionarissen in Oost-Mongolië.

In de late zomer van 1872 maakte provicaris Bax samen met zijn rechterhand Hamer een missiereis naar het oosten. In een verslag van die reis schreef Bax dat de 'etablissementen in geen enkel opzicht iets te wensen overlieten. Onze Chinese maagden die ze bestieren, doen hun uiterste best… De kinderen zijn heel gelukkig dankzij hun moederlijke zorg. De tehuizen genieten ook bij de heidenen een goede reputatie… In deze streek bestaan de vooroordelen niet zoals in andere provincies waar de ongelovigen zich vijandig opstellen en weigeren hun overbodige kinderen aan de christenen over te dragen… Kindermoord is dan ook zeldzaam in Mongolië'.[60] Bax gaf een mooi voorbeeld van de opvang van zo'n kind. Tijdens hun verblijf in Guandong 'overleed een heidense vrouw na het leven gegeven te hebben aan een dochtertje; haar moeder die haar had verzorgd werd eveneens ziek en stierf korte tijd later. Het was nu duidelijk dat de nieuwgeborene door de duivel bezeten was… De vader zou het kind gedood hebben, als er geen christenen gekomen waren om het bij hem vandaan te halen en het bij het weeshuis van pater Guisset te brengen waar het zich op dit moment bevindt'.[61] Voor het 'vrijkopen' van dit soort kinderen had de missie – zo blijkt uit de jaarverslagen – een vast budget uitgetrokken. Zo was de katholieke kerk in China weer één lid rijker. En daar hield het niet bij op, schreef Bax, de ex-heidense meisjes werden gedoopt, gingen naar school en werden opgeleid tot goede christenen, tot moeders van christelijke gezinnen. Sommige meisjes die heidens geboren waren, werden zó godsdienstig dat ze later als maagden de verantwoording kregen over een weeshuis, zoals sommige jongens naar Xiwanzi werden overgebracht om daar op het priesterseminarie onderwezen te worden. De missie organiseerde het allemaal netjes. Bax meldde trots dat er al vijf weeshuizen in zijn bisdom waren en dat er een zesde in aanbouw was en 'met de genade van God verwachten wij veel hulp om zo effectief mogelijk te werken aan de bekering'.[62]

In het reisverslag was Bax vol lof over het krachtdadige optreden van Hamer onderweg. Zo waren ze in de stad Lamamiao aangekomen, 'een grote stad, maar, helaas nog helemaal

heidens'.[63] Toen ze op zoek gingen naar een plek in een herberg werden ze niet alleen uitgescholden voor westerse duivels maar werd hun ook de toegang overal geweigerd. De ervaren Hamer stapte op de plaatselijke mandarijn af, liet deze zijn paspoort zien, met het zegel van de keizer, en eiste de bescherming op waar hij en Bax recht op hadden. Ze brachten de lokale bestuurder ertoe om, vergezeld van twee van zijn helpers, zelf naar een herberg te gaan en daar een slaapplaats voor de missionarissen op te eisen. Bax en Hamer werden op hun reis langs de christendorpen natuurlijk feestelijk onthaald met muziek, vaandels en vuurwerk. Catechisten en hun bekeerlingen kwamen van grote afstand al tegemoet rijden in hun beste kledij om de paters eerbiedig te begroeten. "Dat gaf ons hart veel troost en het deed alle vermoeienissen vergeten".[64]

Kopie in Jehol van het paleis van de Dalai Lama in Lhasa (Tibet)

Dat soort ontvangsten had nog een speciale betekenis. De missionarissen met hun Europese geld waren de weldoeners. Bij twee dorpjes waar paters van Scheut hun residentie hadden, was 'de ontvangst niet minder vriendelijk en enthousiast'.[65] Er was daar een grote overstroming geweest, waarbij in de omgeving meer dan tienduizend Chinezen waren verdronken. Bij de christenen waren, 'door een heel speciale bescherming van de hemel',[66] slechts weinig slachtoffers, maar hun oogst en hun land was weggespoeld. Bax en Hamer besloten om hun bekeerlingen te hulp te schieten. Dat zal op de niet-christenen ongetwijfeld grote indruk gemaakt hebben. Als je bij de kerk hoorde, kon je tenminste rekenen op bijstand. "Wij bleven er vier weken", schreef Bax. "We bezochten en troostten onze christenen, we bekeken [de toestand] van hun kerken en scholen en bereidden ze voor op het sacrament van het vormsel… Die ceremonie moest zo plechtig mogelijk zijn, daar zorgden wij voor. Wij droegen een hoogmis met drie heren op, iets dat onze christenen nog nooit gezien hadden".[67] Het resultaat was er dan ook naar. "Je kon goed zien hoe emotioneel ze waren. Ze waren immers getuige geweest van de grootsheid van ons heilige geloof".[68]

Bax en Hamer kwamen eind november weer veilig terug in Xiwanzi. Onderweg hadden ze talrijke zwaarbewapende bendes gezien maar die hadden de Europese stoet niet durven aanvallen. Waarschijnlijk waren de missionarissen en hun begeleiders beter bewapend dan hun eventuele belagers. Als de paters echter in een herberg overnachtten hoorden ze daar de verhalen van 'kooplieden en andere reizigers die beroofd waren'. "U kunt zich geen voorstelling van de gevaren onderweg maken als U er niet geweest bent… De enige verklaring die wij hebben voor onze veilige terugtocht is een heel speciale bescherming van de goddelijke voorzienigheid".[69]

Ferdinand Hamer had zijn nieuwe chef een mooi staaltje laten zien hoe de missie in zijn regio werkte. Het ging erom op alle mogelijke manieren indruk te maken, in te grijpen waar het nodig was en het geld dat uit Europa kwam in te zetten om de christenen te laten zien dat ze in geval van nood op de missie konden rekenen. Met materiële bijstand, dus met geld, was de missie tot veel bekeringen in staat, zo schreef Hamer aan zijn Europese weldoeners. "De heidenen kennen geene liefdadigheid, zulks is eene christelijke deugd, daarom zijn zij hardvochtig jegens hunnen natuurgenoten".[70] Het is niet bekend hoe Hamer deze reis ervaren heeft. Drüding benadrukte de grote betekenis van het gezamenlijk optreden van de twee missionarissen. Bovendien wees hij op de bouwvalligheid van de bidplaatsen en de gevolgen die dat had voor het geloof van de Chinezen. "Het wilde er bij de heidenen maar niet in, dat dit de woonplaatsen waren van den rijksten en machtigsten Heer, en zoo waren ze een steen des aanstoots voor menigeen, die in zijn binnenste misschien niet meer zoo ver van het christendom verwijderd was".[71] En in een ander verslag van Bax over deze reis in een propagandaboekje is van zijn pen te lezen: "De toestand van onze kapellen en kerken is miserabel. De Chinees is zeer materialistisch ingesteld, hij wordt slechts geraakt door uiterlijk vertoon… De opzichtige pagodes en beelden trekken hem aan en verleiden hem. Helaas, de duivel troont in volle pracht, terwijl de koning der koningen in dit ongelukkige gebied arm, ellendig en naakt is. Van de zestig kerken en kapellen die wij bezitten zijn er nauwelijks tien of twaalf die een beetje aangenaam voor het oog zijn, de andere zijn ellendige schuren die bovendien veel te klein zijn om alle christenen onderdak te kunnen bieden".[72] Uiteraard was dat aanleiding voor de provicaris én Hamer[73] om op te roepen tot steun voor de Mongoolse missie.

In Europa zette de algemeen overste zich in om provicaris Bax nog op een andere manier op het voetstuk te zetten dat zo belangrijk was om succesvol te opereren. Bax moest bisschop worden. Vranckx trok, zo blijkt uit zijn brieven naar Mongolië, alles uit de kast om dat te bereiken. En het lukte hem. Op 30 november 1874 kon hij de paters in China triomfantelijk laten weten: "Hier dan eindelijk de stukken die Mgr. Bax benoemen tot apostolisch vicaris van Mongolië met de titel bisschop van Adras (in Syrië) … De wijding kan [in dit bijzondere geval] door één bisschop gedaan worden, geassisteerd door twee priesters".[74] De missie van Scheut onderging een flinke *upgrading*. Voor de wijding in 1875 werd een bijzondere dag uitgekozen; 5 juni, ter herinnering aan de marteldood van Bonifatius in Dokkum. Eén van de twee priesters die Bax mochten assisteren bij de wijding was Ferdinand Hamer, een aanwijzing dat hij in het gezelschap van zo'n 25 missionarissen een belangrijke rol vervulde. De gebeurtenis werd uiteraard groots opgezet. Apostolisch vicaris Moccagatta was ervoor overgekomen uit Shanxi, en de Franse ambassade in Peking had maar liefst drie vertegenwoordigers naar het noorden afgevaardigd.[75] Volgens Drüding werd de plechtigheid 'door verschillende missionarissen en een ontelbare menigte christenen en heidenen bijgewoond'.[76] Jaak Bax kon zich nu in volle pracht, met mijter, bisschopsring en bisschopsstaf, vertonen. Bovendien was de missie van Scheut nu eindelijk in staat om zelfstandig binnen de kerk van Rome te opereren. Bax kon bijvoorbeeld zijn eigen Chinese priesters wijden en hoefde

daarom, in tegenstelling tot zijn voorganger Verbist, geen moeilijke regelingen met de Lazaristen meer te accepteren.

Over het leven van Ferdinand Hamer in de jaren 1875-1878 heb ik nauwelijks gegevens kunnen vinden. Ook Drüding is uiterst spaarzaam met feiten. “Zonder groote opzienbarende gebeurtenissen gingen, als men het leven van P. Hamer volgens de nog overgeblevene aanteekeningen beoordeelt, de nu opvolgende jaren voorbij. Het was een leven van ijverige plichtsvervulling, gewijd aan den arbeid voor het heil der armen heidenen, vol zorgen voor het lichamelijk welzijn zijner medebroeders, der studenten van het seminarie te Xiwanzi, der zusters en kinderen in de weeshuizen en vondelingsgestichten. Men prijst in hem dat hij de stiptheid zelve was en zuinig met het geld omging, dat in de missiekas vloeide, maar toch geleid door zijn doorzicht voor oogenblikkelijk groote uitgaven niet terugdeinsde, wanneer zulke voordeelig waren”.[77] Hij werd ‘nederig’[78] genoemd en de ‘goede Hamer’[79] omdat hij zoveel tijd besteedde aan het opleiden en helpen van een nieuwe generatie missionarissen die uit België en Nederland overkwam. Een van de nieuwelingen die bijzonder veel indruk op hem maakte was Jeroom Van Aertselaer die hij ongetwijfeld leerde kennen kort na zijn aankomst in 1873.

Hamer moet bisschop worden

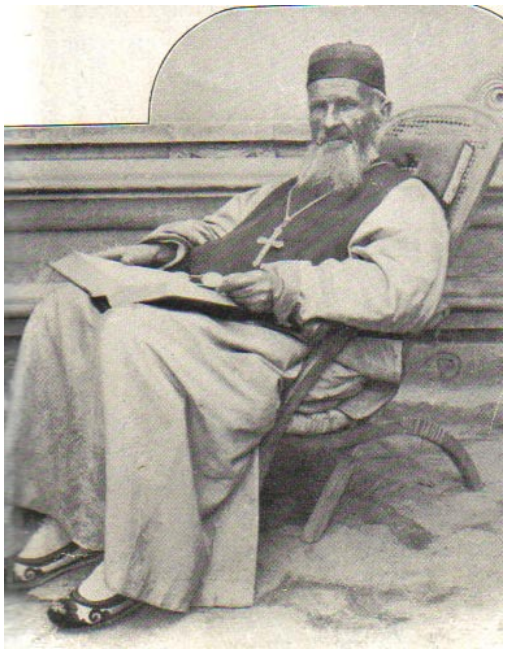
Tijdens de onderhandelingen over de benoeming van Jaak Bax tot apostolisch vicaris werd Frans Vranckx door Rome gepolst of hij bereid was om missionarissen van Scheut naar nieuwe missiegebieden te sturen. In het begin verzette de algemeen overste zich daartegen. Zo schreef hij op 31 december 1873: “Ik heb monseigneur Raimondi bijna overtuigd van de onmogelijkheid om Gansu onder onze hoede te nemen… Hij begon toen te spreken over Zhejiang en Jiangsu, die door de Lazaristen al enige tijd verlaten zijn… Die gebieden zijn gemakkelijk te besturen. Drie of vier priesters per vicariaat zijn voldoende en ze liggen aan zee”.[80] Als je de brieven van Vranckx bestudeert krijg je de indruk dat de benoeming van Bax en andere wensen van Scheut door Rome gekoppeld werden aan uitbreiding van de missieactiviteiten. Op 10 augustus 1874 legde Vranckx aan Bax, die zo graag bisschop wilde worden, dan ook nog eens uit: “Ik denk dat U er goed aan zou doen om bij Rome een verzoek in te dienen om dat deel van Gansu waarover ik U gesproken heb of welke andere missie dan ook te verkrijgen”.[81] En op 2 november 1874, toen de benoeming van Bax rond was, schreef hij hem: “Mgr. Raimondi oefent druk op me uit om Gansu te vragen, een provincie die heel gemakkelijk te besturen is op dit moment, omdat er maar één christendorp is. Vraag op dit moment echter niet om Ili en Kokonor, zegt hij. Conform uw wensen heb ik de [Propaganda Fide] geschreven dat wij geheel tot haar beschikking staan, en dat wij met genoegen zullen accepteren wat men ons zal toevertrouwen. Ik denk dat dit echt het moment is dat wij op één lijn zitten [met Rome]”.[82]

Begin 1877 was Scheut definitief bereid om uit te breiden. De missie van Scheut kreeg nu in feite de grenzen waar al onder Verbist afspraken over gemaakt waren. Vranckx schreef op 5 januari aan kardinaal Franchi, prefect van de Propaganda Fide: “Ik heb zojuist een antwoord ontvangen van Mgr. Bax… op uw brief van 8 juli 1876, waarin U ons vroeg of onze congregatie zich zou willen belasten met het bestuur van Gansu en het westen van Tartarije. Het antwoord van de apostolisch vicaris is positief. Hij verlangt echter – en dat schijnt mij absoluut noodzakelijk – dat men [vanwege de omvang van de missie van Scheut] van deze nieuwe

missie een vicariaat of ten minste een provicariaat maakt".[83] Vranckx wees er duidelijk op dat Rome de Franse financiers van de missie in China onmiddellijk moest informeren om van subsidies verzekerd te zijn. En tot slot, zo schreef hij, zou hij in dat geval weldra de naam van de meest geschikte kandidaat voor deze opdracht voorleggen.

Vranckx had Hamer voor ogen. Deze had zo'n grote staat van dienst en verdienste dat hij voor hem duidelijk dé aangewezen persoon was. Hamer schrok echter terug. In een brief op 27 mei 1898 citeerde hij zichzelf: "Als in 1877… Vranckx mij schreef dat er serieus aan gedacht werd het vicariaat van Gansu aan onze congregatie toe te vertrouwen en dat ik er dan de eerste vicaire Apostolique zou zijn, schreef ik direkt terug: M. Van Aertselaer zou er toch beter voor gelijken".[84] Met dat soort bescheidenheid werd geen rekening gehouden; op 21 juni 1878 benoemde Leo XIII hem tot apostolisch vicaris en bisschop van Tremithe (op Cyprus). Bij een andere gelegenheid schreef Hamer later: "De nieuw-gekozene begreep… welke last op zijn schouders gelegd werd… Maar hij nam in overweging dat deze zaak al jaren voortsleepte en dat hij door een eventuele weigering schade zou kunnen berokkenen aan het welzijn van de ongelukkige christenen, die de aankomst van de missionarissen zo vurig verlangden. Hij vroeg om raad bij Mgr. Bax. Deze overtuigde hem dat hij… moest gehoorzamen. De vaderlijke adviezen van Bax maakten een einde aan de twijfel van Hamer".[85]

In de levensbeschrijvingen van Drüding en Schneiders geen woord over de druk uit Rome. De benoeming werd door deze auteurs volstrekt anders uitgelegd. Christenen uit Koeldja (Ili), bij de Russische grens, zouden aan Mgr. Bax om missionarissen gevraagd hebben. Bax 'was diep ontroerd door de aanhankelijkheid van die verstrooide schapen en schreef… aan Leo XIII. Deze wilde de trouw van die menschen niet onbeloond laten en benoemde bij decreet… Ferdinand Hamer".[86] De brief uit Koeldja bereikte Bax echter niet eerder dan eind september 1878.[87]

Monseigneur Jaak Bax

Op 27 oktober 1878, feestdag van het Onbevlekt Hart van Maria, de naamgeefster van de missie van Scheut, werd Ferdinand Hamer te Xiwanzi tot bisschop gezalfd door Mgr. Bax,

geassisteerd door de Lazarist Delemesure en de Nederlandse Scheutist Theodoor Rutjes. Volgens Schneiders was het ‘een onvergetelijke plechtigheid, opgeluisterd door de aanwezigheid van elf priesters en een groote menigte christenen’.[88] Rutjes schreef erover naar huis: “Drie Lazaristen… hebben de plechtigheid met hunne tegenwoordigheid vereerd. Zijne Doorluchtige Hoogheid heeft in zijn wapen in het blaauw bovenveld de Heilige Harten, in het roode benedenveld twee hamers. Met het devies: Per te Virgo sim defensus, Door U Maagd, zij ik verdedigd”.[89] Er was maar een probleem volgens Rutjes: “Zijne koffers met mijter, staf enzovoort zijn nog niet aangekomen”.[90] Een andere Scheutist, Jan-Baptist Steenackers maakte melding van nog een gebeurtenis: “Wel behouden kwam ik te Xiwanzi aan, juist bij tijds om…bij de wijding van Mgr Hamer tegenwoordig te zijn. Mgr Bax… schonk ons een nieuwen medebroeder, den E.H. Bermijn, onlangs uit Europa aangeland”.[91]

In zijn hagiografie schreef Schneiders dat ‘het rustige Xiwanzi… onverwachts in beroering werd gebracht’[92] door de benoeming van Hamer en dat deze ‘zijn hooge uitverkiezing als bij toeval vernam’.[93] Uit al het bovenstaande moet echter duidelijk zijn dat alles tot in de puntjes besproken en geregeld was. Op 15 november schreef Ferdinand Hamer aan de Propaganda Fide in Rome: “Ik heb het plan om, als God het wil, over enkele dagen naar de nieuwe missie van Gansu af te reizen”.[94] De zoon van een kruidenier uit Nijmegen had een bliksemcarrière doorgemaakt, op zijn achtendertigste was hij bisschop geworden van een gebied dat de huidige Chinese provincies, Gansu, Qinghai en Xianjiang omvat, met een oppervlakte in de orde van grootte van het Europese continent. Volgens het Vaticaan was het een eenvoudige klus. Had men niet vier jaar eerder gesproken over ‘een provincie die heel gemakkelijk te besturen is omdat er maar één christendorp is’?

Bisschopsring van Mgr. Hamer

Door de missionarissen Eyck en Rubbens in 1901 uit Mongolië meegebracht.

Noten

[1] Alois Van Segvelt, *Les missionnaires belges en Mongolie. Coup d'oeuil sur l'établissement du christianisme à Pékin et en Mongolie*, Brussel 1866, 40.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, 51.
[4] archief Scheut, A.I.e.3.3
Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome II B. La correspondance de Théophile Verbist et de ses Compagnons. 1866-1869*, Leuven (nog niet gepubliceerd), 1109 e.v.
Claude Chevrier aan Ferdinand Hamer, 6 maart 1867.
[5] archief Scheut, P.I.a.1.2.2.4
Claude Chevrier aan Ferdinand Hamer, 28 mei 1870
[6] Ibidem, 17 juni 1870.
[7] Jonathan Spence, *To change China. Western Advisers in China 1620-1960*, Boston 1969, 150.
[8] Josef Spae, *Mandarijn Paul Splingaerd*, Brussel 1986, 55.
[9] *Shanghai Evening Courier*, 4 juli 1870, geciteerd in *Annales de la Propagation de la foi*, Parijs 1870, 407 e.v.
[10] Bernard de Vaulx, *Histoire des missions catholiques françaises*, Parijs 1951, 339.
[11] *Shanghai Evening Courier*, 4 juli 1870.
[12] Ibidem.
[13] *North China Daily News*, geciteerd in *Annales de la Propagation de la foi*, Parijs 1870, 407 e.v.
[14] *Annales de la Propagation de la foi*, Parijs 1870, 407 e.v. Pater Lemonnier (MEP) aan Parijs, 6 juli 1870.
[15] Ibidem.
[16] Spence, *Western Advisers*, 130.
[17] Ibidem.
[18] archief Sparrendaal, dossier Rutjes
Theodoor Rutjes aan familie, 24 juni 1868.
[19] Ibidem, 9 juni 1869.
[20] Daniël Verhelst (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome I. Une naissance laborieuse. 1861-1865*, Leuven 1986, 310 e.v.
Alessandro Barnabò aan Emmanuel Verrolles, 29 november 1864.
[21] Erik Zürcher en Barend ter Haar, *Chinese geschiedenis*, Leiden 1990, 129.
[22] archief Sparrendaal, dossier Rutjes
Theodoor Rutjes aan familie, zevende zondag na Pinksteren, 1870 (eind juli).
[23] archief Scheut, A.II.b.7
Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1446 e.v.
Rondschrijfbrief van Frans Vranckx, maart 1868.
[24] Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 55.
[25] Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1501 e.v.
Antoon Smorenburg aan Ange Aymeri, 27 oktober 1869.
[26] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 16)
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 11 juni 1867.
[27] Ibidem, nr. 18.
15 augustus 1867.
[28] Ibidem.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem.
[31] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 16)
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 11 juni 1867.
[32] Ibidem.
[33] Verhelst en Daniëls, *Scheut. Tome II B*, 1501 e.v.
Antoon Smorenburg aan Ange Aymeri, 27 oktober 1869.
[34] archief Scheut, F.II.a.1.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 25 oktober 1870.
[35] Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript).
[36] archief Scheut, F.II.a.1.1
Frans Vranckx aan Ferdinand Hamer, 15 februari 1871.
[37] Drüding, *Hamer*.
[38] Ibidem.
[39] Ibidem.
[40] Ibidem.
[41] Ibidem.
[42] Ibidem.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem.
[45] Ibidem.
[46] Ibidem.
[47] Ibidem.
[48] Hans Geybels. *Een apostel voor Mongolië: het leven van Monseigneur Jacques Bax CICM (1824-1895): eerste apostolische vicaris van Mongolië.* Laakdal 1994, hoofdstuk 4.
[49] (Frans Vranckx), *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation de Scheutveld*, Brussel 1873, 158 e.v.
Jaak Bax aan Frans Vranckx, 3 november 1871.

[50] onder andere: Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den bokseropstand in China*, Roermond 1938, 61.
[51] (Vranckx), *Voyages*, 158 e.v.
Jaak Bax aan Frans Vranckx, 3 november 1871.
[52] Drüding, *Hamer*.
[53] Ibidem.
[54] archief Scheut, A.III.d.4.
Verhelst en Daniëls, *Scheut.Tome II A*, 411 e.v.
Alois Van Segvelt aan Scheut, 15 maart 1866.
[55] Ibidem.
[56] archief Scheut, F.II.a.1.1
Frans Vranckx aan Jaak Bax (vertrouwelijke brief), 8 september 1873.
[57] Drüding, *Hamer*.
[58] Ibidem.
[59] Ibidem.
[60] archief Sainte-Enfance, Rome, C 504, Mongolië
Jaak Bax aan Sainte-Enfance in Parijs, 24 november 1872.
[61] Ibidem.
[62] Ibidem.
[63] Ibidem.
[64] Ibidem.
[65] Ibidem.
[66] Ibidem.
[67] Ibidem.
[68] Ibidem.
[69] Ibidem.
[70] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer
Ferdinand Hamer aan familie Jurgens, 19 november 1891.
[71] Drüding, *Hamer*.
[72] (Frans Vranckx), *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation de Scheutveld*, Tome Second, Brussel 1877, 30
Jaak Bax aan Scheut, december 1873.
[73] Drüding, *Hamer*.
[74] archief Scheut, F.II. a.1.1
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 30 november 1874.
[75] archief Sparrendaal, dossier Rutjes
Theodoor Rutjes aan zijn ouders, 15 juli 1875.
[76] Drüding, *Hamer*.
[77] Ibidem.
[78] Ibidem.
[79] Ibidem.
[80] archief Scheut, F.II. a.1.1
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 31 december 1873.
[81] Ibidem, 10 augustus 1874.
[82] Ibidem, 2 november 1874.
[83] archief Propaganda Fide, Vaticaan
Frans Vranckx aan Alexander Franchi, 5 januari 1877.
[84] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 115).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 27 mei 1898.
[85] Ferdinand Hamer, *Notice sur l'origine, l'érection, et les progrès spirituels et temporels du Vicariat Apostolique du ansou, Koukounoor et Tartarie occidentale continuer pour les archives du Vicariat* manuscript), 37.
[86] Schneiders, *Hamer*, 66.
[87] archief Scheut, martelarenarchief
Ferdinand Hamer aan Propaganda Fide, 15 november 1878.
[88] Schneiders, *Hamer*, 67.
[89] archief Sparrendaal, dossier Rutjes
Theodoor Rutjes aan zijn ouders, 24 ovember 1878.
[90] Ibidem.
[91] *Missiën in China en Congo*, no. 71, december 1894, 549.
[92] Schneiders, *Hamer*, 64.
[93] Ibidem.
[94] archief Scheut, martelarenarchief
Ferdinand Hamer aan Propaganda Fide, 15 november 1878.

7. Missiebisschop in Gansu langs de Zijderoute 1879-1889

Gansch het land was in eene akelige woestijn veranderd: de dorpen waren tot den grond afgebrand, en de menschen vermoord of uit hunne woonplaatsen verdreven.
Pater Clerbaux over Gansu bij aankomst Hamer in 1879 (augustus 1891 in maandblad van Scheut)

Ik heb U niet geroepen
Zuo, onderkoning van Gansu, tijdens onderhoud met Hamer, 22 maart 1879

U zou me een immens plezier doen door nog enige exemplaren te sturen van… het verdrag [van 1860]
Hamer aan Frans gezantschap in Peking, 22 juni 1879

Alle christenen, hier bijeen, hebben Monseigneur gevraagd om in Gansu te blijven. Monseigneur Hamer, die slechts luistert naar de stem van zijn plicht, heeft hun geantwoord dat hij vertrekt uit gehoorzaamheid, en niet met vreugde.
De missionarissen van Scheut aan Rome, 14 juli 1889

chronologie

1866	25 september	Zuo krijgt opdracht moslimopstand neer te slaan, wordt onderkoning Chinese westen
1878	21 juni	Leo XIII benoemt Hamer tot apostolisch vicaris van Gansu, bisschop van Trémithe
	27 oktober	Hamer wordt door Bax tot bisschop gewijd
1879	7 februari	Aankomst in Lanzhou, hoofdstad provincie Gansu
	22 maart	Onderkoning Zuo ontvangt Hamer en Gueluy in Suzhou
	juli	Liangzhou wordt bisschoppelijke residentie
1880	voorjaar	Synode van Taiyuan (Shanxi)
	oktober	Aankoop landgoederen in Xixiang bij Liangzhou
	25 november	Flamant overlijdt in Liangzhou
	3 december	Sancta Dei Civitas, missie-encycliek van Leo XIII
1883	najaar	Hamer stuurt drie missionarissen naar Ili om daar missie op te zetten
1884	voorjaar	eerste studiebeurs voor Gansu
	zomer	Chinees-Franse oorlog
1887		Xixiang nieuwe bisschoppelijke residentie
1888		Ili wordt zelfstandig missiegebied
1889	2 juni	Hamer leest in missieblad van zijn overplaatsing naar West-Mongolië
	14 juli	Hamer viert zilveren priesterjubileum in Xixiang
	29 juli	Hamer vertrekt uit Gansu

In eerdere hoofdstukken heb ik laten zien dat Rome na de verdragen van 1860 op zoek was naar Europese congregaties die bereid waren om de provincies van het Chinese binnenland van missionarissen te voorzien. De meest invloedrijke hielden zich bij voorkeur op in de verdragshavens aan de kust. Daar waren ook andere westerlingen, zoals handelaren, consuls en afschrikwekkende troepen die eventueel ter bescherming zouden kunnen optreden als de Chinezen niet vriendelijk genoeg waren. De congregaties die wat minder in de melk te brokkelen hadden kregen de buitengewesten toegewezen. Ook de Belgische missie vroeg om een plekje onder de zon, dat wil zeggen aan zee. Rome had echter andere plannen met de congregatie van het Onbevlekte Hart van Maria. In eerste instantie werd gedacht aan gebieden als het verre Gansu, maar mede als gevolg van de reis van Mouly naar Europa en zijn

ontmoeting met Verbist, werd er overeenstemming bereikt over Mongolië als missiegebied. Chinese provincies als Gansu, Qinghai (Koukounoor in missietaal) en Xinjiang (Ili, of Koeldja bij Scheut) bleven voorlopig nog een onontgonnen gebied. Het laten braakliggen van het noordwesten van China lag overigens niet alleen aan een tekort aan bereidwillige priesters of aan een lakse houding van de grote missiecongregaties, maar ook aan de ontwikkelingen in China zelf.

Moslim-opstanden

Het noordwesten van China stond via karavaanwegen – vandaag de dag spreken we over de Zijderoute – in verbinding met het hart van Azië, en vervolgens verder naar bijvoorbeeld India, Perzië en Constantinopel. Langs die wegen hadden zich niet alleen nieuwe ideeën en godsdiensten verspreid, zoals het boeddhisme, het christelijke nestorianisme en de islam, maar ook buitenlandse handelaren mét die religies. In de eeuw voorafgaand aan 1860 namen met name de moslims een dominante positie in langs die handelswegen en het kostte de Qing-dynasty steeds meer moeite om ze eronder te houden. In zijn standaardwerk *China and Inner Asia* besteedt Morris Rossabi een heel hoofdstuk aan ‘cracks in the Qing empire: muslim revolts’. In 1760, zo stelt Rossabi, stond China in het hart van Azië op het hoogtepunt van zijn macht. De Chinezen hadden Rusland op afstand weten te houden, de Mongolen en Manchus onder hun controle gebracht en grote gebieden in Centraal Azië van zich afhankelijk gemaakt. Honderd jaar later, in 1860, was de macht van het Qing-keizerrijk daar in elkaar gestort. De Russen waren steeds verder doorgedrongen richting Peking en het Chinese nieuwe grensland (xin jiang) langs de Zijderoute, dat moest dienen als een verlenging van de Grote Muur tegenover Centraal-Azië, stond in vuur en vlam.

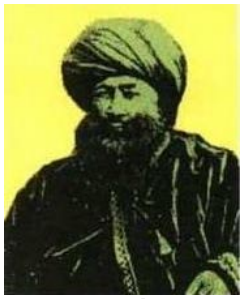
Peking bestuurde het westen door er bijvoorbeeld troepen te legeren. Evenals op andere plaatsen in China hielden de soldaten zichzelf in leven met agrarische activiteiten. Bovendien werd aangemoedigd dat Chinezen zich in de vruchtbare vlakte van de Ili gingen vestigen. Die kregen dan een stuk land toegewezen en vormden zo een buffer tegen eventuele aanvallen uit het Aziatische westen, een proces dat tot op heden doorgaat in Xinjiang. Ook misdadigers werden naar het gebied verbannen, vaak levenslang. Sterker nog, de verbanning gold zelfs tevens voor hun nageslacht. Onder die wetsovertreders waren ook christenen, die – zo is de aard van dat geloof nu eenmaal – afwijkend gehandeld hadden ten opzichte van de overheid. Het dagelijks bestuur werd uitgeoefend door begs, moslims, die de belasting inden, verantwoordelijk waren voor rechtspraak en orde, en een oogje hielden op de handel. De grote politiek werd bepaald door een kleine groep Manchus, die op enkele maanden reisafstand van het hof in Peking niet naliet om zich te verrijken door met behulp van ‘corrupte’ begs exhorbitant hoge belasting en zware corvee op te leggen aan de bevolking. De kruik ging net zo lang te water totdat hij barstte. Tegenkrachten kwamen er door het soefisme, een nieuwe stroming (xin jiao, nieuw geloof), die de islam aan het einde van de achttiende eeuw wilde zuiveren en hervormen. Een andere kracht was de opkomst in Centraal-Azië van de moslimstaat Kokand, die een expansieve politiek richting China voerde en daarbij het soefisme inzette als breekijzer ten opzichte van de moslims in het nieuwe land.

Terwijl China elders te kampen kreeg met opstanden en de inval van Britten, Russen en (later ook) Fransen, kwamen in het westen de moslims voortdurend in verzet tegen de onderdrukkende politiek van Peking en zijn onderkoningen. In 1761 introduceerde Ma Mingxin het soefisme onder de moslims en wist weldra een grote aanhang te verwerven die niet alleen de

bestaande islam bedreigde maar ook de Qing-regering. In de jaren 1780 was het zelfs noodzakelijk om troepen uit andere provincies naar het noordwesten van Gansu te sturen om tot tweemaal toe een einde te maken aan allerlei islamitische burgeroorlogen. Het soefisme werd nu verboden en gedurende enkele tientallen jaren slaagde de centrale overheid erin de moslims onder de duim te houden. Vanaf 1815 waren er echter continu nieuwe opstanden, die nauwelijks meer bedwongen konden worden. Het moslim-gebied in het noordwesten (van de westelijke grens tot in de Chinese provincie Shaanxi) werd langzamerhand een regio waar Peking de touwtjes steeds minder in handen had. Zo viel Jahangir Khoja, gesteund door de Kirgiezen, China in 1820 binnen, in 1847 de Khoja's van de Zeven Witte Bergen, en in 1857 Wali Khan Tura, gesteund door Kokand. Toen de Russen Kokand dreigden te verpletteren werd de situatie in China alleen maar explosiever.

Kokand in het hart van Azië

Yaq'ub Beg

In de loop van de negentiende eeuw had de Qing-dynastie in heel het land de belastingen voortdurend verhoogd, onder meer om de strijd tegen de binnenlandse onlusten en binnenvallende Europeanen te financieren. Zo werd de *lijin* in 1853 geïntroduceerd, een extra aanslag op de binnenlandse handel, vanwege de alles beheersende strijd op leven en dood tegen de Taipings.[1] Niet-Chinezen (moslims) werden tevens gedwongen om een nóg hogere belasting te betalen.[2] In de jaren vijftig was China zodanig ontregeld dat het voortbestaan van het rijk in gevaar kwam. Bovendien bleek dat de Chinese troepen niet meer in staat waren om efficiënt te functioneren. Yaq'ub Beg, gesteund door Kokand, stak de lont in het kruitvat. Terwijl Peking krampachtig alles op alles moest zetten om de Taipings te verslaan, een oorlog die zoals eerder gemeld, enkele tientallen miljoenen slachtoffers eiste, maakten de moslims in het noordwesten van de gelegenheid gebruik om zich eindelijk van het Chinese juk los te maken. Ook de moslimoorlog ging met grote moordpartijen gepaard, waarvan de Scheutisten later uitgebreid melding maakten. Kroniekschrijver Alexander Clerbaux vatte de oorlog als volgt samen in een artikel in het eigen missieblad:

"Hier, zoo wijd van de hoofdstad Peking… kon het bestuur den lossen teugel vieren aan zijne geldgierigheid, en de strooperijen van den veldheer en ondergeschikte mandarijnen werden zoo onuitstaanbaar, dat er in 1862 onder de Mahomedanen dezer gewesten een vreeselijke opstand losbrak: Chineezen en Mandchoes werden vermoord; alleen den jongen vrouwen spaarde men het leven en liet ze dienen als slavinnen. Zoo groot was de slachting, dat de Ili-vallei, die vroeger 2 millioen inwoners telde, er slechts nog 140.000 had. Doch dit was slechts het begin van nieuwe gruwelen. Met de wraakzucht en woede tegen hunne onrechtveerdige verdrukkers mengde zich welhaast een hevige haat tegen al wat niet mahomedaansch was. De Islam immers ontstond in plassen bloeds, en alleen door den sabel is hij groot geworden.

De Muzelmannen van het Westen hadden nu eens dien bloedreuk geroken, en hun opgewekte moordlust zou een ijselijk bad aanrichten, om er, zoo mogelijk, het oud chineesch keizerrijk in te verdrinken. Den strijd tegen de Russen niet kunnende volhouden, vielen zij op het Oosten, trokken [Gansu, Shaanxi en Shanxi] door, verwoestten de Ordos, en wilden ter verovering van Peking rukken. Zes jaren lang werd het noordwesten van China met omliggende landen te vuur en te zweerd vernield; de smeulende aschhoopen der vlekken en steden kenmerkten overal den weg, dien hunne baldadige legerbenden gevolgd hadden. Onmeêdoogend sabelden zij alle heidenen neer; geen enkele bemuurde stad, mochten zij stormenderhand ingenomen, of overgegeven zijn, vond genade voor hunne oogen, en alleen zij werden gespaard, die onder de oproerlingen dienst wilden nemen. Gansch het land was in eene akelige woestijn veranderd: de dorpen waren tot den grond afgebrand, en de menschen vermoord of uit hunne woonplaatsen verdreven… Wat de Chineesche bevolking en krijgsmacht aangaat, iedereen was zoo verslagen bij het hooren van den wilden kreet der Mahomedanen: 'Doodt, doodt', dat gansche bezettingen zich als lammeren lieten slachten door eenige slechte gewapende muitelingen, en duizenden Chineezen voor eene handvol Muzelmannen op de vlucht gingen".[3]

Het reguliere Chinese leger was in deze tijd niet meer in staat de opstanden te bedwingen. De eerste 'warlords' stonden op, sterke mannen die met eigen legers hun eigen politiek binnen het keizerrijk gingen voeren. De man die het noordwesten aanpakte was Zuo Zongtang, die zich al eerder onderscheiden had in de Taiping-opstand. Zuo besloot de opstandelingen een koekje van eigen deeg te geven. Hij koos Ma Hualong, de 'smerigste aanvoerder van de moslims'[4] uit als een voorbeeld voor allen. Ma had in de omgeving van Ningxia (Gansu) een netwerk van meer dan vijfhonderd forten gebouwd. Hij werd aanbeden als de grote voorman van de 'nieuwe leer', het soefisme. Zestien maanden lang werd Ma door de troepen van Zuo belegerd en zozeer uitgehongerd dat zijn soldaten slechts in leven konden blijven door het eten van gras en lijken. In maart 1871 gaf Ma Hualong zich eindelijk over. Hij werd samen met zijn gezin aan stukken gesneden; veel van zijn aanhangers werden eveneens geëxecuteerd, of gedeporteerd. Het keerpunt was bereikt. Zuo richtte zich nu vooral op de stad Suzhou in het noordwesten van Gansu, die hij in november 1873 innam, waarbij hij eveneens een grote slachting aanrichtte onder de verdedigers.[5] Het zou nog heel wat jaren duren voordat het weer rustig werd, of rustig leek, in dit uitgedunde gebied van China, dat Rome in 1878 toewees aan de Belgische missie en waarvan Ferdinand Hamer de eerste apostolisch vicaris werd.

Plannen voor Gansu

Ferdinand Hamer, 38 jaar oud, werd in september 1878 van zijn benoeming als apostolisch vicaris in het nog zeer onrustige moslimgebied op de hoogte gebracht. Samen met Bax maakte hij onmiddellijk plannen voor een eerste expeditie naar het nieuwe missiegebied. Daarvoor was in de eerste plaats toestemming van de Chinese autoriteiten gewenst. Op 14 oktober legde Hamer aan de Franse gezant in Peking, graaf Brenier de Montmorand, uit dat er geen al te grote belemmeringen voor de onderneming waren: "Het vicariaat waarmee ik belast ben bestaat niet alleen uit het noorden van [Gansu], waar er misschien nog rebellen zijn… maar ook uit het zuiden van Gansu en mongools Tartarije. In negentiende van het gebied kunnen de [Chinese] paspoorten van groot nut zijn en waar wij niet beschermd zijn zullen wij met de grootste voorzichtigheid optreden".[6] Hamer herinnerde de gezant bovendien

aan diens belofte om hem een aanbevelingsbrief mee te geven voor Zuo, 'een brief die slechts van groot belang kan zijn'.[7] Brenier de Montmorand was niet gelukkig met de gang van zaken. Parijs was blijkbaar niet op de hoogte gebracht door Rome en het moment van deze nieuwe missie was heel erg slecht gekozen. Hij stuurde dan ook onmiddellijk op hoge poten een brief naar Europa. "De Belgische missie heeft me dezer dagen Ferdinand-Hubert Hamer [op mijn dak gestuurd]… Hij heeft mij om zes paspoorten gevraagd om missie te gaan bedrijven in Gansu, een provincie ver weg die nog lang niet gepacificeerd is en waar nog grote aantallen opstandelingen zijn. Ik moet dus noodzakelijkerwijze van mening verschillen met de Zongli Yamen met wie ik over dit onderwerp contact heb opgenomen. Onderkoning Zuo, de overwinnaar van Turkestan… heeft me herhaaldelijk gevraagd om geen paspoorten uit te reiken [in gebieden waar nog veel rebellen zijn]… Ik vraag [dan ook] om de Heilige Stoel te verzoeken geen nieuwe missies meer te stichten in China zonder voorafgaand overleg met de Franse regering. Rome is niet altijd exact op de hoogte [van de gevaren]".[8]

Het protectoraat van de katholieke missie in China was voor de Fransen misschien wel prestigieus, maar soms ook tamelijk hinderlijk. Dit was typisch zo'n geval. De Fransen waren ondanks alles bereid om zich in te spannen voor Hamer, maar zij slaagden er niet in de regels van de verdragen van 1860 na te komen, met als gevolg dat de paters voorlopig alleen missie konden bedrijven in de veilige gebieden. Hun paspoorten waren met name niet geldig voor het gebied van Ili (Xinjiang).[9]

Een tweede probleem voor de eerste bisschop van Gansu was de financiering van de missie. Algemeen overste Vranckx had zich al in een vroeg stadium ingezet om de Franse instanties te bewegen geld te reserveren voor een missiegebied dat de Propaganda Fide zo nadrukkelijk aan de Belgische missie had opgedrongen.

De problemen waar Hamer nu mee te maken kreeg vertonen een overeenkomst met de overname van Mongolië van de Franse Lazaristen door Scheut. Het gigantische missiegebied van groot Gansu werd tot de komst van Hamer enigszins beheerd door de Italiaanse Franciscanen in Shaanxi, die er mee volstonden om er af en toe een paar inlandse priesters heen te sturen. De Italianen kregen van de missie-organisaties wel subsidie voor het gebied in het westen, sterker nog, ze hadden de subsidie voor het volgende jaar (1879) ondanks alle inspanningen van Scheut al in hun bezit.

Op 5 oktober 1878 meldde bisschop Hamer zich per brief bij de Propagation de la Foi in Parijs. De nieuwe prelaat bevestigde nog eens dat hij zich conformeerde aan de wensen van paus Leo XIII en dat hij uit gehoorzaamheid Mongolië ging verlaten om zich in Gansu te vestigen. "Is het nodig U te zeggen", zo schreef hij, "dat [de correspondentie tot nog toe] weinig doet om mij aan te moedigen, omdat die me het droevige perspectief geeft dat ik vanaf het begin niet eens kan beschikken over de meest noodzakelijke middelen om [zelfs maar] mijn bestemming te bereiken".[10] Er was nog een ander probleem: "De subsidie die U verstrekt aan Mgr. Chiais, 25.000 francs… gaat ervan uit dat ik een goed georganiseerd vicariaat overneem, en dat is niet zo… Chiais heeft er slechts een of twee inlandse priesters [af en toe] heen gestuurd, dat is alles… In feite moet er een compleet nieuw missiegebied opgezet worden…. Ik moet met een groep missionarissen een reis van twee maanden maken… Er moeten scholen, seminaries, bidplaatsen, gebouwen etcetera komen. U zult me in staat moeten stellen om op een efficiënte manier te werken aan het heil van zoveel volkeren die nu nog in de klauwen en de schaduw van de dood gekluisterd zijn".[11] Hamer was, zo maakte hij duidelijk, nog steeds dankbaar voor het startkapitaal van 45.000 francs dat Verbist in 1865 ontvangen had om de bestaande missie van Mongolië over te nemen. Voor het opzetten van een nieuw missiegebied had hij in 1879 echter tenminste 80.000 francs nodig.

Het kwam er dus op neer dat Hamer zonder geld van de Franse missieorganisaties op pad moest. “Ik had ze”, zo schreef Vranckx, “op de hoogte gebracht van de onderhandelingen met Rome… maar men heeft er geen rekening mee gehouden. Men verzoekt U het met mgr. Chiais te regelen [die het geld voor Gansu al ontvangen heeft]”.[12] Was er dan überhaupt geld voor de missie in Gansu? Gelukkig wel – maar dan uit een heel ander potje. In 1878 was er namelijk weer opnieuw sprake geweest van een grote hongersnood in Mongolië. De Belgen, wetende dat ze niet zo maar konden rekenen op de Fransen, hadden deze keer hun eigen maatregelen getroffen. “Gelukkig”, aldus de algemeen overste in Scheut, “hebben wij ter gelegenheid van de honger die uw regio’s treft, zo’n hevige oproep tot weldadigheid gedaan dat niet alleen vanuit België, maar ook uit Nederland en Duitsland grote bedragen naar ons zijn toegestroomd. Onder die aalmoezen is veel gegeven voor Mongolië, maar ook veel voor de hongersnood in het algemeen, en het is terecht dat U daar uw deel van krijgt”.[13] En zo kon Hamer naar zijn nieuwe missie vertrekken, met een redelijk volle portemonnee – al was dat geld met andere intenties in Europa bij elkaar gebedeld dan waar het voor gebruikt ging worden. Vranckx moedigde Hamer aan om niet té hard van stapel te lopen. “Het is essentieel dat U heel zachtjes begint. De rest zal komen met de hulp van God, zonder dat U het voelt. In het boek van Przhevalski[14] heb ik gelezen dat U een interessant land hebt om er missie te bedrijven. Als U er de christelijke beschaving kunt introduceren wordt het een paradijs”.[15]

Vranckx had nog een laatste wens, namelijk om vooral interessante artikelen te sturen die in het thuisland gepubliceerd konden worden, met uiteraard als doelstelling om belangstelling voor de missie te genereren. En zo kwam in diverse afleveringen een reisverslag tot stand in de *Missions Catholiques*, een Frans maandblad dat artikelen afdrukte voor de ontwikkelde lezer en waarop het volgende relaas is gebaseerd..

Gele rivier

Reis naar de nieuwe missie

Twee missionarissen van Scheut, Van Ostade en Gueluy, trokken vooruit naar Sandaohe aan de noordwestkant van de grote bocht van de Gele Rivier, terwijl Ferdinand Hamer eerst naar Peking afreisde om de paspoorten bij het Franse gezantschap af te dwingen. “Onze wagen werd in de Blauwe stad [Hohhot] vervangen door kamelen en de illustere Samdadchiemba, de oude reisgezel van de paters Huc en Gabet die zich in onze residentie bevond, was bereid ons een eind op weg te brengen. Het geweer op de schouder en het oog waakzaam in alle richtingen, zette hij er als een oude soldaat kordaat en ongegeneerd de pas in”.[16]

uit Hamer familie-boek

De paters wilden dat hun verslag leesbaar en interessant was; daarom benadrukten zij niet alleen hun godsdienstige roeping maar ook wetenschappelijk onderzoek onderweg (zoals het verrichten van aardrijkskundige metingen), belangstelling voor de natuur, de gewoontes van de mensen die ze ontmoetten, en het avontuurlijke van hun tocht. In het artikel maken we bijvoorbeeld kennis met de christelijke regio Sandaohe (de drie rivieren) op de uiterste noordwestpunt van de Gele Rivier. Alfons De Vos had er zijn vaste residentie van gemaakt en hij had er allerlei landbouwgemeenschappen gesticht met de namen Sint Joseph (de patroon van België), Sint Michiel en Onze Lieve Vrouw van Lourdes. Sandaohe was, zo schreef Gueluy in het verslag, een oase van voorspoed temidden van gebieden met honger en banditisme. De paters hadden een dorp, waar honderden Chinezen verblijf hielden, voorzien van een muur met kantelen om eventueel onheil af te weren. “Iedere familie heeft zijn tent of huisje. Een groentetuin, ruimtes voor de dieren, plekken om het graan te dorsen, werkplaatsen, een molen voor graan en olie, een keuken voor de knechten, kerk, niets is vergeten. De godsdienstige oefeningen vinden plaats bij het gebeier van de klokken, de gebeden ’s morgens en ’s avonds worden gezamenlijk in de kerk gezongen”.[17] De missieverhalen van Chateaubriand over de reducties in Paraguay werden aan de Gele Rivier in praktijk gebracht. Toen er droogte, en dus honger, dreigde ‘was er hoop op speciale hulp uit de Hemel’.[18] Onder leiding van de missionarissen begon men ‘met novenen [negendaagse gebedsoefeningen] ter ere van de patroonheiligen en het kindje Jezus dat zelf arm in een ellendige stal geboren was. De hele gemeente vastte en ofschoon dat een beetje [door ons] werd afgedwongen was het daarom niet minder aangenaam aan God, want de honger en de ontberingen werden [door de Chinezen] voorbeeldig aanvaard’.[19] Met

Europees geld dat pater Cuissart had weten te verwerven kon de crisis bedwongen worden. “Wat een troost voor het hart van de missionaris”, zo eindigde auteur Gueluy, “om midden in de heidense woestijn een ware oasis te vinden, waar Jezus, onze Heiland, zo vurig en waardig door christenen wordt gediend en vereerd!”.[20]

In Sandaohe moesten Gueluy en Van Ostade op Hamer wachten, die in Peking druk uitoefende op de Franse en Chinese autoriteiten om, voorzien van reisdocumenten, verder te kunnen reizen naar het bisdom dat hem door Rome was aangewezen. Eindelijk, op 8 januari 1879, kon hij als eerste Europese bisschop een plechtige entree maken: “De nieuwe bisschop werd geëscorteerd door een erewacht, die hem al kilometers ver was tegemoet gegaan. Bij zijn aankomst was de hele kolonie verzameld in de vlakte voor de boerderij. Iedereen knielde, het hoofd in het stof. Monseigneur Hamer was zeer emotioneel toen hij zijn eerste bisschoppelijke zegen kon geven”.[21] Drie dagen later doopte Hamer veertig volwassen en gaf hij ruim honderd gelovigen het vormsel. De volgende dag, 12 januari, ging hij in gezelschap van Gueluy, Van Ostade, zijn oude studiegenoot Andries Jansen en met twaalf kamelen, twee kameeldrijvers en een Mongoolse knecht op weg naar Gansu. De bisschop reisde in een wagen, de gewone missionarissen te paard.

De caravaan van Scheut trok in zuidelijke richting langs de Gele Rivier. Regelmatig passeerden de missionarissen de ruïnes van wat vóór de moslimopstand eens welvarende handelsposten en steden waren geweest. Van menselijke bewoning was nauwelijks meer sprake. De herbergen die ze aantroffen waren verlaten; in één geval was de waard, toen hij de stoet in de verte zag aankomen, zelfs uit angst de bergen in gevlucht – het zouden wel weer eens bandieten geweest kunnen zijn. Op plaatsen waar Chinese soldaten gelegerd waren werden ze vriendelijk begroet. “We vernamen dat een missieve van de onderkoning van Gansu alle autoriteiten, zowel de burgerlijke als de militaire, van onze te verwachten aankomst op de hoogte had gesteld en opgedragen ons alle hulp en assistentie te verlenen”.[22] De paters werden overal in de gaten gehouden en er werden rapporten van hun oponthoud rondgestuurd. Soms was zelfs een affiche opgehangen, met alle namen van de reizigers, waarin door de regering van Peking opdracht werd gegeven om het verdrag van Tianjin goed toe te passen.

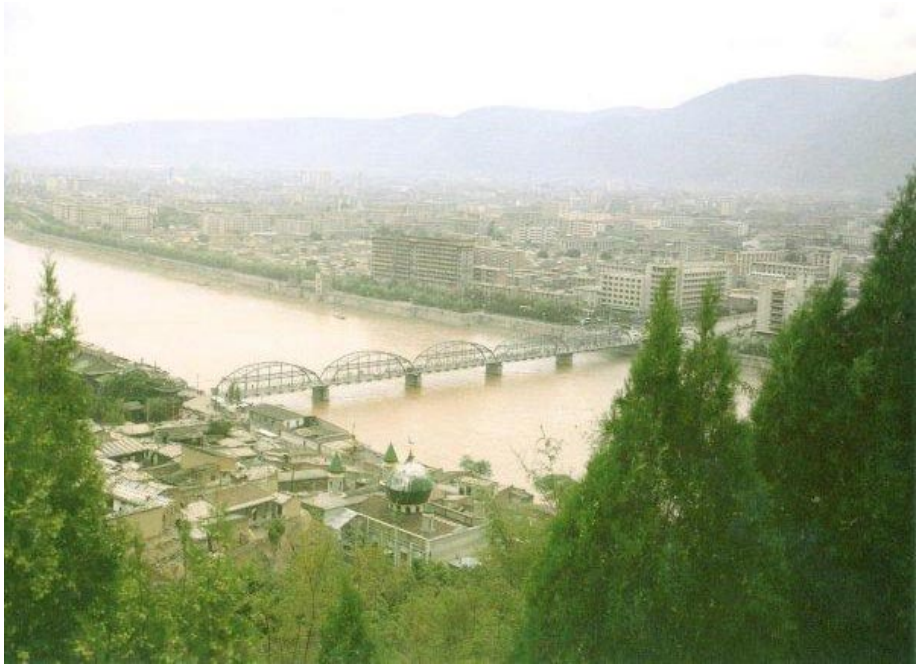
In sommige steden werd de caravaan een plaats in de herberg geweigerd. Maar dan trad Hamer resoluut op: hij stuurde zijn visitekaartje naar de plaatselijke mandarijn en dat had een positief resultaat. Vooral in Ningxia, de eerste grote stad in Gansu die men op 23 januari 1879 bereikte, maakte dat indruk. De hele omgeving was één grote ruïne; in een dorp zagen ze dat alleen de muren en een toren van acht verdiepingen nog overeind stond – mensen waren er niet meer. Ook Ningxia zelf maakte een een trieste indruk met straten waar geen mens meer woonde; de gevolgen van de moslim-opstand moeten hier overweldigend geweest zijn. Toen men Hamer c.s. in de herberg niet wenste te ontvangen kwam deze in actie en stuurde een van zijn Chinese begeleiders op hoge poten naar de yamen.[23] Onmiddellijk kwamen vertegenwoordigers van het stadsbestuur aangesneld en in de herberg werden de Europeanen dan ook weldra met alle égards behandeld. De gouverneur van de stad stuurde dezelfde dag zelfs nog een heel lam en een zak meel. Vanaf dat moment had de groep-Hamer geen seconde rust meer: grote aantallen Chinezen en steeds weer nieuwe ambtenaren drongen zich op. Slechts het tevoorschijn halen van een apparaat om de noorderbreedte te berekenen (38° 15’) dreef een ambtenaar en anderen op de vlucht, omdat ze, zo meldt het verslag, dachten dat daarmee de loop van de sterren veranderd werd. Hamer en de zijnen hadden er veel plezier om….

Bij hun vertrek bleek dat het gezelschap ongevraagd behandeld werd alsof ze vertegenwoordigers van de Chinese regering waren. Ze werden steeds voorafgegaan en vergezeld door soldaten. Toen ze de troepen in het begin wegstuurden, kwamen ze een tijdje later op bevel

van hun superieuren weer terug. De paters besloten om er maar het beste van te maken, en zich onderweg te laten fêteren met een goed onderkomen dat steeds vooruit door hun begeleiders geregeld werd. Ze hoefden niet eens meer de weg te vragen! Was men bang, zo vroegen ze zich af, dat ze contacten hadden met de bevolking, met de Russen of met de moslim-opstandelingen? Werden ze daarom zo zorgvuldig begeleid en afgeschermd? Hun verzorging, dat voelden ze wel, had niets met vriendelijkheid te maken. Het was duidelijk dat de opdracht tot deze luxueuze behandeling van hogerhand kwam.

Het verslag staat boordevol met waarnemingen van het landschap en mogelijkheden voor exploitatie (landbouw en mijnbouw). Landbouw was natuurlijk interessant – er zullen ongetwijfeld plannen bestaan hebben om ook in Gansu christendorpen te stichten. En met name in België was er een groeiende belangstelling voor mijnbouwactiviteiten in China. Aan de andere kant meldden de paters de gruwelijke details van de complete verwoesting en ontvolking van de steden en dorpen die ze aan de noordkant van Lanzhou waarnamen. De meeste dorpen waren totaal verlaten, in andere dorpen en stadjes was soms nog een paar procent van de oorspronkelijke bewoners over. Hamer was misschien wel de eerste Europese getuige van de gevolgen van de strijd op leven en dood tussen de moslim-soefist Ma en de Chinese veldheer Zuo. Het verslag gaf overigens wél een beeld van de verwoestingen en moordpartijen van de wrede ‘muzelmannen’, maar geen woord over de wraak van de Chinese autoriteiten.

Aankomst in hoofdstad Lanzhou

Lanzhou - Brug gebouwd door Belgen en Duitsers in 1907

Het moet de missionarissen onderweg duidelijk geworden zijn dat het christendom in deze streken nauwelijks een rol speelde. Als heugelijk feit is in het reisverslag te lezen dat ze op 28 januari 1879 tijdens hun doortocht in het stadje ‘Chekoungsse’ door een christen begroet werden die uit de omgeving van Xi’an (Shaanxi) afkomstig was. Verder werd er geen enkele

vermelding gemaakt van enig contact met geloofsgenoten. In Gansu, zo zullen de Scheutisten ongetwijfeld gedacht hebben, viel nog veel te bereiken! De eerste actie van de missionarissen vond plaats op 6 februari, op 20 kilometer ten noorden van de hoofdstad Lanzhou. Hamer zond pater Andries Jansen vooruit naar de stad om de christenen daar te melden dat hij in aantocht was. Blijkbaar wilde hij ook hier een zo plechtig mogelijke intocht maken. Jansen legde in de stad contact met de daar nog aanwezige Chinese priester Wang, verbonden aan de Franciscaanse missie in Shaanxi. De volgende dag kwamen Jansen en Wang Hamer op zeven kilometer voor de stad tegemoet; ze waren in het gezelschap van een 'stoet Chinese christenen te paard en met verscheidene rijtuigen die zich in ceremonieel kostuum gestoken hadden'.[24] Ze waren gekomen om de eerste Europese kerkelijke functionaris 'welkom te heten en zijn bisschoppelijke zegen te ontvangen'.[25] Het klinkt niet heel erg indrukwekkend en van een echte intocht in Lanzhou lijkt geen sprake te zijn geweest. In het verslag is te lezen dat Hamer in zijn rijtuig door nauwe straatjes naar het huis van de handelaar en catechist Zhang werd geleid en dat hij daar hartelijk en enthousiast ontvangen werd. Men hield een rijk versierd baldakijn boven zijn hoofd en, gevolgd door de andere missionarissen en alle christenen werd hij naar de huiskapel gebracht, waar de Europeanen uit volle borst het *Te Deum* zongen. Het is onbekend hoe de Chinezen deze voor hun oren exotische muziek ervaren hebben.

In Lanzhou verbleef de bisschop enige tijd in de woning van Zhang en probeerde zich daar te oriënteren hoe hij de missie in het gebied moest aanpakken. Hamer opereerde nu niet meer vanuit het buitengebied Mongolië, maar bevond zich in een echte Chinese provincie die bovendien nog in staat van pacificering was. De Chinezen waren door de Fransen gedwongen om, met de verdragen van 1860 in de hand, Europese priesters in hun gebied toe te laten, maar – dat is duidelijk – in deze toestand van directe bedreigingen door de moslims in het westen en met de Russen meteen over de grens, hadden ze weinig behoefte aan nog weer nieuwe buitenlanders, die bovendien konden functioneren als spionnen (voor de Russen),[26] als pottenkijkers of als onruststokers. Drüding die de brieven van Hamer aan zijn familie had kunnen lezen meende te moeten constateren dat de Chinese 'geleerden den voortgang der Europeesche beschaving en allen buitenlandschen invloed trachten tegen te houden'.[27] Ze waren immers 'opgevoed in den haat tegen Europa en den afkeer van alle verandering der voorvaderlijke zeden en gebruiken. Hun voorbeeld weegt zwaar bij het lagere volk'.[28] Met andere woorden: iedereen, hoog en laag, was de missionarissen liever kwijt dan rijk. Omdat de Europeanen volgens de Chinese wet onschendbaar waren, besloten de Chinezen de binnenvallende Europeanen daarom via een omweg te bestrijden, zo valt uit hun gedrag te constateren. De missionarisen zelf werden met rust gelaten maar de Chinezen die zich bij Hamer c.s. aansloten, werden stevig aangepakt.

In een met de hand geschreven boek over zijn vorderingen in Gansu deed de bisschop in de derde persoon verslag van zijn ervaringen: "In Lanzhou waar Mgr. Hamer samen met [Andries] Jansen de burgerlijke en militaire autoriteiten bezocht werd hem al heel snel duidelijk dat onze komst voor die mensen niet gelegen kwam. Het duurde niet lang of de christenen werden op alle mogelijke manieren getreiterd. De chef van de familie Zhang, drager van de rang van de blauwe knop, werd gedegradeerd onder voorwendsel dat hij de Europeanen had geroepen [naar Gansu te komen]".[29] De degradatie van Zhang betekende natuurlijk een groot verlies van prestige voor Hamer, en het was zaak voor hem om daar op te reageren.

Hamer pakte pen en paper en op hoge poten schreef hij een brief aan de Franse gezant in Peking. "De mandarijnen hebben na onze aankomst de namen van de christenen genoteerd, met de duidelijke bedoeling om de christenen te intimideren en de heidenen af te schrikken

zich te bekeren. In Lanzhou. waar wij ons hebben moeten installeren bij een christelijke familie, heeft men het hoofd van die familie al twee keer gearresteerd. Het is een zeer respectabel man, vanwege zijn grote verdiensten was hij gedecoreerd met de blauwe knop. Bij onze aankomst heeft hij ons [in het openbaar] begeleid met zijn decoratie. Dat is niet tegen de wet, en evenmin tegen de zeden. Men was op zoek naar een beschuldiging en kon niets anders vinden".[30] Hamer legde de Franse gezant uit dat het ongedaan maken van de degradatie absoluut noodzakelijk was voor het effectief functioneren van de missie (onder Franse vlag). In de kwestie Zhang had hij een mooi idee: "De Franse legatie zou in hoog aanzien komen te staan als U ervoor zou kunnen zorgen dat de degradatie [niet alleen ongedaan werd gemaakt maar zelfs] wordt omgezet in een promotie, dat wil zeggen van de blauwe knop naar de rode knop!".[31]

Hamer spoorde de gezant aan om zich in verbinding te stellen met de Zongli Yamen,[32] zodat die op zijn beurt de onderkoning in Gansu op zijn vingers zou tikken dat hij zich niet aan de verdragen hield. "Ver van Peking voelt men zich [immers] niet erg gebonden aan de verdragen met Frankrijk, die immers tegen wil en dank zijn gesloten".[33]

De afhandeling van de kwestie Zhang was dus essentieel voor het Franse en missionaire prestige, maar Hamer had nog meer noten op zijn zang. Niet alleen moest Zhang op zijn minst in zijn rang hersteld worden maar tegelijk moest onderkoning Zuo weten: '1) dat wij hier zijn omdat we het recht hebben ons hier te vestigen en niet omdat we door de christenen geroepen zijn, 2) dat [iedere Chinees] vrij is in het kiezen van zijn geloof, ook in de provincie Gansu, 3) dat wij het recht hebben om huizen en landbouwgrond te kopen, en dat het volk vrij is om ons [die] te verkopen, 4) dat christenen of heidenen niet gemolesteerd kunnen worden vanwege ons optreden'.[34] Tot slot vroeg Hamer aan de Fransen om hem nog een paar exemplaren van de verdragen van 1860 toe te sturen.

De lange brief in het late voorjaar van 1879 was de eerste in een serie van een 'circulair' optreden dat voortging tot zijn vertrek in 1889. Hamer schreef aan de Franse gezant. De Franse gezant nam contact op met de Zongli Yamen in Peking. De Zongli Yamen stuurde een koerier naar de onderkoning in Gansu. De onderkoning nam op basis daarvan beslissingen die hij delegeerde aan zijn ambtenaren in de provincie. De resultaten daarvan – of eerder: het achterwege blijven – berichtte Hamer dan weer aan Peking. Enzovoort.

Hamer reist naar onderkoning Zuo
'Ik heb U niet geroepen'

Hamer had zich intussen een idee gevormd van zijn nieuwe bisdom. Van de Chinese priester Wang had hij begrepen dat er ongeveer 1.400 practiserende katholieken waren overgebleven na de grote moslimopstand en het neerslaan daarvan. In de hoofdstad Lanzhou waren dat er omstreeks honderd; de anderen woonden op diverse plekken in de grote provincie Gansu. Om zo goed mogelijk te kunnen opereren werd dan ook besloten om de eerste paters van Scheut te verspreiden. Evenals Verbist bij aankomst in Mongolië door de Franse Lazaristen, was ook Hamer gedwongen om accoord te gaan met een regeling die voor hem nadelig was. Niet alleen werden de twee Chinese priesters die nog in het gebied waren, snel door apostolisch vicaris Chiais teruggetrokken naar Xi'an in Shaanxi van waaruit hij missioneerde, bovendien was Chiais niet bereid om de gelden die hij van de Franse missie-organisaties ontvangen had om in Gansu missie te bedrijven volledig aan Hamer over te dragen. Ook hier stelde de

‘gevestigde missie’ zich superieur en hautain op ten aanzien van de Belgen die zich door Rome een tweede onontgonnen buitengebied min of meer in de maag hadden laten splitsen.

Hamer zag zijn bisschoppelijke post in Gansu dan ook niet als de bekroning van een lang gekoesterde ambitie, zoals je van een ambitieuze missionaris misschien zou mogen verwachten. Integendeel omdat de ‘vooruitzichten alles behalve rooskleurig waren, is het zeer goed te begrijpen dat hij zijne familie schreef, dat hem bij zijne benoeming het schreien nader stond dan het lachen’.[35] Drüding wees in zijn biografie vooral op de christelijke idealen die hem voortdreven. “Wij weten… dat offers en inspanningen hem niets afschrikten, en dat hij zijn troost en hulp bij Hem zocht, wiens liefdevol Hart, met dat Zijner Heilige Moeder het zieraad van zijn bisschoppelijk wapen uitmaakte. Ook wist hij, dat de met hem vereenigde missionarissen vol moed en ijver waren; hun werk werd krachtig ondersteund door de gebeden hunner medebroeders en door dat der christenen in de andere deelen der missie, die gedeeltelijk door hen bekeerd waren. Wat hem persoonlijk betrof, wist de jonge bisschop, dat zijn familie en bekenden in het vaderland niet zouden ophouden door gebed en aalmoezen het werk van den verren bloedverwant en vriend te ondersteunen, dat zijne ouders in het Hemelsch Vaderland zouden doorgaan, met Gods zegen op den arbeid van hun kind af te smeeken”.[36]

Onderkoning Zuo (geromantiseerd portret)

Hamer begreep dat hij het oplossen van de moeilijkheden niet alleen kon overlaten aan de Fransen in Peking. Hij moest ook zelf krachtdadig gaan optreden. Daarom besloot hij om de directe vertegenwoordiger van de Qing dynastie, onderkoning Zuo, persoonlijk te gaan opzoeken. In de recente officiële geschiedschrijving van Scheut wordt de reis in het voorjaar van 1879 met één zin afgedaan: “Mgr. Hamer en A. Gueluy reizen door naar Suzhou waar de onderkoning Zuo Gongbao hen onvriendelijk ontvangt: ‘Ik heb u niet geroepen’”.[37] In zijn Gansu-boek gaf Hamer een eigen interpretatie van de ontmoeting, op 22 maart 1879. Gueluy en hij waren een dag eerder in Suzhou aangekomen en tot hun verbazing hoefden ze niet te wachten – ze werden meteen in audiëntie ontvangen. Dat gaf hun hoop op een goede samenwerking met de Chinese autoriteiten in het verkondigen van de christelijke boodschap, maar het gesprek van meer dan een uur pakte helaas voor hen heel anders uit. Hamer was tijdens

het onderhoud begonnen Zuo te bedanken voor de begeleiding die hij en zijn caravaan gekregen hadden tijdens hun reis naar en in Gansu en hij sprak de hoop uit dat hij in deze provincie altijd in vrede kon leven. “Hierop barstte de onderkoning uit in ‘wartaal’: hij had opdracht gegeven om ons te begeleiden omdat wij vreemdelingen waren en hij wilde niet dat ons kwaad zou overkomen. Wat ons verblijf in Gansu betrof, hij had ons niet geroepen; de Chinezen hadden Confucius, dat was genoeg, zij hadden geen behoefte aan onze godsdienst”.[38] Zuo maakte meer dan duidelijk dat hij absoluut niet gediend was van de Europeanen en van de godsdienst die zij kwamen verkondigen.

Hamer liet zich, zo is uit zijn verslag op te maken, echter niet uit het veld slaan. In zijn jeugdige overmoed begon hij een openhartige discussie over de verdragen [van 1860] en de rechten die daar aan verbonden waren. Bovendien maakte hij van de gelegenheid gebruik om een aantal heikele kwesties aan de orde te stellen die hij had aangetroffen bij zijn komst, zoals een kerk in de stad Ganzhou die jaren eerder verwoest was en waarvoor hij nu schadevergoeding eiste. De onderkoning bleek zowaar op de hoogte te zijn van deze affaire: dat was door de moslims gedaan. Nee, moet Hamer geantwoord hebben, dat was al lang vóór de opstand gebeurd. Ook andere zaken lijken op een wat vinnige toon door hem aan de orde gesteld te zijn. Geen woord in het verslag over het uitwisselen van beleefdheden en complimenten, van glimlachen, van het drinken van thee enzovoort. Dat zal de sfeer van het gesprek niet ten goede gekomen zijn. Bisschop Hamer beschikte niet over de diplomatieke en intellectuele kwaliteiten van wijlen provicaris Verbist. Hij was meer gedreven, zeker in die jaren, ging recht op zijn doel af en stootte nog wel eens zijn hoofd. Na de audiëntie bij Zuo was één ding in elk geval duidelijk: er zouden moeilijkheden komen met de autoriteiten!

Het is interessant om te lezen wat anderen over deze belangrijke affaire geschreven hebben. Drüding benadrukte dat Zuo en de door hem meegebrachte ambtenaren, alle afkomstig uit de conservatieve provincie Hunan, volstrekt niet openstonden voor de vooruitgang die de Europeanen te bieden hadden. Schneiders citeerde een niet bestaande passage (!) in het verslag van Hamer: “Ik kom op bevel van den Paus en met de toelating van Uw Keizer”.[39] Volgens hem bleek duidelijk dat de onderkoning de missionarissen vijandig gezind was en dat hij ze liever buiten dan binnen zijn gebied had. Binnen een maand na het bezoek begonnen de ‘plagerijen’[40] dan ook en ze zouden niet ophouden.

Albert Gueluy

Lieven Van Ostade

Een heel nieuw licht op het onderhoud tussen Hamer en Zuo wordt geworpen in een nooit gepubliceerd memoire dat de Scheutist Lieven Van Ostade in 1915 schreef. Van Ostade was een van de missionarissen die in 1878-1879 met Hamer naar Gansu was getrokken en, hoewel niet aanwezig bij het onderhoud, zal hij ongetwijfeld rechtstreeks uit de mond van de bisschop en zijn secondant Gueluy vernomen hebben hoe een en ander verlopen was. Het verslag was bovendien gebaseerd op aantekeningen van de pater, die het onderhoud een week eerder liet plaatsvinden: op 15 maart 1879. Hamer, zo meldde Van Ostade, had zijn bezoek aan Zuo al eerder laten aankondigen. Toen hij naar Suzhou reisde was hij een andere bezoeker, op wie de onderkoning zat te wachten, de Hongaarse graaf Bela de Szechenyi, precies een dag vooruit. Zuo had alles in gereedheid gebracht om de Hongaarse graaf te verwelkomen. “De mandarijnen stonden op den kijkuit, hunne soldaten waren onder de wapens, geheel de mandarinale wereld was in de weer, in afwachting op de komst van den grooten westerschen edelman”.[41] De afgezanten van Zuo maakten een vergissing: zij hielden de bisschop, die ongetwijfeld zo deftig mogelijk reisde, voor de graaf. En dus werd hij met alle égards behandeld. “Van den eenen post tot den anderen, begeleidden hem een troep soldaten; in elke plaats waar hij aankwam, werd hij met donderend geschut begroet, ingehaald en in de bereidde mandarinale afspanning geleid. Monseigneur had schoon te verklaren dat hij de verwachtte niet was, het was allemaal nutteloos; men antwoordde onverbiddelijk, dat hij de Groote aangekondigde Man was, en geen ander. Gevolglijk gingen de plechtige begeleidingen en luidruchtige ontvangsten hunnen gang tot Suzhou toe. Mgr. en Gueluy lachten hartelijk met den prachtigen misgreep”.[42] Hamer en Gueluy, zo schreef Van Ostade, genoten in ‘luimige stemming’[43] van al die dienstwilligheid.

Is het in dit licht gezien verbazingwekkend dat de komst van de twee ongenode Europeanen de nodige irritaties opwekte? Misschien werden ze juist om die reden wel ogenblikkelijk door de onderkoning ontvangen. Volgens Van Ostade gedroeg Zuo zich dan ook ‘onbeschoft’[44] en als een ‘groote wildeman’.[45] Zuo vergeleek de komst van Hamer dan ook met die van de Hongaar: “Ik heb U niet… geroepen, ofschoon gij geen edelman zijt, heb ik u op reis alleen begeleiding gegeven, omdat gij vreemdeling zijt”.[46] Dat is een wat andere interpretatie van de ontvangst! Overigens liet ook Van Ostade in zijn verslag zien dat Hamer ondanks alles van de gelegenheid gebruik wilde maken om zijn eigen zaken aan de orde te stellen. Uit niets blijkt dat hij daarbij enige handigheid aan de dag legde.

Een zaak die in geen enkel verslag vermeld werd, is mijns inziens juist heel essentieel. Waarom reisde Hamer naar Suzhou, naar het uiterste noordwest puntje van Gansu? Waarom was onderkoning Zuo niet in de hoofdstad Lanzhou? Het antwoord daarop is betrekkelijk eenvoudig te geven. De moslim-opstand in het noordwesten van China was nog lang niet voorbij. In het nieuwe grensland Xinjiang was het nog zeer onrustig. Drüding gaf er zelf een situatieschets van:

“Als grensprovincie heeft [Gansu] talrijke garnizoenen om aan de aangrenzende onafhankelijken stammen gewapenden tegenstand te kunnen bieden, zoo deze een aanval mochten wagen. Bij de aankomst van Mgr. Hamer in deze provincie was het getal soldaten bijzonder groot, omdat de Chineesche regeering, niet zonder reden, een inval van Russische troepen vreesde, die toen Chineesch Turkestan bezetten”.[47] Met andere woorden: een groot gebied in het (huidige) westen van China werd door de Russen bezet. Drüding meldde dat in Gansu ‘bij volslagen gebrek aan het noodigste levensonderhoud een echt kannibalismus heerschte’.[48] En hij vervolgde: “Moordenaars en roovers, alle soorten van misdadigers die in het Middenrijk niet meer zeker van hun leven waren, vluchtten naar Ili, Hami en Urumqi [in Xinjiang] om er veilig te zijn voor den straffenden arm des rechters. Eens in Gansu gekomen,

dat als strafkolonie voor de andere provincies dienen moest, vinden zij talrijke vereenigingen van hunsgelijken en laten zich maar al te gemakkelijk overhalen, zich bij deze aan te sluiten. Zij zijn ver genoeg van het tooneel hunner misdaden verwijderd: geen sterveling zal hun hier daarvoor rekenschap vragen”.[49] In die wereld was bisschop Hamer beland, een wereld van nauwelijks bedwongen bloederige opstanden, van Russische dreiging, een wereld van soldaten, van bendes criminelen, van anarchie. Terwijl Zuo ver weg van Peking, met alle autoriteit die hij had, probeerde orde in die chaos te scheppen, kwam er een stelletje bebaarde Europeanen om hem eens even te vertellen wat hij niet goed gedaan had. Is het niet meer dan logisch dat Hamer te horen kreeg dat Zuo genoeg had aan de confucianistische orde? Een nieuw agressief geloof na al die moslimopstanden, dat kon alleen maar nóg meer ellende geven…

Alleen op de wereld, in Gansu

Hoe het ook zij, het moet voor Ferdinand Hamer een heel moeilijk begin geweest zijn. De nieuwe missie van Scheut, waarvan hij de hoogste gezagsdrager was, bevond zich in tegenstelling tot de andere missie-activiteiten, in het échte China, binnen de Chinese muur om het zo te zeggen. Hij had dus direct te maken met de Chinese autoriteiten en bovendien waren hij en zijn medemissionarissen in een wel zeer onrustig ‘frontiergebied’ terecht gekomen. Het was hem ook duidelijk geworden dat hij van de kant van de autoriteiten in Gansu alleen maar tegenwerking te verwachten had. In zijn boek over Gansu legde hij met eigen hand vast: “Intussen begonnen de pesterijen. Het bevel om te handelen dat de onderkoning aan zijn ondergeschikten had gegeven werd een voorspelbaar gedrag: niets doen tegen ons om de verdragen niet te schenden, maar wél de christenen afschrikken om met ons om te gaan en de heidenen bang maken om zich te bekeren. Op die manier hoopten ze ons volledig te isoleren, zoals de onderkoning het duidelijk verwoordde in een brief die in onze handen kwam”.[50]

archief Scheut

Een tweede tegenvaller was de onmogelijkheid om goed samen te werken met de Franciscaanse missie in de wat oostelijker gelegen provincie Shaanxi. Een van de twee Chinese priesters die Hamer bij aankomst in Gansu aantrof was nogal ziekelijk en weldra besloten beiden om definitief terug te keren naar hun chef, apostolisch vicaris Chiais in Xi'an. Hamer was aanvankelijk van plan geweest om met hen mee te reizen, maar bij nader inzien zag hij er van af. In plaats daarvan gaf hij ze een brief mee. Daarin vroeg hij nog eens om financiële hulp. "Vorig jaar, toen de provincie Gansu door de Heilige Stoel tot een eigen vicariaat verheven werd, vroeg het hoofd van onze congregatie een bijzondere bijdrage van de Propagation de la Foi, en hij ontving als antwoord: dat bij de verdeling de toekenning van subsidie aan u zeer vergroot was, met de clausule: 'dat wanneer de provincie Gansu vóór 1879 verheven zou worden tot een nieuw vicariaat, u een deel van de som aan ons zou geven'. Daarenboven zijn na onze benoeming tot bisschop in Europa vele aalmoezen in het bijzonder naar de provincie Gansu, en veel met persoonlijke opdracht naar…de Propagation gestuurd, en aangezien over onze afscheiding tot een nieuw vicariaat nog geen bericht ontvangen was op het hoofdkantoor, hebben zij zelfs, zoals zij ons geschreven hebben, die naar u gestuurd, met de aanwijzing: 'voor de provincie Gansu'".[51] Hamer zat dringend om geld verlegen: "Eerder hebben wij U al over onze armoede bericht… Het is onze plicht te zorgen voor zowel het wereldlijke als het geestelijke goed van de missie. Wij vragen opnieuw om als er geld met aanwijzing voor de besteding daarvan uit Europa ontvangen is…[dat] als een welwillende moeder toe te kennen aan het nieuwe vicariaat".[52]

Het pleidooi om financiële hulp leverde niets op. Chiais maakte duidelijk dat hij het geld uit Europa had ontvangen voor zijn totale missiegebied, dus zowel Shaanxi als Gansu. "Aan de provincie Gansu hebben wij… niets gegeven omdat het niet nodig was. In Shaanxi echter is er een verschrikkelijk tekort aan voedsel… We hebben het geld daarom moeten besteden aan onze eigen arme christenen, en ook aan de 'adel'" .[53] Smeergeld waarschijnlijk voor de autoriteiten om goed te kunnen blijven functioneren. Hamer had van Chiais niets te verwachten.

Er was nog een probleem, waar de jonge bisschop zich zorgen om maakte. Chiais had Bax in Mongolië er bij de overdracht op gewezen dat er nog een belangrijke christengemeente was, Huixian (Houi Hien), dichtbij de grens met Shaanxi. "Omdat ik… met slechts drie missionarissen in Gansu aankwam, en die christenheid zo ver weg is, naar ik hoor meer dan veertien dagreizen, vraag ik u bij wijze van gunst de geestelijke verzorging van die gelovigen te verzorgen gedurende enkele maanden; en wanneer onze krachten vermeerderd zijn met de aankomst van… nieuwe missionarissen, zullen wij u met vreugde en dankbaarheid ontlasten".[54] Ook met dit verzoek om solidariteit ving hij bot bij de Franciscanen: "Aangezien er in dit vicariaat [Shaanxi] vele christenen zijn, namelijk circa 18 000, en het aantal missionarissen onvoldoende is, vooral in deze jaren, wegens de strubbelingen in Europa, is het voor ons moeilijk om een missionaris te zenden naar die plaats [Huixian]".[55] De steun van de Franciscanen voor de Scheutisten in 1879 was nog aanzienlijk minder dan die van de Lazaristen in 1866. Hamer had gewoon niets te verwachten van zijn collega's.

Daar zat Ferdinand Hamer dan, met vijandige autoriteiten om zich heen, zonder hulp van de Shaanxi-missie, op grote afstand van de collega's in Xiwanzi, nog veel verder van de Franse gezant in Peking en van de haven in Tianjin. Postverbindingen waren er niet. Voor het sturen van een brief moest hij een koerier inhuren. De verbindingen met Europa waren zo slecht dat overste Vranckx aan de missie-organisaties zelfs moest vragen om ondanks alles te blijven subsidiëren. Brieven uit Gansu bereikten Europa gewoon niet en Hamer had elders geklaagd dat hij geen antwoord kreeg op zijn correspondentie. "Wij vernemen uit Mongolië dat mgr. Hamer en zijn medebroeders sinds hun aankomst in Gansu nauwgezet op de hielen gezeten

worden door de mandarijnen… Het lijkt me niet stoutmoedig om te veronderstellen dat men er zorg voor draagt hun brieven te verdonkeremanen… Ik heb zelf pas één brief gekregen, in februari [van dit jaar] verstuurd, waarin hij ons meldt dat hij gelukkig in Gansu is aangekomen."[56] Correspondentie van Gansu met Xiwanzi had er minstens drie maanden voor nodig om over te komen.[57]

Wat de bisschop in elk geval nodig had was een eigen huis en een plaats om te bidden, een kerk of een kapel, die bovendien voor iedereen gemakkelijk toegankelijk was[58] In Lanzhou was Hamer verre van gelukkig. Hij logeerde daar bij de familie Zhang, 'waar geen regels waren, waar men slechts gekrakeel hoorde en het gepraat van vrouwen – dat was geen omgeving voor de priesters'.[59] Lanzhou was de hoofdstad en het centrum van Gansu, dat wel, maar de katholieken waar de missie tot op dat moment mee van doen had, woonden in de noordwestelijke uitloper van Gansu, langs de handelsweg die wij nu aanduiden als de Zijderoute. Bovendien bezat de missie een stukje grond in Liangzhou, tussen Lanzhou en Ganzhou in dat noordwesten.[60] Zhang en zijn familie voelden zich nadrukkelijk in de steek gelaten; had hij niet zijn graad verloren door de Scheutisten te verwelkomen en onderdak te geven! Hamer liet zich echter niet ompraten, wat het zwaarst was moest het zwaarst wegen. Hij stuurde eerst nog Andries Jansen vooruit om poolshoogte te laten nemen. Jansen stuurde weldra bericht dat 'de christenen van Liangzhou heel erg verlangden naar de …komst van de bisschop'.[61] Op 30 juni 1879 vertrokken de Chinese priesters Wang en Huang naar Xi'an, en Ferdinand Hamer naar Liangzhou. De wittebroodsweken van het nieuwe vicariaat waren voorbij – nu moest er gewerkt worden!

De missie van Gansu aan het werk

Bij aankomst in Liangzhou trof Hamer zijn collega-missionarissen aan, Lieven van Ostaden, Andries Jansen en Albert Gueluy. De laatste was speciaal overgekomen om bij hem te kunnen biechten, maar er werd nu van de gelegenheid gebruik gemaakt om alle zaken eens goed op een rijtje te zetten.

Zo werden er besluiten genomen voor een verdeling van het missiegebied. De paters zagen vooralsnog geen mogelijkheid om in het volledige vicariaat, bestaande uit de huidige Chinese provincies Gansu, Qinghai (Kokonor) en Xinjiang (Ili) te opereren. Van Kokonor wisten ze niets en feitelijk was er in de eerste jaren op geen enkele manier sprake van enige belangstelling voor activiteiten in de regio ten zuiden of zuidwesten van Lanzhou. Paspoorten voor het westen (Ili) hadden ze niet, het gebied was nog verre van gepacificeerd, integendeel: China en Rusland waren er nu in oorlog met elkaar, medewerking van onderkoning Zuo was binnen afzienbare tijd niet te verwachten en bovendien, wat viel er uit te richten met vier paters in zo'n onmetelijk groot territorium. Ze hadden hun handen al meer dan vol om zich lokaal staande te houden. Toch voelde Hamer zich wél verantwoordelijk voor de christenen in Huixian, in het uiterste zuidoosten, en omdat de Franciscanen de jonge missie van Scheut 'weigerden'[62] te helpen stuurde hij Jansen in september 1879 op dienstreis. Van Ostade kreeg de verantwoordelijkheid over het oosten, de regio Lanzhou, Gueluy in Ganzhou over het westen. Liangzhou, zo werd bepaald, was vanaf die tijd de hoofdvestiging van het apostolisch vicariaat.

Uiteraard werden er tevens beslissingen genomen over allerlei geestelijke zaken. Daar was de missie immers voor bedoeld. Zo werden onder meer de volgende bepalingen vastgesteld: 1) Altaren zouden voortaan versierd worden met een antependium, een stoffen voorhangsel in de kleur van het liturgisch seizoen of feest. 2) De priesters zouden zich tijdens het opdragen van de heilige mis in een zwarte toog kleden. 3) Tijdens die mis moest gebeld worden en de gebeden hardop voorgelezen zoals dat ter plaatse gebruikelijk was. 4) Alvorens tot de biecht te worden toegelaten werden de christenen van Gansu, mannen én vrouwen, verplicht eerst een examen af te leggen, waarin zij bewezen voldoende op de hoogte te zijn van de catechismus. 5) Aan jongens en meisjes moest les in de leer van het geloof gegeven worden. 6) Chinese christenen, groot en klein, waren niet alleen verplicht de heilige mis bij te wonen, maar zouden opdracht krijgen regelmatig lessen van de catechismus voor te dragen.[63]

Om de discipline in Gansu goed aan te scherpen zond bisschop Hamer een herderlijke brief naar alle christenheden waarin de nieuwe regels werden vastgelegd, de wetten van het christelijk huwelijk nog eens werden uitgelegd en gewaarschuwd werd tegen het misbruik van opium, het gokken ('spelen met sapeken')[64] en het frequenteren van het Chinese theater. De missie in Gansu liet niet met zich sollen.

Pater Drüding laat zich in zijn levensbeschrijving positief uit over de resultaten van deze aanpak: "Zooals reeds even werd aangestipt, waren ten gevolge der gebrekkige verzorging, om niet te zeggen verwaarloozing van het thans bestaande vicariaat vele misbruiken ingeslopen. Het was hoognoodig deze uit te roeien. Toen de christenen zagen, met welke beslistheid en kracht de missionarissen met hun bisschop tegen de heidensche gebruiken en vooral tegen het deelnemen aan de overigens niet zeer talrijke feesten in de afgodentempels ijverden, kregen ook zij moed en waagden het, zich tegen alle uitnoodigingen te verzetten en zóó aan hun heidensche medeburgers metterdaad te toonen, dat zij met die goden van hout en steen geen gemeenschap hadden. Menig christen vooral uit de armere klasse der bevolking had den zondag bijna of geheel vergeten. Met geduld en volharding slaagde de bisschop er in om den dag des Heeren weer als rustdag te doen eerbiedigen".[65]

Een belangrijke taak was natuurlijk het opzetten van tehuizen voor het opvangen van weeskinderen of andere kinderen die door ouders aan de missie werden afgestaan. Maar gezien de moeilijke situatie waarin ze zich bevonden was dat voorlopig nog te gevaarlijk, vonden de vier missionarissen tijdens hun vergadering in Liangzhou. In plaats daarvan kreeg Gueluy opdracht om als eerste een tehuis voor oude mannen te stichten binnen zijn priesterresidentie in Ganzhou. Het negatieve besluit, namelijk om niet te bouwen voor kinderen, moest uiteraard verantwoord worden aan de Sainte-Enfance in Parijs, die de missie immers van geld voorzag om zich te richten op het vrijkopen, dopen en opvoeden van kinderen. In zijn schrijven van 20 december 1879 gaf Hamer er een wat andere draai aan: "Zoals ik U vorig jaar al schreef, ging ik ervan uit dat wij niets zouden vinden om in deze missie iets tot stand te brengen voor het mooie werk waaraan U zich gewijd hebt. Ongelukkigerwijze is dat het geval en niet voorzien van enige geldelijke middelen hebben wij ons er het afgelopen jaar nog niet mee kunnen bezig houden. Ik kan U verzekeren… dat zulks een ware beproeving is geweest voor mij, die zich zoveel jaar in Mongolië met dit werk heeft bezig gehouden en er zoveel mooie resultaten van heeft gezien, en tevens heeft kunnen constateren hoe groot de invloed ervan is op de verkondiging van het geloof".[66] Een leugentje om bestwil, het zij hem vergeven.

Soms vind je in de briefjes die de paters aan elkaar schreven ineens een enkel regeltje dat misschien meer vragen oproept dan echte informatie geeft. Zo schreef pater Gueluy aan Bax

in Xiwanzi dat hij een nieuwe knecht had, een vrijgezel van vierendertig jaar die secretaris van Zuo was geweest. Hij had zich sinds kort tot het christendom bekeerd.[67] Deden de paters ook aan een soort van 'spionage'? Was dat bekend bij Zuo? Riep ook dat repercussies op?

Na de bijeenkomst ging Hamer aan het werk in Liangzhou. De bisschop wees zijn christenen erop dat er een overeenkomst bestond waarin hij het recht had bouwactiviteiten op te zetten. De kerkelijke bouw had wél tot gevolg dat er voor hem plaats gemaakt moest worden. "Monseigneur deed de hand aan het werk slaan. Eenige huishoudens die in de koer woonden moesten verhuizen… hunne koerkens werden afgebroken, de noodige bouwmaterialen werden gekocht en men begon te bouwen".[68] Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Er moesten bouwmaterialen gekocht worden en hadden de missionarissen wel het recht om van de Chinezen te kopen? Het duurde niet lang of de moeilijkheden begonnen. Hamer kocht een uithangbord van een geletterde. Deze affaire leidde tot grote commoties. De man had het bord cadeau gekregen van zijn collega's en die wilden niet toestaan dat het in de katholieke missie terecht kwam. "Gedurende dagen en dagen was het een gaan en komen, om den koop te verbreken. Mgr deed aan de eischers alleenlijk antwoorden: 'De koop is regelmatig gesloten geweescht tusschen den eigenaar en mij; zoodus valt er niet op terug te komen; de plank heb ik gekocht en betaald, zij is en blijft de mijne'".[69] De knecht die de koop gesloten had werd door de plaatselijke mandarijn voor het gerecht gedaagd en kreeg maar liefst tweehonderd stokslagen. Twee andere helpers, bekeerlingen uiteraard, werden tot de zelfde straf veroordeeld. Er werden rake klappen uitgedeeld, als gevolg waarvan een christen kwam te overlijden. De missie in Gansu had zijn eerste martelaar!

Niet alleen de directe medewerkers van de missie in Liangzhou werden getroffen door het optreden van de Chinese autoriteiten, ook gewone christenen ondervonden de gevolgen van het nieuwe beleid. Christenen kregen te horen dat zij niet naar de kerk mochten gaan, een verbod 'waaraan zij zich niet stoorden'.[70] Drie leden van een vooraanstaande christelijke familie werden nu gedegradeerd; zij verloren zelfs het recht om zich als mandarijnen te kleden. Eén van hen probeerde er achter te komen, wat de oorzaak van zijn degradatie was. Hij kreeg te horen: "Het komt van boven",[71] zoals Hamer schreef in zijn Gansu-boek.

Een dergelijke behandeling kon natuurlijk niet getolereerd worden. Het ging hier om ernstig gezichtsverlies en om prestige. Hamer stuurde zijn rechterhand, Albert Gueluy, naar de yamen en die vertelde de plaatselijke mandarijn eens stevig de waarheid: "Uwe handelwijze is onder alle opzichten onrechtveerdig: drie christenen hebt gij doen slaan, zonder eenige schuld in die zaak [aankoop van het bord] te hebben… Volgens het vredesverdrag tusschen China en Vrankrijk aangegaan, is allen aankoop door de Kerk gedaan, gewettigd; dus vraag ik U: waar is de schuld? Zeker niet van den kant der Christenen, noch van den kant van den bisschop, maar wel van uwen kant, die onschuldige menschen zoo vreedaardig hebt doen slaan. Gij zult wel begrijpen dat deze zaak niet uit is. Verders ruidt gij door uwe handelwijze het volk tegen ons op, Uwe voorgezetenen gaan er van ingelicht worden".[72] Voor geen van beide partijen was er nog een weg terug.

In zijn memoires schreef Lieven van Ostade dat nu ook aan de missionarissen zelf maatregelen werden opgelegd. De paters kregen te horen dat zij alleen over de hoofdwegen mochten reizen en dat zij vooruit moesten laten weten wat het doel van hun uitstapjes was. Vanaf hun vertrek tot hun bestemming werden ze begeleid 'door mandarinale cipiers'.[73] De missionarissen voelden zich 'onder die dwingelandij als ware gevangenen'.[74] Bovendien werden ze op hun missietochten voortdurend 'door het volk uitgescholden'.[75] Vertwijfeld

constateerde Van Ostade dan ook: “Prediken in zulke omstandigheden kon gaar niets te weeg brengen”.[76]

Hoe moest Hamer op deze vernederingen reageren? In eerste instantie liet hij Gueluy contact opnemen met een hogere mandarijn (de *fuguan*). Ze maakten een afspraak voor een onderhoud, maar toen Gueluy arriveerde was de mandarijn niet aanwezig. Vervolgens nam Hamer zelf de pen ter hand en schreef een brief aan diens chef, de *daotai*, waarin hij hem op de hoogte bracht van alles wat er de afgelopen tijd gebeurd was. Mocht de zaak uit de hand lopen, zo schreef de bisschop, dan was hij in elk geval tijdig geïnformeerd. De brief ‘bleef zonder antwoord’.[77]

Ferdinand Hamer en het Franse gezantschap in Peking

Voor Hamer zat er niets anders op dan zich te wenden tot de instanties aan wie hij zijn positie ontleende: de Fransen in Peking. Met een zekere regelmaat stuurde hij een koerier naar het voor hem verre oosten om zijn problemen kenbaar te maken en zijn standpunt voor te leggen. Ongetwijfeld was hij op de hoogte van de politieke veranderingen die zich inmiddels in Parijs hadden voltrokken. Tijdens de Frans-Pruisische oorlog van 1870 was Napoleon III gevangen genomen en daarmee was een einde gekomen aan het katholiek-georiënteerde ‘Seconde Empire’. Omdat de aanhangers van de huizen van Bourbon, van Orleans en van Bonaparte het niet met elkaar eens konden worden werd op 25 februari 1875 door het amendement Wallon in feite de Franse Republiek uitgeroepen. Dat had grote gevolgen voor de rol van de katholieke kerk. Zo meldde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* op 11 juni 1876 dat er ‘voor het eerst een bijl gelegd was aan den clericalen boom, die, reeds geplant onder de regeering van Louis Philippe en zorgvuldig gekweekt onder het tweede keizerrijk, in de laatste jaren welig was opgeschoten’.[78] De veranderingen in het thuisland waren natuurlijk niet zonder uitwerking in China. Ik heb al geciteerd dat Hamer toen hij voor Gansu missionaire hulp vroeg in Shaanxi, ten antwoord kreeg dat ‘het aantal missionarissen onvoldoende is, vooral in deze jaren, wegens de strubbelingen in Europa’.

Ook de positie van de gezant van Frankrijk in Peking veranderde. Rochechouart liet Hamer op 25 april 1870, toen hij waarnemend provicaris van Mongolië was, nog weten dat ‘de regering van de keizer [Napoleon III], zoals u weet, voortdurend begaan is met het lot van de missionarissen in China en de zorg om de godsdienstige belangen op een efficiënte manier te beschermen neemt het grootste deel van de tijd van de Franse agenten in beslag’.[79] Aan het einde van de jaren zeventig was de relatie tussen het apostolisch vicariaat Gansu en het gezantschap Peking echter veranderd. Toen Hamer voor het verkrijgen van paspoorten in het najaar van 1878 in Peking was moet hij al iets van veranderingen geproefd hebben; dat blijkt uit het ontbreken van een religieuze toon in zijn correspondentie. Op 22 juni 1879 bracht hij de gezant, Patenôtre, op de hoogte van de moeilijkheden waar hij sinds zijn aankomst mee van doen had. Door de houding van de autoriteiten ‘zou men hier later wel eens een herhaling kunnen krijgen van de kwestie Tianjin… Wij zijn in een positie die nog verschrikkelijker is dan in de tijd van de vervolgingen’.[80]Vertwijfeld wees hij Patenôtre erop dat de mandarijnen hen beschouwden als de ‘duivels van het westen’.[81] “Waartoe dienen de [Franse] paspoorten waar wij van voorzien zijn… Ver van Peking beschouwt men zich niet gebonden aan de verdragen met Frankrijk”.[82] Een half jaar later, op 1 december, was Hamer nog explicieter: “Met ons heeft Frankrijk voet gezet in Gansu, met ons kan [Frankrijk] er weer uitgejaagd worden”.[83] In zijn brieven aan Peking speelde Hamer nog een andere politieke troefkaart uit:

"[Onderkoning Zuo] heeft zes Pruisen [de toenmalige aartsvijand van Frankrijk] laten komen om in deze provincie fabrieken op te zetten".[84] Kortom, zo vond hij, Frankrijk had een keihard nationaal belang om de paters in het binnenland te steunen.

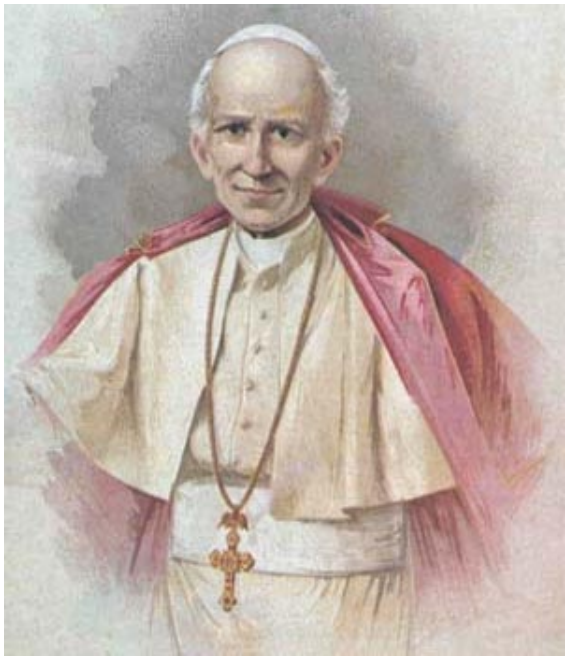
Een van de meest essentiële zaken in deze jaren was het recht van de Europeanen om aankopen te doen. Dit was een heikele kwestie. Van de verdragen van 1860 bestond zowel een Franse als een Chinese tekst. Die waren niet gelijk! In zijn brief van 22 juni 1879 vroeg Hamer nadrukkelijk aan de Franse gezant of deze er voor wilde zorg dragen dat Zuo te horen kreeg 'dat wij het recht hebben om huizen of stukken grond te kopen en dat het volk vrij is om [die] aan ons te verkopen'.[85] Het antwoord van Patenôtre was zonder enige twijfel een grote teleurstelling voor de missie in Gansu. "Ik vrees dat U [in het verdrag van Tianjin] niet zult vinden hetgeen U wenst… Artikel 23 gaat speciaal over de bescherming van de religieuze belangen, stelt vast dat alle christelijke gemeenschappen in China volledige veiligheid zullen genieten, maar het is doof over de faciliteiten… voor de missionarissen ten aanzien van het kopen van huizen en terreinen. Zo'n clausule staat weliswaar in de Chinese aanvullende tekst van 25 oktober 1860. Maar erkend is dat die niet bestond in de Franse tekst (die, zoals U weet, de enig geldige is) en dat deze invoeging het werk was van pater Delamarre, die [de Franse onderhandelaar baron] Méritens als tolk assisteerde".[86] De gezant gaf toe dat sommige van zijn voorgangers anders in deze zaak gehandeld hadden. Nu moest er echter een einde komen aan het 'systeem van clandestiene aankopen die aanleiding was geweest tot zoveel moeilijkheden die zo vaak de tussenkomst van het gezantschap noodzakelijk maken'.[87] Om problemen uit de weg te gaan was immers overeengekomen dat de 'inlanders, alvorens een contract met de missionarissen af te sluiten zich eerst zouden verzekeren van de autorisatie van de mandarijnen'.[88]

Patenôtre was nog niet klaar met zijn betoog. Hij wees Hamer er nog eens nadrukkelijk op hoe moeilijk het voor het gezantschap was geweest om paspoorten te bemachtigen voor de missie in Gansu. De Zongli Yamen had in oktober 1878 gewezen op de chaotische toestand waarin die provincie zich bevond en had slechts toegegeven na herhaaldelijk aandringen van de Fransen, en dat allemaal 'op uw verzoek'.[89] Patenôtre kon wel voorspellen wat voor reactie hij bij de Zongli Yamen zou krijgen als hij nu zou gaan protesteren tegen de behandeling waar de missie na aankomst mee te maken gekregen had. Hij was dan ook van plan om zich ten aanzien van deze zaak 'bijzonder gereserveerd'[90] op te stellen.

Hamer was woedend. Natuurlijk was hij voorbereid op problemen die veroorzaakt werden door een eventueel onduidelijke militaire situatie, maar dit was toch iets heel anders. Brief na brief ging richting Peking, en de antwoorden werden er niet vriendelijker op. Tenslotte stuurde Hamer Albert Gueluy naar de Chinese hoofdstad om de zaak uit te praten. In het verslag dat de apostolisch vicaris bijhield in zijn boek over Gansu schreef hij bovendien onophoudelijk over problemen met de Chinese autoriteiten, maar toch, zoals biograaf Drüding het samenvatte, 'in het noorden van het… vicariaat was een zekere toenadering tot het christendom waar te nemen. Talrijke catechumenen vroegen den H. Doop, en velen werden tot het H. Sacrament toegelaten. Maar hunne bekeering zou niet van langen duur zijn. De gebeurtenissen van den oorlog tusschen Frankrijk en China van 1885 werden in deze verre gewesten vreeselijk verdraaid. Men fabelde van overwinningen der Chineezen, men sprak van de noodzakelijkheid een blijk van vaderlandsliefde te geven door de vernietiging van priesters en christenen. Een ware vervolging begon en daartegen waren de nieuwbekeerden nog niet bestand. Door vrees bevangen gingen de meesten weer tot hunne oude afgoden over en verkochten zoo voor het lichamelijk leven het geestelijke. Slechts zeer

weinigen bleven standvastig, terwijl de zoo gevoerde vervolging ten slotte op niets uitliep… In 1886 namen nieuwe bekeerlingen de plaats in van hen, die ontrouw geworden waren'.[91]

Steun in de rug vanuit Rome door Leo XIII

Leo XIII

Ik heb al duidelijk gemaakt dat de eerste jaren van het nieuwe apostolische vicariaat Gansu heel erg moeilijk geweest moeten zijn voor de vier paters. Zowel geestelijk als fysiek hadden de missionarissen heel wat te verduren. Wat moesten vier van de buitenwereld afgesloten Europeanen tegen zo'n overmacht aan tegenwerking? Uit de bewaard gebleven gegevens blijkt dat bischop Hamer er ondanks alles wél in slaagde om de eendracht binnen de groep Scheutisten te bewaren.

Bovendien werd het missieoptreden in Europa gesteund door een nieuwe paus, Thomas Pecci, die zich als nuntius van het Vaticaan in België al in 1843 had ingezet voor steun aan de pas gestichte Sainte-Enfance, of, zoals de Belgische pers schreef, het 'genootschap voor de Chinese kindertjes'.[92] Pecci was al een oude man, achtenzestig jaar oud, toen hij in 1878 tot paus werd uitgekozen en het leek er op dat hij een soort 'tussenpaus' zou zijn. Het pakte anders uit. Leo XIII, zoals hij zich noemde, bleef een kwart eeuw (tot in 1903) aan het bewind en pakte de kerkelijke zaken stevig aan. Zijn encycliek (pauselijk rondschrijven) *Rerum Novarum* (1891) legde de basis voor een katholieke benadering van sociale rechtvaardigheid en ook voor de missie had hij buitengewone belangstelling. De missionarissen in Gansu zullen ongetwijfeld met blijdschap kennis genomen hebben van een eerdere encycliek, *Sancta Dei Civitas*, die Leo XIII op 3 december 1880 in Rome liet verschijnen.

De paus had geconstateerd dat 'overal onder het volk slechte denkbeelden worden verspreid, waardoor de zucht naar aardsch geluk wordt geprikkeld, de hoop op de hemelsche goederen

wordt ter zijde gezet'.[93] Hij maakte zich dan ook zorgen: "Wat kan men dan verwachten van hen, die… hun geest en lichaam [alleen] gebruiken tot het smaken van genietingen? Zullen zoodanige menschen nog wel gebeden storten, waardoor God bewogen wordt, om de volken, zittende in de duisternis, met zijne aloverwinnende genade te voeren tot het goddelijk licht des Evangelies? Zullen de zoodanigen aan de priesters, die voor het geloof arbeiden en strijden, nog wel ondersteuning bieden?"[94]

Leo XIII prees zijn voorgangers Pius VII, Leo XII, Pius VIII en vooral Gregorius XVI en Pius IX die zich nadrukkelijk hadden ingezet voor de verbreiding van het geloof in verre landen. Hij hield nog eens een warm pleidooi voor de twee Franse missieorganisaties. De Sainte-Enfance immers was actief in het 'opnemen en opleiden tot christelijke zeden van die ongelukkige kinderen, die door hunne ouders, omdat het dezen verveelt hen te hebben, of uit armoede, worden te vondeling gelegd, voornamelijk in Sina, waar deze barbaarschheid van zeden het meest voorkomt. Die kinderen alzoo nemen de leden des genootschaps liefderijk op; soms ook koopen zij hen, en dragen vervolgens zorg, dat zij in het bad der christelijke wedergeboorte worden afgewasschen, opdat zij met Gods hulp óf tot hoop der Kerk opgroeien, óf minstens, wanneer de dood hen wegrukt, aanspraak mogen hebben op het verkrijgen der eeuwige zaligheid'.[95] En hij citeerde Gregorius XVI, op wiens instigatie de Propagation de la Foi in Lyon was opgericht: "Terwijl… de helsche vijand met allerlei wapentuig de welbeminde bruid van Christus bestookt, kon niets haar meer gelegen komen, dan dat de geloovigen, ontvlamd door de begeerte tot uitbreiding der katholieke waarheid, in gezamenlijk streven en met vereende krachten, alle menschen voor Christus poogden te winnen".[96]

Europese militairen hadden zich inmiddels een weg gebaand in verre landen. En zoals al eerder aangegeven werden die gevolgd door geestelijken. "Bij het toenemen der kennis van plaatsen en volken, zijn nieuwe wegen geopend naar tot dusver als ontoegankelijk beschouwde streken. Telkens hebben zich nieuwe expeditiën van soldaten van Christus gevormd, en zijn nieuwe statiën gevestigd".[97] Maar helaas was er door de komst van protestantse zendelingen wél concurrentie in het bekeringswerk: "De moeielijkheden en hinderpalen, uit tegenspraak geboren, gaan Wij stilzwijgend voorbij. Dikwijls inderdaad geven bedrieglijke lieden, zaaiers van dwalingen, zich uit voor apostelen van Christus, en overvloedig voorzien van menschelijke middelen, belemmeren zij het ambt der Katholieke priesters".[98] Leo XIII prees zijn directe voorganger Pius IX, die Hamer c.s. in 1865 had uitgewuifd: "Pius IX, roemrijker gedachtenis, geene gelegenheid heeft hij laten voorbijgaan, om de [voortplanting des geloofs] te steunen en den bloei er van te bevorderen… Door zijn gezag werden grootere voorrechten van aflaten… geschonken en werd de christelijke vroomheid tot ondersteuning van dit werk opgewekt".[99]

Maar ter zake: "Wie toch is óf zoo weinig door de fortuin begunstigd, dat hij geene ondersteuning kan geven, óf in die mate door tijdelijke zaken beziggehouden, dat hij verhinderd is God voor de boden van zijn heilig Evangelie te bidden?".[100] Geven en bidden dus voor de missie! "Dit heilig werk toch strekt rechtstreeks tot glorie van den goddelijken naam en tot de uitbreiding van het rijk van Jezus Christus op aarde: het is een ongeloofelijke bron van weldaden voor hen, die uit den modderpoel van het kwaad en uit de schaduw des doods worden getrokken, en die niet slechts deelachtig worden gemaakt aan het eeuwig heil, maar van het onbeschaafde leven en van barbaarsche zeden overgaan tot alle voordeelen van het beschaafde leven".[101] Geven aan de missie was een goede investering in het hiernamaals. "Een ieder bedenke, dat zijne milddadigheid… geenszins een verlies, maar een winst zal wezen, omdat hij, die aan den behoeftige geeft, slechts leent aan den Heer; en om die reden heeft men de

aalmoes eene nijverheid genoemd, van alle nijverheden de meest winstgevende".[102] De beste investering was het bevolken van landen als China met nieuwe apostolische werkers: "Indien gij dus mannen kent, vol ijver voor Gods eer en bereid en geschikt om de heilige zendingen te ondernemen, moedigt hen dan aan opdat zij, na den wil Gods geraadpleegd en erkend te hebben, niet toegeven aan vleesch en bloed, maar zich haasten te gehoorzamen aan de stem van den H. Geest".[103] Leo XIII verwees daarbij naar de bijbel, in de woorden van Mattheüs én Lucas: "Vraagt den Heer van den oogst, dat Hij arbeiders in zijnen oogst zende".[104]

De missie van Gansu breidt uit met Europese hulptroepen

De woorden van paus Leo XIII vielen op een vruchtbare bodem in België en Nederland. Jaar in jaar uit trokken er nieuwe jonge Scheutisten als soldaten van God naar het verre China om daar hun steentje bij te dragen aan het verkondigen van de waarheid van het geloof. In de tien jaar dat Ferdinand Hamer opereerde als apostolisch vicaris kwamen er maar liefst vijftien nieuwe missionarissen om hem te helpen. In 1879 waren dat de Nederlanders Jan-Baptist Steeneman (Den Briel) en Walter Kissels (uit het Limburgse Klimmen), in volgende jaren gevolgd door de Belgen Constant De Deken, Henri Van Damme, Adolf Van Hecke, Louis Van Reeth, Frans De Peuter, Frans De Meester, Cyril Van Belle, Eugène Deleuse, 'bouwkapelaan' Alfons De Moerloose, Kamiel Coppieters, Ivo Lauwaert en Remi De Smet. Een missionaris met grote toekomstmogelijkheden was Hippoliet Flamant uit het Belgische Geraardsbergen, een stadje dat in onze tijd bij elke rechtgeaarde wielerliefhebber een 'bedevaartsoord' is vanwege zijn 'muur'.

Hippoliet Flamant

Bisschop Hamer

Flamant (geboren in 1853) stond niet alleen bekend om zijn zeer deugdelijk gedrag, maar tevens om zijn intellectuele capaciteiten. Om die reden kreeg hij de gelegenheid om, samen met Adolf Van Hecke, de latere algemeen overste van Scheut, filosofie en theologie te studeren aan het Collegium Urbanum in Rome. Superieur Vranckx hield de missionarissen in China voortdurend op de hoogte van de vorderingen van de getalenteerde studenten en op 10 december 1877 kon hij in zijn maandelijkse brief enthousiast mededelen: "Ik denk dat Flamant en misschien Van Hecke volgende zomer weer zullen terugkomen [in Scheut]".[105] Twee jaar later, op 8 december 1879, schreef hij naar Xiwanzi: "Het gaat nog steeds goed met ons noviciaat. Wij denken dat we in maart drie medebroeders kunnen zenden. Een van hen zal bestemd zijn voor mgr. Hamer. Ik heb hem geschreven dat ik hoop dat hij iemand naar Shanghai stuurt om deze medebroeder naar Gansu te begeleiden, maar ik weet nog steeds niet of mijn brieven daar aankomen. Dat maakt me enorm ongerust. Wilt U, als zich de gelegenheid voordoet, mgr. Hamer op de hoogte stellen van mijn besluit".[106]

Op 1 maart 1880 vertrok Flamant in het gezelschap van Alfons Lievens en Louis Roofthooft vanuit Scheut naar China. In het reisverslag van Roofthooft is te lezen hoe Flamant al met zijn gezondheid kwakkelde. Zo was Hippoliet, 'uit hoofde van onpasselijkheid',[107] niet in staat om mee aan land te gaan in Aden. Bij terugkomst vonden zijn medebroeders hem 'al zieker en zieker, reeds te bedde: hij had een scherp rhumatismus in de beenen'.[108] In Ceylon leek het weer wat beter te gaan: "Hippoliet (Mr Flamant), na gansch de goede Week geleden te hebben van het rhumatismus, hetwelk den sukkelaar, door het schokken van het schip, scherpe pijnen had doen verduren, begon stillekens te beteren en kon op het Paaschfeest Mis lezen".[109] De berichten over de gezondheid drongen snel door tot in Scheut. Op 25 april schreef Vranckx aan Mongolië: "Lievens heeft ons uit Ceylon laten weten hoezeer Flamant heeft geleden… Ik heb zijn broer op de hoogte gebracht… Laten we hopen dat de drie medebroeders goed aankomen".[110] Ongetwijfeld zal er veel voor hem gebeden zijn, maar het aanroepen tot hulp 'van boven' leek onvoldoende uitwerking gehad te hebben toen, op 14 september, Vranckx aan Mongolië berichtte: "We hebben gehoord van hun gelukkige aankomst in Xiwanzi. Mogen zij er veel troost ondervinden! Als men een Belgisch zuster moet geloven, zou Flamant al enkele dagen in de hemel zijn, want zij beweert dat hij in volle glorie aan haar verschenen is".[111]

Voorlopig was Flamant echter nog in goede handen. Alfons Bermijn had hem opgehaald in Shanghai en Ferdinand Hamer was in eigen persoon naar Mongolië gereisd om hem te vergezellen naar zijn standplaats Liangzhou. Flamant arriveerde daar gezond en wel, zoals de bisschop in zijn boek over Gansu schreef. Vanaf 18 september 'tijdstip van mijnen terugkeer en zijne toekomst in ons midden, scheen hij zich aan de nieuwe luchtstreek volkomen te gewennen. Ook spaarde hij zich noch last noch moeite in de studie der chineesche taal, en hij deed er zulken rassen voortgang in, dat hij buiten alle gewoonte, reeds de kinderen kon onderrichten en de Sacramenten toedienen aan de stervenden'.[112] Dat laatste werd hem echter fataal. Een Chinese bekeerling die aan tyfus overleed had de ziekelijke jongeman waarschijnlijk besmet. "Onze dierbare Hippoliet gevoelde er… eenige voorteekens van, den zaterdag 13 dezer. Het was, zoo hij zegde, eene koorts die hij nog gewaar geworden had te Rome, en waarvan eenige lepels quinquina hem teenemaal verlost hadden. Hij bereidde dus zelf dit geneesmiddel volgens het voorschrift van den geneesheer der Propaganda [Fide]. De koorts bleef inderdaad achter, maar om heviger hierop terug te komen den maandag 15 en ditmaal brachten nieuwe geneesmiddelen weinig of geen uitwerksel meer te weeg: zeker was het van alle eeuwigheid in de goddelijke besluiten vastgesteld, dat de ziekten haren gang moest hebben".[113] En zoals een verdrietige Hamer vastlegde: "Niettegenstaande al onze pogingen en onze zorgen overleed hij de dood der heiligen op 25 november om 8 uur 's avonds".[114]

De kapitale investering van de Kerk in een jongeman, een jarenlange studie, een noviciaat, een half jaar reizen van Scheut naar Gansu, leek dus niets opgeleverd te hebben. Ferdinand Hamer zag het anders. De begrafenis van Flamant moest een manifestatie worden tegenover de heidense Chinezen.[115] "Wij riepen onze medebroeders om ons te helpen bij de ter aarde bestelling. Wij walgden ervan om deze heilige priester tussen de kadavers van de heidenen te begraven. De aankoop van een tuin kwam ons goed van pas om er een kerkhof aan te leggen. Een eenvoudige steen geeft de plek aan waar onze medebroeder Hippoliet wacht op de wederopstanding. De begrafenis was imposant. De vierde december, na een mis gezongen door Mr Gueluy, zette de stoet zich in beweging. Zes catechisten te paard, in krijgshaftige outfit, openden de rouwstoet. Zij werden gevolgd door zes koorkinderen, die kruis, kandelaars met grote brandende kaarsen, wierook en wijwater droegen… Vier rijtuigen voor de apostolisch vicaris en de priesters in wit[116] miskleed en priesterlijke ornamenten, en een menigte christenen, volgden eerbiedig het stoffelijk overschot. In deze volgorde trok men de hele stad Liangzhou door, waar de heidenen zich verdrongen om de begrafenis van een katholiek priester te zien. Enerzijds waren wij heel bedroefd…, maar wij vonden er troost bij dat wij de kans kregen om de schittering van ons heilig geloof in een volledig heidense stad te etaleren… De stoet trok overal rond… Tenslotte verliet men de koetsen, zong de psalm 'Miserere' terwijl men de kerk binnen trok. Daar droeg mgr. Hamer nog een mis op en gaf vervolgens de absoute. Na het laatste gebed droeg men het stoffelijk overschot naar zijn laatste rustplaats".[117]

In een emotionele brief aan de familie Flamant schreef Hamer: "Wij zullen nooit vergeten, dat het maar de dapperste soldaten zijn, die op de eerste rangen in het slagveld sneuvelen, en op het graf van Hippoliet zullen wij voortaan moed gaan scheppen, om de belooning te verdienen, die uw edele zoon reeds bezit".[118] Hoe kon het ook anders, verwoordde de bisschop: "Tweemaal in den namiddag herhaalde hij zijne biecht; hij ontving de laatste Sacramenten met de teederste gevoelens van godsvrucht; en om 8 uren 's avonds stonden nog op zijne lippen deze woorden te lezen, welke hij gisteren sprak, de handen samengevouwen, en de oogen ten hemel opgeheven: 'Wij gaan naar den hemel!'"[119] Toch werd het zekere voor het onzekere genomen. "Wij zullen nochtans niet nalaten voor hem te bidden: in de Missie zullen wij 100 missen doen lezen tot lafenis zijner ziel", beloofde de bisschop.[120] De dood van Flamant en vooral zijn indrukwekkende begrafenis maakten grote indruk op de Chinezen versterkten het prestige van de missie én van de bekeerlingen in het noordwesten van Gansu.

De missie van Gansu breidt uit met Chinese 'inlandse' hulptroepen

Tijdens het eerste Vaticaans Concilie (1869-1870) was de missie al een belangrijk onderwerp van overleg geweest. Paus, bisschoppen en Propaganda Fide legden een sterke nadruk op het trainen van de inlandse clerus en ze riepen op tot het stichten van seminaries in de apostolische vicariaten.[121] In 1880 werd in Taiyuan, de hoofdstad van de Chinese provincie Shanxi, een missie-synode gehouden en daar was ook Ferdinand Hamer aanwezig. In zijn Gansu-boek legde hij vast: "Tijdens de synode sprak men vaak over de noodzaak dat elk vicariaat zijn seminarie had. Mgr. Hamer begreep de noodzaak voor Gansu. Maar hoe kon men daar nu aan denken gezien de erbarmelijke toestand waarin wij ons bevonden, en vooral de volledige onwetendheid waarin de christenen waren teruggevallen. Tijdens de terugreis liet het probleem hem niet los en het idee kwam bij hem op om een voorbereidende school te

beginnen, die hoop zou geven om later enige seminaristen te vormen. Bij zijn terugkomst legde hij het plan voor aan pater Gueluy die hem tijdens zijn afwezigheid van vijf maanden… vervangen had. Gueluy kon zich vinden in het idee van de apostolisch vicaris en was bereid de leiding op zich te nemen… Men koos de christenheid Songshuzhuang, op 25 lis [± 12 kilometer] van Liangzhou uit om een pensionaat te stichten en noemde deze plaats voortaan Notre Dame des Pins".[122]

Als bisschop had Hamer nu ook rechtstreeks contact met het Vaticaan. In de correspondentie stond het onderwerp 'seminaries' regelmatig op de agenda. Zo schreef hij op 1 februari 1882 aan kardinaal Joannes Simeoni, prefect van de Propaganda Fide in de periode 1878-1891; "Wij hebben een school opgericht waarin zeven leerlingen onder leiding van een priester worden opgeleid totdat de school in een seminarie overgaat. En bovendien vier andere lagere scholen op verschillende plaatsen".[123] Op 4 maart 1884 verklaarde Hamer bij de beantwoording van een grote hoeveelheid vragen: "Inlandse priesters hebben wij niet. Een seminarie in de eigenlijke zin hebben wij [evenmin], maar wij hebben een voorbereidende school opgericht, waarin de leerlingen geheel gescheiden zijn van de andere jongens, en dag en nacht onder de hoede staan van een priester-directeur. Wij hopen dat uit deze school later een seminarie zal groeien. Zij leren lezen en schrijven in het Chinees, en lezen vooral boeken die over godsdienst gaan".[124] En tegen het einde van zijn optreden als apostolisch vicaris van Gansu, op 12 maart 1889, kon hij melding maken van een duidelijke vooruitgang, met hoop op de toekomst: "Wij hebben een seminarie in het dorp Songshuzhuang, waar [nu] ook de residentie van de vicaris gevestigd is. De leerlingen, veertien in getal, leven geheel gescheiden van de andere studenten. Voor het ogenblik leren zij de landstaal, het Chinees, en het Latijn. In zover toepassing ter plaatse mogelijk is worden de regels, voorgeschreven door het Concilie van Trente, geheel in acht genomen. Het seminarie is toevertrouwd aan een priester-directeur, die een leraar (een leek), die de Chinese les geeft, onder zich heeft staan".[125]

Het opzetten van seminaries bracht Ferdinand Hamer in een netwerk van vermogende katholieken in het thuisland. De paters voerden het onderwijzen van Chinese kinderen namelijk op als additionele kosten en zij vroegen derhalve om aanvullende fondsen. Het initiatief werd niet door Scheut genomen, maar door broeder Adrianus van Paassen, in 1824 geboren in Poeldijk bij Den Haag. Van Paassen, zoon van een boer, was als jongeman horlogemaker. Hij kwam in contact met de katholieke industrieel Antoon Prinzen uit Helmond, die hem overhaalde om in 1847 als broeder naar Shanghai te vertrekken. Tot tot zijn dood in 1883 bleef hij de Jezuïeten terzijde staan. Op reis van Scheut naar Mongolië in 1865 ontmoette Hamer Van Paassen in Shanghai. In een brief aan zijn familie hierover schreef hij dat de broeder al twintig jaar in China verbleef en temidden van de Fransen 'zijn moedertaal bijna vergeten was'.[126]

Toen het missiegebied van de oude sociëteit werd uitgebreid naar Nanjing was er geld nodig om een kerk te bouwen. Van Paassen, een echte marketeer, ontdekte hoe gemakkelijk het was om met mooie brieven en artikelen in kranten en tijdschriften geld los te kloppen. Aan het Nederlands van de broeder mankeerde niets. Van Paassen kwam op het idee om studiebeurzen te gaan uitschrijven, ter waarde van 1500 gulden elk. Dat leek misschien een stevig bedrag in die tijd, 'de broeder was echter vol hoop op de hulp van boven en bijzonder van den H. Joseph, den patroon der Missie van China, tot wien hij een buitengewone devotie had. Hij werkte zijn plan uit in een brief dien hij, in kinderlijk vertrouwen, eerst een dag neerlegde onder zijn Sint Josephs-beeldje en toen naar Helmond verzond'.[127] In eerste instantie hadden vooral industriëlen als de al eerder genoemde Prinzen, maar ook zijn collega's Diddens (Helmond), Van Acht (Eindhoven) en Jurgens (Oss) weldra 'sympathie

voor dit nieuwe soort van missiesteun'.[128] Van Paassen had de eerste beurs een naam gegeven, de Sint Petrus-beurs, en toen die een succes werd, kwam hij op het idee om meer beurzen te stichten, met de namen van de andere apostelen. Het geld stroomde binnen. Ontroerend is het verhaal van Toon Kusters, een boer uit Sevenum die zich aan de pastorie meldde. "Mijnheer pastoor", zei hij, "ik heb gisteren in de krant dien schoon brief uit China gelezen en ook voorgelezen aan mijn vrouw. Gij weet hoe wij er altijd op gehoopt hadden dat een onzer kinderen missionaris zou worden, en wij hebben elk jaar wat geld op zij gelegd dat hem dan in de Missie zou te pas komen. Maar O.L.Heer heeft onze verlangens niet vervuld. Nu heb ik aan mijn vrouw gezegd, dat het toch mogelijk was een aangenomen missionaris in China te hebben. Wij hebben dat verder bepraat en nu breng ik hier 1500 gulden voor een beurs; aan iederen gulden hangen veel zweetdruppels, maar O.L. Heer zal daar in den hemel wel parels van maken. Pastoor, ge zult er wel voor zorgen dat dit geld aan het goede adres komt".[129] Binnen drie maanden waren de apostelbeurzen (ƒ 18.000) tot stand gebracht en Van Paassen ging door – na de beurzen, genoemd naar de eerste twaalf apostelen volgden de (72) leerlingen! Enzovoort.

Van Paassen was dus uiterst succesvol in het 'verkopen' van studiebeurzen. Daarbij had hij uitstekende helpers in het zuiden van Nederland. Al in 1871 wees een Franse uitgave van de Annalen van de Sainte-Enfance op de missie-ijver van Anton van de Laar, kanunnik en 'professor' aan het seminarie van Haaren bij Den Bosch, en directeur van de H. Kindsheid in dat diocees. In de loop van de jaren 1880 was het deze priester die zich enorm inzette voor het tot stand brengen van studiebeurzen. Het werk van Van de Laar en broeder Van Paassen kwam ook ten goede aan de missie-activiteiten van Scheut. Op 16 juli 1884 schreef overste Vranckx aan Mongolië: "Van de Laer werkt op advies van een van onze leerlingen, Henri Raymakers [uit Helmond, een neefje van Antoon Prinzen!], aan de creatie van beurzen voor het vormen van een inlandse clerus in onze missies. Deze beurzen zouden 3500 francs[130] moeten kosten. De Jezuïeten van Shanghai beweren dat ze met dat bedrag een leerling kunnen onderhouden. Er is al een beurs, bestemd voor Gansu, en een tweede, bestemd voor mgr. Rutjes [in Oost-Mongolië] is bijna tot stand gebracht. Laten we hopen dat onze vier vicariaten beurtelings begunstigd worden. Van de Laer hoopt te komen tot twaalf beurzen die de namen zullen dragen van de twaalf apostelen".[131]

Ferdinand Hamer zal ongetwijfeld zeer verheugd geweest zijn toen hij vernam van de actie van Anton van de Laar. In de Nederlandstalige Annalen van de Sainte-Enfance las hij tot zijn verbazing: "Eene beurs van ƒ 1500 zou zeker aan Mgr. Hamer, uit Nijmegen, ap. Vic. van Gansu zeer te stade komen".[132] Hamer pakte meteen pen en papier en schreef een lyrische brief aan Van de Laar, die na aankomst in diezelfde Annalen werd afgedrukt. Daarin gaf hij tijdens de Chinees-Franse oorlog een analyse van de positie van de missie in zijn regio. "Misschien in geen land is het egoïsme zoo groot als in China",[133] vond de apostolisch vicaris. "De overheid duldt ons, omdat zij niet anders kan. Maar had zij het in hare macht, geen Europeaan zou den voet binnen de grenzen van China kunnen zetten, en wel het minst de priesters, omdat wij eene leer verkondigen, die regelrecht tegen hunne heidensche beginselen strijdt. Zoolang wij dus geene inlandsche priesters hebben, bekommert ons immer de vrees, dat, worden wij Europeanen vroeg of laat eens weggejaagd, ook het weinige goed, dat wij nu met Gods genade stichten, gevaar loopt ten gronde te zullen gaan. Daarenboven, nu gevoelen wij het reeds: slechts weinige Chineezen, om de antipathie die zij voor alles wat niet Chineesch is, hebben, willen relatiën met ons aanknoopen; zoodat voor ons Europeanen de bekeering der heidenen uiterst moeilijk is".[134] Het was duidelijk uit welke hoek de oplossing van de problemen in Gansu moest komen: "Hadden wij dus Chineesche priesters, dan zoude, èn voor nu èn voor later, de voortplanting van het geloof diepere wortels schieten. Het is dan

ook om deze reden dat zekere Paus placht te zeggen: ‘Het doet mij meer genoegen, als ik hoor, dat er een inlandsch priester gewijd is, dan als men mij spreekt van de bekeering en het doopen van verscheiden duizenden heidenen’”.[135] Hamer vertelde dat Gansu een van de weinige vicariaten in China was waar nog geen inlandse priesters functioneerden, maar dat hij onder de bekeerlingen wel dikwijls voor het priesterschap geschikte jongens moest afwijzen ‘omdat de noodige fondsen voor dit doel ons ontbreken’.[136]

Josina Jurgens-Jansen
uit: *Jurgens. Generaties in beweging* (1993)

Van de Laar zette zich in voor de missie van Gansu, met alle resultaten van dien. Twee jaar later, op 15 september 1886, vernam Hamer van Vranckx dat hij voor de derde keer in aanmerking was gekomen voor een studiebeurs. Deze keer was het mevrouw Jurgens-Jansen uit Oss die de 1500 gulden geschonken had. In een bedankbrief, wederom afgedrukt in de Annalen van de Heilige Kindsheid, stelde hij nog eens duidelijk: “De grootste en dringendste behoefte is wel die, waarin de stichters van studiebeurzen helpen voorzien, de behoefte aan eene inlandsche geestelijkheid… Het getal onzer christenen is nog gering; jaarlijks hebben wij niet meer dan 30 tot 40 doopsels van volwassenen, en wij wanhopen, als het ware, dat getal te zien vermeerderen, zolang wij geen inlandsche geestelijkheid hebben; want groot, zeer groot blijft hier immer de afkeer van het volk voor al wat uitheemsch is. Wij Europeesche priesters kunnen ons aftobben, ons best doen, ternauwernood gelukt het ons bij dezen of genen dien afkeer te boven te komen en het goede zaad in zijn hert wortel te doen schieten; maar talrijk zullen onze bekeeringen nooit zijn, zoolang ons geen godvruchtige en geleerde inlandsche priesters ter zijde staan…”.[137] Hamer bracht Van de Laar ook op de hoogte van de vorderingen van de eerste twee door Nederland gesponsorde studenten. “In gedrag, studieijver en orde konden beiden, Nicolaas Yang en Vincentius Han, tot voorbeeld der anderen gesteld worden. Nicolaas is in het Chineesch zoo ver, dat wij hem na de vacantie aan het Latijn kunnen zetten, en zijn ijver geeft ons hoop op welslagen. Vincentius was reeds

verder gevorderd en heeft den eersten prijs in het Latijn behaald. Als U er belang in stelt, te weten, waarin de prijs bestond, – het was een paar schoenen van wat schooner uiterlijk dan die gewoonlijk gegeven worden; voor het chineesch had dezelve een broek verdiend van gekleurde stof!" [138]

Ook zijn weldoenster kreeg een bedankbrief, waarin Hamer vertelde over 'haar' priesterstudent. "Toen ik in November 1886 het zuidelijk gedeelte van het vicariaat Gansu bezocht om er het H. Vormsel toe te dienen kwam mij in Huixian een jongetje al weenende bidden en smeeken om in het seminarie te worden opgenomen. Ik vroeg zijn naam en die was Joseph Wang. Ik dacht dat is een seminarist die de H. Joseph ons zond om de beurs van Mevrouw Josina Jurgens te genieten. Dank zij dus uwe milde stichting konden wij het jongetje op ons seminarie opnemen".[139] De studie van de jongeman was niet vrijblijvend. "Ik heb hem de conditiën voorgesteld die hij te vervullen heeft namentlijk gedurende zijn studiejaren dagelijks twee tientjes van den rozenkrans voor zijne weldoenster te bidden, jaarlijks op den feestdag van den H. Joseph ter uwer intentie tot de H. Tafel te naderen, als de Goede God hem later de groote gunst van het H. Priesterschap zal verleenen, gedurende zijn leven jaarlijks de H. Mis voor U op te dragen".[140] Er was niet alleen een verplichting voor het jonge Chineesje maar ook voor Hamer zelf: "In den loop van den aanstaanden zomer zal zich welligt eene goede gelegenheid aanbieden U een klein aandenken uit China te zenden. Het cadeau zal niet groot zijn Mevrouw. Een arme missionaris kan niet veel geven, U, hoop ik, zal het willen aanvaarden als een geringe blijk onzer gevoelens van erkentelijkheid. Dagelijks in de H. Offerande houd ik een bijzondere intentie voor U en de overige stichters van studiebeurzen en bid den goeden God zijn mildsten zegen over U en uwe geachte Familie te doen nederdalen".[141]

Missie en geld in Gansu

Ferdinand Hamer was een populaire missiebisschop aan het worden. Vanuit het verre Gansu legde hij relaties met zijn Nederlandse achterban, familie, geestelijken en rijke katholieke industriëlen. Zijn brieven werden in de pers afgedrukt. Het missie-netwerk dat hij opbouwde leverde hem extra-inkomsten op die hij sowieso goed zou kunnen gebruiken. Europees geld stond immers aan de basis van resultaten in de missie.

In zijn correspondentie met de Propagation de la Foi en de Sainte-Enfance besteedde de apostolisch vicaris dan ook veel ruimte en aandacht aan financiële en budgettaire kwesties. Hij liet zien hoe goed hij het Franse geld beheerde, dat er niets over de balk werd gegooid en dat hij zorgvuldig met zijn beperkte middelen omging. In zijn jaarlijkse rapport aan de Propagation de la Foi, legde hij op 15 oktober 1886 nog eens omstandig tot op de franc nauwkeurig uit waaraan hij en zijn tien missionarissen hun geld uitgaven, zoals voor het seminarie (1.400 franc), scholen (750), aankoop van kamelen (2.740), reiskosten voor deelname aan de synode van Peking (1.475) en persoonlijk onderhoud van de paters (8.400). Daarin becijferde hij ook dat hij van het verleden nog een deficiet overgehouden had van 10.344 francs, dat zwaar drukte op zijn boekhouding.[142] Drie jaar later, bij zijn vertek uit Gansu, had hij het deficiet nagenoeg tot nul weten te reduceren, terwijl hij nu twaalf paters te onderhouden had die hem in het jaar daarvoor dan ook 9.600 francs gekost hadden.[143]

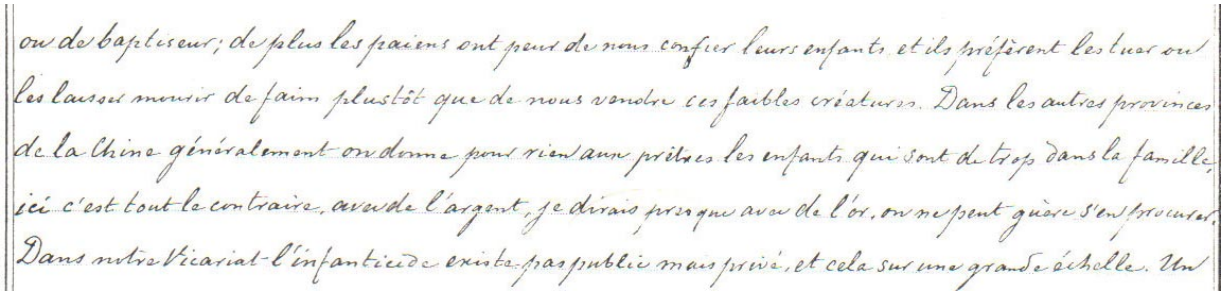

Kamelen van de missie van Scheut voor een Chinese herberg (Missieblad Scheut)

Ook aan de Sainte-Enfance stuurde Hamer elk jaar een verantwoording van zijn activiteiten op basis van de jaarlijkse subsidie. Tegen het einde van zijn optreden in Gansu, in november 1888, kreeg hij het teleurstellende bericht dat de bijdrage uit Frankrijk als gevolg van de vervolgingen van katholieken in de seculiere republiek was teruggebracht van 14.000 naar 10.000 francs. Geen nood: de bisschop had zijn uitgaven zo goed onder controle weten te houden dat hij als een nijver boekhouder een flink overschot op zijn begroting kon laten zien. En toch hadden hij en zijn medebroeders allerlei kosten voor hun rekening moeten nemen. Zo hadden ze 1.750 francs uitgegeven aan het kopen en dopen van kinderen, 540 francs voor voor het in voeding geven van jonge baby's, 350 francs voor het uitbesteden van kinderen in christelijke gezinnen, 3.600 francs voor het onderhouden van jonge meisjes in weeshuizen, 600 francs voor kosten in missieschooltjes en 410 francs voor het verstrekken van gratis geneesmiddelen. In een begeleidend schrijven maakte Hamer duidelijk dat hij heel tevreden was met de verlaagde bijdrage uit Frankrijk. Veel erger was wat er in het vroegere katholieke land aan de hand was. "Katholiek Frankrijk maakt een droevige crisis door. De duivel stuurt zijn vazallen overal heen om het werk van Jesus Christus te vernietigen".[144] Maar hij kon zorg dragen voor verbetering in de nabije toekomst. "De Chinese kindertjes, die Frankrijk van de dood heeft gered en voorzien heeft van het geloof, bidden elke dag voor hun weldoeners en vragen aan de hemel om de Fransen met duizend zegeningen te overladen. De goddelijke Redder, die in dit land zoveel van de kinderen houdt, zal het niet zwaar zijn om hun gebeden te verhoren en zal Frankrijk weldra een nieuw tijdperk van vrede en goedheid verlenen".[145]

Hamer had overigens zijn eigen problemen, legde hij uit. "Terwijl U te maken hebt met de vijanden van de kerk, hebben wij te lijden van de onverschilligheid van het Chinese volk. Wat is het triest zoveel zieltjes verloren te zien gaan… De verkondiging van het geloof, het kopen van kinderen, in één woord de bekering van zieltjes is heel moeilijk in Gansu".[146] Hamer, inmiddels 48 jaar oud geworden, beschreef dat het maar niet lukte om Chinezen te vinden die bereid waren om tegen betaling als catechist of doper te werken. "Men is bang om ons hun kinderen toe te vertrouwen. De Chinezen doden ze nog liever of laten ze eerder van de honger sterven dan dat ze die zwakke wezentjes aan ons verkopen. In de andere provincies van China geeft men overbodige kinderen gratis aan de priesters. Hier is het precies het

tegenovergestelde: met zilver, ik zou bijna zeggen met goud, kan men ze maar nauwelijks kopen. Kindermoord bestaat in ons vicariaat niet in het openbaar… Een missionaris schreef me [echter]: vorige week kwam een christenkind mijn knecht in grote haast waarschuwen dat er een kindje was, op straat niet ver van de missiepost. Mijn knecht ging er meteen heen, maar het was te laat, het kind had al de laatste adem uitgeblazen. Een maand geleden, toen ik langs een klein paadje liep, heb ik een klein lijk gevonden met een papieren prop in de mond. Laatst liep ik langs de muren van de stad en op een afstand van honderd meter zag ik drie kadavers die half door honden waren opgegeten".[147] Hamer was triest maar er straalde ook zon door in zijn verslag. "Wij hebben twee weeshuizen in bedrijf, vooral dat van Ganzhou geeft ons veel hoop. Het weeshuis van Huixian waarvoor we vorig jaar 2.000 francs bij U in rekening hebben gebracht, staat op het punt van openstelling… De mensen daar zijn minder wantrouwig dan de heidenen in het noorden van Gansu [waar wij voornamelijk opereren]".[148]

ou de baptiseur; de plus les païens ont peur de nous confier leurs enfants et ils préfèrent les tuer ou
les laisser mourir de faim plustôt que de nous vendre ces faibles créatures. Dans les autres provinces
de la Chine généralement on donne pour rien aux prêtres les enfants qui sont de trop dans la famille,
ici c'est tout le contraire, avec de l'argent, je dirais presque avec de l'or, on ne peut guère s'en procurer.
Dans notre Vicariat l'infanticide existe pas public mais privé, et cela sur une grande échelle. Un

Ferdinand Hamer correspondeert met Sainte-Enfance in Parijs (15 september 1888)

Na tien jaar ploeteren, zo lijkt het, had de missie van Scheut in Gansu nog maar bitter weinig nieuwe christenen opgeleverd. De Chinese autoriteiten voerden een succesvol ontmoedigingsbeleid. Zij waren er in geslaagd om de bevolking angst aan te jagen zodat ze uit de buurt van de missionarissen bleven. De missie van Scheut had geld in kas, dat werd zorgvuldig beheerd. Het grote probleem was dat er te weinig mogelijkheden waren om het te investeren. Er was in de laatste jaren sprake van een gedwongen onderbesteding. Er was meer geld beschikbaar dan er uitgegeven kon worden.

Missie van Gansu in beperkt gebied werkzaam

In hoofdstuk vijf heb ik overste Verbist laten beschrijven hoe gigantisch het formele missiegebied van Scheut in China was. In werkelijkheid was het handjevol missionarissen van het Onbevlekte Hart van Maria echter werkzaam in een klein gebied in het oosten van Mongolië niet ver van de Chinese muur. Ook Ferdinand Hamer had nauwelijks mogelijkheden om zijn hele missiegebied te bedienen. Hij beperkte zijn activiteiten tot de regio in het noordwesten en de stad Huixian in het zuidoosten van de Chinese provincie Gansu. Blijkbaar zag hij geen kansen om in andere gebieden te opereren, en als je zijn correspondentie leest, heb je ook nauwelijks het idee dat hij mogelijkheden zag om er met zijn paters zelfstandig op uit te trekken. Zoals hij zelf schreef: hij kon evenmin catechisten of dopers vinden aan wie hij dat werk kon uitbesteden.

In 1883 werd de missie van Mongolië in drie afzonderlijke vicariaten opgesplitst. De missionarissen die in West-Mongolië (Ordos, het gebied bij de grote bocht van de Gele Rivier) gingen opereren deden een beroep op Hamer om het missiewerk in de moslimstad Ningxia en omgeving over te mogen nemen. Hoewel die regio in de Chinese provincie Gansu

lag, was dat voor de bisschop geen enkel probleem. Al in 1881 noteerde hij in zijn Gansu-boek: “Karel Van Sante zond ons een koerier om aan te kondigen dat hij aan het evangeliseren was geslagen in het territorium van Gansu en dat hij daar toestemming voor vroeg… Omdat er plannen zijn om van het land van de Ordos een afzonderlijk vicariaat te maken vroeg Van Sante om het mandarinaat Ningxia af te staan. Die stad was van belang om de missie te bevoorraden. Van Sante werkt er met groot succes, wij hadden geen missionarissen om hem te vervangen en gezien de uitgestrektheid van het vicariaat van Gansu, waren wij natuurlijk bereid om Ningxia af te staan als Rome daarmee accoord ging”.[149] Ningxia ging later inderdaad over naar de missie in de Ordos.

Op 21 januari 1883 schreef Hamer aan de Propagation de la Foi: “De kardinaal-prefect van de Propaganda herinnert ons eraan dat wij een verplichting hebben ten aanzien van de evangelisatie in het land van Kokonor [huidige Chinese provicie Qinghai]. Wij moeten echter ook nog voorzien aan de geestelijke behoeften van de provincie Ili. Daarna zullen wij niet aarzelen om ons bezig te houden met die uitgestrekte gebieden waar de goede boodschap [katholieke geloof] nog niet verkondigd is”.[150] Bijna drie jaar later kwam Hamer op de kwestie terug. “De Heilige Stoel oefent druk op ons uit om te beginnen met de evangelisatie van Kokonor. Ik heb aan kardinaal Simeoni geschreven dat wij ons op dit moment voorbereiden. De missionarissen zijn al aangewezen, en wij wachten nog op uw subsidie om ons te conformeren aan de verlangens van de H. Stoel. Maar nogmaals, Heren, als de subsidie onvoldoende is, kan ik onze priesters in geweten niet naar dat ongastvrije land zenden”.[151] De woorden van de bisschop straalden absoluut geen motivatie uit. In 1888 konden de ‘Heren van de Propagation’ lezen dat ‘wij het project Kokonor nog steeds in overweging hebben… Ondanks herhaaldelijk aandringen van de Propaganda Fide hebben wij nog steeds geen gevolg kunnen geven aan dit verlangen, omdat ons de wapens ontbraken om de strijd aan te gaan. Maar nu verheugen wij ons in het vooruitzicht dat dit project weldra gerealiseerd zal worden”.[152] Die laatste zin doet denken aan opmerkingen in grote organisaties waarin men tijdens overlegvergaderingen notuleert: “Er wordt aan gewerkt”. Daarmee wordt dan vastgelegd dat niemand er echt mee bezig is. Kokonor had geen prioriteit bij de missie van Scheut in Gansu.

Kunbum klooster in Kokonor (Qinghai), onbereikbaar voor Gansu missie

detail

Een van de hete hangijzers van de missie was het gebied, dat China beschouwde als zijn westgrens. Op het tijdstip dat Hamer voor de geestelijke verzorging van dat gebied door

Rome verantwoordelijk werd gesteld, was er geen sprake van dat hij van de Chinese autoriteiten een paspoort kreeg om er te missioneren. Xinjiang was nog lang niet door Peking gepacificeerd. Jaar in, jaar uit, zette Hamer zich echter in om er paters heen te sturen. In zijn brief van januari 1883 aan Lyon stelde hij: "Vorig jaar maakte ik U deelgenoot van het idee dat ons bezig hield, namelijk om missionarissen naar West-Tartarije te sturen. In oktober moesten alle voorbereidingen beëindigd worden. Twee priesters, ijverig en vol moed, stonden toen juist op het punt om zich op weg te begeven. Helaas moesten alle pogingen om in dat gedeelte van ons vicariaat door te dringen stranden vanwege de moeilijkheden die in die streken bestaan tussen de Russen en de Chinezen. Alle wegen worden bewaakt en het is onmogelijk te passeren zonder dat er formele paspoorten zijn verstrekt. Die papieren hebben wij met grote nadruk al verscheidene keren aangevraagd bij het Franse gezantschap in Peking, maar altijd zonder succes. Van onze kant is alles momenteel in gereedheid. Ik heb onlangs een koerier naar Peking gestuurd met een brief voor [gezant] Bourrée, die ons zeer gunstig gezind is".[153]

De brief van Hamer had succes. In het vroege najaar kon hij drie van zijn beste medewerkers, Andries Jansen, Constant De Deken en Jan-Baptist Steeneman naar Koeldja sturen, een reis van drie maanden. Op zaterdag 8 september werd nog het 'Feest Onzer Lieve Vrouw Geboorte' gezamenlijk in Ganzhou gevierd en twee dagen later vertrokken de 'twee vrachtkarren die gereed stonden in de koer der residentie. Voerlieden, een paar knechten en de rijdieren stonden vertrekkens gereed, het afscheidsmaal was ten einde en het uur van vertrekken sloeg. Monseigneur, priesters en christenen begaven zich ter kerke. Het gebed voor eene goede reis werd den Almogenden vurig toegestuurd; Monseigneur zegende zijne drie priesters die gingen vertrekken. Het oogenblik was indrukwekkend, ook uit meeniger oog rolden tranen'.[154] Bij aankomst in Koeldja troffen de paters 'een honderdtal christenen aan. Bekeringen waren er echter zeer zeldzaam om redenen van de overwegende islamitische invloed',[155] zoals professor Verhelst C.I.C.M. in de officiële geschiedschrijving van Scheut optekent. Koeldja bleef ook na het vertrek van de missionarissen nagenoeg onbereikbaar. Brieven en heilige olie, door Hamer ingezegend om stervende christenen in hun laatste uren bij te staan, kwamen lang niet altijd aan. De apostolisch vicaris begreep dat hij deze verre streek niet kon besturen vanuit zijn nieuwe residentie in Xixiang, dichtbij het graf van Flamant. De beste correspondentie van Gansu met Koeldja, zo bleek, ging over Brussel en Rusland. Het duurde dan ook niet lang of hij vroeg aan Rome om van Ili een zelfstandige missie te maken. In 1888 werd Daniël van Koot de eerste overste van de onafhankelijke missiepost in Xinjiang.

We kunnen dan ook concluderen dat het missiegebied van Hamer bij zijn vertrek in 1889 om diverse redenen een stuk gekrompen was en tevens dat verreweg het grootste gedeelte van het territorium daarbuiten nog niet, of nauwelijks, door de paters van Scheut bewerkt of zelfs maar bezocht was.

Aanpassen aan het Chinese leven, of juist niet?

De missionarissen van het Onbevlekte Hart van Maria opereerden dus in een aanzienlijk kleiner gebied dan waarvoor zij door Rome verantwoordelijk waren gesteld. Bovendien werden zij door de aanpak van de Chinese autoriteiten zoveel mogelijk op afstand van de bevolking gehouden. Hoe gingen ze daar mee om? Moesten ze zich aanpassen of juist niet? Matteo Ricci en de andere Jezuieten hadden in de zestiende eeuw en later een manier gevonden om het confucianisme en het christendom te verenigen. In de loop van de

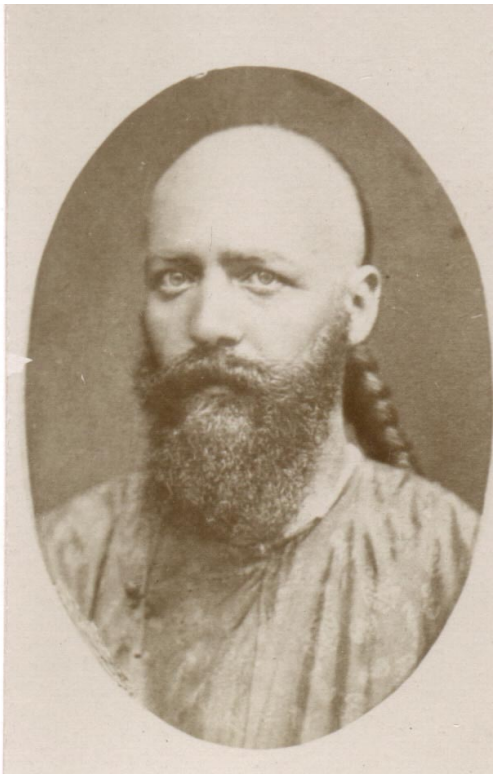
achttiende eeuw hadden de pausen in Rome die missie-methode echter veroordeeld. Een nieuwe generatie apostelen was opgelegd dat aanpassen aan de Chinese manier van leven niet was toegestaan. Ook Ferdinand Hamer werd vanuit Rome geregeld gevraagd in hoeverre hij zich wel aan de regels hield. De apostolische vicarissen in het noorden van China kwamen bovendien regelmatig in synodes bij elkaar, onder meer om de Europese richtlijnen te bespreken.

Toch waren de wensen van het Vaticaan lang niet altijd even duidelijk, zeker in de toepassing van allerlei kerkelijke regels. Hamer voelde zich dan ook regelmatig genoodzaakt om te corresponderen met kardinaal Simeoni, prefect van de Propaganda Fide, en zelfs met Leo XIII. Zo vroeg hij de paus onder meer toestemming om, vanwege de afstanden, aan zijn medebroeders toestemming te geven om zelf kelken en draagbare altaren te wijden met door hem gezegende heilige olie,[156] om in de canon van de H. Mis de naam van de apostolisch vicaris te gebruiken,[157] om in het brevier te bidden over de Onbevlekte Ontvangenis van Maria, de Martelaren van Gorcum en de Heilige Ferdinand,[158] of bijvoorbeeld, om een aflaat van honderd dagen, toepasbaar op de zielen in het vagevuur, te verlenen aan gelovigen van beiderlei kunne die het lof bijwoonden.[159] Ook correspondeerde hij uitvoerig met Simeoni over het geven van toestemming voor huwelijken van Chinese christenen in Gansu.

Instructies op geestelijk gebied konden dan wel uit Rome komen, maar hoe zat het met wat meer aardse zaken? Françoise Aubin heeft onderzoek gedaan naar het bouwen van kerken. Moesten die – uitdagend – in westerse stijl worden opgetrokken, of – deemoedig aangepast – als Chinese gebouwen? Hamer zag kerkenbouw juist als een methode om indruk te maken. Daar waren de Chinezen uitermate gevoelig voor, vond hij. Op 24 september 1883 meldde hij aan de Propagation de la Foi: “Ik was uitgenodigd om de nieuwe en magnifieke kerk in te zegenen die door pater Kissels in Ganzhou gebouwd is”.[160] Trots wees hij op het gothische karakter van de constructie, 21 meter lang, twaalf meter breed en meer dan tien meter hoog. Over de plechtigheid zelf (op 8 september, feestdag van de geboorte van de H. Maagd) was hij lyrisch: “Het feest was schitterend, want de christenen hadden er op alle mogelijke manier voor gezorgd de verheven ceremonies van onze H. Godsdienst door uiterlijk vertoon in de ogen van de heidenen luister bij te zetten. Een prachtige processie kwam de apostolisch vicaris op een mijl buiten de stad ophalen. Banieren, gouden karakters geschreven op rode ondergrond, parasols om de waardigheid te benadrukken en zelfs een prachtig versierde draagstoel, niets was nagelaten om indruk te maken… De nieuwe kerk, midden in de stad, is een triomf voor de christenen”.[161] Dit lijkt Hamer ten voeten uit. Misschien daarom liet hij in zijn verslag achterwege dat er in de kerk wél Chinese lantaarns waren opgehangen.[162]

Op andere punten was Hamer c.s. minder principieel. Hoe zat het met het Chinese gebruik om de voeten van kleine meisjes in te binden? “Dat de christenen de kinderen de voeten inbinden ben ik absolute tegen. Maar wat te doen met neophyten [nieuwe gelovigen] die op 17 à 18 jarigen leeftijd in den schoot der kerk worden opgenomen?”[163] Daar moest je praktisch in zijn. Een medebroeder, Alfons Bermijn, ontmoette tijdens een reis katholieke Chinezen die vanuit Sichuan naar het gebied boven de Grote Muur uitweken. Lopend! “Een man, die in iedere hand nog allerlei getuig hield, torste bovendien nog zijne vrouw. Een andere, even zoo toegerust, droeg zijn dochterken. Al die menschen zweetten, hijgden, waren buiten adem… De armoede was schrikkelijk in hunne streken, en iedereen vertrok zonder goed te weten waarheen… Wij stapten van onze peerden af, om die brave lieden wat aan te moedigen. De huisvader droeg zijne vrouw op den rug…”.[164] Geen woord van kritiek; hoe zou je ook kunnen, het kwaad was al gebeurd. Bermijn was nu alleen maar blij met de nieuwe zieltjes en gaf ze aanwijzingen om zich te melden bij de paters in Mongolië.

In zijn verslag over het missieleven in Gansu vestigde pater Van Ostade de aandacht op hevige discussies over het al dan niet dragen van de Chinese haardracht. Eind 1880 stelde Hamer voor om op dat gebruik over te gaan, maar toen er over gestemd werd tijdens een retraite kreeg hij de handen niet op elkaar, en daar legde hij zich bij neer. “Wat meer dan een jaar nadien, waren de gevoelens veranderd, namelijk nopens het dragen van den Chineeschen steert. De christenen hadden hun deel in dezen omkeer. Met zeker misnoegen, maakten zij met eerbiedige bescheidenheid, bij gelegenheid, hunne opmerkingen, welke op dees gezegde uitkwamen: ‘Het zoude te wenschen zijn dat de priesters ook den chineeschen steert droegen, om den afkeer die de heidenen jegens de buitenlanders toonen, te verminderen’. Dit gaf den doorslag: “De missionarissen lieten zich, den eenen na den anderen, op chineesche mode scheeren, en knoopten, zoo goed zij konden, het lamhertig bijvoegsel achter aan hunne blonde, korte haren… De zwierloosheid, met dewelke zij deze gril naaapten, zal meenig hemelskeizerrijkskroon hebben doen glimlachen…” Van Ostade gruwde er later vreselijk van.[165]

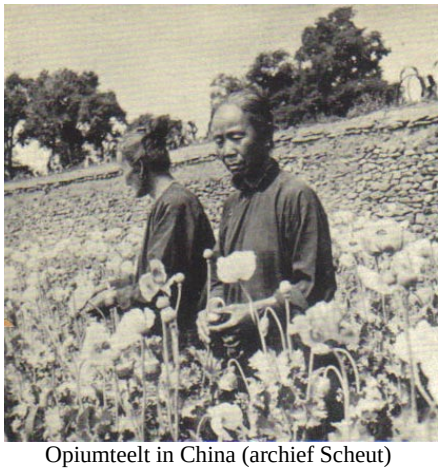
Adolf Van Hecke met Chinese haardracht
Missionaris in Gansu
Algemeen Overste van Scheut 1898-1908

Over één zaak waren alle paters van Scheut het met elkaar eens: opium was verschrikkelijk. Zowel het telen van de papaver, het maken, het verhandelen en het consumeren zou taboe moeten zijn voor iedereen die zich christen noemde. Hamer en de zijnen hadden het echter niet getroffen. Gansu was immers een van de belangrijke centra van de opiumteelt[166] en volgens schattingen zou zestig tot tachtig procent van de inwoners verslaafd zijn[167] Pater Cyril Van Belle constateerde het zelf ter plaatse: “Te Lanzhou, zegt men, op 10 mannen zijn er 7 of 8 smoorders. Sinds eenige jaren ziet men ook menige vrouw de algemeene zede volgen, en komt niets den voortgang beletten, dan blijft zelfs het kind in de wieg voor die plaag niet vrij. Niet zeldzaam is het, jongens van 12 tot 15 jaren tegen te komen, wier doodsch gelaat met het onteerend merk dier schendelijke drift geteekend is. Droevig tooneel!”[168]

Carl Trocki, die talrijke publicaties over opium in China op zijn naam heeft staan, spreekt over de extreem grote rol die de drug speelde in de regio waarin Hamer werkzaam was. Het was het territorium van de ‘opium-economie’![169] Overal waar nog een plekje over was, zoals op heuvels die ongeschikt waren voor het verbouwen van landbouwproducten, werd volgens

hem papaver geplant.[170] Opium leverde driekeer zoveel winst op als gewoon voedsel[171] en de kans op een goede opium-oogst was heel groot. Het gevolg daarvan was volgens Van Belle duidelijk: “De heulbouw neemt de eerste plaats in... Als gevolg daarvan is de gierst- en tarwenoogst, waar de menschen van moeten leven, onvoldoende om de bevolking te voeden... Granen worden weinig geteeld”.[172] In tijden van matige oogst was er volop opium, maar gingen de mensen wél dood van de honger.

In 1879 volstonden de missionarissen nog met een waarschuwing tegen het misbruik van opium, maar dat had kennelijk weinig effect. Op 4 maart 1884 wendde Hamer zich tot kardinaal Simeoni in Rome en legde de situatie waarin hij zich bevond uit: “Velen zijn er onder de christenen die verslaafd zijn aan het verderfelijk gebruik van opium. Er zijn ook verscheidene christenen die handelen in opium. De oorzaken van dit misbruik zijn wat betreft het gebruik: bijna alle heidenen ‘schuiven’ (roken) opium. Christenen die veel relaties hebben met heidenen leren dit geleidelijk aan en, eenmaal verslaafd, komen zij moeilijk af van deze ondeugd. Wat betreft de handel: omdat deze heel winstgevend is en omdat velen door de winstverwachting worden aangelokt”.[173] Simeoni had geen oplossing en stuurde de brief van Hamer door naar een commissie van onderzoek. Daar werd blijkbaar aan het probleem gewerkt, een antwoord bleef dus uit. Op 15 april 1886 schreef Hamer opnieuw naar Simeoni, en meldde dat de paters het over deze kwestie maar niet eens konden worden, wat aanleiding was voor heftige ruzies. Het nemen van een juiste beslissing was dan ook niet eenvoudig: “Absoluut verbieden betekent: niet al te vurige christenen meer en meer van de sacramenten en ook van andere vrome oefeningen vervreemden. Onbeperkt toestaan: Zonder een antwoord van de H. Stoel ontvangen te hebben durven wij dat in geweten niet aan. Omdat wij aldus te benauwd zijn om te handelen wekken wij de schijn dat we enigszins onverschillig zijn geworden”.[174] In Ili was het al weinig anders. Hamer had een groot deel van zijn missionarissen naar het Chinese grensgebied gestuurd om daar honderd ‘christenen’ geestelijk bij te staan. “Uiterlijk houden ze zich tamelijk goed aan hun geloof en zij bidden ook”, maar, zo wist Hamer, het zijn ‘bijna allen handelaren in opium’.[175]

Opiumteelt in China (archief Scheut)

In bijna elke brief aan Simeoni bleef hij om advies vragen, maar dat kwam niet. Dat bracht de bisschop in grote gewetensnood. Hamer hakte de knoop niet zelf door. “Omdat ik nog altijd wacht op het antwoord van de H. Congregatie van de Inquisitie en… omdat ik op de vragen van de onder mij gestelde missionarissen geen antwoord durf te geven ontstaat er in één vicariaat een grote verscheidenheid van handelen in de praktijk”.[176] Kort voor zijn vertrek uit Gansu constateerde hij dan ook nog eens: “Onder de christenen zijn er velen die verslaafd

zijn aan het noodlottige gebruik van opium… Enkelen handelen in opium, meerderen verbouwen opium".[177] Kort na zijn vertrek was de kogel door de kerk. In het nieuwe missieblad van Scheut werd een artikel van missionaris Van Belle uit Gansu opgenomen waarin die onomwonden poneerde: "Wij… verbieden onze christenen streng het opium-zaaien en rooken, en weigeren de biecht aan hen, die dat verbod niet mochten nakomen".[178] De Chinezen namen die houding echter niet voor zoete koek aan. Van Belle gaf toe: "Somtijds werpen ons de heidenen het verwijt naar het hoofd, dat de Europeanen zulk een vergift ingebracht hebben; de christenen moeten het meer dan eens hooren. Maar, antwoorden wij, *Europeanen*, die benaming is vrij wat algemeen. Het zijn de ketters [de Britten!], welke dien eerloozen handel drijven, om hun fortuin te maken. Gij heidenen, waarom slikt ge dat vergift, en betaalt het duur, terwijl ge toch een edelen godsdienst verwerpt, die u voor niets aangeboden wordt, en die u gelukkig zou maken, zoowel in deze wereld als hiernamaals. Dan staan zij den mond vol tanden…".[179]

Het afscheid van Ferdinand Hamer uit Gansu

Op 13 juli 1879, dus enkele maanden na zijn aankomst, meldde Hamer aan Rome: "In dit nieuwe vicariaat van de provincie Gansu troffen wij bij onze aankomst twee inheemse priesters aan, assistenten van [bisschop] Chiais. Deze priesters zijn later naar hun eigen wijbisschop terug gekeerd. Het aantal Christenen is zeer gering: er worden nauwelijks 1500 christenen geteld. Drie gewijde plaatsen zijn bestemd voor het samenkomen van de gelovigen, met een huis voor de priester ernaast, maar ze vallen bijna in elkaar van ouderdom".[180] Bij zijn afscheidsfeest precies tien jaar later vatten de missionarissen van Scheut de resultaten van het werk van hun chef nog eens samen: "Bij zijn aankomst waren er slechts wat christenen en ze verdienden nauwelijks die naam. Vandaag de dag zijn er zeventien christen-dorpen en ze hebben allemaal een bidplaats, een school en een huis voor de priester. Er zijn meer dan tweeduizend christenen die goed gemotiveerd en opgeleid zijn".[181]

Als je ervan uitgaat dat de missie van Scheut in het bisdom Gansu opereerde om het aantal (levende) katholieken zoveel mogelijk uit te breiden was er derhalve maar bar weinig bereikt. Het aantal was in tien jaar gestegen van ongeveer 1500 tot ongeveer 2000, een stijging van gemiddeld zo'n vijftig per jaar en dat terwijl de missie tien jaar de tijd gekregen had om zich te organiseren en er jaar in jaar uit nieuwe missionarissen uit België (en Nederland) ter versterking waren overgekomen. Hamer was er bovendien niet in geslaagd om de Chinese autoriteiten voor zich te winnen en die hadden hem, vond hij zelf, zo tegengewerkt dat de Chinezen het niet aandurfden om over te stappen naar het katholicisme. In 1887, twee jaar voor zijn vertrek uit Gansu, nam hij de beslissing om zijn bisschopszetel te verplaatsen naar Xixiang om daar buiten de stad samen met 250 bekeerlingen een nieuwe christengemeen-schap te vormen.[182] Wilde hij hier het Mongoolse missiemodel gaan toepassen?

Hoe Hamer zelf terugkeek op zijn werk in Gansu citeert Drüding uit het familie-archief. Op 22 mei 1882 meldde de bisschop van Trémithe, zoals hij zich formeel noemde, nog: "Over mij zelven is alles in een paar woorden geschreven: ofschoon ik de 40 gepasseerd ben en een kruis op mijne borst draag ben ik nog altijd dezelfde Ferdinand, zooals gij die over 18 jaren gekend hebt; wat ouder in jaren en nog hetzelfde hart: vroolijk in den Heer. Het missieleven bevalt mij nog even goed, als den eersten dag. Ik geloof, dat zoo ik het moest verlaten, al was het zelfs voor korten tijd, het mij eene grootere opoffering zou kosten, dan toen ik Europa en alles wat mij dierbaar was verliet. De Chineezen bemin ik als mijn kinderen, en ik heb nu 8

brave en deugdzame medepriesters, die allen ijverig werken, en als ware broeders hartelijk en eensgezind samen leven… Toen mij den last van Vicarius Apostolicus in 1878 door Z.H. Leo XIII op de schouders werd gelegd, en ik er de eerste bisschop van was, en dit eene geheel nieuwe missie was, was er ook niets geregeld. Er was zoo te zeggen niets, alles moest begonnen worden. Wij vonden hier slechts een 1300 christenen, hier en daar verspreid, geheel verwaarloosd, slecht onderwezen, die ter nauwernood den naam van christenen verdienden. Wij hebben in deze 4 jaren 7 kapellen en residenties opgericht, een collegie gebouwd; de christenen zijn zichtbaar verbeterd; een 60tal doopen van volwassenen hebben wij gehad, en nog verheugen wij ons in een 100 tal catechumenen. Dit resultaat mag misschien gering schijnen voor een ijverig zwoegen van 4 jaren: maar als wij in aanmerking nemen dat alle begin moeielijk is, dat wij hier alles tegen hadden, vooral de antipathie van het volk – nooit toch waren Europeesche missionarissen tot hier doorgedrongen – dan hebben wij redenen den goeden God te bedanken".[183]

Kortom, hij was een echte pionier, die nog druk aan het opbouwen was. Dit proces van opbouw was ook in 1889 nog lang niet voltooid. Hamer had, ik heb het al vaker naar voren gebracht, het 'talent, met weinig geldmiddelen veel tot stand te brengen'[184] en minstens even wezenlijk was zijn vermogen om eenheid te creëren bij zijn paters, 'zijne goede verhouding tot de hem onderhoorige priesters'.[185] Louis Van Reeth, sinds 1882 een 'onderhorige' missionaris, vertelde pater Drüding toen die in 1901 de eerste levensbeschrijving van de martelaar schreef: "Bij Mgr. werd men immer met open armen ontvangen. 't Was hem altijd een waar genoegen en een genot, met zijne priesters te kunnen deelen, wat hij uit Europa ontving. Door zijn vriendelijke brieven spoorde hij tot ijver aan, in 't bijzonder echter verstond hij het, te troosten en aan te moedigen, wanneer iemand met den moedwil der ambtenaren te kampen had, of wanneer hij zag, dat al hunne werken zonder gevolg bleef. Maar trots deze goedmoedigheid wist hij voor zich de noodige achting te bewaren en de bisschoppelijke waardigheid te doen eerbiedigen".[186]

Ferdinand Hamer was op 20 augustus 1864 priester gewijd. Zijn zilveren priesterjubileum in 1889 moest een feestelijke bijeenkomst worden. Aan de algemeen overste in Scheut schreef hij al in een vroeg stadium over de voorbereidingen. "Het is het U bekend dat ik dit jaar het geluk zal beleven mijn 25 jarig priesterjubilé te vieren. De dag is 10 Augustus, maar hier vieren wij het op 14 Julij, omdat anders geen der Heeren het feest van 15 Augustus bij de respective Christenen zou kunnen doorbrengen".[187] De verplaatsing van het feest naar Quatorze Juillet had dus een puur katholieke betekenis. Het lijkt logisch dat Hamer van plan was om door middel van zijn jubileum stevig uit te pakken en zo een nieuwe impuls te geven aan de missie in Gansu. Maar op 2 juni, zo schreef hij in zijn Gansu-boek, 'ontvingen wij de *Missions Catholiques* van 15 februari waarin wij lazen dat de H. Stoel monseigneur Ferdinand Hamer had aangewezen voor het apostolisch vicariaat van Zuidwest-Mongolië… Dat nieuws verbaasde ons, omdat er geen enkel officieel bericht was gekomen, noch van Scheut, noch van Rome'.[188] Hamer moest 'in de krant lezen' dat hij was overgeplaatst. Door de benoeming kreeg het jubileum dus het karakter van een afscheid.

Een groot feest was het wel. "Den 14de juli 1889, zo schrijft biograaf Drüding, "waren missionarissen en christenen van heinde en verre daartoe samengestroomd. Afstanden van 40, 60, 140, 160 uur, reizen van meer dan een maand hadden niet kunnen verhinderen, dat, ondanks den heeten zomer, de kinderen zich om hun geliefden vader schaarden. Uit bijna alle gemeenten waren afgezanten verschenen; allen, ook de armsten brachten hunne geschenken. Meer nog: zelfs heidenen uit naburige steden en dorpen vereenigden zich met de christenen om het jubelfeest van den katholieken priester te vieren. Zóó had zijne liefde de wederliefde zijner nieuwen landgenooten gewonnen".[189]

Op 18 juli stuurde Hamer zelf een verslag aan zijn familie in Nijmegen. Daarin vertelde hij dat zaterdag 13 juli de dag van de geschenken was. Die werden niet zomaar aangeboden, nee, ‘de gezamenlijke christenen trokken ’s morgens met muziek door de stad, 2½ uur van hier, en de processie kwam tegen 11 ure hier aan om het mij aan te bieden’.[190] Toen kon hij achttien ‘groote planken van snijwerk en groote gouden letters, en 12 enseignes van rood en groen laken’[191] in ontvangst nemen: “Het is het grootste cadeau dat de Chineezen aan hooge mandarijnen kunnen geven”.[192] Van zijn medepaters ontving hij een kelk, een missaal en een brevier, en uit Scheut onder andere een ‘schoon wijwatersvat met zilveren kruis op rood fluweel’.[193] Op zondag 14 juli natuurlijk een pontificale mis met maar liefst negen heren, ‘zoo schoon als er nog nooit een in Gansu, misschien zelfs niet in China geweest is’,[194] gevolgd door een feestpreek, felicitaties, een feestcantate, en nog meer cadeaus. Drie dagen lang werd er gedineerd.

F erdinand God afgezant
E erste Bisschop door dit land
R eizend naar het verre westen
D riemaal herder dier gewesten
I li, Kansou, Koukounoor
N oord, Zuid, West Mongolie door
A lle stammen zullen loven
N a het hooren van Uw woord
D en Drieenen God hierboven

H eil en welkom Gods gezant
A ch verblijf in Euleuths streken
M aar Mongolies Westerkant
E n Chineesche Kansou smeeken
R ed ons Bisschop Ferdinand

Feestgezang

De paters gaven niet alleen cadeaus, samen schreven ze tevens een brief aan kardinaal Simeoni. “Eminentie, het is op twee knieën dat de missionarissen van Gansu U smeken om hun welbeminde apostolisch vicaris Moneigneur Ferdinand Hamer te willen behouden. Het nieuws van de overplaatsing van Zijne Hoogheid naar het vicariaat Zuidwest-Mongolië is voor hen niet alleen pijnlijk maar ook onverwacht geweest. De voorspoed van de missie, de broederlijke eenheid tussen de missionarissen, de goede geest onder de christenen, het groeiende succes onder de heidenen, alles vereist de wijze zorg van de titulair bisschop van Trémithe. Zijne Hoogheid houdt van ons en wij beminnen hem als onze vader. U weet, Eminentie, dat bij ons altijd vrede en eendracht heeft geheerst, en dat dankzij de vaderlijke directie van onze welbeminde apostolisch vicaris. Zullen wij na het vertrek van Zijne Hoogheid die vrede, die eenheid, nog wel hebben?... Alle christenen, hier bijeen, hebben Monseigneur gevraagd om in Gansu te blijven. Monseigneur Hamer, die slechts luistert naar de stem van zijn plicht, heeft hen geantwoord dat hij vertrekt uit gehoorzaamheid, en niet met vreugde. Ondanks dat hopen de christenen nog steeds, en daarom zenden zij dit smeekschrift aan U… Daarom vragen wij op onze knieën, kussen het purper [van uw gewaad] en verzoeken dringend om uw interventie bij onze Zeer Heilige Vader Leo XIII”.[1]

Deze smeekbede is mijns inziens het mooiste geschenk geweest dat Ferdinand Hamer bij zijn jubileum kreeg. Hoe het ook zij, hij ‘was tot tranen toe bewogen’.[2] Na nog weer een afscheidsdiner verliet Hamer op 29 juli 1889 zijn bisschoppelijke residentie. Aan zijn optreden als apostolisch vicaris van Gansu was een einde gekomen.

Noten

1 Jacques Gernet, *A history of Chinese civilization*, Cambridge 1997, 552.
2 Morris Rossabi, *China and Inner Asia. From 1368 to the Present Day*, Londen 1975, 17.
3 Alexander Clerbaux, 'Het apostolisch vicariaat van Zuidwest Mongolië', in *Missiën in China en Congo*, nr. 31, augustus 1891, 482.
4 Jonathan Spence, *Op zoek naar het moderne China 1600-1989*, Amsterdam 1991, 192.
5 Ibidem.
6 Ferdinand Hamer, *Notice sur l'origine, l'érection, et les progrès spirituels et temporels du Vicariat Apostolique du Kansou, Koukounoor et Tartarie occidentale à continuer pour les archives du Vicariat* (manuscript), 38.
7 Ibidem, 39.
8 Henri Cordier, *Histoire des relations de la Chine avec les puissances occidentales 1860-1900. L'empereur Kouang-Siu. Première partie 1875-1887*, Parijs 1902, 138.
9 Hamer, *Notice*, 39.
10 archief Propagation de la foi, Lyon, E 133 (dossier Kansou)
Ferdinand Hamer aan Propagation de la foi, 5 oktober 1878.
11 Ibidem.
12 Hamer, *Notice*, 33.
Frans Vranckx aan Ferdinand Hamer, 20 juli 1878.
13 Ibidem.
14 Nikolai Przhevalski (1839-1888) maakte in opdracht van de Russische regering enkele ontdekkingsreizen door het hart van Azië.
15 Hamer, *Notice*, 33.
16 (Albert Gueluy), 'Voyages de Tschang-tjia-kheou (Mongolie) à Lan-tcheou-fou (Kansou)', in *Missions Catholiques*, 1879, 15 oktober 1878.
17 Ibidem, einde 1878.
18 Ibidem.
19 Ibidem.
20 Ibidem.
21 Ibidem, 8 januari 1879.
22 Ibidem, 20 januari 1879.
23 Yamen, gebouw van waaruit de Chinese autoriteiten opereren.
24 Gueluy, Voyages, 7 februari 1879.
25 Ibidem.
26 Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript).
27 Ibidem.
28 Ibidem.
29 Hamer, *Notice*, 48.
30 Ibidem, 58 e.v.
Ferdinand Hamer aan Frans gezantschap in Peking, 22 juni 1879.
31 Ibidem.
De status binnen de Chinese hiërarchie werd aantoonbaar gemaakt door een kleur op het hoofddeksel.
32 Het (voorlopige) ministerie van Buitenlandse Zaken dat de Chinezen bij de Ongelijke Verdragen was opgedrongen.
33 Hamer, *Notice*, 58 e.v.
Ferdinand Hamer aan Frans gezantschap in Peking, 22 juni 1879.
34 Ibidem.
35 Drüding, *Hamer*.
36 Ibidem.
37 Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 64.
38 Hamer, *Notice*, 49.
39 Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den bokser-opstand in China*, Roermond 1938, 77.
40 Ibidem.
41 archief Scheut, Z.II.b.4.19.
Lieven Van Ostade, *Gedeeltelijke kronijken van Noord-Kan-Sou van 1877 tot 1914*, 1915 (manuscript) 24.
42 Ibidem.
43 Ibidem.
44 Ibidem, 25.
45 Ibidem.
46 Ibidem.
47 Drüding, *Hamer*.
48 Ibidem.
49 Ibidem.
50 Hamer, *Notice*, 51.
51 Ibidem, 51 e.v.
Ferdinand Hamer aan Ephisius Chiais, waarschijnlijk mei 1879, vertaling Wim van Dillen.
52 Ibidem.
53 Ibidem, 54 e.v.
Ephisius Chiais aan Ferdinand Hamer, 9 juni 1879, vertaling Wim van Dillen.
54 Ibidem, 51 e.v. (mei 1879).
55 Ibidem, 54 e.v. (antwoord, 9 juni 1879).
56 archief Sainte-Enfance, dossier Mongolië (C 504)
Frans Vranckx aan Sainte-Enfance, 15 december 1879.
57 archief Scheut, F.III.a.1.3.3.
Albert Gueluy aan Jaak Bax, 22 juni 1879.
58 Hamer, *Notice*, 48.
59 Ibidem, 56.
60 Ibidem, 48.

[61] Ibidem, 56.
[62] Ibidem, 57.
[63] Ibidem, 57 en Ostade, *Kronijken*, 32
[64] Ostade, *Kronijken*, 32.
[65] Drüding, *Hamer*.
[66] archief Sainte-Enfance, dossier Kansou (C. 361, tot 1900)
Ferdinand Hamer aan Sainte-Enfance, 20 december 1879.
[67] archief Scheut, F.III.a.1.3.3
Albert Gueluy aan Jaak Bax, 22 juni 1879.
[68] Ostade, *Kronijken*, 33.
[69] Ibidem.
[70] Ibidem, 35.
[71] Hamer, *Notice*, 58.
[72] Ostade, *Kronijken*, 34.
[73] Ibidem, 35.
[74] Ibidem.
[75] Ibidem.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem, 35-1.
[78] archief *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
11 juni 1876.
[79] archief Scheut, P.I.a.1.2.2.5.1
Julien de Rochechouart aan Ferdinand Hamer, 25 april 1870.
[80] Hamer, *Notice*, 58 e.v.
Ferdinand Hamer aan Frans gezantschap in Peking, 22 juni 1879.
[81] Ibidem.
[82] Ibidem.
[83] Hamer, *Notice*, 63 e.v.
Ferdinand Hamer aan Frans gezantschap in Peking, 1 december 1879.
[84] Hamer, *Notice*, 58 e.v.
Ferdinand Hamer aan Frans gezantschap in Peking, 22 juni 1879.
[85] Ibidem.
[86] Hamer, *Notice*, 60 e.v.
Jules Patenôtre aan Ferdinand Hamer, 16 september 1879.
[87] Ibidem.
[88] Ibidem.
[89] Ibidem.
[90] Ibidem.
[91] Drüding, *Hamer*.
[92] Alain Sauret, 'China's role in the foundation and development of the pontifical society of the Holy Childhood', in Jeroom Heyndrickx (red.), *Historiography of the Chinese Catholic Church*, Leuven 1994, 256 e.v.
[93] *Annalen van het genootschap der H. Kindsheid,* no. 181, Tilburg 1881, 3 e.v.
Encycliek (rondgaande brief) van Z.H. Paus Leo XIII aan alle Kerkvoogden, ten gunste van de Genootschappen van de Voortplanting des Geloofs, van de H. Kindsheid en van de Scholen van het Oosten. Sancta Dei Civitas (3 december 1880). Gegeven te Rome, bij Sint Pieter, den III December MDCCDLXXX [1880], van Ons pausschap het derde jaar.
[94] Ibidem.
[95] Ibidem.
[96] Ibidem.
[97] Ibidem.
[98] Ibidem.
[99] Ibidem.
[100] Ibidem.
[101] Ibidem.
[102] Ibidem.
[103] Ibidem.
[104] Ibidem.
[105] archief Scheut, F.II.a.1.1
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 10 december 1877.
[106] archief Scheut, F.II.a.1.2.1
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 9 december 1879.
[107] Louis Roofthooft, *Reis uit Lier naar Mongolië*, Lier 1880, 31.
[108] Ibidem, 36.
[109] Ibidem, 40.
[110] archief Scheut, F.II.a.1.1
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 25 april 1880.
[111] Ibidem, 14 september 1880.
[112] (Belgische) *Annalen der H. Kindsheid*, nr. 199, april 1881, 64 e.v.
Ferdinand Hamer aan ouders van Hippoliet Flamant, 25 november 1880.
[113] Ibidem.
[114] Hamer, *Notice*, 90.
[115] Ibidem.
[116] Wit is in China de kleur van de rouw.
[117] Hamer, *Notice*, 90 e.v.
[118] Hamer aan ouders Flamant, 25 november 1880.
[119] Ibidem.
[120] Ibidem.
[121] Arnulf Camps, 'The Catholic missionary movement from 1789 to 1962', in F.J. Verstraelen (ed.), *Missiology. An ecumenical introduction*, Grand Rapids 1995, 233.
[122] Hamer, *Notice*, 89.
[123] archief Scheut, dossier Causa Martyrum, brieven aan Vaticaan
Ferdinand Hamer aan Joannes Simeoni, 1 februari 1882, vertaling Wim van Dillen.
[124] Ibidem, 4 maart 1884.
[125] Ibidem, 12 maart 1889.
[126] Drüding, *Hamer*.
[127] archief Jezuïeten, Nijmegen, dossier Van Paassen
F. van Hoeck SJ (Nijmegen), 'De geschiedenis van een groot missiewerk in ons Bossche diocees', in *Sint Jansklokken*, 17 oktober 1936, 720 e.v.
[128] Ibidem.
[129] Ibidem.
[130] ±1750 gulden, 800 euro.
[131] archief Scheut, F.II a 1.2.1

Frans Vranckx aan Xiwanzi, 16 juli 1884.
[132] *Annalen H. Kindsheid*, Tilburg 1885, 11 e.v.
Ferdinand Hamer aan Anton van de Laar, 15 september 1884.
[133] Ibidem.
[134] Ibidem.
[135] Ibidem.
[136] Ibidem.
[137] *Annalen H. Kindsheid*, Tilburg 1887, 22 e.v.
Ferdinand Hamer aan Anton van de Laar, 15 september 1886.
[138] Ibidem.
[139] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer
Ferdinand Hamer aan familie Jurgens, 8 april 1887.
[140] Ibidem.
[141] Ibidem.
[142] archief Propagation de la Foi, E 133 (Kansou)
Ferdinand Hamer aan Propagation de la Foi, 15 oktober 1886.
[143] Ibidem, 8 juli 1889.
[144] archief Sainte-Enfance, dossier Kansou (C. 361, tot 1900)
Ferdinand Hamer aan Sainte-Enfance, vermoedelijk november 1888.
[145] Ibidem.
[146] Ibidem.
[147] Ibidem.
[148] Ibidem.
[149] Hamer, *Notice*, 93-94.
[150] archief Propagation de la Foi, E 133 (Kansou)
Ferdinand Hamer aan Propagation de la Foi, 21 januari 1883.
[151] Ibidem, 22 september 1885.
[152] Ibidem, 15 november 1887.
[153] Ibidem, 21 januari 1883.
[154] Ostade, *Kronijken*, 72-73.
[155] Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 65.
[156] archief Scheut, dossier Causa Martyrum, brieven aan Vaticaan.
Ferdinand Hamer aan Leo XIII, februari 1884, vertaling Wim van Dillen (C.I.C.M.).
[157] Ibidem.
[158] Ibidem, 16 december 1880.
[159] Ibidem.
[160] archief Propagation de la Foi, E 133 (Kansou)
Ferdinand Hamer aan Propagation de la Foi, 24 september 1883.
[161] Ibidem.
[162] Ostade, *Kronijken*, 71.
[163] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 13).
Ferdinand Hamer aan Théophile Verbist, 5 februari 1867.
[164] *Missiën in China en Congo*, nr. 3, april 1889, 37 e.v.
Alfons Bermijn, 15 juli 1888.
[165] Ostade, *Kronijken*, 56.
[166] Carl A. Trocki, *Opium, Empire and the global political Economy. A Study of the Asian Opium Trade 1750-1950*, Londen 1999, 123.
[167] Ibidem, 126.
[168] *Missiën in China en Congo*, nr. 17, juni 1890, 257 e.v.
[169] Trocki, *Opium*, 123.
[170] Ibidem.
[171] Drüding, *Hamer*.
[172] *Missiën*, nr. 17, 257 e.v.
[173] archief Scheut, dossier Causa Martyrum, brieven aan Vaticaan
Ferdinand Hamer aan Joannes Simeoni, 4 maart 1884, vertaling Wim van Dillen.
[174] Ibidem, 15 april 1886.
[175] Ibidem.
[176] Ibidem, 8 april 1887.
[177] Ibidem, 12 maart 1889.
[178] *Missiën*, nr. 17, 257 e.v.
[179] Ibidem.
[180] archief Scheut, dossier Causa Martyrum, brieven aan Vaticaan.
Ferdinand Hamer aan Joannes Simeoni, 13 juli 1879, vertaling Wim van Dillen.
[181] Hamer, *Notice*, 196 e.v.
Missionarissen van Scheut in Gansu aan Joannes Simeoni, 14 juli 1889.
[182] Drüding, *Hamer*.
[183] Ibidem.
[184] Ibidem.
[185] Ibidem.
[186] Ibidem.
[187] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 50)
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 3 maart 1889.
[188] Hamer, *Notice*, 191.
[189] Drüding, *Hamer*.
[190] *Annalen Kindsheid*, Tilburg 1890, 16 e.v.
Ferdinand Hamer aan zijn broeder en zusters, 18 juli 1889.
[191] Ibidem.
[192] Ibidem.
[193] Ibidem.
[194] Ibidem.
[1] Hamer, *Notice*, 196 e.v.
Missionarissen van Scheut in Gansu aan Joannes Simeoni, 14 juli 1889.
[2] Ibidem, 193.

8. De missie van West-Mongolië (Ordos) 1866-1890

Gedurende de algemene retraite wordt op 8 december 1871 beslist dat men vanuit Xiyingzi zal doorstoten naar de Mongolen in de vlakte… Met dit doel zal men in Xiyingzi [Mongoolse steppen] een kerk bouwen.
Daniël Verhelst in *Scheut vroeger en nu*, 1991

De Vos en Verlinden hebben … opmerkelijke reisverslagen [over de Ordos] geschreven,… ze worden in de katholieke pers met oneindig veel belangstelling gelezen.
Frans Vranckx, 30 november 1874

Christenen in Pingluo [Ordos, vicariaat van Alfons de Vos] zijn van die soort die christenen zijn zoolang men geeft.
Ferdinand Hamer, vicariaat Gansu, 27 april 1886

De missie van Ordos aannemen! Niet om mee te lagchen:… het onderling vertrouwen onder de missionarissen is er op verre na niet… in Klein Brugge zijn [nog] de beste [christenen hebben wij gehoord] en de slechte christenen van Gansu zijn nog [geweldig] bij die van Klein Brugge.
Ferdinand Hamer, 7 juni 1889

chronologie

1866	Mongoolse Missie bezit een landgoed in Sandaohe Scheutisten nemen Westelijk Mongolië in oktober over van Lazaristen
1871	besluit in december om vanuit Xiyingzi door te stoten naar het Mongoolse westen
1872	Alfons De Vos levensgevaarlijk gewond door niet-christenen
1874	Scheut koopt residentie in Hohhot (Blauwe Stad)
1874	Begin Mongoolse missie in de Ordos: Sandaohe, Atjirma, Boro balgason en Ningtiaoliang inwijding kerk Xiyingzi door Bax in augustus
1877-1878	hongerjaar in westen van Mongolië
1879	Hamer bisschop in Gansu Steenackers sticht Klein Brugge
1883	Mongolië opgesplitst in drie vicariaten; niet Van Aertselaer maar De Vos apostolisch vicaris
1884	Wijding van Alfons De Vos door Bax op 18 mei
1888	Alfons De Vos overlijdt op 21 juli, Bermijn neemt waar
1889	Bisschop Hamer overgeplaatst van Gansu naar de Ordos
1890	Hamer vertrekt naar Europa in maart, Roofthooft neemt waar

Toen de eerste Scheutisten op 5 december 1865 in het missiedorp Xiwanzi arriveerden, realiseerden zij zich al snel dat het hun toegewezen missiegebied Mongolië onoverzienbaar groot was. Met enige moeite lukte het algemeen overste Verbist om een overgangsregeling met de Lazaristen tot stand te brengen, waarbij de Franse missionarissen beloofden om nog een aantal maanden te blijven in het westelijk gedeelte. Scheut kon zich dan, tot de komst van nieuwe hulptroepen in het najaar van 1866, voorlopig concentreren op Xiwanzi zelf en het oosten van Mongolië. Verbist stuurde Ferdinand Hamer en Petrus Lin om een eerste verkenning uit te voeren.

Het westelijk missiegebied strekte zich op dat moment nog uit tot voorbij de grote bocht van de Gele Rivier. Zo noteerde Verbist in een brief aan de Heilige Kindsheid in Brussel dat de Lazaristen een boerderij bezaten op de uiterste noordwestpunt van de rivier, een regio die

zij Sandaohe (driestromenland, san=drie, dao=weg, he=rivier) noemden. Daar was ook een weeshuis waar in die tijd regelmatig jonge meisjes gebracht werden, al dan niet tegen betaling.[1] Maar dat bezit ging al snel verloren. De Belg Achilles Lateur, die ruim een kwart eeuw later als missionaris in het westelijke gebied werkzaam was, constateerde dan ook kort na zijn aankomst: “Niet ver van de [huidige] bisschoppelijke residentie Sandaohe [van Hamer] lagen, nog slechts eenige jaren geleden, de puinhoopen eener uitgestrekte hoeve, in 1866 door de oproerige Mahomedanen verwoest… Wij hebben daar nu een lief kerkje gebouwd, met eene school, een woonplaats voor den priester, en een vijftigtal zeer fraaie chineesche huizekens”.[2]

Pionieren in het westen van de Xiwanzi-missie

De paters waren in de eerste jaren al tevreden als ze überhaupt iets in het westen konden bereiken. Het Mongoolse westen werd, in tegenstelling tot de streek boven de Grote Muur in de omgeving van Peking, nog grotendeels bewoond door de oorspronkelijke bewoners, de nomadische Mongolen. In de verdragen van 1860 waren wél afspraken gemaakt over de bekering van de Chinezen, maar niet over de verkondiging en erkenning van het katholieke geloof bij de Mongolen. Voor de Franse gezant Rochechouart was dat overigens geen probleem. Zo liet hij Ferdinand Hamer, toen deze in 1870 waarnemend provicaris was, weten dat hij ‘gecharmeerd was te horen dat U binnenkort hoopt te beginnen met de evangelisatie van Mongolië… Het is me echter onmogelijk om bij de Zongli Yamen een vertaling in het Mongools te verkrijgen van de verdragen’.[3] Graaf Rochechouart kreeg alle medewerking van de paters om vanuit hun missieposten te gaan jagen.[4] Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij ze goed gezind was.

Begin 1872 kon Alfons De Vos, een jonge pater die in 1869 in Mongolië aan de slag gegaan was, juichend op papier zetten: “Er is iets buitengewoons aan de hand. Op een dag kwam Samdadschiemba ons waarschuwen dat een Mongoolse stam uit het westen door de huizi [Chinese moslims] geplunderd was. Al hun tenten, hun voorraden en hun beesten waren geroofd. Die arme ongelukkigen vielen dan ook ten prooi aan een vreselijke ellende… Wij vroegen Samdadschiemba of hij de Mongolen wilde gaan zoeken en bij ons brengen. De zelfde dag nog begaf hij zich op weg door de woestijn en tot onze grote vreugde zagen we hem een paar weken later terugkomen met een ware kolonie Mongolen! Dank zij de welwillende interventie van graaf Rochechouart hadden wij eerder van de Chinese regering een terrein kunnen bemachtigen. Dat was uitgestrekt, nog niet in cultuur gebracht en lag in de buurt van het grote lamaklooster Tchortchi.[5] Wij installeerden onze Mongolen daar en we maakten Samdadschiemba tot chef van de Mongoolse gemeenschap”.[6] De interesse van Scheut voor de Mongolen was niet toevallig. De missionarissen zochten naar een methode om de echte Mongolen binnen de westers-katholieke invloedssfeer te brengen. De Mongolen waren berooid en ze hadden honger, de paters hadden geld en land.

De Scheutisten kozen als voorlopige centrale locatie in hun westelijke missie, die zij de Xikouwai noemden, het dorpje Xiyingzi. De Nederlander Theodoor Rutjes werd er vanuit Xiwanzi in het oosten heengestuurd. Op 9 juni 1869 schreef hij aan zijn ouders: “Ik woon nu te Xiyingzi (Westerdorp). Deze plaats ligt op ’t uiterste puntje van ’t door de Christenen bewoonde gedeelte van Mongolië. In ’t dorp zelven wonen 300 christenen, die met de omliggenden 700 ongeveer vormen. Achter het huis beginnen de graspleinen [steppen] der Mongolen, die daar hunne tenten hebben… Ik woon hier aan den grooten weg”.[7] “Wij hebben hier de ruimte in onze parochie. Ten noorden strekt zij zich uit tot Siberië, en ten westen, dat

Theodoor Rutjes

weet ik zelf niet”.[8] Xiyingzi lag dus heel gunstig op het kruispunt van karavaanroutes naar Peking, naar het Russische noorden en naar het nieuwe westen van China. Rutjes legde nog eens uit dat de bekeerlingen vrijwel uitsluitend bestonden uit de van het binnenland van China naar het noorden getrokken Chinezen. Zijn bekeerlingen vond hij ‘de beste christenen van heel China, hier is ’t dat zij het vurigst werken voor de bekeering der heidenen; ten minste ’t vurigst in geheel ons vicariaat’.[9] Met andere woorden: de bekeerlingen die van pater Rutjes een stuk grond gekregen hadden om te kunnen boeren, spoorden andere Chinese ‘asielzoekers’ aan om zich ook op die grond te komen vestigen.

In zijn brief naar het Gelderse Duiven legde Rutjes als een echte missionaris uit hoe dat bekeren zich in de praktijk voltrok. “Gisteren heb ik een ouden man gedoopt, die bijzondere melding verdient. Die man had in ’t heidendom begrepen, dat het noodzakelijk werk van den mensch was, zijne ziel te redden. Hij had in ’t heidendom eene nieuwe godsdienst (als ik het zoo noemen mag) gesticht en noemde zijne volgelingen ‘vrienden der goede werken’. Hij deed werken van boetvaardigheid, hij at geen vleesch, rookte niet etc. 200 welmeenende heidenen hadden zich bij hem aangesloten. Hij lag te bidden tot de ster ‘den grooten Beer’, toen een nieuwbekeerde Christen hem aantrof. Deze had slechts een weinig van de ware godsdienst uitgelegd, toen de brave grijsaard uitriep: ‘Ja, ik ben Christen!’ Met vurigheid leerde hij den cathechismus voor zoover zijn versleten verstand en memorie het toelieten. Ik heb hem den naam van den H. Franciscus Xaverius gegeven en hij volgt het voorbeeld van zijn H. Patroon, want vandaag reeds is hij uitgetrokken om de Blijde Boodschap aan de heidenen te verkondigen. Gij had moeten zien en hooren, hoe hij onder de Ceremoniën van ’t H. Doopsel snikte en tranen stortte van geluk, en met welk een vastheid hij luidkeels antwoordde: Ik geloof, ik geloof!”[10]

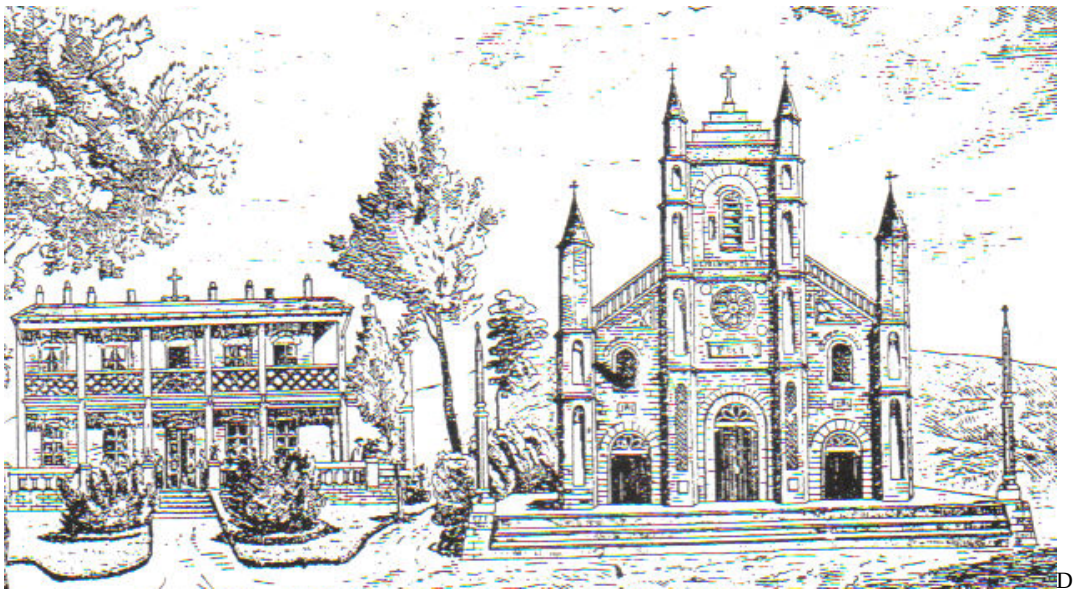
“Van de Mongolen zelven zijn er”, zo verklaarde hij, “behalve Samdadschiemba en den lama, door… Huc en Gabet bekeerd, geene Christenen dan de vrouw van mijn burgemeester en hare zuster. Eene vrouw met hare drie kinderen zijn catechumenen, zij woont omtrent 40 uren van hier. Eén harer zonen heb ik hier bij mij in huis. Terwijl wij hem voorbereiden tot het seminarie in Xiwanzi, maak ik er gebruik van om mijn eerste woordjes Mongoolsch te leeren stamelen”.[11] Rutjes leerde dus de Mongoolse taal om effectief te kunnen opereren. De bestudering en vastlegging van de Mongoolse taal zou tot in onze dagen een belangrijke erkenning voor de paters van Scheut opleveren in de wetenschappelijke wereld.

Een basiliek in de steppen van Mongolië

In zijn brief aan het thuisfront roerde Rutjes nog een ander onderwerp aan. “De Christenen hebben mij eene pastorie gebouwd, maar nog noodzakelijker is ééne Kerk. De schuur die wij nu voor tempel gebruiken is bah! zoo leelijk en veel te klein… Ik woon [vanwege de ligging van Xiyingzi] op eene plaats die de meeste hoop voor bekeering geeft. ’t Is noodzakelijk voor de Mongoolsche en Chinesche heidenen, die zoo materieel zijn, van iets te hebben ’t welk op hunne zinnen werkt – en het kerkske ’t welk wij nu hebben steekt [slecht] af bij hunne

pagoden".[12] Rutjes deed meteen maar een oproep om geld in heel Nederland bij elkaar te bedelen om zo de bouw van een indrukwekkende kerk mogelijk te maken. "Misschien is hier of daar wel eene goede oude tante te vinden die met haar geld goede werken zoekt te doen".[13]

In de periode dat Ferdinand Hamer waarnememend provicaris was, van november 1869 tot november 1871, kwam er van de bouw niet veel terecht. Zo schreef Rutjes op 25 augustus 1870 in zijn maandelijkse familie-correspondentie; "Met het werkelijk bouwen der kerk is nog geen aanvang gemaakt, maar er verrijzen toch al eenige kamers uit den grond. Wij bouwen zoo'n beetje op z'n Europeesch weet U. 't Maakt al effect op de Chineezen. De heidenen vertellen al rond dat onze kerk omtrent 200 ellen [138 meter] hoog zal worden! Hoerah!!!"[14] Een jaar later gaf Rutjes nog eens een overzicht van al zijn activiteiten: "Een missionaris in China is van alles: pastoor, kapellaan, koster, boer, nonnenvader, koopman, boekhouder, notaris, advocaat en regter, timmerman, metselaar, steenkapper, schilder, behanger, smid en modderwerker, schoolmeester en schooljongen, mandarijn en soldaat, bierbrouwer en wijnsteker, bakker en tabakskerver, etc. etc.etc….".[15] Maar Alfons De Vos was de architect van alle bouwactiviteiten in Xiyingzi. "Ons voorhuis praalt toch in de oogen der Chineezen, die nooit een huis zien 't welk niet precies gelijkt op hun eigen kot….Het bestaat uit twee verdiepingen en heeft Europeesche deuren en glasramen… Het kruis prijkt er boven op, hoog boven alle gebouwen uit!!!"[16] Aan de bouw van een grote boerderij achter de school en vooral de kerk, was men echter nog steeds niet begonnen.

De basiliek van Xiyingzi (afb.uit: Josef Spae, *Mandarijn Paul Splingaerd*)

Op 8 december 1871, tijdens de eerste algemene retraite onder leiding van provicaris Jaak Bax, werd beslist dat 'men vanuit Xiyingzi zal doorstoten naar de Mongolen in de vlakte… Met dit doel voor ogen zal men in Xiyingzi een kerk bouwen'.[17] Bax legde zelf de eerste steen in 1872. Kosten noch moeite werden gespaard voor dit prestige-project. In België fronste algemeen overste Vranckx de wenkbrauwen. Hij pakte pen en papier en liet Bax weten: "De exorbitante uitgaven die men in Xiyingzi maakt hebben absoluut niet mijn goedkeuring. In tijden van vervolging zou één uur volstaan om alles te vernielen wat men er tegen zo'n hoge prijs heeft opgetrokken".[18] Verspilling van geld of niet, de kerk die indruk moest maken op passerende reizigers werd op 15 augustus 1874 plechtig ingewijd, en

voorlopig ook met het gewenste effect. In het verslag dat Vranckx er zelf van liet publiceren konden de Belgen en Nederlanders in elk geval lezen: “Al heel vroeg in de morgen kwamen talrijke families aan in het dorp… Men zag karavanen op alle uithoeken van de horizon. Het waren niet alleen christenen, vol verlangen om aanwezig te zijn bij de meest indrukwekkende ceremoniën van hun cultus. Er was daar tevens een menigte heidenen die aangetrokken was door het intieme en natuurlijke sentiment van respectvolle eerbied die ieder mens nu eenmaal in het diepst van het hart draagt voor de Goddelijke Majesteit… Weldra was de hele vlakte voor de kerk, hoe groot die ook was, helemaal vol met mensen”.[19]

Een van de hoogtepunten van die dag was de openbare doop van twintig volwassenen, waaronder vier Mongoolse vrouwen. “Nadat deze gelukkige nieuwe gelovigen waren ingelijfd in het leger van Jezus Christus, werd hun toegestaan om meteen daarna het sacrament van het vormsel te ontvangen dat [Bax] tezelfder tijd ook schonk aan een groot aantal andere christenen. Onder hen was een oude man van 69 jaar die hete tranen schreide; heel zijn hart liep over van gevoelens van erkentelijkheid en liefde… De heidenen, die waren er immers in groten getale, knielden allen en hoewel zij nog niet geloofden waren zij heel zeker afgunstig op [de christenen]”.[20] Goed voorbeeld doet volgen!

De basiliek[21] maakte niet alleen indruk op de gewone reizigers. Een Mongoolse vorst, van de Eleuten in de omgeving van het ‘driestromenland’ Sandaohe, had, vergezeld van twee zonen en dochters, een groot aantal mandarijnen, vijftig soldaten en driehonderd kamelen zijn verplichte tribuutreis naar Peking gemaakt. Tijdens de terugtocht logeerde hij met zijn gezelschap in een boeddhistisch klooster in de nabijheid van Xiyingzi. De Mongool zag de grote kerk in de steppe, raakte geïnteresseerd en liet zich aandienen bij de missionarissen. Pater Clerbaux schreef er later een artikel over in het missieblad van Scheut. “De vorst stond verwonderd over de stoute uitvoering van dien bouw, en prees met vollen mond zijne zwierige sierlijkheid. ‘Ik zou mij gelukkig achten’, zegde hij, ‘mocht ik zulken tempel in mijne staten zien oprijzen’”.[22] De koning ‘had onze christen boeken gelezen, zijne houding in de kerk was deftig en vol eerbied’.[23] Het gesprek, dat tot diep in de nacht duurde, kreeg zo’n positieve draai dat hij inging op de uitnodiging van de paters om de nacht in het christendorp door te brengen. De volgende dag nodigde hij de missionarissen uit voor een feestelijke maaltijd in het klooster. “Alleen de overste der lamaserij was een oogenblik in de zaal toegelaten, terwijl al de ondergeschikte monniken [tweeduizend!] buiten moesten blijven. Hoogst verbaasd waren zij over zulke handelwijze: want de missionarissen zaten aan de tafel ter rechter en linker zijde des konings, die zich heel gemoedelijk met hen onderhield”.[24]

Aan het einde van de maaltijd bleek dat er nog een addertje onder het gras schuilde. De vorst van de Eleuten was ziek en maakte zich, met het oog op de nog verre reis naar zijn land, waarschijnlijk ernstige zorgen over zijn gezondheid. Misschien was hij al elders te rade gegaan en had hij daar geen baat bij gehad. De Europese paters konden hem echter meteen helpen. “Dadelijk betastte een onzer konfraters zijne zakken en vond er een fleschken met opgelosten kinabast, waarvan hij hem eenige druppelen liet innemen. De Voorzienigheid wilde dat het geneesmiddel allerzaligst werkte: toen de missionarissen te Xiyingzi terug waren, kregen zij het bericht dat hij volkomen hersteld was”.[25] De vorst nodigde Alfons De Vos en de missionarissen van Scheut niet alleen uit om naar zijn land te komen, hij ‘nam de verplichting op zich hun eenen mandarijn van zijn hof met deftige begeleiding te gemoet te zenden’.[26]

Go West: naar de Ordos

De eerste verkenningen in het verre westen van Mongolië waren intussen al op gang gekomen. Dat verre westen, het gebied ten noorden van de uitlopers van de Chinese muur, in de woestijnen die lagen tussen die muur en de grote bocht van de Gele Rivier, en de vruchtbare streken langs die Gele Rivier, werd de missie van West-Mongolië, Zuidwest-Mongolië of de Ortous (Ortos) genoemd. Ik zal in mijn tekst steeds het hedendaagse woord Ordos gebruiken.

In het hoofdstuk over Gansu heb ik gemeld dat de moslims, die in het westen van China langs de Zijderoute woonden, tijdens hun grote opstand in de jaren 1860 naar het oosten getrokken waren in de richting van Peking. In de oude kronieken van Scheut kan men lezen: “In die ramp had vooral het gewest Ordos veel te lijden. Bij de aankomst onzer missionarissen in die streek, nadat de oorlog reeds lang gedempt was, erkenden zij de plaats, waar mongoolsche tenten gestaan hadden, aan de witte beenderen, die op den grond gestrooid lagen. De weinige Mongolen, die ontsnapt waren, hadden toen ter tijd nog zulken schrik, dat, alleen bij het opduiken van eenige onbekende ruiters, zij ijlings de vlucht namen, en tenten en kudden in den brand lieten”.[27] Het zal duidelijk zijn dat de Ordos geen overbevolkt gebied was en dat er voor de missionarissen dus kansen lagen om er zelf iets te gaan opbouwen, bijvoorbeeld eigen christendorpen op te zetten. Een van de Ordos-pioniers, Jan-Baptist Steenackers, draaide er geen doekjes om: “Onze handelwijze is… niet zonder voorbeelden in vroegere tijden. Is het niet met zulke middelen dat de Jezuïeten eertijds hunne beroemde missieën van Paraguay gesticht hebben?”[28]

Door de verwoestingen van de moslims waren er wel degelijk nieuwe kansen gekomen. De Scheutisten legden het netjes uit aan de lezers van hun boekjes. De boeddhistische kloosters met hun duizenden monniken waren met de grond gelijk gemaakt. “Onttrokken aan de

invloed van de lama's is het volk in de meest gelukkige omstandigheden om de weldaden van het christendom te appreciëren. De Mongolen zijn niet bevooroordeeld in hun afwijkingen, bij hun is bijgeloof een kwestie van onwetendheid en het zal ons niet veel tijd kosten om een groot aantal van hen in de wieg van Jezus Christus te brengen".[29]

De verslagen van missionarissen en van andere reizigers maken duidelijk dat Peking na de opstanden maar weinig gezag kon uitoefenen in deze streken. Na de inname van de met duizenden soldaten versterkte stad Ningtiaoliang, in het zuiden van de Ordos niet ver ten noorden van de Muur, hadden de moslims daar begin 1869, althans volgens een overlevende, in negen dagen tijd niet minder dan 200.000 Chinezen over de kling gejaagd.[30] De opstand was daarna wel neergeslagen maar rustig op het platteland was het zeker niet. "In de omstreken van Ningtiaoliang… heerschte er, ten gevolge der mahomedaansche verheering en eener aanhoudende droogte, een schrikkelijke ellende. De baanstroopers [roofbendes] kwamen naar gewoonte hunne rol spelen op dit akelig tooneel".[31]

De eerste Scheutisten hadden het dan ook niet gemakkelijk. De *Katholieke Illustratie* verhaalde van een missiereis van Alfons De Vos in 1872. De Vlaamse pater beschikte over een 'ijzeren lichaamsgestel, waaraan hij een ijzeren wil paarde'.[32] Zo'n instelling was zeker nodig in het wilde westen van Mongolië. Nieuwe bekeerlingen, wellicht van landbouwgrond en andere middelen voorzien door De Vos, 'werden uitgesloten van alle gemeenschap en handel met hunne dorpsgenooten en stonden bloot aan de gruwelijkste kwellingen'.[33] Het was niet ongebruikelijk dat de nieuwe christenen er toe gebracht werden om bijvoorbeeld geen tempelbelasting te betalen, zodat de overige bewoners voor extra kosten kwamen te staan. In dit geval ging het mis:

"De arme Christenen vluchtten in hunnen nood tot hunnen geestelijke vader en baden hem om hulp en bijstand. De eerw. heer De Vos, wiens vaderhart werd getroffen door de jammerlijke klaagtonen zijner kinderen, sprong te paard om bij den mandarijn recht te gaan eischen voor de zijnen. Op weg echter ontmoette hem eene bende heidenen, die in hem den man erkenden die, zooals zij zeiden, hun dorp in onrust bracht. Met woest geweld stortten zij zich op hem en rukten hem van zijn paard ter aarde. Thans hadden zij hunnen vijand in hunne macht; een ieder wilde voldoening genieten zijne woede op hem te koelen. Handen en voeten gebonden legde men hem plat ter aarde en met pieken en knotsen gewapend martelde men als om strijd den braven priester. Van het hoofd tot de voeten met meer dan dertig wonden overdekt, sleurde men hem een kwartier uurs door modder en slijk naar eene herberg. Hier trachtten wederom nieuwe en overmoeibare beulen hun lang gekoesterden wensch, van den 'westerschen duivel' eens te kunnen afmartelen, te bevredigen.

Met een helsch plezier rukten zij hem baard en haar uit en hoe meer bloed zij zagen vloeien, des te feller brandde hunne bloeddorstige woede jegens hun slachtoffer. Gelukkig werden nog bijtijds de misdadigers door de aankomst van den burgemeester eener nabijzijnde plaats, een goed en ijverig Christen, op de vlucht gedreven. Door de hevige pijnen buiten zich zelven, en tot den dood verzwakt door het overvloedig bloedverlies, gaf de eerw. heer De Vos nog slechts flauwe teekens van leven. In allerijl snelde men naar den naastbijzijnden priester en men mag het aan de vurige gebeden der Christenen voor hunnen geestelijken vader en aan de goede geneeskundige zorgen van den eerw. heer [Andries] Jansen toeschrijven dat het hooggeschatte leven van den verdienstelijken zendeling gered werd".[34]

De Vos wist vol te houden. Hij had vooral succes in 1877. "Toen een wreede hongersnood deze streken teisterde, was de goede herder op zijn post om zijne kudde bij te staan en tevens om hen, die nog niet tot den schaapstal behoorden, er toe te brengen. Velen redde hij in die dagen naar lichaam en ziel door bij de lichamelijke spijziging, die hij hun schonk, hen ook het brood des geestelijken levens te breken en zoo was voor hem de mislukte oogst rijk aan

geestelijke vruchten”.[35] De Vos begreep hoe de missie bedreven moest worden. In 1883 werd hij door Leo XIII benoemd tot eerste apostolisch vicaris van West-Mongolië. Hij vestigde zijn bisschoppelijke residentie in Sandaohe.

Andries Jansen was in het hongerjaar 1877 pastoor van het christendorp Atjirma in het noorden van de Ordos. Regen was er niet gevallen, en de akkers van zijn 107 bekeerlingen waren even kaal als de woestijn eromheen. Er was maar één oplossing om aan de dood te ontkomen en die bracht de ‘apostel van Atjirma’[36] over: “Verlaten wij deze dorre bergen, laat ons naar het westen vertrekken, bij onzen broeders te Sandaohe, die ons met open armen zullen ontvangen. Daar zult gij goed land vinden, dat met het water van den Gelen Stroom ondergezet wordt; in den omtrek, te Ningxia bijvoorbeeld, zijn er nog levensmiddelen, en graan in overvloed!”.[37] De Chinezen hadden geen keus en weldra zette Jansen zich als een Mongoolse Mozes ‘aan het hoofd der uitwijkende bende, eene zeer vreedzame schaar, bestaande uit arme boeren, grijsaards, vrouwen en kinderen… Men had eenen weg van meer dan honderd uren af te leggen. Als vervoermiddelen had men eenige ellendige karren, getrokken door uitgemergelde ossen, nog meer uitgehongerd dan hunne meesters. Schier geene mondbehoeften hadden zij; en geen middel om er zich onderwege aan te schaffen, in eene streek waar talrijke benden van roovers alles hadden uitgeplunderd… Men begrijpt welke ijselijke ellenden, welken doodelijken angst de arme landverhuizers op hunnen langen tocht uit te staan hadden”.[38] Jansen werd, zo lezen we in een brief van zijn medebroeder Achilles Lateur, overeind gehouden door zijn onwrikbaar geloof in Onze Lieve Vrouw van Lourdes. Toen de groep christenen behouden de Gele Rivier bereikte, stichtte hij een nieuwe landbouwkolonie en doopte die in haar naam. “Er werd een fraai kapelleken gebouwd [à la de grot van Lourdes?], en het volgend jaar plaatste men er het beeld, dat men intusschentijd uit Europa had doen komen”.[39]

Ordos-plateau

De Scheutisten die in westelijke richting uittrokken om het geloof te verbreiden hadden de ambitie om zich nu eens niet alleen bezig te houden met de Chinezen die over de Muur getrokken waren, maar ook met de echte Mongolen. Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. De nomadische Mongolen moesten nu eenmaal anders bewerkt worden dan de Chinezen. Het 'stelsel, dat bij de Chineezen een allerbesten uitwerk had, kon tot het oprichten van mongoolsche christenheden zoo goed niet aangewend worden. Zulks is overigens licht te begrijpen omdat, in tegenstelling met de Chineezen, welke doorgaans landbouwers zijn, de Mongolen door den band van de opbrengst der kudde en jacht leven; het bebouwen van akkers steekt hun tegen en alleen de uiterste armoede kan hen dwingen zich daarmêe bezig te houden. Daar echter, bij onze aankomst in Ordos, hunne kudden vernield of geroofd geweest waren door de Mahomedanen, werd er wijd en zijd in de steppen van onzen drijfossen gesproken, en onze eerste mongoolsche bekeerlingen achtten zich gelukkig in hun bestaan te kunnen worden voorzien met de kudden der missie te wachten [verzorgen]'.[40]

De paters deden van alles om grip op de Mongolen te krijgen. Zo probeerden ze er katholieke boeren van te maken door ze een stuk grond te geven, ze trachtten de nomaden aan zich te binden door ze aan nieuw vee te helpen. Maar om een lang verhaal kort te maken, de missie onder de Mongolen werd na een aantal jaren gezien als een moeilijke opgave, waar niet alle energie in gestoken moest worden. Enkele paters trokken bijna twee jaar lang op met de Mongolen en hun kudden, op zevenhonderd kilometer afstand van de centrale missie van Xiwanzi. Precies zoals de Mongolen woonden ze in 'yurd'-tenten. Uiteindelijk zou Boro balgason, midden in de hooggelegen woestijn van de Ordosvlakte uitgroeien tot de enige Mongoolse christenheid die geslaagd mag heten.[41] Het werd een soort verversingspunt waar grote kuddes, die eigendom van de missie waren, door een duizendtal Mongoolse christenen verzorgd werden.

Bovendien moesten de missionarissen uit eigen ondervinding ontdekken dat zij door hun activiteiten onder de Mongolen aan het roeren waren in een fragiel machtsevenwicht tussen de zeven Mongoolse vorstendommen in het hart van de Ordos, tussen de Gele Rivier en de Muur. Toen enkele paters hadden moeten vluchten, greep algemeen overste Vranckx vanuit België wederom de pen: "Deze affaire maakt me heel erg ongerust over onze positie in het eigenlijke Mongolië. Ik herinner me dat [gezant] Bellonet bij onze aankomst in China hieromtrent iets zei dat grote consequenties zou kunnen hebben, namelijk dat de Chinese regering de concessies [in de verdragen van 1860] gedaan ten faveure van de missionarissen alleen geldig achtte voor het eigenlijk China en niet voor de tribuut-staten. De Mongolen zouden zich derhalve in een soortgelijke positie bevinden als de Tibetanen, en de missionarissen hebben dus niet het recht gekregen om er residentie te houden… Reken bovendien op dit moment niet op Frankrijk. Het arme land is zo ziek dat het zonder klagen alle vernederingen ondergaat die Pruisen het oplegt. Er is geen sprake van dat Frankrijk zich iets zou aantrekken van [het lot van] de missionarissen".[42]

Pater Steenackers – 'Johannes de Doper' in Klein Brugge (Zuid-Ordos)

Ondanks allerlei problemen met de vorsten van de Ordos – vooral die van Wushan in het zuidoosten bleef de paters continu tegenwerken – slaagden de missionarissen er toch in om vaste voet aan grond te krijgen, met name in het zuiden van het Otog-gebied. In Boro balgason, op het kruispunt van vijf karavaan-routes, kwam het Scheut-centrum voor de Mongolen. Enkele tientallen kilometers verder naar het zuidoosten in dat zelfde Otog liep een

route van het noordoosten door de woestijn, kruiste daar een riviertje, dat men de Sjara-oson-Gool noemde, boog om in noordwestelijke richting, en bereikte tweehonderd kilometer verder, na de Muur gepasseerd te hebben, de grote moslimstad Ningxia.

Jan-Baptist Steenackers

Het zuiden van Otog was het gebied waar Remi Verlinden en zijn leerling Jan-Baptist Steenackers opereerden, en wat later onder anderen ook Jeroom Van Aertselaer en Alfons Bermijn. In 1879 slaagde Steenackers erin om bij de rivierovergang een stuk grond te kopen dat hij naar zichzelf vernoemde: Sint Johannes de Doper; in de missie werd het daar gestichte christendorp bekend onder de naam Klein Brugge (Xiaoqiaopan, xiao=klein, qiao=brug, pan=oever).[43] Steenackers legde later zelf nog eens uit hoe hij zijn zaken in Klein Brugge nu ging aanpakken. Het uitgangspunt was duidelijk: “Wij zijn dus eindelijk genesteld; wij hebben eene woning, eene kapel, en eene kudde ossen. Doch het is niet om den koewachter [cowboy] of den metser [metselaar] te spelen dat wij in ballingschap gegaan zijn vier duizend uren verre van ons vaderland; ’t is om als missionarissen te arbeiden en zielen te redden”. Men had hem gevraagd, hoe dat nu ging ‘om, temidden van een uitsluitend heidensche bevolking, de eerste bekeeringen te bewerken?’[44] Het antwoord was heel gemakkelijk, vond de pater: “Men moet eerst in aanraking komen met de inwoners, daarna trachten hun vertrouwen te winnen, want aan menschen die wantrouwig zijn, schijnen de welsprekendste sermoenen [preken] slechts een valstrik. Dit grondbeginsel is overal en altijd waar”.[45]

Maar nu de praktijk. “Het eerste, dat ons gemakkelijkst goed gestemde toehoorders aanbracht, was, aan geringe lieden een pleksken betrouwbaren grond, eenen ploeg, eenen os en eenige zakken gierstzaad te geven. Om deze in schijn nogal aardige manier van handelen met kennis van zaken en naar weerde te beoordeelen, moet men bezonder twee omstandigheden in het oog houden. Ten eerste, sedert den strooptocht der Mahomedanen, zijn de bebouwde landen in Ordos [spotgoedkoop] en een zak gierstzaad [idem]. Ten tweede, daar de gouwen [provincies] van China bijna jaarlijks gedeeltelijk door hongersnood of overstroomingen geteisterd worden, wijken er talrijke families uit naar de steppen, benoorden den Grooten Muur gelegen. Zijn de missionarissen van Mongolië in staat deze gezinnen, door den honger derwaarts gedreven, bij hunne aankomst op te nemen en hun bij middel van een geringen bijstand het leven te redden, dan worden deze geholpen lieden licht tot welwillende aanhoorders der christelijke leer. Dan komt het er enkel nog op aan door dagelijksche catechismussen hun de ware beweegredenen eener ernstige bekeering uiteen te doen”.[46]

Maar zo eenvoudig was het nu ook weer niet, de missie-investering moest vanzelfsprekend wél rendabel zijn! “Wat lastiger is, en van den missionaris een vlug en zuiver oordeel als ook veel wilskracht vergt”, zo schreef Steenackers, “is uit dit aantal menschen, die meest uit stoffelijk belang daar samengeschoold zijn, de nietweerden en grondig slechte kerels te verdrijven, om alleen de brave lieden te behouden”.[47] Maar daar had hij zo methode voor. “De missionaris speelt den burgemeester en vrederechter; hij teekent zorgvuldig aan wie er bij de alledaagsche onderrichting aanwezig is; hij merkt diegenen op, welke, niet tevreden het

onderwijs bij te wonen, daarna zelven nog uitleg komen vragen; hij bezoekt de families, vraagt uit over hun verleden, en aldus, na twee, drij maanden nauwkeurig acht gegeven te hebben, gelukt hij er in, met zekerheid de menschen uit te steken, welke de steun der gratie zullen beantwoorden".[48] De selectie was nu gemaakt. Wie zich niet wilde bekeren, moest verdwijnen. Maar niet elke Chinees was al meteen zeker van zijn geloof in de ware God. "Dit stelsel van geloofsleerlingen rond den missionaris te scharen heeft vooral deze onschatbare voordeelen, dat zij, van de heidenen afgezonderd, het menschelijk opzicht niet moeten overkomen, en dat degenen, welke nog twijfelen en dubben, allerhande bespottingen, plagerijen en kleine vervolgingen van wege eene heidensche omgeving minder te duchten hebben".[49] Als deze methode maar gevolgd werd durfde Steenackers zelfs een garantie te geven. "Indien aan een derwijze aangelegde volkplanting goed de hand gehouden wordt, dan durf ik, op eigen ondervinding steunend, verzekeren dat er van de honderd aangenomenen nauwelijks een twintigtal de gekoesterde hoop eener ware bekeering niet zal beantwoorden".[50] Een score dus van tachtig procent!

De Vlaamse missionaris had voor alle zekerheid nog wat achter de hand. Hij noemde het uitdelen van gratis medicijnen, het geven van gratis onderwijs aan jonge kinderen, en niet te vergeten, het verstrekken van werk: "Men huurt heidensche arbeiders en betaalt hun een goeden loon, doch met de voorwaarde dat zij het onderricht van den missionaris zullen aanhooren".[51] Steenackers was tenslotte bereid om nog verder te gaan. De nieuw-bekeerden waren niet alleen zélf tevreden, ze droegen hun geluk uit, in voor- én tegenspoed. "De vrome christenen werden vurig genoeg om hunne oudere geloofsgenooten te stichten, op hunne beurt wakkere predikers te worden, en hunne naastbestaanden en vrienden tot hun nieuwen godsdienst over te halen. Wat hunne standvastigheid aangaat, daar hebben zij blijken van gegeven, daar het meerendeel om reden van geloof edelmoedig vervolgingen geleden heeft".[52]

Scheut op missie in de steden van de Ordos

De Scheutisten hadden een methode gevonden om Chinezen op het platteland aan zich te binden, als ze er maar in slaagden om grond te verwerven, met de bijbehorende bouwmaterialen en basisproducten voor de landbouw. Welwillende Chinezen kwamen vanzelf wel opduiken uit de zuidelijker gelegen provincies. Heel anders – we hebben dat in Gansu al gezien – was de situatie in de steden. Ningxia was een moslimstad, waar de paters hun voorraden konden aanvullen. Een andere strategisch gelegen stedelijke agglomeratie ten noordoosten van de Gele Rivier noemden de paters 'De Blauwe stad', vanwege de blauwe dakpannen van het dertigtal lamakloosters aldaar. In het Chinees gedeelte van de stad (Guihuacheng) waren enkele duizenden soldaten gelegerd, het Mongoolse deel (tegenwoordig de hoofdstad Hohhot van Chinees Binnen-Mongolië) was een belangrijke stapelplaats voor Mongoolse producten.[53] Provicaris Bax stuurde er twee paters heen, Rutjes en Hendriks, om er een missie-vestiging op te zetten, maar ze kwamen niet ver. In de brieven aan zijn familie noemde Rutjes de Blauwe Stad weldra 'in partibus infidelium' (streken van ongelovigen) – er waren een paar katholieken, daar viel weinig mee te beginnen, de aankoop van een perceel leverde het zelfde soort problemen op die Hamer ook in Gansu te verduren had. Zo meldde Rutjes op 14 september 1874 aan zijn familie: "Wij betalen 200 gulden jaarlijks aan grondlasten… [maar] de mandarijnen schijnen het niet goed van ons te willen of te durven aannemen… Nemen zij het aan, dan moet de eigendom worden overgeteekend op hun cadaster. O.L. Heer zal ons wel helpen, ik heb er vandaag op H. Kruisvinding nog de H. Mis

voor opgedragen".[54] Twee jaar later was Rutjes nog geen stap verder in Hohhot. Op 16 november 1876 maakte hij kennis met een nieuwe mandarijn. Voor de zoveelste keer vertelde Rutjes zijn verhaal. De man 'zei dat hij de zaak zelf eens fijn zou onderzoeken en zelf met mij daarover zou komen spreken'.[55] Er werd dus aan gewerkt…

Meer succes had Jan-Baptist Steenackers in het zuiden van de Ordos, in de stad Ningtiaoliang in de nabije omgeving van Klein Brugge. De christenen die hij onder zijn hoede kreeg in zijn eigen dorp werden nog wel eens voor het gerecht gedaagd maar dan trad de pater zelf op en beschermde ze: "Die Chineezen, zegde ik, zijn mijne werklieden; ik gebruik wien ik wil, en zend door wie mij niet aanstaat. Doet gij hetzelfde niet met uwe knechten? Van den oogenblik dat ik den afgesproken loon betaal, heeft niemand zich met de namen of het getal mijner arbeiders te bemoeien".[56] Dat was een taal die de mandarijnen begrepen. Het lukte Steenackers dan ook, als we zijn verslagen ten minste mogen geloven, om goede maatjes te worden met de autoriteiten. De missionaris had nauwelijks grip op de katholieken in de stad. Hij wist in 1880 echter zijn kans te grijpen bij een van de conflicten onderling tussen de katholieken: "Ik vond eindelijk een middel om dit rampzalig misbruik uit te roeien".[57] Twee katholieken betwistten elkaar een stuk land en begonnen een juridische procedure. De rechter kwam Steenackers om hulp vragen, en deze had een advies. "Hij gelieve te verklaren dat voortaan dit stuk land aan de kerk zal behooren, – onder heidenen wordt dikwijls op die wijze ten gunste der afgodstempels gevonnist – en aan beide pleit-zieken een gelijke maar zeer strenge straf op te leggen".[58] De rechter sprak de katholieken dan ook streng toe. "Uw godsdienst, zei hij, verbiedt u op dergelijke wijze gedurig te twisten; ik veroordeel u dus gezamentlijk tot de kosten van het proces en beiden tot tweehonderd stokslagen; wat de betwisten grond betreft, dien ken ik aan uwe kerk toe!"[59] De missionaris van Scheut had de katholieken van Ningtiaoliang eindelijk eens laten zien wie het voor het zeggen had. "Sedert, is geen enkel geschil meer tusschen christenen voor de heidensche rechtbank gebracht; ontstaat er oneenigheid, dan belast men den missionaris met de uitspraak".[60] Je kunt je natuurlijk afvragen of de pater geen gewetenswroeging had bij de behandeling van deze zaak. Het antwoord gaf hij zelf: "Een vitter zou kunnen zeggen, dat deze niettemin, geheel en al ten onrechte, tweehonderd zweepslagen gekregen had. Daarop zal ik antwoorden, dat… die lichte kneuzing van een mijner christenen te verwaarloozen was, daar ik alzoo voor altijd de vrede in mijne gemeente hersteld had".[61] De paters van Scheut zullen er ongetwijfeld vijanden aan hebben overgehouden.

Steenackers en zijn geestelijke vader Remi Verlinden hadden nóg een manier ontdekt om het katholieke geloof in Ningtiaoliang te verbreiden. De grote honger van 1877-1878 had in deze stad catastrofale gevolgen gehad. In de straten belemmerden de lijken elke morgen de vrije doorgang, zodat ruiters verplicht waren af te stijgen en hun paard bij de teugel te houden.[62] Om in leven te blijven zat er voor menige mannelijke inwoner dus niets anders op dan zijn levende bezit te verkopen: zijn vrouw en al zijn kinderen. Daar hadden de paters wel oren naar. Ze investeerden de in Europa bijeengebrachte 'aalmoezen in het afkoopen dier [niet-katholieke] vrouwen en kinderen te Nintiaoliang waarvan Verlinden in eenen brief geschreven had. Men heeft mij dringend verzocht in die omstreken een soort van refugie huis voor die ongelukkigen te doen oprigten [door aalmoezen uit Europa]. Ik peis [denk] dat er ten minste een weezen-huis moet gesticht worden, en een soort van catéchumenaat daarbij, voor vrouwen".[63] In de officiële geschiedschrijving van Scheut wordt het als volgt geformuleerd: "Karel Van Sante en J.B. Steenackers zijn gebleven en ondergaan met hun christenen de zware beproeving. Door het voorbeeld van hun toewijding en zelfverloochening slagen zij erin de christenen rond hun kerkje en residentie gegroepeerd te houden en door bekeerlingen op te nemen leggen ze een brede basis voor een bloeiende Mongoolse christenheid".[64]

Europa krijgt interesse in Scheut – door het werk in de Ordos

In de brieven die overste Vranckx vanuit Scheut aan provicaris Bax stuurde was hij aanvankelijk uitermate bezorgd over de financiële en andere consequenties van het wat ruwe optreden in het wilde westen van China. In een van zijn eerste vertrouwelijke brieven schreef hij nadrukkelijk: "Wees streng op het punt van schulden, het is uiterst noodzakelijk".[65] Maar geleidelijk aan werd hij enthousiaster, zoals op 30 november 1874: "De Vos en Verlinden hebben twee opmerkelijke reisverslagen geschreven,… ze worden in de katholieke pers met oneindig veel belangstelling gelezen… Ik ga een kopie aan de Propagation de la Foi sturen. Ga s.v.p. door met het sturen van veel berichten, probeer vooral een paar bekeringen te signaleren".[66] Drie maanden later kon Vranckx voor het eerst melden: "Het verslag van de Ordos-expeditie zal in de *Missions Catholiques* [in Frankrijk] verschijnen, evenals een algemene kaart van onze missie".[67] Kortom, Scheut kreeg internationale erkenning, en dat kwam door de activiteiten in het westen. Trots stuurde Vranckx het Franse missieblad naar Mongolië.

"Wij hebben uw brief van maart ontvangen en met genoegen hebben we vernomen hoe de zaken gaan in de Ordos… In de *Missions Catholiques* zult U kunnen lezen over de wederwaardigheden van De Vos en Verlinden en het graf van Chinghis Khan[68] bewonderen. Aan de *Missions* heb ik nu een gezicht op de kerk van Xiyingzi gestuurd met het verslag van de feesten die bij de inzegening hebben plaatsgehad".[69] Vranckx realiseerde zich wel wat de consequenties van dit alles waren. "Die expeditie bij de Mongolen maakt me ongerust vanwege de financiële moeilijkheden waar U in terecht komt… Ik vraag me af of men er niet een aparte verantwoordelijkheid aan moet geven. Misschien kunnen we aan de Propagation wel een speciale subsidie voor dat gebied vragen".[70] Maar een half jaar later kon het enthousiasme al weer bijna niet op: "Ik ga aan Lyon schrijven dat ze nog reisverslagen moeten opnemen over het gebied ten noorden van de Gele Rivier… De verhalen zijn buitengewoon interessant. Tot mijn grote verbazing las ik enkele dagen geleden [ons] verslag in een protestants Duits blad!".[71] De bekendheid van de Ordos-missie in Duitsland leverde Scheut ook valuta op in het hongerjaar 1878. "Wij ontvangen steeds geld, vooral uit Duitsland en Oostenrijk. Ik sta in voortdurend contact met de katholieke kranten daar", liet overste Vranckx weten aan provicaris Bax.[72] De inkomsten uit het buitenland hadden nog een ander uitvloeisel, ze maakten het mogelijk om de eerste jaren van de Hamer-missie in Gansu te financieren, zonder dat er hulp gegeven werd door de Franse missie-organisaties. Vranckx verwoordde het zo: "Die Duitsche aalmoezen in 't algemeen gegeven zijnde voor de noodlijdenden in Mongolië en China, is mijne meening dat een gedeelte van de zelve aan den Gansu moet gegeven worden… Het is billijk dat Mgr. Hamer daarin zijn aandeel krijge om stillekens aan te kunnen beginnen… Nooit zullen wij den Hemel genoeg kunnen bedanken dat Hij ons in deze droevige omstandigheden zoo krachtdadig te hulp gekomen is".[73]

De erkenning voor Scheut nam zelfs koninklijke vormen aan. "Ik was uitgenodigd voor een diner te Laken, in het gezelschap van De Lesseps[74] en andere beroemdheden. Na het diner heeft de koning gedurende lange tijd met me gesproken, onder vier ogen, om me van zijn plannen op de hoogte te brengen… Hij heeft me opdracht gegeven U deelgenoot te maken van zijn bewondering voor uw moed… De koningin heeft me nadrukkelijk gevraagd U te laten weten dat zij die goede Mgr. Bax niet zal vergeten, en zich [de missie] in haar gebeden zal herinneren".[75] Het absolute hoogtepunt leek een onaangekondigd bezoek aan Scheut van de koningin. "Ik heb met haar een wandeling door de tuin gemaakt en haar ons nieuwe huis laten zien. Ze heeft me gezegd dat de koning trots is op zijn missionarissen in Mongolië, en

dat hij hun brieven met het meest levendige plezier leest".[76] Maar nee, in het voorjaar van 1879 kwam koning Leopold II zélf een bezoek brengen aan overste Vranckx in Scheut. "De koning is helemaal uitgelaten over wat U allemaal in Mongolië doet, hij heeft onze missie-boeken[77] twee keer gelezen. 'Ik bewonder uw missionarissen, ze doen echte wonderen', heeft hij gezegd".[78]

Missie van Ordos in de problemen

In *Scheut. Vroeger en nu* legt professor Verhelst de geïnteresseerde lezer zakelijk uit hoe het nu verder ging. "In enkele jaren is de Ordosmissie zover ontwikkeld dat zij onafhankelijk zou kunnen bestaan en in 1880 vindt mgr. J. Bax dat dit mag gebeuren. Zijn vicariaat is immers zeer uitgestrekt: Van Ningtiaoliang [in het zuiden] tot Houba [noorden] is de afstand 1.000 km en van Xiwanzi [hoofdpost in oosten] tot Pingluo [in het westen bij Ningxia] 1.500 km. Ook wordt het reizen bemoeilijkt door de slechte toestand van de wegen en door de uitgestrekte woestijnen. F. Vranckx denkt eveneens dat het goed zou zijn de jonge missie haar zelfstandigheid te geven. Maar de meningsverschillen over de bevoegdheid inzake het opdelen van het vicariaat en over de te bepalen grenzen, en ook de moeilijke communicatie tussen Scheut en China verhinderen voorlopig de uitvoering van het plan".[79] Als je de brieven van Vranckx aan Bax leest, ontdek je dat er meer aan de hand was.

Missiën van Scheut : Mongolië. Hij offert... maar niet voor den waren God.

In de correspondentie had Vranckx al enkele malen vastgesteld dat het met de gezondheid van Bax slecht gesteld was. Paul-Piet Hendriks was ontgoocheld teruggekeerd in Europa en de jonge pater Hendrik Van Wtberghe was zo vaak aanleiding tot allerlei schandalen dat Bax hem maar beter zijn congé kon geven. "Het is een maatregel die ik zeer zou betreuren, maar het welzijn van de congregatie gaat voor alles… Wat U echter ook zult besluiten, ik verzoek U Wtberghe te laten weten dat hij zich hier niet hoeft te laten zien, als hij terugkomt in België. Ik zal hem niet ontvangen".[80] Het duurde niet lang of ook pionier Verlinden moest de terug-reis aanvaarden; hij kwam in 1880 fysiek gebroken aan in Scheut en was tot niets meer in

staat. Zijn aanwezigheid was absoluut geen bron van inspiratie voor de jonge studenten. Verlinden kon daarom niet langer blijven in Scheut. In een necrologie werd verslag gedaan van zijn laatste jaren. “Eindelijk na 15 jaren onverpoosd zwoegens, moest de ruwe en vrome missionaris tot zijn spijt bekennen dat zijne uitgeputte krachten den ijver, die hem verteerde, niet meer konden schragen: hij moest naar Europa gaan rusten. [Pastoor] van Duisburg [bij Tervuren] geworden, bleef hij met zijn hert steeds in ons midden. Een bezoek bij zijn oude medebroeders van Scheut was zijn leven… Wat hij voor zijne parochianen gedaan heeft, en de vurige innige liefde die zij hem toedroegen, heeft genoeg uitgeschenen ten dage der begrafenis: het getraan en gesnik der menigte heeft luid zijnen lof verkondigd. Vaarwel, oude en goede vriend, kloeke kamper wiens dapperheid vroeger onze zwakte schoorde, bid van uit den hoogen hemel voor uwe wapenbroeders, die nog op het slagveld strijden”.[81]

Op 6 januari 1880 legde Vranckx het probleem duidelijk op tafel. “Een zaak die me bezighoudt vanwege de vreselijke moeilijkheden die ze U [Bax] veroorzaakt, is de kwestie-Ordos… Wanneer men een onbegrensd budget heeft wordt men vaak blind en is men niet bang om zich in de schulden te steken omdat men rekent op de kas van de centrale. Maar het budget is nu beperkt… Wij hebben er veel over gepraat hier. Wij vragen ons af of het, om moeilijkheden en tegenslagen te vermijden die met de tijd alleen maar zullen vermeerderen, niet beter zou zijn om aan dat deel van de missie een administratie te geven die geheel van Xiwanzi gescheiden is. De grote kwestie zal zijn om een bestuurder te vinden die geschikt is en doortastend genoeg om de koorden van de beurs niet te laten glippen behalve als het echt noodzakelijk is… Ik denk dat de Voorzienigheid ons [de juiste persoon] gegeven heeft in Van Aertselaer. Ofschoon hij jonger is dan de andere medebroeders zal hij ‘persona grata’ zijn”.[82]

Ferdinand Hamer, inmiddels bisschop in Gansu, bood aan om een gedeelte van de Ordos onder zijn hoede te nemen. Daar voelde Vranckx helemaal niets voor[83]. Een voorstel van Bax om Alfons De Vos als apostolisch vicaris aan te stellen zag hij evenmin zitten: “De Vos is zeker een excellente missionaris, maar hij is zo onversaagd in zijn ondernemingen dat ik hem niet tot minister van financiën zou durven benoemen, zeker als hij geen raadslieden heeft die hun veto zouden kunnen uitspreken. Van Aertselaer lijkt me meer geschikt”.[84]

Hoe het ook zij, Vranckx was tevreden dat de kogel door de kerk was, dat Bax zich tenminste neerlegde bij het verlies van een stuk van zijn vicariaat. Hij ging dan ook meteen aan de slag in Rome. “Volgens mij is de afscheiding urgent. Anders zullen de moeilijkheden en ontevredenheid alleen maar groter worden”.[85] Vranckx bereidde Bax echter wél nog voor op een bittere pil. “Eén punt zal U heel wat last bezorgen”.[86] Bax zou een groot gedeelte van zijn missie-inkomsten gaan verliezen. “Ik vrees”, zo schreef Vranckx, “dat de pretenties van de Ordos exorbitant zijn, maar U moet niet uit het oog verliezen dat het de brieven uit de Ordos zijn die het grootste deel van de [Europese] aalmoezen hebben opgeleverd”.[87] De eendracht binnen de missie in Mongolië was in die tijd niet optimaal. Integendeel zelfs. Vranckx liet Bax niet voor niets weten dat hij verscheidene brieven van paters had ontvangen die zeer grote moeite hadden met een eventuele benoeming van De Vos. Dat zou dus grote ellende geven en op zijn minst moesten er twee raadslieden komen, die in staat waren om De Vos een beetje in toom te houden. Door deze ontwikkeling was de motivatie minimaal en dat terwijl er zulke goede missionarissen in het gebied zaten.[88] Vranckx spoorde Bax aan om de zaak toch vooral ‘snel en broederlijk’[89] op te lossen, want anders ‘zullen de aanvallen op de algemene kas nog veel heviger worden’.[90]

Vranckx maakte zich grote zorgen over het optreden van zijn paters in Mongolië. Hij had een artikel gelezen waarin een diplomaat erop wees dat er in China steeds meer verzet kwam tegen het optreden van de buitenlanders. “Wat de verlichte geesten in China irriteert is de

bevoorrechte positie van de missionarissen die volledig buiten de wet staan, een staat binnen de staat vormen, verdedigen tegen de mandarijnen wat bij hun christenen fout is. Op die manier maken ze zich meester van de macht ten koste van die mandarijnen".[91] Hij vroeg Bax dan ook de Scheutisten aan te moedigen niet alleen wat minder veeleisend te zijn in hun uitgaven maar ook om zich 'te onderwerpen aan de autoriteiten'.[92]Vranckx liet Van Aertselaer nu vallen als de spreekwoordelijke baksteen en ging ondanks zijn bezwaren akkoord met Alfons De Vos als apostolisch vicaris van de Ordos. "Ik geef toe aan uw wensen. Ik stel De Vos voor aan Rome. Laten wij hopen dat de goede God hem de zo noodzakelijke gunsten verleent om deze hoge en moeilijke positie aan te kunnen".[93] Van Aertselaer zal ongetwijfeld niet blij geweest zijn met de ten opzichte van hem negatieve houding van Bax en Hamer die, zoals in *Scheut vroeger en nu* gesteld wordt, 'een sterke invloed doen gelden'.[94]

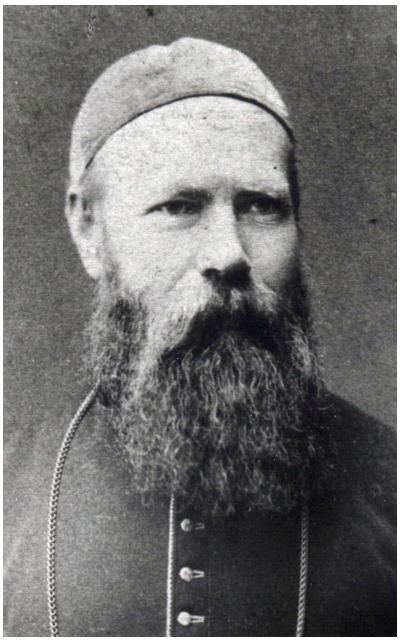

Missiën van Scheut : Mongolië. Middagmaal der Mongolen.

In de betreffende passages van het handboek van de geschiedenis van Scheut valt te lezen dat Bax in 1883 'met zijn missionarissen wilde vergaderen en met hen de concrete mogelijkheden bespreken voor het verdelen van zijn vicariaat. Eerst reisde hij naar Ordos, waar hij alle missieposten wilde bezoeken. Hij zag de resultaten van de werkmethode die erin bestond gronden te pachten om er christendorpen te vestigen. Deze vorm van apostolaatswerking kreeg bij de aanvang veel tegenwind om reden van de hoge kosten, maar met de verkregen resultaten kon [Bax] nu de vitters het zwijgen opleggen. De christendorpen waren een realiteit geworden en nu wilde hij geld vrijmaken om overal de spelonken en lemen hutten die als kerkjes en residenties dienden, te vervangen door deftige stenen gebouwen'.[95] Na een gesprek van Bax en Hamer met de afgevaardigden van de missionarissen in Pingluo, een dorpje bij Ningxia aan de Gele Rivier, op 26 juli, reisde Bax door Sandaohe. Daar 'luisterde hij', volgens *Scheut vroeger en nu* althans, 'naar het verhaal van De Vos die reeds achthonderd christenen had. Het is hier dat [Bax] zijn kandidaat-bisschop voor Zuidwest-Mongolië ontdekte. De Vos bleek immers heel wat meer ervaring te hebben dan de jonge Van Aertselaer die door Vranckx voorgesteld was… Op 11 december 1883 bevestigde Leo

XIII de voordracht van overste Vranckx en van de Propaganda Fide. De Scheut-missie in Mongolië werd opgesplitst in drie delen. Theodoor Rutjes werd apostolisch vicaris van Oost-Mongolië, Alfons De Vos van West-Mongolië'.[96] Bax zelf bleef natuurlijk apostolisch vicaris van centraal Mongolië met Xiwanzi als standplaats.

In werkelijkheid dateerde de voordracht van Vranckx van januari 1881. De zaak sleepte zich nog bijna drie jaar voort. Vranckx begreep dat Bax in Mongolië (en door Hamer in Gansu?) niet meer serieus genomen werd door de eindeloze procedures in Rome. Zo moesten de grenzen in de woestijnen, steppen en berggebieden van Mongolië nauwkeurig afgebakend worden. Vragenlijsten moesten worden ingevuld. In 1882 stuurde Bax een protest naar Rome om zich te beklagen over de trage gang van zaken. Op 4 december 1882 liet Vranckx aan Bax weten: "Laten we hopen dat de zaak nu snel opgevolgd wordt. Niet meer dan U kan ik voorspellen of de afscheiding [van de Ordos] de gewenste resultaten zal hebben. Onze intentie is goed geweest en daar gaat het om".[97] Maar eind goed al goed, Leo XIII zette zijn handtekening en alle ellende was vergeten. Met enige trots kon algemeen overste Frans Vranckx op 30 januari 1884 dan ook aan Mongolië laten weten: "Het is niet nodig U te zeggen dat het grote bewijs van vertrouwen in Rome aan onze congregatie gegeven met groot enthousiasme in zowel België als in Holland ontvangen is".[98] Monseigneur Bax was van een grote last verlost. Alfons de Vos kon als bisschop van Abdera beginnen aan het apostolisch vicariaat van West-Mongolië…

Het korte en mislukte vicariaat van Alfons De Vos (1884-1888)

Alfons De Vos

De samenwerking tussen De Vos en overste Vranckx had geen beste start. Vranckx verwoordde het in een brief op 20 juni 1884. "U kondigt mij aan dat het uw bedoeling is om U in Europa te komen laten wijden… Ik verberg niet dat iedereen hier verwonderd is… Men zou denken dat uw aanwezigheid vooral in het begin noodzakelijk zou zijn in Mongolië, om alles op een goede voet te zetten en de moeilijkheden te regelen die zouden kunnen

opduiken".[99] De Vos werd evenwel in Xiwanzi door Bax gewijd, op 18 mei 1884. Toch vertrok hij daarna, samen met Gueluy, naar Europa. In de missieboekjes werd er later een mooi verslag van gemaakt: "Korten tijd daarna moest de nieuwe bisschop naar Europa: allen, die er met hem in aanraking kwamen, bewonderden zijn krachtvol, edelmoedig apostelhert en die aangename eenvoudigheid, welke zijne gesprekken zoo bekoorlijk maakte, en nog meer uitscheen nu hij met de bisschoppelijke weerdigheid bekleed was".[100] Ik ben echter geneigd om het met Vranckx eens te zijn. De Vos wás nodig in de Ordos om de gigantische problemen het hoofd te bieden. Het duurde dan ook niet lang of hij had het vertrouwen van menige collega volledig verloren.

Wie verwoordde het standpunt van de paters in de Ordos beter dan Louis Roofthooft in Klein Brugge, twee jaar na de wijding van De Vos: "Wat de andere missionarissen van de Ordos zullen zeggen of schrijven gaat mij niet aan. Ieder moet spreken en handelen, wat hij in geweten voor God moet zeggen en doen. Wat mij betreft, ik aarzel niet om te zeggen dat, als ik had kunnen voorzien welke stappen Zijne Hoogheid Monseigneur De Vos zou nemen, ik nooit missionaris had willen zijn in zo'n apostolisch vicariaat. Bijgevolg legt mijn naastenliefde mij de plicht op de Algemene Raad van de congregatie [in Scheut] te waarschuwen en onmiddellijk te verzoeken geen enkele missionaris meer naar de Ordos te sturen. Dan zal die in elk geval het verderf ontwijken dat ik voor mijzelf vrees".[101] Roofthooft wees Vranckx en zijn raadgevers in Scheut erop dat hij ze verantwoordelijk stelde als ze het in deze droevige toestand nog waagden jonge missionarissen naar het westen van Mongolië te sturen. En hij ging verder: Karel Van Sante was als eerste missionaris gedeserteerd. Wie zou wanneer volgen? "Wat mijzelf betreft, ondanks mijn genegenheid voor de Ordos-missie, dat wil zeggen voor de talloze nieuwe christenen en nieuw-gelovigen, zal ik alles en iedereen in vrede achter laten en elders een plekje zoeken waar ik zal kunnen werken aan het heil van de zielen en speciaal de mijne. Dat is wat ik in geweten te zeggen heb".[102]

Ferdinand Hamer wist dat het niet goed ging in de Ordos. Zo schreef hij op 4 januari 1886 aan de paters in Ili over de zorgen van Bax. Die 'is bijna altijd ongesteld… Het meeste wat [Bax] niet verkroppen kan is: hij zegt dat de congregatie eene groote crisis heeft door te staan. De één na de ander is zonder vote [wil dus geen eed meer afleggen op voortzetting van zijn bestaan als Scheutist]'.[103] En op 27 april wist hij dat 'de christenen die nu nog te Pingluo zijn, van die soort zijn die christenen zijn zoolang men geeft. Ik geloof dat Mgr. De Vos nu graag van Pingluo in Ningxia zou afzijn'.[104] Kortom De Vos had geldgebrek. Hamer vond echter dat hij, zoals dat heet, zijn eigen broek maar moest ophouden. Hij was wel bereid om Ningxia, dat hij op verzoek aan Van Sante had afgestaan weer terug te nemen, 'maar in onkosten van land of huizen, dat ik daar niets voor vergoed, want wij hebben geen geld'.[105] Bovendien was Hamer verbolgen dat de bisschop problemen maakten met de Lazaristen die allerlei zaken voor Scheut in China behartigden.[106] De Vos had blijkbaar ook problemen met Bax want Hamer vernam 'uit het oosten dat Mgr. Devos naar Peking… is geweest, maar geen der residenties van Mgr. Bax heeft bezocht. Dat is waarschijnlijk om de vrede terug te brengen'.[107]

Alfons De Vos had zich vanaf zijn wijding nadrukkelijk ingezet om financiële steun te verwerven voor zijn missiegebied. Zo stuurde hij op 9 november 1884 een brandbrief naar de Propagation de la Foi. Daarin legde hij uit, hoe moeilijk de missie in de Ordos geweest was, en nog was. "Christenen en nieuwe bekeerlingen hebben voor alle noodzakelijkheden van lichaam en ziel hun toevlucht tot ons genomen en rekenen op ons… Het aantal missionarissen groeit, er komen steeds meer missieposten, allerlei kosten schieten de pan uit. Reiskosten zijn uitzonderlijk hoog in dit land; we moeten grote afstanden overbruggen en de communicatie is moeilijk. Men moet bovendien beesten hebben, caravanen organiseren… De

Chinese kooplui profiteren in moeilijke situaties. Alles is exorbitant duur".[108] De missionarissen hadden primitieve bewoning, de kerken waren een soort schuren met een klein draagbaar altaar. "Wij noemen ze kapellen, onze christenen geven er de fraaie naam 'huis van de goede God' aan. De boeddhistische kloosters zijn echter gebouwd van kostbare stenen en hout".[109] De Vos schreef pagina na pagina, over de kosten van kerkenbouw, van scholen, het in dienst nemen van personeel enzovoort. En nu had hij weer uit Rome opdracht gekregen om een voorbereidend seminarie te bouwen. Hij deed een dringend beroep om extra geld te fourneren.

De vurige brieven van De Vos bereikten niet het noodzakelijke resultaat. Terwijl de missie van Hamer in Gansu geld overhield, stond de missie van de Ordos continu in de rode cijfers. Op 12 januari 1888 rapporteerde de arme De Vos vanuit Sandaohe aan de Sainte-Enfance: "Onze boekhouding laat een enorm deficiet zien. Wij smeken U dus rekening te houden met de verschrikkelijke situatie waarin wij ons bevinden… Ik heb van alles moeten beloven om de moed erin te houden… Wij rekenen op uw edelmoedigheid om de vurigheid van de missionarissen weer tot leven te wekken en de vreugde in hun hart te herstellen zodat ze weer in staat zijn hun werk voort te zetten".[110]

De Vos werd door de grootste ellende getroffen. Er was grote onenigheid onderling bij de paters. Zo vond pater Verellen van de bekeerlingen van pater Bermijn: "Alle uwe zoogezegde kristenen zijn groote schobbejakken & dieven",[111] terecht of niet terecht. Verellen stond al snel bekend als een nieuwe Wtberghe, als een nieuwe Hendriks, een dissident die het missiespel niet naar behoren meespeelde. Op 9 februari 1885 – De Vos verbleef nog in Europa – overleed de jonge missionaris Jan-Baptist van Reusel in Ershisiqingdi aan de Gele Rivier. Nauwelijks twee jaar later kwam wéér een Scheutist in de Ordos om het leven; het was deze keer niet zo maar een pater, het was Heliodoor, de broer van bisschop De Vos zelf! "Allerlei vermoeienissen en vooral de reizen van deze ruwe missie ondermijnden zijn gezondheid, maar zonder ooit te klagen over zijn zwaktes, hoewel hij leed onder reumatische aanvallen die bovendien zijn ledematen verlamden, ging hij door met de zorg voor de missie… Zijn grote project was het opzetten van een weeshuis in de stad Baotou… Half januari, hartje winter, ondernam hij een reis van acht dagen in een kar. Bij terugkomst ontdekte een collega-missionaris, die op 13 mijl afstand woonde, dat Heliodoor De Vos een ander mens geworden was…".[112] Op 13 februari werd de broer van de bisschop levenloos door een Chinese knecht aangetroffen.

In een van zijn laatste brieven aan de Propagation de la Foi verzuchtte De Vos: "De bekeringen zijn moeilijk in China, en onder de rijken bijna onmogelijk… Hier hebben wij de armen die naar ons toekomen. Laten we ze ontvangen en de Heer zal er voor zorgen".[113] Alfons De Vos was een gebroken man. De apostolisch vicaris van de missie van West-Mongolië was in de loop van 1888 tot niets meer in staat. Het was duidelijk dat zijn dagen geteld waren. Op 21 juli overleed hij, 'de glimlach op de lippen, de armen gekruist op de borst en de ogen gericht op de hemel. Gedurende zijn leven had hij teveel gestreden'.[114] "Wat een slag voor de jonge missie van de Ordos", verwoordde Alfons Bermijn de tragische situatie. "Monseigneur was er de eerste apostel, de stichter en de waardige chef. Wij zijn plotseling beroofd van zijn raadgevingen en zijn steun en dat temidden van de meest zware omstandigheden".[115]

De benoeming van Ferdinand Hamer in de Ordos

Ferdinand Hamer was behoorlijk onder de indruk van de consequenties van het plotseling overlijden van De Vos. “Waarlijk de missie van Ordos is de laatste twee jaren wel beproefd. Drie missionarissen hebben het vicariaat verlaten, de apostolisch vicaris en twee missionarissen zijn overleden! En in drie jaren tijd zijn er slechts twee in de plaats gekomen… Hoe ons die tijding overviel kan ik U niet uitdrukken. Wij hebben elk drie H. Missen voor Mgr. De Vos gelezen. Omdat het de eerste apostolisch vicaris is die van onze congregatie sterft en ook om de droevige omstandigheid: zoo een onverwacht sterven, zonder ontvangst der H. Sacramenten. Ook hebben wij op 14 Augustus in eene plegtige pontificale Mis de requiem voor [hem] gedaan”.[116]

Het duurde echter niet lang of Hamer gaf zijn commentaar op de ontwikkelingen. “Non pertinat ad me. Wat gaat U de Ordos aan, zal U mij kunnen zeggen… Maar ik ben de naaste apostolisch vicaris en het ligt mij aan het hart”, liet hij aan Scheut weten.[117] Op 25 november liet hij zijn gedachten de vrije loop. “Mgr. De Vos is door O.L.Heer tot zich geroepen. Wie zijn opvolger zal zijn weet ik niet, maar wie het ook zij, zal het onder zijn bestuur in Ordos beter gaan? Ik geloof dat er nog voor te vreezen is. Want de geest zit er eenmaal in. [Pater] Van Reeth [collega van Hamer in Gansu] is van gedacht dat het eenigst middel zou zijn al de missionarissen van Ordos in andere vicariaten te verplaatsen. En in ruil uit elk vicariaat een paar in Ordos te zetten. Mij dunkt dat het idee zoo slecht niet zou zijn”.[118] Hamer pleitte er dus voor dat alle missionarisen uit de Ordos verwijderd zouden worden en vervangen door buitenstaanders!

Bisschop Hamer met een groep missionarissen van Scheut

vlnr: bovenste rij Van Belle, Van Damme, De Moerloose, Van Reeth, Van Hecke
middelste rij: Deleuse, De Meester
voorste rij: Van Ostade, Hamer, Kissels

Wie zou de opvolger worden van Alfons De Vos? Karel Van Sante (36), pionier van Ningxia en deserteur uit de Ordos werd geen geschikte kandidaat bevonden in Scheut. Ook Jan-

Baptist Steenackers (39), de doortastende stichter van Klein Brugge viel af. Alfons Bermijn (34) had de laatste jaren veel van zich laten horen en werd in 1888 waarnemend apostolisch vicaris. Het bestuur van Scheut koos echter voor een oudere buitenstaander, Ferdinand Hamer, bij het overlijden van De Vos 47 jaar oud. In zekere zin was hij de ideale man voor de job. Hij stond er om bekend dat hij een ware vaderfiguur was, een man die gezag uitstraalde en tegenstellingen wist te overbruggen. Als dat ergens dringend noodzakelijk was, dan gold dat voor de Ordos! Bovendien had hij al een kwart eeuw lang aangetoond dat hij met geld kon omgaan. In Gansu had hij de aanvankelijke schulden omgezet in een overschot. Hamer werd aan Rome voorgedragen en op 15 februari 1889 door Leo XIII benoemd. Op 2 juni las hij het, zoals in hoofdstuk 7 vermeld, in een missieblad.

Hamer realiseerde zich dat hij al twee jaar eerder met die mogelijkheid rekening gehouden had. “Ik overwoog [in juni 1887] die positie en deed het offer aan het Heilig Hart, als het Ave Maria Deo Gratias goed was om Mgr. De Vos met mij te verwisselen, dat ik bereidwillig het offer zou brengen”.[119] De problemen zag hij al voor zich. “De missie van Ordos aannemen! Niet om mee te lagchen: de eenigheid en het onderling vertrouwen onder de missionarissen is er op verre na niet en ronduit gezegd, in oneenigheid is het mij onmogelijk te leven. De christenen zijn op verre na niet gevormeerd; in Klein Brugge zijn [nog] de beste [hebben wij gehoord] en de slechte christenen van Gansu zijn nog [geweldig] bij die van Klein Brugge. Daarbij, nu bij de 50 jaren oud, zal het mij gaan een boom zoo oud te verplanten? Ik zal er nog eene taal bij moeten leeren; het is toch de missie der Mongolen. Het zal passen dat de [bisschop] wat van hun taal verstaat”.[120] Hamer was echter bereid ‘het offer te brengen’.[121]

Orde in de Ordos?

De nieuwe apostolisch vicaris van de Ordos vroeg zich uiteraard af, hoe zijn benoeming in dat gebied zou aankomen. Zelf had hij al een beetje twijfels toen hij nog bezig was om te verwerken dat hij op korte termijn zou gaan vertrekken uit Gansu. “Moet ik veronderstellen dat de Heeren van Ordos wel zoo beleefd zullen zijn om hun nieuwe vicaire apostolique te kunnen inviteren?”.[122] Dat gebeurde echter niet. Toen Hamer vijf weken later tijdens zijn priesterjubileum door iedereen in het zonnetje werd gezet, door de missionarissen, door de christenen, zelfs door de niet-christenen, en met een cadeau door de algemeen overste in België, kwam er geen enkele gelukwens of wat voor erkenning dan ook van de collega’s van West-Mongolië. “Van Ordos is er niemand gekomen, zelfs geen koerier!!!”[123] Blijkbaar waren de toekomstige medewerkers van de apostolisch vicaris niet in een hoerastemming voor al die feestelijkheden en deden ze niet meer dan gelaten afwachten wat hen met de komst van hun nieuwe chef zou overkomen. Wellicht was menige pater wel teleurgesteld dat niet hij maar de Nijmegenaar tot de hoogste positie in de Ordos was geroepen.

Bij zijn vertrek op 29 juli werd bisschop Hamer nog tientallen kilometers begeleid door groepen bekeerlingen en door zijn voormalige mede-missionarissen. Enkelen vonden het zelfs een ereplicht om hem helemaal naar Sandaohe te vergezellen. Maar hoewel hij de nieuwe missie van zijn benoeming en reis op de hoogte had laten brengen, had hij uit de Ordos zelf taal noch teken gehad. Wat zou er in zijn hoofd zijn omgegaan? Désiré Leesens, een van de missionarissen van de Ordos, rapporteerde er kort na aankomst van Hamer aan Scheut over: “Ons totaal afwezig zijn in Gansu schijnt verwondering en eenigermate ontevredenheid gebaard te hebben, evenwel spreekt het voor zelf, dat niemand van ons kon vertrekken alvorens officieel nieuws te hebben: de zaak was te gewichtig”.[124] Men stelde zich

dus formeel op: eerst officiële berichtgeving uit Europa en dan pas laten weten dat men blij was met de komst van de nieuwe man. “Bermijn was Monseigneur onmiddellijk na het officieel ontvangen dezer benoeming te gemoed gesneld”.[125] Hamer rapporteerde koeltjes dat hij Bermijn op 6 augustus ontmoette in een herberg ten zuiden van Ningxia[126], Leesens noemde het evenwel een samenkomst ‘in volle blijdschap’.[127] Bovendien, zo voegde hij eraan toe, “Bermijn, die zich bij zijn vertrek reeds min of meer onpasselijk gevoelde, werd op reis ernstig ziek en zou, op zijn verklaren, absoluut niet tot Liangzhou [in Gansu] geraakt zijn”.[128]

Gelukkig voor de nieuwe bisschop was er te Sandaohe een ontvangst in de stijl die hem zo aansprak: “Door een bode verwittigd snelden een 50 tal ruiters gemonteerd door een 20 tal vlaggen op den 14^{den} dezer Monseigneur te gemoed, de stoet werd gesloten door een priester. Na 30 li’s rijdens [15 kilometer] beklommen wij juist een tamelijk hoogen zandheuvel, als we Monseigneur met zijn gevolg in de verte zagen opdagen. Het was een schoon gezicht, al die ruiters met vlaggen daar in de verte op dien heuveltop te midden der zandwoestijn te zien, zei Monseigneur later. Na den algemeenen groet en voetval [kowtow] stapten de vlagdragers twee aan twee vooruit en langzaam aan bewoog zich de stoet statig vooruit, naar St. Jacques afgaande. Te St. Michiel een half uur van St. Jacques wachtten de in St. Jacques achtergebleven drie priesters Monseigneur af in gewaad en na de gebruikelijke salvo’s [vuurwerk] en muziekuitvoering zette zich de menschenmassa, het kruis voorop, in beweging. De toeloop was groot en wordt geschat op een groote duizend christenen. Alles was te been, groot en klein, oud en jong, om hunnen nieuwen bisschop te verwelkomen en zijn eersten zegen te ontvangen. Hamer emotioneel, maar ook grapjes makend. De menschenmenigte, in feestdosch uitgerust vormde zich langzamerhand tot eene schoone processie, zeer wel gelijkend op onze stichtende dorpsprocessies. Monseigneur zelf ging onder den Hemel. Hij scheen blijkbaar erg aangedaan over hetgeen hij zag, doch overmeesterende allengskens die aandoening en zijne goede humeur deed ons onder de wandeling nog al eens recht hartelijk lachen. De inhaling… diende tevens tot in bezitneming van het vicariaat”.[129]

Blijkbaar was dit wat Hamer nodig had om over zijn aanvankelijke teleurstelling heen te komen. “Thans is Monseigneur thuis, gelijk hij zegt, is zeer opgeruimd en vroolijk en doet ons ik zou haast zeggen als herleven. Inderdaad welk een vreugde, welk een schat is het zulk een man in zijn midden te bezitten… Welk een geluk voor ons allen…, afwezende kinderen die smachten naar ’s vaders komst, die zich eindelijk kunnen schonen gezamenlijk, rond den haard van een goeden vader, zoo groot is onze blijdschap, ons geluk. Ja dan ook zullen we trachten aan onzen geliefden bisschop te geven hetgeen hem toekomt, en kunnen wij hem wellicht niet geven hetgeen hij in Gansu gevonden heeft, dan toch zullen wij ons beste doen van nabij hunne voetstappen in te volgen”.[130]

Aan zijn familie gaf Hamer een kort overzicht van de stand van zaken bij zijn aankomst: “Om u een gedachte van mijn vicariaat te geven, kan ik niets beters zeggen, dan dat het de woestijn van Gobi is, dus aan zand geen gebrek. In die woestijn liggen hier en daar oases die door kanalen uit de Gele rivier (de Hoang-ho loopt midden door het vicariaat) besproeid kunnen worden en daardoor in vruchtbare velden herschapen zijn. Er zijn thans 10 missionarissen: Bermijn, Roofthooft, Lievens, Verellen, De Saegher, Lemmens, Leesens, Stragier, Vertommen en een Chineesch priester Lu. Er zijn vijf districten of centrums van christenen: Sandaohe, Ningtiaoliang [inclusief Klein Brugge], Ningxia, Baotou en Ulan-Börük.

In het district Sandaohe, waar eene schoone residentie, schoon seminarie en weeshuis van de H. Kindsheid is en een heel miserabel kerkje, zijn 7 christenheden: S. Jacques, S. Marie [van Lourdes], S. Michael, S. Hubert, S. Paul, S. Joseph en S. Thomas. Vóór 1874, toen Verlinden en De Vos deze streken begonnen te evangeliseeren, was er nog geen enkel

christen. Thans 15 jaren nog nauwelijks verloopen, zijn er ruim 3.000 christenen. Deze christenen zijn zóó gevormd: wij nemen land van de Mongolen in erfpacht, waarvoor wij jaarlijks eene contributie moeten betalen. Op dit land kunnen wij zooveel volk krijgen als wij kunnen voorthelpen, namelijk arme menschen, door hun een huiske te bouwen, wat gereedschap en zaden voor het eerste jaar te geven; en daar bekeeren zij niet alleen; maar na eenige jaren zijn het welgestelde menschen en goede christenen".[131]

Het grootste probleem van Hamer in deze jaren was zijn sterk verslechterende gezondheid. Al jaren werd hij gekweld door een maagzweer en die moest absoluut verholpen worden. De bisschop was na een kwart eeuw ploeteren werkelijk toe aan wat wij nu een 'sabattical year' noemen. Zijn familie in Nijmegen had enkele jaren eerder geld bijeengebracht om hem voor behandeling naar Nederland over te brengen. Hij voelde zich echter zo verantwoordelijk dat hij zijn vertrek keer op keer uitstelde, met daarbij hoogstwaarschijnlijk ook in gedachten hoe catastrofaal de Europese onderneming van Alfons De Vos in 1884/1885 had uitgepakt. Die fout mocht hij niet maken! Hamer ploeterde dus ook in de Ordos nog door zo lang het maar mogelijk was. De brieven aan zijn algemeen overste laten zien dat hij bergen werk verzette. Hij bracht zijn paters samen in een retraite, hij benoemde Bermijn, Roofthooft en De Saegher tot zijn formele raadslieden, en hij werkte zich helemaal over zijn toeren om inzicht te krijgen in de precaire financiële situatie van het vicariaat: "Vele belastingen nog te betalen. etc. Dat er een mager beestje zal overblijven. Zoodat ik, als ik wat meer op de hoogte zal zijn en met kennis van zaken zal kunnen schrijven, een beroep op de Hollandsche gazetten wel noodzakelijk zal worden".[132] En hij vaardigde tal van maatregelen uit om orde in de chaos te scheppen en acute problemen op te lossen.

Karel Verellen

"Die Heer had nooit geen priester moeten worden, want priestergeest zit er absolute niet in", aldus Hamer over Verellen

Een opvallende maatregel van bestuur kort na zijn aankomst luidde: "In 't vervolg zal niemand meer de biecht van vrouwen mogen hooren zonder separatie".[133] Wijst dat op de problemen met sommige paters in het verleden en nu met Verellen? Was een afscheiding tijdens de biecht van een (afhankelijke) vrouw en een Europese pater zo noodzakelijk? In de brieven van Hamer staan regelmatig bedekte toespelingen op minder fraaie zaken. Zo stelde hij het gedrag van een pater 'sub secreto, onder vier oogen' ter discussie: "U moet zich eene

scène voorstellen die er drie jaren [geleden] voor de deur der vrouwenkerk in Xiyingzi heeft plaats gehad waar zekere [vrouw, zonder afscheiding] biecht deed"... Met zo iemand [Edmond Rubbens] 'verliest de congregatie ipso facto den goeden naam'.[134] Bij Verellen sprak Hamer over diens jongensstreken[135] ('die Heer had nooit geen priester moeten worden, want priestergeest zit er absolute niet in')[136] en bij nog een ander, Edward Vertommen, was duidelijk dat hij 'nog dienstig kon zijn, waar hij hoegenaamd niet met personen van een ander geslacht in aanraking behoeft te komen'.[137] Europese missionarissen waren mannen van vlees en bloed en ze namen een machtige positie in hun christendorpen in.

Hamer was resoluut in het nemen van maatregelen. "Ik heb eene familie afgejaagd voor schandaal… Andere, door [Chinese autoriteiten] gepakt voor paarden stelen etc., kwamen mijn hulp inroepen. Ik zette ze buiten".[138] Hij constateerde dat het de gewoonte was om voor alles en nog wat om geld aan te kloppen. "Wil men op reis gaan, men komt om reisgeld en kleeren. Gaan trouwen, om geld voor de onkosten etc. etc. Waarlijk er is hier wat met het geld om gesprongen. Er zitten in den omtrek heidenen die vroeger christenen zijn geweest,… [die nog] herten en ossen van de kerk hebben, en [veel geld geleend hebben]. Zie het maar te krijgen!"[139]

Ziek als hij was trok bisschop Hamer in het hartje van de barre Mongoolse winter nog eens rond door de hele Ordos, een gebied zo groot als Frankrijk. "Sedert Mei lijd ik aan hevige buikpijn. Geen dag ben ik zonder pijn geweest, maar blijf toch op de been".[140] Hij doopte, hij diende het vormsel en het heilig oliesel toe, in gesprekken met de paters en bekeerlingen trachtte hij inzicht te krijgen in de problematiek van zijn bisdom. "De tournée apostolique in eene missie, die mij geheel vreemd is, absorbeert al mijn tijd. Den ganschen dag komt men mij lastig vallen en… ook zaken heb ik moeten vernemen, die mijn hart innig bedroeven. Dingen die ik in Gansu nooit gehoord heb".[141]

In maart 1890 kwam er een voorlopig einde aan de missieactiviteiten van Ferdinand Hamer. Hij was nu 49 jaar. Op foto's in die tijd lijkt hij op zijn minst enkele tientallen jaren ouder. Biograaf Drüding verwoordde het als volgt: "De welhaast 25 jaren van inspannenden uitputtenden arbeid hadden zijne gezondheid zeer ondermijnd. De maag weigerde bijna elke spijs op te nemen. De geestelijke behoeften der christenen zouden zeker den ijverigen bisschop belet hebben om ooit in het land zelf eenige rust te genieten. Daarom drongen zijne missionarissen er met nadruk op aan, dat hij in zijn geboorteland zijne krachten zou gaan herstellen. Hij onderwierp zich aan hun oordeel en ging, na het verlof van de Propaganda verkregen te hebben, in het voorjaar van 1890 op reis naar Europa, naar het geliefde Nederland…. De tijd van overvaart naar het Westen, 39 lange dagen, was één voortdurend lijden, dat wegens de noodzakelijkheid, om zich bijna van alle voedsel te onthouden, nog smartelijker werd. De apostel droeg alles gaarne voor zijne christenen en was ondanks de kwade vooruitzichten vol blijde hoop op beterschap, wanneer hij slechts de kundige hand van Europeesche artsen en de liefdevolle verpleging van zijne bloedverwanten zou mogen genieten".[142] Ferdinand Hamer had niet Alfons Bermijn, maar Louis Roofthooft als zijn plaatsvervanger in Sandaohe achtergelaten. Zelf kwam hij als een wrak aan in Europa….

Noten

1 archief Scheut, A.II.b.1.1.8.
Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome II B. a correspondance de Théophile Verbist et de ses Compagnons. 1866-1869*, Leuven (nog niet gepubliceerd), 941 e.v.
Théophile Verbist aan Sainte-Enfance in Brussel, 25 november 1866.

2. *Missiën in China en Congo*, nr. 92, september 1896, 316 e.v.
Brief van Achilles Lateur, 19 februari 1896

3 archief Scheut, P.I.a.1.2.2.5.1.
Julien Rochechouart aan Ferdinand Hamer, 12 september 1870.

4 Jozef Spae, *Mandarijn Paul Splingaerd*, Brussel 1986, 48.

5 Het Mongoolse boeddhisme (lamaïsme) was gericht op Tibet. Op vele plaatsen in Mongolië waren kloosters, met soms duizenden monniken.

6 (Frans Vranckx), *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation de Scheutveld*, Brussel 1873, 184
Brief van Alfons De Vos.

7 Archief Sparrendaal, dossier Rutjes
Theodoor Rutjes aan zijn familie, 9 juni 1869.

8 Ibidem, 19 februari 1869.

9 Ibidem, 9 juni 1869.

10 Ibidem.

11 Ibidem.

12 Ibidem.

13 Ibidem.

14 Ibidem, 25 augustus 1870.

15 Ibidem, 12 oktober 1871.

16 Ibidem.

17 Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 56.

18 archief Scheut, F.II.a.1.1.
Frans Vranckx aan Jaak Bax, 13 juli 1874

19 (Frans Vranckx), *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation de Scheutveld. Tome Second*, Brussel 1877, 196 e.v.

20 Ibidem.

21 Ibidem, 200.

22 *Missiën in China en Congo*, nr. 29, juni 1891, 449 e.v.

23 Ibidem.

24 Ibidem.

25 Ibidem.

26 Ibidem.

27 Alexander Clerbaux, *Missiën in China en Congo*, nr. 31, augustus 1891, 481 e.v.

28 Jan-Baptist Steenackers, 'Het apostolisch vicariaat van Zuidwest-Mongolië', *Missiën in China en Congo*, nr. 59, december 1893, 353 e.v.

29 Vranckx, *Voyages*, II, 160.

30 Ibidem, 141.

31 Clerbaux, *Missiën*, nr. 31, 481 e.v.

32 *Katholieke Illustratie*, nr. 40, 17e jaargang, 1883-1884, 313 e.v.

33 Ibidem.

34 Ibidem.

35 Ibidem.

36 *Missiën in China en Congo*, nr. 103, augustus 1897, 494 e.v.
Achilles Lateur aan Scheut, 2 december 1896.

37 Ibidem.

38 Ibidem.

39 Ibidem.

40 Steenackers, *Missiën*, nr. 59, 353 e.v.

41 Leo van den Berg, 'Scheut in China. Theofiel Verbist en zijn plannen', in Koos van der Brugge (red.), *De gewonde kerk van China ook onze zaak*, Oegstgeest 1989, 127

42 archief Scheut, F.II a.1.1
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 10 augustus 1874

43 Jean Charbonnier, *Histoire des chrétiens de Chine*, Parijs 1992, 247

44 Steenackers, Apostolaat, 353 e.v.

45 Ibidem

46 Ibidem

47 Ibidem

48 Ibidem

49 Ibidem

50 Ibidem

51 Ibidem

52 Ibidem

53 Eric van Dael, *Theodoor Rutjes 1844-1896. Een Nederlands missionaris van de Belgische missiecongregatie van Scheut in Chinees Mongolië*, Leuven 1995, 62.

54 Archief Sparrendaal, dossier RutjesTheodoor Rutjes aan zijn ouders, 14 september 1874.

55 Ibidem, 16 november 1876.

56 Jan-Baptist Steenackers, 'Het apostolisch vicariaat van Zuidwest-Mongolië', *Missiën in China en Congo*, nr. 75, april 1895, 33 e.v.

57 Ibidem.

58 Ibidem.

59 Ibidem.

60 Ibidem.

61 Ibidem.

62 Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 60.

63 archief Scheut, F.II.a.1.2.1.
Frans Vranckx aan Jaak Bax, 29 juli 1878.

64 Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 60.

65 archief Scheut, F.II.a.1.1.

Frans Vranckx in vertrouwelijke brief aan Bax, 1873.

[66] archief Scheut, F.II.a.1.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 30 november 1874.

[67] Ibidem, 21 februari 1875.

[68] Remi Verlinden en Alfons De Vos rapporteerden enkele malen over hun bezoek aan het graf van Chinghis Khan in 'Hé-Etjain' ('Pagan-Etjain').

[69] archief Scheut F II a.1.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 28 juni 1875.

[70] Ibidem, 15 november 1875.

[71] Ibidem, 13 mei 1876.

[72]. archief Scheut, F.II.a 1.2.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 25 juni 1878.

[73] Ibidem, Frans Vranckx in vertrouwelijke brief aan Jaak Bax, 19 juli 1878.

[74] Ferdinand de Lesseps (1805-1894), verantwoordelijk voor het graven van het Suezkanaal.

[75] archief Scheut, F II.a.1.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 30 oktober 1876.

[76] Ibidem, 23 april 1877.

[77] De twee missieboeken van Scheut, uitgegeven onder de titel *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation de Scheutveld.*

[78] archief Scheut, F.II.a 1.2.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 26 mei 1879.

[79] Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 61.

[80] archief Scheut, F.II.a 1.2.1.
Frans Vranckx aan Jaak Bax (vertrouwelijk), 6 januari 1880.

[81] *Missiën in China en Congo*, nr. 38, maart 1892, 31.

[82] archief Scheut, F.II.a 1.2.1.
Frans Vranckx aan Jaak Bax (vertrouwelijk), 6 januari 1880.

[83] Ibidem, 26 april 1880.

[84] Ibidem.

[85] Ibidem, 24 mei 1880.

[86] Ibidem.

[87] Ibidem.

[88] Ibidem, 17 augustus 1880.

[89] Ibidem, 21 juni 1880.

[90] Ibidem.

[91] Ibidem, aan Xiwanzi, 6 december 1880.

[92] Ibidem, aan Jaak Bax (vertrouwelijk), 1 maart 1882.

[93] Ibidem, 31 januari 1881.

[94] Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 65.

[95] Ibidem.

[96] Ibidem.

[97] archief Scheut, F.II.a 1.2.1.
Frans Vranckx aan Jaak Bax (vertrouwelijk), 4 december 1882.

[98] Ibidem, aan Xiwanzi, 30 januari 1884.

[99] Ibidem, aan Alfons De Vos, 20 juni 1884.

[100] Alexander Clerbaux, *Missiën in China en Congo*, nr. 2, maart 1889, 23 e.v.

[101] archief Scheut, F.III.a.7, 28 augustus 1886.

[102] Ibidem.

[103] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 24).
Ferdinand Hamer aan Jansen, Steeneman en De Deken, 4 januari 1886.

[104] Ibidem, nr. 25, 27 april 1886.

[105] Ibidem.

[106] Ibidem, nr. 33, aan Jeroom Van Aertselaer, 8 november 1887.

[107] Ibidem, nr. 36, 18 februari 1888.

[108] archief Propagation de la Foi, Lyon, Zuidwest-Mongolie, (E 144).
Alfons De Vos aan Propagation de la Foi, 9 november 1884.

[109] Ibidem.

[110] archief Sainte-Enfance, Zuidwest Mongolië, (C 507).
Alfons De Vos aan Sainte-Enfance, 12 januari 1888.

[111] archief Scheut, F.bis.1 (juiste datum onbekend).

[112] archief Sainte-Enfance, Zuidwest Mongolië, (C 507).
Alfons De Vos aan Sainte-Enfance, 8 maart 1887.

[113] archief Propagation de la Foi, Lyon, Zuidwest-Mongolie, (E 144).
Alfons De Vos aan Propagation de la Foi, 19 augustus 1887.

[114] archief Sainte-Enfance, Zuidwest Mongolië, (C 507).
Alfons Bermijn aan Sainte-Enfance, september 1888.

[115] Ibidem.

[116] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 43).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 1 september 1888.

[117] Ibidem, nr. 44, 22 september 1888.

[118] Ibidem, nr. 46, 25 november 1888.

[119] Ibidem, nr. 52, 7 juni 1889.

[120] Ibidem.

[121] Ibidem.

[122] Ibidem.

[123] Ibidem, nr. 55, 28 juli 1889.

[124] archief Scheut, F.III.a.7.
Désiré Leesens aan Jeroom Van Aertselaer, 23 augustus 1889.

[125] Ibidem.

[126] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 56).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 30 augustus 1889.

[127] archief Scheut, F.III.a.7.
Désiré Leesens aan Jeroom Van Aertselaer, 23 augustus 1889.

[128] Ibidem.

[129] Ibidem.

[130] Ibidem.

[131] *Annalen Kindsheid*, Tilburg 1890, 18 e.v.

Ferdinand Hamer aan zijn familie, 1 september 1889

[132] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 57). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 14 september 1889.

[133] Ibidem.

[134] Ibidem, nr. 111, 10 november 1897.

[135] Ibidem, nr. 108, 8 september 1897.

[136] Ibidem, nr. 107, 14 juni 1897.

[137] archief Scheut, F.III.a.7 Willem Lemmens aan Adolf Van Hecke, 4 maart 1900.

[138] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 58). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 12 oktober 1889.

[139] Ibidem.

[140] Ibidem, nr. 59, 29 november 1889.

[141] Ibidem.

[142] Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschie-denis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript).

9. Missie en macht
Ferdinand Hamer in Europa, mei 1890 - maart 1891

De landelijke collecte heeft plaatsgevonden op de eerste zondag van september… De opbrengst is bestemd om ons de noodzakelijke middelen te verschaffen voor de uitbreiding van ons werkveld… Het eerste vertrek naar de Congo heeft plaatsgevonden.
Van Aertselaer, 3 oktober 1888, rondschrijven aan alle paters van Scheut.

Hamer lijdt veel. Onze Monseigneur is voor ons allen een goede vader en wij allen houden ook veel van hem… Een goede Europeesche dokter zal hem de gezondheid terug schenken. 't Is te hopen, maar ik vrees toch nog meer…
Louis Roofthooft, Sandaohe, 24 februari 1890, aan Van Aertselaer.

U hebt onze congregatie 'een dubbelen kaakslag gegeven'.
Van Aertselaer aan Hamer, 16 januari 1891

Nijmegen's Katholieken staren hem na met droefheid in het hart, maar hun gebed vergezelt hem op zijne reis en smeekt God, den arbeid te zegenen van den doorluchtigen zendeling, die alles opofferde om zielen te winnen voor den Hemel.
De Gelderlander, 12 maart 1891, bij vertrek Hamer.

chronologie

1868		Vranckx en Smorenburg volgen overleden Verbist op als overste in en van de missie
1870		Smorenburg gedwongen om af te treden
1875		Bax wordt bisschop
1878		Hamer wordt bisschop
1880		Van Aertselaer als apostolisch vicaris Ordos gepasseerd door Bax
1887		Van Aertselaer algemeen overste na gedwongen vertrek Vranckx
1888		Scheut begint missie in Leopolds eigen Congo, nieuwe (experimentele) statuten Scheut
1889		Hamer wordt apostolisch vicaris in Ordos na overlijden De Vos
1890	maart	geheime benoeming van Alfons Bermijn als provinciaal Scheut in Ordos
	mei	Hamer thuis in katholiek Nijmegen
	juni	Hamer in Rome
	september	Hamer wijdt nieuwe priesters in Maastricht, onder wie Alfons Hulsbosch
	december	inwijding Kolpinghuis in Nijmegen
1891	januari	aanvaring Hamer met Gueluy en Van Aertselaer
	maart	Hamer en Hulsbosch reizen naar Lourdes en daarna naar China en Mongolië

In hoofdstuk vier is verslag gedaan van de stichting van de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria, op 28 november 1862 door de Belgische kardinaal Sterckx. Artikel één van de statuten luidde: "Het algemene doel van de congregatie is de bekeringen van de ongelovigen, maar het specifieke doel is het prediken van het geloof aan de Chinese volkeren en het heil van de kinderen die er in groten getale worden achtergelaten".[1] Op het moment van de stichting was het nog volstrekt onduidelijk wat er terecht zou komen van de idealen van Théophile Verbist en zijn eerste medebroeders. Ook de verdeling van de taken, en dus van de macht, moest nog worden vastgesteld. Sterckx benoemde Verbist in 1863 tot algemeen overste. De kerkelijke autoriteiten verzochten Verbist bovendien nadrukkelijk om leiding te geven aan de eerste Scheut missie-expeditie naar Mongolië. Bij aankomst in Xiwanzi lagen

alle beslissingen derhalve in één hand, namelijk in die van Théophile Verbist. De algemeen overste stelde Frans Vranckx aan als directeur van het seminarie in Xiwanzi, hij benoemde Alois Van Segvelt tot pastoor van Oost-Mongolië en bepaalde dat Ferdinand Hamer als diens assistent zou gaan opereren.

Taakverdeling en macht in de missie

Deze taakverdeling kwam ineens volstrekt anders te liggen toen Verbist begin 1868 tijdens een reis naar Ferdinand Hamer onverwacht kwam te overlijden. Vranckx en Antoon Smorenburg, in vergadering bijeen, besloten de zaken te verdelen. Overeenkomstig de wensen van de overledene kreeg Smorenburg, met een grote ervaring in China maar nog pas zeer onlangs en met grote twijfels toegelaten tot de congregatie, de leiding over de missie in Mongolië, terwijl Vranckx naar Scheut vertrok om daar de leiding in handen te nemen. Wat zou er moeten gebeuren in geval van verschil van inzicht tussen Vranckx en Smorenburg? Er gebeurde iets anders. Weldra bleek dat de autoriteit van Smorenburg door de andere Scheutisten in Mongolië niet aanvaard werd. Op 27 oktober 1869 liet Smorenburg aan de Lazarist Aymeri weten: “Vorige maand heb ik een uitnodiging of een bevel ontvangen om me voor zaken naar Brussel te begeven. Ik weet er niets van… Onze algemeen overste is het die me roept en in zijn brief verwijst hij naar Rome… In Xiwanzi geef ik mijn volmachten over aan Hamer die tijdens mijn afwezigheid Mongolië als [waarnemend] provicaris zal besturen en tegelijkertijd overste van het missiehuis van Xiwanzi is en procurator van de provincie”.[2] Verhelst stelt het in *Scheut vroeger en nu* wat vriendelijker: ‘Smorenburg werd uitgenodigd voor een rustperiode in Europa, te meer daar [hij] sedert negentien jaar geen persoonlijk contact met zijn familie meer heeft gehad’.[3] Bij terugkeer in Europa werd Smorenburg op zodanige manier gedwongen op te stappen dat hij nog jarenlang in onmin verkeerde met Vranckx. Zo kreeg Smorenburg in een brief uit Scheut te lezen: “U schrijft mij dat U uit heel uw hart gevoelens van affectie aan Mongolië wilt overbrengen en verbinding tot stand brengen met al uw oude medebroeders, uitgezonderd [Remi] Verlinden [!]. Na de trieste verstandhouding waarvan U zowel mondeling als schriftelijk hebt blijk gegeven contra Uw oude medebroeders lijkt het me beter te vergeten dat er betrekkingen tussen U en ons bestaan hebben”.[4] En dus weigerde Vranckx zelfs om de groeten over te brengen. Aartsbisschop Zwijsen (Utrecht) moest later nog persoonlijk ingrijpen om enkele financiële perikelen in deze zaak op te lossen.

Remi Verlinden

Van Aertselaer als jonge missionaris

Frans Vranckx had daarna alle touwtjes in handen, en hij stuurde Jaak Bax naar Mongolië om namens hem de missie ter plekke te bestieren. Vranckx besefte echter dat hij de zaken niet alleen aankon en dat hij hulp nodig had. Bovendien, wat zou er gebeuren als hij ziek werd of kwam te overlijden. Nu Bax de zaken in Mongolië had overgenomen bedacht Vranckx dat Hamer hem wel kon komen helpen in Scheut, maar die wilde 'tegen geen enkele prijs naar Europa terugkeren'[5] en in zijn plaats verliet pater Hagaerts de missie. In de jaren daarna werd eerst Jaak Bax (1875) en daarna Ferdinand Hamer (1878) tot het bisschoppelijke ambt verheven. Dat was een belangrijke erkenning voor de missie van Scheut, maar het betekende tevens dat er veel meer autoriteit en dus ook macht in Azië belandde. Toen in 1880 de knoop moest worden doorgehakt, wie in Rome voor de post van eerste apostolisch vicaris in West-Mongolië zou worden voorgedragen, werd de wens van Vranckx om Jeroom Van Aertselaer te benoemen niet door Bax gehonoreerd. In plaats van Van Aertselaer ging Alfons De Vos als bisschop resideren in Sandaohe in de Ordos. Vranckx besefte beter dan Bax dat De Vos onvoldoende capaciteiten had om in het wilde westen van Mongolië effectief op te treden als leider van een tiental individualisten, die in de oases in de Gobi-woestijn en langs de Gele Rivier op grote afstanden van elkaar opereerden. In vele gevallen moesten ze reizen van meer dan een week maken om elkaar te ontmoeten. Dat gaf een heel apart karakter aan dat missiegebied. Bovendien lag Sandaohe in een uithoek van het vicariaat, ver weg van het Scheut-centrum Xiwanzi, de hoofdstad Peking en de Chinese oostkust, waar Europese troepen gelegerd waren.

In de missie vond men dat er veranderingen moesten komen in de statuten, die immers gemaakt waren op een moment dat er nog geen pater van Scheut in het onbekende missieveld geweest was. Buiten aanwezigheid van algemeen overste Vranckx kwamen afgevaardigden uit de vier missiegebieden in 1883 bij elkaar, en wel in Pingluo in het uiterste westen: Bax, Hamer, Bermijn, De Deken, De Vos, Jansen, Steenackers en Van Sante. Volgens Verhelst had de samenkomst een hiërarchisch karakter waarbij bisschop Bax en bisschop Hamer hun invloed sterk deden gelden. Besloten werd om grote veranderingen aan te brengen. Zo zou het algemeen bestuur in Scheut niet alleen meer bestaan uit een algemeen overste maar ook uit een econoom en twee assistenten met duidelijk omschreven bevoegdheden. De autoriteit van Vranckx werd dus aan banden gelegd. Ook werd gesproken over een betere opleiding voor toekomstige missionarissen en over een dubbele functie voor de bisschoppen: die van vertegenwoordiger van Rome (apostolisch vicaris) en van Scheut (provinciaal). Alfons De Vos, de nieuwe topman in de Ordos, en Albert Gueluy, assistent van Hamer in Gansu, werden naar Scheut gestuurd om Vranckx formeel te 'adviseren'.[6]

Frans Vranckx was heel lang algemeen overste in België, van 1868 tot 1886. Misschien verloor hij daardoor in de loop der jaren wel het contact met de realiteit van de missie in China. Alle communicatie verliep immers per brief, het duurde op zijn minst vele maanden voor een eventueel antwoord te verwachten was. In een korte biografie door de Scheutist Albert Raskin worden ook 'bepaalde schaduwzijden'[7] aan de orde gesteld. Vranckx stond niet bekend als een inspirator, hij deed niet altijd mee aan 'geestelijke oefeningen'.[8] Hij was meer gesteld op contacten buitenshuis en het heikele punt: 'hij hield van een goed glas wijn'.[9] Petrus Lin had in 1866 tijdens de eerste brouwerij-activiteiten in Xiwanzi al geconstateerd dat 'Vranckx zes tot zeven flessen [bier] per dag drinkt, alsof het water is' en als we Ferdinand Hamer moeten geloven was Alfons De Vos zich bij aankomst in Scheut (in 1884) een ongeluk geschrokken: "Mgr. Vranckx? Zooals Mgr. De Vos mij… zelfs zeide geheel inert, met alle energie er uit. Alles zit in de flesch".[10] Volgens Raskin 'groeide er gaandeweg ontevredenheid in de missie, waar de confraters mede ingevolge gebrekkige communicatie te eenzijdig waren ingelicht... Wat minder goed ging was te wijten aan de inertie van de

Superior… De tijd was gekomen om het roer uit handen te geven. Zijn bestuur had… wat te lang geduurd'.[11] Kardinaal Simeoni, prefect van de Propaganda Fide, gaf na een bezoek van De Vos en Gueluy aan Rome, op 25 november 1884 opdracht aan Van Aertselaer om uit de Ordos terug te komen naar België en benoemde hem tot 'algemeen assistent'[12] van Scheut. De Kerk in Rome had het vertrouwen in het 'oude' Scheut verloren en zette de missie-congregatie naar eigen hand.

Kort na aankomst van Van Aertselaer in Brussel 'nam Vranckx zijn ontslag en werd het bestuur van Scheut voorlopig waargenomen door de aartsbisschop van Mechelen, mgr. Goossens'.[13] Op zijn verzoek reisden Van Aertselaer en Gueluy weer terug naar Mongolië en belegden in het voorjaar van 1887 in Ershisanhao (bij Xiyingzi) een algemene vergadering. De vier apostolische vicarissen, Bax, Hamer, De Vos en Rutjes, werden bij deze belangrijke gelegenheid nadrukkelijk niet uitgenodigd. Het enige dat Hamer kon doen om de vergadering te beïnvloeden was een brief schrijven en dat deed hij dan ook. Een van zijn belangrijkste adviezen ging over de plaats waar de algemeen overste zich moest ophouden "Van Aertselaer heeft gevraagd of het niet beter is dat [deze] in de missie verblijft. Scheut ligt buiten alle vicariaten. Als de overste in de missie resideert, kan hij aan één missie speciaal gehecht zijn. In Scheut zal hij *boven* alle apostolische vicarissen staan, in de missie zal hij *onder* één apostolisch vicaris staan. Bovendien moet de congregatie een chef hebben die zowel voor buitenstaanders als voor ons zichtbaar is. In Brabant zullen er weldra drie missiehuizen zijn. Dat zal vanzelfsprekend concurrentie geven".[14] De mening van Hamer was duidelijk: de nieuwe overste moest Scheut als vestiging hebben.

Op de algemene vergadering maakte men eerst afspraken over nieuwe statuten. Vertegenwoordigers van de Ordos waren toen nog niet gearriveerd. Op 17 juni verschenen alsnog drie paters uit de missie van West-Mongolië, maar alleen Alfons Bermijn werd in die vergadering geaccepteerd.[15] Jeroom Van Aertselaer werd nu voorgedragen en gekozen als algemeen overste.[16] In de congregatie van Scheut was een nieuwe generatie aan de macht gekomen.

Jeroom Van Aertselaer, algemeen overste en tweede stichter van Scheut

Na zijn benoeming vertrok de nieuwe algemeen overste naar Scheut om van daaruit enerzijds de besluiten van de bijeenkomst in Ershisanhao (1887) uit te voeren, en anderzijds om de missie een nieuw elan te geven. Hedendaagse Scheutisten noemen Van Aertselaer hun tweede stichter, en terecht. De nieuwe topman was een gewiekst bestuurder. Hij stuurde zijn voorstellen voor nieuwe statuten afzonderlijk naar alle paters in de missie, die aan hun hoogste baas, aan wie zij gehoorzaamheid verschuldigd waren, mochten antwoorden of zij het met zijn ideeën eens waren. Veel kritiek kwam er dus niet uit de gelederen van de 'gewone' missionarissen. Bovendien had Van Aertselaer nog een stok achter de deur: de vota moesten hernieuwd worden! Uit de correspondentie van de paters in de Ordos bleek dat enkelen er niet gerust op waren of zij wel in Azië mochten blijven. Zo schreef de Limburger Willem Lemmens op 27 maart 1890: "Tot nu toe weet ik niet of ik tot de Congregatie behoor of niet".[17] Om de zaken naar zijn hand te zetten opende de nieuwe algemeen overste zelfs de brieven die de paters aan elkaar schreven. Hamer was verontwaardigd: "Hoe mij zulks zwaar op het hart viel, kan ik U niet schrijven. Zelfs brieven aan vicaires apostoliques worden niet gerespecteerd! Ik weet dat bij de Franciscanen, bij de andere ordes zal waarschijnlijk dezelfde regel zijn, de guardiaan het regt heeft brieven te openen. Is echter de Pater waaraan de brief geadresseerd is: 'biechtvader', dan worden die brieven nooit geopend. En U!

Superieur! opent brieven aan een vicaire Apostolique geadresseerd! Zeer Eerw. Heer. Vergeef mij de uitdrukking, mais c'est indigne!"[18] Omdat Hamer het niet eens was met de gang van zaken van de nieuwe statuten, verlengde hij zijn geloften aan Scheut niet. Als bisschop dacht hij zich dat te kunnen permitteren. Hoe het ook zij, het nieuwe bestuur in België, bereikte op 26 september 1888 overeenstemming met het Vaticaan voor 'constituties ad experimentum'. Tien jaar later, in 1898 dus, zouden die definitief worden vastgesteld.[19]

Logo van Scheut: cor unum anima una - één hart één ziel

Als er één punt in de nieuwe constituties was waar bisschop Hamer absoluut tegen stemde, dan was het wel de scheiding van de macht tussen apostolisch vicaris en provinciaal van de congregatie. Dat was geen nieuw standpunt. In zijn brief aan de bijeenkomst in Ershisanhao schreef hij: "Toen ik in 1869 in de Zwarte Wateren zat kwam [overste] Smorenburg me vragen om te functioneren als provicaris ad interim, omdat hij voor een jaar naar Europa moest. Ik moest in Xiwanzi resideren, maar Meyer zou overste van het huis zijn. Ik antwoordde dat hij dan Meyer maar moest benoemen tot provicaris, want ik geloofde niet dat het mogelijk was om het altijd eens te zijn en de provicaris moest nu eenmaal meester zijn".[20] In Gansu ging bovendien alles toch naar wens. Hamer was tegelijk apostolisch vicaris en provinciaal. "Ik heb twee raadslieden, gekozen door de medebroeders. Twee keer per jaar komen we formeel bij elkaar. Alle medebroeders zijn tevreden. Vrede en eendracht heersen onder ons. Ik verzoek U om deze eendracht niet in gevaar te brengen!"[21] De mening van Hamer (en die van Bax) werd genegeerd. Op 19 januari 1890 legde Alfons Bermijn voor eeuwig zijn geloften af op de nieuwe constituties, hetgeen Hamer, zoals gezegd, verzuimde. Op 9 maart werd Bermijn door de Raad van Scheut benoemd tot provinciaal naast de bisschop. Die beslissing werd voorlopig overigens nog niet ten uitvoer gebracht.[22] Evenmin werd Ferdinand Hamer toen hij een jaar lang in Europa was van het besluit op de hoogte gebracht, een wat vreemde gang van zaken. Schrok Van Aertselaer terug voor de consequenties van zijn eigen beslissing? Was hij bang om de prelaat recht in zijn gezicht te zeggen welk besluit hij en zijn raadslieden in Scheut genomen hadden? De consequenties van deze nalatigheid zouden groot zijn….

Een laatste belangrijk punt in de vergadering van Ershisanhao betrof een nieuwe uitbreiding van het missiegebied. De Belgische koning was bijzonder gesteld op de positieve ontwikkelingen binnen een echte Belgische missie. Zowel Verbist in de jaren zestig als Vranckx in de jaren zeventig konden op zijn warme belangstelling rekenen. Al voor Leopold II eind 1865 op de Belgische troon kwam spande hij zich in om zijn toekomstige onderdanen te interesseren voor de geweldige economische mogelijkheden in het Verre Oosten. België was

bovendien misschien wel te klein om zelfstandig te kunnen voortbestaan, het Belgische staatsgebied was nog lang niet 'vol', om dat nu zo beladen woord eens in die tijd te gebruiken. Of 'saturiert', zoals Bismarck zich placht uit te drukken. Henk Wesseling weet de gretigheid van de jonge Leopold II prachtig onder woorden te brengen: Hij 'uitte zijn gedachten zo openlijk dat ze in hun onbeschaamdheid iets ontwapenends hebben. Zijn correspondenten werden overvallen met suggesties en aansporingen, met vragen en verzoeken. "Zijn de Filippijnen te koop?" vroeg hij aan een Spaanse penvriend. "Zoudt U niet eens een expeditie organiseren in China?" schreef hij aan koningin Victoria, daarbij en passant Belgische troepen aanbiedend. Zijn denktrant leek meer op die van een boekanier of maffialeider dan van een koning. Zo schreef hij in 1859: "In Japan zijn er ongelooflijke rijkdommen. De schatkist is immens en slecht bewaakt'".[23] De Belgen hoorden hun toekomstige koning gelaten aan. In de jaren tachtig zette Leopold II met behulp van zijn vriend Stanley een eigen project op, een persoonlijke staat in de Congo. En daarbij vroeg hij Scheut om hulp. Van Aertselaer stelde de zaak in Mongolië aan de orde. Hamer was mordicus tegen.

"Ik geloof dat de zaak al besloten is. Van Aertselaer heeft het overal al verteld… Gueluy schrijft het in zijn brief van 5 november 1886…. Waarom goede en ijverige missionarissen sturen… Om een patriottische zaak te dienen?... Als [Rome] de Congo accepteert begrijp ik niet hoe onze congregatie dat moet doen. Want ik heb de statuten voor de missie in de Congo in de kranten gelezen en ik heb bevonden dat ze volledig verschillen van de onze… De Congo is een werk van de regering, men moet er aldoor de priesters aan leveren, die de regering vraagt en onze huidige vicariaten zullen eronder lijden".[24] De mening van de Nederlandse bisschop vond echter geen gehoor. Op duizend kilometer afstand van Gansu werd onder leiding van Van Aertselaer en Gueluy besloten om de Congo-missie te accepteren.

Een ander belangrijk besluit was het uitgeven van een eigen maandelijks te verschijnen missietijdschrift van Scheut, *Missiën in China en Congo*, in twee talen nog wel, Vlaams (Nederlands) en Frans. Daar leek iedereen blij mee te zijn. Alle apostolische vicariaten zouden een of meer vaste correspondenten leveren. Vanaf 1889 werden de brieven en artikelen van de paters niet alleen maar gepubliceerd in de *Annalen* van de Sainte-Enfance, de *Annalen* van de Propagation de la Foi, de *Missions Catholiques* of de *Katholieke Illustratie*, maar ook in de eigen *Missiën*. Ongetwijfeld zullen talrijke eerdere inzendingen door de redacties van de algemene bladen geweigerd zijn. De missie van Scheut kon nu zijn eigen belangen najagen, binnen een concurrerende missiemarkt zijn eigen campagnes voeren om het imago uit te dragen, geld te verwerven en jonge (aankomende) priesters te bewegen om toe te treden tot het leger van katholieke strijders in de wereld. Bijna iedereen schreef wel eens een artikel, met als frappante uitzonderingen de apostolisch vicarissen Hamer en Bax. Van hun hand was er nooit enige kopij! Een van de meest actieve auteurs was de toekomstige Ordos-provinciaal Alfons Bermijn.

Van Aertselaer zat als een soort spin in zijn web in Scheut. Zijn missiegebied was verdeeld tussen China en de Congo en hij hoefde zich niet meer de les te laten lezen door de apostolisch vicarissen in Mongolië, die hem een paar jaar eerder niet hadden willen steunen in zijn benoeming als apostolisch vicaris in de Ordos. In een rondschrijfbrief aan alle Scheutisten, op 14 juni 1888, de eerste uit een lange reeks, vermeldde hij trots: "Het vertrek voor de Congo is beslist. Vier missionarissen uit het diocees van Doornik zullen er heen gaan, Gueluy, Cambier, Huberland en De Backer, de laatste twee zijn tot ons gekomen van het Afrikaans seminarie van Leuven".[25] Scheut kreeg er zomaar twee nieuwe leden bij, en daarmee hield het niet op. "De pauselijke brief die het vicariaat van de Congo opricht en ons de evangelisatie ervan toevertrouwt is aangekomen. Hij zal binnenkort gepubliceerd worden

en onze bisschoppen hebben beloofd om bij die gelegenheid ons werk nog eens gezamenlijk aan te bevelen. Met dat doel voor ogen heb ik een bezoek gebracht aan Luik, Namen en Brugge, en ik heb kunnen constateren dat deze bisschoppen grote sympathie voor ons hebben. De bisschop van Brugge heeft me verteld dat twee van zijn priesters gevraagd hebben om naar de Congo te mogen vertrekken… De aartsbisschop van Mechelen heb ik meer dan eens ontmoet. U kent zijn toewijding aan onze congregatie… Zijne Hoogheid zal zondagmorgen in onze kapel de schoolkinderen komen vormen”.[26] Door de missie in de Congo was Van Aertselaer erin geslaagd Scheut én zichzelf een ‘upgrading’ te bezorgen. In een volgend rondschrijven werden alle paters in Azië ervan op de hoogte gebracht dat er op de eerste zondag van september 1888 een landelijke collecte was georganiseerd door de bisschoppen van België. “U hebt de brief van de bisschoppen gelezen. De tekst geeft helder genoeg aan dat de opbrengst bestemd is om ons de noodzakelijke middelen te verschaffen voor de uitbreiding van ons werkveld”.[27] Van de ontwikkelingen in de Ordos werd nauwelijks meer melding gemaakt. Het tijdperk waarin het succes van de missie van Scheut grotendeels bepaald werd in het wilde westen van Mongolië was voorbij….

Ferdinand Hamer arriveert in Nederland

Alfons Lievens

Ferdinand Hamer vertrok in februari 1890 vanuit de Ordos naar Europa. Een kwart eeuw had hij geleefd in het binnenland, het achterland van China. Wat zou hem te wachten staan in het Europa dat hij in 1865 naar hij dacht voorgoed verlaten had? Om te beginnen moest hij zijn vaderland levend zien te bereiken. Alfons Lievens, een missionaris in West-Mongolië, was uitermate bezorgd. “Toen wij in… Sandaohe op de retraite vergaderd waren zegde Monseigneur Hamer ons dat hij met [Pinksteren 1891] terug zou zijn. Niemand gaf op dat gezegde eenig antwoord omdat iedereen overtuigd was dat [hij] zich zelven illusien maakte en dat wij heel waarschijnlijk onze beminden bisschop nooit meer zouden terug zien. [Hamer] immers leed soms gansche dagen schromelijke pijnen en was deerlijk vervallen, zoodat al de confraters dachten dat de reis naar Europa doodelijk zou zijn, en iedereen verwacht zich met angst welhaast een droevig nieuws te zullen vernemen. Nogthans, als wij van onzen kant ook goed ons best doen, dan ben ik overtuigd, ja zelfs ben ik er absoluut zeker van, dat de goede God ons die zware beproeving zal sparen. Daarom had ik aanstonds na het vertrek van ZDH aan onzen provicaris [Roofthooft] en aan [raadslid] De Saegher geschreven om te verzoeken dat zij… aan al de confraters zouden voorstellen van gezamentlijk tegen den feest van Onbevlekte Ontvangenis eene novene van Missen en triduum van vasten te doen ter eere van O.L.V. van Lourdes om de genezing van

Monseigneur te bekomen. Men zou ook de christenen tot dat einde kunnen laten biechten en communie hebben, en men zou [Hamer] verwittigen van 't geen wij voor zijne behoudenis doen en verzoeken zelf tegen dien tijd naar Lourdes te gaan om de novene meê te doen en zijne genezing van onze goede moeder af te smeeken".[28]

De paters in Mongolië waren er dus voor bevreesd dat Hamer de reis niet zou overleven, maar met gebed tot Maria van Lourdes hoopten zij hem toch te kunnen redden. Lievens had overigens maar een beperkte fiducie in die hulp. Enkele maanden na het vertrek van de bisschop immers stuurde hij een rappport aan zijn algemeen overste. In een PS liet hij weten: "Ik schrijf met deze gelegenheid eenen brief aan Mgr Hamer. Daar ik zijne adresse niet weet, verzoek ik U het adresse te completeren, of den brief, als Mgr binnenkort te Scheut zou verwacht worden, zelf af te geven. Zou het par impossible gebeuren, quod Deus avertat, dat de gezondheidsstaat van Mgr hem niet meer toelaat dezen brief te lezen, dan zult gij zoo goed zijn hem zelf persoonlijk te verbranden of hem mij terug te sturen".[29] Lievens zag de zaken te somber in, Hamer zou de lange reis overleven. Op 26 februari 1890 vertrok hij per muilezel uit Sandaohe. Na overleg met Bax in Xiwanzi[30] reisde hij door naar Tianjin en Shanghai waar hij twaalf dagen moest wachten op verbinding.[31] Vanuit Marseille meldde hij zijn aankomst per telegram aan zijn familie[32] en reisde snel door. Op 17 mei maakte hij een uiterste belangrijke tussenstop in Parijs: namelijk om overleg te plegen over extra financiële steun voor zijn missiegebied. Bij de Sainte-Enfance was de directeur-generaal echter afwezig. Daarom nam hij nog diezelfde dag de trein, eerst naar Scheut[33] en vervolgens naar Adrianus Godschalk in Den Bosch, de hoofdstad van het bisdom waar Nijmegen onder ressorteerde. Van zijn collega-bisschop kreeg hij toestemming om in heel Nederland als volwaardig bisschop op te treden.[34]

In Nijmegen was intussen een commissie opgericht om de thuiskomst van de Chinese prelaat van de nodige luister te voorzien. In de katholieke pers, *De Gelderlander*, werd zijn komst op Pinkstermaandag vooruit met allerlei berichtjes aangekondigd. Ook werden briefjes van sneldrukkerij Langendam rondgedeeld, zoals op 24 mei: "Beleefdelijk wordt U hierbij uitgenoodigd aanst. Maandag, den 26sten dezer, van af 's namiddags 5 uur en den geheelen volgenden dag te willen vlaggen, ter eere van Z.D.H. Mgr. F. Hamer, die alsdan voor de eerste maal als Bisschop, en als Missionaris na een afwezigheid van 25 jaren, hier in de stad zal vertoeven".[35] In een ander briefje werd zelfs voorgeschreven welke kleding de notabelen geacht werden te dragen: 'Zwart met hoogen hoed, witte das en dito handschoenen'.[36] Kortom, niets werd aan het toeval overgelaten.

Met zo'n organisatie was succes verzekerd en *tout* Nijmegen kon dan ook op 28 mei in de krant lezen: "Een hartelijke ontvangst was het, die Z.D.H. Mgr. F. Hamer, bisschop van Trémithé, apostolisch missionaris van Gansu gistermiddag ten deel viel. Bij aankomst van den trein te 5.35 door de familie ontvangen, werd Z.D.H. naar de wachtkamer 1e klasse van het station geleid, alwaar de HoogEerw. Heer Deken H. Evers Mgr. het welkom toeriep. In eene kernachtige toespraak begroette Z.H.Ew. Mgr. Hamer namens de Geestelijkheid, vertegenwoordigd door de Z.Ew. Pastoors der parochiën en andere E.W. Heeren; namens het Gemeentebestuur, vertegenwoordigd door de elite der Burgerij, o.a. door drie Katholieke Wethouders, raadsleden enz.; namens de verschillende Katholieke corporatien der stad, elk dezer vertegenwoordigd door twee harer leden. Treffend bracht de H.E. Spreker in het midden hoe, toen drie eeuwen geleden een Apostel, de gelukzalige Petrus Canisius uit Duitschland een bezoek bracht aan zijne geboortestad, de grootste vreugde alom heerschte; zoo ook thans, nu een ander zoon van Nijmegen, en na het beste van zijn leven besteed te hebben aan de uitbreiding des geloofs, wederom zijne vaderstad betreedt als bisschop in

Gods Kerk. Daarom riep Z.H.E. Mgr. nogmaals van harte welkom en verzocht eerbiedig den zegen".[37]

Hamer, zo meldde de krant, wenste geen eerbetoon voor zich zelf, maar alleen een hulde aan zijn kerkelijke waardigheid. En daarna ging hij in een met fraaie zwarte paarden bespannen rijtuig, gevolgd door nog vijf rijtuigen met familie, geestelijken en notabelen, onder het luiden van de klokken in de Nijmeegse parochiekerken door de Molenstraat, 'langs de woning zijner kinderjaren',[38] naar de pastorie van de Sint Ignatiuskerk die 'omstuwd door eene ontzaggelijke volksmenigte, welke in een herhaald "Lang zal Hij leven!" hare blijdschap lucht gaf'.[39] In een *Te Deum* werd 'aan den Heer eer en dank gebracht voor de blijde gebeurtenis'.[40]Ferdinand Hamer werd nu afgehaald door een 'stoet van geestelijken',[41] waaronder zijn twee broers Jacob en Jan, en trok in bij zijn familie in de Broerstraat.

Het grote Hamerfestijn was nog niet afgelopen. De verslaggever van *De Gelderlander* zag die Pinkstermaandag een 'ondoordringbare menschenmassa'[42] in een 'opgewekte, feestelijke stemming'.[43] De politie 'handhaafde met de meeste tact de orde'.[44] 's Avonds om half negen trok er vanaf de Korenbeurs een optocht naar de Broerstraat, 'die door een eerbiedwekkenden ernst en eenvoudige praal uitmuntte, en opgeluisterd werd door vaandels, ballons en fakkels, en was samengesteld als volgt:

1. Fakkeldragers en eene afdeeling politie.
2. Het muziekcorps van den Heer van Aken, voorafgegaan door drie Chineesche waaiers.
3. Het zouavenbroederschap 'Fidei et virtuti'.
4. Heeren genoodigden.
5. Het wapen van Mgr. Hamer.
6. Rijtuig met de drie katholieke wethouders en den president der feestcommissie als vertegenwoordigers onzer gemeente, het officieele Nijmegen.
7. Rijtuig met de Heeren F.T.J.H. Dobbelmann, I. Holthaus en Dr. J.P.St. Berends, representeerende het politieke Nijmegen. Beide rijtuigen werden geëscorteerd door de feestcommissie.
8. Genoodigde deputatiën als Kerken- en armbestuur, St. Vincentius Vereeniging, Kiesvereeniging Recht voor Allen, Commissie der St. Josephschool, Broederschap der H. Familie, Canisius-congregatie, Broederschap van den H. Augustinus, Kath. Gezellenvereeniging, vertegenwoordigd door de afdeling Bazenvereeniging , 'Fidei et Virtuti', de leden der Gezellenvereniging'.[45]

In een toespraak binnen wees N. van Heukelum, president van de commissie, erop dat tijdens de zeer lange afwezigheid van Mgr. misschien veel veranderd mocht zijn in de stad, 'niet de gehechtheid en trouw aan het voorvaderlijk geloof, hetgeen niet alleen ongeschonden bleef bewaard, maar ook vrijmoedig en onbeschroomd werd beleden'.[46] Het katholieke Nijmegen had intussen al heel wat bereikt! "Werd in den eminenten heer Dobbelmann het district Nijmegen eervol afgevaardigd in 's Lands vergaderzaal, het stedelijke en politiek Katholiek Nijmegen vond zijne strijders in den wakkeren, onvermoeiden Berends en den milden Holthaus, het geloovige Katholieke Nijmegen in de talrijke afgevaardigden der verschillende Katholieke vereenigingen, en allen beoogen één doel: het terrein van het oude geloof te behouden en uit te breiden, ieder in zijn kring".[47] Van Heukelum had tenslotte een wens voor de toekomst, 'dat Mgr. na zijn dood als een tweede Canisius bij het Hemelsch Hof de voorspoed zijner vaderstad mocht bepleiten'.[48]

Deze 'treffende en goed gekozen woorden verwekten onder de omstanders eene ongemeene geestdrift, die zich uitte in een "Lang leve Monseigneur", oversloeg naar buiten, de duizenden begeesterde en als stormachtige echo weerklonk langs de straten en langs de heuvelen onzer stad'.[49] Na de elite van Nijmegen bedankt te hebben 'trad Mgr. naar buiten,

dankte het vergaderde volk voor de hem betoonde eer en wees er op, hoe hij zich, niettegenstaande hij voor 25 jaar zijne geboorteplaats verliet, nog met hart en ziel Nijmegenaar gevoelde. Hij sprak de hoop uit, dat de ovatie hem gebracht, eene uiting mocht zijn van het aloude Katholieke geloof, waarvan hij hoopte, dat het altijd met denzelfden gloed in de harten der Nijmegenaren mocht blijven voortleven. En toen Mgr. eindigde met den wensch "Leve Nijmegen", toen ging de geestdrift tot vervoering over: een herhaald "Lang zal hij leven" van het volk antwoordde op dien uitroep en de krachtige tonen van het Staforkest sloten zich daarbij aan'.[50]

Ferdinand Hamer was in een volstrekt ander Nijmegen beland dan waaruit hij in 1865 vertrokken was. In 1876 was een begin gemaakt met de sloop van de Nijmeegse vesting-wallen, waardoor het economisch leven nieuwe impulsen kreeg. Zo breidde de werkgelegen-heid in de bouwsector zich uit van 439 in 1875 tot 1169 arbeidsplaatsen in 1889. Nieuwe industrieën waagden een kans. Er kwamen rijwiel-, electro-technische, schoen-, zeep-, papier- en margarinefabriekjes. De beroepsbevolking in de nijverheidssector groeide in die tijd met tachtig procent. De wegen en verbindingen met de omgeving werden verbeterd. De gemeente nam de voorziening van gas, water en electriciteit ter hand. In 1886 kwam er een electrische centrale. In de twintig jaar vanaf 1880, was er sprake van een ware bevolkings-explosie: het aantal inwoners van de gemeente Nijmegen groeide met maar liefst zestig procent, voornamelijk het gevolg van immigratie.

B.Bymholt

Later dan in Arnhem begonnen de Nijmeegse werklieden zich te manifesteren. Het 'rode spook' was voor het eerst in 1888 opgedoken. 1890 was toevallig een belangrijk jaar. In maart zagen de plaatselijke socialisten zich versterkt door de komst van B. Bymholt, onderwijzer uit Veendam en de anarchistische richting toegedaan. Op Hemelvaartsdag, nog geen twee weken voor de thuiskomst van Hamer, besloten enkelen van hen tot heroprichting van de Nijmeegse afdeling van de 'revolutionaire' Sociaal Democratische Bond (SDB). Met ingang van 1890, zo schrijft Peter Maas in zijn Nijmeegse dissertatie,[51] werd Gelderland krachtig bewerkt door de socialistische propaganda.

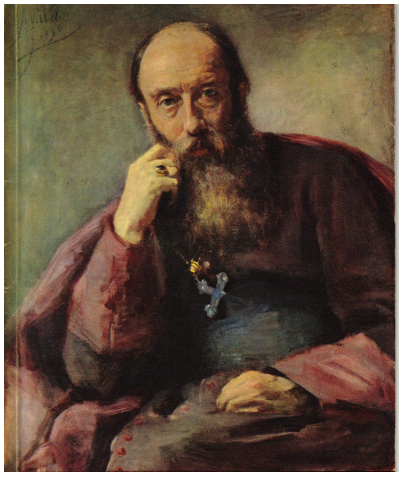
Het was dus zaak voor de katholieke elite, die zich niet alleen moest zien te weren tegen de protestantse regenten, maar juist ook tegen de roden, alle kansen aan te grijpen om de eigen belangen te verdedigen en zo mogelijk verder te verbreiden. Volgens Peter Maas slaagden de katholieken daar goed in. Terwijl het percentage katholieken op landelijk niveau langzaam terugliep van 40 naar 35 procent, was er in Nijmegen juist sprake van groei. Nijmegen was actief met het sturen van zouaven om voor de paus in Rome te vechten, Nijmegen was actief in het opzetten van allerlei katholieke verenigingen in de ruimste zin van het woord, Nijmegen had sinds 1848 zijn katholieke krant, *De Gelderlander*, Nijmegen had zijn eigen katholieke vertegenwoordiger in het parlement, Nijmegen had zelfs zijn eigen levende missiebisschop: Ferdinand Hamer. Zijn thuiskomst was vanzelfsprekend inzet van de strijd om de macht in de stad Nijmegen. Het is dan ook geen toeval dat 'iedereen' werd ingezet om op deze tweede Pinksterdag een grote 'happening' te maken voor de doodzieke Mongoolse prelaat, of hij wilde of niet.

Bisschop Hamer aan de slag vanuit Nijmegen

De gezondheid van Ferdinand Hamer werd nu bewaakt door dokter Jan Berends, geboren in 1818 en een van de grote voorvechters van het oude geloof. Berends werd om zijn ijveren voor de katholieke emancipatie wel de 'Nijmeegse Le Sage ten Broek'[52]genoemd. Samen met S.P. Langendam schreef hij *De Gelderlander* vol in een ultramontaans strijdvolle taal. Zo fel ging het er in de redactionele kolommen aan toe dat, aldus Peter Maas, 'enkele abonnees blijkbaar niet betrapt wilden worden op de lezing ervan en het blad aan de achterdeur heimelijk lieten bezorgen'.[53]

Over de gezondheid van Ferdinand Hamer werden verschillende berichten verspreid. Op 17 juni meldde de krant dat Hamer 'in Europa is teruggekomen om zijne gezondheid te herstellen'.[54] Enkele weken eerder konden de lezers bij Hamers thuiskomst een andere mening lezen: "Was dat nu Mgr. Hamer, dien men zich had voorgesteld als een arbeider, moe gewerkt in den wijngaard des Heeren? Mgr. is nog jong; zijn geheele voorkomen getuigt dit, een volle baard omvat het gelaat, waaruit energie spreekt, en dat tegelijk sympathie en eerbied wekt. Ook de stem klonk krachtig bij de kerkelijke gebeden en den zegen, waarmeede Mgr. in zijn bisschoppelijk ornaat de plechtigheid besloot".[55] Drüding meldde: "Onder de behandeling van den bevrienden arts Dr. J. Berends maakte de gezondheid van den hoogen patient zoo snelle vorderingen, dat hij reeds midden juni zijn voorgenomen reis [naar Rome] kon aanvaarden".[56] In de eeuwige stad besprak Hamer 'de zaken zijner missie met den prefekt van de Propaganda en met den H. Vader zelf. De tegemoetkoming, die hij van alle zijden ondervond, stelde hem in staat zijne zaken spoedig af te maken. Geschenken, door den H. Vader [Leo XIII] aan zijne bloedverwanten gegeven, toonen ons aan, hoe aangenaam aan den vader der christenheid dit bezoek van den bisschop was, die de Chineezen als een vader vereerden'.[57]

In Rome poseerde Hamer bovendien voor de jonge katholieke Antoon van Welie. De schilder, afkomstig uit Afferden bij Nijmegen, begon zijn schilderij in Italië, maar toen hij Hamer later in Nijmegen opnieuw ontmoette vond hij hem zo veranderd, dat hij zich genoodzaakt voelde helemaal opnieuw te beginnen.[58] Ook dat wijst erop dat de behandeling niet zo snel resultaten opleverde als gesuggereerd werd.

Ferdinand Hamer, geschilderd door Antoon van Welie

Hoe ziek of gezond de bisschop ook geweest mag zijn, hij werd van alle kanten aan het werk gezet in het rooms-katholieke deel van Nederland en België. Wat moet het een genoegen voor hem geweest zijn, na alle tegenwerking in Gansu, na alle ellende en conflicten in de

Ordos, om in de beschaafde Europese wereld overal gevraagd en toegejuicht te worden. Na zijn jarenlang primitieve reizen door het Mongoolse en Chinese land, kon hij bovendien gebruik maken van moderne stoomtreinen die precies op tijd reden. “Ik moet… in Leuven eenige Heeren van mijne congregatie de H. Wijdingen toedienen. Als ik dan ’s achternamiddags om 4.55 van Leuven vertrek ben ik om 5.56 te Berlaer”.[59] Dit soort zinnen waren volstrekt ondenkbaar in zijn Aziatische correspondentie. Daar werden reisplannen uitgedrukt in uren, dagen, weken, soms zelfs maanden.

Alleen zijn reis naar Rome kostte wat meer tijd. Zo schreef hij op 27 juni naar Scheut: “Mijne reis naar de Eeuwige stad is allervoorspoedigst geweest. Vrijdag avond om 5 ½ kwam ik te Milaan en om 6 uren vertrok ik reeds via Florence naar Rome waar ik zaterdag morgen om 7 ½ reeds aankwam. Dus de gehele reis van Brussel naar Rome in 37 uren”.[60] Als een echte boekhouder hield Hamer dit soort zaken allemaal precies bij. In Rome werd nog eens helder wat er in Europa allemaal gebeurd was. “Het valt mij op dat Rome zoo verbazend veranderd is sedert 25 jaren. Ik herken mij bijna nergens meer”.[61] Tijdens zijn verblijf kreeg Hamer weer hoop op de toekomst van de katholieke kerk in het hart van het nieuwe Italië: “Verleden woensdag heeft het er aardig toegegaan in de gemeenteraad van Rome. De raadsheeren waren het moei de gaspilatie van geld en namen allen hun ontslag. Men zei, als Menotti Garibaldi sprak, zou hij geapplaudiseerd worden. Hij sprak en werd uitgesloten. Eén wees erop: zulke affaires en face du vatican! Een stem van de tribune riep: onder het Vaticaan hadden wij te eten. Zoo moet het maar gaan, of liever zoo moet ’t beginnen”.[62] Met andere woorden: Hamer hoopte op het herstel van de pauselijke staat.

Langzamerhand, zo lijkt het als je de talloze briefjes en krantenberichtjes leest, kwam Ferdinand Hamer een beetje op orde in de zomer en het najaar van 1890. Vanuit Nijmegen en soms ook vanuit Scheut bezocht hij zijn eigen familieleden en de familie van zijn medemissionarissen, droeg hij in allerlei kerken in Nijmegen en elders, tot zelfs in huiskapellen van familieleden toe, al dan niet pontificaal de mis en het lof op, verrichte hij priesterwijdingen, zegende hij altaarstenen in, droeg hij het allerheiligste in processies, zegende hij nieuwe scholen in, doopte hij zijn eigen nichtje Truusje, diende het sacrament van het vormsel toe, enzovoort enzovoort.

De katholieke pers volgde hem op de voet bij zijn deelname aan het eucharistisch congres in Antwerpen, zijn bezoek aan zijn oude seminarie in Culemborg, zijn wijding tot priester van twaalf jonge mannen bij de Jezuïeten op de Tongersestraat in Maastricht, en een bezoek aan een van zijn broers in Ammerzoden.

Een hoogtepunt lijkt de opening van het Kolpinghuis, van de Sint Jozefs-gezellen, de katholieke jonge arbeiders in Nijmegen. Niemand minder dan Hubert van Nispen tot Sevenaer, de centraal-praeses van de gezellen, was ervoor uit Amsterdam overgekomen. “Onder daverend applaus betrad hij het spreekgestoelte om de vereeniging geluk te wenschen met de voltooiing van het schoone gebouw dier nuttige instelling, èn voor den werkman zelve èn voor de maatschappij”.[63] Van Nispen maakte uiteraard van de gelegenheid gebruik om zijn vereniging nog eens goed te profileren. Hij erkende dat ‘de strijd om het bestaan voor den werkman steeds grooter’[64] werd, ook ‘in geestelijken zin, wijl de mindere eerbied voor God en godsdienst en de verderfelijke theorieën der materialisten ook tot den werkmansstand zijn doorgedrongen, daar een geest van ontevredenheid hebben gebracht, die het geluk van den werkman en van zijn huisgezin verwoest’.[65] Maar geen nood: “Als een lichtpunt in dezen donkeren toestand staat daar de katholieke gezellenvereeniging, die heerlijke stichting van Kolping”.[66] In ‘schoone woorden’[67] schetste hij het ‘nut van de instelling, hoe door het bevorderen van den waren godsdienstzin, door ontspanning en vermaak, door onderwijs en

het aankweeken van den kunstzin… het waarachtig geluk van den werkman wordt bevorderd, kapitaal en arbeid samenwerken om één schoon geheel te vormen, en de maatschappelijke orde, die door opruiingen van socialisten en revolutiemannen verbroken scheen, wordt hersteld'.[68]

Eregast bij deze zeer druk bezochte bijeenkomst was evenwel niet Van Nispen maar Ferdinand Hamer. "Na de plechtige zegening kwam Mgr. Hamer, omringd door eene groote priesterschaar, de eereplaats innemen".[69] President Hoctin verwelkomde de bisschop, die het barre winterweer had getrotseerd om 'door zijne tegenwoordigheid opnieuw'[70] te bewijzen 'dat zijn hart warm klopte voor den Nijmeegschen werkman'.[71]

Hamer noch Van Nispen tot Sevenaer konden bevroeden wat er ruim een eeuw later van het Kolpinghuis zou zijn geworden. In 2005 presenteert het gebouw zich als een 'modern zalen-, vergader- en congrescentrum met ruimten voor alle soorten bijeenkomsten…Als het aan het Kolpinghuis ligt wordt uw bruiloftsfeest de mooiste dag van uw leven. En verlaat u daarbij maar rustig op onze ervaring en routine… Wij nemen met u het programma door, en binnen uw budget. Alleen het trouwen, dat moet u zelf doen'.[72] Over de rol van de katholieke kerk wordt met geen woord meer gesproken. Zo kan men nu in de krant lezen over de 'enorme afsluitende Roze Megaparty in het Kolpinghuis in Nijmegen. Dan wordt het Roze Meifeest afgesloten'.[73] De meimaand heeft in het Kolpinghuis dus afgedaan als de maand van Maria! En op de site van zijn tattoostudio meldt 'Sjon' dat hij in 2003 grote prijzen gewonnen heeft met zijn oriental en maori-style, onder meer een eerste prijs tijdens 'Tattoo Sunday in de Kolping Nijmegen'.[74] Yes, the times they are a-changing…

Concurrentie in de missie en de 'dubbele kaakslag' van 1 januari 1891

Tijdens die laatste koude dagen van 1890 werd Ferdinand Hamer door de vertegenwoordigers van de katholieke kerk van alle kanten in het zonnetje gezet. Dat zal hem ongetwijfeld in een vrolijke stemming gebracht hebben. Maar de bisschop wist dat het afscheid niet ver weg was, zijn aanwezigheid in de missie was dringend noodzakelijk. En niet alleen zijn aanwezigheid, ook die van tal van jonge, nieuwe missionarissen die bereid waren hun beste krachten te geven aan de verbreiding van het katholicisme. Dat bleek niet zo eenvoudig. De missie van Scheut was bij verre na niet meer de enige actieve missie-organisatie in onze streken. In zijn proefschrift *Missie-actie in Nederland* (1945) somt de Scheutist Andreas van den Eerenbeemt alle nieuwe organisaties op. Buitenlandse missiecongregaties waren uit hun eigen land verdreven en vestigden zich in het open Nederland.

Pater Van den Eerenbeemt keek er in 1945 heel positief op terug. "Nieuwe missieijver verheugde zich, wanneer in het buitenland nieuwe missiecongregaties werden gesticht, het bood gastvrijheid ook aan buitenlandse religieuzen, die uit eigen vaderland verdreven, hier een vrij en veilig verblijf zochten. Zo werd de grote Duitse missie-onderneming, de congregatie van Steyl, in Nederland gesticht, in het jaar 1875. De pers zorgde ervoor, dat aan deze nieuwe stichting bekendheid gegeven werd".[75] En hij ging juichend verder: "In 1880 komen in ons land de Heren Lazaristen, die een klein-seminarie oprichten te Wernhoutsburg. In hetzelfde jaar, eveneens de Missionarissen van het H. Hart, die, uit Frankrijk verjaagd, voorlopig 'Huize Gerra' bewonen te Haaren, tot ze zich definitief vestigen te Tilburg. Grote invloed zullen zij uitoefenen door hun Klein Liefdewerk van het Allerheiligst Hart van Jesus… In 1889 verschijnen de Montfortanen en de Priesters van het H. Hart".[76]

Uitvoerig berichtte hij over de effectieve marketing in Nederland van de Witte Paters. De Fransen deden met succes een beroep op de voormalige Nederlandse zouaven om hun militaire optreden in Afrika voort te zetten, nu niet om voor de paus te vechten maar om zieltjes te winnen. In Maastricht werd in augustus 1887 een missiehuis opgericht. In 1888 kwam kardinaal Lavigerie, aartsbisschop van Algiers, in eigen persoon naar de zuidelijke hoofdstad. En in 1889 schreef hij aan bisschop Godschalk van Den Bosch: "Ik heb… dikwijls herhaald het woord van de H. Franciscus Xaverius, toen hij aan den H. Ignatius uwe landgenoten vroeg, wier geloof, edelmoedigheid en standvastigheid hij zozeer waardeerde… Reeds hebben wij kunnen oordelen… hoe uw land, zowel onder de vrouwen als onder de mannen, vruchtbaar is aan heilige en moedige zielen".[77]

Het meest succesvol in het werven in Nederland in de periode voor 1900 was echter de congregatie van Mill Hill. Maar liefst 67 jonge missionarissen haalde Herbert Vaughan uit de Nederlandse 'priestermarkt'.[78] "Als de Nederlandse katholieken father J. Aelen helpen bij de stichting van het studiehuis te Roosendaal in 1890, dan kan men reeds zeggen, dat Mill Hill tot een Engels-Nederlandse congregatie is uitgegroeid",[79] rapporteerde Van den Eerenbeemt. Bovendien namen ook de 'Nederlandse provincies der Franciscanen, Carmelieten, Capucijnen, Kruisheren, Passionisten en Norbertijnen missiegebieden aan en zonden regelmatig missionarissen uit'.[80]

In dit klimaat moesten Hamer en de andere Scheutisten hun nieuwe missionarissen zien te verwerven. Waarom zou een jongeman nu juist voor deze Belgische missie kiezen? Bovendien had Scheut er een nieuw werkveld bij, de Congo, die in België tot nieuwe prioriteit was bestempeld. Tijdens zijn talrijke reizen, naar Rome en dwars door België en Nederland, was Ferdinand Hamer in elk geval uiterst actief in het werven van nieuwe priesters voor de Ordos, en de andere missiegebieden van Scheut. Vanuit Rome attendeerde hij Van Aertselaer op de Bredase priesterstudent Derickx,[81] vanuit Nijmegen meldde hij: "Gister is er een onderpastoor bij mij geweest, Mr Teye, een priester uit 't aartsdiocees Utrecht, 27 jaren oud. Die verlangt in de congregatie te komen. Hij zal U schrijven".[82] Toen er na een aantal maanden nog geen resultaten waren werd Hamer echter moedeloos en zelfs opstandig. "Overal vraagt men mij met hoevele confraters ik zal vertrekken, en men is verwonderd dat ik zulks nog niet met zekerheid kan zeggen. Ook dunkt mij dat het en in Europa en overal … onderweg een zeer nadeelig effect zal maken, als men mij alleen ziet vertrekken. De tijd wordt kort".[83] Zowel aan de Propaganda Fide in Rome als aan Scheut vroeg hij om in elk geval de in Scheut verblijvende routinier Steenackers met hem mee te laten vertrekken naar Mongolië.

Hamer ging zich steeds meer afzetten tegen de nieuwe aanpak van Scheut. Was het beleid van Van Aertselaer en Gueluy er niet de oorzaak van dat sommigen de congregatie de rug hadden toegekeerd en naar de concurrentie overliepen? "Sedert mijne terugkomst… heb ik dikwijls in zeer moeyelijke posities gezeten. Overal waar ik kom, en geweest ben, in Tilburg, 's Bosch, Nijmegen etc. interpelleert de clergé mij over Scheut. Dat [de studenten] Vullings en Clarenbeek de congregatie verlaten hebben heeft overal een zeer kwaden indruk gemaakt. In 's Bosch zei een onderpastoor van de Cathedrale, oud professor van 't klein seminarie: 'Ik heb beiden in mijne klas gehad, ken ze goed, aan Clarenbeek vooral verliest Scheut een excellent sujet'. Mij dunkt dus als men een systeem moet doorvoeren met zulke offers, dat het duur gekocht is".[84] Vertrouwelijk vroeg hij aan Van Aertselaer: "Entre nous, bij mij is al eens de gedachte opgekomen, zou Gueluy wel de man zijn om in Leuven[85] aan het hoofd te staan? Zelfs heb ik gemerkt, ofschoon ik slechts eenige oogenblikken in Leuven ben geweest, dat er tijdens Clerbaux een veel opgeruimder geest in Leuven heerschte dan onder Gueluy".[86]

Gueluy - Hamer - Van Aertselaer

Op 1 januari 1891 kwam de grote uitbarsting. Enkele dagen na het grote feest bij de opening van het Kolpinghuis in Nijmegen bracht Hamer nieuwjaar door in het seminarie van Scheut in Leuven. Het was de bedoeling dat hij vijf weken later zou terugkeren naar China en er was door Van Aertselaer nog steeds geen enkele pater toegewezen om met hem mee te gaan. Hamer zal daarom ongetwijfeld van plan zijn geweest om eens stevig van gedachten te wisselen met zijn algemeen overste. Die was echter niet aanwezig, hij liet zich vervangen door Gueluy, over wiens beleid Hamer nu juist zo ontevreden was. Als we afgaan op de zelf gemaakte kopie van de brief die Van Aertselaer op 16 januari aan Hamer schreef (het origineel is verloren gegaan) was de algemeen overste blij dat hij er op 1 januari niet geweest was. Zou hij de ontmoeting juist hebben willen vermijden, omdat hij wist wat hem bij de komst van Hamer te wachten stond?

Hamer, zo vond de algemeen overste, had de ‘erkentelijke welkomstwoorden en gelukwenschen’[87] van Gueluy op ‘ongehoorde om niet te zeggen schandelijke manier’[88] beantwoord. Bovendien had hij het beleid van de rector van Leuven, Gueluy dus, in het openbaar afgekeurd. “Voor zooveel ik vernomen heb werd de overheid der Congregatie en Scheut in ’t bijzonder in Uwe aanspraak [toespraak] aan de studenten gelaakt en beknibbeld. Hartelijk dank Mgr. voor de schoone nieuwjaarswenschen, maar U zal toch begrijpen, dat ik het daarbij niet laten mag. Als U reden denkt te hebben om over ’t een of ’t ander misnoegd te zijn, dan lag het voor de hand den uitleg vragen, aan wie die geven kan”.[89] Van Aertselaer draaide er geen doekjes om: “Staat het bestuur der Congregatie U niet aan, Monseigneur,… ons beider overheid is Rome, waar gij uwe grieven kunt bekend maken… Niemand van ons houdt ervan om aan het hoofd der congregatie te staan, op den minsten wenk van Rome zijn wij bereid ons ambt neer te leggen. Maar zoo lang wij onze plicht doen past het aan geen lid der congregatie ons bij studenten trachten hatelijk te maken, op twist en tweedracht te stoken, en ons aldus tot aftreden te dwingen”.[90] Niet alle woorden in de kopie van de brief zijn even leesbaar, je zou bijna zeggen: begrijpelijk en maar goed ook! Hoe dan ook, Van Aertselaer ging nog enkele pagina’s voort met zijn heftige betoog en hij schreef onder meer: “En na dus dien **dubbelen kaakslag**[91] gegeven te hebben, na openlijk het vertrek der leden uit onzer Congregatie te hebben aangemoedigd,[92] komt U ons verzoeken Scheut van zijne priesters [Steenackers e.a.] te berooven, om nu eenen missionaris mee te zenden!!! Overigens wij

menen vernomen te hebben, dat U zich direkt tot Rome gewend heeft… wij zullen dus het besluit van hoogerhand nu maar afwachten”.[93]

Jan-Baptist Steenackers kreeg geen toestemming om met Hamer naar Mongolië te vertrekken; misschien was het wel een prestigezaak voor Van Aertselaer om dat te verhinderen. Met veel moeite lukte het de apostolisch vicaris om ten minste één jongeman als compagnon tijdens zijn tweede reis naar de Ordos mee te krijgen. Het was de 25-jarige Alfons Hulsbosch, uit het Belgische Londerzeel, die op 9 september 1890 door Hamer in Maastricht gewijd was. Overigens zal Van Aertselaer heel goed begrepen hebben hoe belangrijk het was voor een missiebisschop om tijdens zijn reis vergezeld te worden door ‘gewone’ missionarissen. Toen hij in 1898 zélf opnieuw naar de missie vertrok, nu als apostolisch vicaris van Midden-Mongolië na het overlijden van Jaak Bax, liet hij zich vergezellen door de paters De Boeck, Abbeloos, De Grijse, Gijsen, Plovier, Van Dorpe, Zijlmans, Van Dijck, Meyer, Delhaye, Haezebrouck, Heyns, Van Eygen, Van Obbergen, Vervloessen, Bermijn, Stragier, Bekaert, Jaspers, Lauwers, Vereenooghe, Vileyn, De Peuter, Scheirs, Van den Bemt en Weijs. De groep Van Aertselaer die vanuit Marseille zou gaan vertrekken bestond dus uit maar liefst zeven-en-twintig missionarissen, ‘een talrijke karavaan’, zoals het missieblad van Scheut in elk geval trots aankondigde.[94]

De Scheutist Nic. Schneiders schreef in zijn Hamer-hagiografie dat Monseigneur nu ‘aanstalten maakte om naar zijn dierbaar Mongolië terug te keeren. Zijn familieleden en vrienden drongen er op aan, den ouden dag in ’t vaderland te slijten te midden der zijnen, doch daarvan wilde de moedige bisschop niet hooren. “De missionaris, evenals de trouwe strijder, sterft op het veld van eer” was het antwoord’.[95]Ik kan me voorstellen dat Ferdinand Hamer, ontmoedigd door de houding van Van Aertselaer, daar wellicht volstrekt anders over dacht. Mijn vermoeden wordt nog versterkt door een notitie van missionaris Jan Braam, die de bisschop zes jaar lang in de Ordos goed heeft gekend. Bij het uitkomen van het boek van Schneiders zette hij een aantal kanttekeningen op papier. Over de betreffende pasage schreef hij: “Ik heb iets heel anders gehoord. Er is me verteld dat Mgr. gaarne in Nijmegen gebleven zou zijn, maar dat zijn broer Gerard overtuigd was, dat hij niet mocht blijven maar terug moest gaan. Mr. Gerard wist hem daarvan te overtuigen”.[96] Graag of niet, Ferdinand ging terug naar de Ordos. Maar niet helemaal van harte.

Hamer werft voor de missie

Al in zijn jaren als bisschop in Gansu werd Ferdinand Hamer actief in het benaderen van weldoeners en vooral weldoensters in de thuislanden België en Nederland. Al eerder heb ik melding gemaakt van de studiebeurzen, waar hij zich samen met Anton van de Laar voor inspande. Een andere correspondent was Louise De Mortier, sinds 1879 president van de Sainte Enfance in België. In zijn eerste dagen als bisschop introduceerde hij zich bij haar: “U zult zich waarschijnlijk nog wel die jonge priester herinneren die in 1865 wijlen Verbist soms begeleidde als hij bij U op bezoek kwam. Het is deze die U vandaag enige woorden schrijft. Ik heb altijd de beste herinnering aan mademoiselle De Mortier, zij heeft een groot aandeel in mijn gebeden… Het zal U genoegen doen te vernemen dat mijn zus directeur van de Sainte-Enfance in Nijmegen is”.[97] Aan De Mortier, die als vertegenwoordigster van de Sainte-Enfance via de herverdeling in Parijs, zorgde voor het broodnodige missiegeld, vroeg Hamer vooral om cadeaus in natura, zoals priesterkleding en versiering van kerkjes. Kort voor zijn terugkomst naar Europa legde hij haar nog eens uit hoe arm de missionarissen wel waren. Hij

bedankte haar voor de mooie ornamenten, maar, zo stelde hij eerlijk: “Een bedelaar is nooit tevreden. Hoe meer men geeft, hoe meer hij vraagt”.[98]

Tijdens zijn verblijf in Europa liet Hamer zich overal zien bij de vaste Scheut-weldoensters. Voor zo’n rijke, vaak oudere ongetrouwde mademoiselle of weduwe was het een bijzondere eer om een missiebisschop thuis te logeren te krijgen. In haar huiskapel droeg de prelaat dan zelfs de mis op. Een nicht in Antwerpen nodigde de bisschop bij een bezoek aan de stad uit, maar deze was reeds geboekt door mademoiselle Schobbens.[99] Bij een volgende reis schreef hij: “Gelieve juffr. Schobbens niet te gaan derangeeren, daar ik dezen keer niet bij haar ga logeeren”.[100]

Vanuit Nijmegen benaderde Hamer ook zelf de Nederlandse pers. Zo konden de lezers van de *Maasbode* op 11 november 1890 lezen: “Z.D.H. Mgr. F.H. Hamer, bisschop van Tremithe, apostolisch vicaris van Z.W. Mongolië, vereert ons met een schrijven, waarin hij ons verzoekt een beroep te doen op de liefdadigheid onzer lezers ten behoeve van zijn zeer uitgestrekt en zeer arm diocees. Tot herstel zijner gezondheid in mei ll. in zijne geboorteplaats aangekomen, is hij voornemens in Februari a.s. naar Mongolië terug te keeren, om met nieuwe kracht aan de bekeering te gaan arbeiden van de millioenen heidenen, tusschen welke de christenen verspreid leven. In heel zijn vicariaat bevindt zich ééne kerk, welke van steen is opgetrokken; alle overige zijn leemen hutten met ruiten van… papier. Hieruit laat zich reeds afleiden, hoe ontzettend groot de behoefte van dat vicariaat is. Wij bevelen deze missie gaarne in de liefdadigheid onzer lezers aan en willen ons belasten met de ontvangst der giften, tenzij men die rechtstreeks aan Mgr. Hamer te Nijmegen zou willen toezenden”.

Hamer richtte zijn pijlen ook op de grote missie-organisaties zelf. Uitgeput als hij was tijdens zijn reis naar Europa kon hij het toch niet nalaten om in Parijs uit te stappen en zich zonder afspraak aan te dienen in de Rue du Bac, bij de Sainte-Enfance. Mgr. Demimuid, president van de organisatie, bevond zich op dat moment echter in Portugal en kon hem dus niet ontvangen. Na terugkeer uit Rome nam Hamer weer contact op met de H. Kindsheid. Hij had vernomen dat er een toezegging van 13.000 francs gedaan was. Daar was hij wel dankbaar voor, maar het was bij lange na niet genoeg. “Ik heb U in alle eenvoud per brief uitgelegd, hoe alleen al het onderhoud van de kinderen in de weeshuizen om 10.000 francs per jaar vraagt. Dan resten ons nog 2 à 3.000 francs voor dopers, medicijnen en andere kosten. En de schuld van 30.000 francs die ik U gemeld heb… zal voor ons een zware last zijn… Mag ik nogmaals Uw aandacht vragen voor de Gobi-woestijn en U vragen of het in uw macht is ons een gedeelte van de schuld over te maken… Onze moed zal een nieuw élan krijgen”.[101] Hamer luisterde talloze optochten en andere festiviteiten in Nederland van de Heilige Kindsheid bij, maar in het Franse hoofdkwartier ving hij bot. “Zoals U weet heeft de herverdeling van de Sainte-Enfance maar een keer per jaar plaats, in de maand mei”.[102] De volgende bijeenkomst van de Raad in Parijs, zo liet Demimuid weten, was dus in mei 1891. Op 28 februari 1891 nam Hamer opnieuw contact op met de organisatie in Parijs. Op 17 maart zou hij tijdens zijn reis naar Mongolië Parijs aandoen en hij vroeg om een onderhoud. Hij wees nog eens op de grote nood in zijn vicariaat, op de schulden en op de alarmerende brieven die hij zojuist van zijn mede-missionarissen had gekregen. Het bezoek, dat ditmaal wel een gesprek opleverde, maakte evenwel geen bijzondere indruk. In het archief van de Sainte-Enfance in Rome vond ik het gedrukte visitekaartje: † Ferd. H. Hamer, vicaire apostolique de la Mongolie sud-ouest, Scheut. Met potlood was erbij geschreven: “visite 17 mars, demande augmentation” (‘vraagt verhoging’).[103]

Familie Jurgens,
uiterst links de latere bisschop, derde van links Josina, vierde van recht Jan Jurgens

Meer succes in de werving van fondsen had de bisschop met zijn eigen bedelacties. Een collecte in de stad Nijmegen bracht 2410 gulden op.[104] Bijzonder hartelijk lijken de contacten die hij legde met de familie Jurgens in het Brabantse Oss. Dat was van groot belang, niet het minst omdat de uiterst katholieke familie in korte tijd zeer veel geld verdiend had. Antoon Jurgens[105] handelde van oudsher in roomboter. Tijdens de Frans-Pruisische oorlog van 1870-1871 ondekte de Franse scheikundige Mège-Mouriès een methode om een 'Ersatz', margarine, te fabriceren. Jan Jurgens, zoon van Antoon,[106] kocht in 1871 het patent van de Fransman en legde hiermee de basis voor een wereldconcern. In binnen- en buitenland bouwde de familie Jurgens margarinefabrieken. Ongetwijfeld zal menige geestelijke hebben aangeklopt om een gift, en zo bleek, men was bereid om de missie in China te steunen. Ook Ferdinand Hamer profiteerde van de goedgeefsheid van met name stadgenote mevrouw Josina Jurgens-Jansen. Zij schonk hem het geld voor een studiebeurs in Gansu en bij zijn thuiskomst was zij zelfs bereid om in Nijmegen bij de doop van twee nichtjes van de bisschop als meter op te treden.[107] Op 25 november 1890 liet Hamer aan zijn algemeen overste weten dat de familie Jurgens verlangde dat hij de kerstdagen in Oss zou doorbrengen. Bij zijn logeerpartij werd hij uitvoerig in de watten gelegd. Het belangrijkste resultaat was een aanzienlijke som gelds die het mogelijk maakte dat hij bij terugkomst in China zijn grote droom kon verwezenlijken: de bouw van een echte kathedraal. Bij het afscheid had Jan Jurgens tevens nadrukkelijk uitgesproken: "Als gij in benarde omstandigheden zit, schrijft gerust, ge kunt op ons rekenen".[108] Aan een bedelaar, zoals Ferdinand Hamer zichzelf noemde, waren deze woorden wel besteed. In Oss zou nog menig poststuk uit Mongolië arriveren…

Reis naar Lourdes en Mongolië

In zijn rondschrijfbrief aan alle Scheutisten van 18 februari 1891 wijdde Jeroom van Aertselaer enkele woorden aan de missie in de Ordos. “Monseigneur Hamer heeft aangedrongen om een reisgezel te hebben. Omdat we hem geen andere konden geven hebben we onze dierbare Alfons Hulsbosch in de steek moeten laten”.[109] Dat had nogal wat voeten in de aarde zo op het allerlaatste moment, en daarom, zo meldde Van Aertselaer, had de bisschop zijn reis met een maand uitgesteld. In *De Gelderlander* is goed te lezen hoe Ferdinand afscheid nam van Nijmegen. Op 4 februari werd een campagne door de vier parochiekerken afgesloten om zoveel mogelijk geld voor de missie te geven. Hamer zelf sloot de ‘Heilige Missie’[110] af door in de Sint Augustinus-kerk een pontificaal lof te celebreren. De krant schetste een beeld van de sfeer waarin de giften bij de ‘herders der verschillende parochiën’[111] gebracht werden: “De godsdienstige ijver, waarmede dag aan dag en vooral des avonds de kerken als werden bestormd, en de stichting die daar onder de menigte heerschte, doen een rijken oogst vermoeden”.[112]

Op 11 maart vertrok Hamer uit zijn geboortestad. ’s Morgens droeg hij samen met zijn twee broers nog de mis op in de Ignatiuskerk in de Molenstraat en tegen twaalven was katholiek Nijmegen onder leiding van deken Evers bijeengekomen in de wachtkamer van het station. In zijn toespraak hield de hoogste geestelijke leider van de stad er rekening mee dat dit wel eens de laatste keer zou kunnen zijn dat men de bisschop in leven zou meemaken. “Dubbel hard valt thans het scheiden, maar de gedachte dat de aarde ons geen blijvende woonplaats is, dat wij elkander in den Hemel hopen weer te zien, strekt ons tot troost en wekt ons op tot dank aan God voor het vele goede, door zijn dienaar nog te verrichten onder de heidenen”.[113] Evers had nog een goede boodschap voor de missiebisschop. Hij las voor uit een brief van de bisschop van Den Bosch, waarin deze toestemming gaf dat er jaarlijks een buitengewone collecte door de Heilige Kindsheid gehouden mocht worden, waarbij het geld niet ‘eerst’ naar Parijs ging, maar meteen naar de Ordos gestuurd zou worden.

In zijn dankwoord ‘uitte Mgr. de hoop dat Nijmegen steeds een katholieke stad mocht blijven. Dat zou voor hem de zoetste hoop zijn. Nu knielden allen neder en ontvingen den zegen van Mgr., die daarop van ieder in het bijzonder een hartelijk afscheid nam’.[114] Als we *De Gelderlander* mogen geloven was het nu doodstil op het perron. Het leek wel een dramatische gebeurtenis van de eerste orde. “Onder het publiek heerschte een zwijgende, eerbiedige stemming. Ieder was te zeer onder den indruk van het oogenblik om lucht te geven aan zijne gevoelens en slechts een enkel ‘Leve Monseigneur Hamer’ deed zich hooren, zijnerlijk beantwoord met den uitroep: ‘Leve Nijmegen’”.[115] Samen met familieleden die hem tot in Breda en Brussel zouden begeleiden was de bisschop snel uit het gezicht verdwenen. Maar niet uit het hart! “Nijmegen’s Katholieken staren hem na met droefheid in het hart, maar hun gebed vergezelt hem op zijne reis en smeekt God, den arbeid te zegenen van den doorluchtigen zendeling, die alles opofferde om zielen te winnen voor den Hemel”.[116]

Op 17 maart 1891 vertrok Ferdinand Hamer voor de tweede keer in zijn leven van Scheut naar Mongolië. Deze keer maakte hij geen tussenstop in Rome maar in Lourdes, om er te bidden. In 1858 had de veertienjarige Bernadette Soubirous duidelijk weten te maken dat de maagd Maria herhaaldelijk aan haar verschenen was in een grot bij Lourdes. Maria had haar tevens nadrukkelijk gevraagd om naleving van religieuze plichten. Na de nederlaag van de Fransen tegen de Pruisen in 1870 en het ontstaan van een seculiere republiek werd de creatie van een Maria-heiligdom op de plek van de verschijning een uniek en nationaal Frans fenomeen. Het ging deel uitmaken van een offensief van nieuwe devoties en rituelen, waarmee de katholieke kerk haar gelovigen met succes mobiliseerde tegen de geest van de

moderne tijd met al haar anti-klerikale bijverschijnselen.[117] Al heel snel kreeg Lourdes, in de uitlopers van de Pyreneeën, een ongekend imago. Al op 4 oktober 1874 schreef algemeen overste Vranckx aan Hamer en andere missionarissen in Mongolië: “Meer dan duizend Belgen zijn op pelgrimstocht geweest naar Lourdes. Er hebben verscheidene wonderbaarlijke genezingen plaatsgevonden”.[118]

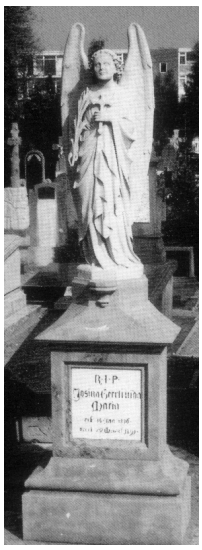
Na de zegening (zie boven) worden de krukken opgehangen (zie onder)

Paters op weg van huis naar het verre China zochten regelmatig steun onderweg door via Lourdes naar Marseille te reizen waar ze dan op de boot naar het Verre Oosten gingen. Zo ook Karel Verellen in 1884. In zijn verslag schreef hij: “ Ja wees gegroet onbevlekte Moeder, door uwe verschijningen hebt gij dit nederig gehucht uit zijne vergetelheid getrokken en wij, Moeder, komen in deze plaats door U geheiligd onze reis en omstreken op ’t vreemde land onder uwe machtige bescherming stellen!”.[119] Verellen logeerde in hotel ‘Soubirous’ en van daaruit schreef hij: “Och, bloedverwanten en vrienden, laat mij toe hier niet getrouw te zijn aan mijne beloften van U alles te schrijven; het is mij onmogelijk uit te drukken wat al aandoeningen, godsvrucht en eerbiedsluchten men gevoelt in dien door de natuur gekloven tempel! De menigvuldige krukken, breukbanden spreken aan het hart van den pelgrim en getuigen de kracht van Maria’s voorspraak, die bron, die de natuur niet heeft gevormd maar die als een wonder voelt door Gods almacht, als de zegels die het verbond tusschen de wereld en Maria bekrachtigt”.[120]

Een bezoek aan Lourdes had, zo ervaarde men, resultaat, niet alleen voor het bedrijven van missieactiviteiten, maar ook voor de eigen gezondheid. Op 14 juni 1888 meldde overste Van

Aertselaer dan ook overtuigend: “Andries Jansen [doodziek in Europa aanbeland uit Ili] is teruggekomen [uit Lourdes] en schijnt genezen. Hij kan zich weer bezig houden met zijn brevier, studie en correspondentie. Dat doet ons geloven dat de Heilige Maagd onze gebeden verhoord heeft”.[121] Wie nog twijfelde kon het nieuws gewoon in de krant lezen: “De Parijsche processie naar Lourdes heeft reeds, te Poitiers, op het graf van den H. Radegondis, drie merkwaardige gebeds-verhooringen verkregen. Te midden van het algemeen gebed voor de zieken begon plotseling een vierjarig kind, dat nooit kon loopen, de beenen te bewegen, en als de moeder het op de grond zette, liep het aanvankelijk eenigszins aarzelend, maar weldra zoo vlug, dat de moeder het ter nauwernood kon volgen. Een meisje van omstreeks achtienjarigen leeftijd, dat lam was in armen en beenen, kreeg het gebruik harer armen terug. En een man van 50 jaar… die ongeneeselijk was verklaard, gevoelde zich eveneens plotseling genezen”.[122] Een bezoek aan het heilige bronwater in Lourdes was niet zonder positieve gevolgen. In *De Gelderlander* van 30 augustus 1890 kon Ferdinand Hamer er zelf kennis van nemen: “Het vertrouwen der pelgrims werd terstond beloond met de totale en plotselinge genezing van een 19-jarigen jongeling, die aan ruggemergstering leed in den hevigsten graad. De brancarddragers, hem naar het badhuisje vervoerende, waren diep begaan met zijn deerniswaardige lot. Een oogenblik later echter verliet hij de piscine geheel genezen en liep met het grootste gemak tusschen de pelgrims rond”.[123] Tijdens een ‘flambouwenprocessie’ in het donker knielden de zieken langs de route en lagen meer dan ‘1.600 patiënten op matrassen uitgestrekt’.[124] Het was ‘alsof de Messias rondwandelde in het H. Land’ [125] Vele tienduizenden pelgrims, waaronder duizend priesters, ‘verdubbelden hun gebed’,[126] liet de Nijmeegse krant afdrukken. “Men zag plotseling vele gebrekkigen opstaan, hun krukken als ex-voto’s in de Grot nederleggen en jubelend de processie volgen”.[127] Niet iedereen was in staat om Lourdes zelf te bezoeken en daarom werden er overal kopieën van de grot gebouwd, een activiteit die Rome volop steunde. Zo verleende Leo XIII in 1890 een volle aflaat aan iedere pelgrim die de kapel Klein Lourdes in Tienray bezocht en daar ging bidden voor de paus, op voorwaarde dat hij of zij daarvóór gebiecht had én ter communie was geweest.[128]

Sientje Jurgens en haar grafmonument te Oss

In dit licht gezien is het niet verbazingwekkend dat ook Ferdinand Hamer naar Lourdes reisde. Aan zijn weldoeners Jan en Josine Jurgens had hij bovendien beloofd om te bidden

voor hun zieke dochtertje Sientje, die ook aan ruggemerg-tuberculose (tering) leed en natuurlijk hoopte op een even wonderbaarlijke genezing als de Franse bedevaartganger in augustus 1890.[129] De gebeden van de prelaat mochten echter niet baten: juist op 20 maart overleed het meisje, vijftien jaar oud.[130] Er was nóg een reden voor Hamer om naar Lourdes te reizen: Hadden zijn medebroeders in de Ordos er niet op aangedrongen dat hij zelf op bedevaart zou gaan om steun te geven aan hun gebeden voor zijn genezing? De bisschop, plichtsgetrouw als altijd, deed wat van hem verwacht werd. Het is niet onwaarschijnlijk dat hij bij die gelegenheid ook het 'genezende' water uit de bron meenam op zijn reis naar de Ordos. De paters wisten immers wat het vocht uit Lourdes vermocht. Terwijl Hamer onderweg was naar zijn missiegebied vocht pater Roggeman in het verre Mongolië een verloren strijd tegen de tyfus. Alfons Lievens bracht er op 30 april verslag van uit aan zijn medebroeders. Roggeman kon voedsel noch vocht meer tot zich nemen. "Wij deden hem eenige druppels water drinken, doch hij kon het niet inzwelgen, en zelfs ook nog slechts met de grootste moeite weder uitspuwen; tot twee drijmaal toe beproefden wij hem te doen drinken, doch wij moesten eindelijk de moeite opgeven, omdat wij vreesden dat de zieke er in zou gestikt zijn; alleenlijk een weinig water van Lourdes dronk hij zonder moeite…".[131]

Ferdinand Hamer besefte dat de reis naar Lourdes wél een aanslag was op zijn portemonee en dat terwijl het geld zo hard nodig was in de missie. Tijdens zijn verblijf in Parijs op 17 maart had hij van de Lazaristen echter de tip gekregen om zich in Frankrijk voor te doen als een Franse medebroeder. In zijn verslag aan Scheut vertelde de jonge Vlaamse priester Alfons Hulsbosch hoe dat gegaan was. "Wij hebben als Lazaristen voor half geld van Parijs naar Lourdes gereisd. De werknemers van de spoorwegen, schijnt het, kennen het verschil tussen een Scheutist en een Lazarist niet. Maar als ze in ons hart konden kijken… Monseigneur heeft een beetje gewetensbezwaren om zo de Franse regering te bestelen".[132] In Lourdes droegen beide priesters tot tweemaal toe de heilige mis op en daarna reisden ze wederom als 'valse' Lazaristen door naar de havenstad Marseille. De geslaagde vermomming leverde wederom een goedkoop treinkaartje op en dat schreef Hamer ditmaal toe aan een 'gunstige interventie van Onze Lieve Vrouw van Lourdes',[133] aldus de getuigenis van Alfons Hulsbosch.

De apostolisch vicaris van de Ordos was nu in de *winning mood*. Bij de Franse scheepvaartmaatschappij slaagde hij er zelfs in om tegen het goedkope tarief dat priesters nog steeds betaalden een 'erehut' op het dek te bemachtigen. Van dat soort suites had de *Sydney* er slechts twee, één voor een wereldlijke autoriteit, een sultan van Maleisië, de ander voor een geestelijk hoogwaardigheidsbekleder, Monseigneur Hamer, de bisschop van Trémithe. Blijkbaar was het niet druk aan boord, want hoewel pater Hulsbosch gewoon tweede klas moest reizen 'heb ik een kabine met vier bedden voor mij alleen ter beschikking'.[134] Ferdinand Hamer en Alfons Hulsbosch waren definitief op weg naar China en Mongolië….

Noten

[1] Daniël Verhelst, *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut).Édition critique des sources. Tome I. Une naissance laborieuse 1861-1865*, Leuven 1986, 175.
[2] Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome II B. La correspondance de Théophile Verbist et de ses Compagnons. 1866-1869*, Leuven (nog niet gepubliceerd), 1501.
[3] Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), S*cheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 55.
[4] archief Scheut, F.II.a.1.1.
Frans Vranckx aan Jaak Bax, einde 1872 (kopie brief aan Smorenburg).
[5] Ibidem, 9 september 1873.
[6] Verhelst, *Scheut Vroeger en nu*, 72.
Alfons De Vos en Albert Gueluy werden assistenten van de algemeen overste.
[7] Albert Raskin, *Profils C.I.C.M. Quelques figures de Scheutistes*, Rome 1982, 59.
[8] Ibidem.
[9] Ibidem.
[10] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 27).
Ferdinand Hamer aan Jan-Baptist Steenackers, 9 juli 1886.
[11] Raskin, *Scheutistes*, 60.
[12] Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 74.
[13] Ibidem.
[14] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 28).
Ferdinand Hamer, 19 maart 1887.
[15] Lieven Van Ostade, *Gedeeltelijke kronijken van Noord-Kan-Sou van 1877 tot 1914, 1915* (manuscript), 103.
[16] Verhelst, Scheut vroeger en nu, 76.
[17] archief Scheut, F.III.a.7.
Willem Lemmens aan Jeroom Van Aertselaer, 27 maart 1890.
[18] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 60).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 6 januari 1890.
[19] Nestor Pycke, 'The definitive Constitutions at last. 100 years ago, the outcome of a debate', in *Chronica*, juni 2000, p. 163 e.v.
[20] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 28).
Ferdinand Hamer, 19 maart 1887.
[21] Ibidem.
[22] Pycke, Constitutions.
[23] H.L. Wesseling, *Verdeel en heers. De deling van Afrika 1880-1914*, Amsterdam 1992, 106.
[24] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 28).
Ferdinand Hamer, 19 maart 1887.
[25] archief Scheut, F.III.c.1.1.
circulaire Van Aertselaer, 14 juni 1888.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem, 3 oktober 1888.
[28] archief Scheut, F.III.a.7.
Alfons Lievens aan Jeroom Van Aertselaer, 10 juli 1890.
[29] Ibidem, 14 mei 1890.
[30] Emile Indemans, *Landreis naar Ili*, 1891, 34.
[31] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 104).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 30 maart 1897.
[32] Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript).
[33] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 104).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 30 maart 1897.
[34] Drüding, *Hamer.*
[35] archief Scheut, D.II.a.8.
[36] Ibidem.
[37] Gemeentearchief Nijmegen, archief *De Gelderlander*, 28 mei 1890.
[38] Ibidem.
[39] Ibidem.
[40] Ibidem.
[41] Ibidem.
[42] Ibidem, 29 mei 1890.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem.
[45] Ibidem.
[46] Ibidem.
[47] Ibidem.
[48] Ibidem.
[49] Ibidem.
[50] Ibidem.
[51] Peter Maas, *Sociaal-democratische gemeentepolitiek in katholiek Nijmegen 1894-1927*, Nijmegen 1974. Hoofdstuk 6, 'De eerste rode sporen. Nijmegen in de negentiende eeuw', 104 e.v.
[52] Joachim Le Sage ten Broek (1775-1847) werkte als auteur en uitgever met tijdschriften als *De Godsdienstvriend* aan de katholieke emancipatie in Nederland.
[53] Maas, *Nijmegen*, 113.
[54] *De Gelderlander*, 17 juni 1890.
[55] Ibidem, 28 mei 1890.
[56] Drüding, *Hamer.*
[57] Ibidem.
[58] Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den bokseropstand in China*, Roermond 1938, 105.
[59] archief Scheut, dossier Causa Martyrum, microfilm.
Ferdinand Hamer aan familie Vertommen, 11 december 1890.
[60] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 159).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 27 juni 1890.
[61] Ibidem.
[62] Ibidem.

[63] *De Gelderlander*, 30 december 1890.
[64] Ibidem.
[65] Ibidem.
[66] Ibidem.
[67] Ibidem.
[68] Ibidem.
[69] Ibidem.
[70] Ibidem.
[71] Ibidem.
[72] Website Kolpinghuis Nijmegen, begin 2005.
[73] *NRC Handelsblad*, 17 mei 2003.
[74] Website tattoostudio Sjon, Nijmegen, begin 2005.
[75] Andreas van den Eerenbeemt, *De missie-actie in Nederland ± 1600-1940*, Nijmegen 1945, 94.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem, 100, citaat uit *De Tijd*, 18 oktober 1889.
[78] Ibidem, 96.
[79] Ibidem, 94.
[80] Ibidem, 95.
[81] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 159).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 27 juni 1890.
[82] Ibidem, nr. 64, 2 september 1890.
[83] Ibidem, nr. 67, 9 januari 1891.
[84] Ibidem.
[85] In Leuven was een nieuw seminarie van Scheut.
[86] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 65).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 25 november 1890.
[87] archief Scheut, F.II.c. i.1.54bis.
Jeroom van Aertselaer aan Ferdinand Hamer, 6 januari 1891.
[88] Ibidem.
[89] Ibidem.
[90] Ibidem.
[91] mijn onderstreping.
[92] Ferdinand Hamer kreeg dus nu de schuld van het vertrek van de priesters uit de congregatie van Scheut.
[93] archief Scheut, F.II.c. i.1.54bis.
Jeroom van Aertselaer aan Ferdinand Hamer, 16 januari 1891.
[94] *Missiën in China en Congo*, nr. 115, augustus 1898, 112.
De missionarissen maakten de reis overigens met verschillende schepen, mede om veiligheidsredenen. Vileyn kwam eerder te overlijden en is dus nooit vertrokken.
[95] Schneiders, *Hamer*, 106.
[96] archief Scheut, D.II.a.20.
[97] archief Scheut, T.II.c.1.1.
Ferdinand Hamer aan Louise De Mortier, 8 september 1879.
[98] Ibidem, 1 maart 1887.
[99] archief Scheut, dossier Causa Martyrum, microfilm.
Ferdinand Hamer aan nicht Hanssens in Antwerpen, 2 augustus 1890.
[100] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer.
Ferdinand Hamer aan nicht, 12 december 1890.
[101] archief Sainte-Enfance, Zuidwest-Mongolië (C. 507, nr. 106).
Ferdinand Hamer aan Sainte-Enfance, 15 juli 1890
[102] Ibidem, Sainte-Enfance aan Ferdinand Hamer, 17 juli 1890.
[103] Ibidem.
[104] Drüding, *Hamer*.
[105] Antoon Jurgens (1808-1880) was gehuwd met Johanna Lemmens 1807-1879.
[106] Jan Jurgens (1835-1913), zoon van Antoon Jurgens, was de drijvende kracht achter de internationale expansie van van het familiebedrijf Jurgens. Hij was gehuwd met de Nijmeegse Josina Jansen (1850-1903). In 1890 was Jan Jurgens met een vermogen van twee miljoen gulden de rijkste inwoner van Noord-Brabant. (M.A.J. Jurgens en F.J.M. van de Ven, *Jurgens. Generaties in beweging. 350 jaren kooplieden en fabrikanten*, Liechtenstein 1993, 296).
[107] *De Gelderlander*, 25 september 1890.
[108] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer
Ferdinand Hamer aan familie Jurgens, 19 november 1891.
[109] archief Scheut, G.VII.f.1.3.
rondschrijfbrief van Jeroom Van Aertselaer, 18 februari 1891.
[110] *De Gelderlander*, 4 februari 1891.
[111] Ibidem.
[112] Ibidem.
[113] Ibidem, 12 maart 1891.
[114] Ibidem.
[115] Ibidem.
[116] Ibidem.
[117] Jan Bank, *NRC Handelsblad*, 19 mei 2000.
[118] archief Scheut, F.II.a.1.1.
Frans Vranckx aan Xiwanzi, 4 oktober 1874.
[119] Het reisverslag van Karel Verellen werd in 1893 als feuilleton afgedrukt in de *Gazet van Antwerpen.* Aflevering drie bevat een verslag van zijn verblijf in Lourdes.
[120] Ibidem.
[121] archief Scheut, F.III.c 1.1.
rondschrijfbrief Jeroom Van Aertselaer, 14 juni 1888.
[122] *De Gelderlander*, 26 augustus 1890.
[123] Ibidem, 30 augustus 1890.
[124] Ibidem.
[125] Ibidem.
[126] Ibidem.

[127] Ibidem.
[128] Ibidem, 5 augustus 1890.
[129] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer. Ferdinand Hamer aan familie Jurgens, 30 juli 1891
[130] Jurgens en Van de Ven, *Jurgens. Generaties n beweging*, 49.
[131] archief Scheut, F.III.a.7. Verslag van Lievens opgenomen in brief van Louis Roofthooft aan Jeroom Van Aertselaer, 11 mei 1891
[132] Ibidem, Alfons Hulsbosch vanuit Lourdes aan Jeroom Van Aertselaer, 19 maart 1891.
[133] Ibidem.
[134] Ibidem, 31 maart 1891.

10. Een vrome bisschop in het Wilde Westen van Mongolië, 1891-1900

Hier in Centraal Mongolie heeft men mij verteld dat Bermijn in de Ordos superieur provinciaal benoemd was. Ik kan het niet gelooven.
Hamer aan Van Aertselaer, 19 mei 1891

'Zoo kan het niet blijven'… De duivel profiteert ervan.
Hamer aan Van Aertselaer, 5 april 1893

Zamenwerking [met Bermijn] is niet mogelijk.
Hamer aan Scheut, 5 mei 1899

Als ik tot nadeel van de vrede [in de missie van de Ordos] zou zijn, laat mij dan maar sterven.
Hamer aan Scheut, 21 januari 1900

chronologie

1890	maart	Bermijn benoemd tot provinciaal in Ordos
1891		Hamer (terug in China, mei) en Bermijn (juli) horen van benoeming
		droogte en honger in Ordos
1892	maart	Hamer biedt Rome ontslag aan als apostolisch vicaris
	juni	Van Aertselaer onverwacht naar de Congo (tot oktober 1894)
1894		Chinees-Japanse oorlog (vrede van Shimonoseki in april 1895)
	januari	missionaris Lievens gevangen gezet
	oktober	missiepost Balagai buiten gezag bisschop Hamer geplaatst
1895	januari	bisschop Bax overlijdt
	juni	moslims rebelleren in Gansu
	juli	Rome weigert ontslagaanvrage Hamer
1898		Scheut isoleert Hamer van biechtvader Roofthooft
1900	januari	Hamer bereid te sterven voor eenheid in zijn missiegebied

Op Palmzondag van het jaar 1891 verrichtte Ferdinand Hamer zijn laatste bisschoppelijke werkzaamheden in Europa. Hij zegende de palmtakken in de huiskapel van mademoiselle Grandval in Marseille, waar veel missionarissen vóór hun vertrek naar het Verre Oosten mochten logeren. Het stormde, maar ondanks dat beklommen Hamer en Hulsbosch de beroemde rotskerk Notre Dame de la Bonne Garde boven de haven. "De trap was heel gevaarlijk… Monseigneur, gedreven door harts-tocht voor de Heilige Maagd, wilde de smalle trap per sé beklimmen. De wind floot heel hevig. Wij moesten onze hoed met twee handen vasthouden en konden slechts met de grootste voorzichtigheid vooruit".[1] Het bezoek aan de kerk was dan ook verre van vrijblijvend. "Wij moesten tot elke prijs de bescher-ming aanroepen van Haar die onze medebroeders altijd veilig door de gevaren van de zee geleid had, en omdat wij ons die dag moesten ontschepen in zo'n weer hadden wij speciale zorg nodig… Wij verdubbelden onze pogingen en slaagden erin ons voor de voeten van de Maagd van de Bonne Garde te werpen en te smeken dat zij ons zou bijstaan", schreef de jonge priester aan

het missiehuis dat hij enkele dagen eerder verlaten had.[2]

Met hulp van boven kon het niet anders of de reis zou voorspoedig verlopen. Vanuit de Rode Zee deed Alfons Hulsbosch dan ook opgewekt verslag aan rector Gueluy in Leuven en zijn voormalige medeseminaristen. Jammer was dat er zich geen katholieken gemeld hadden, Hamer droeg elke dag in zijn eentje de mis op aan boord. Zelfs op Eerste Paasdag 'heeft niemand het verlangen gemeld om de Heilige Mis te horen en wij hebben de heilige mysteriën zoals gewoonlijk gevierd binnen de kabine'.[3] Helemaal zonder het ware geloof waren ze echter niet. "Monseigneur zegt dat er nog een dame is die het teken van het kruis maakt alvorens met lepels en vorken te manoeuvreren".[4] De beschaving mocht dan in Europa op z'n retour zijn, Hulsbosch en Hamer werden door de Kerk ingezet om China aan te pakken, en in dat opzicht was er hoop. "Er zijn vijf Chinese studenten aan boord die naar hun geboorteland terugkeren [als ingenieur]. De Europese beschaving verplaatst zich naar China. Ik heb hun gevraagd om naar Mongolië te komen en één van hen is daar graag toe bereid. Wat een kans! Hij gaat bruggen bouwen en wegen voor het zand in Mongolië".[5] En na verloop van tijd bleek zelfs dat er toch nog katholieken aan boord waren. "Sommigen bleken erop gerekend te hebben dat de Mis op de brug zou worden opgedragen en deze goede christenen werden in hun hoop dus teleurgesteld… Ze hebben de Mis nu kunnen horen in de kabine van [Hamer] die daar ruim genoeg voor is".[6]

Een Nijmeegse neef van de bisschop, toevallig ook Ferdinand Hamer geheten, was een enthousiast verzamelaar van de brieven die zijn naamgenoot tijdens diens tweede reis naar het Verre Oosten aan zijn familie schreef. Hij dacht de missie van Scheut en met name de redactie van *Missiën in China en Congo,* een genoegen te doen door een verslag van die bisschoppelijke tocht naar België te sturen. De jongeman deed dat overigens niet zo maar, hij had er eerst uitvoerig over gecorrespondeerd met Karel Van Sante, een van de assistenten van Van Aertselaer. Ondanks dat werd de reportage niet in het missieblad opgenomen. Het gedachtegoed van Hamer kon na zijn 'dubbele kaakslag' niet meer rekenen op vanzelfsprekende aandacht in het Belgische missiehoofdkwartier. Het verhaal van Ferdinand junior over de reis van, zoals hij hem noemde, 'mijn heeroom', is toevallig echter wél bewaard gebleven en zo weten wij dat Hamer en Hulsbosch op 25 april in Shanghai aan land gingen, waar ze het in Europa bij elkaar gebedelde geld afgaven bij de Lazaristen die nog steeds de zakelijke belangen van Scheut in China behartigden. Op vijf mei, de avond vóór Hemelvaartsdag, belandden ze in Peking waar ze verslag uitbrachten aan de Franse legatie en ook kennis maakten met de Nederlandse gezant J.H. Ferguson, 'een zeer vriendelijke oude heer'.[7] De twee Nederlandse missionarissen waren nu genoodzaakt om zich te voegen naar de Chinese manier van reizen. De bisschop, zo gaf hij zelf toe, was 'in Europa een beetje verwend door treinen en goede rijtuigen',[8] maar hij wist wat het was om een hele dag, twaalf uur achter elkaar, op een muilezel te zitten. De jonge Hulsbosch echter 'had in Europa nooit te paard gezeten',[9] en voor hem was het dus niet zo eenvoudig om de reis van Peking naar de basiliek van Xiyingzi te doorstaan. Hulsbosch kreeg op 15 mei tevens zijn eerste les in het doorstaan van het Mongoolse klimaat. "De wind begon op te steken, die wij vlak tegen hadden, en als wij op het hoog plateau waren, was de wind met jachtsneeuw vermengd, zoodat wij er bijna niet tegen in konden en van koude beefden. Wij waren blij, dat wij om 12 uur in eene kleine herberg onder dak waren, om wat te wachten, want 's avonds woei het nog even hard".[10] Het duurde nu echter niet meer dan een paar dagen of Hulsbosch en Hamer konden op adem komen bij bisschop Bax, 'erg vergrijsd, maar hij ziet er bijzonder goed uit'.[11] In Xiyingzi hoorden ze van het overlijden van de jonge Frederik Roggeman die in december 1890 vanuit België in de Ordos was gearriveerd en al vier maanden later aan de Mongoolse winter en de tyfus bezweken was. "Wederom was een jeugdige strijder uit ons midden weggerukt. Hij was een dapper priester, die veel, zeer veel, voor onze missie beloofde".[12]

Dagenlang waren Hamer en Bax in Xiyingzi met elkaar in gesprek en het lijdt geen twijfel dat ze flink gediscussieerd hebben over de voor hen zo vervelende ontwikkelingen binnen Scheut en de houding die zij als apostolische vicarissen daarbij zouden aannemen. Voorbij waren de dagen dat het gezag berustte bij de bisschoppen in China!

Droogte en honger in de Ordos

vlnr bovenste rij: Leesens, Lievens, Stragier, Verellen, De Boeck
vlnr voorste rij: Lu, Roofthooft, Hamer, De Saegher, Hulsbosch, Lemmens

Als je de correspondentie leest die Hamer over het laatste stuk van zijn reis door Mongolië aan zijn familie stuurde, moet het vooral een vrolijke boel geweest zijn. “Alle residenties vierden den doortocht van Mgr. Hamer met grooten luister”,[13] meldde Drüding. In het niet gepubliceerde verslag van de bisschop vinden we een zelfde toon. “Op zaterdag 30 mei, op het feest van Sint Ferdinandus arriveerden wij bij [Jozef] Dobbe, waar [Karel] De Saegher ons afwachtte. Wij amuseerden ons perfect bij de vrolijke Bosschenaar… Op 4 juni in de Blauwe Stad [Hohhot] brachtten wij [met zes paters] een vroolijken dag door”.[14] Enzovoort. Het enige probleem dat zich voordeed was het laatste stuk voor Sandaohe want daar moest het gezelschap ‘onder den blooten hemel logeeren’[15] en dat was Ferdinand ontwend. “De hemel was geheel helder en het krioelde van muggen”.[16] Maar na een tocht van een week door de woestijn kwam de beloning: met een escorte van veertig ruiters, het kruis aan het hoofd, en onder begeleiding van het gebulder van kanonnen en Chinese muziek werd de Mongoolse thuiskomst van de prelaat gevierd. En na het gebruikelijke *Te Deum* constateerde de Gelderlander nuchter vanachter zijn schrijftafel: “Juist 100 dagen had de geheele reis geduurd, van Nijmegen tot Sandaohe”.[17]

Onderweg had Hamer geconstateerd dat het nog niet geregend had en dat er ‘geen pijltje gras’[18] groeide, dat ook de oogst van 1890 al uiterst gering was geweest, maar erg druk leek hij zich daar in dat stadium niet over te maken. Wellicht was hij met zijn gedachten nog bij hetgeen hij met Bax besproken had en keek hij zozeer uit naar de gebruikelijke feestelijke ontvangst, dat hem dat enigszins ontgaan was. Bij Alfons Hulsbosch, die al het nieuwe in zich opzoog, lag dat geheel anders. In sommige opzichten had hij genoten: “Mongolië is bij voorkeur het land der bergen en valleien, de lucht is er scherp en zuiver, den hemel helder en prachtig en die streken op eenen mongoolschen draver doorkruisende voelt men zijne ziel in ’t ruim van eenen anderen wereld, die van zelve de gedachte te binnen brengt van de grootheid der Schepper”.[19]

Er was echter meer aan de hand! “Gewoon zijnde van in ons vruchtbaar België in de meimaand eenen weelderigen oogst en groene graspleinen te zien, kwam het vreemd voor, van hier zelf in de schoonste valleien de landen zoo dor en zoo kaal te vinden. [Het graan stond] op de akkers uitgeschoten, maar kwijnde weg door de aanhoudende droogte; op vele plaatsen waar er tusschen de bergen een draaiwindje opstond, zag men het stervend graangewas met het zand van ’t veld in ’t ronde meevlagen en in draaiwolk eene wandeling maken door de vallei. Hoe verder wij onze reis in Mongolië voortzetteden hoe deerlijker de graangewassen er uit zagen. Dit alles bemerkende dacht ik bij mij zelven dat de landbouwers hier eene aardige manier hadden om hunne velden te bebouwen; maar de confraters die wij op onzen doortocht gingen bezoeken, namen het op eenen ernstigen toon op en zij vreesden dit jaar, niet voor eenen mislukten oogst, maar van in ’t geheel geenen oogst te hebben zoo de regen binnen ’t kort geene verandering te weeg bracht”.[20]

Hulsbosch nam de eerste verschijnselen waar van een nieuwe periode van misoogsten en dus van pure honger. En van de gevolgen daarvan. “De granen klimmen van dag tot dag in prijs en zijn reeds onbereikbaar geworden voor de gewone menschen”.[21] Eén voorval maakte een geweldige indruk. In het verslag van Hamer is er niets over te lezen maar Hulsbosch draaide er niet om heen: “Een [uitgehongerde] christenhuisvader kwam missionaris Lemmens op zijne knieën vragen van hem te geven, niet vogelzaad [gewoon voedsel] dat scheen hem te veel gevraagd, maar slechts de drooge buitenpellen van het zaad [zemelen!] om zijne familie te kunnen voeden”.[22] De missionarissen zélf hadden tijdens hun reis geen gebrek aan eten. “ ’t Was schoon om zien, van ons aan de bisschoppelijke tafel, ’t is te zeggen op den grond onder de brandende zon te zien zitten, Monseigneur en elk van ons met de rijsttas in de hand!... Het dagelijks brood in den ‘Onze Vader’ gevraagd ontbrak ons niet”.[23]

Alfons Hulsbosch was een goed waarnemer, ook in de eerste weken na zijn aankomst in Sandaohe aan de grote noordwestelijke bocht van de Gele Rivier. Hij begreep welke kansen deze periode van droogte bood voor de handhaving én de verbreiding van het christendom. “Mijn hert trilde van aandoening en dankbaarheid want de missie… is schoon en benijdenswaardig… De kerken…zijn overal opgepropt van Christenen en dit jaar zal wel een jaar van beproeving en armoede zijn; toch de bekeeringen zullen overvloediger zijn dan ooit. Door den opkomenden hongersnood gedwongen, begint de beweging reeds onder de heidenen. Diegenen die van geene bekeering willen hooren en de bedorvenheid in ’t hertje hebben, verkoopen hunne vrouw en kinderen en gaan op ’t rooven en ’t plunderen uit om hun leven te redden. Maar de heidenen die tot dat toppunt van bederf niet gekomen zijn en een menschenhart hebben richten hunne oogen tot het eenvoudig dak waar het Verlossingskruis op rust en vragen den missionaris om hun met het voedsel der ziel, zoo het mogelijk is ook wat onderhoud voor ’t lichaam te geven”.[24] Hulsbosch legde aan zijn medebroeders in België uit hoe zijn collega’s in de Ordos nu handelden. Van Bermijn, uit Klein Brugge overgekomen om Hamer te begroeten, had hij vernomen dat deze onderweg een ‘bekeerling’ was gaan dopen. Dat deed hij niet op een willekeurige plek, maar in de gevangenis. Nadat de ‘christen’ ge-

doopt was viel hij dus onder de bescherming van de katholieke missie en Bermijn had met succes zijn vrijlating bewerkstelligd.[25] Vol tevredenheid had Bermijn gemeld dat veel heidenen nu christen wilden worden. Op een andere plek (de missiepost Maria Theresia in Ulan Börük) was er tussen christenen en niet-christenen oorlog om het schaarse water uitgebroken. "De heidenen hebben de drij [irrigatie]kanalen der kristenen toe geslagen en houden met geweeren, lansen, sabels en messen de wacht".[26] Missionaris Verellen wilde tot de aanval overgaan 'want de kristenen zijn in overmacht en voelen zich van hunnen oogst beroofd',[27] maar daar had de vrome bisschop op het laatste moment een stokje voor gestoken. "Monseigneur had verboden van tot vechten over te gaan en de kanalen met geweld open te maken, daar zouden misschien ongelukken te betreuren geweest zijn".[28] Het dreigen van Verellen had echter al voldoende resultaten opgeleverd. "Nu is de zaak ten einde. De heidenen hebben de zaak zoo gelaten en de kanalen zijn open".[29]

Ferdinand Hamer moest zijn bisschoppelijk gezag inzetten om de zaak enigszins onder controle te krijgen. Immers 'slaan de christenen het kanaal open, dan vallen er dooden'.[30] In de missie van Sint Joseph was al gevochten en de Kerk was in groot conflict met de autoriteiten gekomen. "Een kleinen mandarijn, vijand van ons, heeft aan de daotai van Ningxia… uit haat tegen ons de zaak hoog verteld. Vijf christenen hebben de [autoriteiten van Pingluo] gepakt, zij zitten al in 't kot. Men zocht anderen… Het is zooals altijd, in het begin luisteren de [nieuwe] christenen niet"…[31] In het 'Mongoolse Lourdes' had een christen een Chinees 'doodgeslagen'.[32] "Voor 't oogenblik is de affaire afgetraiteerd, als de zaak later geen staart heeft".[33]

Met woorden alleen, besefte Hamer, kwam hij niet ver, hij moest noodgedwongen tot concrete daden over gaan. In een brief aan de Propagation de la Foi legde hij uit wat hij gedaan had. "In de 'familie' van de missionarissen die ik in Europa hier daar bezocht had heeft men mij spontaan een aalmoes aangeboden om een kathedraal te bouwen. In alle oprechtheid moet ik zeggen dat de schuur van leem… die nu als kathedraal dient, het niet verdient om zelfs 'huis' genoemd te worden. Toen ik dus terugkwam verheugde ik mij erop een gebouw neer te zetten dat een beetje meer geschikt was om onze heilige mysteries te vieren. Maar hier terug kwam ik heel snel tot andere ideeën. Ik herinnerde me dat er in de kerkgeschiedenis verscheidene heilige bisschoppen waren die zelfs de gewijde vaten hadden verkocht om de ellende van het volk te verlichten. Ik voelde me gedwongen hun voorbeeld te volgen en al dit geld is door de missionarissen al gebruikt om gierst te kopen om de nieuwe bekeerlingen te helpen, dat wil zeggen om te verhinderen dat ze van honger sterven. De prijs van het graan is verviervoudigd".[34]

De missiebisschop had natuurlijk wel iets uit te leggen aan de goede gevers. Die hadden het geld immers met een andere intentie meegegeven. Aan de familie Jurgens in Oss schreef hij op 30 juli: "Omdat het gewas op vele plaatsen slecht staat, komen er vele heidenen af om catechumenen te worden, in de hoop bij ons wat onderstand te vinden. Zoo is sedert mijne terugkomst het getal catechumenen al met een 300 vermeerderd, en onder dat opzicht gaat het zeer goed. Gij begrijpt dat er dit jaar veel te werken zal zijn, er zullen nog wel vele catechumenen komen, die moeten onderwezen worden, en men moet er bijzonder werk van maken om ze tot goede christenen te vormen".[35] Een paar maanden later kon de vrome bisschop nog beter uitleggen wat er aan de hand was. De situatie was er intussen nóg slechter op geworden, want na de rampzalige oogst van 1890 was het beetje oogst van 1891, dat nog leek te resteren, op 10 september bevroren door het invallen van de Mongoolse winter. "Wat wij vreesden is helaas verwezendlijkt. Menschen en vee hebben niet te eten… Daarom neemt men van alle kanten zijnen toevlucht tot den priester. Zulks heeft toch wel eenen goeden kant. Stoffelijk

Jan Jurgens

zitten wij er dit jaar slecht voor. Wat ik uit Europa heb aangebracht is allemaal uitgedeeld maar voor het geestelijke hebben wij veel troost. Ik geloof dat O.L Heer aan deze streken soms zulk een ligchamelijke beproeving toezend om vele zielen te redden".[36]

Ferdinand Hamer realiseerde zich dat de Chinese overheid niet in staat was om de helpende hand te bieden. Van de Qing in Peking was niets (meer) te verwachten, of zoals de missionaris het omschreef: "De heidenen kennen geene liefdadigheid, zulks is eene christelijke deugd, daarom zijn zij hardvochtig jegens hunnen natuurgenoten".[37] Voor de paters waren het echter gouden tijden! "Van alle kanten komen dan de arme menschen toegestroomd om in den schoot der kerk te worden opgenomen in de hoop wat tijdelijken onderstand te ontvangen. Zoo hebben wij sedert de maand september er reeds 2000 catechumenen bij gekregen die er voorzeker nooit aan zouden gedacht hebben om christen te worden als zij door den nood niet werden aangespoord. Ik wensch U … dat gij eens kont zien hoe die arme menschen hier aankomen van 10 en meer dagen ver door de woestijn met vrouwen en arme bloedjes van kinderen, geheel uitgehongerd, bijna heel naakt, soms half bevroren, voorzeker uw hart zou breken. Maar welk een troost voor den missionaris als hij die arme ongelukkigen kan opnemen, van den wissen dood redden en hun daarbij ook geestelijk kan genezen door ze in den schoot van de H. Kerk op te nemen".[38]

In alle Europese missiebladen verschenen oproepen voor meer hulp aan de missie in het noorden van China. Ook Hamer liet zich daarbij niet onbetuigd. Zo ook in de Duitse *Katholische Missionen* waarin nog eens geciteerd werd: "Wie Mgr. Hammer, der apost. Vicar der Südwest-Mongolei, schreibt, die Mittel der Missionäre sind völlig erschöpft. 'Die 28 000 Fr., die Sie (der Centralausschluss des Vereins der Glaubensverbreitung) mir grossmüthig hatten zukommen lassen, die 50 000 Fr., die ich in Europa für den Bau einer neuen Kirche zusammengebracht hatte, und alles Uebrige ist bis auf den letzten Heller an die Noth-leidenden gespendet worden".[39] Zo ongeveer het enige blad dat géén oproep van Hamer publiceerde was het blad van Scheut zélf. Ik weet niet wat daar de oorzaak van was, en evenmin wat Hamer daarvan vond. Maar is het toeval dat de bisschop zich juist in deze tijd beklaagde bij Alexander Clerbaux, de hoofdredacteur van *Missiën in China en Congo*? "De laatste tijd laten de Vlaamse uitgaven in stijl veel te wensen over. Niet alleen de Hollanders begrijpen het niet".[40] Een missionaris had hem onlangs een grapje verteld. Een kameel had honger en at de kleding van een pater op, en vervolgens viel hij dood neer. Onderzoek wees uit dat een Vlaamse uitgave met de rubriek 'hemelzaken' verstopt zat in de toog van de missionaris. Het blad was zo saai dat de kameel het niet overleefd had. "Het was té zware kost".[41]

Clerbaux ging enkele maanden later wat minder ruimte besteden aan de brieven uit de Congo en liet onder anderen Louis Roofthooft aan het woord over de honger in de Ordos. De raadsheer van Hamer vertelde niet alleen over het goede werk van zijn bisschop naar ook over de situatie van het moment. “De hongersnood woedt altijd even fel voort… In de stad Baotou lagen den ganschen winter twintig duizend bedelaars; de mandarijn heeft ze onlangs buiten de poorten der stad gedreven, en aan ieder 400 koperen muntstukken (2 franc) en eene kleine maat gierst gegeven. Velen vergaan van den honger, en al wat sterft, jong en oud, mannen en vrouwen worden hoop op hoop in een stinkenden poel gesmeten”.[42]

De financiële middelen, beperkt als ze nu eenmaal waren voor de missie, hadden nog een andere, verschrikkelijke consequentie. “Tegen wil en dank hebben wij eenen maatregel moeten nemen, die ons tot groot hertzeer is: sedert twee maanden worden er in Sandaohe en Ulan-börük, bij gebrek van eten of geld om het duur te koopen, geen nieuwe geloofsleerlingen meer aangenomen. In Ershisiqingdi en Xiaonor weigert men ze sinds de winter. Zij stroomen zoodanig toe dat men er door overrompeld wordt; ook het stoffelijk en geestelijk werk overlast den missionaris”.[43] Met andere woorden: de missionarissen hadden besloten om niet meer tot bekeringen te willen overgaan. Geen geld, geen stoffelijke middelen, dan ook geen bekeringen meer. Bekeren was nu verboden!

Roofthooft beschreef wat voor concessies hij al had moeten doen. “Het is niet uit te houden; ik moet van alle hout pijlen maken. Tarwezemelen, pellen van gierst, kempkoeken – die men in gewone jaren enkel aan ossen voedert – moet ik nog met gierige handen uitdeelen aan het uitgehongerd volk, dat op het luttel en slecht voedsel, welk ik hun toe te steken heb, reikhalzend wacht. Wat al vuile kruiden en wortels, wat een walgelijk mengelmoes door die sukkelaars onder onvrijwillig tandengeknars ingezwolgen wordt om den honger te paaien en het leven te rekken, kan ik onmogelijk in zijne naakte wezentlijkheid beschrijven; zieken zijn er dus ook veel, en vijf onzer nieuw bekeerden zijn in de christenheid zelve onder de oogen van de missionaris bij mangel van voldoende voedsel reeds omgekomen. Wat wij ook verzinnen, wij kunnen zooveel ellende niet lenigen. Van ’s morgens tot ’s avonds is het een aanhoudend geloop in en uit de kamer van den priester; mannen en vrouwen komen, de eene wat eten, de andere een afgedragen kleedingstuk afbidden; deze smeekt om medecijnen, gene komt mij halen om zieken te bezoeken of stervenden te doopen. De vijf die omzeggens van honger hier gestorven zijn, werden allen gedoopt en zijn naar de hemel gegaan”.[44] De missionarissen beslisten letterlijk over leven en dood. Voor Hamer gaf dat kansen om orde op zaken te stellen. Van de oude en de nieuwe ‘christenen’ eiste hij de discipline die tot dan toe ontbroken had. “Om met den nieuwen catechumenen nu later niet hetzelfde geval te hebben en er met de oude een eind aan te maken, heb ik den regel ingevoerd dat er overal instructies voor de catechumenen moeten zijn, en dat die ze niet bijwonen weg moeten”.[45]

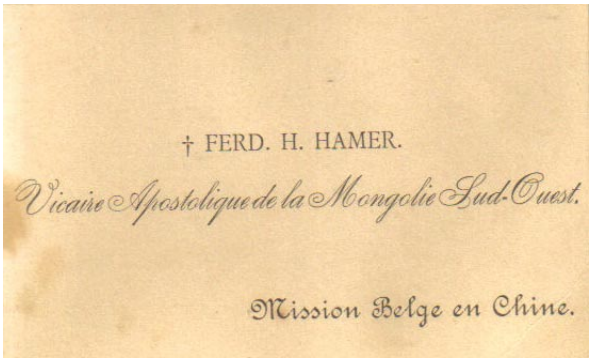
Ruim baan gaf de redactie van *Missiën in China en Congo* aan de ingezonden stukken van Alfons Bermijn. Op 27 september 1892 meldde hij dat er in de Ordos ‘2.000 geloofsleerlingen zijn, waarvan er dit jaar 1.800 zijn bijgekomen’.[46] Ook Bermijn maakte melding van de enorme hoeveelheid slachtoffers in de omgeving van Baotou. “Rond Baotou is geen enkele bedelaar meer te zien. Wij reden door de stad van noord tot zuid… Allen zijn verdwenen in kuilen voor tienduizend man”.[47] Voor Bermijn was het ook volstrekt duidelijk dat de welvarende Europeanen tijdens zo’n periode van hongersnood direct gevaar liepen. “In eene herberg… kwamen er ’s avonds twee mannen binnen, tegen dat we gingen slapen. Als ze dachten dat wij ingesluimerd waren, begonnen zij het uitvoeren van hun plan te overleggen. Het was plunderen en rooven, voor twee drie mannen niet achteruitwijken. Liever onder den kluppel dan van honger sterven, vechten op leven en dood, zeiden zij tegen malkander”.[48] In een andere herberg had hij ‘een karig maal van geroosterd milzaad laten gereed maken, dat

hij zelf meêgebracht had'.[49] Dat was kennelijk de voorwaarde om nog iets te eten te krijgen. "Nauwelijks zat hij aan tafel, of hij werd omringd door een honderdtal menschen, die gretig iedere beet volgden met verwilderde glariënde oogen, oogen van uitgehongerde wolven, brandend van ongeduld om op de prooi te vallen".[50] Ook de Franse gezant in Peking begreep hoe gevaarlijk het voor de paters en hun bekeerlingen was. Op zijn initiatief hadden de Chinese autoriteiten opdracht gegeven om de mandarijnen tot in de verste uithoeken speciale opdracht te geven om de priesters te beschermen. Die opdracht uit Peking waren zij bovendien verplicht 'aan te plakken'[51] zodat alle Chinezen ervan konden kennis nemen dat de christenen onder protectie van de Chinese overheid stonden.

Bisschop Hamer wist voorlopig te voorkomen dat het helemaal mis ging in de Ordos. Dankzij het inzetten van het geld, eigenlijk bestemd voor zijn nieuw te bouwen kathedraal in Sandaohe, en een krachtdadige aanpak, schonk hij zijn missionarissen de stoffelijke middelen om niet alleen te overleven maar om enkele duizenden nieuwe bekeerlingen te werven. Elders was de missie van Scheut minder gelukkig. In het oosten van Mongolië waren moordpartijen onder de christenen, waarbij onder meer de Chinese priester Petrus Lin ter dood gebracht werd.

Overste Van Aertselaer drijft Hamer en Bermijn uit elkaar

Zoals ik in het vorige hoofdstuk heb gemeld, werd Alfons Bermijn op 9 maart 1890 formeel benoemd tot provinciaal in de missie van West-Mongolië. In de periode dat Ferdinand Hamer in Europa was had hij hierover, naar eigen zeggen, tweemaal met Van Aertselaer gesproken. De zaak was aan de orde gekomen omdat de nieuwe experimentele Scheut-statuten de functie van de provinciaal expliciet losmaakten van die van de apostolisch vicaris. In beide gevallen had de algemeen overste hem echter een ontwijkend antwoord gegeven. Hoe groot was zijn verbazing toen hij in mei 1891 bij aankomst in China van de benoeming van Bermijn hoorde. Verontwaardigd reageerde hij in de correspondentie met zijn algemeen overste, van wie hij nog zo kort te voren afscheid genomen had. "Hier in Centraal Mongolie heeft men mij verteld dat Bermijn in de Ordos superieur provinciaal benoemd was. Ik kan [het] zeker niet gelooven, omdat ik in Europa 2 malen aan U gezegd heb: 'De statuten zijn ad experiendum per 10 annos. Nu verzoek ik dat er geëxperimenteerd wordt en dat er een superior provinciaal worde benoemd'".[52] Bermijn hoorde er zelf officieel van op 25 juli 1891. "Ik heb mijn benoeming tot provinciaal ontvangen op het feest van de heilige Jacobus",[53] en vanuit Klein Brugge liet hij aan Van Aertselaer weten zijn benoeming graag te accepteren. "Ik hoop dat U voor mij zult bidden. Ik zal de goede God bidden om mij het licht, de kracht en de voorzichtigheid te geven die zo noodzakelijk zijn in het volbrengen van zo'n zware plicht".[54]

visitekaartje

Hamer had Van Aertselaer bij vele gelegenheden duidelijk gemaakt dat hij het met de scheiding van de macht tussen apostolische vicaris (vertegenwoordiger van Rome) en provinciaal (vertegenwoordiger van Scheut) volstrekt niet eens was. Maar toen de kogel door de kerk was en in de nieuwe experimentele statuten was vastgelegd, legde hij zich bij die beslissing neer. In de brieven die hij in 1892 aan Scheut stuurde liet hij zien dat hij de zaken van de missie netjes met de provinciaal had afgestemd. Maar ook moest hij melden dat Karel De Saegher, samen met Louis Roofthooft door hem gekozen als adviseur, onverwacht aan roodvonk overleden was.[55] Zoals gebruikelijk stuurde hij elke maand een schrijven naar Van Aertselaer om hem allerlei details te melden over de vele problemen die de dood van eerst Roggeman en nu De Saegher veroorzaakten in het door honger en chaos zo geteisterde Mongolië. Een reactie kwam pas in november 1892, niet van Van Aertselaer maar van Gueluy. Van Aertselaer was in juni naar de Congo vertrokken en had Gueluy als zijn tijdelijke plaatsvervanger in Scheut benoemd.[56] De algemeen overste had niet eens de moeite genomen om Hamer en collega Bax van zijn vertrek op de hoogte stellen! Tweeënhalf jaar, tot zijn terugkomst in oktober 1894,[57] was hij volstrekt onbereikbaar. Zijn plaatsvervanger was degene in wie Hamer het vertrouwen kennelijk had verloren en met wie hij in Leuven in aanvaring was gekomen.

Bisschop Hamer werd nu niet meer op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen binnen Scheut, zijn Congregatie van het Onbevlekte Hart van Maria. Zo moest hij via een omweg horen dat Scheut pater Steenackers naar Shanghai had gestuurd om daar de zakelijke en financiële activiteiten van de Lazaristen over te nemen. Tevens moest hij ervaren dat alle post vanuit Scheut naar de Ordos sinds enige tijd eerst door de woestijn naar Bermijn in Klein Brugge gestuurd werd en daarna door die zelfde woestijn per koerier naar de missionarissen in de bisschoppelijke residentie Sandaohe gebracht moest worden. Dat gaf een vertraging van vele weken. In zijn brief refereerde Gueluy aan de goede verstandhouding tussen Hamer en Bermijn.Volgens Hamer was daar geen sprake van. De verstandhouding is ‘genant, zowel voor de een als voor de ander. Scheut wil dat de provinciaal alles doet. De provinciaal begrijpt dat dat nooit zal gaan”.[58] Van Aertselaer had voor zijn onaangekondigde vertrek naar de Congo, zo vond Hamer, alle gezag ontnomen aan zijn apostolisch vicaris en dat terwijl deze verantwoordelijk was voor zijn missiegebied tegenover de Chinese autoriteiten, de katholieke Kerk, en de grote Franse missieorganisaties Sainte-Enfance en Propagation de la Foi. Niet bevoegd, wél verantwoordelijk.

In de brieven die provinciaal Bermijn aan Scheut stuurde constateren we een heel andere toon, een positieve toon, een toon van aanpakken. Bermijn had dankzij Scheut eindelijk promotie gemaakt en het is niet meer dan logisch dat hij genoot van zijn nieuwe waardigheid en macht. Op 25 april 1892 bedankte hij Scheut dat men geld dat door de congregatie in Europa voor de missie was verzameld, niet bestemd had voor bisschop Hamer. Het geld was bij Steenackers in Shanghai gedeponeerd zodat provinciaal Bermijn erover kon beschikken. Maar op 2 juli stuurde hij Hulsbosch wél naar Sandaohe om Hamer te vragen extra geld voor hem, Bermijn, in Klein Brugge te sturen. Op 18 juli antwoordde hij aan Scheut dat hij niet wist of Hamer al zijn geloften op de nieuwe statuten had afgelegd. “Monseigneur heeft nog van niets gesproken”.[59] Kennelijk werd Bermijn door het bestuur in Scheut gebruikt om Hamer te controleren. De positie van Bermijn werd nog sterker toen Hamer in 1892 voor een maandenlange reis naar Peking geroepen werd om er aan een bisschoppelijke synode deel te nemen.

Ferdinand Hamer kwam door deze ontwikkelingen in grote problemen. Dat uitte zich al snel in nieuwe lichamelijke en psychische klachten. Aan zijn familie schreef hij: “In het najaar van 1892 vertoonde de oude kwaal zich weer… bij wijlen lijd ik er hevig aan”.[60] In 1893 noteerde zijn raadgever Louis Roofthooft mismoedig: “Monseigneur is weer niet goed, dan

beter, dan slechter, dikwijls pijnen in den buik, maag en rug en altijd hardlijvigheid [verstoppingen]. Voegt bij deze kwalen nog zoo'n inwendigen [ergernis] over statuten en provinciaal en dan zult ge genoeg begrijpen dat de moreele toestand van Monseigneur maar droevig en zonder moed is".[61] Ook de nieuw aangekomen Achilles Lateur constateerde al snel: "Hamer heeft ons de grootste goedheid betoond. Steeds opnieuw lijdt hij heel veel, het is bijna alle dagen hetzelfde".[62]

Toch deed Hamer nog een uiterste poging om de harmonie, die voor hem zo essentieel was en waar hij tot voor kort zo om geprezen was, in stand te houden. Vanuit de Ordos stuurde hij af en toe een brief naar Van Aertselaer in Scheut, hoewel hij wist dat de overste van zijn congregatie zich hoogstwaarschijnlijk in de Congo bevond. "U zult zeggen, laat Bermijn bij U in [Sandaohe] wonen. Maar Bermijn is absoluut noodzakelijk in [de regio Klein Brugge]. Als hij zich daar verwijdert zullen er grote moeilijkheden met de Mongoolse autoriteiten komen".[63] Voor Hamer ging het belang van de missie dus voor. Ondanks de absolute noodzaak van regelmatig overleg vond hij het beter dat er in de missieposten in het zuiden van de Ordos een sterke man zat om aan alle problemen, die het wilde westen nu eenmaal met zich meebracht, het hoofd te bieden. Beter was het dat één van de twee dan zo af en toe maar een dagenlange woestijnreis maakte om te proberen de harmonie te handhaven of te herstellen. Op 16 januari 1893 waren er nieuwe missionarissen uit Europa in de Ordos aangekomen, maar de opvang had nu ineens een ander karakter gekregen. Van Aertselaer, zo schreef Gueluy aan Hamer, 'heeft me verzocht om ze naar de provinciaal te sturen, zodat die hun kwaliteiten kan beoordelen en hen kan leren wat van hen verwacht wordt'.[64] Hamer moest nu wel even slikken. "U kunt niet begrijpen hoezeer ik en alle medebroeders [door deze beslissing] in verlegenheid zijn gebracht".[65] Ook de Chinese christenen in Sandaohe hadden met grote verbazing gereageerd op deze vreemde ontwikkelingen, zo liet de bisschop weten. Toch was hij in staat geweest om met Bermijn concrete afspraken te maken nadat de nieuwe provinciaal op zijn verzoek naar Sandaohe gekomen was. Dat was voor één keer, maar, zo besefte Hamer, hoe moest het verder. "Comment pour la suite?"[66] Eén ding stond voorop: "Missionarissen zijn meer dan noodzakelijk voor het vicariaat van Zuidwest Mongolië. Bekeerlingen en nieuwe christenen vereisen instructie en directe leiding en catechisten ontbreken. Op mijn knieën bid ik U om ons zo veel mogelijk missionarissen te zenden, maar ik zeg: stuur ze naar ons, naar de apostolisch vicaris en niet aan de provinciaal [Bermijn]. Ik bid U te wachten totdat de goede God monseigneur Hamer uit de Ordos zal hebben weggenomen!",[67] aldus Hamer.

De problemen waren nog lang niet opgelost. Zo waren er nu twee soorten studiebeurzen, op basis waarvan talentvolle bekeerlingen aan een seminarie konden studeren. Studiebeurzen voor provinciaal Bermijn en studiebeurzen voor bisschop Hamer. Door alle uitgaven zat de Ordos-missie sowieso volledig in de schulden. Hamer besefte dat dit niet het einde van de problemen was, maar alleen nog maar het begin. Hij eindigde zijn brief van 28 februari 1893 aan Van Aertselaer, die zich op dat moment in de Afrikaanse tropen bevond, dan ook emotioneel met: "Ik zal nog andere zaken voor te stellen hebben die de positie van de apostolische vicaris nauwelijks houdbaar maken. Ik zal ze smoren in het diepst van mijn hart. Ik bid slechts tot de goede God om mij ervan te verlossen en U te zegenen".[68]

Vijf weken later, op 5 april, stuurde hij zijn voorlopig laatste brief aan Van Aertselaer. Van medebroeder Ottens had hij vernomen dat de algemeen overste na een ernstige ziekte in de Congo gelukkig weer aan de beterende hand was. Hamer schreef deze brief omdat hij hoopte dat Van Aertselaer om die reden gezond en veilig in Europa was terugekeerd. Het zou echter nog anderhalf jaar duren voor hij weer als overste in België op zijn post was. Hamer had intussen contact opgenomen met zijn mede-bisschoppen in het missiegebied van Scheut.

Vooral zijn geestelijke vader Bax in Xiwanzi had een helder antwoord gegeven: "Zoo kan het niet blijven duren".[69] En Hamer legde het nog één keer uit: "U bent lang genoeg in China geweest en U kent de Chinezen genoeg om te weten dat de autoriteit bewaard moet zijn en dat men anders niets kan bereiken. Ik vraag U, waar is de autoriteit van de apostolisch vicaris met het systeem dat men de laatste tijd volgt? De brieven worden nu aan de provinciaal geadresseerd, de financiële rapporten evenzeer, met als resultaat dat ik de rapporten die [Scheut] in september 1892 heeft verzonden, nog niet onder ogen gehad heb".[70] Voor Ferdinand Hamer was de maat vol. "Ik wil U de gevoelens van mijn hart blootleggen, en dat zijn geen kletspraatjes".[71] Voor de tweede keer citeerde hij de woorden van zijn grote voorbeeld in Xiwanzi: "Monseigneur Bax zegt werkelijk niet te veel als hij zegt: 'Zoo kan het niet blijven'".[72] Hamer moest bekennen dat hij aan niets anders meer kon denken. Het irriteerde hem mateloos. Hij kon bijna niet meer bidden. Het resultaat van dit alles drukte hij in een paar woorden uit: "De duivel profiteert ervan".[73]

Voor de drieënvijftigjarige bisschop, aan de grote bocht van de Gele Rivier in het Mongoolse achterland van China, stond alles werkelijk op zijn kop in vergelijking met nog maar een paar jaar eerder. Hij was niet langer meer de gevierde prelaat die gevraagd was omdat hij alleen in staat zou zijn om de problemen elders op te lossen. De Ordos-missie, die zoveel betekend had voor het prestige van Scheut, was ondergeschikt geworden aan de Congo-belangen van Leopold II. Bisschop Hamer die altijd zo goed met geld kon omgaan, zat tot over zijn oren in de schulden. Het geld dat in Europa door Scheut bij elkaar gebedeld werd ging in het vervolg naar provinciaal Bermijn. Binnen de missie van de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria in West-Mongolië was geen sprake van harmonie. Ferdinand Hamer was tijdens zijn verblijf in Europa in directe aanvaring gekomen met de nieuwe topbestuurders van Scheut, Gueluy en Van Aertselaer, en hij had hun vertrouwen verloren. De algemeen overste vertrok zonder de apostolische vicarissen zelfs maar op de hoogte brengen naar de Congo en stelde zich onbereikbaar op. Tegen de wil van Hamer en Bax was er een scheiding in de macht gekomen tussen apostolisch vicaris en provinciaal. Weliswaar had de missie er door de hongersnood en het 'Europese' geld van Hamer duizenden bekeerlingen bij gekregen, maar het waren 'christenen' van een bedenkelijk soort. Ferdinand Hamer was van dit alles weer even ziek geworden als vóór zijn reis naar Europa. Bovendien was hij niet meer gemotiveerd om zijn vak uit te oefenen. "De duivel profiteert ervan". Door de nieuwe situatie in de missie kwam het bekeringswerk dus direct in gevaar. Wat kon de bisschop anders doen in deze situatie dan wat hij deed, zijn ontslag aanbieden bij paus Leo XIII…..

Ferdinand Hamer wil stoppen in de Ordos

Ferdinand Hamer maakte aan de algemeen overste nog eens goed duidelijk dat het hem menens was. In zijn vorige brief, zo benadrukte hij, had hij geschreven dat 'als u de zo noodzakelijke nieuwe missionarissen aan de provinciaal wilt sturen, ik U dan bid om dat niet te doen zolang [ik] in de Ordos zal zijn'.[74] De bisschop was heel ernstig: "Ik ben missionaris geworden om mijn ziel te redden".[75] Zoals de zaken er nu voorstonden twijfelde hij eraan of hem dat nog wel zou lukken. "De laatste tijd word ik er zo moe van dat ik al drie keer met nadruk naar Rome heb geschreven om mijn ontslag te vragen en me af te zonderen in een klooster van de Trappisten. Op mijn leeftijd neemt men zo'n beslissing niet zomaar".[76] Hamer was ervan overtuigd dat Rome hem zou verlossen uit de penibele situatie waar hij tegen zijn wil in gemanouvreerd was. "Ik heb 28 jaar gewerkt, ik houd van de missie en de

congregatie. Het spijt me niet om me nu terug te trekken. Ik zal tevreden zijn als de missie en de congregatie door mijn afwezigheid erop vooruit gaan. Maar 'zoo kan het niet blijven duren'".[77]

Kardinaal Ledochowski

Hamer was er welhaast zeker van dat zijn dagen als missionaris geteld waren. De werkelijkheid pakte echter heel anders uit. Al in 1892 had hij moeten constateren dat Jaak Bax zijn initiatief niet alleen niet ondersteunde, maar zelfs naar het Vaticaan had geschreven om te verzoeken de ontslagaanvrage van de Nederlander niet te accepteren. Bax, die zich evenals Hamer verzette tegen het toepassen van de nieuwe statuten, wilde zijn steun op bisschoppelijk niveau niet missen.[78] De aanvragen, vanaf 28 maart 1892, werden dan ook doorverwezen naar een commissie van onderzoek[79] en daar werd er aan gewerkt. De brieven uit Rome, waar Hamer ongetwijfeld met smart op zat te wachten, hadden een poeslieve toon zonder een ja of nee te geven op zijn vraag. Zo stuurde kardinaal Ledochowski, prefect van de Propaganda Fide, hem pas op 21 mei 1894 (!) een antwoord op zijn brief van 2 november 1892. Hij verontschuldigde zich 'wegens een overvloed aan bezigheden'[80] en hij 'dankte hem voor alles wat U gedaan hebt voor het hoogste zielenheil en voor de verbreiding van het christelijk geloof'.[81] Rome complimenteerde Hamer met zijn ijver en die van zijn missionarissen. "De Heilige Congregatie [Propaganda Fide] weet hoezeer U zich naar vermogen toelegt op de bekering van de ongelukkige Chinezen. Zij mag van U van dag tot dag nog vele grote daden verwachten".[82] Hamer moest in grote smart blijven wachten op een definitief antwoord en dat werd vanuit Rome pas verstuurd op 25 juli 1895, drie jaar en drie maanden nadat hij zijn verzoek voor de eerste keer had ingediend. Bovendien was het antwoord negatief! Ledochowski verwoordde het op een mooie manier: "Ik verzoek u met klem geheel en al af te zien van het voorstel om het vicariaat op te geven".[83]

Het moge duidelijk zijn dat een ongemotiveerde Hamer en een enthousiaste Bermijn, in een periode van onzekerheid die jaar na jaar voortduurde, onmogelijk goed met elkaar konden samenwerken. De situatie werd er nog ingewikkelder op toen Bax in Xiwanzi en Steenackers in Shanghai zich met de gang van zaken in de Ordos gingen bemoeien. Provinciaal Bermijn was dan ook opgelucht toen hij in de pers las dat Van Aertselaer na meer dan twee jaar afwezigheid eindelijk in België was teruggekeerd. Hij pakte meteen de pen en vertelde hem over de intriges van Steenackers. De 'procureur van Shanghai [Steenackers] begint met vleiende opmerkingen te maken om in een goed blaadje te komen. Vervolgens geeft hij zijn mening over de kwestie van de provinciaal en dan vraagt hij welk standpunt zijn medebroeder in

deze zaak inneemt'.[84] Het was Bermijn duidelijk dat Steenackers zijn eigen ambities had ten aan zien van de Ordos. Was het misschien zijn bedoeling om, met steun van Bax in Xiwanzi, Hamer op te volgen? "Meuleman, Ramaekers, Roofthooft, Leesens, Stragier, Verellen en Van Havere hebben allemaal brieven van Steenackers gekregen".[85] Voor provinciaal Bermijn was de maat langzamerhand vol. "Vorig jaar heb ik Leesens gewaarschuwd om voorzichtig te zijn, ik heb Meuleman en Ramaekers nu opdracht gegeven de correspondentie te beëindigen".[86]

Bermijn bracht Van Aertselaer ook op de hoogte van de houding van Hamer. "Men zegt dat hij op retraite gaat [in Zhili in het oosten van China] bij Mgr. Bulté. Het is bijna zeker dat [hij daarvan] niet zal terugkeren. Het schijnt dat dit in centraal Mongolië [Bax!] bekend is. Een brief van pater Van Damme, die ik gisteren ontvangen heb, zegt me duidelijk dat er geen sprake van een retraite is. Anderzijds begrijp ik niet dat Monseigneur definitief gaat vertrekken zonder dat wij in de Ordos daarvan op de hoogte gebracht worden. Er zijn hier medebroeders die hooghartig zeggen dat als [Hamer] zich niet wil aanpassen aan de instructies uit Rome en onze missie zo in moeilijkheden brengt, het beter zou zijn als [hij] zijn beslissing zo snel mogelijk neemt".[87]

In oktober 1894 begon Ferdinand Hamer inderdaad aan een reis naar het oosten van het missiegebied. Bermijn hoefde echter niet te wanhopen. De bisschop pleegde in de belangrijke nieuwe oostelijke missiepost Ershisiqingdi aan de Gele Rivier – de '24' zoals deze in de missie ging heten – uitvoerig overleg met zijn provinciaal. Hamer, zo rapporteerde Bermijn onmiddellijk aan Scheut, 'is hier al drie weken. Morgen vertrekt hij om op retraite te gaan. Hij zal dan een beslissing nemen of hij terugkomt, of hij wacht op nieuws uit Rome, of dat hij zich direct naar Rome begeeft om daar een antwoord te ontvangen op zijn herhaaldelijk verzoek om ontslagen te worden. Monseigneur zal zich door de Jezuïeten laten adviseren… [Hij] heeft al zijn volmachten aan mij overgedragen tot zijn terugkeer of tot de benoeming van een nieuwe apostolisch vicaris… [Hij] schijnt in een goede gezondheid te verkeren en heeft absoluut geen problemen met eten".[88] Alvorens uit de Ordos te vertrekken, voorlopig of voorgoed, lanceerde Hamer nog een nieuw idee. Het leek hem een goede gedachte om de bisschoppelijke residentie te verplaatsen van Sandaohe in het uiterste noordwesten van de Ordos, naar de '24' in het uiterste oosten, zo dicht mogelijk bij Xiwanzi en Peking. Volgens Bermijn vond hij daarvoor veel gehoor: "In deze streek heeft men hoop op veel bekeringen… De gebouwen in Sandaohe zijn in slechte staat… Het zal de kosten verminderen… De verbindingen, de correspondentie, zal dan veel beter zijn".[89]

Seminarie Sandaohe,
Hamer familieboek

Het vertrek van Hamer naar het oosten van China kreeg een totaal andere wending toen zijn geestelijke vader Bax ernstig ziek werd. Ferdinand reisde naar Xiwanzi en vanuit de bisschoppelijke residentie van Centraal Mongolië nam hij voor het eerst weer eens contact op met zijn uit de Congo teruggekeerde algemeen overste. Zoals de bisschop door berichten van anderen op de hoogte was gekomen van het vertrek van Van Aertselaer naar Afrika, zo had hij nu eveneneens weer langs een omweg moeten vernemen dat zijn congregatie-overste in Scheut was teruggekeerd. Hamer greep de gelegenheid meteen aan om de zaak op scherp te stellen. Gebleken was dat zijn emotionele, zeer vertrouwelijke epistels aan Van Aertselaer zomaar door Gueluy geopend en beantwoord waren. De reactie van Gueluy was bovendien van dien aard geweest 'dat ik sedert dien niet meer geschreven heb'.[90] Hamer schreef zijn brief op tweede kerstdag in 1894 en hij wenste zijn overste dan ook 'Gods overvloedigsten zegen'.[91] Bovendien hoopte hij 'van ganscher harte… dat de eensgezindheid, die fel gestoord[92] is, in dit jaar [1895] moge herleven'.[93] En passant oefende hij nog kritiek uit op het functioneren van provinciaal Heirman in Centraal Mongolië. En hij ging cynisch verder met klagen. Tijdens mijn reis 'arriveerden daar ook… Braam en Van Merhaeghe, voor West Mongolië bestemd. Daags voor mijn vertrek uit Sandaohe had ik bij toeval van… Lateur vernomen dat deze twee jonge heeren naar de Ordos zouden komen. Ofschoon zij niet aan den [apostolisch vicaris] gezonden werden dunkt mij toch dat de convenance vereischte dat [hem toch] min of meer officieel werd aangekondigd, dat er in zijn vicariaat missionarissen zouden arriveren'.[94]

Op 4 januari 1895 overleed Jaak Bax, apostolisch vicaris van Centraal-Mongolië. Dat was een enorme klap. Wie had kunnen denken, schreef Hamer aan zijn 'laatste vriend Steenackers', 'dat ik naar Xiyingzi ging om onzen goeden Mgr. Bax te beregten,[95] de oogen te sluiten en de uitvaart te doen. En nu is Mgr. Bax niet meer. Nu… zie ik nog zwarter in de zaken'.[96] Verbist, Van Segvelt, Verlinden, De Vos, Lin, Smorenburg en Vranckx waren eveneens dood of uit zijn gezichtsveld verdwenen. Van de eerste generatie Scheutisten, een generatie met eigen ideeën over het bedrijven van missionaire activiteiten, was Ferdinand Hamer als enige overgebleven….

Problemen in de Ordos

In de voorgaande pagina's heb ik duidelijk gemaakt hoezeer het ontbrak aan samenwerking in de Ordos-missie. Een tiental paters was niet in staat om, ter wille van de verkondiging van het geloof, één lijn te trekken. En dat terwijl het zo hard nodig was. De missionarissen leefden in primitieve omstandigheden, met een tekort aan de materiële middelen, die zo noodzakelijk waren. In hun omgeving werden de mensen ziek en stierven in grote aantallen. In een bar klimaat en met een slechte behuizing en een tekort aan kleding en voedsel was iedereen vatbaar voor besmettelijke ziektes.

Alfons Lievens, zesendertig jaar jong en afkomstig van het gehucht Kapellen op het Vlaamse platteland moest de plotselinge dood verwerken van zijn nieuw aangekomen medebroeder Frederik Roggeman (26 jaar). Frederik, zo schreef Lievens, was in een delirium geraakt en wist niet meer waar hij was of wat hij deed. "Ik had heel dien dag aan de deur moeten staan om den zieke te beletten van buiten te loopen; hij wilde gedurig weg, om, zoo hij zegde, met zijne familie te zijn die op een tien minuten afstand aan 't feest vieren was. Eens, terwijl ik in de cour den brevier aan 't bidden was, is hij toch met geweld aan zijn bewaker ontsnapt. Hij stond al buiten onder de galerie der kerk, en op mijn verzoek van gauw binnen te gaan ging

hij op den grond zitten, zoodat ik verplicht was, met behulp van den bewaker, den zieke op te nemen en terug binnen te dragen".[97] Het duurde niet lang meer of er kwam een einde aan het leven van de jonge missionaris. "Slechts een kwartier uurs waren wij bezig met den stervenden de laatste schietgebeden en heilige verzuchtingen voor te lezen, of hij ontsliep zachtjes en kalm in den Heer. Nu… ligt die goede Freer, dien wij allen zoo vrolijk, zoo opgeruimd gekend hebben, hier in de kerk van Boro balgason als een lijk ten toon gesteld. Bij zulk schouwspel voelt men de tranen in de oogen opzwellen".[98]

In die dagen ook was Karel De Saegher op weg om Ferdinand Hamer af te halen. 'Ik moest 110 uren reizen' om mijn bisschop te ontmoeten die teruggekomen was uit Europa, 'hersteld van de kwaal die dreigde hem ten grave te slepen'.[99] Overal om zich heen zag hij de ellende. Een half jaar later stierf De Saegher zelf aan roodvonk. Karel Verellen was op 3 februari 1892 naar Sandaohe gekomen om Hamer te waarschuwen. Verellen was nog enigszins hoopvol. "De zieke was nog vrij wel. Hij vroeg zelfs om te biechten. Verellen hoorde hem de biecht, maar wilde nog wachten met [de laatste sacramenten]. De Christenen zeiden dat hij niet mogt uitstellen. Daarop gaf Verellen de extreme unctio".[100] De Saegher zakte daarna snel weg. "Op 5 februari was de zieke confrater in een delirium… Tegen negen uren begon de agonie en circa 1 uren in de middag gaf hij zijne schoone ziel kalm en gelaten aan haren schepper over".[101] Verellen had nog een koerier naar zijn bisschop gestuurd, maar die wist de vijftien kilometer niet snel genoeg te overbruggen. "Als ik aankwam circa 5 uren na den middag stond ik voor een lijk!", moest de prelaat bij aankomst constateren.[102]

Bisschop Hamer en zijn missionarissen hadden niet alleen van doen met honger, koude, ziektes en dood, ze waren door de aard van hun bekeringswerk ook gewikkeld in een ander soort problemen. Meteen bij aankomst in Sandaohe wist hij al: "In de Ordos zijn zooals ik hoor vele affaires… Verellen in Ulan Börük en Lemmens in Xiaonor zitten in processen".[103] Vijf weken later moest hij melden dat er in de Blauwe Stad al twee maanden geprocedeerd werd 'over het land van Xiaonor'.[104] Ter wille van het missiewerk hadden de Scheutisten haastig een stuk grond in bezit genomen zonder dat wettelijk goed te regelen. "Het proces duurt al twee maanden en geen eind te zien. De koningin-weduwe van Dalad, geïnstigeerd door de lama's zoude ons gaarne uit Xiaonor hebben. Hoe zal dit afloopen?".[105] In Ulan Börük 'wil de weduwe Yang ons beletten grond te saayen',[106] en ook dat leverde een rechtszaak op die tien jaar later nog niet tot een einde gebracht was.[107] Het kostte Hamer de grootste moeite om de zaak te midden van uitgehongerde Chinezen in de hand te houden. "Voor de vechtpartij in Sint Joseph zitten nog altijd vijf christenen in 't gevang. Een christen is met [de Chinese priester] Lu vertrokken om de zaak met geld af te maken".[108] De missie had kennelijk geen andere keus dan de mandarijnen om te kopen. Uit Ulan Börük kwamen bovendien 'boden van de confraters om ons wapens en munitie te vragen om te vechten. Ik zond twee geweren met de orde absoluut niet te vechten buiten de koer. Wordt gij aangevallen binnen de enclave dan alleen 'zelfverdediging'".[109] Het lukte Hamer niet gemakkelijk om de missionarissen ervan te overtuigen zich alleen met de verkondiging van de christelijke naastenliefde bezig te houden. "Pater Verellen schrijft nog altijd van vechten en doodslaan".[110]

Ook in de Ordos was het nog lang niet duidelijk dat er in 1860 tussen de Chinezen en Fransen verdragen waren gesloten, en dat die inhielden dat het katholieke geloof rechtsgeldigheid had. Het was nog steeds nodig, zo liet Hamer aan het hoofdkwartier in België weten, dat er 'een uittreksel van voor de kerk van de "24" aangeplakt wordt. Zulks zal ons, hopen wij, voordeelig zijn voor al de processen die wij nu hebben'.[111] Bij sommige Scheutisten waren de stoppen kennelijk flink doorgeslagen. Dat gold – toeval of niet – vooral voor Verellen en Lievens, die zélf onverwacht hun medemissionarissen in hun armen hadden

Een karavaan in de Gobi woestijn

zien sterven. Hamer wees erop dat Verellen 'altijd affaires had door zijne onvoorzigtigheid'.[112] "Loopt zoo eene onvoorzigtigheid eens goed uit, dan lacht men er mee, en zegt: een zet van Verellen! Loopt ze slecht dan zitten wij met de moeyelijkheden. Daarbij een vat zonder bodem. Men kan er zooveel geld heenzenden als men wil, en hij is nog altijd met schuld. Dus administratie kan men hem niet toevertrouwen".[113] Alfons Lievens was helemaal een geval apart. Provinciaal Bermijn wilde hem niet meer in zijn omgeving hebben en Hamer was het in dit geval met hem eens. Hij had hem daarom maar direct onder zijn hoede genomen zodat hij hem goed in de gaten kon houden. Dat was echter niet voldoende: "De Christenen vroegen nu en dan reeds of Lievens nog niet weggaat".[114] Hamer moest dan ook constateren dat hij in de chaos van het begin van de jaren negentig niet alleen te maken had met een uitdunning van het aantal missionarisen door ziekte en sterfte, maar ook doordat de paters niet goed genoeg functioneerden in hun werkzaamheden. Vertwijfeld zette hij dan ook papier: "Missionarissen die [jarenlang] in de missie zijn geweest kan men nog geen post van importantie toevertrouwen!!"[115]

Ferdinand Hamer realiseerde zich misschien onvoldoende dat hij noch zijn medebroeders tijdens hun opleiding in vroomheid, theologie en filosofie ook maar enigszins waren voorbereid op het soort problemen waar ze mee te maken kregen. Toen hij twee nieuwe priesters naar Ulan Börük moest sturen vond hij zelf al: "Wij hopen dat alles goed mag gaan. Ivo Stragier is bang om er heen te gaan. Het is een gebied boordevol bandieten. En Willem Lemmens schrijft: ik troost mij dat het maar voor één jaar zal zijn, tenminste indien ik nog een jaar heb te leven".[116] Elders aan de Gele Rivier bij Pingluo was het helemaal fout gegaan. Twee inwoners van het christendorp hadden enkele dieven betrapt op het stelen van schapen. Met één slag, zo rapporteerde Hamer vertwijfeld aan Scheut, 'sloegen ze één van hen dood'.[117] De moord was per ongeluk geschied en in Europa zou dat niet erg zijn. Maar, zo besefte de ervaren bisschop, 'hier in China kan ons dat nog veel ellende en geld kosten. Bijzonder daar in Pingluo waar de heidenen [moslims] en de mandarijn toch al erg tegen de kerk zijn'.[118] Hoe moest hij dat nu weer oplossen? Hamer had geen keus, hij stuurde er de onhan-

dige pater Lievens heen.[119] In 1892 liepen diens 'missie-werkzaamheden' nog goed af, maar een jaar later ging het helemaal fout.

In Ulan Börük waren al jarenlang problemen. Chinese christenen hadden er zich met steun van de missie gevestigd. Ze hadden er een residentie voor de missionaris gebouwd en een kerk met een witte klokketoren en een groot kruis er bovenop. Het was een prachtig stuk land, maar het was geen eigendom van de missie. Het duurde dan ook niet lang of de christenen werden belaagd door anderen. Zo had volgens pater Roofthooft een 'bende van dertig Chinezen uit de provincie Shandong',[120] dus helemaal afkomstig van de oostkust, een aanval gedaan op de nieuw-gestichte landbouwkolonie. Die keer was het nog goed gegaan en 'de bandieten hadden zich in de omgeving verspreid'.[121] Een paar jaar later kwam de missie in conflict met de eigenaren van de grond, weduwe Yang en haar oudste zoon, over het gemeenschappelijk gebruik van irrigatiekanalen en het betalen van pachtgelden. Bij die gelegenheid werd missionaris Lievens niet gespaard. De Chinezen kidnapten hem, zetten hem gevangen en lieten hem pas gaan na betaling van 508 ons zilver.[122] Voor Alfons Lievens kwam er eindelijk een einde aan zijn onmogelijke bestaan in Mongolië. Hij werd op de boot gezet naar Europa, en Scheut had weer een missionaris minder in de Ordos. Deze beslissing werd in volledige harmonie door Hamer en Bermijn genomen. Hamer had nog een getuigschrift geschreven, maar daar stond niet veel in. "Meer kan ik in conscientie niet geven. Als Lievens hier zou willen terugkomen, ik zal hem niet gaarne zien komen. En als missionaris is hij de reiskosten niet waard".[123]

Provinciaal Bermijn was er overigens de man niet naar om zich te laten intimideren. Hij riep de Chinese autoriteiten ter verantwoording en of de mandarijnen nu wilden of niet, ze hadden deze zaak voor hem te regelen. De rechtszaak in Baotou sleepte zich echter maand in maand uit voort. Bermijn werd het beu en ging handelend optreden. Op 9 november 1894 meldde hij. "Het proces van de gevangenneming van Lievens is nog niet beëindigd. De mandarijn, bij de strot gegrepen [!], heeft beloofd de zaak uiterlijk maandag af te handelen".[124] Maar ook een hardhandige aanpak leverde niets op. Aan het einde van 1894 moest zelfs Bermijn dat mismoedig vaststellen. "Er is geen middel om een zaak te vereffenen met de tribunalen".[125] Hij had echter nieuwe hoop gekregen, want er had zich in China intussen een dramatische ontwikkeling voorgedaan. Peking was in militair conflict geraakt met Japan. De Chinees-Japanse oorlog was voor China in een gigantische nederlaag geëindigd. "Wie weet wat de oorlog zal voortbrengen, ik denk wat troebel en dan later toch goed".[126] Met een verzwakt Chinees bestuur was het voor Europeanen goed 'onderhandelen'.

Bermijn had bovendien nieuwe stukken grond ontdekt waar hij tal van 'bekeerlingen' kon onderbrengen. Een van die gebieden was Balagai. Hij greep nu ook zijn bisschop bij de strot. "In Augustus 1894 was Bermijn in [Baotou] voor 't proces van Ulan Börük. Hij schreef mij: er is schoon land te peinen [verkrijgen] te Balagai. De onkosten zullen beloopen 3 à 400 taël. Wilt gij dit voor de missie, of ik traiteer voor de congregatie. Ik schreef direct terug: voor de missie! en deponeerde 500 taël voor die affaire", schreef Hamer verontwaardigd naar zijn algemeen overste.[127] Hier deed zich een belangrijke ontwikkeling voor in de missie van Scheut. Terwijl de missionarissen geacht werden in vrede en harmonie samen te werken aan het bekeren van de heidenen, was provinciaal Bermijn begonnen om de Ordos-missie te splitsen. Voortaan waren er twee soorten missieposten, missieposten van de kerk, van bisschop Hamer dus, en missieposten van de congregatie, van Bermijn dus! Als er één bewijs was van de 'felle verstoring' van de eenheid, waarvan Hamer eerder gehoopt had dat die hersteld zou worden, dan is het mijns inziens toch wel de volledige splitsing van de missie in de Ordos.

Door de nieuwe missie-aanpak onder inspiratie van Bermijn gingen jonge missionarissen van het Vlaamse platteland zich ook anders gedragen. Frans Van Den Abbeele, afkomstig uit

het dorpje Berlaar in het diocees Antwerpen, was nauwelijks 25 jaar oud toen hij eind 1893 onder de vleugels van de provinciaal ging opereren. “1894”, zo constateerde hij, “is een vies [eerste] jaar”.[128] In de eerste maanden had hij ‘eerst bij de brigands gezeten’,[129] dan in Sandaohe en vervolgens werd hij overgeplaatst naar het fameuze Ulan Börük. Daar was hij de zaak stevig gaan aanpakken. “In de afwezigheid van Bermijn zijn wij begonnen met biecht te hooren, en te preeken dat het klettert”.[130]

In zijn territorium gedroegen de Chinezen zich niet zoals hij dat wilde. Er was daar zelfs nog ‘meer ruzie als tegenwoordig in Belgenland…’[131] Een socialist, Wang San, had zich zomaar een stukje grond toegeëigend en maakte tegen de zin van de pater gebruik van het daar aanwezige irrigatiewater. Toen er vechtpartijen ontstonden, waarbij de zoon van Wang San zich stevig weerde, vond Van Den Abbeele dat hij eens moest laten zien wie de baas in dit land was. Eerst las hij nog de mis en daarna ging hij over tot actie. “Ik dacht: een zweep of twee zal genoeg zijn om den vechter te temmen; wij zullen er hem nog eene meer geven omdat hij met iedereen vecht en ruzie maakt... Vader en zoon zijn zoo zeer gevreesd dat er niemand de hand durft aansteken; sedert 20 jaar zijn het altijd dezelve ruziemakers, ja zelfs hebben zij ook meer als eenen priester vermaledijd. Ik nam den zoon, dien schobiak vast, en gaf hem eene ferme rammeling, in het bijzijn der kristenen; hij deed gebaren alsof hij met den kop tegen mijne borst wilde loopen. Dan kwam een ouderling tusschen; ik gaf den kapoen nog eene lap aan zijne ooren en schupte hem buiten”.[132]

Vader Wang kon zijn mond niet houden: “Wat, durft de priester zijnen zoon slaan, dien hij zelf nooit geslagen had!”[133] “Ik ging er dan ook met eenen stok naartoe. Ik kende Wang III alleenlijk van reputatie, doch, toen ik dien ouden man zag, op krukken springende, wilde ik hem niet slaan”.[134] Daarom kon de man doorgaan met zijn verwensingen. Hij ‘braakt vuile vermaledijdingen tegen den priester; vermaledijdt niet alleen den priester, maar ook den Paus en de bisschoppen’.[135] Wilde de missionaris zijn gezag in het openbaar handhaven dan kon hij dit niet accepteren. “Ik denk ze weg te jagen…Worden zij zoo zacht als een lammeke, dan is er nog tijd om te peizen. Komt de oude te biechten, dan ben ik van zin hem eerst in de kerk eerherstelling te [laten] doen”.[136] De missiemethode in de Ordos had een nieuwe vorm gekregen.

Scheut in het defensief: de moslims vallen aan vanuit het Westen

Terwijl algemeen overste Van Aertselaer zich in de Congo bevond om daar de missiebelangen van Scheut te behartigen, terwijl bisschop Hamer constateerde dat de harmonie onder de missionarissen in de Ordos ‘fel gestoord was’, terwijl de problemen in zijn missiegebied zich opstapelden, terwijl bisschop Bax in Xiwanzi afscheid nam van zijn aardse bestaan, raakte de Qing-dynastie in een ernstig conflict met de opkomende nieuwe macht in Azië: de Meiji-staat Japan. Het conflict kwam tot uitbarsting in Korea. De Chinezen beschouwden Korea als een vazalstaat, hetgeen door de Japanners niet meer geaccepteerd werd. In juni 1894 stuurden zowel de Japanners als de Chinezen troepen naar Korea en op 1 augustus brak de Chinees-Japanse oorlog uit. Op 17 september werd de Chinese vloot uitgeschakeld. China werd vervolgens gedwongen om op 17 april 1895 het verdrag van Shimonoseki te tekenen, waarbij Japan zijn invloedssfeer uitbreidde naar onder meer Taiwan en Korea en de Chinezen in Europese stijl een gigantische herstelbetaling oplegde.[137] Het Scheutblad *Missiën in China en Congo* gaf een wat andere verklaring van de ontwikkelingen in het Verre Oosten: “De Voorzienigheid heeft zich van het kleine Japan bediend om het ontzaggelijk

groote China te vernederen en te kastijden, dat… reeds drij eeuwen lang het christen geloof verstoot en vervolgt".[138] Scheut legde de nederlaag dus uit als een directe represaille van God aan de Chinese autoriteiten, die 'den nationale hoogmoed prikkelen en den volkshaat tegen al wat vreemdeling is… aanblazen'.[139]

Om de oorlog tegen de Japanners te kunnen voeren had Peking troepen uit het hele land naar de hoofdstad opgeroepen. Dat had directe gevolgen voor het gebied waar de Scheutisten actief waren met de verbreiding van het katholieke geloof. Volgens *Missiën* beantwoordde 'God de haat tegen het christendom van zijnen kant met eene nieuwe straf: de mahomedanen van het Westen zijn in opstand geraakt tegen de Chineezen en tegen het mandschoesche vorstenhuis dat hen beheerscht…. De Chineezen beschikken, tegenover een leger van 300.000 wel gewapende mahomedanen, slechts over 60.000 soldaten; en men weet welke helden de chineesche krijgers zijn'.[140]

Het blad van Scheut herinnerde zijn lezers en lezeressen aan de moslimopstanden van de jaren zestig en zeventig, waarbij 'de aanhangers van de koran over de tien millioen Chineezen'[141] vermoord hadden. De 'wreede Zuo kon slechts met de grootste moeite den oproer dempen door het bloed van ontelbare Mahomedanen te vergieten'.[142] De 'dappere strijders'[143] hadden zich al '25 jaar op weerwraak voorbereid'[144] en grepen hun kans toen een groot gedeelte van de Chinese troepen afwezig was. Hoewel de redactie van het Scheutblad in eerste instantie meer sympathie leek te hebben voor de moslims dan voor de Chinezen hield men toch terdege rekening met 'het opkomen van een machtig muzelmansch rijk in die streken'.[145] In dat geval zou een handjevol paters en hun bekeerlingen weinig kunnen uitrichten. Scheut had een verslaggever *on-the-spot*, Cyril Van Belle.

Cyril Van Belle

Dong Fuxiang

De missionaris doorzag onmiddellijk de gevaarlijke situatie waarin hij met zijn christenen terecht gekomen was. De onderkoning van Gansu had gedaan wat hij kon. Zijn troepen waren tegen Japan opgetrokken en met hoge premies was hij er nog in geslaagd zesduizend man bijeen te brengen en die 'te voorzien van uitmuntende europeesche geweren'.[146] De ongetrainde Chinese militie bestond echter uit 'bedelaars en luierikken'[147] en het duurde dan ook niet lang of menige soldaat liep over naar de vijand. Het moslimleger werd bovendien aangevuld met een 'uitermate woest volk, dat zelfs op gewone tijden enkel van plunderen en stroopen leeft. Deze begonnen met eenige afgodstempels in brand te steken, en honderden chineesche heidenen om hals te brengen'.[148] Cyril Van Belle gaf blijkbaar de voorkeur aan het leven boven het martelaarschap en dus vluchtte hij samen met zijn bekeerlingen naar de

dichtstbijzijnde vestingstad Xinzhong, een aantal kilometers vóór Lanzhou aan de Gele Rivier gelegen. Vooral de vrouwen gaven problemen. “Bij het minste alarm is het bij de vrouwen, en niet zonder reden, een eindeloos gejammer en geklaag over hare kleine, verminkte voetjes, waardoor zij zich in de onmogelijkheid bevinden van te vluchten”.[149]

De missiegroep slaagde er op tijd in de versterking te bereiken en kreeg onderdak. De missionaris werd ondergebracht bij een ‘brave [!] heiden’.[150] En daar zat hij dan op 12 juli 1895. “Al mijne christenen zijn te biecht gekomen, om zich tot den dood voor te bereiden… Men verwacht eenen aanval… Worden wij aangerand, hetgeen waarschijnlijk is… dan moge God ons genadig zijn”.[151] In een nabijgelegen dorp waren onlangs de ‘inwoners, op weinige uitzonderingen na, omgebracht’.[152] Uiteraard hadden de inwoners van Gansu ‘al de muzelmannen, die zich na den oproer van 1866 in de streek gevestigd hadden, het land uitgedreven, uit vrees dat zij met hunne oproerige geloofsgenooten gemeene zaak zouden maken. Slechts een duizendtal familiën, die aan de vorigen opstand geen deel genomen hebben, mogen in de streek blijven’.[153] De verdedigers namen echter geen risico: “Vreemde mahomedanen, zij bijzonder die van gewesten komen waar de omwenteling heerscht, worden als bespieders aanschouwd, en de beul slaat hun het hoofd af”.[154]

Bijna zes maanden lang, van begin juli tot eind december 1895, zaten Van Belle en zijn bekeerlingen vrijwel continu in het vestingstadje langs de Gele Rivier opgesloten. In zijn brieven, voor zover die in het missieblad werden afgedrukt, maakte hij geen melding van nieuwe bekeringen, maar evenmin lijkt er sprake geweest te zijn van conflicten met de Chinezen. De pater wist natuurlijk wel dat hij niet overal even populair was. Het scheldwoord voor priesters, westerse duivel, was ‘zoo algemeen in zwang gekomen, dat heidensche kinderen ons dikwijls heel vriendelijk groeten: goeden dag, westersche duivel’.[155] Volwassenen gedroegen zich anders. Als hij een ‘groep luie ledigloopers’[156] naderde die zich ‘vóór de poort in de zon zaten te warmen’[157] riepen ze op vijftig passen afstand tegen elkaar ‘ai, daar is een westersche duivel’.[158] “De leelijkaard zal het luid genoeg zeggen, opdat gij het zoudt hooren, en stil genoeg om ’t gezegde te kunnen loochenen”.[159] Maar in de omgeving van de hoofdstad Lanzhou was er sinds de komst van Ferdinand Hamer in 1879 wel wat veranderd. Westerlingen waren zestien jaar later geen echte bezienswaarigheid meer. Er waren altijd wel missionarissen, en zelfs protestantse zendelingen met vrouwen, kinderen en eigen kindermeisjes, reizigers als de Amerikaan William Rockhill en de Fransman Jozef Martin, Duitse wolfabrikanten, kooplieden uit Rusland enzovoort. Alleen twee Amerikanen, William Sachtleben en Thomas Allen, die per fiets een reis om de wereld maakten, hadden opzien gebaard. “Triomfantelijk ontvangen door de overheden der stad, lieten deze heeren voor de verbaasde en verrukte menigte hunne ijzeren peerden – zooals onze Chineezen het rijwiel noemen – voortstuiven en wonnen het den besten ruiters van den omtrek in ’t hardloopen af”.[160] Van Belle had het niet zo hoog op met het Amerikaans ras dat hij ontembaar en roekeloos noemde. Ze reisden zonder reisgoed of knechten en kenden alleen de woorden vlees, eieren en thee in het Chinees. Maar door de ‘lakenwevers, reizigers en rijwielers’[161] werden de paters met rust gelaten. Zes jaar na het vertrek van Hamer als bisschop uit Gansu constateerde ook Van Belle: “Zij vervolgen ons niet, zij bekeren al even weinig”.[162]

In de brieven die de missionaris vanuit Xinzhong schreef, maakte hij er geen melding van welke rol zijn christenen en hij zelf speelden, of moesten spelen bij de verdediging. Bepaald was dat elke nacht veertig weerbare burgers de wacht moesten houden. “Zij brengen den ganschen nacht door met onverpoosd op hunne houten trommeltjes te rommelen. Van tijd tot tijd komt het oorverscheurende geraas der koperen schijf of tam-tam de vermoeide tromme

Chineesch huishouden : christene moeder en dochters.
De moeder heeft nog kleine voeten, of *gouden leliën*, maar zij heeft haar gezond verstand getoond met de voeten harer dochters te ontbinden.

Missieblad Scheut

laars opwekken. En zoo zij, niettegenstaande dit helsch lawijt, toch in slaap geraken, worden zij aanstonds door vlijtige toezieners op eene niet al te zachte wijze wakker geschud".[163] Van Belle had meegemaakt dat er ondanks het oorverdovende lawaai, waarbij ook de niet-dienstdoende inwoners de slaap maar niet konden vatten, toch een van de veertig bewakers was ingesluimerd. Hij werd op heterdaad betrapt. "Den volgenden morgen werd de volksvergadering bijeengeroepen om het misdrijf te vonnissen, en de plichtige werd tot zestig knotsslagen verwezen. Op staanden voet werd het vonnis uitgevoerd; en daar de veroordeelde niet zeer haastig was om zich in de gewenschte houding neder te leggen, pakten eenige mannen van goeden wil hem vast, en strekten hem plat op den grond uit. Dan greep de opziener, wiens eergevoel diep gekwetst was, zelf den kluppel, en ging er zoo ijselijk mede te werk, dat de gefolterde als een razende begon te huilen. Zeker zal er nog wel eene halve maand verloopen, voordat het hem mogelijk zij te gaan zitten".[164]

Maand na maand moesten de bewoners van de streek rondom Lanzhou rekening houden met het einde van hun leven. Vele dorpen werden ingenomen, waarbij gigantische moordpartijen aan de orde van de dag waren. Aan het einde van de zomer moest er bovendien geoogst worden. Dan trokken mannen en vrouwen erop uit om het voedsel voor de komende winter veilig te stellen. Op 23 juli, zo leek het, was er een moslimbende in aantocht. "Onmiddellijk komen al de kleine voetjes (chineesche vrouwen) naar de burcht gevlucht; in het geharrewar heeft er menige tuimeling plaats, en worden er tal van ledematen verrekt en verstuikt. Al de

toegangen der vesting worden door de burgerwacht bezet; boven op de platte daken van al de huizen brengt men eenen voorraad van zware steenen aan, om de belegeraars te verpletteren; en gansch de nacht door houdt men koortsachtig de wacht".[165] De boodschap van de belegeraars, de 'muzelmannen',[166] was dan ook volstrekt duidelijk, zo kon de Belgische pater zelf signaleren: "Op al hunne vaandels staan deze vier woorden: 'Sao tsing, miai Han' – de Hans (Chineezen die niet in Mahomed gelooven) zuiver wegvagen en vernielen".[167]

Tegen het einde van het jaar kwam de redding uit het oosten. De oorlog tegen de Japanners was afgelopen en nu konden de Chinezen het binnenland weer onder controle brengen. De leiding van het Chinese leger was in handen van Dong Fuxiang, een 'warlord' uit Gansu die tijdens vorige moslim-rebellie op het juiste moment naar 'Peking' was overgelopen. Dong, 'de oude roover, is heden een aanzienlijk man geworden, en de keizer begiftigde hem met een rijk jaarlijksch inkomen',[168] aldus de annalen van Scheut. Met zo'n man kwam er snel een einde aan de onrust. Dong 'kent uitmuntend al de listen en streken van den vijand, en is goed voorzien van wapens en levensmiddelen; zijn vroeger bedrijf heeft hem uiterst wreed en bloeddorstig gemaakt, en, waar hij doortrekt, ontsnapt er geene Muzelman aan de dood. Zijne lijfwacht bestaat uit vijftien honderd man, allen voorzien van uitgelezen geweren. De overige troepen, gewapend met vuurroeren, die vijftien schoten kunnen lossen, gaan de bergengten bezetten, drijven op een gegeven teeken de verspreide groepen der opstandelingen in de vlakte, waar zij hen langzamerhand omsingelen, en met hunne kogels doorboren'.[169] En eind goed, al goed. Aan het einde van het jaar, op 29 december, pakte Cyril Van Belle pen en papier en schreef op: "De overwinnaar sloeg aan al de gesneuvelden het hoofd af; en deze akelige zegeteekenen, bij truischen van drij of vier samengesmeerd, werden aan boomen opgehangen bij middel der lange haarvlecht, waar de schedel van elken Chinees mêe prijkt. Zoo ziet men thans eene menigte boomen met honderden bloedige koppen versierd, die men daar zal laten verrotten, opdat hun ijselijk gegrijns eene heilzame vrees inboezeme".[170] Het binnenland van China was voorlopig weer even rustig. De paters van Scheut en hun christelijke aanhangers kregen nu de tijd om de doorstane gevaren te verwerken. Cyril Van Belle eindigde zijn verslag aldus: "Welk land, lieve hemel! Wat volk! En welke oorlogen zijn toch die godsdienstoorlogen!".[171]

Het had maar een haartje gescheeld of ook Ferdinand Hamer was midden in het moslimgeweld terecht gekomen. De moedeloze bisschop, die zijn geestelijke vader Jaak Bax ten grave had moeten dragen, was op reis gegaan naar dat gedeelte van zijn missiegebied dat in het verleden bij het bisdom Gansu gehoord had en dat onderdeel van de Chinese provincie Gansu was. Zó dicht bij zijn oude medebroeders, die hem nog niet zo lang geleden niet hadden willen laten vertrekken! Hamer rook de lucht van de goeie ouwe tijd en kon de verleiding niet weerstaan. "De gelegenheid was te schoon om die te laten voorbijgaan en daarom ging ik dinsdag na Pinksteren met M. Stragier naar [Gansu]… Daar trof ik Mgr. Otto [zijn opvolger] en de Heeren De Moerloose, Coppieters en Lauwaert, mijne oude missionarissen. Gij kunt denken, dat de ontmoeting na 6 jaren vreugdevol en hartelijk was… De reis heeft mij waarlijk goed gedaan. Ik ben altijd gezond geweest en heb in het geheel geen last geleden van de maagpijn".[172] Toen Hamer deze woorden aan zijn familie in Nijmegen schreef, 14 juli 1895, was de moslimopstand al in volle hevigheid losgebarsten langs de Gele Rivier in Gansu.

Wat noordelijker langs diezelfde rivier in de Ordos drongen al snel alarmerende berichten door. "Men spreekt er hier druk over, dat in Gansu de Mohamedanen weer in opstand zijn. Dit heeft hier veel schrik, vooral onder de nieuwe christenen te weeg gebracht.[173]… De schrik was des te grooter, omdat vele menschen zich nog de gruwelen en wreedheden herinneren van den laatsten opstand".[174] Evenmin als Cyril Van Belle begeerde Hamer het martelaarschap. Het geld dat in Europa bij elkaar gebracht werd voor de bekering van de heidenen, en

waaraan zo'n tekort was in de Ordos, werd daarom op een heel andere manier geïnvesteerd. "Wij zijn genoodzaakt, een muur of liever wallen te slaan om het dorp S. Jacques [in Sandaohe], om het dorp in tijd van overval te kunnen verdedigen. Ik voor mij geloof, dat het gevaar nog wel ver af is; maar men moet altijd wat in tijds maatregelen nemen. Het zijn anders groote onkosten, die mij aan het hart gaan. Denk eens, een wal van vier kanten, elke kant 320 meters, dus in 't geheel 1¼ km, van onder 5 meter dik, van boven 3 en 7 meters hoog. Zij zijn wel van aarde, maar kosten toch nog al veel geld".[175]

Aan Van Aertselaer legde Hamer uit dat iedereen in zijn omgeving helemaal in paniek was. "Men sprak niet dan van opstand der Mohamedanen in Gansu. Vele christenen en catechumenen wilden al naar 't oosten trekken".[176] Hamer had een deal met de bekeerlingen gemaakt. Hij zou 3000 taels (een equivalent van 2.500 euro) investeren, maar dan moesten de christenen wél meebetalen en -bouwen. Elders in het vicariaat had Alfons Bermijn een soortgelijke regeling getroffen voor de fortificering van Klein Brugge. Ook toen bleek dat er een einde gekomen was aan de grote dreiging gingen de bouwactiviteiten in volle hevigheid door. De Chinese christenen beseften dat ze niet veilig waren. Een half jaar nadat Dong Fuxiang de zaak ogenschijnlijk weer onder controle had, schreef Hamer nog naar Scheut: "Van Houï houï [moslims] kunt men hier niet meer spreken. Toch aan de muren om S. Jacques werkt men voort".[177]

Ferdinand Hamer levensmoe

Het wegvallen van Chinese troepen als gevolg van de oorlog met Japan had niet alleen de moslims nieuwe kansen gegeven om zich te manifesteren, maar ook elders onrust gebracht. Zelfs in de Ordos. "In Klein Brugge was een prachtig altaar, dat ik volgens een teekening van M. De Moerloose, als ik nog in Liangzhou [Gansu] was, had laten maken. M. Stragier, de missionaris van Klein Brugge, was naar hier gekomen voor de retraite, en als [hij] een paar dagen vertrokken was, is er een heiden door het raam in de kerk gebroken en heeft alles stuk geslagen; het schoone altaar van fijn snijwerk, een schoon beeld van het H. Hart, crucifix, kandelaars, godslamp, alles is vernield. Ik heb er geweldig veel spijt van. Wel is de schurk gebonden aan den mandarijn overgeleverd, maar daarmee zijn de stukken niet heel",[178] aldus Hamer. Het regende slechte berichten. In Sichuan waren verwoestingen aangericht, in het zuiden van China waren twaalf Engelse dominees met vrouwen en kinderen vermoord. In de Congo was de ene na de andere Scheutist door tropische ziektes geveld en in zijn eigen diocees was Willem Lemmens van de sacramenten der stervenden voorzien. Voor Ferdinand Hamer was het einde van 1895 zwarter dan ooit.[179] Zijn brieven naar Europa kregen dan ook vaak een somber karakter. In september 1896 vernam Hamer bovendien dat Theodoor Rutjes, zijn collega in Oost-Mongolië, overleden was. "Gods Heilige Wil geschiede en zij gezegend, maar toch is het verlies groot, en daarbij nu twee vicariaten van onze congregatie die zonder apostolisch vicaris zijn. Het meeste wat mij speet is dat Onze Lieve Heer niet mij in plaats van Mgr. Rutjes gekozen had".[180] Bisschop Hamer, nauwelijks 56 jaar oud, was levensmoe….

Vanaf 1892 begreep Ferdinand Hamer dat het werk van een bisschop in Mongolië definitief veranderd was. Hij stond niet meer alleen aan het hoofd van de missie. Hamer voelde zich steeds meer een oude man worden en hij werd minder vechtlustig dan hij voor die tijd geweest was. Op 8 augustus 1892 schreef hij al aan zijn familie: "Mijn ambt van bisschop geeft mij dikwijls veel ongerustheid en meermalen komt de wensch bij mij op eenvoudig kloosterling te zijn… Ons eenigste doel toch op deze wereld is om zich eene plaats in den hemel te

verzekeren".[181] Terwijl hij gelaten wachtte op de uitslag van zijn steeds weer herhaalde ontslagaanvrage in Rome liet hij aan zijn thuisbasis weten: "Wat is de wereld anders dan een tranendal. Vol ellende en gevaren. De goede God heeft ons niet voor deze wereld geschapen maar voor een eeuwig geluk dat ons slechts als loon voor onze goede werken kon worden gegeven!".[182] Ook zijn toon tegenover Bax was verre van strijdlustig: "Ik verlang erg naar het antwoord uit Rome… en hoop dat het affirmatieve zal zijn. Want ik word het toch zoo moei… Wij worden al zoo zachtjes aan oude mannekes… Ik ben al dertig jaar priester".[183]

Na de dood van Bax verlangde Hamer steeds meer naar het einde van zijn eigen moeizame aardse bestaan. Terwijl Bermijn druk in de weer was om nieuwe stukken land voor de missie te verwerven, was Hamer gefocused op het overlijden van medebroeders in China en in de Congo. "Mijn God wat een moorddadig land, die Congo. Hoeveel jonge confraters zijn er al in den fleur van hun leven weggerukt, of liever christelijk gesproken: ik benijd hen. Dat is nog eens een land waar men gauw rijp is voor den hemel".[184] De last van zijn verantwoordelijkheid bleek nog eens toen hij zijn overste op de hoogte moest brengen van wéér een overleden medebroeder in de Ordos: "Cyrille Vervaecke is zacht en kalm gestorven. R.I.P. Ik benijd hem! Gelukkige ziel. Hij heeft nog weinig verantwoording te geven".[185]

Ook nadat de Propaganda Fide hem opdracht gegeven had om aan te blijven als apostolisch vicaris in de Ordos kwam er geen verbetering in zijn positie in de missie, en evenmin in zijn gevoelens over hoe zijn optreden bij zijn collega-missionarissen gewaardeerd werd. Aan Van Aertselaer liet hij nog eens weten hoezeer hij zich buitengesloten voelde. "Eene experientie van 32 jaar wordt niet meer gehoord… Wat is er van mijn appreciatie over".[186] Aan zijn vriend Steenackers in het verre Shanghai uitte hij zich in soortgelijke termen. "Mijn positie is waarlijk netelig. Blijven kan ik niet… De laatste jaren met al die troebels heb ik veel verloren, ik ga ook al zachtjes naar de 60 jaren".[187] Hamer overwoog om op eigen houtje terug te gaan naar Nijmegen, maar hij besefte dat hij daar zelf geen geld voor had. "Bij mijn broers en zusters ingaan, die ik zeker weet dat zij mij met broederlijke liefde zullen ontvangen, choqueert mij wat".[188] Hij wilde niet op kosten leven van zijn familie, vond hij. Dan gaf hij er nog liever de voorkeur aan om te gaan bedelen! "Als mij de keuze werd gegeven of nog tien jaar te leven als deze tien jaren of op straat gezet te worden, om mijn brood te bedelen, ik zou zonder aarzelen het laatste kiezen".[189] Wanhopig vroeg hij aan Jan-Baptist Steenackers: "Weet gij mij eenen goeden raad te geven? Doe 't dan eens opregt, zonder doekjes erom".[190]

In de laatste paar jaar van zijn leven lijkt er een soort berusting te komen. Dat uitte zich misschien in wat minder lichamelijke klachten, maar zeker ook in een wat zachtere toon. Volgens pater Braam was Hamer die laatste jaren een 'man van orde en tucht. In de missie waar Mgr. Hamer ook was, was zijn kamer altijd even goed in orde. Alles werd dagelijks afgestoft'.[191] Hij trok zich misschien een beetje terug in zijn eigen wereld. De bisschop kon het heel goed vinden met Remi Van Merhaeghe zo blijkt uit de brieven die deze naar zijn familie in België stuurde. "Monseigneur ziet mij nogal geern"[192] Hamer maakte de jonge pater al snel pastoor van de missiepost Xiayingzi aan de Gele Rivier bij de moslimstad Ningxia. En hij liet zich daar graag eens lekker fêteren. "Van dees dagen is Monseigneur bij mij…Natuurlijk dat mijne pastorij schoon gekuischt en opgepoetst is. Ik heb een schaap geslacht, daarbij in de bergen een wild schaap doen schieten, eenige kiekens, bergpatrijsen, alle slacht van groenselen, confituren van peren en abrikozen en watermeloenen. Ziedaar wat bij Monseigneur ten beste krijgt, en zijne Hoogweerdigheid eet geheel gemakkelijk".[193] Hamer genoot, ze rookten sigaren en staken menige pijp op. Van Merhaeghe had alles uit de kast getrokken wat hij in huis had, tot zelfs het tafelkleed en de servetten die hij uit België van zijn ouders had meegekregen. Bovendien was hem weer eens een ouderwets bisschoppelijk onthaal bereid. "Ik ben hem op drie uren van Xiayingzi met twaalf mannen te peerd tegen

Interieur in de kerk van Sandaohe (Hamer familie-album)

gegaan. Daarna heb ik hem in den ingaan van de kristenheid met kruis en wijwater enz. enz. deftig ontvangen en naar de kerk gereden, waar Monseigneur een zalige benedictie gegeven heeft".[194]

In die tijd voelde Hamer zich weer wat beter, zo schreef hij nadrukkelijk aan zijn familie, maar toch. "Haren heb ik niet veel meer, en wat er nog is wordt evenals de baard van dag tot dag witter… Zoo worden wij zachtjes aan allemaal oude lui en moeten haast gaan denken plaats voor anderen te maken. Ik ben ook al in mijn 60e levensjaar".[195] Aan een nicht in Antwerpen bracht hij in het late voorjaar van 1900 zijn gevoelens nog eens onder woorden: "Ik heb reeds 35 jaren van missionarisleven afgelegd, en reeds 22 jaren draag ik den mijter. Wel ben ik het nog niet moei, en ik ben ook bereid nog vele jaren voor de eer van God en het heil der zielen te arbeiden; toch moet ik bekennen dat ook ons de kruiskes niet ontbreken, en dat wij dikwijls de woorden van het evangelie ondervinden, dat wij met moeijlijkheden den hemel moeten verdienen".[196] Moeilijker was het voor hem om aan zijn familie te vertellen hoe groot de problemen waren waar hij werkelijk mee van doen had. Dat bewaarde hij voor de algemeen overste in Scheut. In 1900 was hij daar heel duidelijk in. Op 4 januari vond hij: "Ik ben den strijd moei".[197] Twee weken later legde hij aan Van Aertselaer nog eens uit hoe groot zijn problemen met provinciaal Bermijn waren. Hij was bereid om de consequenties daarvan tot het uiterste te accepteren. "Ik bid… Ik weiger de arbeid niet. Als ik tot nadeel van de vrede [in de missie van de Ordos] zou zijn, laat mij dan maar sterven…"[198]

Op naar een nieuwe toekomst voor de missie in de Ordos

Vanaf 1895 liepen de ideeën van bisschop Hamer en provinciaal Bermijn steeds verder uiteen. De bisschop, die zich oud voelde, zich in de steek gelaten vond door zijn eigen congregatie

en tegen heug en meug in opdracht van Rome door moest gaan met zijn werk in Mongolië, zag vooral moeilijkheden en plichten, de provinciaal zag vooral mogelijkheden en een schitterende toekomst. Voor Hamer was in elk geval duidelijk dat het bekeren van de nomadische Mongolen steeds minder perspectieven had. In zijn jaarlijkse rapport aan de Propagation de la Foi bracht hij het in één zin onder woorden: "Het aantal heidense Mongoolse zwervers vermindert van dag tot dag, als gevolg van hun systeem van lamaïsme en de aantasting van hun manier van leven".[199] De missie kon zich in zijn visie dan ook het beste richten op de Chinezen. Heidense Chinezen, zo legde Hamer uit aan Parijs, emigreren uit het binnenland van China waar te veel mensen wonen. Ze trekken naar de vruchtbare en nauwelijks bewoonde vlaktes ten noorden van de grote muur. "Daar zoeken ze hun geluk en hebben wij de meeste hoop op bekeringen".[200] De Propagation, van wie de bisschop afhankelijk was voor zijn inkomsten, wilde echter geen vage verhalen, maar keiharde cijfers. Die kon Hamer niet geven. In deze dagen tijdens en na de vernederende oorlog met Japan functioneerde het overheidsapparaat van de Qing-dynastie steeds minder. "Het is me onmogelijk om nauwkeurige inlichtingen te geven over het aantal ketters en ongelovigen, die zich bevinden in het vicariaat dat aan mijn zwakke krachten is toevertrouwd. Nog minder dan in het binnenland van China is hier nog sprake van enige burgerlijke staat".[201] Over de ketters, protestanten dus, maakte hij zich niet zo'n zorgen. De laatste jaren waren er steeds meer protestantse zendelingen neergestreken en ondanks het feit dat ze over aanzienlijk meer geld beschikten dan de katholieke missionarissen, stelde het aantal van hun aanhangers nauwelijks iets voor.

Weinig toekomst zag Hamer voor het westen en zuidwesten van zijn vicariaat. Dat was het gebied dat grensde aan Gansu waar de moslims steeds maar in opstand kwamen als ze de kans kregen. Als er ergens toekomst was voor de missie dan was het wel in het oosten van zijn missiegebied, de '24', een missiepost op de plek waar de Gele Rivier een scherpe draai naar het zuiden maakt. Aan de Propagation meldde hij in 1896 dat alleen dat jaar al 840 nieuwe bekeerlingen had opgeleverd.[202] Aan zijn familie schreef hij: "De grootste beweging tot bekeering is op het ogenblik in het oostelijk gedeelte van het vicariaat. In Januarij ben ik er nog eens heen gegaan en heb er twee maanden verbleven. Van alle kanten kwamen zich catechumenen aanmelden. De missionarissen zijn van gedachte dat ik in die streek de hoofdresidentie moet plaatsen. Ik geloof ook dat het voor den vooruitgang van de missie goed zou zijn. Maar tot een bisschoppelijke residentie behooren zoo vele ab- en dependenties dat ik er nu nog niet aan denken kan omdat mij de middelen er toe volstrekt ontbreken".[203]

Ferdinand Hamer had geen geld, alleen maar schulden. In 1895 vroeg hij zelfs nadrukkelijk om vooral geen nieuwe missionarissen meer te sturen. "Ik kan er geen meer onderhouden".[204] Bovendien waar missionarissen aan het werk gingen moest er grond verworven worden om de Chinezen op te vangen, en om kerken te bouwen. Hamer had niet eens geld om de lopende zaken te betalen. Zijn brieven aan de missieorganisaties veranderden van jaarrapporten in smeekschriften. Zoals in september 1897 aan de Sainte-Enfance: "Het geld dat U ons geeft is heel genereus, en we kunnen u er niet genoeg voor bedanken, maar het wordt volledig opgemaakt door de kinderen die we in voeding en in weeshuizen hebben. We kunnen nauwelijks denken aan het dopen van nieuwe kinderen… Elk kind dat we hebben kost veertig francs per jaar… Het aantal kinderen verminderen is ons niet mogelijk. We accepteren [bovendien] alleen die kinderen die we redden van moord door hun ouders…Ik herhaal mijn verzoek om ons een wat grotere subsidie te geven… Het is droevig en ontmoedigend voor een apostolisch vicaris om te moeten vaststellen dat zijn schulden elk jaar groter worden… Mijn hart is vervuld van hoop en tegelijk vraag ik de goede God uw [weldoeners] en de Sainte-Enfance te zegenen".[205]

Provinciaal Bermijn sloeg, gesteund door het moederhuis in Scheut, een eigen koers in. De apostolisch vicaris, zo lijkt het, werd zoveel mogelijk overal buiten gehouden. Zo mocht Hamer niet meer deelnemen aan de jaarlijkse retraites van alle missionarissen in de Ordos. Alleen over de verdeling van de missieposten onder de Scheutisten was Bermijn genoodzaakt om met hem te overleggen. Dat was een uiterst moeizaam proces: zowel Hamer als Bermijn konden geen brief naar België schrijven zonder erover te bekvechten. In de strijd tussen de bisschop en de provinciaal, over wie het voor het zeggen had in de missie, wist Hamer een enkele keer terug te slaan. Toen hij einde 1897 in de '24' was kwam er een zending uit Shanghai. "Er is bij 60 Hollandse kaaskes en één kistje sardines, door Bermijn… besteld. De heeren zeggen hier dat [Bermijn] die aan de liefhebbers verkoopt. Ik heb [hem] geschreven: het votum paupertate [gelofte van armoede] is in de congregatie ingevoerd met het doel dat de één niet zou hebben, eten of drinken wat de ander aan moet kijken. Veronderstel, in Sandaohe zijn wij met 4 of 5 aan tafel, de een zit kaas te eten, de ander moet 't aanzien. Daarom zal ik de kaas en de sardines onder [mijn missionarissen] verdeelen als cadeau van den provinciaal!"[206] Ferdinand Hamer was een mens, geen heilige! In 1898 leed de bisschop een grote nieuwe nederlaag: Louis Roofthooft, de enige betrouwbare raadgever die hij nog had en bovendien zijn biechtvader, werd vanuit België teruggeroepen uit de missie in Ordos. Roofthooft wist zijn verblijf aan de zijde van de apostolisch vicaris nog een tijdje te rekken. In februari 1899 kon hij echter niet anders dan voldoen aan het bevel van zijn algemeen overste. Hamer was meer geïsoleerd dan ooit.

De Chinees-Japanse oorlog gaf de missie nieuwe kansen. China verloor de oorlog en werd door het verdrag van Shimonoseki gedwongen om schadevergoeding te betalen aan Japan. Ook de Mongoolse vorsten in de Ordos moesten hun bijdrage leveren. Ze hadden land in overvloed en niet de bisschop maar de provinciaal was er als de kippen bij om dat in bezit te nemen. Bermijn schreef lange enthousiaste brieven naar België om geld te werven en hij zette Hamer onder grote druk om met hem mee te doen. Het deed er niet toe hoe, het geld moest en zou er komen. Hamer ging soms door de knieën. "De receptie die Bermijn bij den koning van Otog gehad heeft was magnifique en de beloften die hij er bekomen heeft geven alle hoop… Shunzhi is zuiver goed land. Daarom zie ik er geen scrupules in het geld van de studiebeurzen er in te plaatsen. Onze Lieve Heer schikt alles, al ziet men het direkt niet in",[207] zo verantwoordde hij dat het geld bestemd voor het opleiden van inlandse priesters ingezet werd voor de aankoop van landbouwgrond. Bermijn en 'zijn' missionarissen bleven de bisschop onder druk zetten. "Van alle kanten schrijven mij de confraters brandbrieven… Ik had niet meer te geven. Bermijn antwoorde, dan moet gij meer vragen van de Propagation de la Foi. Vragen doe ik genoeg. Jaarlijks klaag ik steen en been. Maar krijgen!!! Wat men vraagt krijgt men niet… Sommige confraters schijnen te gelooven dat de apostolisch vicaris zooveel geld heeft als hij wil en niet heel content zijn als ik in waarheid zeg of schrijf, dat ik niets meer heb".[208]

Intussen had Bermijn zijn eigen missieposten, die exclusief aan de congregatie toebehoorden en waar Hamer als bisschop niets te vertellen had. Balagai in het oosten van de Ordos langs de Gele Rivier was zo'n post. Toch wist Bermijn zijn apostolisch vicaris ertoe te brengen om tekorten aan te vullen. Hamer beklaagde zich in België over deze gang van zaken. "Ik heb aan Bermijn gezegd, mij dunkt Balagai is van de congregatie, dus zoudt gij de [kosten] moeten betalen".[209] De goedige oude Hamer kon echter niet weigeren. "Ik kan Leesens toch niet in de miserie laten zitten. Men moet bouwen, ossen koopen, zaadgroen etc. In december 1897 gaf ik Leesens nog extra 100 taels, en in april 1898 200 taels. In october 1898 gaf ik aan Balagai behalve 't onderhoud voor priesters, contributie, school, nog extra 200 taels".[210] Hamer werd steeds opnieuw uitgeknepen. "Ik schreef aan Bermijn en Leesens… er is schuld,

geen geld. Het is toch [een missiepost] van de congregatie, dus zou Bermijn wat moeten helpen. Leesens antwoordde mij, Bermijn komt er niet tusschen en geeft niets. Ik moest dus in januarij 1899 wederom 200 taels aan Balagai geven. Met Bermijn is niet te redeneren".[211] Hoe meer Hamer gaf, hoe meer schulden hij zelf maakte, des te verder ging Bermijn. "Als men aan missionarissen schrijft dat zij aan de apostolisch vicaris niet verpligt zijn te gehoorzamen, als de aalmoezen in Europa voor de behoeften van de missie gebedeld, geheel buiten den apostolisch vicaris om, soms voor heel aardige doeleinden ziet gebruiken, dan is zamenwerking niet mogelijk".[212]

'Laat de bekeerlingen nu maar komen!'

Provinciaal Alfons Bermijn, in 1853 geboren op het Vlaamse platteland, was dertien jaar jonger dan zijn bisschop. Op 21 juni 1899 was hij 45 jaar oud, in de kracht van zijn leven en zat hij boordevol met ideeën en plannen om de Ordos aan zijn missionaire gezag te onderwerpen. Hij pakte pen en papier en stortte zijn hart uit in een van die lange enthousiaste brieven zoals hij alleen die kon schrijven. De brief werd in januari 1900 helemaal afgedrukt in het missieblad van Scheut. In zijn plannen was geen enkele plaats ingeruimd voor Ferdinand Hamer. Zijn naam werd niet één keer genoemd. Dat er in het gebied waarin hij opereerde ook nog een bisschop aanwezig was kwam niet aan de orde. Alles draaide slechts om één persoon: Alfons Bermijn.

Geloofd en gedankt zij het Allerheiligste Hart van Jesus, zo begon de provinciaal enthousiast. Alle moeilijkheden waren voor altijd opgelost. De Shunzhi, een flinke vlakte in de nabije omgeving van Klein Brugge was 'ons' eigendom geworden. En Bermijn ging voort: "Laat de bekeerlingen nu maar komen! Wij zijn zeker ze binnenkort in groot getal te zien opdagen; want nu willen al onze oude christenen hunne verwanten, vrienden en kennissen, die nog heidenen zijn, gaan halen om ze naar hier over te brengen".[213] Graag was hij bereid om de lezers van het missieblad uit te leggen hoe hij de zaken aanpakte: "Die lieden, immers, komen soms van veertig, vijftig uren ver, en allen zijn doodarm. Op hunne geboorteplaats staken zij tot ver over de ooren in schulden; om hunne onverbiddelijke schuldeischers te voldoen, hebben zij niet alleen hun laatste cent verteerd, maar zelfs het weinig keukengerief dat zij bezaten, moeten achterlaten; en nu komen zij hier aan, enkel met wat versleten lompen aan het lijf. Op ons valt thans de taak, eerst en vooral aan die arme lieden eene woning te bezorgen en hen aan kleederen en eten te helpen; later, in de lente, als de tijd gekomen is, om het land te bezaaien, moeten zij zaaigoed hebben, en bovendien een ploeg en eenen os. En wie zal hun dat alles aan de hand doen, tenzij de priester?"[214]

Geld had Bermijn niet. "Luister: ik moet bekennen dat ik geweldig verlegen ben u mijn plan voor te leggen, want, gij hebt mij reeds begrepen, het komt wederom uit op bedelen. Doch, geerne wil ik die schaamte uitstaan: 't is immers voor God, 't is om menigvuldige zielen te redden!"[215] Het was hem bekend dat er in Mongolië her en der missieposten waren omdat een 'edelmoedig persoon uit Europa'[216] voor de financiering gezorgd had. In die dorpen 'zal men van geslacht tot geslacht',[217] eeuwig dus, 'voor de vrome stichters bidden'.[218] Geld was meer dan ooit nodig. "Immers, de jaarlijksche onderstandsgelden der Voortplanting van het geloof en der Heilige Kindschheid zijn amper voldoende om onze reeds bestaande werken te onderhouden, en derhalve kan er geen sprake zijn van daarmede iets nieuws tot stand te brengen".[219] En nu maakte Bermijn een mooie berekening. In de Ordos zouden weldra dertig priesters actief zijn. De Franse missieorganisaties betaalden elke missionaris 1300

francs per jaar, een equivalent van 290 euro. “Met die onbeduidende som moet men kerken bouwen, weeshuizen voor de heilige Kindschheid, residenties voor de missionarissen; men heeft een seminarie te onderhouden; honderden kleine kinderen, ons door de heidenen aangebracht, te kleeden en te voeden; men moet de arme christenen bijstaan, trachten nieuwe bekeerlingen aan te werven, met predikanten rond te sturen, die met vrouw en kinderen toch ook een bestaan moeten vinden; er valt land te koopen, waarop oude en nieuwe christenen hunnen kost kunnen winnen. In iedere christenheid moet men scholen oprichten voor jongens en meisjes, en meesters en meesteressen huren. De missionaris zelf kan toch ook van den hemelschen dauw niet leven; hij moet een peerd hebben voor hem zelf en een voor den dienaar die hem op zijne menigvuldige reizen vergezelt. Voeg daarbij nog eene magt andere onkosten, veroorzaakt door plagerijen, rechtsgedingen, ons aangedaan door vijandige heidenen, enz.”[220] Iedereen moest begrijpen dat een pater met zo’n miniem bedrag niets kon bereiken.

Bermijn vertelde nu over de stichting van katholieke nederzettingen in de Shunzhi-vlakte, die hij zojuist verworven had: “Die dorpen zullen volkomen van de heidensche bevolking afgescheiden zijn, zoodanig dat de kinderen, aldaar geboren, later schier niet meer zullen weten wat het heidendom is. Van jongs af zullen zij in den catechismus onderwezen worden, regelmatig de goddelijke diensten bijwonen, dagelijks naar de school gaan, en gedurig de goede voorbeelden der oudere christenen voor oogen hebben; en, even als onze kinderen in België, zullen zij zelfs niet begrijpen hoe een mensch dom genoeg kan zijn om een afgodschbeeld te vereeren”.[221] De provinciaal richtte zich tot iedere katholiek, niet alleen de rijken. Hij stelde voor om een missiepost in honderd aandelen op te splitsen van ieder honderd franc (23 euro). “Op die wijze zouden honderd personen te zamen, zonder zich in verlegenheid te brengen, hetzelfde goed werk verrichten dat een enkele welgestelde weldoener vroeger alleen deed”.[222]

Was het dan zo eenvoudig allemaal? Was bekeren dan alleen maar een zaak van geld storten? Voor Bermijn was dat vanzelfspekend. “Zou iemand mij vragen, zijn de Chineezen dan zoo gemakkelijk te bekeeren, en, als zij eens christen geworden zijn, mag men dan staat op hen maken? De Chineezen bekeeren… is zeker een veel gemakkelijker werk dan het bekeeren onzer woeste voorouders geweest is. Onze boerenmenschen – onze christenen zijn meestal landbouwers – bezitten vele goede hoedanigheden, die hen, als ’t ware, voorbestemmen om christen te worden. Zij zijn uiterst zuinig en matig… Wat het gebruik van sterke dranken aangaat, te dien aanzien zijn zij waarlijk voorbeeldig: op de een en twintig jaar die ik in de missie heb doorgebracht, moet ik rechtuit zeggen dat ik geen vijf zatte Chineezen gezien heb. Zij kunnen werken gelijk de kloekste Europeaan, en weten de noodwendigheden huns levens ongeloofelijk te beperken. Van meubelen is er bij hen geen spraak; al hun huis- en keukengerief bestaat uit een ijzeren ketel, eenige kommen, houten eetstokskens, die zij bij wijze van vork en lepel gebruiken, en twee of drij aarden potten, waarin zij hunne groenten opleggen… De Chinees is ook geen liefhebber van luidruchtig vermaak. Bij de christenen wordt het grootste deel van den zondag aan ’t gebed gewijd, want in den voormiddag zoowel als na den noen komen zij verscheidene keeren in de kerk bijeen, om vrome oefeningen bij te wonen… Als er soms eene kleine oneenigheid ontstaan is, dan tracht men die onder elkaar in der minne bij te leggen, of men verzoekt den priester de zaak te beslissen, en iedereen onderwerpt zich aan zijne uitspraak”.[223] Succes dus verzekerd!

Bermijn was nu niet meer te stuiten. Je kon gewoon uitrekenen hoeveel katholieken de eenmalige betaling op den duur zou opleveren. “Ik zeg rechtuit dat de uitslag mijner berekening mij waarlijk verbaasd heeft. Laat ons, bijvoorbeeld, een huishouden nemen met vijf kinderen. In China zijn die kinderen, na vijftien jaar, zeker allen getrouwd. Daarmede hebben wij, na

Alfons Bermijn

die eerste vijftien jaar, reeds vijf nieuwe familiën. Geven wij aan ieder gezin wederom vijf kinderen, dat is immers geen overdreven getal; dan heeft men reeds vijf en twintig zielen, zonder de ouders mee te rekenen. Wachten wij nu een dertig jaren, tot dat die vijf en twintig op hunne beurt ieder vijf nakomelingen hebben, en zoo tellen wij, na vijf en veertig jaren, vijf en twintig gezinnen, elk met vijf kinderen. Merk wel op, dat ik altijd enkel het kroost tel en de ouders in mijne rekening onverlet laat. Laat ons er nog dertig jaren bij doen; dan bereiken wij het schoon getal van honderd vijf en twintig huishoudens, wat reeds een treffelijk dorp uitmaakt, en die voortkomen uit een enkele familie, over vijf en zeventig jaren hier geplaatst. Welnu, vermits wij toch aan ’t rekenen zijn, voeg er nog eens dertig jaren bij; in een tijdperk van ruim eene eeuw na het plaatsen uwer eerste familie, hebt gij zeshonderd vijf en twintig gezinnen. Vermenigvuldig dat getal van 625 nu eens met vijf, en gij zult zien dat gij, op honderd en vijf jaren, ver over de drij duizend zielen gered hebt, en dat met de geringe som van honderd franken!”.[224]

Met deze onweerlegbare maar toch zo eenvoudige rekensom voorspelde de provinciaal van Scheut een glanzende toekomst voor het geloof: 105 jaar later, in 2005 dus, was één aandeel van 100 franc goed voor 3.000 ‘vurige’ katholieken. Met de marketingkunsten van Alfons Bermijn zou heel China op den duur voor het katholicisme gewonnen worden.

Noten

[1] archief Scheut, F.III.a.7. Alfons Hulsbusch aan Jeroom Van Aertselaer, 26 maart 1891.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem, aan Albert Gueluy en seminaris ten in Leuven, 31 maart 1891.
[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Ibidem, aan Jeroom Van Aertselaer, april 1891.
[7] archief Scheut, CICM D II a 5 (nr. 72/1). reisverslag Ferdinand Hamer junior aan Alexander Clerbaux.
[8] Ibidem.
[9] Ibidem.
[10] Ibidem.
[11] Ibidem.
[12] Ibidem.
[13] Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer 1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., postolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. en bijdrage tot de geschiedenis der Missiën n China en Mongolië*, Sittard 1901 manuscript).
[14] archief Scheut, D.II.a.5 (nr. 72/1). reisverslag Ferdinand Hamer junior aan Alexander Clerbaux.
[15] Drüding, *Hamer*.
[16] archief Scheut, D.II.a.5 (nr. 72/1). reisverslag Ferdinand Hamer junior aan Alexander Clerbaux.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem.
[19] archief Scheut, F.III.a.7. Alfons Hulsbosch an Jeroom Van Aertselaer, 5 juli 1891.
[20] Ibidem.
[21] Ibidem.
[22] Ibidem.
[23] Ibidem.
[24] Ibidem.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem.
[27] Ibidem.
[28] Ibidem.
[29] Ibidem.
[30] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 74). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 22 juni 1891.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem.
[33] Ibidem.
[34] archief Propagation de la Foi, E. 144. Ferdinand Hamer aan Propagation de la Foi, 15 november 1891.
[35] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer Ferdinand Hamer aan familie Jurgens, 30 juli 1891.
[36] Ibidem, 19 november 1891.
[37] Ibidem.
[38] Ibidem.
[39] *Katholische Missionen*, XXI, 7, 1893, 153 e.v.
[40] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 84). Ferdinand Hamer aan Alexander Clerbaux, 2 november 1892.
[41] Ibidem.
[42] *Missiën in China en Congo*, nr. 48, januari 1893, 148 e.v. Louis Roofthooft aan Theodoor Ottens (zonder datum).
[43] Ibidem.
[44] Ibidem.
[45] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 78). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, december 1891.
[46] *Missiën in China en Congo*, nr. 48, januari 1893, 179 e.v. Alfons Bermijn, 27 september 1892 (niet afgedrukt: tot wie de brief gericht was).
[47] Ibidem.
[48] Ibidem.
[49] *Missiën in China en Congo*, nr. 36, januari 1892, 573 e.v. Karel De Saegher, 5 juli 1891.
[50] Ibidem.
[51] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 78). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 7 december 1891.
[52] Ibidem, nr. 73, 19 mei 1891.
[53] archief Scheut, A.4.1.2.1.1.b. Alfons Bermijn aan Jeroom Van Aertselaer, 4 oktober 1891.
[54] Ibidem.
[55] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 79). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 6 februari 1892.
[56] Ibidem, nr. 83, aan Albert Gueluy, 1 november 1892.
[57] Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 129.
[58] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 83). Ferdinand Hamer aan Albert Gueluy, 1 november 1892.
[59] archief Scheut, F.III.a .4.1.2.1.1.b Alfons Bermijn aan Jeroom Van Aertselaer, 18 juli 1892.
[60] archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer.

Ferdinand Hamer aan nicht Hanssens, 19 januari 1894.

61 archief Scheut, Z.II.c.2.7.
Aantekeningen Louis Roofthooft, over Boro balgason Sandaohe (1893) 62. Ibidem, F.III.a.7
Achilles Lateur aan Jeroom Van Aertselaer, 20 april 1894.

62 Ibidem, F.III.a.7.
Achilles Lateur aan Jeroom Van Aertselaer, 20 april 1894.

63 Ibidem, D.II.a.1 (nr. 85).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 28 februari 1893.

64 Ibidem.

65 Ibidem.

66 Ibidem.

67 Ibidem.

68 Ibidem.

69 Ibidem, nr. 86, 5 april 1893 ('tout à fait confidentielle').

70 Ibidem.

71 Ibidem.

72 Ibidem.

73 Ibidem.

74 Ibidem.

75 Ibidem.

76 Ibidem.

77 Ibidem.

78 Archief Propaganda Fide, Vaticaan, Nuova Series, vol. 26, 169-171.
Ferdinand Hamer aan Propaganda Fide, 2 november 1891.

79 Ibidem, notatie gemaakt op brief van Ferdinand Hamer.

80 archief Scheut, dossier Causa Martyrum, correspondentie met Vaticaan.
Mieczyslaw Ledochowski aan Ferdinand Hamer, 21 mei 1894, vertaling Wim van Dillen.

81 Ibidem.

82 Ibidem.

83 Ibidem, Ferdinand Hamer aan Mieczyslaw Ledochowski, 21 september 1898, vertaling Wim van Dillen.

84 archief Scheut, F.III.a.4.1.2.1.1.
Alfons Bermijn aan Jeroom Van Aertselaer, 1 oktober 1894.

85 Ibidem.

86 Ibidem.

87 Ibidem.

88 Ibidem, 9 november 1894.

89 Ibidem.

90 Ibidem, D.II.a.1 (nr. 88).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 26 december 1894.

91 Ibidem.

92 Mijn onderstreping.

93 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 88).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 26 december 1894.

94 Ibidem.

95 Sacrament der stervenden (heilig oliesel) toedienen.

96 Ibidem, nr. 89, aan Jan-Baptist Steenackers, 3 februari 1895.

97 archief Scheut, F.III.a.7.
geciteerd in brief van Louis Roofthooft aan Jeroom Van Aertselaer, 11 mei 1891.

98 Ibidem.

99 *Missiën in China en Congo*, nr. 36, januari 1892, 573 e.v.
Karel De Saegher, 5 juli 1891.

100 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 79).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 6 februari 1892.

101 Ibidem.

102 Ibidem.

103 Ibidem, nr. 73, 19 mei 1891.

104 Ibidem, nr. 74, 22 juni 1891.

105 Ibidem.

106 Ibidem.

107 Zie ook: Patrick Taveirne, *Han-Mongol Encounters and Missionary Endeavors. A History of Scheut in Ordos (Hetao) 1874-1911*, Leuven 2004, 344-346.

108 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 75).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 6 juli 1891.

109 Ibidem.

110 Ibidem.

111 Ibidem, nr. 76, 8 augustus 1891.

112 Ibidem.

113 Ibidem.

114 Ibidem.

115 Ibidem.

116 Ibidem, nr. 81, 15 maart 1892.

117 Ibidem.

118 Ibidem.

119 Ibidem.

120 Ibidem, F.III.a.7.
Louis Roofthooft aan Jeroom Van Aertselaer, 13 januari 1891.

121 Ibidem.

122 Taveirne, *Scheut in Ordos*, 346.

123 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 90).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 15 april 1895.

124 Ibidem, F.III.a.4.1.2.1.1.
Alfons Bermijn aan Jeroom Van Aertselaer, 9 november 1894.

125 Ibidem, 28 december 1894

126 Ibidem.

127 Ibidem, D.II.a.1. (nr. 91).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 6 september 1795.

128 Ibidem, F.III.a.7.

Frans Van Den Abbeele aan Jeroom Van Aertselaer, 19 augustus 1894.
129 Ibidem.
130 Ibidem.
131 Ibidem, 10 juli 1895.
132 Ibidem.
133 Ibidem.
134 Ibidem.
135 Ibidem.
136 Ibidem.
137 Jack Gray, *Rebellions and Revolutions. China from the 1800s to the 1980s*, Oxford 1990, 120.
138 *Missiën in China en Congo*, nr. 83, december 1895, 167.
139 Ibidem.
140 Ibidem.
141 Ibidem.
142 Ibidem.
143 Ibidem.
144 Ibidem.
145 Ibidem.
146 Ibidem, 167 e.v.
Cyril Van Belle aan Jeroom Van Aertselaer, 12 juli 1895.
147 Ibidem.
148 Ibidem.
149 Ibidem.
150 Ibidem.
151 Ibidem.
152 Ibidem.
153 Ibidem.
154 Ibidem.
155 Ibidem, nr. 88, mei 1896, 245 e.v., 1 november 1895.
156 Ibidem.
157 Ibidem.
158 Ibidem.
159 Ibidem.
160 Ibidem.
161 Ibidem.
162 Ibidem.
163 Ibidem, nr. 87, april 1896, 239 e.v., 1 oktober 1895.
164 Ibidem, 1 november 1895.
165 Ibidem, nr. 84, januari 1896, 188 e.v., 20 juli 1895 e.v.
166 Ibidem.
167 Ibidem.
168 Ibidem, nr. 31, augustus 1891, Alexander Clerbaux, 482.
169 Ibidem, nr. 89, juni 1896, 262 e.v., Cyril Van Belle, 25 november 1895 e.v.
170 Ibidem.
171 Ibidem.
172 Drüding, *Hamer*.
Ferdinand Hamer aan zijn familie, 14 juli 1895.
173 Ibidem. 17 oktober 1895.
174 Ibidem, 21 november 1895.
175 Ibidem, 17 oktober 1895.
176 archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 92).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 18 oktober 1895.
177 Ibidem, nr. 96, 12 mei 1896
178 Drüding, *Hamer*.
Ferdinand Hamer aan zijn familie, 20 augustus 1895.
179 archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 92).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 18 oktober 1895.
180 Ibidem, nr. 98, 18 oktober 1896.
181 archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer.
Ferdinand Hamer aan nicht Hanssens (Antwerpen) en nicht Nolet (Schiedam), 8 augustus 1892.
182 Ibidem, aan nicht Mengsen (Nijmegen), 15 juli 1894.
183 archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 87).
Ferdinand Hamer aan Jaak Bax, 6 augustus 1894.
184 Ibidem, nr. 106, aan Jeroom Van Aertselaer, 4 juni 1897.
185 Ibidem, nr. 122, aan Adolf Van Hecke, 1 mei 1899.
186 Ibidem, nr. 112, aan Jeroom Van Aertselaer, 10 december 1897.
187 Ibidem, nr. 162, aan Jan-Baptist Steenackers, 5 april 1898.
188 Ibidem.
189 Ibidem.
190 Ibidem.
191 Ibidem, D.II.a.20, Jan Braam, 24 januari 1949.
192 archief Sancta Congregatio pro causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer.
Remi Van Merhaeghe aan zijn familie, 1 juni 1896.
193 Ibidem, 15 oktober 1899.
194 Ibidem.
195 archief Scheut, dossier Causa Martyrum, Ferdinand Hamer aan familie, 12 juli 1899.
196 Ibidem, aan nicht Hanssens, 15 juni 1900.
197 Ibidem, D.II.a.1, nr. 133, aan Adolf Van Hecke, 4 januari 1900.
198 Ibidem, 134, aan Jeroom Van Aertselaer, 21 januari 1900.
199 archief Propagation de la Foi, dossier E 155.
Ferdinand Hamer aan Propgation de la Foi, 1 september 1895.
200 Ibidem.
201 Ibidem.
202 Ibidem, E. 144, 1 september 1896.
203 archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 94).
Ferdinand Hamer aan neef en nicht, 14 april 1896.

[204] Ibidem, nr. 90, Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 15 apil 1895.
[205] archief Sainte-Enfance, nr. 108. Ferdinand Hamer aan Sainte-Enfance, 15 september 1897.
[206] archief Scheut, D.II.a.1, (nr. 112). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 10 december 1897.
[207] Ibidem, nr. 107, 14 juni 1897.
[208] Ibidem, nr 119, aan Adolf Van Hecke, 4 januari 1899.
[209] Ibidem, nr, 121, 22 maart 1899.
[210] Ibidem.
[211] Ibidem.
[212] Ibidem, nr. 123, 5 mei 1899.
[213] *Missiën in China en Congo*, nr. 132, januari 1900, 375 e.v. Alfons Bermijn, 21 juni 1899.
[214] Ibidem.
[215] Ibidem.
[216] Ibidem.
[217] Ibidem.
[218] Ibidem.
[219] Ibidem.
[220] Ibidem.
[221] Ibidem.
[222] Ibidem.
[223] Ibidem.
[224] Ibidem.

11. Onrust en moord in de ‘Verkeerde Wereld’

Wat er ook van kome, Monseigneur Hamer zal altijd Monseigneur Hamer zijn en blijven, en mijne innigste wensch is, dat of wel de congregatie wijke voor Monseigneur of wel Monseigneur plaats make voor de congregatie, opdat er eindelijk eens wat tot stand komt.
Willem Lemmens, missionaris in de Ordos, aan Van Hecke, 13 augustus 1899

Het is voor ons een buitengewoon gunstige tijd. [1900] is een van die bijzondere jaren zoals God ze soms zaait in de loop der tijden … Laten wij ons voordeel halen uit het jubeljaar [1900].
Algemeen overste Van Hecke aan alle missionarissen van Scheut, 28 oktober 1899

Tot ziens, is het niet hier dan in het vaderland waarna wij allen haken.
Hamer aan Van Aertselaer en andere missionarissen, 16 juli 1900

Meer dan 900 religieuze bandieten gedood in [de ‘24’]… [Hamer en anderen] zullen berecht worden.
Yuxian, gouverneur provincie Shanxi, aan keizerlijk hof, na 19 juli 1900

chronologie

1879		Anzer en Freinademetz (SVD) vertrekken uit Steyl naar China
1897	juni	inwijding Lazaristenkerk in Tianjin
	november	SVD-missionarissen in Shandong vermoord. Duitsers grijpen in
1898	april	begin rubriek ‘De Verkeerde Wereld, gewoonten en gebruiken van China’
	mei	Van Hecke wordt algemeen overste van Scheut
	juli	Van Aertselaer gewijd als bisschop van Xiwanzi
1898	zomer	Honderd Dagen van Hervormingen in China
	september	Hamer legt zich neer bij nieuwe orde in de missie van Scheut
	einde	vaandels van Boksers met ‘Steun de Qing, roei de vreemdelingen uit’
1899	januari	Bermijn weigert geloften van Hamer te accepteren
	februari	gedwongen vertrek van Roofthooft uit missie van Ordos
	maart	keizerlijk hof erkent bisschoppen als gelijkwaardig aan Chinese gouverneurs
	september	mislukte oogst in noorden van China oorzaak van hongersnood
1900	februari	Hamer wil eeuwige geloften aan Scheut afleggen
	maart	Hamer verhuist van Sandaohe naar de ‘24’
	mei	Chinezen bij de ‘24’ vermoord door IJzeren Brigade van Scheut
	juni	Boksers beginnen beleg van legatiekwartier in Peking
	2 juli	keizerlijk decreet waarbij Boksers gesteund worden
	6 juli	Hamer blijft alleen achter in de ‘24’
	19 juli	Ershisiqingdi (de ‘24’) in brand gestoken, Hamer gearresteerd
	23 juli	Hamer levend verbrand

Volgens de katholieke traditie was het jaar 1900 een jubeljaar. Het was immers 1900 jaar geleden dat Jezus Christus, grondlegger van het christendom, geboren werd. In het begin van het nieuwe jaar 1900 konden alle missionarissen van Scheut in een rondschrijfbrief van hun nieuwe algemeen overste Adolf Van Hecke dan ook lezen:

“Laten wij onze gebeden verdubbelen, laten wij onze goede werken en onze deugdzame daden verdubbelen ter gelegenheid van het jubeljaar dat op komst is. Het is voor ons een buitengewoon gunstige tijd. Dit jaar is een van die bijzondere jaren zoals God ze soms zaait in de loop der tijden, een van die jaren waarvan alle dagen bijzondere dagen zijn, waarvan de tijden bijzonder zijn als fonteinen van genade, die open staan om hun irrigatie van weldaden te geleiden over de mensen afzonderlijk en over de volkeren die voordeel weten te halen van deze kostbare giften van de Heer… Laten wij ons voordeel halen uit het jubeljaar [1900], een

juiste inschatting van het verleden met zijn goed en zijn kwaad… om de lessen van de ervaring ten voordele van de toekomst aan te wenden. In de tweede helft van de eeuw die gaat eindigen is onze dierbare congregatie geboren, volwassen geworden en ontwikkeld tot wat die nu is… Met vertrouwen zie ik toekomst tegemoet en zo zeer voorzie ik de beste oogst voor onze congregatie dat we ons inspannen om al die gunsten waard te zijn.

De verschillende missiegebieden hebben ons troostvol nieuws gebracht ten aanzien van de verkondiging van het heilige evangelie. Tot nu toe is het overal rustig behalve in het oosten van Mongolië waar de bendes in aantal toenemen en steeds brutaler worden. Ik hoop dat God dat missiegebied nieuwe rampen zal besparen… In september zijn zeventien nieuwe leden van onze congregatie naar China en de Congo vertrokken, 18 novices hebben hun eerste geloften gedaan, terwijl verscheidene medebroeders het afgelopen jaar hun geloften hebben hernieuwd. Twee hebben al gevraagd om eeuwige geloften af te mogen leggen en daar gaan we [natuurlijk] mee accoord, maar ik ben ervan overtuigd dat er nog veel meer zullen zijn die zich voor hun gemoedsrust voor eeuwig aan hun congregatie zullen verbinden… Dit jaar hebben zich 45 excellente jonge mannen voor het noviciaat van Scheut aangemeld… In Leuven en Scheut studeren nu in totaal 166 [studenten om uitgezonden te worden naar de missie]. Onze congregatie telt nu meer dan 300 leden. Ook in Nederland komt er een missiehuis… Wij zien een bijzonder teken van goddelijke protectie…”.[1]

Scheut einde 19de eeuw

Johann Anzer, de Duitse ‘bulldozer’ van de moderne missie

Het jubeljaar 1900 zou de bekroning moeten worden van een nieuwe aanpak van de missie in China aan het einde van de negentiende eeuw. Dat tijdperk stond in het teken van wat we nu het moderne westerse imperialisme noemen. In die jaren veroverden de Nederlanders eerst het eilandje Lombok (1894) en werd begonnen aan de definitieve onderwerping van Atjeh. De Deli-maatschappij haalde in de zuidelijke verdragshavens van China jaar in jaar uit koelies op om te werken op de tabaksplantages bij Medan op Sumatra. De Britten hadden hun koningin Victoria gebombardeerd tot keizerin van een Groot-India, waarin ook Birma was opgenomen; vanuit Malakka en Singapore hadden ze Maleisië naar hun hand weten te zetten. Het eiland Hongkong was Brits territorium. De Fransen werkten steeds meer aan de uitbreiding van hun macht in het gebied dat ze omdoopten in Indochine, bestaande uit Cochinchina, Annam, Tonkin, Cambodja en Laos. In het eigenlijke China waren ze actief in de verdragshavens en hoewel de nieuwe Franse republiek een scheiding van kerk en staat had doorgevoerd behartigden de Fransen nog steeds de belangen van het Vaticaan in Peking en elders in het keizerrijk. Door het aanleggen van de Trans-Siberische spoorlijn waren de Russen in staat hun troepen gemakkelijk naar het Verre Oosten te verplaatsen en zo slaagden ze erin steeds weer nieuwe Chinese gebieden aan het tsarenrijk toe te voegen. Het imperialisme was zelfs ‘ontdekt’ door de Amerikanen, die in 1898 onder meer Hawaii en de Filippijnen annexeerden, en de Japanners die door de Chinezen in 1894 te verslaan Taiwan in bezit namen en Korea binnen hun invloedssfeer brachten.

De Duitsers waren een geval apart. Nog in 1884 organiseerde Bismarck als een soort makelaar tijdens de Conferentie van Berlijn de zogenaamde verdeling van Afrika, waarbij hij zelf nauwelijks ambities aan de dag legde. Bij die ‘verdeling’ verwierf Leopold II van België een gebied aan de Congo-rivier dat tientallen malen zo groot was als het land waarvan hij koning was. Vanaf 1884 kon de race om Afrika beginnen waarbij vooral de Fransen en Britten het fanatiekst waren. Die race zette zich in de jaren 1890 voort aan de Chinese kust. De in imperialisme terughoudende Bismarck werd in maart 1890 door de ambitieuze nieuwe Duitse keizer Wilhelm II afgedankt. Duitsland wilde nu ook zijn plekje onder de zon, tot in China toe.

Johann Anzer SVD

In China waren al Duitsers op eigen initiatief in de weer, zelfs missionarissen. Duitse katholieken die tijdens de Kulturkampf door Bismarck uit het nieuwe keizerrijk verdreven waren vestigden zich in het Nederlandse Steyl bij Tegelen langs de Maas en stichtten daar in 1875 een eigen missie, de Sociëteit van het Goddelijk Woord (SVD). De eerste missionarissen werden er opgeleid door een Nederlander, zelfs een Nederlandse oud-Scheutist. Antoon Smorenburg, voormalig overste van Scheut in China, werd gewoon pastoor in het bisdom Utrecht, nadat hij door algemeen overste Vranckx afgedankt was. Hij zorgde ervoor dat de twee eerste paters van Steyl, Johann Anzer (geb. 1851) en Josef Freinademetz (geb. 1852) de

Chinese taal kenden alvorens ze naar China vertrokken.[2] Bij dat vertrek, op 2 maart 1879 droeg Smorenburg in Steyl een plechtige hoogmis op.[3] Johann Anzer, zo oordeelde zijn medebroeder Karl-Josef Rivinius ter gelegenheid van diens honderdste sterfdag in november 2003, had weliswaar grote verdiensten voor de SVD-missie, maar hij was zeker niet onomstreden. De Duitse missionaris was in godsdienstig opzicht intolerant en kleingeestig van karakter, zijn missiewerk liet hij vooral bepalen door overwegingen van machtspolitiek en Duits nationaal prestige.[4]

Johann Anzer was bij uitstek de voorman van een nieuwe, agressieve missiemethode. Volgens Gary Tiedemann wist de 'ambitieuze[5] en assertieve'[6] missionaris zijn dreigementen nauwelijks te verhullen en gebruikte hij opruiende taal.[7] Zijn aanpak was kennelijk zo succesvol dat Leo XIII hem in 1886 benoemde tot eerste apostolisch vicaris van de Duitse missie in Zuid-Shandong aan de Chinese kust. In de maanden dat bisschop Hamer in Nijmegen op krachten kwam, eind 1890 begin 1891, bevond bisschop Anzer zich op een steenworp afstand in Steyl aan de Maas. Aan de Nijmeegse krant *De Gelderlander* meldde de Duitse prelaat in die dagen dat 'onze vijanden [in China] vuur en vlam spuwen tegen de nieuwbekeerden. De katechumenen worden met brandstichting bedreigd, hunne huizen worden omvergehaald… [zij worden] als roovers aangeklaagd… De eene vervolging volgt op de andere'.[8] Volgens Anzer werd zijn medebroeder Freinademetz in Shandong met zijn bekeerlingen 'door de handlangers van den mandarijn… op erbarmerlijke wijze geslagen en allersmadelijkst gehoond'.[9] Steyl liet het daar niet bij zitten! "Wij dienden een klacht in bij de Chineesche overheid. Wij dreven de zaak door tot in de hoogste instantie. Wij wendden ons tot den Franschen gezant te Peking. Tot antwoord ontvingen wij spot en hoon, en onze vijand werd tot een hoogeren eerepost bevorderd".[10] De Fransen waren dus niet in staat, of althans onvoldoende bereid, om het protectoraat over de Duitse missie uit te oefenen. Johann Anzer maakte in Europa nieuwe afspraken en het duurde niet lang of het Duitsland van Wilhelm II maakte een einde aan het Franse protectoraat over de SVD-missie. De Duitse keizer kon zélf wel voor zijn geestelijke wapenbroeders opkomen als dat nodig was. De Scheutist Lieven Van Ostade verwoordde het in die tijd als volgt: "Monseigneur Anzer… heeft met toelating van Rome het Duitsch protectoraat aangenomen. [Hij] is de zaak persoonlijk gaan behandelen te Rome, te Berlijn en verders te Peking… De door Anzer gestelde conditiën waren wel ten getalle van twaalf. De Duitsche [gezant] had geen ander middel dan ze maar aan te nemen. De invloed van het Fransch gouvernement daalt geweldig te Peking".[11] Van de Duitse gezant eiste en kreeg Anzer zelfs toestemming om onder Duitse bescherming een katholieke kerk te bouwen bij het graf van Confucius in Shandong. Wat de Chinezen van zo'n kerk juist op die 'heilige' plek vonden laat zich raden.

Anzer steunde de expansieve ambities van Wilhelm II. Na de Chinees-Japanse oorlog van 1894-1895 grepen zijn landgenoten hun kans. Een incident op 1 november 1897, waarbij de Duitse Steyl-missionarissen Richard Henle en Franciscus Xaverius Nies werden vermoord,[12] werd door de bisschop en de keizer aangegrepen om definitief toe te slaan. Duitse oorlogsbodems kwamen in Shandong aan land en dwongen de Chinese autoriteiten in Peking om de Germanen hun eigen Hongkong te geven: de Duitse basis Qingdao op het schiereiland. Het incident bracht, naar het oordeel van de Bokser-historicus Joseph Esherick, een kettingreactie op gang die de koers van de Chinese geschiedenis radicaal veranderde.[13] Iedere Europese grootmacht was er vanaf dat moment op uit om stukken land van China af te pakken. Het duurde niet lang of er was, na de 'verdeling' van Afrika in Berlijn, sprake van de verdeling van China. Het moederhuis in Nederland was zo ongerust over de rol van bisschop Anzer dat de Nederlandse SVD-pater Vilsterman en zijn collega Freinademetz zelfs opdracht kregen om hun bisschop een beetje in toom te houden. De gewone missionarissen van Steyl in Shandong waren zeer ongelukkig met het 'schandalige gedrag'[14] van Anzer: Vilsterman 'zag

hoe het geestelijke en religieuze leven van de missionarissen verwaarloosd was en steeds zwakker werd'.[15] In zijn vaderland werd bisschop Anzer echter met onderscheidingen overladen en zelfs in de adelstand verheven. De paters van Steyl, zijn eigen medebroeders, hebben de bisschop later een passende en niet helemaal vleiend bedoelde bijnaam gegeven: de bulldozer van de missie! Is het toeval dat juist in het gebied waar hij opereerde, en juist in die tijd, een beweging op gang kwam die later in het Westen bekend zou worden als de Bokser Opstand?[16]

Het superieure katholieke Westen

Het Westen was *on the move* in China en Peking had veel te slikken. De Helmondse Scheutist Henri Raymakers was aanwezig bij de wijding van Lazarist Alphonse Favier tot bisschop in Peking op 28 februari 1898. Bij die gelegenheid waren niet alleen veertien gezanten van de verschillende Europese hoven in vol ornaat aanwezig, maar ook vertegenwoordigers van de Chinese regering, tot op het allerhoogste niveau. "Aller oog", zo beschreef de pater deze plechtige bijeenkomst, "werd bij het intreden der feestzaal getrokken en getroffen door het wapen van den nieuwen bisschop zoo rijk in beeldspraak, zoo welsprekend in de beknoptheid zijner leus. Het vertoonde den H. Michael in volle wapenrusting den helschen draak verpletterend, terwijl deze in zijn klauw het opschrift toonde in dit enkel woord; *Serviam*, ik zal U dienen".[17] Met andere woorden: de Chinese draak liet zich vernederen door aanvoerder van Gods leger, de aartsengel Michael. En de draak was, in het wapen van Favier althans, zelfs bereid om de god van het Westen te dienen. Wat zal er in de hoofden van de Chinese hoogwaardigheidsbeklederszijn omgegaan toen ze de bisschop met zijn wapen en wapenspreuk zagen en begrepen wat daarmee bedoeld werd?

Michael en de Draak

De Chinese draak, Missie-museum in Scheut

De Nederlandse Scheutist voelde goed aan hoezeer de Europeanen waren gestegen op de maatschappelijke Chinese ladder. Het duurde niet lang of die nieuwe status werd formeel vastgelegd. Zo kwam er op 15 maart 1899 een formele keizerlijke oekaze. "Kerken van het katholieke geloof", verklaarde keizer Guangxu formeel , "waarvan de verkondiging al sinds lang door het keizerlijk hof is geautoriseerd, zijn momenteel in alle provincies gebouwd. Wij verlangen dan ook dat het volk en de christenen in vrede leven; en om de bescherming [van de christenen] gemakkelijker te maken, is overeengekomen dat de autoriteiten ter plekke

bezoeken met de missionarissen zullen uitwisselen".[18] Vervolgens legde het keizerlijk hof, ongetwijfeld in opdracht van keizerin-weduwe Cixi ,[19] onder meer vast dat vanaf die dag de katholieke bisschoppen in rang formeel gelijk waren aan de onderkoningen en provinciale gouverneurs. Bovendien kregen ze het recht van formele toegang tot de hoogste provinciale bestuurders. In geval van afwezigheid van de bisschop, of tijdens zijn ziekte, kon de bisschop een gewone priester aanwijzen om hem te vervangen; die priester had dan dezelfde rechten als zijn bisschop. Als er problemen waren met de overheid – dat was al tientallen jaren aan de orde van de dag – was het voor de bisschop nu niet meer nodig om zijn 'gelijk' te gaan halen in het verre Peking. Een van de vele nieuwe bepalingen luidde: "Om talloze omwegen te vermijden, hebben de bisschop en de missionarissen het recht zich meteen te wenden tot de lokale autoriteiten waarmee zij de kwestie zullen afhandelen en tot een goed einde brengen".[20] Een andere merkwaardige keizerlijke bepaling hield in dat de lokale autoriteiten 'zo nodig'[21] niet alleen de Chinezen 'levendig moesten aansporen tot eendracht met de christenen',[22] maar ook dat ze 'geen haat mochten zaaien en moeilijkheden veroorzaken'.[23] Kennelijk was het noodzakelijk dat de keizer van de Chinezen een dergelijk bevel aan al zijn mandarijnen uitvaardigde.

De missionarissen waren zich van deze formele koerswijziging heel wel bewust. Zo schreef Cyril Van Belle aan het thuisfront: "Na de plechtige afkondiging der beroemde keizerlijke verordening, waardoor de missionarissen, naarmate dat zij een hoogere of lagere weerdigheid bekleedden, op denzelfden voet gesteld wierden met de grootste of mindere mandarijnen, had monseigneur Pagnucci, bisschop van Xi'an, aan [de gouverneur van Shaanxi] eenen brief geschreven, om hem de namen en titels zijner missionarissen bekend te maken. De onbeschofterik geweerdigde zelfs niet aan Monseigneur te antwoorden, ofschoon deze, op het bevel van den keizer zelf, met hem in weerdigheid gelijk stond. Zoo veel telt men die alom geroemde verordening. Men weet toch ook wel dat de keizerin [Cixi] ze slechts uitgevorderd heeft om pootjes te geven aan de Europeanen, op eenen oogenblik dat zij in nesten zat; en overigens, beloven en doen is altijd twee bij de Chineezen".[24]

In deze sfeer van intimidatie van de Chinezen konden de Fransen natuurlijk niet achterblijven. Frankrijk was wel een seculiere staat, maar door de bescherming van de katholieke kerk wilde deze staat zich prestige verwerven. 'Bulldozer' Johann Anzer had zijn bouwactiviteiten bij het graf van Confucius in Shan dong, de Fransen hadden sowieso nog een appeltje te schillen met de Chinezen. Op 21 juni 1870 was tijdens het bloedbad van Tianjin de kerk van de Lazaristen vernield. Aan het einde van de negentiende eeuw was de plek des onheils nog een woestenij. Alleen de voorgevel stond nog overeind, 'als een stille getuige van een van de grootste aanslagen van China tegen de Europeanen'.[25] Op 17 september 1896 bereikten de Fransen overeenstemming met het keizerlijk hof. Bepaald werd onder meer dat de kerk door de Chinezen in zijn oorspronkelijke staat zou worden terug-gebracht, zonder de minste verandering. De dertien doodskisten van de vermoorde Lazarist Chevrier en de andere slachtoffers van het bloedbad zouden ieder hun eigen kapel hebben in de kerk. Niet alleen zou elke 'martelaar' een erezuil in wit marmer geschonken krijgen, maar tevens zou er een grote keizerlijke zuil, eveneens in wit marmer, geplaatst worden waarop de keizer het bloedbad veroordeelde en opdracht gaf de schuldigen te straffen. Boven de zuil zou een grote vlag, in het keizerlijk geel, hangen met daarop de naam van keizer Guangxu onder wiens bewind de zuil werd opgericht.[26]

Op 25 januari 1897 werd de kolossale keizerlijke zuil op zijn plek gezet. Er waren maar liefst zestig muilezels nodig geweest om het gevaarte te vervoeren. En toen kwam de grote dag, 21 juni 1897, precies 27 jaar na het bloedbad. In de kerk was een beeld geplaatst van 'Onze Lieve Vrouw van de Overwinningen' en een ijzeren gril, ongetwijfeld ter herinnering

aan het martelaarschap van Laurentius, een gift nog van de Franse koningin Marie Antoinette honderd jaar eerder. Het keizerlijk geel hing boven de zuil met daarop de door de Fransen opgedragen teksten. In de officiële geschiedschrijving van de Lazaristen valt nu te lezen dat de stemming bij de bevolking van Tianjin enkele dagen eerder plotseling was omgeslagen, 'zonder dat de oorzaak daarvan bekend was' [!]. Er waren bij het volk geruchten dat er ter gelegenheid van de inwijding 'opnieuw kinderen zouden gedood worden'.[27] De situatie verergerde snel. De Chinese autoriteiten, 'medeplichtig of niet, men zal het nooit weten',[28] smeekten de Franse gezant Gérard tot tweemaal toe om de inwijding uit te stellen. Maar 'de energieke diplomaat hield zich sterk en stelde de Chinese regering verantwoordelijk voor de aangekondigde onlusten'.[29] Sterker nog, hij eiste dat de onderkoning van Tianjin een decreet zou ophangen, waarin hij zou aanwijzen wie zich schuldig tegen de missionarissen en de christenen hadden opgesteld. De Chinese autoriteiten, zo schreef Lazarist-historicus Thomas[30], durfden zich nu niet meer 'in het minst te verzetten'[31] tegen de ceremonie. Op 21 juni verzamelde zich een grote menigte Europeanen bij de kerk, waarvan het 'zo lang geduurd had voor die eindelijk hersteld was'.[32] Er waren veel diplomaten en missionarissen. 'Gezien de ernst van de omstandigheden'[33] had men het echter verstandig geacht om noch de dames noch de weesmeisjes toe te laten. Na afloop van de mis was er een grote receptie waaraan ook de mandarijnen van Tianjin (moesten) deelnemen.

Tianjin werd – is het verbazingwekkend? – korte tijd later het belangrijkste centrum van de boksers. In een voetnoot kon een droevige Thomas dan ook melden: "In 1900 werden de muren van de kerk door de boksers vernield, stéén voor stéén".[34]

Regenprocessie (uit: Arthur Segers CICM, *China*)

In de brieven die de paters van Scheut aan het thuisfront schreven en die regelmatig in de missiebladen werden gepubliceerd, werden de meest wonderlijke voorvallen gemeld. Zo ook door Cyril Van Belle. Tijdens een periode van droogte die Gansu aan het einde van de negentiende eeuw weer eens teisterde zag hij dat de Chinezen in de hoofdstad Lanzhou door de straten trokken om regen af te smeken voor het welslagen van hun oogst. In een processie droegen zij hun godenbeelden dagelijks rond. “Ze plaatsten hun afgodsbeelden overal op het voorhof der pagoden, opdat zij, door de brandende zonnestralen gekweld, een malschen regen zouden laten vallen, al ware het maar om zich zelven te verfrisschen”.[35] Het gebed van de Chinezen werd echter niet verhoord, integendeel: “De verw en het verguldsel der beelden borsten open van hitte, maar regen viel er geen druppel”.[36] Van Belle kon niet nalaten om – vol afgrijzen – te vertellen hoe de Chinezen hun afgoden behandelen. De gouverneur schreef het uitblijven van regen ‘toe aan kwaadwilligheid van wege de goden, en hij besloot den voornaamste plichtige, longwang, den god van den regen, eene voorbeeldige kastijding toe te dienen. De sukkelaar kreeg dan honderd stokslagen op zijne billen; en men verwittigde hem dat, zoo hij zich niet spoedig beterde, men hem schandelijk aan de deur van zijnen tempel zou zetten, met den pranger[37] aan de hals, gelijk een gewone boosdoener’.[38] De volgende dag viél er een bui en volgens de missionaris ‘beweerden de heidenen dat de gouverneur, door zijn slimmen trek, de goden gedwongen had de sluizen des hemels open te zetten; en zij gingen hem plechtig gedanken en gelukwenschen’.[39] Van Belle verklapte zijn lezers echter de absolute waarheid. Samen met zijn christenen had hij een paaswake gehouden: “’t Was juist dien nacht van Paschen. Onze christenen aanzagen dien weldoenden regen als een geschenk van den Zaligmaker, die hun, als ’t ware, het leven gaf op den dag waarop Hij van den dood verrezen was”.[40] Met andere woorden: er was geen regen gevallen door de bestraffing van het houten Chinese godsbeeld, maar door het vereren van Jezus in de nacht van Pasen!

De verkeerde wereld

Voor de missionarissen van Scheut was het duidelijk dat de Chinezen maar domme mensen waren die niet begrepen hoe de wereld in elkaar zat. In Scheut besloot men om dat eens goed aan de lezers van hun missieblad uit te leggen. In de laatste jaren van de negentiende eeuw begon de redactie van *Missiën in China en Congo* dan ook met een nieuwe vaste rubriek: ‘De Verkeerde Wereld, of de gewoonten en gebruiken van China’. Geduldig werd de lezers maand na maand verslag gedaan van de vooruitgang in het katholieke Europa, terwijl de Chinese samenleving stagneerde en achterop raakte. Zo werd hoog opgegeven van de ontwikkelingen in het katholieke onderwijs in België. Daar had de schooloorlog voor een geweldige vooruitgang gezorgd. “Over vijftig jaren waren het in vele dorpen van België enkel de voornaamste ingezetenen die Fransch konden klappen, dagbladen lazen en zich met openbare aangelegenheden bezig hielden. Thans is de toestand in zake van wetenschap zoo veranderd, dat menige schoolknaap van den buiten bijna zoo geleerd is als de meesters uit den ouden tijd… Tegenwoordig moet men in België, evenals in al de overige landen van Europa, een zekeren graad van geleerdheid bezitten om fatsoenlijk door de wereld te geraken”.[41] Hoe anders was het in China. “De grootste geleerde van China zou in Europa slechts voor een hooveerdige domkop aanzien worden; immers zijne kennissen zijn eenvoudig bepaald tot de schriften der oude wijsgeeren, zooals Confucius en Mencius, van wie hij teksten met hoopen en duizenden zedenspreuken van buiten kent”.[42] Het onderwijs stelde dan ook niets voor. “Dat ligt enkel aan de slechte, ellendige manier van de moeilijkste

taal ter wereld te onderwijzen: de Chineezen hebben immers het middel gevonden om school te houden en niets te leeren, naar de school te gaan en altijd even dom te blijven”.[43]

Het Chinese onderwijssysteem had, zo konden de Belgische en Nederlandse geïnteresseerden dan ook lezen in ‘De Verkeerde Wereld’, een achterlijke samenleving opgeleverd waar niets, maar dan ook werkelijk niets, deugde. Neem alleen het gearrangeerde huwelijk bij de niet-christenen. In Europa was het katholieke huwelijk, ingezegend door de pastoor, een feest. Hoe anders was het in het heidense China. “De verloofden hebben elkander doorgaans weinig gezien, zij hebben schier met malkaar gesproken; het eenig verkeer, dat zij, gedurende de laatste dagen vóór het huwelijk mogen hebben, bestaat in wederzijdsche boodschappen die door den makelaar over en weer gebracht worden. Het is dan ook niet te verwonderen dat het arme meisje soms beeft bij de gedachte aan het lot dat haar beschoren is… Bij den bruidegom weent en kermt men met veel misbaar, omdat het huwelijk van den jongen aanzien wordt als een zinnebeeld der dood van den vader”.[44] Een mooie dag zelf uitzoeken voor de voltrekking van het huwelijk was er niet bij. “De dag van het huwelijk moet door eenen waarzegger vast-gesteld worden, want door de bijgeloovige heidenen hangt er veel van af dat de plechtigheid op een gelukkigen dag gevierd wordt”.[45] Als de bruid nog met enige opgewektheid naar het huwelijk uitkeek kreeg zij op de vooravond ‘van vader en moeder vermaningen zonder einde over de plichten van haren nieuwen staat. Maar al die raadgevingen geschieden enkel uit gewoonte, om de gebruiken na te komen; de ouders immers gelooven zelf niets van hetgeen zij aan hunne dochter prediken, zij zelf hebben nooit iets van al hunne schoone voorschriften onderhouden. Dat weet het meisje genoeg… en zij luistert met gedwongen eerbied naar het sermoon’.[46] Geen wonder dat het Chinese huwelijk niets voorstelde: “Volstrekt niet: wij zijn hier… in de verkeerde wereld… Men ziet ze beiden met elkander omgaan alsof zij vreemden waren. De vrouw moet altijd binnen blijven en zich uitsluitend met haar huishouden bezig-houden… Nooit spreekt [de man zijn echtgenote] zoet aan, of heeft hij een troetelwoord voor haar over… Hij noemt haar: de stookster, zij die binnenshuis is, de moeder mijner kinderen, enz. De vrouw van haren kant, noemt haren man: mijn meester, mijn zaakwaarnemer. De man eet gezamentlijk met zijne zonen aan dezelfde tafel; moeder en dochters moeten hem dienen, en mogen slechts beginnen te eten, als het manvolk van tafel is opgestaan. Komt er eene vrouw te sterven, zij wordt door niemand beklaagd, en niemand heeft medelijden met den man. Ba! zegt men, hij heeft geld genoeg, hij kan er eene andere koopen!”.[47]

DE VERKEERDE WERELD,
of de gewoonten en gebruiken van China,
DOOR EENEN MISSIONARIS VAN SCHEUT.

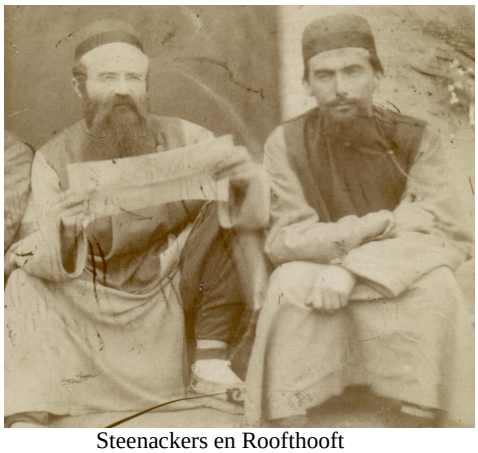
Uit: *Missiën in China en Congo*

De paters van Scheut moesten echter tot hun verbazing constateren dat het hun nauwelijks lukte om in de missieposten die zij onder hun controle hadden verandering te brengen. “Het is hun toegelaten al de gewoonten te volgen waar geene bijgeloovigheid in bestaat. Die gebruiken zijn bij de Chineezen zoo diep ingeworteld, dat het schier onmogelijk is ze uit te roeien”.[48] Alleen het resultaat van het katholieke huwelijk was volgens de redactie van ‘De Verkeerde Wereld’ beter: “Er heerst daar eendracht, gulle vrede en warme liefde. De vrouw, veredeld door haar doopsel, door een zegen dien de priester over haar huwelijk heeft uitgesproken, wordt er niet door den man als eene slavin aanzien en behandeld, maar is er

zijne eegade; en dagelijks, des morgends en des avonds, komt heel de familie bijeen, om gezamentlijk te bidden".[49] De agenda in een missiedorp werd dus niet bepaald door de man, maar door de geestelijke vader, de priester. De ware westerse katholieke beschaving was zich, zoals ook pater Hulsbosch al geconstateerd had tijdens zijn reis naar China in het gezelschap van bisschop Hamer, aan het verplaatsen van Europa naar de Chinese missieposten. Alleen daar werd nu geleefd zoals het volgens de paters hoorde. Van hogere omgangsvormen was in het westen niet veel meer over aan het einde van de negentiende eeuw. "Heeft men in Europa wel veel redenen om trotsch te zijn op het huiselijk leven? Waar is de tijd, toen heel het gezin, vroolijk rond den heerd gezeten, in een heerlijk gekout den avond doorbracht, en, alvorens zich ter rust te begeven, gezamentlijk het avondgebed las?... Dat volk is niet meer. Er is thans een ander volk opgestaan… dat enkel zijn vreugde zoekt in luidruchtige drinkgezelschappen, rond den toog van walgelijke, stinkende kroegen".[50]

Ferdinand Hamer: van rebel tot volgeling

Ook bij de congregatie van Scheut vonden in de laatste jaren van de negentiende eeuw belangrijke ontwikkelingen plaats. In de voorstad van Brussel kwamen in het voorjaar van 1898 vertegenwoordigers van alle missiegebieden bijeen voor het eerste algemene kapittel. Ferdinand Hamer was – het lijkt haast een overbodige opmerking – als bisschop niet uitgenodigd om daarbij aanwezig te zijn. Zelfs bij de voorbesprekingen in zijn eigen missiepost Sandaohe mocht hij niet aanwezig zijn. Ondanks dat had Hamer naar eigen zeggen vreselijk zijn best gedaan om de bijeenkomst zo goed mogelijk te organiseren. "Ik voor mij ben content over mijne retraite. Ik heb ze gehouden alsof 't de laatste van mijn leven was",[51] liet hij aan het moederhuis weten. De belangrijkste afgezant van de Ordos was provinciaal Alfons Bermijn. Voorafgaand aan het kapittel werd bekendgemaakt dat algemeen overste Van Aertselaer onlangs door Rome was aangewezen als de nieuwe apostolisch vicaris van Centraal-Mongolië. Van Aertselaer werd derhalve de opvolger van Jaak Bax. De veertien deelnemers aan het kapittel wezen vervolgens Adolf Van Hecke aan als nieuwe algemeen overste. Er werden nog twee belangrijke beslissingen genomen. De eerste was dat aan elke Scheutist gevraagd zou worden om eeuwige geloftes af te leggen, de tweede dat de nieuwe overste, Van Hecke dus, zich zou gaan inspannen om de experimentele constituties van 1888 definitief te maken, inclusief de gescheiden macht van apostolisch vicaris (bisschop) en die van provinciaal.

Steenackers en Roofthooft

Hamer in *De Katholieke Illustratie*

Ferdinand Hamer begreep dat hij, als oude man, nu helemaal alleen stond. Hij had het spel om de macht definitief verloren. Scheut had hem zijn dierbare raadsman [Roofthooft] afgenomen. “Aan hem heb ik veel verplichting, bijna 10 jaren ben ik met Zijne Eerwaarde hier in Sandaohe geweest; altijd als ik den moed liet zakken heeft hij mij opgebeurd. Had ik M. Roofthooft niet gehad, wie weet, of ik er niet al eens door was gegaan”,[52] meldde hij droevig aan zijn familie. Terwijl het Westen zich zo zeer inspande om steeds meer Chinese concessies af te dwingen, hield de vrome bisschop zich vooral met zijn geweten bezig. Elke ochtend om vier uur stond hij op, alleen midden in de winter een half uurtje later. Na het morgengebed volgde een half uur meditatie, voorbereiding op de mis en dan de mis zelf in zijn eigen kapel. “Het is een eenvoudig lief kapelletje, heel netjes behangen, beplakt en beschilderd. Daar is men weer thuis in Europa, en het hart verheft zich als van zelf tot onzen goeden God. Ook Mgr. schijnt dit te gevoelen; dikwerf begeeft hij zich daarheen en is dan als het ware één met zijn God”,[53] schreven missionarissen die hem observeerden. Na het opdragen van de mis volgde nog een tweede mis als dankzegging voor de eerste. Met uitzondering van een kleine rustpauze om half twaalf, waarin hij een sigaar rookte of zijn pijp opstak en een partijtje schaak, dammen of trictrac speelde, een wandeling, en het middagmaal waarbij religieuze teksten werden voorgelezen, besteedde hij zijn tijd onder meer aan de vespers, aan gewetensonderzoek, het bidden van de ‘miserere’, nieuw bezoek aan de kapel, het lof, bezoek aan het allerheiligste sacrament, nieuw gewetensonderzoek, lezen van het brevier, het bidden van de rozenkrans, het avondgebed enzovoort. Alles gebeurde in een vaste regelmaat. De eerste vrijdag van de maand trok hij zich helemaal terug ‘om zich in gebed en meditatie te versterken’.[54] Elke week moest er gebiecht worden. Hamer was geobsedeerd door de statistieken over het aantal doopsels. Alle cijfers werden van dag tot dag bijgewerkt en in de eetzaal opgehangen ‘opdat de missionarissen onderling gesticht en bemoedigd zouden worden door elkaars ijver en welslagen’.[55]

Voor bisschop Hamer was het een groot probleem om te bepalen hoe hij nu verder moest. Rome had zijn ontslagaanvrage geweigerd, maar het einde van zijn periode als apostolisch vicaris van de Ordos kwam in zicht. In 1889 was hij voor tien jaar aangesteld en, als hij wilde kon hij zijn tijd uitzitten. Tijdens de voorbesprekingen in Sandaohe voor het algemeen kapittel, acht jaar later, voelde hij zich zo volledig buitengesloten dat hij Van Aertselaer nog eens expliciet aankondigde: “Ik moet opnemen [opmaken] dat ik bij U persona non grata ben en daarom zal ik maar wederom mijn demissie [in Rome] gaan insisteren”.[56] Maar toen hij vernam wat er tijdens het algemeen kapittel in Scheut besloten was, legde hij zich daar onverwacht bij neer.

Op 21 september 1898 liet Hamer kardinaal Ledochowski, prefect van de Propaganda Fide in Rome, waarschijnlijk ook tot diens verrassing weten, dat hij een nieuw standpunt had ingenomen. Natuurlijk, Hamer wist dat hij bekend stond als een dwarsligger: “Ik heb onderzoek bij mijzelf gedaan in tegenwoordigheid van God; ik overwoog dat ik gedurende tien jaar met eerlijk hart de H. Congregatie aan meerdere moeilijkheden heb blootgesteld; dat ik tamelijk dikwijls een tegengestelde opinie tegenover de woordvoerders van [Scheut] heb geplaatst”.[57] Hamer legde nog eens uit hoe eenzaam hij was geweest de laatste jaren, in de steek gelaten door het bestuur in Scheut, en door het Vaticaan. “Om te voorkomen dat het vicariaat van de Ordos weer terugvalt in de moeilijkheden van de voorbije tijd [voor mijn benoeming], heb ik alles ondergaan, alles geleden”.[58] Als hoge vertegenwoordiger van de missie in China had hij, conform zijn plicht, alles gedaan om aan Rome duidelijk te maken dat hij het niet eens was met de gang van zaken. Men wist dus in Rome heel goed wat zijn standpunten waren, met name op het gebied van de ongewenste deling van de macht met de provinciaal. Nog in oktober 1896 had hij over dit thema een bijeenkomst belegd met bisschop

Otto van Gansu, Guisset als waarnemer van Centraal-Mongolië en raadslid De Groef van Oost-Mongolië,[59] maar Rome had niet eens de moeite genomen om op het verslag van die bijeenkomst te reageren.

Bisschop Hamer herinnerde de prefect van de Propaganda Fide eraan dat zijn eerste ambtstermijn op 24 februari 1899 afliep. Het was zijn plicht om Ledochowski daarop te attenderen. “Lange tijd heb ik geaarzeld wat te doen; of ik de Propaganda Fide zou vragen om mij, onwaardige, weer verlenging van de jurisdictie toe te staan, of weer zou vragen om toestemming om het vicariaat op te geven”.[60] En toen kwam de aap uit de mouw: “Ik heb geen andere taak dan mij geheel te onderwerpen in een geest van gehoorzaamheid en onderworpenheid… Ik moet de hele administratie en autoriteit aan de provinciaal superieur [Bermijn] overlaten, terwijl ik voor mijzelf alleen overhoud wat te maken heeft met het welzijn der zielen en het bisschoppelijk karakter”.[61] En Ferdinand Hamer vroeg – het is bijna niet te geloven – om verlenging van zijn werkzaamheden in de Ordos!

De kogel was dus door de kerk, Hamer had besloten om aan te blijven. Maar hoe moest het nu verder? In de Ordos was er een groep missionarissen die zich onvoorwaardelijk achter Alfons Bermijn opstelde en Ferdinand Hamer liever zag gaan dan komen. Een van die paters, de Limburger Willem Lemmens, drukte het kernachtig uit: “Wat er ook van kome, Monseigneur Hamer zal altijd Monseigneur Hamer zijn en blijven, en mijne innigste wensch is, dat of wel de congregatie wijke voor Monseigneur of wel Monseigneur plaats make voor de congregatie, opdat er eindelijk eens wat tot stand komt”.[62] Bisschop Hamer had dus nog heel wat te doen om het vertrouwen van (al) zijn medemissionarissen terug te winnen. Maar Hamer zette zich meteen aan het werk en begon aan een charme-offensief. Dat hoefde ook geen probleem te zijn: Van Hecke was een van de missionarissen geweest met wie hij in Gansu enige jaren voortreffelijk had samengewerkt. Hij had nu een algemeen overste met wie hij oprecht goede relaties wilde gaan onderhouden. Een nieuwe leiding in Scheut, wat was er een mooier begin voor zijn eigen ‘bekering’!

‘Hoe meer men toegeeft, hoe meer men neemt’
De mislukte comeback van Ferdinand Hamer

Op 4 januari 1899 stuurde Hamer een lange brief naar algemeen overste Van Hecke, waarin hij zich zo soepel mogelijk opstelde als hij maar kon. Hij sprak de hoop uit dat 1899 voor ‘de geheele congregatie een jaar van vrede en eendragt [zou] zijn, en vele en rijke vruchten voortbrengen voor de eer van God, het heil der zielen en de heiligmaking harer leden’.[63] Geen woord van verzet tegen de nieuwe constituties deze keer. Hamer legde zich bovendien (knarsetandend) neer bij het gedwongen vertrek van zijn steun en toeverlaat Louis Roofthooft.

Hij ‘is jaren lang mijn biechtvader waarin ik volle vertrouwen had, ook mijn conseiller. Als missionaris verliest de missie er veel aan, want oude geëxperimenteerde confraters zijn er in de Ordos niet te veel’.[64] Hoewel hij Van Hecke uitlegde hoeveel moeite hem het kostte om Roofthooft te laten gaan en de paters in zijn omgeving hadden gezegd: “Oh! Dan kan Monseigneur het vertrek beletten”,[65] ging hij niet verder dan te verklaren hoe erg hij het vond, ‘en voor mij zelven en voor het vicariaat’.[66] Bovendien accepteerde Hamer een voorlopige vermindering van het aantal missionarissen in zijn bisdom. Terwijl ex-algemeen overste en nu bisschop Van Aertselaer met een groot aantal paters naar China reisde, moest Hamer niet alleen Roofthooft ‘inleveren’, ook zijn medewerker Meuleman was overleden en hij had moeten vernemen dat Gaston Vileijn, bestemd voor de missie van de Ordos, tijdens het

opdragen van zijn afscheidsmis om het leven was gekomen doordat ‘een steen uit het kerkgewelf los kwam en pardoes op het hoofd van de celebrerende missionaris viel’.[67] Doordat er drie open plaatsen in de Ordos waren gekomen moesten er dus andere regelingen getroffen worden voor het bezetten van de missieposten. Hamer uitte zich zoals hij dat nooit eerder gedaan had: “Ik heb mij voorgenomen, geheel en al mij permissive in die zaken te houden [toegeeflijk] … Toen zei ik aan Bermijn, stelt gij dus voor, en ik zal goedkeuren”.[68] Maar, hoezeer de oplossing van alle problemen nu dus voor de hand lag, de provinciaal ging in de contramine, althans volgens Hamer. “Bermijn antwoordde dat [Van Hecke] hem gezegd had, dat hij voor plaatsing der [paters] zooveel mogelijk de intentie van den [bisschop] moest volgen, dus dat ik eerst mijne combinatie moest uiten”.[69] Hamer liet de beslissing nu dus aan Bermijn over, en Bermijn wilde niet beslissen. En zo was er toch nog grote onenigheid. Ook over allerlei andere zaken was Hamer bereid om zich overal bij neer te leggen, onder andere over de financiële gang van zaken van Scheut in Shanghai. “Volgaarne neem ik genoegen met uwe propositie en zend het stuk bij deze onderteekend terug”.[70] Het kon niet op!

Er was nog een heikele kwestie die dringend om een oplossing vroeg en ook op dit punt was Hamer bereid om toe te geven. De bisschop had zijn geloften aan Scheut laten verlopen. Aangezien tijdens het algemeen kapittel besloten was om de experimentele constitutie om te zetten in een definitieve vorm, vond Hamer het tijd geworden om eindelijk zijn geloften aan die constitutie af te leggen. Van Hecke had bij zijn aantreden een beroep gedaan op alle missionarissen van Scheut om zulks te doen. Hamer had zijn nieuwe algemeen overste vanuit de Ordos laten weten dat hij graag op diens verzoek inging en bij het eerste bezoek van Bermijn in Sandaohe vertelde hij de provinciaal van Scheut welk besluit hij genomen had. Hamer stelde Bermijn voor om ter wille van de nieuwe vrede die geloften juist ten overstaan van hem te doen. Bermijn weigerde echter! “Ik vroeg aan Bermijn om mijne vota te vernieuwen… Bermijn zei dat de conseil van Scheut er over moest beslissen. Ik heb gezegd dat ik er reeds aan U over geschreven heb”.[71] Bermijn was onvermurwbaar. En dus vroeg Hamer vanuit Sandaohe aan de Gele Rivier in het binnenland van Mongolië in een brief naar

Sainte-Enfance in Sandaohe (Hamer familie-album)

Scheut in België of Van Hecke vervolgens een brief naar Klein Brugge in datzelfde binnenland van Mongolië wilde sturen om Bermijn te vragen het verzoek voor het afleggen van de geloften aan Scheut te accepteren. De pogingen van Ferdinand Hamer om zich neer te leggen bij de nieuwe missie-realiteit hadden binnen zijn vicariaat voorlopig nog weinig of geen effect.

In een brief die Bermijn korte tijd later naar Van Aertselaer in Xiwanzi schreef legde hij zijn kant van de zaak uit. Toen hij merkte dat zijn bisschop inschikkelijk was geworden had hij van de gelegenheid gebruik gemaakt om alsnog een oude rekening te vereffenen. "Verleden jaar had hij eene kist kaas en sardines, door mij besteld in Shanghai, aangehouden en aan al de confraters uitgedeeld, zich er over roemende zoo gehandeld te hebben. Ik vroeg nu het geld van die waren. Niet wetende wat te zeggen liep hij er van door maar wil maar niet betalen".[72] Bermijn zou Hamer over dat geld nog wel terugpakken, gaf hij aan. De provinciaal was het bovendien volstrekt oneens met zijn bisschop over de prioriteiten in het besteden van missiegeld. Als het aan Bermijn lag werd zoveel mogelijk geïnvesteerd in het verwerven van grond. Hamer dacht daar anders over: "Voor het geld moet Monseigneur, kost wat kost, alle jaren bouwen… Als Ulan Börük dit jaar in vrede is [moet] daar een nieuwe kerk [komen]. Alle kleine plaatsen moeten eene steen of half-steene kerk hebben. Redeneer daar niet over, het is verloren [tijd]".[73] Onzin al die kerken, vond Bermijn, voor de missie, voor het aantal 'bekeringen', leverde dat niets op! Ook over de scheiding van missieposten in die van het vicariaat en die van de congregatie bleef Bermijn moeilijkheden voorzien. "Hij zegde mij ook nu nog dat met die dobbele administratie het nooit zou gaan. Dus is hij wel van zin altijd te blijven tegenwerken. Meer dan een confrater heeft mij gezegd dat het gelukkig ware voor onze missie dat Mgr zijn aanvraag van demissie [ontslagaanvrage] aanveerd werde. Frans Van Den Abbeele zegde het mij nog over eenige dagen".[74] Toch moest hij toegeven dat Hamer een volstrekt nieuwe toon aansloeg. "Monseigneur scheen [ten opzichte van] mij… wel gesteld… luisterde nog al naar reden",[75] aldus Bermijn. Hij meldde wél dat Hamer 'sprak van vernieuwen van beloften',[76] maar over zijn eigen opstelling in die zaak, zijn weigering dus, schreef hij met geen woord. Bermijn vertrouwde zijn apostolisch vicaris gewoon niet en wat deze ook deed, het was nu de provinciaal die in de contramine ging. Hij formuleerde het als volgt: "Moet ik alles maar laten doorgaan? Hoe meer men toegeeft aan Monseigneur, hoe meer hij neemt".[77] Bermijn begreep intuïtief precies wat er aan de hand was. Maar hij draaide de zaak om: Het was juist Hamer die steeds meer toegaf, en Bermijn die steeds meer nam.

Het lijkt erop dat Hamer in deze tijd ook besloot om weer eens stevig te gaan werven in zijn thuislanden. Zo klopte hij weer aan bij Louise De Mortier, de Belgische presidente van de Sainte-Enfance. Hij begon met erop te wijzen dat zij hem zo goed geholpen had toen hij nog apostolisch vicaris was in Gansu. Blijkbaar was het dus voor het eerst dat hij vanuit de Ordos om hulp bedelde. Om geld hoefde hij bij haar natuurlijk niet aan te kloppen want dan moest ze hem doorverwijzen naar Parijs en daar klopte Hamer al jaren vergeefs aan om veel meer steun. En daarom gooide hij het op een andere toer. "Het uiterlijk vertoon van de christelijke cultus", legde hij haar wellicht ten overvloede nog eens uit, "roept veel devotie van de ziel op. En onze christenen zullen een beter idee hebben van de plechtigheid van grote kerkelijke feesten als ze een beetje meer luxe aan het altaar zien".[78] Het ging er dus om indruk te maken. Waar de bisschop in Mongolië behoefte aan had waren kasuifels, vooral witte kasuifels. "De missionarissen moeten de mis altijd opdragen met de zelfde ornamenten. Ze vragen me allemaal om een wat mooier kasuifel voor de Kerst en voor Pasen".[79]

Ook Josina en Jan Jurgens waren na een aantal 'rustige' jaren weer eens aan de beurt. De Mongoolse bisschop had dan ook een mooie binnenkomer; van zijn familie uit Nijmegen had hij een exemplaar van *Het Huisgezin* ontvangen waarin, zo begreep hij, vermeld was dat hun

zoon [Constant] tot diaken gewijd was. Hiermee was een droom van Hamer gedeeltelijk in vervulling gegaan. Hamer deed 'dagelijks in de H.Mis een bijzondere memento'[80] met als doel dat een Jurgens nog eens missionaris zou worden. Zijn gebed leek dus verhoord: Constant Jurgens werd niet alleen priester, maar ook missionaris – zelfs Scheutist! De contacten van Ferdinand Hamer (en anderen) hadden een bondgenootschap met de rijkste familie van Noord-Brabant opgeleverd. Dat zou voor Scheut nog van groot belang zijn. Voorlopig kon Hamer nog niet meer doen dan 'dagelijks voor den diaken te bidden, opdat hij zich waardig voor de H. priesterwijding moge voorbereiden en een ijverig dienaar van het altaar moge worden'.[81] In die brief bedankte hij zijn grote weldoeners weer eens dat zij opnieuw geld gestort hadden voor een studiebeurs; hij vertelde er echter niet bij dat hij onder druk van zijn provinciaal had moeten besluiten om dit soort inkomsten voortaan te gebruiken voor de acquisitie van Mongools grondgebied. In de brief, van 6 september 1899, deed hij tevens nog een belangrijke mededeling. Hamer had intussen definitief besloten om zijn bisschoppelijke residentie te verplaatsen. "Het vicariaat van Z.W. Mongolie is in districten verdeeld, het Oost, Zuid-West en Noord-West district, het zijn als drie groepen, die alle 8 dagreizen van elkander liggen. De bisschoppelijke residentie is in Sandaohe, in het Noord West district. Voor de correspondentie en andere aangelegenheden van de Missie was sedert lang het Oost district meer geschikt voor de hoofdresidentie. Nu sedert mijn verblijf in dit vicariaat heeft het oost district door toeneming van catechumenen en de hoop die er nog is op bekeering zulk eene uitbreiding genomen dat het eene morele noodzakelijkheid is dat ik in dat district mijne residentie plaats. In dit vooruitzicht heb ik reeds in de '24' [Ershisiqingdi] eene schoone kerk gebouwd met schoone ramen waarvan de onkosten door eene gift van U gedekt zijn".[82] De familie Jurgens was een belangrijke financier van Hamer geworden en Hamer trok nog maar eens de stoute schoenen aan: hij vroeg of Jurgens zijn verhuizing wilde betalen.

Vooral op verzoek van Van Hecke ging Hamer door met bedelen. Wat er beschikbaar kwam zette hij in voor de missie. In zijn brieven aan zijn overste bleef hij zich echter voortdurend beklagen dat Bermijn hem steeds maar overal buiten hield. "De aalmoezen in Europa voor de behoeften van de missie gebedeld ziet men geheel buiten den apostolisch vicaris gebruiken",[83] liet hij hem op 5 mei 1899 weten. Geen woord van kritiek echter aan het adres van Van Hecke zelf. Onverwacht succes had Hamer bij de Antwerpse mejuffrouw Van De Kerckhoven waar hij in 1890 nog gelogeerd had. "Ik ben wederom [bij haar] in de gratie. Verleden jaar heb ik van haar 2500 frs. gekregen om eene kerk ter eere van N.D. de Lourdes te bouwen en nu schrijft zij mij dat zij in het najaar 2 schoone kruiswegen zendt, en er over denkt mij eene kerk ter eere van S. Joseph te schenken".[84] Binnen een paar maanden had Hamer nog weer eens 10.000 francs bij haar 'binnengehaald' en hij bedankte haar derhalve uitvoerig. Het inwijden van de kruisweg in Sandaohe was een groot succes geweest. "De Christenen werden verzocht tegenwoordig te zijn, en de kruisweg tot intentie van de goede jufvrouw te bidden, die zulk een rijk geschenk aan de kerk had gegeven. De Christenen hebben goed gehoorzaamd, de kerk was vol".[85] Op 16 januari stuurde de juffrouw het bericht van haar nieuwe gift. "In woorden kan ik U niet uitdrukken welk genoegen mij uw schrijven veroorzaakt. Wel was ik eenigszins bewogen door het berigt dat den laatsten tijd uw kostbare gezondheid wat te wenschen overliet. Zulks heeft ons aangespoord om onze gebeden voor U te vermeerderen opdat de goede God U een volkomen herstel van gezondheid moge schenken, en nog vele jaren in vrede en geluk moge doen beleven".[86] Het geld had Van De Kerckhove bestemd voor het opzetten van een nieuwe missiepost bij Klein Brugge, de standplaats van Alfons Bermijn. Hij moest haar natuurlijk beloven dat hij dat zou doen, maar wél legde hij vast dat er tenminste een mooie kerk zou gebouwd worden en niet álle geld in grond gestoken zou worden. "Zijt verzekerd dat uw vrome intentie volgens den letter zal worden uitgevoerd.

Het dorp zal S. Joseph heeten, en de kerk, die wij er in zullen bouwen, zal deze Heilige voor patroon hebben. Het land is uitgestrekt genoeg om er meerdere christenheden op te plaatsen. Uwe stichting zal de hoofdplaats zijn, waar de missionaris met die chrétienté [missiepost] belast, zijne verblijfplaats zal hebben. Moge de groote heilige, tot wiens eere U de mildadige stichting gedaan heeft, door zijne invloedrijke voorspraak voor den troon van God voor U vele gunsten en genade voor dit leven en voor de eeuwigheid verwerven".[87] Hamer had nog een laatste wens: "Vergun mij nog een verzoek, namelijk: dat gij bij uwe rijke gift nog een klein gebedje voegt om met ons van den goeden God, door de voorspraak van de H. Joseph, af te smeeken dat uwe vroome intentie en onzen zwakken arbeid met een hemelschen zegen moge begunstigd worden".[88]

Voor het eerst in jaren kreeg Ferdinand Hamer nu ook weer een paar waarderende woorden van het moederhuis in België. Dat deed hem goed. "Hartelijk dank. Vergun mij openhartig de appreciatie mee te delen, die deze briefkes bij mij gemaakt hebben! De laatste jaren was ik gewoon onaangename brieven te ontvangen. Dikwijls als ik met de beste bedoelingen een of ander schreef, kreeg ik antwoorden daar ik een paar nachten niet van kon slapen… Met ongeduld verwachtte ik den koerier, en van den anderen kant ook weer met angst, uit vrees dat die mij weer uit mijn humeur zou brengen. Uwe brieven hebben een tegenovergesteld effect gehad. Ik was er door aangemoedigd, gesticht en getroost, dus mijn hartelijken dank. Het spreekwoord zegt, met een druppel honing vangt men meer vliegen dan met een vat azijn. Met genoegen zie ik uit uwe brieven dat U meer den weg van reconciliatie op wil, nu van mijnen kant zal het niet liggen om tot die reconciliatie niet te geraken".[89] Van Hecke ging echter zeer bureaucratisch om met de wens van de bisschop om zijn geloften aan Scheut, conform het verzoek dat Van Hecke zélf gedaan had, te verlengen. Toen Hamer positief reageerde en dat per brief vanuit Mongolië naar België liet weten, ging de reactie van zijn overste niet verder dan het verzoek om een afschrift van zijn vorige gelofte per post naar Scheut op te sturen. En omdat dat afschrift waarschijnlijk nog in Gansu lag kon er vooralsnog niets komen van het verlengen van de geloften. Het lijkt wel de ambtelijke molen van een gemeenteloket, terwijl het hier ging om een missionaris, een bisschop, die na 34 jaar trouwe dienst levenslange, eeuwige, trouw wilde zweren aan zijn congregatie! Terwijl Hamer hoorde dat hij, om in Mongolië zijn geloften te mogen afleggen eerst nog een afschrift van zijn vorige geloften vanuit China naar Scheut moest sturen, was hij getuige van het overlijden aan tbc van zijn medemissionaris Cyril Vervaecke. En in die zelfde maand was er 'hier eene epidemie onder de kinderen. In de maand Mei zijn er in Sandaohe een goede 50 gestorven'.[90] Aan de Gele Rivier ging het om kwesties van leven en dood, om de verkondiging van het katholieke geloof, de christelijke naastenliefde, in Scheut ging het om een kopie, een afschrift.

Ferdinand Hamer werd ondanks zijn bekering tot de nieuwe realiteit niet volmondig gesteund en, zo lijkt het, daar maakte Bermijn gebruik van. De provinciaal had geweigerd om de geloften van zijn bisschop af te nemen. Hamer had later toch bericht gekregen dat de Raad van Scheut besloten had dat hij 'tot de hernieuwing van de belofte was toegelaten'.[91] Hoopvol en enthousiast had de bisschop aan Bermijn gevraagd of hij op korte termijn naar Sandaohe zou komen of, als dat niet het geval was, een van zijn medemissionarissen in Sandaohe namens Bermijn de geloften mocht ontvangen. De reactie van Bermijn aan Hamer (18 mei 1899) was een keiharde weigering': "Voor 't geen 't hernieuwen aangaat der belofte van uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid: als ik in Sandaohe was en gehoord en gezien had hoe Monseigneur nog altijd gesteld was nopens congregatie, statuten en provinciaal, heb ik in geweten gedacht te moeten naar Scheut schrijven dat ik tot nu toe niet kon toestemmen in het vernieuwen der vota's van uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid. Daarom wacht ik eerst antwoord op dien brief. Wil Scheut niet tegenstaande mijn schrijven de gelofte laten

vernieuwen dan hoop ik, dat zij wel iemand anders zullen gelasten ze aan te nemen. Monseigneur zal ook wel stillekens gaan zien dat die systeem van formeele oppositie en tegenkanting aan de congregatie niet kan blijven duren, de confraters in 't generaal zijn dat moê, en dat doet veel kwaad aan den vooruitgang der missie".[92]

Hamer was nu helemaal moedeloos. "Welken indruk dit schrijven op mij gemaakt heeft kan ik moeyelijk uitdrukken!",[93] vertrouwde hij zijn overste toe. Meer dan ooit besefte hij in welke slangenkuil hij verzand was geraakt. Dat was altijd al zo geweest. "Zoo zei Bax in mei 1884 toen hij Alfons De Vos in mei 1884 tot bisschop had gewijd: Wat ben ik blij dat ik van de Ordos afben. Zoo zat Alfons De Vos… dikwijls in zijne kar te schreijen. En over 2 jaren [twee jaar geleden] schreef ik aan Mgr. Van Aertselaer, toen superieur generaal, als mij de keuze gegeven werd nog 10 jaar zoo te leven of om mijn brood te gaan bedelen, ik geloof zonder aarzelen het laatste te verkiezen".[94] Hamer begreep dat zijn hoop 'dat er een nieuw tijdperk zou aanbreken… wat te leur is gesteld'.[95] Maar wat Bermijn ook deed, 'ik blijf bij mijn vast voorneemen: voor zooverre in mijn vermogen is wil ik alles doen wat tot vrede… kan meewerken… Dat soms goede bedoelingen verkeerd zijn opgenomen, daar heb ik veel van geleden'.[96]

Hamer genoodzaakt te verhuizen

De bisschop van de Ordos kwam nog tot een andere conclusie: Bermijn hield de nieuw-aangekomen missionarissen nu zorgvuldig buiten zijn bereik. Nieuwe paters uit België werden in Mongolië naar Klein Brugge gedirigeerd om onder de veilige hoede van de provinciaal te komen. Het was voor Hamer maar moeilijk om zich daar bij neer te leggen en zo de 'vrede' te handhaven. Aan Van Aertselaer, nu zijn mede-bisschop, schreef hij van zijn voornemen om dan maar naar Klein Brugge te reizen, dwars door de woestijn van de Ordos. "Ik zal dan eens kennis kunnen maken met Bekaert, verleden jaar in de missie gekomen. Tot nog toe heb ik [hem] niet gezien. Ook Van den Meerendonk is voor mij nog een onbekende. Bermijn moet toch weinig idee van convenance hebben, anders zou hij begrijpen dat het paste dat de nieuwe medebroeders ten minsten eene visitie aan den apostolisch vicaris bragten! Om niet te laat te komen heeft Bermijn nu al naar [de '24'] geschreven dat als er in 't najaar nieuwe confraters komen, zij direct naar [Klein Brugge] moeten gaan en niet langs Sandaohe mogen komen!"[97]

Ferdinand Hamer begon steeds meer en ten slotte definitief te beseffen dat hij niet langer meer kon blijven in Sandaohe. Zijn bisschoppelijke standplaats lag niet op de route van de Chinese kust naar het missie-centrum Klein Brugge. Hamer miste, zoals hij dat zelf keer op keer uitdrukte, 'de correspondentie'. Niet alleen de correspondentie van post en goederen, maar nu zelfs de correspondentie van collega-missionarissen. Uit oogpunt van bekeringen was hij al enkele jaren eerder tot de conclusie gekomen dat hij op de verkeerde plek was 'vastgeroest'. Aan de Propagation de la Foi verwoordde hij het op 1 oktober 1899 als volgt: "Het vicariaat is verdeeld in drie districten, het oosten, het zuidwesten en het noordwesten. Vroeger was het noordwesten de enige belangrijke missiepost zodat mijn… voorganger De Vos de bisschoppelijke residentie in dat district heeft gebouwd. De situatie is nu helemaal veranderd. Het oostelijke district heeft zich geweldig ontwikkeld, er wonen veel mensen en het aantal bekeringen neemt steeds meer toe. Op dit moment hebben wij er meer dan 1500 catechumenen. Voor de correspondentie en het bestuur van het vicariaat is het een veel voordeliger locatie. Alle missionarissen zetten me dan ook onder druk, en het is, ik moet het erkennen, een dringende noodzaak om er mijn residentie naar over te brengen. Maar de

uitvoering van die plannen brengen kosten met zich mee die ik niet in staat ben te dekken".[98] De gedwongen verhuizing ging dus ten koste van de investeringen in het missiewerk zelf. Aan zijn familie gaf hij nog een andere reden waarom hij de verhuizing tot in 1900 had uitgesteld: "Als men oud is, verandert men niet gaarne… Hier was ik ten minste comfortabel gelogeerd; en in de '24' vind ik slechts een paar kamers van zonsteenen [gebakken leem] opgetrokken".[99] Voor Hamer was het natuurlijk moeilijk, zo niet onmogelijk, om precies uit te leggen waarom hij juist nu deze kostbare verhuizing op dit moment wilde laten plaatsvinden; over zijn problemen met Bermijn is buiten de briefwisseling binnen de congregatie van Scheut geen enkele concrete opmerking vastgelegd of althans bewaard gebleven. Hamer meldde slechts 'presseerende affaires',[100] problemen met de correspondentie en 'nadeel aan de administratie'.[101]

Het definitieve vertrek van Hamer uit Sandaohe, op 21 maart 1900, dus nog in de Mongoolse winter, had nog enkele belangrijke consequenties. Voor de kerk in Rome verhuisde de bisschop binnen zijn eigen vicariaat, van het westen naar het oosten. Het vicariaat viel bestuurlijk gezien echter onder drie Chinese provincies, dat begreep Hamer heel goed: "Ik heb met 3 provincies te doen. Het district [Klein Brugge] is onder de ressortes van Shaanxi, Sandaohe onder Gansu en de '24' onder Shanxi".[102] Door de verplaatsing van zijn residentie verhuisde de bisschop dus van Gansu naar Shanxi. De nieuwe gouverneur van Shanxi, Yuxian, was kort tevoren onder druk van de Europese gezanten verwijderd uit de belangrijke kustprovincie Shandong vanwege zijn anti-westers gedrag en zijn rol in de opstand van de Boksers. Zijn afgedwongen overplaatsing naar Shanxi zal hem zeker niet pro-westers gemaakt hebben. Integendeel.

Er was nog een ander belangrijk aspect aan de verhuizing van Hamer. In Sandaohe woonde hij in een versterkte burcht, sinds 1896 met honderden meters lange, hoge dikke muren en wachttorens omgeven. In de '24' kwam hij in het vroege voorjaar terecht in een landbouwdorp. "Ik zal mij veel moeten behelpen, tot ik eens in staat, of liever bij kas zal zijn om te bouwen",[103] schreef hij op 10 februari 1900 aan zijn familie. En bij die gelegenheid kwam alleen nog maar zijn eigen woonhuis aan de orde.

In de verhuizing zag Hamer nog een mooie gelegenheid om nog eens te proberen de eenheid onder de missionarissen in de Ordos te herstellen. Aan overste Van Hecke en collega-bisschop Van Aertselaer gaf hij voorbeeld na voorbeeld. "Ik betracht slechts de vrede [in mijn missiegebied]. Deze gevoelens bezielen mij nog steeds en ik hernieuw ze dagelijks… [Daarom laten alle] harde woorden mij geheel bedaard".[104] Ter wille van de vrede binnen de missie nodigde Hamer zijn provinciaal uit om, zoals overal elders in de Chinese missie gebruikelijk was, bij hem in de nieuwe bisschopsresidentie, de '24', te komen wonen en samen te bouwen. "Overleg met uw conseil hoeveel gij in de kosten treedt… zooveel gij wilt. Alles is mij goed. Neen, hij wil alléén bouwen [niet in de '24']".[105] Bermijn wilde niet in de nabijheid van zijn bisschop wonen, dat moge duidelijk zijn. Ondanks dat ging Hamer door met het doen van concessies. "Dit jaar heb ik alle veranderingen die Bermijn [bij de benoemingen van de standplaatsen van missionarissen] maakte… toegestaan".[106] Hamer was zelfs bereid een bisschoppelijke goedkeurende verklaring af te geven [een juramentum] voor missionarissen die provinciaal Bermijn bij hem vandaan gehouden had. En, althans volgens de belevingswereld van bisschop Hamer, deze en andere concessies leverden geen vrede op. Integendeel. "De provinciaal keurt a priori alles af wat de apostolisch vicaris doet. Hij legt alle handelingen, met de beste bedoelingen gedaan, uit als oppositie, hij schrijft niets dan brieven om den apostolisch vicaris zwart te maken".[107] Ferdinand Hamer was in de eerste maanden van 1900 meer dan wanhopig.

In de bewaard gebleven brieven aan zijn familie is van dit alles niets te bemerken. Op 15 juni 1900 schreef hij vanuit de '24' naar een nicht in Schiedam: "Wij zijn meer dan 16 dagreizen van Peking… In Sandaohe was ik vrij comfortable gelogeerd, voor zoover men [dat] in de missiën kan verlangen. Hier heb ik nog niets dan een paar kamers van leem opgetrokken, maar als wij tijd van leven en middelen hebben zal het vroeg of laat wel beter worden. Nu hebben wij hier toch eene schoone kerk, en een weeshuis van de H. Kindsheid, waar 120 meiskes in onderhouden worden, terwijl nog 130 bij de nourrices besteed zijn; en in den omtrek zijn een 2500 gedoopte christenen en nog ruim 2000 catechumenen".[108] In het voorjaar van 1900 had Hamer in elk geval bereikt dat hij op een strategische plaats woonde waar de post én de nieuwe missionarissen zouden passeren. Hij had de 'correspondentie' weer onder controle. 'Iedereen' uit Peking en uit de oostelijke kustprovincies was op doortocht naar het westen verplicht om langs zijn missiepost te trekken.

De IJzeren Brigade van Alfons Bermijn

Terwijl de vrome bisschop zijn aandacht verplaatste van Sandaohe naar de '24', verzamelde Alfons Bermijn een groep jonge missionarissen om zich heen. In de geschiedenisboeken van Scheut wordt deze groep veelal met enige trots aangeduid als de 'ijzeren brigade',[109] een benaming die sterk doet denken aan de bijnaam 'bulldozer van de missie', die voor Johann Anzer uit Steyl gebruikt wordt. In de levensbeschrijvingen van Alfons Bermijn, zoals die vroeger geschreven werden door Scheutisten en andere paters, werd Ferdinand Hamer niet of nauwelijks genoemd. Foto's waarop Bermijn en Hamer gezamenlijk poseren, bestaan niet. Als er foto's van missionarissen in zo'n boekje afgedrukt werden, ontbraken die van Hamer vrijwel altijd. Zoals in het boek van Scheutist Joseph van Oost, *Monseigneur Bermijn, Apôtre des Ortos* (1932). Wél vinden we er een portret van de jonge Vlaamse pater Jules Anicq, die in 1896, 27 jaar oud, naar het missiegebied van Hamer en Bermijn vertrokken was. Hij werd door Bermijn geïnstrueerd en geïnstalleerd in Klein Brugge en gaf enkele fraaie beschrijvingen van zijn bekeringsaanpak. Al heel snel gaf de ex-inwoner van het dorpje Nukerke aan zijn broer Lucien door dat hij verantwoordelijk was voor alle paarden en runderen, de leiding gaf aan het boerenwerk op de onlangs verworven stukken grond en over alle financiële zaken van zijn 'christenen'. "Ik ben tegelijk priester, burgemeester, vredesrechter, boer, landeigenaar, bankier en dokter".[110]

Aan zijn ouders en zijn zuster was hij weinig terughoudend over zijn aanpak van zijn bekeerlingen. "Alle dagen 4 keers preeken mijnheer, dat is geen klein bier […]! Maar ik moet u toch zeggen, dat is precies geen preeken gelijk bij u in België. Ik moet u dat ne keer uitleggen, hoe dat het hier gaat. Gij moet weten, onze Mongolen [Chinezen in de Ordos] zijn meestendeels allemaal nieuwe christenen. 't Is te zeggen halve wilde mans, in 't heidendom opgebracht. Daar moet dus nogal aan geschaafd, gekapt en gekerft worden, wilt gij van die ruwe naturen goede en deugdzame christenen maken. En voor 't geen de leering van catechismus, geboden enz. aangaat, dat moet hun met lepels ingegoten worden, en om zoo te zeggen ingestampt. Daarom 's winters, vermits de Mongolen dan toch anders niets te doen hebben dan met hun teenen te spelen, wordt er van 's morgens vroeg op de schijf [Chinese gong] geklopt en alleman moet naar de kerk komen om het morgengebed en de H. Mis bij te wonen. Als er soms zijn van die nieuwe mannen die daar dikwijls in hunnen nest zouden blijven, zenden wij er een vent achter, en, als 't zijn moet, gaan we zelf met nen fermen stok die luierikken uit hunne pijp kloppen. Achter de Mis komt het vrouwvolk op mijn kamer en daar wordt er gepreekt. 's Avonds nog ne keer geklopt voor het avondgebed, en daarna

weerom sermoen in mijne kamer voor het mannenvolk. Binst den dag heb ik dan nog een uur katechismus gegeven in de mannekens- en een uur in de meiskensschool".[111] De Chinese vrouwen noemde Anicq 'domoor'[112] en hun nageslacht 'snotbekken van kleine snakkers, op zeker oogenblikken alles behalve aangename toehoorders'.[113]

Anicq, inmiddels al 29 jaar oud, had zijn bekeerlingen ook duidelijk gemaakt hoe ze zich op moesten stellen tegenover de Mongoolse en Chinese autoriteiten. Ze zijn onze 'onderdanen, zoodat de priester hun echte meester is, zoowel onder tijdelijk als geestelijk gebied. Zoo bijvoorbeeld als de mandarijnen hen zouden willen komen plagen, zeggen zij vlakaf: gij mandarijnen hebt tusschen onze zaken niet te komen. Wij hebben éénen meester en dat is de priester'.[114]

Dat het verwerven van stukken grond niet zo simpel was als Alfons Bermijn het in zijn enthousiaste toekomstvisie in 1900 voorstelde wordt wel duidelijk in de brieven die Anicq aan zijn familie stuurde. Op 25 oktober 1898 vertelde pater Anicq dat hij zich niet kon concentreren op het lezen van zijn brevier omdat hij midden in de processen zat, onder andere over het stichten van een missiepost in de Siber-vlakte in het Mongoolse vorstendom Wushan. "Wij hadden daar een huis gekocht. Nu, toen ik den eerste keer bezit ging nemen van dat huis, stookte de koning en al de mandarijnen het volk op om eene revolutie te maken en mij kapot te maken. Ze kwamen met 300 Mongolen en wilden ons een kopke minder maken. Maar daar Onze Lieve Heer mij een stemme gelijk Klokke Roeland en een koppel oogen gelijk kanonballen … gegeven heeft werd er ons niets gedaan. Alleenlijk werd ik drij dagen gevangen gehouden".[115] Pater Anicq daagde de Mongoolse vorst voor het Chinese gerecht. Negen dagen lang van 's morgens vroeg tot ver na middernacht had hij, naar eigen zeggen, het woord gevoerd en dank zij zijn 'stoutheid'[116] was hij tot overwinnaar uitgeroepen. "Ziet ge daar die fiere mandarijnen in hunne blinkende geblomde zijden kleeren fonkelend van peerlen en pluimen ootmoedig komen vergiffenis vragen aan eenen simpelen boerenjongen van uit de Trompestraat?? Nu was hun liedje uit: dat ze ons zouden verjagen, ons huis verbranden, ons vermoorden. Nu wonen wij gerust op die plaats… Wij hebben niets te vrezen, zelfs niet tegen de duivel in persoon".[117] Veel vrienden zal de pater er niet gemaakt hebben, en korte tijd later moest hij een conflict oplossen met een andere Mongoolse vorst, die van Tsjasak. "Sedert zeven jaar waren wij [Scheutisten] in oorlog met de koning (een schobbejak van eerste klas)… Ik besloot de zaak met geweld uit te maken, en 't lukte ook… Ge ziet, in Mongolië moet men dikwijls de vuist laten zien, zelfs met koningen. Anders zouden die gekroonde domkoppen het zoo hoog in de bol krijgen dat er geen hand meer aan te steken is".[118]

Ook na het verwerven van stukken grond waren de problemen nog lang niet voorbij. Volgens de Mongoolse wetgeving mochten Mongolen niet zonder toestemming van hun vorst de grenzen overschrijden, maar daar hadden de paters natuurlijk geen boodschap aan. Als hun onderdanen zich wilden 'bekeren', om welke reden dan ook, werden ze door de 'IJzeren Brigade' gekidnapt. Zo brachten de missionarissen een groep inwoners van Wushan naar Otog en het duurde niet lang of 'de koning zond twintig mandarijnen om in zijnen naam al de christenen van zijn koningrijk te pakken om naar Wushan mee te voeren. Wat hadden die mensen misdreven? zult ge zeggen. Wel ze waren christen geworden, anders niet!"[119] De mandarijnen waren van plan om zijn missiepost 'kort en klein te slaan, mij zelfs te vangen en, gebonden, voor hun koning te brengen'.[120] Maar ook deze crisis wisten de Scheutisten te overwinnen en het maakte hen steeds overmoediger.

Roofthooft, Verwilghen, Anicq, Ramaekers, Verstraeten, Hamer, Zech, Verellen, De Boeck, Hulsbosch

In 1900 ging het fout, en wel toevallig in de omgeving van de '24', de nieuwe verblijfplaats van bisschop Hamer. Alfons Bermijn had ontdekt dat er weer nieuwe grond beschikbaar zou komen, omdat de boeren die daar opereerden al enkele jaren hun belasting niet meer betaald hadden. Bermijn had pater Stragier in december 1899 gestuurd om de grond namens de congregatie (dus niet namens de missie!) te verwerven. Stragier slaagde erin om de pacht van één van de twee landgoederen formeel rond te kregen, maar in het tweede geval, het landgoed Sanilu, 'kon hij ze niet krijgen'.[121] De eigenaresse, 'een weduwe, was opgestookt door heidenen, vijanden van de kerk'[122] om geen overeenkomst met de missionaris van Scheut af te sluiten. Daar legde de IJzeren Brigade zich niet bij neer. Op instigatie van de Scheutisten gingen de christenen het land in het voorjaar in bezit nemen en beploegen, maar 'de heidenen beletten het'.[123] Pater Stragier nam kontakt op met de plaatselijke Mongoolse vorst van Dzougar met wie hij waarschijnlijk een of andere regeling getroffen had. De vorst 'beloofde soldaten te zenden maar deed het niet'.[124] Stragier begon ook rechtszaken in Salaqi en Tuoketuo. Er werden [ambtenaren] naar Sanilu gestuurd maar er gebeurde niets. De paters van Scheut werden het beu en besloten tot daden over te gaan.

Op 18 mei 1900 stuurde Stragier een bende van tweehonderd gewapende christenen onder leiding van de paters Ange Verstraeten (30) en Herman Ramaekers (32) om 'het land met geweld te occuperen'.[125] Aan zijn oude biechtvader Louis Roofthooft, verbannen naar België, rapporteerde Hamer: "Er werd gevochten. Drie christenen zijn een weinig gewond, maar vier heidenen gedood en drie zwaar gekwetst. De christenen hebben de dooden en de gewonde heidenen in Gele Rivier gesmeten… De heidenen hebben drie schepen gehuurd die op de Gele Rivier aan 't visschen zijn om de lijken te vinden. Christenen houden wacht op den boord [oever] der rivier om te zien of de lijken ook boven komen, om ze direkt weer in den stroom te werpen".[126] Aan Roofthooft maakte Hamer nog eens duidelijk dat hij niets met deze 'fuile affaire'[127] te maken had. Om te beginnen had de 'acquisitie' plaats gevonden buiten hem om, 'voor de congregatie' (onderstreping van Hamer). En: "Ik wist van deze affaire niets dan 's morgens als de mannen gewapend van hier vertrokken".[128] De vrome bisschop was

géén lid van de IJzeren Brigade van Bermijn! Om hem heen was hem verzekerd dat er niets aan de hand was. “De Chinezen zijn gerust… De zaak is uit”,[129] maar daar dacht Ferdinand volstrekt anders over: “Ik ben bang dat de zaak een leelijken staart zal hebben”.[130] Enkele dagen later kreeg de bisschop bezoek van de Belg Arthur Wittamer, die namens koning Leopold II, op zoek naar economische activiteiten, door China trok. In zijn dagboek noteerde Wittamer over zijn belevenissen op 29 mei: “Monseigneur Hamer ontving me in zijn nieuwe residentie. Hij bracht me op de hoogte van ernstige gebeurtenissen. De christenen van de eerwaarde Ange Verstraeten waren zojuist aangevallen door heidenen en hadden er een stuk of twintig gedood. De situatie was beangstigend. Bisschop en priesters uit de omgeving zijn beducht voor vreselijke represailles van de kant van de heidenen. Om te handelen wachtten deze op versterkingen die uit het binnenland van China moesten komen. Want, zo zei men, er had zich daar een bondgenootschap van rebellen – de Yihetuan [Boksers] – gevormd, dat vast besloten was om alle christenen van het Hemelse Rijk uit te roeien. Een grote bende is op weg naar het westen. Monseigneur was doodsbenauwd dat ze weldra zouden arriveren… Hij zei me: Ga zo snel mogelijk naar Peking. Breng de gezant van Frankrijk, onze beschermer en behoeder van de verdragen [van 1860], op de hoogte van de gevaren waarmee wij bedreigd worden en verzoek hem ons hulp en bescherming op de kortst mogelijk termijn te verzekeren”.[131]

Het duurde niet lang of de zaak liep hoog op bij de Chinese autoriteiten. Tien christenen, waaronder de twee missionarissen werden in staat van beschuldiging gesteld en opgeroepen voor een rechtszaak. Hamer kreeg een geheime tip om de christenen niet naar de yamen te laten gaan en de zaak in Peking aanhangig te maken. Hij gaf de priesters Leesens en Lu opdracht om in de Blauwe Stad (Hohhot) poolshoogte te nemen, maar die werden door de autoriteiten niet ontvangen. Hij was van plan, zo meldde hij aan Van Aertselaer, om Leesens en Verstraeten naar de hoofdstad Peking te sturen. “Het begint rumoerig te worden in de Blauwe Stad en in Tuoketuo, zelfs in de dorpen”.[132] Overal werden ‘affiches’ van de Boksers aangeplakt….

De Boksers in het oosten van China

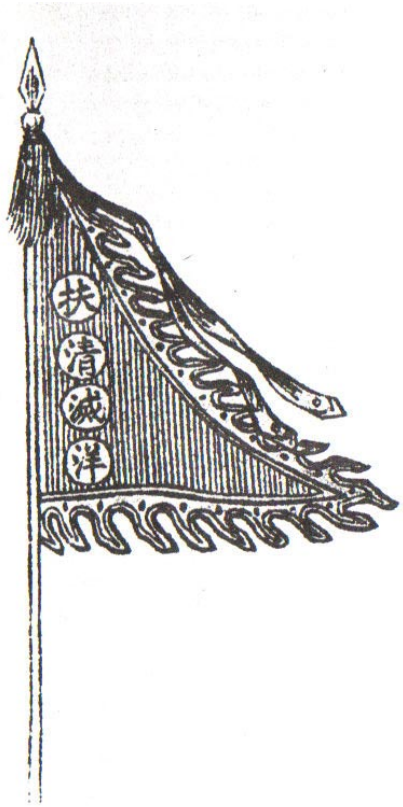
Over de Boksers zijn bibliotheken volgeschreven en het laatste woord is er zeker nog niet over gezegd. Het lijkt vast te staan dat het begin van de opstand verband houdt met de Chinees-Japanse oorlog van 1894. Evenmin als in Gansu was de Chinese overheid in de kustprovincie Shandong bij machte om de openbare orde te handhaven. Ook hier ontstond een machtsvacuüm doordat de troepen naar het front gestuurd werden. Groepen Chinezen waren genoodzaakt om hun krachten te bundelen, met name om weerstand te bieden tegen rondtrekkende gewelddadige landlopers en bendes. Zo ontstond er het ‘Genootschap van het Grote Zwaard’ (Dadaohui) dat weldra in conflict kwam met de agressieve missieaanpak van ‘bulldozer’ bisschop Johann Anzer, die namens de missie van Steyl apostolisch vicaris was in het zuidelijk gedeelte van het schiereiland. Het Grote Zwaard kwam regelmatig in aanvaring met de succesvolle Duitse missie, soms met grote gevolgen. Zo werden op 1 november 1897 twee missionarissen vermoord hetgeen de Duitse overheid de kans gaf om de zuidkust van Shandong binnen te vallen en van het havengebied Qingdao (enkele honderden vierkante kilometers) een formele Duitse enclave te maken. Als reactie op het Duitse optreden namen de Britten de haven van Weihaiwei op de noordkust van Shandong over. In heel China waren er conflicten met de christenen, maar in Shandong waren ze bijzonder groot en kregen ze een extra dimensie.

Boksers

Vooral de grensgebieden van de provincies, waar het gezag van de overheid minimaal was, werden een broeinest van paramilitaire genootschappen als de Pruimenbloesem Boksers (Meihuaquan), de ‘Boksers verenigd in Rechtvaardigheid’ (Yihequan) en later vooral de “Militia Verenigd in Rechtvaardigheid’ (Yihetuan). Het westerse woord ‘Boksers’ geeft het militante karakter van deze genootschappen nog eens aan. Allerlei soorten vechtsport werden beoefend en volgens zorgvuldig opgebouwde rites en mythes werden de vechters volstrekt onkwetsbaar voor de wapens van hun vijanden. Ook jonge meisjes, ‘Rode Lantaarns’, speelden soms een dominante rol in de Bokser-beweging. Hun ‘maagdelijke zuiverheid’ gaf hun een magische macht bij het volk. Een bekend voorval is dat van een tiener die een paar dagen verdwenen was en bij terugkomst aan haar ouders vertelde dat ze naar Rusland gevlogen was en de hoofdstad in de as gelegd had. Het was een officiële Bokser-activiteit geweest, verklaarde ze, en als haar ouders haar niet met rust lieten was ze genoodzaakt om ook hen om het leven te brengen. Die durfden zich daarna niet meer met hun dochter te bemoeien. [133] Als Rode Lantaarns zich in Tianjin op straat vertoonden brandden ‘alle mensen wierook en knielden voor hen neer. Ze werden onsterfelijke vrouwen genoemd en niemand durfde hun aankijken’.[134]

In een artikel dat Gary Tiedemann in 2000 schreef naar aanleiding van de herdenking van de Bokseropstand in 1900 benadrukte hij hoe belangrijk de zogenaamde ‘Honderd Dagen van Hervormingen’ in de zomer van 1898 geweest waren.[135] Een groep jonge Chinese intellectuelen had een poging gedaan om samen met de jonge keizer Guangxu het Chinese bestuur radicaal en in westerse zin te veranderen, todat keizerin-weduwe Cixi er in september een gewelddadig einde aan maakte. Vanaf dat moment werd er in Peking een tegenovergestelde koers gevaren, een conservatieve en zelfs een reactionaire koers. Menige onderdaan van de (bij de coup gevangen genomen) keizer kon zich hierin goed vinden. Voorbij waren de dagen dat rebellen vaandels droegen waarin opgeroepen werd het centrale gezag ‘zuiver weg te vagen en te vernielen’,[136] zoals in Gansu in 1895. In de laatste maanden van 1898 verscheen de slogan “Steun de Qing, roei de vreemdelingen uit” (‘Fu Qing mieyang’) als symbool van het ‘nieuwe China’.

Fu Qing mieyang

Steun de Qing, roei de vreemdelingen uit

In het standaardwerk *History in Three Keys. The Boxers as Event, Experience and Myth* (1997) ontvouwt Paul Cohen zijn theorie over het belang van natuurrampen bij boerenopstanden. Overstromingen, hoe vreselijk ook en hoeveel doden er ook mogen vallen, beredeneert hij, hadden slechts een tijdelijk effect. Als het kwaad geschied was, was het ergste van de ramp meteen voorbij en kon het herstel beginnen. Een periode van droogte in een boerensamenleving had veel grotere consequenties. De boeren zaten dag in dag uit op hun land te wachten totdat het hopelijk zou gaan regenen. Als de droogte bleef aanhouden en de boeren niets uit te voeren hadden, hadden ze ruim de tijd om zich in groepen of bendes te verenigen. Bovendien zagen ze, bijgelovig als ze op het platteland veelal waren, de natuurramp als een verstoring van de harmonie van de hemel en ze gaven er dus een religieuze betekenis aan. De buitenlanders, én de godsdienst van het Westen, waren in hun ogen de veroorzakers van de misoogsten en de honger die daarvan het gevolg was. Viel er weer eens een buitje, dan was er weer werk aan de winkel en hielden de boeren (tijdelijk) op met hun opstandige taal en daden. Op deze wijze geeft Cohen een overtuigende additionele verklaring van de oorsprong van de Bokseropstand.[137] Hij wijst erop dat er in 1898 overstromingen van de Gele Rivier waren en in 1899 en 1900 periodes van grote droogte. In zijn bewijs van dit alles baseert de historicus zich echter voornamelijk op Engelstalige en protestantse bronnen. Over de katholieke missie van Scheut in het Chinese binnenland rept hij met geen woord.

Natuurrampen in de Ordos en de gevolgen voor de missie

In de late zomer van 1898 konden de lezers van *Missiën in China en Congo* lezen over wat zich in de Ordos afgespeeld had op 31 maart van dat jaar. Op die dag kwam er een plotseling einde aan de lange en koude Mongoolse winter. Het ijs van de Gele Rivier brak in de omgeving van de '24' en overspoelde de oevers als een kleine 'tsunami'. "Verschillige dijken, het dichtst bij de rivier gelegen, waren doorgebroken, en het water omringde langs alle kanten de landerijen der christenheid, zoodat wij als 't ware op een eiland gevangen zaten. Ik haastte mij op het dak onzer residentie te klimmen, om met mijnen verrekijker den toestand te onderzoeken… De eerste dammen waren reeds bezweken en de vloed naderde met geweld de dijken die ons land beschutten",[138] rapporteerde Ange Verstraeten. Het zou nog erger kunnen worden, besefte de missionaris: "Als de ontzaggelijke ijsschollen, door de rivier medegesleept, ergens blijven haperen en aldus den stroom versperren, dan was er geen enkele dijk meer in staat om ons dorp tegen de overstrooming en ons allen tegen de dood te behoeden".[139] Verstraeten liet zijn bekeerlingen de wacht houden op de dijken. "Plotselings, rond twee ure in den morgend, begon de stormklok te kleppen. Aanstonds sprong ik uit mijn bed en liep ijlings buiten. Ik behoefde niet ver te gaan: het water, na al de dijken overrompeld te hebben, was geene twintig meters meer van het dorp verwijderd, en steeds kwamen de woeste baren met meer en meer geweld aangerold".[140] Het water bleef maar stijgen en het zag er naar uit dat de missiepost verloren zou gaan met verlies van honderden mensenlevens, aldus Verstraeten. "Dien verschrikkelijken nacht zal ik van mijn leven niet vergeten! Dat akelig gelui der klok; het dof gebulder van het water, dat bruischend door de doorgebroken dijken stroomt; die jammerkreten van beangstigde vrouwen en kinderen; dat geroep en getier van meer dan tweehonderd mannen, elkander aanwakkerend om onverpoosd te werken [met het opwerpen van nieuwe dammen], ten einde hun eigen leven en dat hunner huisgenooten te redden; dat geloei van den breeden, onstuimigen stroom, die woedend in de verte tegen de opeengestapelde ijsschotsen beukt; al dat geraas en lawijt, te midden van een helderen, stillen nacht: neen, zulk ijselijk tooneel kan de best besneden pen niet beschrijven".[141]

Verstraeten begreep dat hij het onheil op een aardse manier niet kon weren. "Alleen de Hemel kon ons door een wonder redden. Ik liet mijne mannen aan hun werk en deed al de vrouwen en de kinderen in de kerk vergaderen – zij konden immers nergens beter dan daar sterven, kwam God ons niet onmiddellijk te hulp – om gezamentlijk de bermhertigheid van Jesus en den bijstand van onze goede Moeder Maria af te smeeken; ik ontstak al de keersen die eene arme missionaris te zijner beschikking heeft, en wij begonnen luidop het roozenhoedje te lezen ter eere van het H. Hert en van Sint-Jozef. O, hoe vurig bidt men niet in zulke nare omstandigheid, wanneer men elken oogenblik de dood verwacht!... Ik was innig overtuigd dat God een wonder ging doen, om mijne nieuwe christenen in hun geloof te sterken, en hun te toonen dat Jesus geene ijdele belofte gedaan heeft toen Hij zeide: 'Vraagt en gij zult verkrijgen!'"[142] Een laatste dam werd opgeworpen. "Ik ging gedurig van de eene groep tot de andere, en, om mijne mannen aan te wakkeren, deelde ik hun een weinig tabak en jenever uit. Niettegenstaande het ijselijke gevaar dat hen bedreigde, waren de goede lieden vol moed en betrouwen: immers hun priester was bij hen en waakte met hen".[143] Het water werd gekeerd en 'onze herten zijn met de innigste dankbaarheid vervuld! Den volgenden zondag, na de mis, hebben onze christenen gezamentlijk de litanie der Heilige Maagd gezongen, om hunne goede Moeder voor hare zoo zichtbare bescherming te bedanken, en ik verzeker u dat ik hen nooit zoo vurig, zoo hertelijk heb hooren zingen!".[144]

De missiepater was er ogenschijnlijk in geslaagd de ramp in zijn voordeel uit te buiten. De gebeden van de boerenbevolking waren immers verhoord en het onheil was gekeerd. Maar

hoe nu verder? “Edoch, al onze ellenden zijn niet ten einde. Het wordt tijd om het land te bezaaien, en onze beste grond, die dicht bij den stroom ligt, staat nog onder water. Daarenboven moeten er bij de rivier nieuwe dijken gemaakt worden, en ik heb geen roode duit meer in mijne kas. Ik weet waarlijk niet wat gedaan. Verleden winter heb ik mijn laatsten cent uitgegeven om verschillende noodlijdende huishoudens bij te staan. Nu dat zij van de dood gered zijn, vragen zij mij zaaigraan, en ik heb er zelf geen meer”.[145] Een uitdijende missie slurpte steeds meer geld op. Er moesten kerken gebouwd worden, en scholen. Er moest steeds weer nieuw land gepacht worden. De missionarissen zagen dat de menselijke ellende gunstig voor hun bekeringswerk was maar realiseerden zich nauwelijks, of wilden niet bedenken, dat elke nieuwe bekeerling van de wieg tot het graf van materiële en geestelijke middelen voorzien moest worden.

Steeds weer opnieuw verwachtten ze de (financiële) oplossing van hun bisschop, Ferdinand Hamer. Zolang er voldoende geld kwam uit Europa ging alles goed. Op 30 januari 1899 kon Hamer aan zijn nicht Hanssens in Antwerpen schrijven dat hij voorlopig tevreden terug kon kijken op het jaar daarvoor. De overstromingen in het vroege voorjaar waren aan hem voorbijgegaan in zijn eigen regio, Sandaohe. “Tot 10 Julij was er [zelfs hier] nog geen druppel regen gevallen en ook het water in de Gele Rivier was zoo laag dat men de velden niet kon besproeien”.[146] Voor hem was de klap in het midden van de zomer gekomen. “Om 10 Julij begon het zoo geweldig te regenen, als men nog nooit hier beleefd heeft, en de rivier zwol zoodanig, dat alle kanalen tot den boord vol raakten en zelfs vele overstroomden, zoodat er veel oogst vernield is door het water”.[147] Blijkbaar was de missie er in 1898 goed in geslaagd om alle problemen het hoofd te bieden. “Wij kunnen ons dan ook met Gods genade ongestoord aan ons Missiewerk wijden en elk jaar constateren wij eenigen vooruitgang. Het vorige jaar hadden wij in het vicariaat 293 doopen van adulten. Het getal gedoopte christenen was met 432 en dat der catechumenen met 532 vermeerderd zoodat wij nu 5325 gedoopte christenen en 3005 catechumenen hebben”.[148] Hamer hield zijn missionaire zaken nog steeds nauwkeurig bij.

Droogte in de Gobi woestijn

Vanaf begin 1899, zo merkte ook de apostolisch vicaris van het Wilde Westen van Mongolië, begon het elders opnieuw onrustig te worden. “Hier in Mongolië leven wij nog steeds rustig, ofschoon het wel in de couranten zal bekend zijn dat binnen in China zich nu en dan wel eenige troebels voordoen”,[149] schreef hij op 30 januari aan zijn nicht in Antwerpen. Vanaf die tijd, zo valt in de familiebrieven te constateren, was Hamer zich heel goed bewust dat er op veel plaatsen opstanden waren. Zinnetjes als “Uit de couranten zult gij wel gelezen hebben, dat het thans in China niet heel rustig is, maar maak u niet ongerust; hier in Mongolië hooren of zien wij niets; de bewegingen zijn meer in het zuiden”[150] en “Wij wonen hier rustig in de woestijn, en vernemen eerst van verre de berichten, dikwijls pas uit couranten van Europa”[151] kwamen steeds weer terug. Hamer maakte de onrustige moslims uit de omgeving van Ningxia en ‘langs de Zijderoute naar het Westen’ mee en ook in de Chinese provincie Sichuan waren er ongeregeldheden.

De onrust in China had in één opzicht een belangrijke consequentie voor de kerkelijke loopbaan van Hamer. In Peking werden met een zekere regelmaat bisschoppelijke synodes gehouden en het was de beurt, de eer, aan bisschop Hamer om de synode van 1900 voor te zitten. Al in februari 1899 twijfelde hij eraan of het wel verstandig zou zijn om de bijeenkomst te laten doorgaan. Aan collega Van Aertselaer schreef hij: “Volgens de laatste berigten die wij hier hebben ontvangen is ’t in verschillende provincies van China, en ook te Peking, niet heel rustig. Ik heb daarom aan Mgr. Favier [bisschop van Peking] geschreven, of het wel voorzigtig zou zijn in 1900 de synode regionale te houden”[152] In juli kwam Hamer definitief tot de conclusie dat het, mede in het licht van de ‘troebels in Peking’,[153] beter was om in elk geval niet vóór 1901 met alle bisschoppen in de hoofdstad bij elkaar te komen. Begin 1900 was definitief besloten om de synode tot 1902 uit te stellen.[154]

Hamer zal er niet geruster op geworden zijn toen hij in juni 1899 bezoek kreeg van de Fransman Bonin. Die vertelde hem dat er in Peking een manifestatie geweest was van enkele honderdduizenden Chinese soldaten. Hun leider, de al eerder genoemde ‘warlord’ Dong Fuxiang uit Gansu, had gedreigd dat hij van plan was om met zijn soldaten naar het westen te trekken en daar alle missionarissen te vermoorden. In Sichuan hadden er intussen al grote moordpartijen plaats.[155] Hamer was zich ook bewust dat er door de buitenlandse mogendheden in Peking gesproken werd over een mogelijke opdeling van China door het Westen. Het zou een ernstige bedreiging zijn als de Ordos dan in Russische handen kwam! “Hier in Zuidwest-Mongolië, in de woestijn Gobi wonen wij rustig, hoog en droog, zoodat wij van al die troebels die in het zuiden van China plaats hebben niets hooren of gewaar worden. Zal het echter altijd zoo blijven? Men spreekt er veel van, dat men China wil gaan verdeelen, en dat dan al wat ten noorden van den Geele Rivier ligt aan Rusland zou komen, zoodat wij dan Russisch zouden worden. Ik geloof niet dat wij er bij te winnen zouden hebben want de Russen zijn op het punt van godsdienst zoo fanatiek dat zij geen missionarissen op hun gebied zullen dulden. Dan toch liever Chineesch dan Russisch! Nu gaat het bekeeringswerk wel niet met duizenden, maar toch God zij dank ons werk is niet onvruchtbaar en jaarlijks zien wij het getal onzer christenen vermeerderen”.[156]

In september 1899 begonnen de problemen in de Ordos. Het hele jaar was het al droog geweest. “Sneeuw is er in den winter niet gevallen. Nog geen jaar heb ik hier zoo een droogte gezien als dit jaar. Sedert nieuwjaar heeft ’t slechts twee malen geregend, eens tamelijk, eens zeer weinig. De Gele Rivier is altijd laag water zoodat er bijna niet is kunnen geïrrigeerd worden. Landerijen hebben dit jaar niets geen water gehad”.[157] En op 8 september was de Mongoolse winter plotseling ingevallen: wat er nog te oogsten viel was in één nacht bevroren![158] Evenals in 1891, toen Hamer met een zak geld terugkwam uit Europa, deed men een beroep op de beurs van de bisschop. “Van alle kanten smeekt men mij zéér nadrukkelijk

om meer geld. De nieuwe gelovigen zullen niets te eten hebben en veel heidenen, gedreven door de ellende en in de hoop op enige hulp, zijn klaar voor de bekering, en ik, arme apostolisch vicaris heb niets meer om te geven".[159] De Scheutisten hadden een verkeerde politiek gevolgd, zo bleek nu. Het geld dat ze uit Europa ontvangen hadden, was niet belegd in voedselvoorraden, maar in de bouw van kerken, in opleidingen voor inlandse priesters en vooral in de pacht van gigantische landerijen. Maar in een periode van droogte, zoals die regelmatig optrad in de Gobi-woestijn, was het bezitten van land van geen betekenis voor de bekering. "Het voedsel, het leven in het algemeen, alles wordt steeds duurder",[160] besefte Ferdinand Hamer.

Hamer gaf alles weg wat hij had tot zijn laatste cent. "Ik heb alles verdeeld",[161] liet hij zijn overste weten. Maar dat was niet genoeg. Water was een schaars goed geworden. Om toegang tot kanalen te krijgen moest er veel geld betaald worden, 'maar waar ik het vandaan moet halen, is mij nog een mysterie'.[162] Het gevolg van dat alles was dat er nu geen bekeringen waren, integendeel: de bekeerlingen liepen weg: "Vele christenen trekken er vandoor".[163] Grond was zo waardeloos geworden dat 'de Mongolen al verscheidene keeren ons boerderijen zijn komen presenteren'.[164] Aan het einde van het jaar 1899 was alles een en al ellende. In een brief aan Louis Roofthooft in België vatte Hamer al zijn frustraties samen: "De jonge meiskes van de Sainte-Enfance kwamen bij mij schreien en zeiden: de varkens hebben het beter dan wij… Waar haal ik het geld vandaan….Ik heb [opdracht gegeven onze] paarden te verkoopen".[165]

Het jubeljaar 1900

Op 28 oktober 1899 kondigde algemeen overste Van Hecke in een rondschrijfbrief aan hoe mooi het jaar 1900 zou gaan worden, zoals in het begin van dit hoofdstuk is te lezen. Die brief belandde in januari bij alle missionarissen van Scheut. Terwijl in die maand de lezers van het missieblad in de woorden van Alfons Bermijn vernamen hoe belangrijk het was om het met een gift van 100 francs mogelijk te maken grote stukken land te verwerven, werd de paters in Mongolië en elders nog eens nadrukkelijk gevraagd om hun geloften af te leggen op de nieuwe constituties van de congregatie. En nu niet voor tien jaar maar voor eeuwig. Hamer reageerde onmiddellijk. "In mijn vorigen brief verzocht ik U de toestemming voor de vernieuwing mijner vota. Omdat ik binnenkort zestig jaar compleet word, zoo gaan vota van tien jaren totdat ik zeventig jaren zal zijn, als ik het beleven moet, en dan zal het toch haast op een eindje gaan. Daarom verzoek ik U nu de toelating dat ik maar eens de vota perpetua doe".[166] Het werd hem door Bermijn niet toegestaan. De provinciaal legde bovendien Hamers verzoek om samen met hem in de '24' te komen wonen naast zich neer.

De berichten die Hamer bereikten waren overigens verre van jubelend. In Canton, zo vernam hij uit Peking, was 'de helft van de kerken verwoest, en waren [er] veel christenen vermoord of op de vlucht gedreven. In een stad in het zuiden van China waren twee Franse officieren, die rustig over de straat wandelden, door de Sinezen vermoord'.[167] Europeanen werden veelal gezien als de directe oorzaak van droogte en dus van honger. "Het volk meent dat de telegraaf den regen belet", wisten de missionarissen.[168] Westerlingen waren in de laatste jaren van de negentiende eeuw druk in de weer om verbindingen in het Chinese keizerrijk aan te leggen, met onder meer spoorwegen en telegraaflijnen. De zwarte dampende locomotieven werden in de boerensamenleving vaak als draken of duivels gezien en ook palen van de telegraaf riepen wantrouwen op als het niet regende of als er iemand ziek werd. "Ge moest de Chineezen met schele oogen naar den verreschrijver zien blikken!...Al de

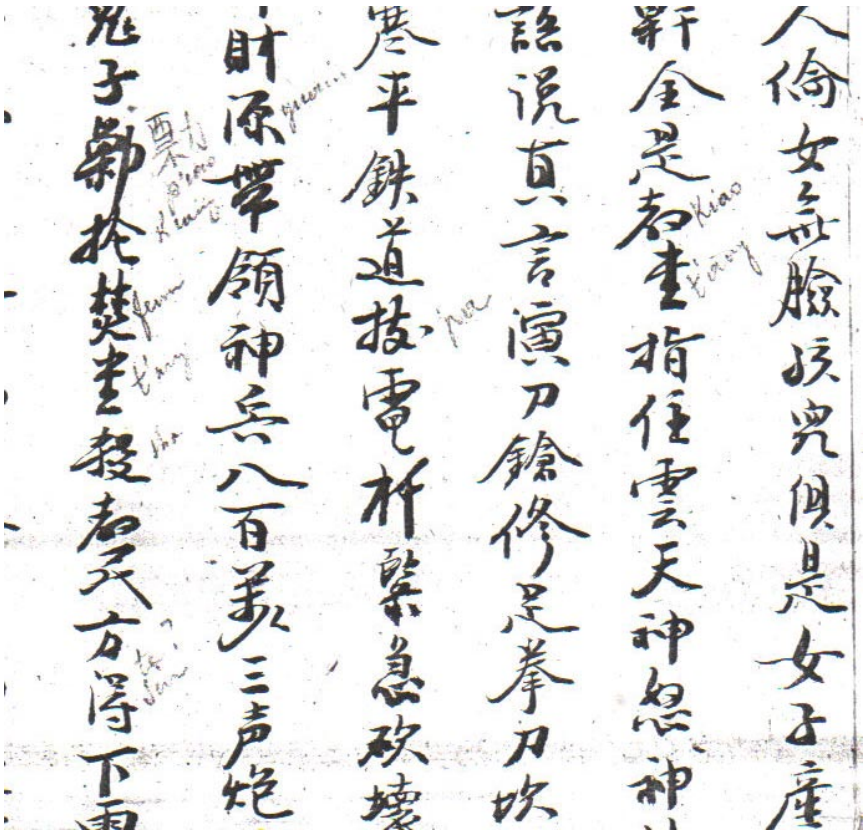
draden snijden de gelukswinden af… In den grond, onder elken staak staat er een Europeaan met de wapens in de vuist… in ieder wit potje, boven aan de palen vast, zit een klein duivelken, dat met zijn verpestenden asem dood en verderf verspreidt".[169]

In deze sfeer van honger en wantrouwen zat bisschop Hamer in het voorjaar van 1900 in de '24'. Hij had zijn versterkte fort in Sandaohe verlaten en woonde nu in een lemen huisje. Vol spanning hoopte hij op beter weer. "Verleden week heeft het hier 't heel eene nacht gedonderd, maar bijna niet geregend. [Elders] heeft het wat meer geregend, maar ook niet genoeg op verre na".[170] Van alle kanten kwamen er potentiële bekeerlingen. "Er zijn verscheidene welgestelde deftige families onder",[171] besefte Hamer: als er geen voedsel was, maakte het niet uit wat je voor status had. Honger is honger. Waarbij overigens opgemerkt moet worden dat Hamer noch andere missionarissen er ooit over klaagden dat ze zélf niet goed te eten hadden. In deze periode van droogte en honger vond er op enkele kilometers afstand van zijn primitieve onderkomen op het landgoed Sanilu een door de IJzeren Brigade georganiseerde moordpartij plaats. We schrijven 18 mei 1900.

Op 26 mei vertelde Hamer aan zijn oude vriend Roofthooft dat 'alles nog even dor'[172] was in de '24'. Hij was intussen maar aan het bouwen geslagen, want hij verwachtte nog steeds dat Bermijn hem zou komen opzoeken. Bij zijn bezoek, hopelijk in het gezelschap van nieuwe missionarissen 'zal ik vier schoone kamers gereed hebben',[173] liet hij Bermijn weten. "Daar kunt gij voor eerst over disponeren, en dan zelfs zien, wat U te doen staat. Dus komt gerust af met de drie heeren. Ik ben ook verlangend eens kennis te maken, want zij zijn al ruim een half jaar in het vicariaat en de apostolisch vicaris heeft ze nog niet gezien".[174] Zelfs aan zijn familie moest Hamer nu bekennen dat hij zich niet meer rustig voelde. "Er begint gisting onder het volk te komen, hetgeen nog vermeerderd wordt omdat wij geweldige droogte hebben… Er heerscht veel armoede. Men kan geen werk bekomen, de prijzen der granen zijn zeer gestegen. Dit alles brengt bij tot onrust, slecht volk begint te briganderen, en aldus veel miseries, zoodat wij ons nog aan alles kunnen verwachten. Daarom bid voor ons".[175] Geen woord over de gebeurtenissen in Sanilu, alleen maar verhalen over nieuwe bekeringen en ellende. "De meeste menschen hebben sedert lang niets te eten dan wat onkruid dat nog weinig uitkomt… De heidenen beginnen hunne vrouwen en kinderen al te verkoopen… Geloof mij, van zulke ellende kan men zich in Europa geen denkbeeld vormen."[176]

Hamer en ook andere paters wisten hun positie toch nog te relativeren. Eind juni 1900 schreef pater Zijlmans nog aan zijn broer: "Het is hier aan het woelen. Men hoort van niets dan van alle Europeesche duivels te vermoorden en de christenen daarbij. Op den duur raakt men aan die praatjes gewoon. Bijna alle jaren… hoort men dezelfde geruchtjes en steeds loopt het goed af".[177] En Ferdinand Hamer vond tezelfdertijd: "Het broeit van alle kanten maar vooral in het Zuiden. God dank zijn wij hier buiten den Grooten Muur nog vrijwel in vrede. Wel zijn de gemoederen wat opgewekt, men wordt ook eenige gisting onder het volk gewaar, maar toch hier in het koude Noorden zijn de menschen bedaarder".[178]

In het oosten van China was de Bokseropstand intussen losgebarsten. Koningin Wilhelmina vroeg aan minister De Beaufort of dat gevaar opleverde voor de daar aanwezige landgenoten,[179] maar deze wuifde het gevaar onmiddellijk weg. "Al moge op enkele plaatsen in het binnenland van China, waar zoo ver mij bekend is geen Nederlanders gevestigd zijn, een toestand van groote wanorde bestaan, zoo schijnt dit te Peking zelf niet in gelijke mate het geval te zijn en beschikt de Chineesche Regering aldaar over voldoende militaire hulpmiddelen om de Europeeërs behoorlijk te beschermen".[180] Maar vier dagen later, op 4 juni, meldde de Nederlandse gezant Knobel vanuit Peking aan Den Haag dat 'de verbinding per spoor met Tianjin al verbroken is, het is waarschijnlijk dat de telegraaf spoedig zal worden

missionarissen van Scheut in de ‘24’ ontcijferen Bokser-poster (fragment, archief Scheut)

afgesneden’.[181] Consul Walree in Shanghai was zeer verontrust. Op 16 juni schreef hij aan De Beaufort: “Van de ruim 100 in China woonachtige Nederlanders bevinden zich vele katholieke zendelingen… in het noorden en het lijdt geen twijfel, dat het leven en de eigendommen van die allen op het oogenblik in gevaar verkeeren”.[182] De paters Leesens en Lu, die Ferdinand Hamer naar de Blauwe Stad had gestuurd konden daar zelf kennis nemen van de bedreigingen, zoals die geuit werden op de posters die overal hingen:

“Heilige Stad van Confucius (Shandong), … 26ste jaar des keizers Guangxu. Sinds lange jaren hebben de westersche duivels talrijke rampen en ongelukken aan het keizerrijk berokkend. Op de eerste plaats komen Frankrijk met zijne geloofsverkondigers en hunne volgelingen… die onze nationale gebruiken en zeden bederven en alles in China overhoop zetten. Vandaar die rustverstoring in het vaderland, vandaar ook de oorzaak van hongersnood en ellende… Want de goden zijn verbolgen, en doen geen verkwikkenden regen meer nedervallen. Verzameld hebben zich eenigen op de heilige bergen der stad, en zijn aldus overeengekomen. De maat van rampspoeden en ellenden is vol, zelf zullen wij van de bergen nederdalen, soldaat worden en de Europeanen bevechten… Wij moeten beginnen met de stoombooten te vernielen, de spoorlijnen op te breken, en de telegraaflijnen door te snijden. En als Frankrijk dat zal vernemen, zal het besluiteloos en machteloos zijn, eveneens de andere mogendheden. Wat de westersche duivels en hunne volgelingen in het binnenland betreft, daarmee zullen wij wel klaar komen; tot den laatsten man moeten zij vermoord, en de slechte secte van den Heer des Hemels heel en al uitgeroeid worden. Niemand zal ooit een grooteren

dienst aan het keizerrijk kunnen bewijzen, dan alles stipt te volbrengen. Hij die dezen brief zal lezen is in geweten verplicht, aan diegenen die niet lezen kunnen mede te deelen, hetgeen er in behandeld wordt; tien exemplaren over te schrijven en ze in eigen dorp of stad aan te plakken".[183]

In een verslag van een Scheutist werd beschreven dat de in de Blauwe Stad aanwezige Chinese militairen van de onrust gebruik maakten. Vijfhonderd van hen 'vingen aan te muiten. Zij trokken de hoofdstraten door, al roepende en tierende "Slaat en slacht de westerlingen" en "Leve de Boksers"'.[184] Désiré Leesens 'zag zijn leven bedreigd… Ternauwernood ontkwam hij… de oproerige bende. In een van alle kanten gesloten Chineesch karretje werd hij buiten de stad gevoerd'.[185] Vóór zijn vertrek was Leesens er echter nog in geslaagd met de hoogste autoriteit, de daotai, te spreken over de kwestie Sanilu. "De daotai heeft hem goed ontvangen. Proces moet er zijn… Het heil van heel de streek hangt er van af",[186] aldus de bisschop aan zijn collega in Xiwanzi. Hamer voelde zich machteloos omdat Bermijn hem met zijn 'landkwestie, door Stragier voor de congregatie gekocht'[187] in de steek gelaten had, en dat liet hij hem dan ook terstond weten: "De Mongolen zitten in den brand… Overal worden zwarte briefkes aangeplakt… Ik verzoek en bid U dringend om direkt naar hier te komen…Hoe eer hoe beter".[188]

In Peking voltrokken de gebeurtenissen zich in snel tempo. Op 20 juni was de Duitse gezant Freiherr Von Ketteler door een Chinese soldaat vermoord en daarmee begon tevens de belegering door de Boksers van de diplomatenwijk. Heel snel ontstond er een chaotische situatie, zowel in Peking als elders in het keizerrijk. Op 26 juni verklaarde het keizerlijke hof de oorlog aan het Westen. Aan de gouverneurs van de provincies werd opdracht gegeven om met behulp van de Boksers de vreemdelingen te verdrijven;[189] op 2 juli werd dat decreet enigszins gematigd en verfijnd. "De christenen… zijn verleid door valse doctrines en, met steun van de missionarissen, hebben ze zich misdragen… Dat heeft een onverzoenlijke haat bij het volk opgeroepen. Wij roepen dus iedere Bokser op om zich als patriotten op te stellen en partij te kiezen tegen de vijanden van ons land… De christenen, onderdanen van de dynastie, zijn Ons trouw verschuldigd… Alle christenen kunnen aan de autoriteiten melden dat ze hun fouten corrigeren en dan zal men hun verleden vergeten… Alle missionarissen zullen worden teruggestuurd [naar het land van hun herkomst]".[190] Het hof keerde zich dus formeel tegen het christendom en maakte een einde aan de punten in de verdragen van 1860 waarmee de verkondiging van het katholicisme werd gesteund.

De missionarissen en protestantse zendelingen in het binnenland zaten als ratten in de val. De situatie was vooral ernstig in de provincie Shanxi. Yuxian, op instigatie van het westen verbannen uit Shandong, zwaaide daar de scepter. In het zuiden van de provincie verbleven Nederlandse Franciscanen, in de hoofdstad Taiyuan waren Amerikaanse zendelingen en Franse Franciscanessen actief waaronder de zeer onlangs gearriveerde Nederlandse Kaatje Dierckx. Ten noorden van de Chinese Muur, in de Mongoolse Tumed-vlakte onder Shanxi-bestuur, opereerden in het westelijk gedeelte (waaronder de '24') de missionarissen van West-Mongolië (de groep Hamer) en in het oostelijk gedeelte de missionarissen van Centraal-Mongolië (de groep Van Aertselaer). In die vlakte waren de protestanten eveneens actief met hun bekeringswerk. De scheidslijnen, door de missie en door groepen christenen gemaakt, hadden uiteraard geen enkele betekenis voor de Chinese autoriteiten.

Ferdinand Hamer hield weldra met het ergste rekening. Aan pater Hulsbosch schreef hij al over een mogelijke marteldood. Hij sprak de pater moed in want 'wij zijn in Gods handen. Zonder Zijn toelating zal er geen haar van ons hoofd gekrenkt worden'.[191] Mocht het ondanks alles toch zover komen dan moesten de paters 'hopen dat de goddelijke genade en de voorspraak van Onze Lieve Vrouw ons krachten geve alles voor de eer van God, het heil der

zielen en onze eigene zaligheid geduldig te kunnen verdragen'.[192] In een laatste wanhoopspoging stuurde hij nog koeriers naar het oosten, zelfs richting Peking,[193] maar toen een van hen, pater Verwilghen, hoorde hoe christenen opgepakt en mishandeld waren 'keerde hij in vollen galop terug naar de bisschoppelijke residentie'.[194]

Op 6 juli bereikten de bisschop nieuwe alarmerende berichten. De dichtstbijzijnde Mongoolse vorst [van Djüngar] liet hem weten dat in Peking alle Europeanen, alle gezanten en ook bisschop Favier vermoord waren. De kerken zouden in brand staan. "Gij hebt dus geene hoofden meer, zoo liet hij zeggen, red het uwe, opdat gij het hier niet verliezet. Ik kan u niet beschermen".[195] Vanuit de nabij gelegen stad Salaqi kwamen die dag soortgelijke berichten. Van alle kanten verschenen wanhopige missionarissen en groepen bekeerlingen. Van bisschop Hamer werd een beslissing verwacht. Hoe nu verder? Het was de belangrijkste beslissing van zijn leven. De vrome bisschop besloot om alle missionarissen naar zijn oude fort in Sandaohe te sturen en zelf achter te blijven. Hij kon, zo lijkt het, zijn bekeerlingen niet in de steek laten op dit kritieke moment. Als ook hij nu een poging tot vluchten zou doen, wat zou er dan nog overblijven van de missie waarvan hij de apostolisch vicaris was? Vijfendertig jaar lang was hij missionaris geweest. Zijn christenen konden op dit moment toch niet alleen achtergelaten worden? Iemand moest blijven en dat was hij, de bisschop. Ange Verstraeten zei het later zo:

"Mgr. Hamer, bij het vernemen van al de nieuws, riep zijnen biechtvader bij zich, legde hem de positie uit en zegde hem dat hij van zins was al de missionarissen weg te sturen naar Sandaohe, om zoo de missie laters te kunnen herbeginnen. Hij alleen zoude blijven met de kristenen en hij gaf zich over aan de wil der H. Voorzienigheid. Des avonds kondigde Mgr. ons het nieuws aan. We moesten ons voorbereiden en we zouden dien nacht nog vertrekken. Ieder bad Mgr. te veranderen van besluit en van ons niet te scheiden. Niets aan te doen, hij gaf bevel en we moesten gehoorzamen. Nog voor middernacht namen we ons laatste avondmaal te samen met Mgr. Weinig wierdt er gesproken en nog minder geëten. Dat verstaat ieder. Na het avondmaal deed Mgr. de paarden zadelen en ieder ging om zijn pak om het op zijn dier te leggen. Daarna was het het droevig afscheiden. Ieder al weenend ging bij Mgr. Hamer om hem te omhelzen en zijnen laatsten zegen te ontvangen. Mgr. alleen kon spreken, al de anderen, we waren met 6 man, weenden als kleine kinderen die den beste der vaders moesten verlaten".[196] De bisschop gaf ook nog een afscheidsbrief mee die de paters aan hun eveneens vluchtende medebroeders moesten overhandigen. Daarin stelde hij nog eens: "Ik blijf hier, offer mij geheel op voor het heil van het vicariaat, de Eerw. Missionarissen en Christenen. Moge mijn offer aangenaam zijn aan O.L. Heer en tot heil der Missie verstrekken. Zulks hoop ik te verkrijgen door uwe gebeden. Ik bedank U allen, ieder in 't bijzonder voor uwen ijver, voor de hulp en troost die gij mij verleend hebt en voor zoo ver ik u beledigd mogt hebben of door mijn slecht voorbeeld ontsticht, vraag ik U vergeving, en verzoek u mij in uwe gebeden en H. Offerande indachtig te zijn. In den geest omhels ik u en geef u mijnen bisschoppelijken zegen".[197] In weinig woorden maakte hij duidelijk welk offer hij bereid was te brengen. Het offer van zijn leven. De bisschop bedankte zijn medebroeders in de Ordos en hij vroeg ze, zo nodig, om vergiffenis voor zijn optreden in de afgelopen jaren. Meer dan ooit was Ferdinand ervan overtuigd dat hij op korte termijn verantwoording af te leggen had voor heel zijn leven.

‘Tot ziens, is het niet hier dan in het vaderland waarna wij allen haken’

De volgende ochtend maakte Hamer tijdens de mis bekend welke beslissingen hij genomen had. In een brief die hij de vluchters nog kon nazenden vertelde hij dat er enkele onderduikers tevoorschijn waren gekomen. “Ik heb gezegd dat gaat niet. Wij hebben altijd gezegd dat gij afwezig waart. Als zij [de Chinese autoriteiten] nu afkomen en U zoo appert zien, is ons gezegde valsch gemaakt en gij loopt den zekeren dood in”.[198] Waren de Chinezen op zoek naar de moordenaars van Sanilu? Hielden die zich verborgen bij de bisschop? Allerlei verhalen over moordpartijen bereikten de ‘24’. Alleen al in Balagai waren zeventien doden gevallen. De daken van de kerk van Jurgens werden als uitkijkpost gebruikt. “De vrouwen zijn niet uit de kerk te krijgen. Dat is lastig volk. Midden in de drukke komen ze samen”.[199] In de laatste brief aan zijn medebroeders, met trillende hand geschreven, kwam het woord ‘panique’ niet voor niets enkele malen voor. Van alle kanten arriveerden vluchtelingen. Er was gedrang en er werd gevochten. Met veel moeite lukte het Hamer om nog een koerier uitgezonden te krijgen, die als uitdrukkelijke eis stelde dat hij adequaat van een grote revolver met cartouches voorzien werd.

Op 16 juli wist Hamer nog een laatste brief in oostelijke richting te verzenden, bestemd voor Van Aertselaer en al zijn medebroeders. Daarin legde hij nogmaals uit waarom hij gebleven was. “Ik zei aan [mijn medemissionarissen], er staat in ’t evangelie, als ze U vervolgen in de ene stad, vlucht dan naar de andere… Als wij allen vermoord worden, is ’t met de christenen om zeep. Ook staat er in ’t evangelie, de goede herder geeft ’t leven voor zijne schapen. Daarom, ik als apostolisch vicaris heb bijzondere pligten als herder. Ik blijf hier, anders loopen alle christenen uit een”.[200] Alle mannen, rapporteerde de bisschop, waren druk aan het werk om de ‘24’ alsnog zo goed en zo kwaad als het kon te versterken. De dreiging was dan ook groot. “Alle missiedorpen verwoest, verbrand, uitgeroofd, menschen onderweg van alles, beesten, bullen, tot kleeren van ’t lijf toe beroofd. Vele zijn vermoord”.[201] In de ‘24’ waren 800 christenen verzameld en er kwamen er elke dag een stuk of twintig bij. Er werden processies gehouden, er werd gebiecht, gebeden en zo nodig gedoopt. Bij een eerste aanval op de ‘24’, op 11 juli, stonden honderd vrouwen op het dak van de bisschoppelijke residentie, ‘in de eene hand een groote stok, in de andere ’t rozen-hoedje. Men hoorde niets dan prevelen: Jezus, Maria sta ons bij. Ik sprak hun wat moed in, dat zij niet bang moesten zijn, dat Onze Lieve Heer ons zou helpen’.[202] Hamer had de verdedigers aangemaand om mensenlevens te sparen en alleen te schieten als dat voor de verdediging absoluut noodzakelijk was. Vanaf het dak van de kerk dreef Hamer de duivel uit bij de aanstormende Boksers, maar dat leverde niets op. Duizend jongelui (‘meestal kinderen van 16 en 17 jaren’)[203] vielen aan, maar vluchtten weg toen een eerste christelijke salvo twintig doden en gewonden opleverde. “Daarna liet ik de klok luiden. Alle christenen kwamen in de kerk om God te bedanken. Nooit heb ik door de Chinezen met zooveel enthousiasme het rozenhoedje hooren lezen of de Maria-litanie hooren zingen”.[204]

Vluchtelingen bleven in groten getale komen en ook werden er steeds groepen ‘Boksers’ gesignaleerd. Hamer moest zijn bekeerlingen voortdurend opdragen om niet te schieten. “Wij vallen niet aan, wij verdedigen ons slechts”.[205] Op 13 juli werd een tweede aanval afgeslagen. De volgende dag vond Hamer een gewonde Chinees, zwaar aan de opium verslaafd, en liet hem in de ‘24’ verzorgen. De Chinees vertelde dat 1.600 man gezworen hadden om de missiepost te vernietigen. Er waren bovendien nog grote groepen gezworenen onderweg. In die dagen werd er nog volop onderhandeld op basis van het keizerlijke edict van 2 juli. Bekeerlingen werden in opdracht van gouverneur Yuxian opgeroepen om het christendom te

verzaken en Hamer werd door de autoriteiten gevraagd om eerst onder bescherming uit te wijken naar Salaqi en later naar Europa terug te keren. Maar daar had hij geen oren naar. “Een goede herder verlaat zijne schapen niet als de wolf komt”.[206] De bisschop begreep echter dat zijn overlevingskansen uiterst gering waren. Hij eindigde dan ook met: “Tot ziens, is het niet hier dan in het vaderland waarna wij allen haken”.[207]

Uit Chinese bronnen blijkt dat de ‘24’ op 19 juli werd aangevallen, vernield en platgebrand. Gouverneur Yuxian schreef er een verslag over voor het keizerlijke hof. “Mij bereikten meldingen … dat bij de kerk in het dorpje Ershisiqingdi [de ‘24’], dat bij Salaqi hoort, de gelovigen Shi Yansheng, Ren Xicai, Liu Ercun en anderen vanwege een conflict over landbouwgrond vele mensen hebben geleid naar het dorp Madihao… waar zij Gao Zhannian en acht anderen vermoordden en de lijken in de Gele Rivier wierpen. De westerse missionarissen van de bewuste kerk hebben de daders verborgen, en hierop spanden zij samen met meer dan duizend gelovigen, waarbij zij op de huizen buiten het dorp stonden en bij de ingangen van het dorp, de situatie was zeer gewelddadig en dreigend… Generaal Yongde uit [de Blauwe Stad] zond hierop [troepen uit onder andere] Datong, gelegerd bij Baotou, alsmede de politie en de Boksers… om tegenmaatregelen te nemen… Onder luid geschreeuw begonnen ze hun bestorming. De religieuze bandieten trokken zich in verwarring terug en de verschillende troepen voerden een gezamenlijke aanval uit, waarbij ze kriskras door elkaar in het hele dorp vochten… De huizen en de kerk werden door de Boksers in brand gestoken, en al snel stegen de vlammen ten hemel. Volgens berekening werden meer dan 900 religieuze bandieten gedood… De hoofddaders [waaronder Hamer] werden gearresteerd en overgebracht naar sub-prefect Li Shu om [hen] naar Tueketuo over te brengen, waar zij ondervraagd en berecht zullen worden”.[208] Met andere woorden: De Chinezen stelden Hamer verantwoordelijk voor het optreden van de IJzeren Brigade van Bermijn. Volgens de Chinese historicus (Michael) Mi Chenfeng, die in 2000 op basis van vooral Chinese bronnen terugblikte op de Bokseropstand, werd de bisschop onder escorte naar Tuoketuo overgebracht. Daar werd hij door de straten geparadeerd. Hij moest de *lingchi* ondergaan, een lijfstraf waarbij ledematen worden afgehakt. Op 23 juli 1900 werd Ferdinand Hamer, bijna zestig jaar oud, tenslotte levend verbrand.

Yuxian, gouverneur van Shanxi in 1900

Noten

[1] archief Scheut, C.VII.f..2.9 rondschrijfbrief Adold Van Hecke, 29 oktober 1899.
[2] Leo van den Berg, 'Antoon Ever(h)ard Smorenburg 1827-1904. Korte Mongoolse loopbaan', in *Trefpunt*, z.j.
[3] Gary Tiedemann, 'Shandong Missions and the Dutch Connection 1860-1919', in W.F. Vandewalle en Noël Golvers (red.), *The History of the Relations between the Low Countries and China in the Qing Era (1644-1911)*, Leuven 2003, 274-275.
[4] Website SVD, november 2003. Karl-Josef Rivinius, 'Zum hundertsten Todestag von Bischof Johann Baptist Anzer'.
[5] Gary Tiedemann, 'Baptism of fire: China's Christians and the Boxer Uprising of 1900', in *International Bulletin of Missionary Research*, New Haven, januari 2000, 7 e.v.
[6] Gary Tiedemann, 'Christianity in a violent environment. The North China Plain on the Eve of the Boxer Uprising', in Jeroom Heyndrickx (red.), *Historiography of the Chinese Catholic Church. Nineteenth and Twentieth Centuries*, Leuven 1994, 138 e.v.
[7] Ibidem.
[8] *De Gelderlander*, 8 februari 1891.
[9] Ibidem.
[10] Ibidem.
[11] archief Scheut, F.III.a.7. Lieven Van Ostade aan Jeroom Van Aertselaer, 24 maart 1891.
[12] In het missiemuseum van Steyl is de bebloede kleding van de twee missionarissen nog te zien.
[13] Patrick Taveirne, *Han-Mongol Encounters and Missionary Endeavors. A History of Scheut in Ordos (Hetao) 1874-1911*, Leuven 2004, 508.
[14] Tiedemann, Shandong Missions, 276.
[15] Ibidem.
[16] Gary Tiedemann is van mening dat (1) Anzer niet het initiatief heeft genomen om de protectie van zijn missiegebied in handen te leggen van de Duitse overheid, (2) Anzer niet betrokken was bij de beslissing om de Jiaozhou-baai (zuid-Shandong) te bezetten, (3) de Bokser Opstand niet in zuiden van Shandong is begonnen maar in het noordwestelijke gedeelte van de provincie, een apostolisch vicariaat van de Italiaanse Franciscanen en dat er dus geen direct verband is tussen de activiteiten van Anzer in de zuiden van Shandong en de sterke groei van het aantal Boksers in het noorden.
[17] *De Gelderlander*, 19 januari 1901.
[18] A. Thomas, *Histoire de la mission de Pékin. Depuis l'arrivée des Lazaristes jusqu'à la révoltes des Boxeurs*, Parijs 1925, 701.
[19] Na de onderdrukking van de Honderd Dagen van Hervormingen in 1898 was het Cixi die de macht uitoefende. Keizer Guangxu had zij buiten spel gezet.
[20] Thomas, *Mission de Pékin*, 701.
[21] Ibidem.
[22] Ibidem.
[23] Ibidem.
[24] *Missiën in China en Congo*, nr. 142, november 1890, 533 e.v. Cyril Van Belle aan. Adolf Van Hecke, 8 juli 1900.
[25] Thomas, *Mission de Pékin*, 686
[26] Ibidem, 686-687.
[27] Ibidem, 688.
[28] Ibidem.
[29] Ibidem.
[30] De Lazarist Jean-Marie Planchet schreef onder het pseudoniem A. Thomas de geschiedenis van de missie der Lazaristen in Mongolië en Peking. Het boek was bestemd voor eigen gebruik en werd niet in de handel gebracht kan men op de omslag lezen. Hij was zelf aanwezig bij de plechtigheid in Tianjin.
[31] Thomas, *Mission de Pékin*, 688.
[32] Ibidem, 689.
[33] Ibidem.
[34] Ibidem, 688.
[35] *Missiën in China en Congo*, nr. 142, november 1890, 533 e.v. Cyril Van Belle aan Adolf Van Hecke, 8 juli 1900.
[36] Ibidem.
[37] Chinese wetsovertreders werden gestraft met het om de nek dragen van een groot en zwaar houten bord waardoor ook zelfstandig eten onmogelijk was.
[38] *Missiën*, nr. 142, Van Belle.
[39] Ibidem.
[40] Ibidem.
[41] *Missiën*, nr. 121, februari 1899, 'De Verkeerde Wereld', 200 e.v.
[42] Ibidem.
[43] Ibidem.
[44] Ibidem, nr. 123, april 1899, 225 e.v.
[45] Ibidem.
[46] Ibidem.
[47] Ibidem.
[48] Ibidem.
[49] Ibidem.
[50] Ibidem.

[51] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 112). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 10 december 1897.
[52] Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript). Ferdinand Hamer aan zijn familie, 27 februari 1899.
[53] Drüding, *Hamer.*
[54] Ibidem.
[55] Ibidem.
[56] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 112). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 10 december 1897.
[57] archief Scheut, dossier Causa Martyrum, correspondentie met Vaticaan.Ferdinand Hamer aan Mieczyslaw Ledochowski, 21 september 1898, vertaling Wim van Dillen.
[58] Ibidem.
[59] Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 82.
[60] Hamer aan Ledochowski, 21 september 1898.
[61] Ibidem.
[62] archief Scheut, F.III.a.7. Willem Lemmens aan Adolf Van Hecke, 13 augustus 1899.
[63] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 119). Ferdinand Hamer aan Adolf Van Hecke, 4 januari 1899.
[64] Ibidem.
[65] Ibidem.
[66] Ibidem.
[67] Erik Raspoet, *Reizigers in God. De missionarissen van Scheut*, Amsterdam 2001, 9.
[68] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 119). Ferdinand Hamer aan Adolf Van Hecke, 4 januari 1899.
[69] Ibidem.
[70] Ibidem.
[71] Ibidem.
[72] archief Scheut, P.I.a..1.2.5.1.3.2. Alfons Bermijn aan Jeroom Van Aertselaer, 19 januari 1899.
[73] Ibidem.
[74] Ibidem.
[75] Ibidem.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem.
[78] Ibidem, T.II.c.1.1. Ferdinand Hamer aan Louise De Mortier, 3 februari 1899.
[79] Ibidem.
[80] archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum (Vaticaan), dossier Hamer. Ferdinand Hamer aan familie Jurgens, 6 september 1899. Op 5 december 1929 stuurde bisschop Jurgens vanuit de Filippijnen de brieven 'geschreven door Monseigneur Hamer, roemrijker gedachtenis, brieven die ik vroeger van mijn Moeder ontvangen heb en die ik als souvenir bewaard heb', naar het Vaticaan ten behoeve van de zalig-verklaring van Hamer. (archief Scheut, D.II.a.7). Constant Jurgens werd echter pas in 1905 tot priester gewijd en het lijkt er dus op dat de opmerkingen van Hamer op een misverstand berustten.
[81] Ibidem.
[82] Ibidem.
[83] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 123). Ferdinand Hamer aan Adolf Van Hecke, 5 mei 1899
[84] Ibidem, nr. 128, aan Jeroom Van Aertselaer, 17 september 1899.
[85] Ibidem, nr. 145, aan Van de Kerkckhoven, 18 april 1900.
[86] Ibidem.
[87] Ibidem.
[88] Ibidem.
[89] Ibidem, nr. 123, aan Adolf Van Hecke, 5 mei 1899.
[90] Ibidem, nr. 125, 8 juni 1899.
[91] Ibidem.
[92] Ibidem. In zijn brief aan Van Hecke citeerde Hamer uit de brief die Bermijn hem op 18 mei toegestuurd had.
[93] Ibidem.
[94] Ibidem.
[95] Ibidem.
[96] Ibidem.
[97] Ibidem, nr. 128, aan Jeroom Van Aertselaer, 17 september 1899.
[98] archief Propgation de la Foi, E 144 (Zuid-West Mongolië). Ferdinand Hamer aan Propagation de la Foi, Lyon, 1 oktober 1899.
[99] Drüding, *Hamer.*
[100] Ibidem.
[101] Ibidem.
[102] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 134). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 21 januari 1900.
[103] Drüding, *Hamer.* Ferdinand Hamer aan zijn familie, 10 februari 1900.
[104] archief Scheut, D.II.a. (nr. 133). Ferdinand Hamer aan Adolf Van Hecke, 4 januari 1900.
[105] Ibidem, nr. 134, aan Jeroom Van Aertselaer, 21 januari 1900.
[106] Ibidem.
[107] Ibidem.

[108] Ibidem, archief Causa Martyrum, micro film Ferdinand Hamer aan nicht Nolet in Schiedam, 15 juni 1900.
[109] bijvoorbeeld in Filip De Pillecijn, *Monseigneur Bermijn, de Paulus van Ortosland*, Brugge 1929, 136.
[110] archief Scheut, F.bis.II. Jules Anicq aan zijn broer Lucien, 17 februari 1898.
[111] Ibidem, aan zijn ouders en zuster, 22 februari 1898.
[112] Ibidem.
[113] Ibidem.
[114] Ibidem, juni 1898.
[115] Ibidem, 25 oktober 1898.
[116] Ibidem.
[117] Ibidem.
[118] Ibidem, 13 januari 1899.
[119] Ibidem.
[120] Ibidem.
[121] Ibidem, D.II.a.1 (nr. 149) Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 21 juni 1900.
[122] Ibidem.
[123] Ibidem.
[124] Ibidem.
[125] Ibidem.
[126] Ibidem, nr. 146, aan Louis Roofthooft, 26 mei 1900.
[127] Ibidem, nr. 149, aan Jeroom Van Aertselaer, 21 juni 1900.
[128] Ibidem, nr. 146, aan Louis Roofthooft, 26 mei 1900.
[129] Ibidem.
[130] Ibidem.
[131] Ibidem, D.II.f.5. Arthur Wittamer, *Odyssée en Chine, mai 1898 à novembre 1900* (manuscript).
[132] Ibidem, D.II.a.1 (nr. 149). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 21 juni 1900.
[133] Paul A. Cohen, *History in Three Keys. The Boxers as Event, Experience and Myth*, New York 1997, 143.
[134] Ibidem.
[135] Tiedemann, Baptism of Fire.
[136] zie hoofdstuk 11.
[137] Cohen, *The Boxers*, 'Drought and the Foreign Presence', 69 e.v.
[138] *Missiën in China en Congo*, nr. 116, september 1898, 121 e.v. Ange Verstraeten aan Jeroom Van Aertselaer, 15 april 1898.
[139] Ibidem.
[140] Ibidem.
[141] Ibidem.
[142] Ibidem.
[143] Ibidem.
[144] Ibidem.
[145] Ibidem.
[146] Ibidem, dossier Causa Martyrum, microfilm. Ferdinand Hamer aan nicht Hanssens, 27 juli 1898.
[147] Ibidem.
[148] Ibidem, 30 januari 1899.
[149] Ibidem.
[150] Drüding, *Hamer*. brief van Ferdinand Hamer aan familie, 3 februari 1899.
[151] Ibidem, 8 mei 1899.
[152] Ibidem, D.II.a.1 (nr. 120). Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 27 februari 1899.
[153] Ibidem, nr. 126, 14 juli 1899.
[154] Ibidem, nr. 136, aan Adolf Van Hecke, 10 februari 1900.
[155] Ibidem, nr. 125, 8 juni 1899.
[156] Ibidem, dossier Causa Martyrum Ferdinand Hamer aan neef en nicht, 12 juli 1899.
[157] Ibidem, nr. 128, aan Jeroom Van Aertselaer, 17 september 1899.
[158] archief Sainte-Enfance, no. 124 (1900). Ferdinand Hamer aan Sainte-Enfance, 1 oktober 1899.
[159] archief Propagation de la Foi. Ferdinand Hamer aan Propagation de la Foi, Lyon, 1 oktober 1899.
[160] Ibidem.
[161] archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 129). Ferdinand Hamer aan Adolf Van Hecke, 4 oktober 1899.
[162] Ibidem.
[163] Ibidem.
[164] Ibidem.
[165] Ibidem, nr. 132, aan Louis Roofthooft, 28 december 1899.
[166] Ibidem, nr. 137, aan Adolf Van Hecke, 13 februari 1900.
[167] Ibidem, nr. 136, aan Adolf Van Hecke, 10 februari 1900.
[168] *Missiën in China en Congo*, nr. 59, december 1893, 359 e.v. Hubert Otto aan Alexander Clerbaux.
[169] Ibidem, nr. 30, juli 1891, 468 e.v. Remi De Smet aan een vriend.
[170] archief Scheut, D.II.a.1. (nr. 143). Ferdinand Hamer aan Frans De Boeck en Alfons Hulsbosch, 17 april 1900.
[171] Ibidem.
[172] Ibidem, nr. 146, aan Louis Roofthooft, 26 mei 1900.
[173] Ibidem, nr. 147, aan Alfons Bermijn, 1 juni 1900.
[174] Ibidem.
[175] Ibidem, dossier Causa Martyrum, aan nicht Hanssens, 15 juni 1900.
[176] Ibidem, aan nicht Nolet.

[177] *De Tijd*, Anton van Duinkerken,13 augustus 1939.
André Zijlmans, Scheutist uit Waalwijk, werd op 22 augustus 1900 door de Boksers vermoord.
[178] Drüding, *Hamer.*
Ferdinand Hamer aan zijn familie, laatste brief, 20 juni 1900.
[179] Nationaal Archief, 2.05.19, Kabinetsarchief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken betreffende de Politieke Rapportage door Nederlandse Diplomatieke Vertegenwoordigers in het Buitenland, 1871-1940, 440 Peking 1896-1904, doos 116
Brief namens koningin Wilhelmina door haar secretaris geschreven, 31 mei 1900.
[180] Ibidem.
[181] Ibidem, 4 juni 1900, nr. 314/58, politiek
[182] *Rijks Geschiedkundige Publicatiën, deel 100. Bescheiden betreffende de Buitenlandse politiek van Nederland 1818-1919, Derde periode 1899-1919, eerste deel, 899-1903*, Den Haag 1957, 229
nr. 234. Van Walree, consul te Shanghai, aan minister De Beaufort, 16 juni 1900, No. 228/18 (B.Z., China 1900, algemeen deel, exh. 25 juli 1900, Kab. no. 16).
[183] *Annalen van Sparrendaal*, 15 januari 1901, 54 e.v.
'Hoe de eerste onlusten in het mandarinaat De Blauwe Stad ontstaan zijn'.
[184] Ibidem.
[185] Ibidem.
[186] archief Scheut, D.II.a.1 (nr.151).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 23 juni 1900.
[187] Ibidem, nr. 152, aan Alfons Bermijn, 25 juni 1900.
[188] Ibidem.
[189] Henri Cordier, *Histoire des relations de la Chine avec les Puissances Occidentales 1860-1902. L'empereur Kouang-Siu. Deuxiëme Partie: 1888-1902,* Parijs 1902, 517.
[190] archief Scheut, D.II.a.1, extra brieven.
Edit impérial du 2 Juillet.
[191] Ibidem, Ferdinand Hamer aan Alfons Hulsbosch, 26 juni 1900.
[192] Ibidem.
[193] Ibidem, nr. 155, aan Jeroom Van Aertselaer e.a. 16 juli 1900.
[194] *Annalen van Sparrendaal*, 1901, 76 e.v.
'Hoe de eerste onlusten in het mandarinaat De Blauwe Stad ontstaan zijn', deel 2.
[195] Ibidem.
[196] archief Scheut, Z.II.c.2.6.
Ange Verstraeten, datum niet bekend.
[197] Ibidem, D.II.a.1, extra brieven.
Ferdinand Hamer, 6 juli 1900.
[198] Ibidem, nr. 156.1, aan de vluchtende paters, 7 juli 1900.
[199] Ibidem.
[200] nr. 155, aan Jeroom Van Aertselaer e.a., 16 juli 1900.
[201] Ibidem.
[202] Ibidem.
[203] Ibidem.
[204] Ibidem.
[205] Ibidem.
[206] Ibidem.
[207] Ibidem.
[208] Paper van (Michael) Mi Chenfeng, 'Een blik op de beperkingen in het historische materiaal van de Kerk, gezien vanuit het dispuut over de juiste datum van de *jiaoan* in Ershisi-qingdi', oktober 2000, noot nr. 14, gebaseerd op het 'Eerste Historisch Archief van China, Aanvullende memories in de catalogus van de Hoge Raad (Grand Council), microfilm nr. 632, memories 1371-1373. Vertaling Anne Sytske Keijser.

12. Leven na de Dood

Met bewonderenswaardige opoffering en met taai geduld arbeidden [Hamer en Bermijn] tezamen. Later was [Bermijn] Hamer als Provinciaal behulpzaam…. Bermijn [werd na Hamers dood zijn] opvolger.
Hamer familieboek, bij de dood van Bermijn in 1915

Wij hadden 9 Albini geweren, een Winchester met kogels en 5 met kartouchen, verders nog eenige jachtgeweren… In 6 oogpinken kon ik 6 schoten lossen.
Pater Vereenooghe aan zijn moeder, 8 oktober 1900

Ik heb op mij genomen… om tot de zuivere waarheid [over de dood van bisschop Hamer] te komen.
Alfons Bermijn aan familie Hamer, 1 juli 1901

't Is hier nu heel rustig. De mandarijnen die nu aangesteld zijn, zijn ons heel genegen, des te meer dat zij weten als zij niet braaf zijn, zij seffens door 't chineesch gouvernement afgezet zijn. Het chineesch gouvernement de europeesche soldaten voorbijgeziend hebbende is benauwd van nieuwe troebels.
Remi Van Merhaeghe aan zijn moeder, 6 augustus 1901

chronologie

1900	23 juli	executie van Hamer volgens Chinese bronnen
	25 juli	moord op Hamer volgens Bermijn (feestdag H. Jacobus)
	14 augustus	'bevrijding' van Peking door Westerse troepen
	28 september	'bevrijding' van Klein Brugge (feestdag H. Michael)
1901	22 februari	executie van gouverneur Yuxian
	vóór 23 maart	daotai van Blauwe Stad pleegt zelfmoord
	15 april	Rome benoemt Bermijn tot bisschop in de Ordos
	1 juli	Bermijn schrijft officiële necrologie van Hamer
	7 september	overeenstemming Bokser-protocol
	13 december	aanslag op Van Merhaeghe en Bongaerts
1908		Bisschop Bermijn in conflict met provinciaal Stragier
1915	16 februari	bisschop Bermijn overlijdt

Het optreden van Chinese soldaten, Boksers en anderen in juli 1900 maakte ongetwijfeld grote indruk op de boeren in de omgeving. Pater Ange Verstraeten was één van de missionarissen die betrokken waren bij de moorden op 18 mei. In de nacht van 6 op 7 juli vertrok hij in opdracht van bisschop Hamer naar Sandaohe om zich daar in veiligheid te brengen. Zijn ervaringen legde hij later vast: "In den nacht die op de moorderij volgde, zegden heidenen en kristenen, heeft men in de lucht wonderbare verschijnselen gezien en heeft men schoon muziek horen spelen. Het was een waar wonder zegden die menschen. Het dorp stond nog in brand, men kon den rook en de vlammen van het vuur nog zien en zie in de lucht was er een schoon concert, zoo schoon dat ze nog nooit zoo iets gehoord hadden! Ook waren er verschijnsels in het firmament. Het was iets wonderbaars dat de kristenen moed ingaf en dat de heidenen deed beven. Ik heb dit alles niet gezien en niet gehoord maar bij mijn terugkeeren in 1901 vertelden ons dit alles de terug gekomene kristenen. In dien tijd waren zij in de velden verschuild en mochten bij klaren dage niet verschijnen uit vrees van de heidenen die ze zou vermoord of aangeklagen hebben".[1]

Het had overigens niet veel gescheeld of provinciaal Bermijn was nog getuige geweest van dit alles. Aangezet door de brief die Hamer hem op 25 juni per koerier gestuurd had, was hij half juli vanuit Klein Brugge naar de '24' vertrokken. Op 22 juli arriveerde hij in het christendorp Xiaonor en daar hoorde hij van de gebeurtenissen enkele kilometers noordelijker.

Ange Verstraeten

Bermijn keerde onmiddellijk terug en bracht zijn eigen fortificaties in staat van verdediging. Terecht begreep de provinciaal dat ook zijn eigen missiepost weldra onder vuur zou komen te liggen. Vanaf 9 augustus tot 28 september werden Bermijn, een groep missionarissen en ruim driehonderd christenen daar belegerd, maar de praktische Vlaming had zijn zaken zo goed georganiseerd dat er vrijwel zonder verliezen stand gehouden werd. Gisbert Jaspers, uit Geldrop, werd als enige missionaris op 14 augustus gedood toen hij op wacht stond en een kogel in een oog kreeg. Klein Brugge, zo schreef een van de verdedigers, was immers in 1894 perfect gefortificeerd om ‘een verweer te hebben tegen de Mahomedanen’. Er was een muur van 213 bij 144 meter, bijna zeven meter hoog en op sommige plekken zes meter dik. “Op zulke eene breedte kan men dus boven heel goed wandelen, ja zelfs brevieren”.[2]

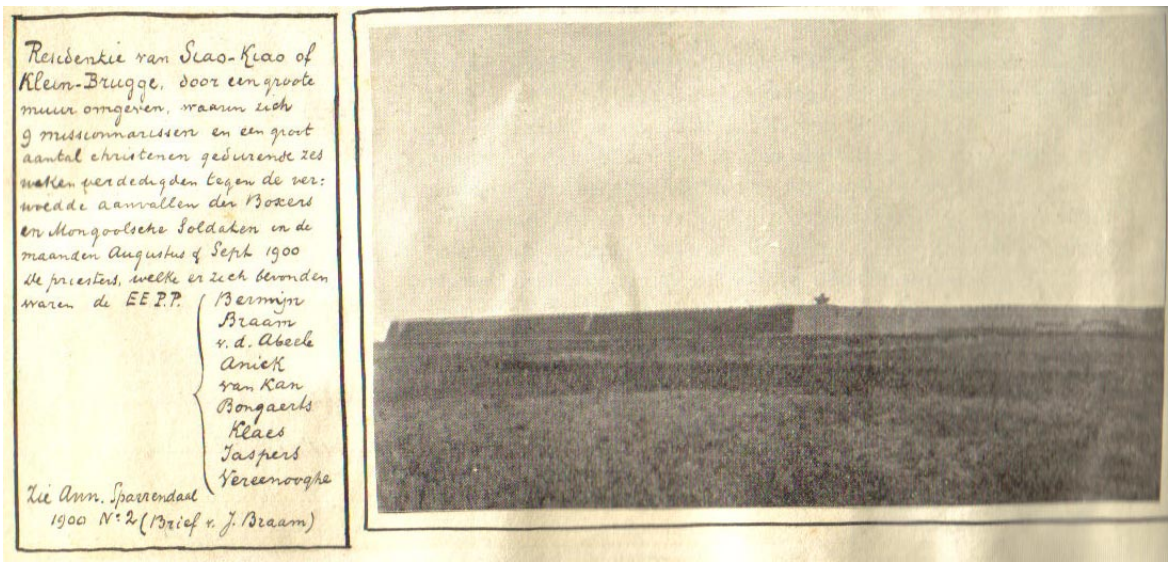
Enkele dagen voor de belegering was Bermijn er nog in geslaagd om een verslag van zijn reis naar de ‘24’ te versturen. Kritiek op Hamer, die tot nog toe zijn brieven beheerst had, was als sneeuw voor de zon verdwenen. Er was vanaf dat moment alleen nog maar verontwaardiging over het handelen van de Chinezen. “ Monseigneur Hamer is op 20 juli in zijne residentie… gevangen genomen. Men heeft eene opening gemaakt onder het schouder-blad, eene ijzeren ketting door de wonde gestoken, en den armen man, aldus geboeid, weggevoerd. Zeker is hij vermoord; want de bisschop van Taiyuan en zijn hulpbisschop zijn, op bevel van [gouverneur Yuxian]… in zes stukken gehakt; men vertelt zelfs dat die onmenschelijke wreedaard met zijne eigene hand den eerste steek aan de slachtoffers gegeven heeft. Dienzelfden dag heeft hij twee priesters, tien leerlingen uit het seminarie, zes chineesche en zeven europeesche Zusters, waaronder er twee Belgische waren [inclusief de Nederlandse Kaatje Dierckx], en zeven en zestig christenen ter dood doen brengen, volgens een bevelschrift van hoogerhand, dat iedereen aanzet de Europeanen en christenen te vermoorden”.[3]

In de ‘24’ en omgeving, zo wist Bermijn, ‘staat geen enkele kerk, residentie of woning van christenen meer recht; alles is vernield en geplunderd; en op drij dagen tijd zijn er over de twee duizend geloovigen vermoord. Allen zijn edelmoedig voor hun geloof gestorven. “Wij

zijn christenen, riepen zij de beulen toe, doodt ons!” En met de namen van Jesus en Maria op de lippen, ontvingen zij den genadeslag. Geen enkele heeft zijn geloof verzaakt. Die goede menschen hebben zich overigens in den beginne gedurende twee, en in de bisschoppelijke residentie zelfs gedurende drij dagen, dapper verdedigd; zij zijn slechts bezweken nadat honderden goed gewapende soldaten van den wreeden Dong Fuxiang de aanvallers waren komen ondersteunen; en in de verschillende gevechten zijn zooveel heidenen als christenen gesneuveld’.[4]

Wat is er met Hamer gebeurd?

Bermijn en zijn helpers waren in Klein Brugge twee maanden lang nagenoeg afgesloten van de buitenwereld. Af en toe bereikten hem nog wel eens berichten en geruchten. Zo hoorde hij dat de groep missionarissen die naar Sandaohe gestuurd was evenals hij belegerd werd. De daar verzamelde paters, vijftien in totaal, hadden hun leider, wijlen Ferdinand Hamer, verloren en stuurloos overgebleven besloten ze zich in ruil voor een vrijgeleide over te geven aan de autoriteiten. “De hartestrijd was hevig; men moet eenige jaren in die goede missie zijn geweest om te begrijpen, hoe zwaar het valt zijne geliefde Christenen als weerlooze schapen aan roofzuchtige heidenen te moeten overlaten. Zouden wij dan pal staan en sterven op het veld van eer? Maar onze geliefde bisschop had ons dringend bevolen, ons te redden, als wij konden, om later, als de gemoederen wederom kalm zouden zijn, opnieuw te kunnen beginnen. En wat kon het baten eene verdediging aan te gaan, wij vijftien tegen een gansch leger?... O wat droevige stonden!”,[5] lieten ze later afdrukken. Op 23 augustus verlieten de Scheutisten Sandaohe. Ze waren, conform het keizerlijke bevel van 2 juli, met een karavaan naar het noorden getrokken, naar Russisch Siberië. Met de Trans-Siberische spoorlijn reisden ze terug naar Scheut in België.

Fort Klein Brugge - Toren van de kerk steekt boven de muren uit (Hamer familie-album)

Alfons Bermijn liet zich niet intimideren. Hij en zijn medemissionarissen hadden zich goed van wapens en munitie voorzien en in Klein Brugge organiseerde hij zijn 'troepen' als vochten ze in de Boeren Oorlog, die op dat zelfde moment in Zuid-Afrika woedde. Pater Vereenooghe schreef het allemaal in zijn dagboek. "In die dagen waren wij nog vol van de heldendaden der boeren, wij moesten dus eenige namen aan hunne geschiedenis ontleenen. Bermijn noemden wij Cronjé de Bermijn, en aan Frans Van Den Abbeele, pastoor van Klein Brugge gaven wij den naam van Sooi Krüger. Verders de poort met hare 2 torens wierd Portoria, de gracht die voor den oostkant van den muur was wierd de Modderrivier… … Wij hadden 9 Albini geweren, een Winchester met kogels en 5 met kartouchen, verders nog eenige jachtgeweren… In 6 oogpinken kon ik 6 schoten lossen. En daarmee laat ze maar komen; wij zijn gereed! Wij baden dagelijks het H. Hart van Jesus om in alle mogelijke lotgevallen aan zijnen aanbiddelijken wil volkomen onderworpen te blijven, den H. Michael opdat hij onze aanvoerder zou zijn tegen Satan en zijne helsche machten en de zieltjes van 't vagevuur opdat zij in onze rangen met ons en voor ons zouden komen strijden. Versterkt door hunne hulp en bijstand zullen wij niet vreezen voor de duivelskunsten der chineesche boksers en de toovergebeden der Mongoolsche lamas".[6]

Voor de Boksers waren zij niet bang! "Die boksers, zult gij zeggen, wat voor kalanten zijn dat? Dat zijn halve duivels in menschenvleesch die voor doel hebben Europeërs en Christenen te vermoorden. Ze willen tot hun doel geraken met alle soorten van kunsten en toeren uit te voeren. Zoo bijvoorbeeld ze beweren dat ze op muren kunnen klauteren, ook al dat ze kunnen vliegen, dat ze met eenen waaier alles kunnen in brand steken, maar bijzonderlijk dat ze onkwetsbaar zijn. Ik zal het maar seffens zeggen, geen een van al die toeren hebben zij kunnen uitmeten en hunne gewaande onkwetsbaarheid heeft hun duur gekost, er zijn er weinig aan onze kogels en kartouchen ontsnapt".[7] De IJzeren Brigade van Bermijn hield het uit totdat Europese troepen Peking 'bevrijdden' en het Westen opnieuw ging bepalen wie in China de baas was. Een harde lijn werd ingezet en dat strookte natuurlijk met de aanpak van de provinciaal van Scheut. Geen verzoening maar (financiële) vergelding en genoegdoening.

Begin oktober 1900 wisten de missionarissen zeker dat hun nu zo geliefde Hamer niet meer in leven was. "Volgens men zegt heeft men hem met ouatte omwonden en met olie bestreken en alzoo, met het hoofd omlaag hangende, stillekens aan laten opbranden binst den nacht. De wreede Nero zou het niet wreeder gedaan hebben", legde Edmond Vereenooghe vast.[8] Jules Anicq kon een paar maanden later wat meer details aangeven. "Onze bisschop Mgr. Hamer is als een heilige martelaar gestorven. Nadat hij meer dan duizend christenen onder zijne oogen zien vermoorden had werd hij zelf gepakt en medegenomen en 5 dagen lang onderging hij eene wreede marteling. Van tijd tot tijd sneed men hem stukken vleesch van het lichaam, kapte een voor een zijne vingers en zijne teenen af, brandde zijn oogen uit, stak hem een ijzeren haak tusschen de ribben en hing hem zoo op. Binst al deze martelingen sprak Monseigneur geen woord maar ging altijd voort met bidden. Op de aanmerking dat de heidenen daarop maakten antwoordde Monseigneur, Ik bid voor uwe bekeering. Dan kapte men Mgr. handen en voeten af, omwond hem met watte, bestreken met kempolie, en begon hem langzaam te verbranden. Eindelijk haalde men hem het herte uit en gaf het aan twee bedelaars om het op te eten. Zoo is Mgr. gestorven".[9]

Terwijl de Scheutisten in de Ordos probeerden overeind te krabbelen, hadden de Europeanen Peking inmiddels weer onder controle. In Frankrijk kon men het in de krant lezen: "Volgens een soldaat die onlangs is teruggekeerd marcheerden de soldaten vanuit de katholieke kerk naar de Verboden Stad. De missionarissen volgden… 'Drie dagen lang mochten wij daar

In het winterpaleis te Peking. — De vreemde gezanten op den keizerlijken troon

gde en geluk, die uit het
en inademen. » Die troon
in hooge eer gehouden, en
laats genomen had, diervan
hoogweerdigheidbekleeders
naar verheffen : zij bleven
tegen den grond gedrukt.
erd. Na 't ontzet der gezant-

mogendheden te voldoen. De voorwaarden, die daarna gesteld worden, luiden als volgt :

1° Een chineesche prins zal naar Berlijn gezonden worden om daar het leedwezen van den keizer uit te spreken over den moord op baron von Ketteler. Verder zal op de plaats waar de moord geschiedde, een gedenkteeken worden opgericht, dat in latijnsche, duitsche en chineesche opschriften het leedwezen van den keizer over den moord zal uitspreken.

2° De allerstrengste straffen zullen, in overeenstemming

vertegenwoordigers der mogendheden mededeelen. »

Li Hung Chang, die nog zick is, liet zich veronlschuldigen.

Het antwoord van het keizerlijk hof

Eenige dagen later kwam te Peking eene nota toe van het keizerlijk hof. Daarin worden aan de gezanten de volgende vragen gesteld :

1° Mogen de forten van Takou na entmanteling rechtblijven ?

2° Stelt men voor de prinsen te onthoofden evenals de

aan en geeft hun eene ducht

De belgische zen

(Verhalen va

Bij de bewijzen die ik a
ken of eigenhandige chi

Voorpagina van *De Vlaming*, 6 januari 1901, rechts met witte baard: bisschop Favier van Peking

doen wat we wilden', zei de soldaat. 'We mochten doden wie we wilden doden, plunderen alles wat we wilden plunderen. We plunderden acht dagen lang. De missionarissen waren onze gidsen'".[10] Het is niet verbazingwekkend dat in veel contemporaine Chinese historiografieën het optreden van de westerlingen met enige afschuw aan de orde wordt gesteld. De Chinezen hoeven maar te citeren uit de verslagen van de westerlingen zelf: "Op de dag dat de stad viel vierden de soldaten de overwinning met een moordpartij… Dode lichamen werden in alle straten opgestapeld, en buitenlandse troepen dwongen de inwoners om greppels te graven en ze te begraven. Vervolgens werden zij, die de greppels gegraven hadden, gedood om begraven te worden samen met diegenen die ze zojuist zélf begraven hadden".[11] Een jaar na de Bokseropstand arriveerde de Scheutist Remi Van Merhaeghe, die vanuit Sandaohe door Rusland gevlucht was, weer in Peking. Op 1 juli 1901 gaf hij in enkele regels een verslag van zijn ervaringen ter plekke:

"Wat is Peking veranderd sedert den oorlog. Overal puinhopen. Eerst zijn het er boxers geweest die kerken en huizen der kristenen geplunderd hebben en verbrand. Alles wierd vernietigd, de kristenen die gepakt wierden dood gedaan. In de maand Juli 1900 werd Peking door de Europeesche soldaten ingenomen, dan was het aan de Europeesche soldaten te moorden, te plunderen en branden. Grootendeels der inwoners van Peking was gevlucht, van de overige, al die boxer was of boxers hielp, werd dood geschoten, hunne huizen geplunderd en verbrand. Die het gezien heeft, zijt dat het schrikkelijk was om te zien hoeveel lijken langs de straten lagen, die stillekens aan opgeëten werden door raven, honden en… Wat de

puissance betreft, eerst de paleizen van de keizer en de keizerin zoo groot en talrijk, zijn verwoest geweest en alles eruit gestolen en nu overal bezet met Europeesche soldaten die er casernes van gemaakt hebben. Al de schoonste afgodstempels geplunderd, verbrand, de afgoden als de priesters ervan die in de handen vielen wierden niet gespaard. Ook ziet men overal groote afgoden zonder hoofden of zonder benen. In Peking zijn er geene groote afgodstempels meer".[12]

De missionarissen die de belegering van Klein Brugge overleefd hadden zagen de angst in de ogen van de Chinezen. De paters waren ervan overtuigd dat ze nu in de gelegenheid waren om alles te bereiken wat in de periode voorafgaand aan de Bokseropstand (nog) niet gelukt was. Met vriendelijke woorden, met het preken van naastenliefde, zo was het besef, viel in dit land niet veel te bereiken. Er was een straffe hand nodig. In de brieven van de paters komt dan ook geen enkel woord van begrip, vergeving of wat voor relativering dan ook voor. Provinciaal Bermijn liep voorop. Bij de aankomst van een groep Chinezen met hun mandarijnen wees hij één van hen aan. "'Zie toch grote mandarijn', zei Bermijn, 'zie die schurk daar!' En 't manneke zou van schrik in de grond gekropen zijn en 't gaf de kowtow (de grote hoofdbuiging) aan priester en mandarijn, aan kat en hond en alles wat voorbij kwam",[13] vertelde Hendrik Bongaerts aan zijn Vlaamse achterban. Op die dag, 7 oktober 1900, volgens de pater de feestdag van de heilige Perboyre, kwamen de belegeraars van Klein Brugge om vergeving vragen en terugbrengen wat ze nog over hadden van wat ze in de velden rondom de vesting geroofd hadden. "In China", zo legde Bongaerts aan zijn ouders uit, "moet er [echter] geslagen worden… De mandarijn heeft daar enige schurken voor… en geeft zijn bevelen: 300, 400, ja 1.000 slagen op 't lijf, zelfs met stok of zweep. Zo heeft hij ditmaal de schurken uitgeklopt die de kerk verbrand hebben. 't Zijn 5 Chinezen uit de omtrek en de mandarijn heeft er drie meegenomen met een gebaar dat wilde zeggen: ik zal ze een kopke kleiner maken".[14]

In de Ordos drongen nu de berichten door hoe met name de Duitse troepen, die keizer Wilhelm II tijdens zijn zogenaamde Hunnenrede[15] had opgepept, huishielden. Dat gaf de paters een stukje zekerheid. De Chinezen wisten wat hun te wachten stond als ze de Scheutisten niet in de watten legden. "De Sinezen zijn schrikkelijk benauwd van de Europeaansche soldaten en 't is wreed van de wonderen welke men vertelt over die mannen… De Sineezen hebben overal een ferme (en welverdiende) klopping gekregen",[16] maakte Jules Anicq duidelijk aan zijn ouders en zijn zuster. "Wij zijn [dan ook] heel gerust. Ons lot is in de handen van God".[17] Niet alleen de gewone misdadigers werden gestraft, maar de zuiveringen ging door tot op het hoogste niveau. "De daotai van de Blauwe Stad", meldde pater Bongaerts op 23 maart, "is ook aan zijn einde gekomen… Hij die Mgr. Hamer heeft doen vermoorden werd door de soldaten achtervolgd en heeft zich vergeven [vergiftigd] door opium in te nemen… Zo zullen weldra de vijanden der kerk of vernederd worden of naar het pierenland vertrekken".[18] Het land van de wormen! Een paar maanden later wist Bongaerts zelfs dat 'nu de duivelkes met hem aan 't feest vieren zijn om hem te martelen zo wreed zij kunnen, want 't is niet plezierig in de handen van die mannekes te vallen'.[19] Ook Yuxian, gouverneur van Shanxi, kreeg de zwaarste straf, die hij volgens een verslag van de Scheutist Louis De Maesschalk overigens waardig onderging. Yuxian had geweigerd om zelfmoord te plegen. Toen het volk hoorde dat hij ter dood veroordeeld was kwam men in opstand. Overal werden weer plakkaten opgehangen, maar op last van de overheid werden die snel verwijderd. Oproerkraaiers werden onmiddellijk gearresteerd. Een raad van mandarijnen besloot om de gouverneur de volgende ochtend vroeg te onthoofden. Troepen werden opgesteld om rust en orde te verzekeren. Een rechter meldde zich bij de woning van Yuxian om hem op de hoogte te brengen van het besluit. De gouverneur gaf twee van zijn vrouwen opdracht om onmiddel-

lijk zelfmoord te plegen. Daarna sloot hij zelf nog de doodskisten die hij al had laten klaarzetten. Vervolgens ging hij door met het schrijven van brieven. De rechter bleef buiten wachten totdat het dag werd. Daarna sommeerde hij de veroordeelde voor de tweede keer om zich in handen van justitie te stellen. Omdat Yuxian gouverneur was moest hij door een hoge militair, niet door een gewone beul, terechtgesteld worden. Yuxian knielde en ontving de genadeslag, maar dat ging fout. Een dienaar van Yuxian nam een mes en sneed hem de keel door om zijn chef verder onnodig lijden te besparen. Het was, zo schreef Louis de Maesschalk in een brief die bij de Nederlandse gezant Knobel belandde, vier of vijf uur in de ochtend, 22 februari 1901.[20] Ondanks deze executie werd op 7 september nog eens per verdrag vastgelegd, in het zogenaamde Bokserprotocol, dat Yuxian ter dood veroordeeld was.[21]

Aan de missionarissen werd duidelijk wat de straffen waren voor de Boksers en de autoriteiten, die in feite gedaan hadden wat hen bij keizerlijk bevel van 2 juli 1900 was opgedragen. De bevolking, zo dacht Bermijn, zou zich wel wachten om de paters nu nog een haar te krenken. Het was zaak om Klein Brugge te verlaten en de missie in de Ordos opnieuw op te bouwen. Daarbij kon de moord op Hamer en anderen nog mooi gebruikt worden. “Onze hoop is op de Heer… Het bloed der martelaren zal nieuwe christenen voortbrengen”,[22] wist Hendrik Bongaerts nog van oude kerkverhalen. Paters als Bongaerts, pas gearriveerd in de missie en nauwelijks 26 jaar oud, werden door Bermijn naar de vernielde missieposten gestuurd om de schade vast te stellen, zodat die dubbel en dwars teruggeëist kon worden. Bovendien moesten ook de ‘bekeerlingen’ weer onder controle gebracht worden. Bongaerts reisde in maart 1901 naar Sandaohe, de oude bisschoppelijke residentie, en liet zijn familie weten wat hij daar aantrof:

“Sedert het vertrek der priesters zijn er hier 7 of 8 kerken afgebroken, de voorwerpen der priesters vernield, verbrand of meegevoerd door de hoofdmandarijn van Alashan, Amortjirgal of Ngan-kiou genaamd. Die sluwe vos heeft op allerlei manieren ons werk vernield, priesters verjaagd, kerken afgebroken, de christenen vol schrik opgejaagd, van hun geloof doen afvallen of hun land en goed en vee verkocht, overal hebben zij pagoden doen bouwen enz. enz. Helaas er zijn hier nogal velen van die nieuwe christenen afgevallen, maar uit schrik voorzeker. Nu wij hier zijn, tonen ze weer genegenheid voor de priester ofschoon het nog niet helemaal vrede is hier. Voor de eredienst hebben wij nog het noodzakelijkste misgewaad, dat hier of daar door een christen verdoken werd, maar ’t is weinig. Op Zondag, en zelfs op gewone dagen, ga ik nu hier, dan daar, de H. Mis lezen. ’t Is altijd in ’t grootste huis van een christen, en ’t is nog niet veel en toch zo vol tot aan de voet van de priester; ze zitten in alle hoekskes en buiten aan deuren en vensters. En nu is de Paastijd geopend, en ’t is alle dagen biecht horen, ’s voormiddags ’t vrouwvolk en ’s namiddags de mannen. Wij hebben onze bezigheid, ja, en met de gratie des Heren hopen wij dat de afgevallen christenen weer tot inkeer komen. En om menselijker wijze te spreken, een Chinees komt wel tot inkeer als zijn buik begint te grollen, nu, er zijn er hier veel zonder eten, wie zal hen bijstaan en schadevergoeding vragen, als de priester het niet doet?”[23]

De eerste westerling die de ‘24’ bereikte was de Scheutist Jos Van Kerckhoven, missionaris van Centraal-Mongolië, een helper dus van Jeroom Van Aertselaer. De pater constateerde dat de christenen die in leven gebleven waren de koude Mongoolse winter hadden moeten zien door te komen met nauwelijks kleding en voedsel. Ze hadden moeten leven van ongeveer één ons ‘vogeltjeszaad’ per dag. Maar bij de aankomst van de missionaris was er onmiddellijk sprake van verandering. “De mandarijn deelde levensmiddelen uit en deed aanplakken dat nu de christenen eten en kleederen in overvloed hadden”.[24] Nog op 1 juni 1901 constateerde Jules Anicq echter: “Velen, gansch naakt, durfden zich niet aan mij vertoonen; de anderen,

hemel! 't Zijn geraamten, gedekt met eenige lompen, op straat opgeraapt. Als ik die grauwe gezichten zag, die verglaasde oogen, als ik de droeve overblijfselen aanschouwde van zoo menig en zoo schoon christendorp, dat ik voor korten tijd nog zag bloeien, dan kon ik niets dan weenen en weergekeerd te Salaqi weende ik nog langen tijd".[25]

Op zoek naar de zuivere waarheid van de marteldood van bisschop Hamer

Pater Van Kerckhoven ging natuurlijk meteen informeren naar de taferelen die zich ruim een half jaar eerder hadden afgespeeld bij de arrestatie, berechting en executie van bisschop Hamer. Kreeg hij de juiste feiten te horen? En zo ja, zette hij dan de juiste feiten in het korte verslag dat enkele maanden later in Europa gepubliceerd werd? De missie had er alle belang bij dat de dood van Hamer zo gruwelijk mogelijk werd voorgesteld. Hoe gruwelijker, hoe meer schadevergoeding gevorderd kon worden, hoe beter de Europese represailles verantwoord konden worden, en hoe beter een beroep op het thuisfront gedaan kon worden om te helpen met geld en met nieuwe missionarissen. Van Kerckhoven was echter slechts een gewone missionaris, verbonden aan een ander missiegebied. "Ik zal de komst van den Z.E.P. Bermijn afwachten, om met hem de noodige maatregelen te nemen",[26] stelde hij dan ook terecht. Van Kerckhoven meldde dat er een rechtszaak tegen Hamer was aangespannen, maar met geen woord sprak hij waaróm Hamer voor het gerecht gedaagd was. Wel was de aanpak nogal hardhandig geweest: "Bij de aanval werd reeds de [zegenende] hand [van Hamer] met een kogel doorschoten… [Hij zat bij aankomst in Tuoketuo] op eene groote kar, geknield op het ijzer eener lans en de punt van een sabel kwam van achter tegen zijn hals, zoodat hij niet de minste beweging maken kon".[27] In het gerechtshof was hij 'zoo men zegt, tamelijk goed behandeld'.[28] Maar toen [hij dacht: 26 juli] drongen de Boksers het gerechtshof binnen 'en hebben Zijne Hoogwaardigheid uitgerukt. Zij hebben Monseigneur bijna gansch ontkleed, hebben hem eene koord om den hals gedaan, sleepten er mee langs alle kanten en rukten heel zijn baard uit.[29] Daarna hebben zij Zijne Doorl. Hoogw. omwonden met wat, die met olie was doortrokken, en hebben het in brand gestoken. Monseigneur heeft rechtstaande die barbaarsche pijniging moeten onderstaan, het vuur was aan de voeten aangelegd. Als het vuur uit was viel Mgr., maar hij leefde nog en men hoorde eenige zuchten uit zijne borst opstijgen. Vervolgens hebben de Boksers zijne handen en voeten afgekapt, en het lichaam naar de begraafplaats overgebracht. Daar hebben zij Mgr. onthoofd, en gedurende een ganschen dag het hoofd op de punt van een lans tentoongesteld, zooals men soms voor groote booswichten doet. Met dit alles was de helsche razernij der Boksers nog niet verzadigd. Zij moesten den doode nog onteeren. Zij hebben den buik van den eerbiedwaardigen martelaar geopend, een Bokser van 8 jaren nam er het hart uit, dat door een bedelaar werd opgegeten.

Twee heidenen hebben het verminkte lichaam van Zijne Doorl. Hoogw. begraven. Toen ik den 13e Maart [1901] te Tuoketuo aankwam, vroeg ik aanstonds aan den mandarijn, waar het lichaam van Zijne Doorl. Hoogw. was. Ik sprak met den mandarijn over den eerbied der Chineezen voor de dooden; ik sprak met hem over de groote waardigheid van een bisschop, wiens lichaam tot hiertoe niet begraven was met de plechtigheden, die zijne waardigheid eischte. De mandarijn liet aanstonds onderzoeken en twee dagen later had men de relikwieën van den eerbiedwaardigen martelaar gevonden. Ik heb den mandarijn verplicht die kostbare overblijfsels in eene schoone kist te leggen, en deze op eene betamelijke plaats neer te zetten'.[30]

Alfons Bermijn

Het duurde niet lang of het verslag van Van Kerckhoven moest terzijde gelegd worden, want nu kwam Alfons Bermijn, de hoogste autoriteit, zélf aan het woord. Vanuit Tuoketuo, ‘de plaats waar Monseigneur zaliger den wreeden maar roemrijken marteldood heeft ondergaan, schrijf ik U, hooggeachte familie Hamer’.[31] Alfons Bermijn, de ‘grote vriend van de bisschop’, schreef op 1 juli 1901, voor zover mij bekend, zijn eerste en laatste brief aan de familie Hamer. Deze brief, dit verslag, is tot op de dag van vandaag gebruikt als het officiële rapport over de moord op Hamer. “Zoowel bij heidenen als Christenen, die getuigen zijn geweest van Zijn lijden en dood, heb ik alle bijzonderheden nader onderzocht en vervul nu jegens U den aangenamen plicht van een en ander mede te deelen. Ik heb namelijk op mij genomen, om door ’t ondervragen van verschillende personen, vooral van hen, die alles met eigen oogen gezien hebben, tot de zuivere waarheid te komen”.[32]

Bij dat laatste, die zoektocht naar de zuivere waarheid, wil ik minstens enige vraagtekens plaatsen. Bermijn had namelijk andere belangen. De marteldood van Hamer was een prachtig gegeven voor de missie van Scheut, tegenover de Chinese autoriteiten maar ook voor de verbreiding van de missie in Europa. En niet te vergeten: voor zijn eigen kerkelijke loopbaan. De waarnemend apostolisch vicaris en provinciaal voegde allerlei elementen toe die doen denken aan de dood van de Franse martelaar Perboyre. Om te beginnen moest er een mooie datum voor eens en voor altijd vastgelegd worden. Op “25 juli, feestdag van [de martelaar] St. Jacobus, [was] de dag ook, waarop Mgr. zijne roemrijke martelkroon uit de handen van zijnen goddelijken Meester zou ontvangen”,[33] aldus Bermijn. Herinnerde Bermijn zich bij die gelegenheid nog dat hij zelf op die feestdag tien jaar eerder, in 1891, de aankondiging van zijn benoeming als provinciaal door Van Aertselaer in handen kreeg?

Bermijn prees ook het goede karakter en goedgeefsheid van wijlen bisschop Hamer. Tijdens de onderhandelingen met de Chinese autoriteiten, voorafgaand aan de definitieve bestorming van de ‘24’ had ‘Monseigneur zich lang met hen onderhouden en hun bij ’t heengaan eene flesch miswijn ten geschenke gegeven’.[34] Herinnerde Bermijn zich nog dat hij zélf eerder zo veel stampij had gemaakt bij een vroegere tractatie van Hamer aan de missionarissen van Scheut in de ‘24’?

Bermijn maakte van bisschop Hamer de ideale martelaar. Toen de Boksers hem zochten ‘was Monseigneur teruggekeerd naar de kerk en lag daar neergeknield, biddend met uitgestrekte armen voor ’t kruisbeeld van ’t hoofdaltaar. Vele vrouwen en kinderen baden aan zijne zijde’.[35] Uiteraard bood ‘Monseigneur geen wederstand, men sleurde hem buiten. Aanstonds werden de vingers der rechterhand afgesneden, want men vreesde die hand, wijl men uit de verte gezien had, dat Monseigneur met die hand den zegen had gegeven; de gewonde hand werd met een doek omwonden. Daarna bond men zijne handen en voeten

samen om hem op een stok weg te dragen; hierbij liet men Mgr. tweemaal op den grond neervallen".[36] Evenals bij Perboyre werd de behandeling van Hamer vergeleken met die van Jezus Christus. "Na al die mishandelingen werd Mgr. met vijf Christenen op eene kar geplaatst… Bij Mgr. had men achter den hals een sabel of volgens anderen een kapmes vastgemaakt, dat bij iederen schok der kar in 't vleesch drong; men deed hem geboeid neerknielen, terwijl ze bloot waren gesteld aan de gloeiende Julizon. De Boksers deden ook gelijk de Joden weleer, die vreesden dat de Zaligmaker op den lijdensweg zou bezwijken en legden, beducht dat een zonnesteek Mgr. zou treffen, natte doeken op zijn hoofd en afgekapte hand".[37] Ondanks alle pesterijen gaf de martelaar geen krimp, zoals het een goed martelaar betaamt. "Van een ooggetuigen-kind heb ik vernomen, dat men Mgr. een handvol zand in den mond had gestopt, omdat hij bad; en van meer dan een persoon heb ik gehoord, dat men… Mgr. twee lanssteken in den mond had toegebracht, die zijne tanden verbrijzelden en zijne tong kwetsten; niettegenstaande dat alles ging Mgr. voort met bidden".[38] Nooit liet de martelaar zich uit het veld slaan: "Men had Mgr. doen neerzitten op eenen ijzeren pin (een werktuig om bezems te maken); de pijn deed hem soms alle gevoel verliezen en als men hem vroeg: 'Zit gij hier zoo gemakkelijk als op uwen troon?', antwoordde hij: 'Nog beter vriend'".[39]

Ook in de tekst van Bermijn werd Hamer voor de rechter gebracht; evenmin als Van Kerckhoven noemde Bermijn de reden van die procedure, de moordpartij op 18 mei. Evenals Perboyre en Jezus Christus werd Hamer door de hoogste autoriteit persoonlijk ondervraagd, maar 'Hamer antwoordde niet',[40] zo wist Bermijn, alsof hij er zelf bij geweest was. Is dat verbazingwekkend na die behandeling met twee lanssteken in de mond, met verbrijzelde tanden? Het is überhaupt ondenkbaar dat Hamer na de door Bermijn beschreven martelingen nog in leven kon zijn. En toch ging men nog drie dagen door! Evenals bij Jezus Christus was 'de geheele bevolking op de been om Monseigneur te komen beschimpen en te mishandelen'.[41] Ook Bermijn legde de *lingchi* aan de verwanten in Nijmegen uit: "Vanaf den eersten dag had men eene ketting vastgemaakt aan 't sleutelbeen; ten dien einde had men 't vleesch van 't lijf gesneden, zoodat volgens ooggetuigen Christenen, die met Mgr. in dezelfde gevangenis hebben gezeten, de ribben bloot lagen".[42] Ferdinand Hamer bleef gewoon doorleven!

Maar de 'roemrijke'[43] dag was ook in de officiële verslaggeving in zicht: "Men bond Mgr. de voeten vast aan elkander: men omwondt ze, alsmede 't onderlijf met watten; alsdan rukte men Mgr. met ijzeren haken 't vleesch van den rug, kapte voeten, de overblijvende hand, ooren en neus af en heesch hem op aan drie staken [een Chinees kruisbeeld!], welke men boven aan elkander had gebonden en van onder uiteengezet; de watten overgoot men met olie en boter en men hield er vuur aan. Mgr. liet nog twee zuchten, doch niettegenstaande hunne pogingen wilden de watten niet goed branden, zoodat slechts 't onderlijf verkoolde; daarna sneed men Mgr. de buik open, haalde 't hart er uit, dat men deed roosteren en voor 500 sapeken door twee bedelaars opeten. Toch was hun helsche haat nog niet voldaan en evenals de beulen bij de Martelaren van Gorkum, zoo ook schraapten zij bij Mgr. 't vet van de ingewanden af, om in 't openbaar op de markt te verkoopen. 't Hoofd werd afgehouwen, op een staak ten toon gesteld en na eenige dagen in eenen steenen pot begraven. Later hebben wij 't hoofd alsook de beenderen in eene kist doen leggen. 't Hoofd is 't echte hoofd van Mgr., van de beenderen ben ik nog niet geheel zeker".[44]

Een vergelijking van de verslagen laat tal van tegenstellingen zien. Werd Hamer in zijn zegenende hand geschoten of werd die afgehakt? Werd Hamer tijdens zijn rechtszaak goed behandeld of gemarteld? Stierf Hamer met het hoofd naar beneden of met het hoofd naar boven, staande of opgehangen? Stierf hij door het vuur of door het opensnijden van de buik?

Stierf hij op 23 juli, op 25 juli of nog later? Het is misschien niet zo belangrijk, maar deze en andere vragen geven aan dat de getuigenverklaringen niet eenduidig zijn en dat de verklaringen bovendien gemanipuleerd werden. Wat betekenen bovendien getuigen-verklaringen van christenen? Die waren volgens de missionarissen door de Boksers toch vermoord? En van de heidenen? Vertelden die, uit zelfbehoud, niet wat de Europeanen op dat moment wilden horen?

Alfons Bermijn zet het werk van bisschop Hamer voort

Kort na het schrijven van zijn verslag over de dood van Hamer ontving Bermijn definitief bericht dat hij op 15 april 1901 door Rome was aangewezen als de nieuwe apostolisch vicaris van de Ordos.[45] Bermijn was nu provinciaal af en kon enkele maanden later zelf de bisschopsmijter opzetten. In zijn hagiografie van Bermijn zei auteur Filip De Pillecijn het in 1929 zo: “Mgr. Bermijn had Mgr. Hamer opgevolgd in het vikariaat van Zuid-West Mongolië. De groote waardigheid beteekende voor hem alleen een grootere verantwoordelijkheid en meer dan ooit zou hij zwoegen om het rijk van Kristus te vestigen in dit land, waar het heidendom zooeven storm had geloopen. Het bovenmenschelijke lijden van de bisschop waarvan hij nu de plaats had ingenomen moest betaald worden met een oogst van zielen. Het vuur van het apostelschap laaide op in Mgr. Bermijn en hij stelde het onder het teeken van het martelaarschap van Mgr. Hamer…. De overwinning was in aantocht. Mgr. Hamer werkte van daarboven en zijn opvolger trok ter zege vooruit in Ordosland”.[46] Een ideaal koppel, Hamer in de hemel en Bermijn op aarde. Wat kon er nog fout gaan?

In de eerste maanden van 1901 had Bermijn samen met Jules Anicq en Hendrik Bongaerts, ‘twee luitenanten uit het leger van Cronjé’,[47] Klein Brugge durven verlaten. De nieuwe bisschop vestigde zich voorlopig in de strategisch gelegen Blauwe Stad, niet ver van de ‘24’. Daar arriveerde eind juli ook Remi Van Merhaeghe, teruggekomen uit België. Remi was een scherp waarnemer. Met enkele rake opmerkingen typeerde hij de situatie van het moment. “Van de plichtige mandarijnen van verleden jaar zijn er reeds verschillige ter dood veroordeeld geweest en hunne straf ondergaan. Vele anderen vervolgens zijn ook reeds gestraft geweest”.[48] Over zijn veiligheid maakte hij zich geen zorgen: “’t Is hier nu heel rustig. De mandarijnen die nu aangesteld zijn, zijn ons heel genegen, des te meer dat zij weten als zij niet braaf zijn, zij seffens door ’t chineesch gouvernement afgezet zijn. Het chineesch gouvernement de europeesche soldaten voorbijgeziend hebbende is benauwd van nieuwe troebels en legt aan de mandarijnen op bijzonderlijk de missionarissen te beschermen. Zijn er nieuwe troebels, de mandarijnen moeten er voor instaan”.[49]

In het dorpje Waregem hoefde men zich echt geen zorgen te maken! “Beminde moeder en broeders, gij zult vragen hoe wij hier door ’t volk ontvangen geweest zijn. Het volk is kalm en zegt ons niets, overal op ons voorbij gaan is ’t volk eerbiedig en nog geen ’t minste contrarie woord gehoord. Immers iedereen vreest de nieuwe mandarijnen die nu goed op ons gesteld zijn en die groote straffen toepassen van gelijk wien die tegen de priesters iets doet of zegt”.[50]

Ten bewijze van de perfecte relatie met de nieuwe Chinese bestuurders vertelde Remi over het diner dat de nieuwe daotai bij zijn aankomst had aangeboden. “Wij waren er aan tafel, vijf priesters [onder leiding van Bermijn], de groote mandarijn met nog drie kleine mandarijnen. De diner begon rond zes ure ’s avonds en was rond 10 uur ’s avonds gedaan. Ik kan u niet opnoemen hetgeen ik geëten heb … wel 30 soorten van plats, waarvan ieder maar een beetje neemt of liever nen keer met de twee stokskes in steekt en er een brokske of twee

uit te halen, met zoo van ieder plat te proeven; door de menigvuldigheid van de verschillige plats krijgt men zijn goeste… Onder de diner werd er van 't een en 't ander gesproken, en er werd goe gelachen".[51]

Remi Van Merhaeghe: "Het chineesch gouvernement de europeesche soldaten voorbijgeziend hebbende is benauwd van nieuwe troebels en legt aan de mandarijnen op bijzonderlijk de missionarissen te beschermen."

Het duurde niet lang of Alfons Bermijn had de nieuwe aanpak georganiseerd. Anicq en hij gingen zich vooral bemoeien met de schadeclaims. Van Merhaeghe en Bongaerts kregen een heel andere opdracht die direct te maken had met de gebeurtenissen in de '24'op 19 juli 1900. In zijn rapport aan het keizerlijk hof had gouverneur Yuxian gemeld dat er 'volgens berekening meer dan 900 religieuze bandieten gedood'[52] waren, maar hij had er nog aan toegevoegd dat 'de vrouwen en jonge kinderen allen vrijgelaten'[53] waren. Dat was niet de waarheid. Bermijn legde het zo vast: "Niemand werd gespaard, mannen en vrouwen, grijsaards en kinderen werden meedogenloos neergeveld; de soldaten schoten als razenden in 't wild en troffen zoodoende niet weinig Boksers. Weldra trok een troep moordenaars naar 't weeshuis; de daar aanwezige zusters werden vastgebonden aan de boomen en zoodanig mishandeld, dat zij voor dood neervielen. Eene van deze is er nog levend afgekomen, doch zij gelijkt niet meer op een mensch: haar gelaat is geheel en al verminkt, de tanden verbrijzeld en de tong gedeeltelijk uitgerukt. Van de kinderen werd slechts een derde vermoord, de overigen, alsook een aantal vrouwen werden meegedreven, om later in de streek van Ningxia aan de Mahomedanen te worden verkocht".[54]

De veroveraars van de '24' hadden er alle reden toe om zich enigszins in te houden tegenover het vrouwelijke geslacht. Veel vrouwen konden met hun kleine voetjes trouwens toch niet weglopen. Bovendien waren de vrouwen volgens de Chinese wet het bezit van de man. De man kon met zijn vrouw doen wat hem goed dunkte. Als hij wilde kon hij haar, alsof

het een slavin was, gewoon aan een andere man verkopen. Inspraak was er niet bij. Toen Ferdinand Hamer in 1899 probeerde een echtelijke ruzie naar zijn hand te zetten, kreeg hij ten antwoord: “Ik wil van dien vent niet meer weten. Het is een schurk en in staat mij aan de heidenen te verkoopen”[55] In periodes van droogte en honger verkocht menige man vrouw en kinderen om aan voedsel te kunnen komen. De vrouwen in de missiedorpen vielen onder de verantwoordelijkheid van de priester en waren zo min of meer zijn persoonlijke eigendom. In juli 1900 besloten de ‘Boksers’ in de ‘24’ om enige honderden meisjes en vrouwen, die nu in hun bezit gekomen waren, te verkopen op de ‘slavenmarkt’ van de moslimstad Ningxia. Dat deden ze trouwens niet alleen in de missiepost van Hamer, maar ook overal elders in de omgeving. Het was een gouden handel, zo lijkt het. De paters die zich na hun vlucht uit de ‘24’ in het fort Sandaohe verschanst hadden, zagen schepen vol jonge vrouwen over de Gele Rivier voorbij varen. Voor de missie was dat een ramp. In de jongensdroom van Bermijn[56] en van andere paters waren vrouwen en meisjes, die in de weeshuizen van de Heilige Kindsheid voor een christelijke moederrol werden opgevoed, immers absoluut noodzakelijk voor een snelle groei van onafhankelijke katholieke missiedorpen. Als die er niet meer waren viel het hele toekomstbeeld van de missionarissen in duigen. Het was dus zaak voor Bermijn om handelend op te treden.

Toen Bermijn begin 1901 zijn fort Klein Brugge voor het eerst durfde te verlaten reisde hij onder meer naar Xiayingzi bij Ningxia waar hij ‘vrouwen en kinderen terugeischte kost wat kost’.[57] De nieuwe eigenaren hadden daar natuurlijk weinig zin in. “De Mohamedanen”, zo schreef de opvolger van Ferdinand Hamer, “hebben mij [daar] zeer dikwijls bedreigd. Meer dan eens heb ik verdachte mannen doen buiten zetten en ik deed de menschen buiten wat opletten tegen alle voorvallen… De Mohamedanen zijn voor niets bang”.[58] Bermijn liet de jonge en onervaren pater Bongaerts (26 jaar oud) in zijn eentje in de streek achter. Die was zelfs de taal nog niet eens meester! “’t Is hier in deze streek dat onze beroofde christenen uit de ‘24’ en omstreken verkocht zijn, meestal in handen van Mohammedanen, vrouwen en kinderen. Er ziten er nog wel 300. Tot nu toe zijn er 80 à 90 terug gegeven, het gaat toch zo traag omdat de mandarijnen niet meewerken. Gedurig moet men hen achter de veren zitten op zachte of harde toon en dan nog draait het op weinig uit. O! waren wij toch maar met meer priesters, maar ik zit hier alleen en ik kan nauwelijks wat gehakkeld chinees uitkramen”.[59] Bongaerts ontdekte dat de autoriteiten pro forma hun best deden om de Europeanen ter wille te zijn, maar ook niet meer dan dat. Bovendien was menige ‘christelijke bekeerling’ niet altijd even standvastig in het geloof gebleken. Sterker nog: sommige jonge vrouwen leken zich inmiddels verzoend te hebben met een moslimhuwelijk. “Alle 14 dagen moet er naar de mandarijn gegaan worden om hem wat op zijn kneukels te geven en hij doet niets voor ons. Gedurig moeten er mannen uitgezonden worden om uit te horen en terug te brengen. En dan nog, als die vrouwen en kinderen hier terug komen, dan gebeurt het nogal dat zij de priester niet willen erkennen, dat zij nooit christen geweest zijn enz. En waarom? Zij zitten nu een gans jaar bij de heidenen. Hun baas belooft hun van alles en maakt ze bang dat men toekomend jaar, als de Europese soldaten eens terug zijn [uit China vertrokken], weer de christenen zal vermoorden”[60] Bongaerts vertelde van een meisje, veertien jaar oud, die in het voorjaar van 1900 door haar vader letterlijk aan de missie verkocht was en dus nog nauwelijks ‘bekeerd’ was voor de inval van de Boksers. Hij was erin geslaagd om het meisje van haar nieuwe ‘baas’ te ‘bevrijden’. Na zestien dagen moest hij constateren dat zij ‘niet wilde bidden en naar geen kerk gaan en bijna iedere dag wilde weglopen’.[61] De missionaris moest iets doen en verzon een list om haar voor het geloof zeker te stellen. “Wat daarmee aangevangen? Ik had haar een nieuw broeksken gegeven om te zien of het zou beteren, en ja, zij sprak van geen lopen meer”.[62]

Van Merhaeghe

Bongaerts

In Xiayingzi (bij Ningxia) gedood door de moslims.

Bongaerts had dus dringend versterking nodig. Bermijn stuurde de meer ervaren Remi Van Merhaeghe naar Xiayingzi om met hem samen te werken. Van Merhaeghe zag geen gevaar. Aan zijn moeder liet hij weten: “Hier is alles rustig, veel rustiger dan gij wel denkt. Ik moet veel uitgaan en ik draag zelfs nooit geen wapens meê”.[63] Zijn opdracht was duidelijk. “Ik moet seffens naar ’t westen, naar mijne oude residentie terug, want daar ligt alles overhoop. Daar zijn in de streke nog bij de 200 kristen vrouwenen kinderen onder de heidenen verkocht. Ga, zegt Monseigneur [Bermijn]. Brengt dat in orde”.[64] Bermijn wist wel degelijk hoe gevaarlijk het in de Ordos was en hij had dringend opdracht gegeven om zo veel mogelijk wapens te kopen. Pater Lateur deed er verslag van. “Monseigneur Bermijn schrijft nog – en drukt er straf op – van toch veel geweeren en cartouchen meê te brengen. Ik heb er... 13 kunnen koopen met rond de twee duizen cartouchen… In Tianjin zijn nog 300 mausers te krijgen… [Stragier, opvolger van Bermijn als provinciaal in de Ordos] zou er honderd willen en op het schrijven van Monseigneur Bermijn – die spreekt van er honderden te koopen – heb ik… gezegd van den koop maar toe te slaan”.[65]

Bongaerts was intussen de wanhoop nabij. “Hoe ik de mannen uitstuur om te onderzoeken, het gaat zo traag en langsom moeilijker”,[66] schreef hij aan zijn familie. “Geduld! Geduld! en altijd geduld in China. Bidt veel voor hen opdat er toch geen enkele in hun handen blijve en zijn ziel niet moge redden”.[67] Bij de pastoor van zijn geboortedorp was hij recht door zee: “Er ontbreken nog honderden vrouwen en kinderen, en die zijn zo moeilijk om terug te krijgen met al die valsheid en listen, die de Chinees eigen zijn. Hun lot is meestal te betreuren, maar we zullen zoeken en blijven eisen tot de laatste toe. ’t Geldt hier hun ziel en er zitten er te veel, bij die vuile Mohammedanen, en in een streek waar man en vrouw, zonen en dochters van 14-15 jaar, opium smoren en met dat vuil vergif hun zielsvermogens en lichaamskrachten krenken”.[68] Er werd trouwens niet alleen geëist, maar ook smeergeld betaald. “Wij moeten de meisjes zoeken op een afstand van meer dan 150 mijl”,[69] schreef Bermijn aan de Sainte-Enfance in Parijs. “Ze zijn verkocht aan moslimschippers in de provincie Gansu. Men heeft veel kosten moeten maken om de mannen te betalen die ze in alle richtingen zoeken… Men heeft de heidenen moeten betalen om ons hun verblijfplaats aan te duiden”.[70] Vanuit Xiayingzi schreef Remi Van Merhaeghe zijn eerste en tevens zijn laatste briefje naar huis. “Ik heb hier de handen vol… In de streek zijn er binst de vervolgingen [Bokseropstand] veel van onze kristene kinders en vrouwen uit andere gedeelten van ons bisdom, ook van andere

bisdommen hier verkocht geweest, bijzonderlijk bij de muzulmannen. Ik ben belast van al dit volk te doen opzoeken en terug te eischen".[71] Van Merhaeghe handelde dan ook op uitdrukkelijk bevel van zijn nieuwe bisschop. "Monseigneur weet wel dat ik gereed ben om in alles te gehoorzamen en op 't minste woord alles te doen hetgeen er van mij vereischt wordt".[72] Hij had al een tiental meisjes weten te 'bevrijden', maar vanwege de Mongoolse koude had hij maar besloten om die te Xiayingzi in verzekerde bewaring te stellen. "Het kwartier is veilig en afgescheiden… [Zij zijn] door een muurke buiten den vrijen wereld gesloten".[73] Bij de autoriteiten had de pater zijn tanden laten zien. "Ik ben bij de daotai geweest en goed doorgewerkt… De vrouwenkwestie moet en zal er door".[74] Hij besefte echter dat de Chinese autoriteiten in Ningxia ook hun beperkingen hadden. "De muzulmannen gaan recht tegen de mandarijn op en deze zijn benauwd en onze kristene komen heel weinig terug".[75]

Op 13 december 1901 sloegen de moslims hun slag. Door hun activiteiten, zo schreef een medebroeder later 'stond hun de haat en de wraak van dat volk te verwachten, maar daarvoor gingen zij niet achteruit. Het heil der zielen lag hen meer ter harte dan dat ze zelf gevaar vreesden… Een tiental schurken, met sabels gewapend, [was hun] kamer binnendrongen. Pater Van Merhaeghe kon nog buiten vluchten, maar hij werd achtervolgd'.[76] "Remi, het hoofd doorkloven, was bijna op slag dood. Bongaerts, gansch het lichaam met wonden en bloed overdekt en bijzonder erg aan het hoofd gekwetst, werd voor dood laten liggen".[77] "Toen de schurken alles hadden meegenomen wat zij konden en waren gevlucht, kwamen de christenen Henri [Bongaerts] opnemen en droegen hem voorzichtig naar het huis van een der christenen. Henri sprak woorden, ik zeg niet van een christen, maar van een heilige. Niet eens morde hij over zijn lijden, noch tegen het opzet van de boosdoeners".[78] De laatste woorden die Remi Van Merhaeghe nog op schrift gesteld had, voor bisschop Bermijn, waren : "De Mohamedanen vertellen dat het leven om leven zal gaan als de priesters de christene vrouwen terug eischen. De mandarijnen gaan voor die bedreiging achteruit, maar wij blijven onzen plicht kwijten".[79] De plicht om missie te bedrijven en Chinezen te bekeren voor het ware geloof had aldus aan nóg twee jonge priesters het leven gekost

De definitieve verovering van de Ordos

Twee maanden later zag Jules Anicq de moord op Van Merhaeghe en Bongaerts als niet meer dan een incident. Het 'is een plaatselijke zaak, en 't is niet gelijk verleden jaar wanneer Lucifer gezworen had dat wij er allemáál aan moesten… In het distrikt [Salaqi bij de '24'] waar ik ben zijn al de kerken en christene dorpen (meer dan 40) die verleden jaar verwoest waren nu terug opgebouwd en alles is weer in order gelijk vroeger. Alleenlijk kunnen wij de dooden niet doen verrijzen. De gestolene vrouwen en kinders zijn voor 't meeste deel terug. Tot nu toe heb ik er 1400 terug gehaald".[80] In de geest van het Bokserprotocol van september 1901 maakte Anicq gebruik van alle kansen om schadevergoeding tot in het uiterste te vragen. Was het niet Bermijn die gezegd had: "Hoe meer men toegeeft hoe meer men vraagt"! In februari 1902 deed Anicq weinig anders dan processen voeren. Het waren zoveel processen dat hij het in zijn eentje niet meer aankon . De paters hadden nauwelijks meer tijd om zich met de verkondiging van de christelijke idealen bezig te houden, zij waren aan het procederen. Anicq legde het uit aan zijn tante: "Er zijn al meer dan duizend processen uitgemaakt sedert de 8 maanden. In 't eerst zat ik hier geheel alleen maar laters zijn de priesters onder anderen Engel Verstraeten mij komen vervoegen en nu zijn wij met 8".[81]

In juni schreef Anicq opnieuw aan zijn tante. Niet alleen meldde hij dat hij de bisschopsstaf van Hamer had teruggevonden en 'als een kostbaar relikwie bewaarde',[82] maar ook wat de

Jules Anicq

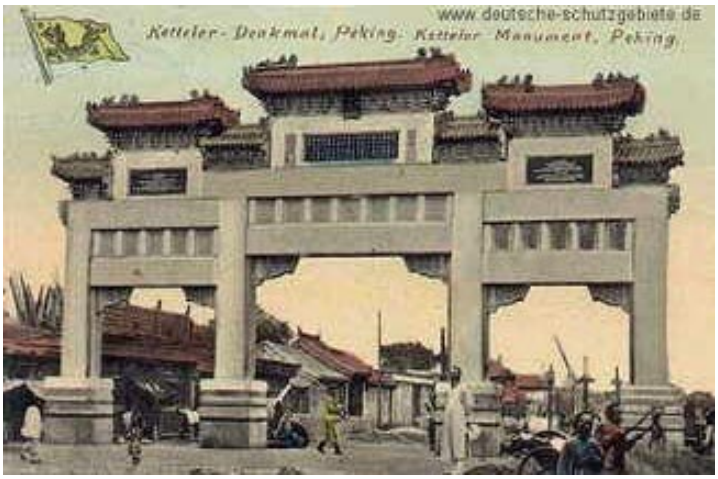
resultaten van zijn rechtszaken waren. “De streek is in vrede… Er zijn vele nieuwe bekeeringen sedert dat de missionarissen terug gekomen zijn”.[83] De missionaris begreep echter heel goed dat de vrede niet spontaan was, maar opgelegd door keihard Westers ingrijpen. “De heidenen en de Turken [Chinese moslims] zijn leelijk kwaad op mij en hebben al dikwijls gesproken van mij van kant te maken, maar O.L.Heer voor wien ik alles doe, bewaart mij en ik stoor mij niet veel aan die geruchten”.[84] Het werk van missie, het bekeren van Chinezen bestond in de Ordos in deze tijd feitelijk uit het succesvol onder druk zetten van de autoriteiten, en dat begreep Anicq ook wel. “Al de processen die ik ingediend heb zijn goed uitgevallen. Gij kunt wel begrijpen dat ik dat voor mijn plezier niet doe. Het ware veel gemakkelijker van bij de christenen te zijn en mijn gewone bezigheden te hernemen, maar ’t moet toch door iemand gedaan worden”.[85]

Mandarijnen die niet meewerkten moesten in het openbaar vernederd worden, zodat voor iedereen duidelijk was dat er met de IJzeren Brigade van Bermijn niet te sollen viel. Op 2 augustus 1902 gaf Anicq aan zijn tante een prachtig voorbeeld. “Gisteren kwam ik hier in de ‘24’ aan, en liet in een heidensch dorp een pond suiker vragen. De burgemeester weigerde het mij te geven. Dan ging ik zelf er naartoe en voor zijn straf moest de burgemeester mij een dag onderhouden met 19 man, allen te peerd. Hij moest bovendien nog brengen drij schapen + twee pond suiker, twee pond thee + twee pond keersen + 50 franc, en dat al omdat hij mij een pond suiker geweigerd had! Maar zult ge zeggen, ge wordt [keihard]. Neen tante lief, ik weet wat ik doe. ’t Is tegenwoordig een kwestie van leven of dood, en we willen als ’t God belieft leven, en daarvoor moeten wij boven liggen”.[86] The struggle for life. Darwin in de missie. “De manier van handelen zal morgen overal bekend zijn en overal waar ik zal komen zullen zij niet alleen mij beleefd ontvangen maar ik zal gediend worden met alles wat ik begeer en nog meer. Met de heidenen mag men niet handelen gelijk met christenen”.[87] De pater voelde zich écht de baas, niet alleen in de voormalige residentie van bisschop Hamer, maar ook in de verre omgeving:

“Ik zit… geheel alleen voor het distrikt (omtrent zoo groot als het bisdom Gent) met verschillige duizenden christenen verspreid in 50 verschillige dorpen. Verleden jaar is dat alles omverre gesmeten en verbrand. Duizenden christenen werden vermoord, de vrouwen en

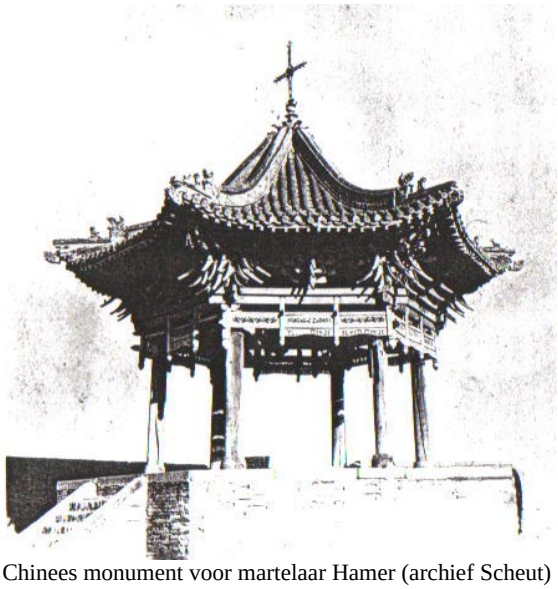
dochters meegesleept en verkocht. Nu moet ik al die puinhopen oprichten. Overal ben ik de overgeblevene christenen bijeen aan 't trommelen, huizen bouwen, land zaaien, onze gestolen beesten, voorwerpen van de heidenen terug eisschen, procedures, eten, kleeren, beesten, meubels en gerief aan de christenen uitdeelen, hunne vrouwen en kinders terug eisschen… Verleden jaar hebben wij ons vrijgevochten. Nu is het hier volle vrede. Ten minste hier, en ik ben hier geheel en gansch meester van de streek. Overal waar ik kom word ik ontvangen gelijk nen prins van de heidenen, die nu leelijk bang zijn dat ik de streek ga platschieten of ten minste uitplunderen. Voor hetgeen dit laatste aangaat, het is zeer dat ze ferm moeten doppen [boeten] zulle! Wij moeten er met de vuile voeten doorgaan".[88] Het lijkt erop dat de in Tianjin bestelde geweren bij de missionarissen gearriveerd waren. Over de rechtszaken hoefde de tante van pater Anicq zich evenmin zorgen te maken. "Alle dagen ben ik aan 't procedeeren. Een woord bij den mandarijn is genoeg om te bekomen al wat ik wil. Sedert twee maanden dat ik hier ben hebben wij al meer dan 800 processen uitgemaakt, en allen gewonnen wel te verstaan".[89]

Het Westen had niet alleen behoefte aan schadevergoeding. Op Chinese bodem moest er ook een blijvend symbool komen voor de vergelding van het aangedane onrecht. Dat werd vastgelegd in punt één van het Bokserprotocol. "De Chinese regering zal op de plek waar Zijn Excellentie wijlen Baron Von Ketteler vermoord werd een monument oprichten waarin de overledene op een volwaardige manier herdacht wordt. De inscriptie, in het Latijn, het Duits en het Chinees, zal uitdrukken hoezeer het de keizer van China spijt dat de gezant vermoord is. De Chinese autoriteiten hebben de Duitse gezant [bovendien] laten weten dat er een ereboog [voor Von Ketteler] zal worden worden opgericht over de hele breedte van de straat, en dat het werk daaraan al begonnen is".[90] Een van de hoofdstraten van Peking was bij die gelegenheid omgedoopt in de Kettelerstrasse.

Het duurde niet lang of ook de missionarissen wilden monumenten voor hun eigen martelaars. Voor de Chinezen, toegeeflijker dan ooit, kon zo'n 'eereboete voor de slachtoffers' er ook nog wel af. In 1906 lazen de abonnees van het missieblad van Scheut dan ook: "Volgens eene bepaling van het vredesverdrag tusschen Frankrijk en China na de bokser-onlusten gesloten, was de chineesche Regeering verplicht tot het oprichten van eenen gedenksteen voor elken zendeling, die tijdens die onlusten was vermoord geworden; en die gedenksteen moest worden opgericht op de plaats zelve van den moord".[91] En zo verschenen er ook in de Tumedvlakte van de Chinese provincie Shanxi een soort van Chinese torentjes, waarbinnen

de missionarissen van Scheut met een eigen gedenksteen geëerd werden. De monumenten werden ‘door de heidensche bevolking uit vrije beweging gewijd aan de nagedachtenis derzelfde geloofshelden’,[92] aldus Pater Hustin in de Blauwe Stad. Immers ‘in 1904 had de mandarijn van de ‘24’ tot de heidensche bevolking… eene uitnodiging gericht om gezamenlijk, door de oprichting van eenen gedenksteen, hun spijt te betuigen over de moordenarijen van 1900 onder de christenen. Zijn doel was, aldus eene toenadering te bewerken tusschen de heidenen en christenen… Toen deze pogingen met den gewenschten uitslag waren bekroond geworden, deed ook zijn ambtegenoot in het naburige Tuoketuo een gelijk voorstel aan zijne onderhoorigen. En ook deze slaagde buiten verwachting, want de ingezamelde gelden waren niet alleen voldoende om de kosten te bestrijden van den opbouw eener boete-kapel en de oprichting der gedenksteenen, maar ook die van een grootsch onthullings- en inwijdingsfeest’.[93]

Chinees monument voor martelaar Hamer (archief Scheut)

Eind oktober 1905 hadden zich duizenden Chinezen, christenen, gewone heidenen en moslims, verzameld. Daaronder een dertigtal mandarijnen. Voor alle zekerheid waren de christelijke boetekapellen maar stevig ommuurd.[94] Drie dagen lang werd er goed gegeten, er was volop muziek in de stille steppes van Mongolië, Chinese moslims hielden vechtdemonstraties en boden kleurige banieren aan. En er was volop vuurwerk. In één speciale vuurwerkshow, aan de paters door de bewoners van de streek aangeboden, werd de inname van Peking door de Europese troepen uitgebeeld. Een ander tafereel ‘was zuiver godsdienstig en vertoonde de Heilige Maagd’[95] Maria. Pater Hustin vond het Maria-vuurwerk niet geslaagd want de moeder van Jezus Christus had een tanige (gele) huid en haar ogen waren ‘te gespleten’,[96] maar ‘hoe dan ook, onze chineesche Maagd werd toegejuicht, dat het daverde en klonk over de wijde vlakte’.[97]

Het feest, zo vond de pater was ‘tevens een feest van verbroedering, in dien zin dat heidenen en christenen, vervolgers en vervolgden, aanzaten aan eenzelfde tafel, en aldus in ’t openbaar blijk gaven van hunne verzoening. Terecht mocht dan ook de mandarijn van Tuoketuo in zijn feestrede verklaren dat met dit feest een droevig verleden, een tijdperk van haat en tweedracht werd afgesloten, en een blijde toekomst werd ontsloten, een tijdperk van vrede en eendracht!’.[98]

In de officiële geschiedenis van Scheut kunnen we lezen dat bisschop Bermijn er dankzij de herstelbetalingen van de Bokseropstand in slaagde om nieuwe christenheden te vormen. Grote giften uit het thuisland, waarbij de weldoeners een heilige mochten uitkiezen voor de patroon van 'hun dorp', zorgden eveneens voor interessante inkomsten. Ook waren er vele kleine giften om 'slaafjes en slavinnetjes vrij te kopen'.[99] Zo werd de opbrengst van menig kaartavondje vastgesteld voor de doop van een Chineesje; tijdens zo'n gezellige bijeenkomst werd dan meteen bepaald hoe het nieuwe Chinese kind diende te heten. Of : "Een liefdegift van Joke van Lith tot dank aan de kleinen Jezus… en zegen over mijn edele redders, want ik was bijna in het water gevallen en bijna verdronken".[100] En: "Uit de nalatenschap van mej. Hendrika Kluitmans tot vrijkoop van een slavinnetje dat de naam zal ontvangen van Hendrika Francisca".[101] En: "Van een zelatrice bij gelegenheid van haar huwelijk op hoop van zegen en tot vrijkoop van een slaafje te noemen Maria".[102] Intussen had bisschop Bermijn zijn missiegebied volledig onder controle. Toen hij zelf nog provinciaal was, vocht hij samen met de missiecentrale in Scheut tegen de macht van apostolisch vicaris Hamer. De macht in de missie werd nu, zoals dat heette, 'ontdubbeld'.[103] In zijn rapport van 1908 schreef Ivo Stragier, de opvolger van Bermijn als provinciaal van de congregatie: "Ik ben bekritiseerd geweest door de bisschop [Bermijn] in aanwezigheid van mijn ondergeschikten, behandeld als een vreemde en buiten alle zaken van het vicariaat gehouden. Deze gewelddadige situatie wordt door een groot aantal confraters betreurd… Het is Monseigneur voorgekomen dat de congregatie het geld van de missies inpalmde… Het is om die reden dat hij de congregatie als een concurrente heeft behandeld van wie men tot de laatste cent toe moet eisen".[104] Het is werkelijk een volledige ommekeer ten opzichte van de situatie in de periode 1891-1900. Provinciaal Stragier was zo gefrustreerd door het optreden van Bermijn dat hij in 1910 weigerde deel te nemen aan een bijeenkomst van Scheut-provincialen. Voor Bermijn was dat geen enkele aanleiding om te stoppen met het uitbreiden van zijn macht in de Ordos en aan zijn algemeen overste in Scheut liet hij weten dat het 'soms droevig is om de mooiste [resultaten van het missiewerk] te zien dwarsbomen als gevolg van de koppigheid [van provincialen]'.[105] Samen met zijn collega's in andere missiegebieden was hij nadrukkelijk van mening dat een jonge congregatie als die van Scheut 'te jong was om twee autoriteiten te hebben'.[106]

Na een nieuw hongerjaar, 1910, kwam de missie 'loonend te voorschijn'.[107] Bermijn, die nu misschien wel de dictator van de Ordos genoemd kon worden, vond dat hij 'zulke gelegenheid om zielen te redden op de 35 jaar dat ik hier ben, nooit gezien'[108] had. Alfons Bermijn was toen even lang in de missie als Ferdinand Hamer die, zo wist zijn opvolger, op de avond vóór zijn gevangenneming nog gezegd had: "Van uit den hemel hoop ik gansch de vlakte voor het geloof te winnen".[109] De Ordos-missie telde nu 30.000 christenen en catechumenen. Bekeerlingen kwamen met duizenden, dag en nacht werd onderricht gegeven, gansche dorpen vroegen om tot dat onderricht te worden toegelaten – het zijn de woorden van hagiograaf Filip De Pillecijn. En hij citeerde Bermijn zelf: "Mijne zendelingen kunnen hun werk niet afkrijgen… Zielen, zielen zonder tal zijn er te winnen".[110] Het hongerjaar 1910 werd volgens De Pillecijn gevolgd door het wonderjaar 1911. In het Hamer-familieboek dat in het begin van de twintigste eeuw werd samengesteld is, zo lijkt het, met grote trots een knipsel uit een onbekende krant geplakt met een herdenking van het overlijden van Alfons Bermijn, op 16 februari 1915:

"Mgr. Bermijn was de onmiddellijke opvolger van Mgr. Hamer roemrijker gedachtenis. Met bewonderenswaardige opoffering en met taai geduld arbeidden zij tezamen in de toen nog uitsluitend heidensche onbekende streken van Mongolië. Later was hij Mgr. Hamer als

provinciaal behulpzaam. Na den zoo verschrikkelijken Boksersopstand, die buiten zoovele missionarissen en christenen Mgr. Hamer als zijn edelste slachtoffer had gevergd, was pater Bermijn de aangewezen man, om de pasgeboren en reeds zoozeer geteisterde missie van de Ordos aan een wissen dood te ontrukken. Onder de zichtbare bescherming van den heiligen martelaar, zijn voorganger, kon hij het tengere, geknakte spruitje ontwikkelen tot een diepgewortelde boom, die de stormen trotseert. Het getal christenen werd van 7.000 op meer dan 23.000, [en nog eens] 14.000 catechumenen. Mgr. Bermijn was een apostel in den waren zin des woords. Hij heeft, met eene ongekende opoffering, zijn sterke lichaams- en doortastende geesteskrachten ten dienste gesteld van zijn hooge doel. Een karakteristiek van zijn leven was, dat hij, uit bezorgdheid voor zijne onderhoorige missionaris en christenen, voor zichzelf steeds het slechtste en moeilijkste verkoos… Met Mgr. Bermijn verdwijnt eene der groote figuren onder de missionarissen van China. Zijne nagedachtenis en zijn werk blijven".[111]

In 1923 reisde de Jezuïet Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955) door het missiegebied van Scheut en hij was geweldig onder de indruk. In de '24' trof hij een missiepost die inmiddels omringd was door 'een hoge muur van leem, door de missionarissen opgericht om de aanvallen van bendes te trotseren. Overal eromheen is een grijze vlakte bezaaid met dorpjes'.[112] Vanaf de muren van Sandaohe 'die ik zojuist met mijn verrekijker beklommen heb, is het uitzicht wonderbaarlijk: onmiddellijk in het zuiden een uitgestrekt gebied met witte duinen, die als schapenwol voortkrullen tot ze ergens in de steppe uit het gezicht verdwijnen. Verder weg het profiel van Alashan en in het oosten op niet meer dan vijf tot zes kilometer het woestijnplateau van de Ordos, grijs en rood… Straks zal de avond er een violetkleurige mantel omheen wikkelen'.[113] Op de 'Gele Rivier kakelden en vlogen honderden eenden en ganzen, met enige zwanen en pelikanen. Het was koud, maar mooi, en de zon wierp gouden kleuren over het landschap dat gelijkmatig grijs, geel en rood was. In het bijzonder herinner ik me een weelderige zonsopkomst boven Alashan. Achter de violetkleurige bergen was de hemel blauwgroen in het noorden, in het zuiden doortrokken van rossige wolken, en, van tijd tot tijd, op een ondergrond die steeds roder werd, maakte zich een vlucht wilde ganzen los uit de zwarte hemel alsof ze op een doek geschilderd waren….".[114]

In dat gebied bezaten de paters van Scheut in die tijd vele honderdduizenden hectares. Grote gebieden, zo schreef de Scheutist Carlo van Melckebeke in 1968, waren als compensatie voor de verliezen tijdens de Bokseropstand aan de Belgische Missie overgedragen. Liever dan geld als schadevergoeding te ontvangen vroegen de missionarissen om grond, en niets anders dan grond. Grote vlaktes in Otog, bij Klein Brugge, in Boro balgason, in Dalad, in Ulan Börük, in Alashan, in Djüngar en in diverse andere Mongoolse vorstendommen, werden jaar na jaar 'voor eeuwig'[115] aan de missie overgedragen. In het boek van Van Melckebeke ziet men kolommen vol met namen van domeinen, hectares, jaren van acquisitie, contractvormen en aantallen katholieken. "Laat de bekeerlingen nu maar komen!", had Bermijn in januari 1900 gedroomd, elke aandeel van honderd franc zou over 105 jaar, in 2005 dus, 3.000 vurige christenen opleveren. In de jaren twintig zag het er naar uit dat de definitieve verovering door Scheut van de Ordos eindelijk, en nu voor eeuwig, gelukt was…

Noten

1 archief Scheut, Z.II.c.2.6
Ange Verstraeten, datum niet bekend.
2 Edmond Vereenooghe, *Belegering van Klein Brugge in Ortos. Zuid-West Mongolië*, Brugge 1901, 5.
3 *Missiën in China en Congo*, nr 144, januari 1901, 568 e.v.
Alfons Bermijn aan Adolf Van Hecke, 6 augustus 1900.
4 Ibidem.
5 *Annalen van Sparrendaal*, 1901, 243 e.v. 'Hoe de eerste onlusten in het mandarinaat De Blauwe Stad ontstaan zijn', deel 9.
6 Vereenooghe, *Belegering*, 7.
7 Ibidem, 6.
8 Ibidem, 3 (op 8 oktober 1900).
9 archief Scheut, F.bis.II.
Jules Anicq aan zijn ouders en zuster, 13 januari 1901.
10 Hu Sheng, *From the Opium War to the MayFourth Movement*, deel 2, Peking 1991, 254.
11 Ibidem, 255.
12 archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum, Vaticaan, dossier Hamer.
Remi Van Merhaeghe aan zijn moeder en broers, 1 juli 1901.
13 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts, missionaris, Scheutist. Martelaar in Mongolië (China) Sia-ing-tzeu, 13 december 1901 (overleden op 23 december 1901)*, Deurne 2001, 85 e.v.
Hendrik Bongaerts aan zijn familie, 11 november 1900.
14 Ibidem.
15 Na de moord op de Duitse gezant in Peking, baron Von Ketteler, op 20 juni 1900, sprak keizer Wilhelm II het expeditieleger, dat hij ter vergelding naar China zond, op 27 juli in Bremerhaven persoonlijk toe. Bij die gelegenheid zou hij onder meer verkondigd hebben: "Kommt ihr vor den Feind, so wird derselbe geschlagen! Pardon wird nicht gegeben! Gefangene werden nicht gemacht! Wer euch in die Hände fällt, sei euch verfallen! Wie vor tausend Jahren die Hunnen unter ihrem König Etzel sich einen Namen gemacht, der sie noch jetzt in Überlieferung und Märchen gewaltig erscheinen lässt, so möge der Name Deutscher in China auf 1000 Jahre durch euch in einer Weise bestätigt werden, dass es niemals wieder ein Chinese wagt, einen Deutschen scheel anzusehen!"
16 archief Scheut, F.bis.II.
Jules Anicq aan zijn ouders en zuster, 13 januari 1901.
17 Ibidem.
18 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts*, 102 e.v.
Hendrik Bongaerts aan zijn familie, 23 maart 1901.
19 Ibidem, 110 e.v., 3 augustus 1901.
20 Ministerie van Buitenlandse Zaken, archief LegatiePeking (1862) 1872-1954, inventarisnummer 82.
Louis De Maesschalk vanuit Lanzhou aan de gezant van Spanje in Peking, 6 maart 1901.
21 artikel 2a van Bokserprotocol.
22 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts*, 101-102
Hendrik Bongaerts aan zijn familie, 10 februari 1901.
23 Ibidem, 102 e.v., 23 maart 1901.
24 *Annalen van Sparrendaal*, 1902, 8 e.v.
Jules Anicq aan Adolf Van Hecke, 1 juni 1901.
25 Ibidem.
26 *Annalen van Sparrendaal*, 1901, 188-189, geen datum.
27 Ibidem.
28 Ibidem.
29 teken van waardigheid.
30 *Annalen van Sparrendaal*, 1901, 188-189, geen datum.
31 Ibidem, 249 e.v.
Alfons Bermijn aan familie Hamer, 1 juli 1901.
32 Ibidem.
33 Ibidem.
34 Ibidem.
35 Ibidem.
36 Ibidem.
37 Ibidem.
38 Ibidem.
39 Ibidem.
40 Ibidem.
41 Ibidem.
42 Ibidem.
43 Ibidem.
44 Ibidem.
45 Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 108.
46 Filip De Pillecijn, *Monseigneur Bermijn, de Paulus van Ortosland*, Brugge 1929, 117 en 140.
47 Ibidem, 117.
48 archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum.
Remi Van Merhaeghe aan zijn moeder en broers, 6 augustus 1901.
49 Ibidem.
50 Ibidem.
51 Ibidem.
52 Paper van (Michael) Mi Chenfeng, 'Een blik op de beperkingen in het historische materiaal van de Kerk, gezien vanuit het dispuut over de

juiste datum van de *jiao-an* in Ershisi-qingdi', oktober 2000, noot nr. 14, gebaseerd op het 'Eerste Historisch Archief van China, Aanvullende memories in de catalogus van de Hoge Raad (Grand Council), microfilm nr. 632, memories 1371-1373'. Vertaling Anne Sytske Keijser.

53 Ibidem.

54 *Annalen van Sparrendaal*, 1901, 249 e.v.
Alfons Bermijn aan familie Hamer, 1 juli 1901.

55 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 128).
Ferdinand Hamer aan Jeroom Van Aertselaer, 17 september 1899.

56 zie einde hoofdstuk 11.

57 Staf Beelen, *Remi Van Merhaege, C.I.C.M.*, Kortrijk 2001, 166.
Alfons Bermijn aan de moeder van Remi Van Merhaeghe, 28 december 1901.

58 Ibidem.

59 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts*, 108 e.v.
Hendrik Bongaerts aan zijn familie, 18 mei 1901.

60 Ibidem, 110 e.v., 3 augustus 1901.

61 Ibidem.

62 Ibidem.

63 archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum, dossier Hamer.
Remi Van Merhaeghe aan zijn moeder en broers, 22 september 1901.

64 Ibidem.

65 archief Scheut, F.III.a.7.
Achilles Lateur vanuit Peking aan Adolf Van Hecke, 6 oktober 1901.

66 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts*, 113 e.v.
Hendrik Bongaerts aan zijn familie, 8 oktober 1901.

67 Ibidem.

68 Ibidem, 116-117.
Hendrik Bongaerts aan de pastoor van Tongerlo, 10 oktober 1901.

69 archief Sainte Enfance, Zuidwest Mongolië No. 130 (1902).
Alfons Bermijn aan de Sainte-Enfance, omstreeks 15 oktober 1901.

70 Ibidem.

71 archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum, dossier Hamer.
Remi Van Merhaeghe aan zijn moeder en broers, 6 november 1901.

72 archief Scheut, D.II.b.7.1.
Remi Van Merhaeghe aan Alfons Bermijn, 19 november 1901.

73 Ibidem.

74 Ibidem.

75 Ibidem.

76 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts*, 118-119.
Flor Lauwers aan de vader van Hendrik Bongaerts, 6 januari 1902.

77 Staf Beelen, *Merhaeghe*, 166-167.
Alfons Bermijn aan de moeder van Remi Van Merhaeghe, 28 december 1901.

78 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts*, 118-119.
Flor Lauwers aan de vader van Hendrik Bongaerts, 6 januari 1902.

79 Staf Beelen, *Merhaeghe*, 166-167.
Alfons Bermijn aan de moeder van Remi Van Merhaeghe, 28 december 1901.

80 archief Scheut, F.bis.II.
Jules Anicq aan zijn tante, februari 1902.

81 Ibidem.

82 Ibidem, 19 juni 1902.

83 Ibidem.

84 Ibidem.

85 Ibidem.

86 Ibidem, 2 augustus.

87 Ibidem.

88 Ibidem.

89 Ibidem.

90 artikel 1b van Bokserprotocol.

91 *Annalen van Sparrendaal*, 1906, 207 e.v.
Arthur Hustin, 'Hulde van het heidensche China aan onze martelaars van 1900', 26 februari 1906.

92 Ibidem.

93 Ibidem.

94 De kapellen waren ommuurd in een gebied van veertig bij veertig meter.

95 *Annalen van Sparrendaal*, 1906, 207 e.v.
Arthur Hustin, 'Hulde van het heidensche China aan onze martelaars van 1900', 26 februari 1906.

96 Ibidem.

97 Ibidem.

98 Ibidem.

99 *Annalen van het Genootschap der H. Kindsheid*,
Tilburg 1920, 90.

100 Ibidem.

101 Ibidem.

102 Ibidem.

103 Verhelst, *Scheut vroeger en nu*, 169.

104 Ibidem.

105 Ibidem.

106 Ibidem.

107 Pillecijn, *Bermijn*, 140.

108 Ibidem.

109 Ibidem.

110 Ibidem.

111 Familieboek Hamer. Onbekend is uit welke krant het knipsel is gehaald.

112 Carlo van Melckebeke, *Service social de l'église en Mongolie*, Brussel 1968, 17.

113 Ibidem, 18.

114 Ibidem.

115 Ibidem, 30.

13. Heilige Hamer?

Wij betuigen de familie Hamer onze hartelijke deelneming en wenschen haar geluk met het voorrecht een broeder te hebben, die als bisschop en martelaar voor Christus stierf.
Gelderlander, 18 september 1900, ochtend-editie

Komt, ja komt, Gij Heiligen komt: hier is een der uwen!... Komt Gij, heilige Martelaren van Gorkum, hier is een telg van uw stam.
Herman Schaepman, 25 juli 1902 in grootseminarie Rijsenburg

Gebed om de zaligverklaring te verkrijgen van Mgr. Ferdinand Hamer. Almachtige, eeuwige God, die Uw dienaar Ferdinand hebt uitgezonden om in China 't evangelie te verkondigen en hem door Uw genade de kracht hebt verleend zijn herdersambt met de marteldood te bekronen, wij smeken U met vertrouwen, dat Gij U zoudt gewaardigen Uw dienaar weldra tot de eer der altaren te doen verheffen…
Bidplaatje. Uitgave: missiehuis Sparrendaal, Vught, missiehuis Bisschop Hamer, Nijmegen, 26 juni 1939

Zonder mirakel zal de Causa zeker geen goede oplossing bekomen…Op een mirakel moeten wij niet rekenen… Zijn wij van zin de Causa door te drijven? 't Zal nog jaren, veel moeite en geld kosten! Toch ware 't spijtig indien wij alles moesten prijs geven en maar de pijp aan Maarten geven!…
Louis Morel CICM, juli 1960

chronologie

1899	13 oktober	Scheut verwerft Sparrendaal in Vught
1900	23 juli	executie van Hamer
	18 september	marteldood van Hamer bekend in katholiek Nederland
	30 september	bijlage in *De Tijd* over de martelaren in China
1901	januari	*Annalen van Sparrendaal* verschijnt in Nederland
	18 januari	pater Raymakers spreekt Nijmegen toe over Hamer-monument
1902	25 juli	Schaepman noemt Hamer een heilige
	28 september	Schaepman onthult Hamer-monument in Nijmegen
1903	21 november	toneelstuk *Bisschop Hamer* goedgekeurd door katholieke censuur
1904		oprichting Mgr. Hamerbond, R.K. drankbestrijders-vereeniging
1918		stoffelijke resten van Hamer opgegraven voor relikwie
1921		Scheut besluit tot bouw van Bisschop Hamerhuis in Nijmegen
1923		Katholieke Universiteit in Nijmegen geopend
1925		Petrus Canisius heilig verklaard
1936		Stukken voor zaligmakingsproces arriveren in Rome
1938		Scheutist Schneiders publiceert Hamer-hagiografie
1939		Anton van Duinkerken en Titus Brandsma publiceren over Hamer voorbereidingen voor honderdste geboortedag Hamer
1940		Duitse inval in Nederland. 20 augustus honderdste geboortedag Hamer
1946		Kaatje Dierckx zalig verklaard
1948-1949		smeekschriften naar Pius XII voor proces zaligverklaring Hamer
1967		advocaat Snider verzoekt Scheut om zalingmakingsproces Hamer door te zetten
1996		Perboyre (1802-1840) heilig verklaard
2000	1 oktober	Johannes Paulus II verklaart 120 Chinese martelaren heilig, inclusief Kaatje Dierckx, Jean Dufresse en Auguste Chapdelaine

SInt FranCIsCUs XaVerIUs besCherM UW hUIs ,,SparrenDaaL''

(uit: *Annalen der Missionarissen van Sparrendaal*)

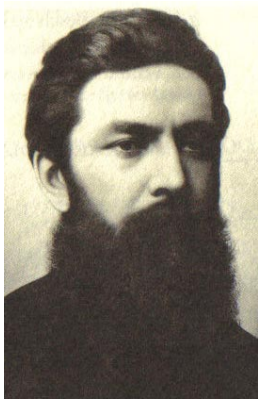
Op 22 maart 1900 schreef de Vlaamse missionaris Hendrik Bongaerts vanuit de Ordos een brief naar zijn familie. Daarin roerde hij een heikel punt aan. “Van de 45 novicen, thans in Scheut”, wist Bongaerts, “is er de laatste jaar geen enkele Hollander, omdat ze soldaatje moeten spelen. [Sinds] een jaar of twee is in Holland de algemene soldatendienst ingesteld”.[1] Bongaerts had het bij het juiste eind: in 1898 was in Nederland bij wetswijziging de persoonlijke dienstplicht ingevoerd. In een toch al steeds meer concurrerende missiemarkt had dat grote consequenties. Maar gelukkig was er een uitweg: “Ook in Holland zijn de studenten van het groot seminarie en ook van al de kloosterorden en congregaties die in Holland een huis hebben en er studeren, vrij van dienst”.[2] Met andere woorden: de missionarissen die hun opleiding in België kregen om later naar de missie te worden uitgezonden, konden alleen aan de dienstplicht in Nederland ontkomen als er ook in Nederland een eigen missiehuis kwam. De jongemannen die in Leuven studeerden moesten in Nederland hun dienstplicht vervullen.

De nood voor de continuïteit van de missie van Scheut was dus hoog, maar tegelijk was ook de oplossing nabij. Antoon Prinzen, ondernemer in Helmond, was bereid om de paters te helpen. Al in de jaren 1880 had zijn familie zich ingezet om de missie van studiebeurzen te voorzien. De band met de missie van Scheut werd nog versterkt toen neef Henri Raymakers in 1888 zélf als Scheutist naar Oost-Mongolië vertrok. In 1888 ook koppelde de Prinzens hun activiteiten aan die van de familie Jurgens. In het Duitse Goch bouwden ze samen de Holländische Margarine-Werke Jurgens & Prinzen Rheinland GmbH.[3] De band tussen de families werd nog versterkt toen Rudolf Jurgens, zoon van Jan Jurgens en de oudere broer van de in 1891 aan TBC overleden Sientje Jurgens, op 24 oktober 1899 in Helmond in het huwelijk trad met Maria Prinzen, een dochter van Willem Prinzen.[4] De families werkten ook samen in het bevorderen van de katholieke missie. Zo betaalden Jan Jurgens en Willem Prinzen in 1892 de kapel van het klooster Sint Charles van de Witte Paters te Esch bij Boxtel.[5]

Antoon Prinzen

Een geschenk uit de hemel

Henri Raymakers

Door de nieuwe Nederlandse wetgeving was het dringend noodzakelijk dat er een belangrijke financiële injectie kwam in de Belgische missie. Henri Raymakers werd teruggeroepen uit Mongolië en in eerste instantie benoemd tot novicenmeester, verantwoordelijk voor het aantrekken en begeleiden van toekomstige missionarissen. Hij had, zo kan men lezen in het boek *Honderd jaar Scheut in Nederland* 'het geluk geboren te zijn in een welgesteld milieu van industriëlen. Zijn neef Antoon Prinzen stelde ƒ 25.000 gulden beschikbaar voor de koop van een huis en raadde aan eens in de buurt van Vught te gaan kijken'.[6] In Vught was A. van Lanschot burgemeester. Ook de bankiersfamilie Van Lanschot was in de persoon van Fried van Lanschot door diens huwelijk in 1895 met Antoinette Jurgens, een andere dochter van Jan Jurgens, aan de familie van Josina en Jan Jurgens verbonden.[7]

Op 13 oktober 1899 werd het landgoed Sparrendaal in Vught, op korte afstand van de bisschopszetel in Den Bosch en het priesterseminarie in Haaren, door Antoon Prinzen met steun van Jan Jurgens gekocht en overgedragen aan de missie van Scheut.[8] Hoewel het altijd bekend is gebleven onder de naam Sparrendaal kreeg het als officiële benaming 'Missiehuis Franciscus Xaverius'. In artikel 1 van de statuten werd als doel gesteld, 'jongelieden te onderwijzen en op te leiden voor de buitenlandse missiën tot voortplanting van de RK Godsdienst'.[9] Antoon Prinzen, zo lijkt het, zag zijn gift tevens als een investering voor een goed eeuwig leven na de dood. De opening van het missiehuis maakte hij niet meer mee, maar nog op 14 november 1899 schreef hij: "Uit de grond van ons hart welkom op Sparrendaal. Moge de Sint Franciscus Xaverius Stichting bloeien tot een lengte van dagen, mogen daaruit gekweekt en opgeleid worden honderden en nogmaals honderden van missionarissen, die tot meerdere eer en glorie gaan werken in de ijsvelden van Mongolië of het verzengende klimaat van den Congo of waar ook hun oversten hen zenden zullen. Dit is de wens die u vanuit het diepste van ons hart wordt toegestierd. God dankende dat hij ons uitverkoren heeft de eerste grondslag daarvan te mogen leggen".[10] Hendrik Bongaerts legde het aan zijn familie uit: "Er moest dus eens uitgekeken worden, en nu 3 of 4 maanden [geleden] heeft er een goede brave heer een groot huis met weiden en stallingen aan Scheut gegeven. 't Is zelfs wat kasteelachtigs en 37 hectaren groot, niet ver van het seminarie van 's Hertogenbosch. De gelegenheid was te schoon om er geen gebruik van te maken".[11] Ook Ferdinand Hamer was verrukt. "Ik ontving uwen brief waar U mij de acquisitie van een huis

te Vucht bekend maakte… Met innige blijdschap feliciteer ik u met het eerste. Ik was wat misnoegd dat er dit jaar onder de 45 novicen geen enkele landgenoot was. M. Lauwers lei mij uit dat zulks kwam door de nieuwe militie wet in Holland. Wij hopen daarom dat een Huis in Holland op dat punt schoone resultaten zal opleveren", schreef hij nog in de laatste maanden van zijn leven aan overste Van Hecke.[12] Het duurde niet lang of Henri Raymakers, verbonden aan de families Prinzen, Jurgens en Van Lanschot, werd de welhaast vanzelfsprekende eerste directeur van Sparrendaal.

In mei van het jubeljaar 1900 schreef Raymakers zijn eerste Nederlandse wervingsbrief. Hij begreep dat hij het niet gemakkelijk zou krijgen. Scheut was zo ongeveer de laatste missiecongregatie die zich op Nederlands grondgebied gevestigd had. "In den korten tijd dat wij hier zijn, hoorden wij meermalen de opmerking, dat wij wel eenigszins ter elfder uur komen",[13] verklaarde de jonge overste. Hij was echter van plan om zich niet uit het veld te laten slaan. "Wij vonden dit een woord van klein geloof, en het zal ons niet ontmoedigen".[14] Voor het 'verheven doel'[15] om missionarissen de wereld rond te sturen 'durven wij [dan ook] uwe belangstelling en uwe welwillendheid te vragen, om ter gelegenheid deelneming en medewerking van uwen kant te mogen ontvangen".[16] Aan de priesters van zijn bisdom vroeg hij: "Gij zult misschien in uwe H. Bediening soms jongelingen ontmoeten, die bij het onbekende van hun verborgen leven, bij het eenvoudige van hun handenarbeid, een hart ronddragen dat hooger klopt, dat wijder gloeit dan den engen kring hunner omgeving en die misschien gaarne eene gelegenheid zouden kennen om de edele hoedanigheden van hun gemoed en de frissche krachten van hun lichaam aan het grootsche werk der Missiën toe te wijden. Volgaarne verklaren wij ons bereid, ZeerEerw. Heeren, u in zulke gevallen de noodige inlichtingen te willen verschaffen, terwijl wij u durven waarborgen de dankbaarheid en erkentelijkheid niet alleen van ons, maar ook van vele uwer landgenooten, onze mede-broeders, die als missionarissen de verste streken van Azië en Afrika doorkruisen en die hun ijver en moed gesteund zullen gevoelen door uwe hooggewaardeerde medewerking en hulp".[17]

Mooie woorden, maar er was een wonder nodig om de activiteiten van Sparrendaal tot een succes te maken. Dat wonder kwam, op 15 september 1900, in de vorm van een telegram waarin de marteldood van Ferdinand Hamer gemeld werd. Het was letterlijk een geschenk uit de hemel.

Hedenmorgen ontvingen wij de treurige tijding van het overlijden van onzen HoogEerwaarden Broeder en Oom

Z. D. H. Mgr. F. H. HAMER,

Bisschop v. Trémité, Ap. Vic. van Z.-W. Mongolië.

(5159) Familie HAMER.

De dood van Hamer en andere Europese priesters, onder wie de Nederlandse Scheutisten Dobbe, Zijlmans en Jaspers, bracht Nederland in beweging. Volgens de sinoloog Barend ter Haar 'is de Bokser Opstand hier ten lande [zelfs] bekend [geworden] vanwege de moord op de Nederlandse bisschop Ferdinand Hamer'.[18] Nederland voerde in die tijd een uiterst terughoudende buitenlandse politiek. Diplomaten in China werden keer op keer vanuit Den Haag op hun vingers getikt als ze de minister vanuit het Verre Oosten suggereerden hoe

eenvoudig het was om mee te doen met de andere westerse mogendheden, die langs de Chinese kust grote stukken land in bezit namen. De belangen van de Nederlandse missionarissen werden nauwelijks door de Nederlandse maar vrijwel uitsluitend door de Franse gezant behartigd. Toen koningin Wilhelmina op 31 mei 1900 bij minister De Beaufort informeerde of er soms Nederlanders in gevaar waren als gevolg van de Bokseropstand, werd ze met een kluitje in het riet gestuurd. Toen F. Corsten, waarnemend consul in Tianjin op 17 september hoorde van de moord op Hamer en andere christenen in het binnenland, kostte het hem moeite om het Nederlandse beleid overeind te houden. “Het maakt op vele vreemdelingen een onaangenamen indruk dat Nederlanders in het binnenland van China worden vermoord en dat Nederland geen deel neemt, en zelfs niet eens gereed is deel te nemen, aan maatregelen tot het herstel van orde en rust in de streken, waar de moorden hebben plaats gehad…. Op verschillende plaatsen zijn alle eigendommen van zendelingen en inlandsche christenen vernield. Zonder een beroep op de openbare liefdadigheid zal veel ellende worden geleden. Telegrafisch zijn daartoe, voor zoover Nederland en België aangaat, reeds de eerste stappen gedaan. Medewerking van de pers is ingeroepen”.[19]

De congregatie van Scheut had zo haar eigen belangen. Op 17 september werd exmissionaris Louis Van Reeth vanuit Scheut naar Nijmegen gestuurd om het nieuws van de moord in eigen persoon te komen vertellen en de media van adequate informatie te kunnen voorzien. Hoewel hij nog dezelfde dag aankwam, ’s avonds om elf uur, meldde hij zich in eerste instantie bij de pastorie van de Augustinus-kerk en vroeg in de morgen van 18 september ‘begaf hij zich naar de achtenswaardige familie van den bisschop-martelaar’[20] om daar ‘den marteldood van Monseigneur mee te deelen’.[21] Nog diezelfde ochtend verscheen het grote nieuws in de krant, de katholieke *Gelderlander*. In een tweede editie, dezelfde achttiende september, werd een foto van bisschop Hamer met rouwrand afgedrukt. “In afwachting van nadere tijdingen rest ons voor het oogenblik niet anders dan weemoed”,[22] zo konden de Nijmegenaars lezen, “maar tegelijk ook met trots hulde te brengen aan onzen edelen stadgenoot, die als een andere Canisius uittrok ter verkondiging van het oude, voorvaderlijke geloof, en na vijf-en-dertig-jarige apostolische loopbaan met zijn bloed dat geloof bezegelde”.[23] De krant herinnerde er nog eens aan dat de bisschop ondanks de druk van zijn familie in 1891 teruggekeerd was naar China. De ‘moedige geloofsprediker’[24] had geantwoord: “Een missionaris sterft op het veld van eer”.[25] Het woord van afscheid was een profetie gebleken.

Binnen enkele dagen waren de landelijke katholieke dagbladen erin geslaagd om een foto met begeleidende tekst te bemachtigen. Maar pas op 25 september wist waarnemend minister-resident W.J. Oudendijk in Peking aan zijn chef Knobel, tijdelijk in Shanghai, te melden dat ‘bisschop Hamer in West Mongolië op wreedaardige wijze ter dood werd gebracht’.[26] Op dat moment was het katholieke media-offensief in Nederland al in volle vaart. Op zondag 30 september verscheen *De Tijd* in Amsterdam met een bijlage die geheel gewijd was aan de martelaars van China. Ferdinand Hamer speelde daar de hoofdrol in. De apostolische arbeid van de ‘op het veld van eer gevallen geloofsheld’[27] was nu ‘met de martelkroon beloond’.[28] Bij een foto, ongetwijfeld door Scheut ter beschikking gesteld, schreef de redactie van *De Tijd*: “Als men dat nobele gelaat aanschouwt, wordt de ziel van weemoed, maar ook van christelijke vreugde vervuld: van weemoed bij de gedachte, dat Mgr. Hamer… nog zooveel had kunnen verrichten, van christelijke vreugde bij de gedachte, dat de katholieke Kerk van Nederland weder een van haar beste zonen het hoogste voorrecht van den marteldood heeft zien deelachtig worden. Van dat voorrecht begrijpt de wereld niets; niet weinigen, die hen, welke zich om den wille des Geloofs aan zoo groote gevaren blootstellen, dwazen noemen, beminnelijke dweepers! Maar toch, ook bij de meesten, die buiten onze Kerk staan… dwingt de onbaatzuchtige heldenmoed onzer missionarissen – alles, ook den

dood, trotseerend en zelfs sterven voor den Christus, wiens Leer zij verkondigen, een gewin achtend, – eerbied en bewondering af. En zoo staat daar Mgr. Hamer, als zooveel anderen, die hem zijn voorgegaan, thans in een stralenkrans niet slechts voor de Kerk, maar ook voor de wereld, hem zwijgend huldigend".[29] In de bijlage was ook een ode aan Sparrendaal opgenomen.

De Nederlandse vestiging van Scheut besloot om te stoppen met de distributie van het Belgische Scheutblad *Missiën in China en Congo*. In plaats daarvan kwam er nu een eigen uitgave, de *Annalen der Missionarissen van Sparrendaal*. Het eerste nummer, dat op 3 januari 1901 door de kerkelijke censuur werd goedgekeurd, stond voor honderd procent in het teken van de in China omgekomen paters. Op de omslag stond niet alleen Franciscus Xaverius afgebeeld, maar ook het wapen van Mgr. Hamer, met de twee hamers, de twee harten, de mijter en de bisschopsstaf. "Het doel is onze katholieke landgenooten meer en meer in kennis te stellen en op de hoogte te houden van de werkzaamheden onzer Nederlandsche missionarissen, die… zoo moedig en zoo roemrijk hebben gestreden, hebben geleden en gestorven zijn in de zwaar geteisterde missiën in China en Mongolië",[30] aldus de inleidende regels van het nieuwe tijdschrift. Het hoofdartikel was uiteraard gewijd aan leven en marteldood van bisschop Hamer. De nadruk werd gelegd op het grote moment van opoffering, in navolging van 'zijn Goddelijke Meester. Na zijne bede in den hof van Olijven, keert hij terug tot [zijn medemissionarissen] en spreekt: Gaat gij allen en vertrekt met spoed, ik alléén blijf hier'.[31] De eerste gedichten op de marteldood van Mgr. Hamer en de andere Scheutisten werden pagina na pagina afgedrukt, afgewisseld met levensbeschrijvingen. De redactie in Sparrendaal had stof genoeg om de gretige lezers na al die gruwelen nog jarenlang te voorzien van verslagen, brieven, historische achtergronden en nieuwe ontwikkelingen.

Een gedenkteeken voor Mgr. Hamer

Onder deze titel verscheen op 15 januari 1901 een artikel in *De Gelderlander*. Katholiek Nederland had zich gerealiseerd dat men in navolging van de Martelaren van Gorcum een groep nieuwe heiligen in zijn midden had. "Zonder te willen vooruitloopen op een eventueele beslissing van het kerkelijk oppergezag, waaraan het alleen toekomt, iemand de eer der altaren waardig te keuren, mogen wij Mgr. Hamer en zijn lotgenooten toch gerust eerbiedigen als bloedgetuigen van den naam Jesus",[32] aldus de redactie. De geboortestad van de bisschop had bovendien een prachtige gelegenheid om zich te profileren. "Terwijl dus Nijmegen voorgaat, om den geloofsheld, die Petrus Canisius navolgde, onder haar edelste zonen te huldigen, mag het katholieke Nederland zeker niet achterblijven. Zooals wij fier zijn op onze H. Martelaren van Gorcum, kunnen wij óók groot gaan op deze nieuwe bloedgetuigen voor ons heilig geloof, kinderen van denzelfden Nederlandsche stam".[33] Met enige trots kon de krant dan ook melden dat er een comité was opgericht voor een standbeeld. De hoofdstedelijke krant *De Tijd* steunde het initiatief in krachtige bewoordingen: "Van dergelijk monument moet voor thans levende en later komende katholieke geslachten een krachtige opwekking uitgaan tot offervaardigheid, waar die gevraagd wordt voor hun heilig geloof, terwijl zelfs andersdenkenden zullen instemmen met de hulde, daardoor gebracht aan een hoog en heilig idealisme, zegevierend over alle motieven van stoffelijken aard en over de zelfzucht".[34]

Met welke problemen het laten verrijzen van een monument gepaard ging, was in Amsterdam aangetoond. Al in 1860 wilde men in die vorm eer brengen aan de katholieke dichter Joost van den Vondel. Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Ondanks bijdragen

van Willem III, Leopold II en Napoleon III en de steun van talloze notabelen uit het hele land, waaronder Alberdingk Thijm, Van Lennep, Potgieter, Cuypers en de Nijmeegse bankier H.P.G. Quack, duurde het zeven jaar voor het standbeeld er in 1867 kwam. De geboortestad van Vondel, Keulen, wilde absoluut niet meebetalen. Een plek in het centrum van Amsterdam, het Leidseplein of het Spui haalde het niet. Als concessie voor een plaats buiten de stadskern wist Alberdingk Thijm te bereiken dat het 'Amsterdamsch Rij- en Wandelpark' dan maar werd omgedoopt in het 'Vondelspark'.[35] Zo mocht het in Nijmegen niet gaan. Op 18 januari 1901 verscheen Henri Raymakers, overste van Sparrendaal, in de Vereeniging voor een 'talrijke schare'[36] katholieke notabelen. Raymakers was niet alleen naar Nijmegen gekomen. Hij had zich laten vergezellen door de missionarissen Willem Lemmens en Désiré Leesens, die de martelaar tot in zijn laatste dagen hadden bijgestaan. Nagenoeg alle priesters van Nijmegen en nog vele andere hoge Nederlandse geestelijken gaven acte de présence. Op het podium 'prijkte ter eenre zijds het door Van Welie geschilderd portret van Mgr. Hamer, ter andere zijde diens wapen, met levend groen versierd'.[37] Pater Raymakers verpletterde zijn gehoor: "Wil men een toonbeeld van katholieke zendelingen, dat men opzie tot Bisschop Hamer en zijne gezellen; zij hebben met hun volk geleefd in dagen van vrede, zij hebben met hen geleden in dagen van strijd, zij hebben in den nood hun schamele bete broods met hen gedeeld en in den dood hun bloed met het hunne gemengd. Eer aan de Katholieke Kerk voor zulke telgen, en aan Nederland voor zulke zonen, eer aan 't bisdom van 's-Hertogenbosch voor zulke priesters, eer aan Nijmegen voor zulke heldenkoning, zijn kroon is u tot luister. Is Nijmegen de stad der vijf heuvelen, voor mij rijst zij thans op als de glorievolle stad der drie kronen. De eerste martelaarskroon, die eens gevlochten werd, koost ge u tot sieraad in uw schutsheilige Stephanus, wiens naam ook kroon beteekent, de tweede kroon schonk u de groote Keizer Karel, de derde, de jongste kroon door uw eigen zoon verworven, wordt u in glans en gloed door 't Oosten aangebracht".[38] Volgens de redactie van de *Gelderlander* 'gaven daverende toejuichingen het antwoord op deze gloedvolle rede, die herhaaldelijk door applaus was onderbroken'.[39] Het geld stroomde binnen en anderhalf jaar later al, op 28 september 1902, kon Herman Schaepman het beeld onthullen. Het werd ontworpen door de Amsterdammer Bart van Hove en geplaatst in het centrum van Nijmegen, op het Keizer Karelplein. Enkele maanden eerder, begin april, had de gemeenteraad van Nijmegen al besloten om de straat bij het beeld om te dopen in Bisschop Hamerstraat.[40]

Nijmegen, een belangrijke katholieke stad

Het monument van Bisschop Hamer was dan wel het hoogtepunt van de eerbewijzen aan de martelaar, het was lang niet het enige. De sturende hand van Scheut lijkt voortdurend aanwezig te zijn. Zo werd het beeld voorzien van het opschrift 'De Nederlandsche martelaren in Chin. Mongolië, gehuldigd door het vaderland. Ik blijf. Gaat. Mijne Kinderen. God zij met U. 25 Juli 1900'. Maar ook in het brons de tekst 'Cie. des Bronzes. Bruxelles'. Het beeld van Hamer was dus gegoten in België, om precies te zijn in Molenbeek bij Scheut, waar Ferdinand Hamer vóór zijn vertrek naar China in 1865 nog biechtvader van de nonnen geweest was. Naast Hamer werden ook de andere Nederlandse Scheut-martelaren Jaspers, Zijlmans en Dobbe geëerd met een plaquette. Over andere in Shanxi omgekomen Nederlandse geestelijken, waaronder zuster Kaatje Dierckx werd echter met geen woord gerept. De marketingactiviteiten van Henri Raymakers manifesteerden zich, misschien onverwacht, ook in activiteiten van de Nijmeegse middenstand. In het najaar van 1901 werd

er een nieuw product op de Groote Markt te koop aangeboden, de Bisschop Hamer sigaar. Op de verpakking werd niet alleen een portret van de martelaar afgebeeld maar ook het missiehuis Sparrendaal. De *Gelderlander* sprak van de 'dagen van algemeene Hamervereering'.[41] Het is dan ook geen wonder dat er gezocht werd naar een gelegenheid om de naam van de bisschop te verbinden aan een hoog ideaal. Toen er een 'Rooms-katholieke drankbestrijdersvereeniging voor jongelingen' tot stand gebracht moest worden, maakten de oprichters de vereniging extra aantrekkelijk door te kiezen voor de naam 'Mgr. Hamerbond'. "Deze naam werd gekozen, om de jongelingen voortdurend te wijzen, op een Nijmegenaar van geboorte, een man van karakter die het grootste offer, zijn leven, wist te brengen ter eere van God en tot heil zijner medemenschen".[42]

Voor katholiek Nederland was het standbeeld alleen niet genoeg. In de Augustinuskerk in Nijmegen werd door de Heilige Kindsheid nog een gedenksteen, door Pierre Cuypers ontworpen, aangebracht. "Zoo innig waren de banden, die het Genootschap aan Mgr. Hamer hechtte, dat het meende verplicht te zijn den naam, de werken en den dood van dezen apostel te vereeuwigen door het doen plaatsen van een gedenksteen, die aan de komende jaren en eeuwen zijn grootheid verkondigen en tevens getuigenis zou afleggen van bewondering en vereering der thans levenden".[43] Het seminarie van Rijsenburg wilde niet achterblijven. Ook daar kwam een gedenksteen, vervaardigd door de Utrechts-Keulse katholieke beeldhouwer Friedrich Mengelberg. Het huwelijk van diens zoon, de dirigent Willem Mengelberg, was kort tevoren door Herman Schaepman ingezegend. Diezelfde Schaepman voerde als een van de medeleerlingen van Hamer in Rijsenburg ook het woord bij de onthulling van de steen op 25 juni 1902. Iedereen, zelfs Schaepman, koesterde zich aan de naam van de grote martelaar. Toen de arts van Schaepman vernam dat de zieke katholieke voorman van plan was om op 28 september het standbeeld van Monseigneur Hamer met een lange rede in de buitenlucht te onthullen, had deze hem gewaarschuwd: "Dat kon dan wel eens uw laatste rede zijn".[44] Waarop Schaepman zou hebben geantwoord: "Dan zal mijn laatste rede de verheerlijking van een Nederlandse heilige zijn".[45] Het wérd zijn laatste rede.

Het is ondoenlijk om een opsomming te geven van alles wat gedaan werd in het kader van de Hamerverering. Het wapen van de bisschop werd in zijn geboortehuis in de Molenstraat gemetseld. Arnold Suys schreef onder kerkelijke censuur een toneelstuk met rei-gezangen waarin 'hij er naar streefde bij wijze van dialoog een volledig historisch verhaal te geven van 's bisschops martelingen en marteldood'.[46] Daarin bezong ook de Bokser 'Lighe' triomfantelijk wat hij gedaan had: "Zoo pas genoot ik naar lust: een christen knaap lei 'k op de pijnbank neer; mak was hij als een schaap. 'k Sneed met een scherpe vlijm door oog en neus en ooren des jongen duivels; 'k ging door handen, voeten boren, totdat hij langzaam stierf. De onnooz'le, stervend, bad en lachte in al zijn leed! Van bloeddorst werd ik zat! 'k Heb in een beker toen van 't roode vocht geschonken en in mijn dolle drift van 't roode vocht gedronken! Eén ding verdroot mij slechts: zulk zalig levenslot keert nimmer weer, nimmer weer. O kost'lijk bloedgenot!".[47] Het regende publicaties en missieboekjes waarbij foto en naam van de toekomstige heilige nimmer ontbraken.

In een recent artikel benadrukt de Scheutist Leo van den Berg dat in de 'Far West'[48] van Mongolië veel nieuwe missiecentra tot stand kwamen, dikwijls op gronden die de missie als compensatie na de Bokseropstand ontvangen had. Jaarlijks kwamen er nieuwe groepen van missionarissen de gelederen versterken, soms acht tot tien man tegelijk.[49] Tertullianus had het al eeuwen eerder gezegd: "Het bloed der martelaren is het zaad voor nieuwe christenen". Tussen 1900 en 1930 stegen de jaarlijkse inkomsten van de Propagation de la Foi uit Nederland van 77.000 francs tot 314.000 francs, die van de Sainte-Enfance zelfs van 158.000 francs tot 1.644.000 francs, meer dan het tienvoudige![50] In de hal van het huidige hoofdkan-

toor van de Sainte-Enfance in Rome hangen de portretten van een handjevol prelaten, die veel voor de organisatie betekend hebben. Ferdinand Hamer is er één van.

Bisschop Jurgens

Bisschop Hamerhuis

Nijmegen ging een niet onbelangrijke rol spelen in katholiek Nederland. De familie Jurgens lijkt daarbij voorop gelopen te hebben. Helemaal belangeloos was dat niet. Zo vergat Leonardus Jurgens, pastoor in Tilburg en broer van de margarinekoning Jan Jurgens de familie niet. Door zijn bemiddeling kwam er van het Vaticaan in Rome toestemming om in de margarinefabriek te Oss op zon- en feestdagen, die kerkelijk werden gevierd, door te werken en in 1899 wist hij te bereiken dat op vasten- en onthoudingsdagen margarine mocht worden genuttigd, ondanks het feit dat dit produkt dierlijk vet bevatte; margarine werd gelijkgesteld met boter'.[51] In 1906 werd Constant Jurgens, zoon van de Nijmeegse Josina Jansen en Jan Jurgens, zélf Scheutist. Door het overlijden van zijn vader in 1913 erfde de missionaris een bedrag van ruim een half miljoen gulden. Het 'zou voor een zeer groot deel aan de missie ten goede komen'.[52] In 1912 kocht Frans Jurgens in Nijmegen het landgoed Heyendael. In 1921 besloot Scheut om daar een nieuw missiehuis te bouwen.[53] Henri Raymakers 'wist [immers] de hand te leggen op drie naast elkaar gelegen percelen o.a. een van de familie van de Scheutist Constant Jurgens'.[54] Architect Charles Estourgie, leerling van Cuypers en huisarchitect van de familie Jurgens, maakte de tekening van het studiehuis dat het Bisschop Hamerhuis genoemd werd en wordt. Boven op het Bisschop Hamerhuis prijkt zoals het nog steeds heet: 'het Chinese torentje', dat als twee druppels water lijkt op het Hamer-monument in de vlakte bij de '24' in Mongolië. Het kan geen toeval zijn dat Constant Jurgens enkele jaren later uit de missie werd teruggeroepen om rector van het Bisschop Hamerhuis te worden. Wie betaalt bapaalt, zou je zeggen.

In 1920 stond de jaarlijkse optocht van de Heilige Kindsheid in het teken van Bisschop Hamer. Drieduizend kinderen mochten meedoen. Hondervijftig 'Chineesche zangers'[55]

brachten ‘den palmen-zang ter eere van Mgr. Hamer’.[56] “De eerste praalwagen: de wereldbol met het kruis in top. Om de hooge breede globe zaten de verschillende vertegenwoordigers der Missie-Congregaties wier leden den missiearbeid verrichten in de buiten-Europeesche landen, wier bewoners aan den voet van den wereldbol lagen gegroepeerd. De laatste praalwagen: gewijd aan Mgr. Ferd. Hamer, den Nijmeegschen Bisschop-Martelaar. Hoog gezeteld onder een baldakijn, getooid in Chineesch-mandarijnpraalgewaad, zat de groote zoon van Nijmegen. Een maagdenfiguur, in de slanke handen toonend de martelkroon, bood dezen den Bisschop-Martelaar aan, die van zijn hoogen zetel zijn blikken liet weiden over de groote menigte, welke in Mgr. Hamers nagedachtenis alle missiehelden huldigde en eerde”.[57] Allerlei congregaties, waaronder de Jezuïeten, gingen zich in Nijmegen vestigen. In 1923 werd Nijmegen uitgekozen als de vestiging van de Katholieke Universiteit. De katholieke journalist Josef Creyghton vatte het in 1930 als volgt samen: “Ongetwijfeld heeft [Hamer] veel voor zijn geboortestad gebeden. Wij zijn geneigd aan te nemen dat dit gebed en deze liefde van den groote bisschop voor zijn Vaderstad er veel toe heeft bijgedragen dat hier dat eminente katholieke leven te bloeien staat, hetwelk de stad heeft waardig gemaakt om de hoofdzetel te worden van de belangrijkste huizen van haast alle religieuze ordes en congregaties in den lande en om den kroon op onze katholieke cultuur, de R.K. Universiteit te huisvesten. Dit nu is iets dat de stad èn cultureel èn spiritueel ten zeerste ten goede komt”.[58]

Op weg naar de zaligverklaring

In het katholieke Nederland, in het tijdperk van de verzuiling, nam Ferdinand Hamer een wel heel bijzondere plaats in. Hij was hét symbool van de martelaar, de man die om zijn geloof vermoord was. Dat werd vanaf het allereerste moment duidelijk gemaakt. Al op 18 september 1900 kon katholiek Nijmegen lezen dat Mgr. Hamer ‘zijn werk mocht bekronen met den marteldood, den schoonsten, die den Christen sterven kan’.[59] Hij ‘stierf als bisschop en als martelaar voor Christus’.[60] Een paar uur later werd in de Nijmeegse krant gesteld dat hij ‘als een andere Canisius’[61] was uitgetrokken. Canisius was in 1864 zalig verklaard – Hamer had het grote feest nog meegemaakt – en werd al als een heilige vereerd.[62] Henri Raymakers zette negen dagen later een volgende stap. In een rouwmis in Nijmegen ‘riep hij het visioen van den H. Joannes voor den geest, van heiligen en martelaren, die rondom Gods troon staan’.[63] De martelaar Hamer stond naast de troon van God en een heiligverklaring, minstens een zaligverklaring, dat moest toch tot de mogelijkheden behoren. In die dagen verscheen het derde en laatste deel van *Neerlands Heiligen*, geschreven door pater Kronenburg. De auteur besteedde onder meer aandacht aan de martelaren van Gorcum, in 1867 heilig verklaard, de martelaren van Alkmaar en de martelaren van Roermond. Hij eindigde ‘met den wensch dat na dit laatste deel – zij het binnen niet al te langen tijd – nog eenmaal een ander moge verschijnen, dat u het heilige leven en den glorievollen dood verhale van Mgr. Hamer en zijne gezellen, die martelaars des geloofs in China, en van pater Donders, den martelaar der naastenliefde in Suriname’.[64]

Ook Herman Schaepman uitte zich in duidelijke termen over de status van zijn voormalige mede-seminarist, vooral in zijn rede bij het onthullen van een gedenksteen in het seminarie van Rijsenburg. Die rede stond helemaal in het teken van de Heilige Hamer. Schaepman wist zich te herinneren dat Ferdinand tot priester gewijd was op de feestdag van de grote Romeinse martelaar Laurentius. Dat was niet toevallig, suggereerde hij. Het woord heilig nam de katholieke voorman vaker dan elk ander woord in de mond. Voor Schaepman was de

heiligheid van de Nijmegenaar een vaststaand feit, zoals één plus één twee is. En zoals hij dat alleen kon, liet hij woorden van muziek horen: “Komt, ja komt, Gij Heiligen komt: hier is een der uwen! Kom, Gij volheerlijke Moedermaagd, wier Rozenkrans hij als laatste wapen droeg; kom, Gij prinsen der Apostelen, prinsen der Martelaren tevens; kom, Gij heilige diaken Laurentius, getuigt van zijne priesterwijding, als Gij is hij gelouterd in het vuur en bevonden louter goud; kom Gij, groote Heilige Bonifacius, ons de Apostel, ons de prins onzer Martelaren; hier nadert een held, gesproten uit Uw bloed; komt Gij, heilige Liduina, wier leven martelie was; komt Gij, heilige Martelaren van Gorkum, hier is een telg van uw stam. Nader ook, Gij groote Karel, Gij keizer der Christenheid en begroet een van Christus’ Paladijnen, geboren in de schaduw van Uw Valkenhof. Ontvang in Uwe handen, Gij veldheer der hemelsche legerscharen, Gij vorst der Engelen, Gij Michaël, ontvang en draag tot den Christus de ziel van dezen, die door zijn glorieuzen dood Uw wapenbroeder geworden is”.[65]

En zo stond er op 28 september 1902 in het hartje van Nijmegen het standbeeld van een bisschop die al heilig verklaard was nog voordat er ook maar enige procedure in gang gezet was. Maar menigeen zou wel in actie komen. Katholiek Nijmegen om zich te profileren in de eigen stad en daarbuiten, katholiek Nederland om zich af te zetten tegen de ‘rode’ en andere bedreigingen, de paters van Scheut en Sparrendaal omdat van een (potentiële) heilige in eigen kring een geweldige wervingskracht uitging, voor nieuwe missionarissen en voor inkomsten. De Congregatie van het Onbevlekte Hart van Maria, Scheut dus, nam zoals ook in tal van andere zaken het voortouw. De paters namen contact op met het Vaticaan en in Mongolië gingen ze de bewijzen verzamelen van de marteldood van hun voormalige ‘geliefde’ apostolisch vicaris. Het is ondoenlijk om in het kader van dit onderzoek alle details aan de orde te stellen. Ik wil mij beperken tot enkele opmerkingen. In de eerste plaats is duidelijk dat een congregatie als die van de Belgen, onervaren in deze zaken, maar moeilijk wist hoe men het moest aanpakken. Scheut wilde niet discrimineren: iedereen die voor het geloof gestorven was moest in principe in aanmerking komen voor het martelaarschap. Dus niet alleen Ferdinand Hamer, maar ook alle andere Scheutisten. En ook alle Chinese ‘bekeerlingen’ die de Bokseropstand niet overleefd hadden. Dat waren toch ook martelaren. Een lijst werd gemaakt die uit vele honderden personen bestond. De paters probeerden jaar na jaar bewijzen te verzamelen om in Rome een formeel proces te gaan voeren, een proces dat de naam ‘Causa servorum dei Ferd. Hamer & Sociorum’ kreeg. Naarmate de tijd verstreek zal het steeds moeilijker geweest zijn om concreet te zijn. Hoe betrouwbaar waren de getuigen? Bovendien was het verre van rustig in Binnen-Mongolië.

Binnen die grote groep gegadigden speelde Ferdinand Hamer wél de belangrijkste rol. Op een lijst van veertig pagina’s met 701 slachtoffers had Hamer volgnummer één. Gesteld werd dat ‘zijn zaak goed is. Het is echter te betreuren dat er een tekort aan meer nauwkeurige getuigenverklaringen is voor de moord. Maar de grote hoeveelheid getuigenverklaringen bij zijn arrestatie, over de gesteldheid van zijn ziel, zijn acceptatie van het martelaarschap, zijn duidelijk genoeg’.[66] Honderden andere ‘martelaars’ werden na verloop van tijd van de lijst geschrapt, bijvoorbeeld omdat ‘men slechts weet dat hij met Hamer was meegenomen. Inlichtingen ontbreken volledig. Een beetje informatie is door Anicq gegeven, maar absoluut onvoldoende’.[67] Of ‘de getuigen zeggen hem slechts dood gezien te hebben of hem gezien te hebben terwijl men hem doodde. Zij voegen geen enkel detail toe, behalve dat hij een goede christen was, en dat hij gedood werd toen hij vluchtte’.[68] Of alleen maar ‘gedood tijdens de strijd’.[69] Dat was allemaal niet voldoende voor Rome.

De verklaringen over Hamer waren zeer fragmentarisch en soms zelfs tegenstrijdig. Een getuige ‘heeft Mgr. gezien. Zij waren aan [een] put samen [met] een heele hoop boksers. Mgr. ging te voet. Hij had de handen bijeengebonden met koorden en hij werd getrokken door de

boksers. Hij had een langen paternoster in de handen'.[70] Een ander 'zegt dat zij Mgr. in den koer [van de '24'] gezien heeft. Hij bad en was aan 't sleutelbeen met een ijzeren ketting vastgemaakt… Zijne handen te samen, maar niet gebonden'.[71] Weer een getuige wist 'dat Mgr. door mandarijn Li werd geroepen. Aan de voeten had hij houten boeien. Deze wilde hem doen knielen. Mgr. weigerde: "Ik kniel voor God alleen!". De mandarijn vroeg over de zaak van Sanilu. Mgr. zei niets. De boksers lieten ook geenen tijd: roepen en tieren… Mgr. werd mishandeld (baard). De vingers waren niet afgekapt, maar Mgr. was er zeker aan gekwetst, want ze waren met eenen doek omwonden. Mgr. bracht ze aan den mond'.[72] En nog weer een getuige meldde dat hij van een ander 'gehoord heeft die gezien heeft hoe… Mgr. bad. De heidenen vermaledijden en mishandelden hem… Mandarijn Li vroeg hem in een zitting over de zaak Sanilu… Niemand kon er rond vanwege de boksers. De mandarijn was bang: de boksers wilden hem ook kapot maken'.[73]

Een heikel punt, zo bleek uit de verklaringen van de Chinezen, was de kwestie '18 mei 1900'. In 1934 was Ange Verstraeten, een van de aanstichters van de moordpartij bereid om er een verklaring over af te leggen. "In de winter van 1899, zo verkondigde hij, "had de kerk de gelegenheid om van een familie van de Mongolen of Chinezen (dat weet ik niet zeker) deze terreinen van Sanilu te kopen, opdat ze daar de christenen kon verzamelen en een nieuwe christenheid bouwen".[74] Collega Stragier had de grond gekocht en er in het voorjaar christenen laten zaaien. "Christenen uit de '24' zouden hen gewapend verdedigen tegen de roversbende die [de familie] Kao [de verdreven boeren] leidde om het zaaien te verhinderen".[75] Verstraeten had nog geprobeerd om onheil te voorkomen door 'voor het huis van de rovers te roepen'[76] en ze 'angst aan te jagen en hen op de vlucht te drijven'.[77] Hij dacht de zaak geklaard te hebben, maar dat bleek toch anders uit te pakken. "Gewapende christenen uit de '24' hebben het huis van de rovers omvergehaald, hen gevangen genomen en hen nadat ze hen naar de Gele Rivier hadden gebracht, verdronken".[78] Verstraeten bevestigde nog eens dat 'Hamer zeker niets wist van de samenloop van deze controverse. Hij kon dus zeggen dat hij behalve van de aankoop van de grond niets wist'.[79] Volgens de Scheutist moest men zich niet zo druk maken over de zaak Sanilu. "Dat was niet de oorzaak van de vervolging. Op dat moment waren in Peking… de strubbelingen al begonnen… De familie Kao heeft van de algemene verwarring gebruik gemaakt… zeker toen de Boksers van overal kwamen… De vervolging werd beschikt door keizerin Cixi en prins Wang… De gouverneur van Shanxi [Yuxian] was een groot tegenstander van [het christendom]. Zelf heeft hij in onze regio de vervolging afgekondigd, zoals in Taiyuan, waar hij met eigen hand de bisschop gedood heeft en religieuzen die voor het tribunaal gebracht waren".[80]

Terwijl men in Mongolië de gegevens bij elkaar probeerde te sprokkelen hielden de Scheutisten de zaak van de zaligverklaring warm. Louis van Dijck, de opvolger van Alfons Bermijn als bisschop in de Ordos, liet in 1918 de stoffelijke resten van Hamer opgraven en haalde er een relikwie uit. Om aan eventuele moeilijke vragen tegemoet te komen liet Van Dijck door dokter Bussière in Peking vaststellen dat het bot tekenen van verbranding vertoonde en had toebehoord aan een Europeaan, meer dan vijftig jaar oud en zeer waarschijnlijk een Hollander, van ongeveer één meter zestig.[81] Steeds weer opnieuw vroeg men zich in katholiek Nederland af hoever het nu was met zijn zaligverklaring. Een duidelijk antwoord werd voorlopig niet gegeven. In de *Katholieke Encyclopaedie*, verschenen in 1935 werd slechts onthuld dat 'het proces voor zijn zaligverklaring in voorbereiding is'.

Aan het einde van de jaren dertig hadden de Scheutisten voldoende gegevens verzameld om het proces voor de zaligverklaring te beginnen. En om dat te ondersteunen wendden ze zich opnieuw tot de media. In 1938 verscheen de hagiografie over Hamer van de Scheutist Nico Schneiders, die 'voor velen een aanleiding [moest] worden om een gebed te storten voor de

zaligverklaring'.[82] De auteur had zich, zo verklaarde hij 'gehouden aan de uitgebreide inlichtingen'[83] van hen die 'belast zijn geweest met het getuigenonderzoek omtrent den dood van den bisschop-martelaar'.[84] Vooraanstaande katholieken als Anton van Duinkerken[85] en Titus Brandsma[86] publiceerden in *De Tijd* en *De Gelderlander* over het leven van Hamer.

In deze tijd openbaarden zich ook de eerste voorzichtige voortekenen van hemelse bijstand, de wonderen die een proces van zaligverklaring zo vergemakkelijken. Een mevrouw uit Schin op Geul stuurde bijvoorbeeld een financiële bijdrage naar het Bisschop Hamerhuis in Nijmegen 'om een H. Mis op te dragen om de zaligverklaring van [Hamer] te verkrijgen'.[87] Ze vertelde hoe goed de bisschop geholpen had bij zwangerschappen en bevallingen. Ook had hij 'ons zoontje zoo gauw van zware verkoudheid'[88] afgeholpen. "Zoo waren wij geholpen en nu bidden we nog dagelijks tot Bisschop Hamer".[89] Truusje Hamer, zo schreef een nazaat mij onlangs, bezat de ring van de bisschop. "De ring heeft in de familie zijn roomskatholieke historie in die zin dat mijn moeder als gelovige vrouw, wanneer de kinderen hoge koorts hadden, deze de kinderen aandeed om zo de koorts te bezweren".[90] En als er geen redding was, was er altijd nog hoop. Zo werd er geld gegeven in de hoop op een gebed uit het Bisschop Hamerhuis 'voor mijne dochter, dat er uitkomst mag komen, daar haar man zonder werk is'.[91] Een andere goede gever stuurde '20 cent. Het is niet veel maar mijn man is zonder werk en ik wil toch wat geven'.[92] Een gelovige die in het ziekenhuis was opgenomen had 'verschillende novenen[93] gehouden tot Mgr Hamer'[94] en hoorde 'dat ze naar huis kon keren'.[95]

Het hoogtepunt van de aanzet voor de zaligverklaring was de herdenking van de honderdste geboortedag van Bisschop Hamer. In 1939, meer dan een jaar tevoren waren de plannen gemaakt. Er was een comité opgezet, een tentoonstelling voorbereid en wat al niet meer. Ook het nieuwe propagandamiddel was ingezet: de radio. Pater Henri de Greeve, de grote volksmenner, had zich bereid verklaard om in actie te komen. Met als muzikale omlijsting de *Einzug der Gladiatoren* had hij zijn tekst geschreven en zelfs al laten afdrukken. Op zijn manier vertelde hij het gruwelijke verhaal van de moord en eindigde met een oproep "De missionarissen zijn ons zeer sympathiek… Wij lezen hun tijdschriften, of liever, wij lezen ze niet, maar zijn er op geabonneerd, en daarbij blijft het vrijwel. Wij weten van hun werken, van de plaats waar zij wonen, van de moeilijkheden waarmee zij te strijden hebben niets af. Het interesseert de groote massa eigenlijk niet".[96] Maar nu was het anders. "Mgr. Hamer heeft, door de Voorzienigheid geleid, zijn leven en werkkracht gewijd aan China…Hij is voor den vrede gestorven. Midden in den oorlog misstaat het ons niet een groot geestelijk feest te vieren van een zoo groot Nederlander, die den vrede liefhad en Christus predikte".[97] Het 'Lichtbaken', gewijd aan de herdenking van Hamer, was bestemd voor uitzending op 21 juni 1940, maar 'werd ten gevolge van den onverwacht uitgebroken oorlog niet uitgesproken voor den microfoon'.[98] Ook de groots opgezette herdenking honderd jaar Hamer 1840-1940 viel nagenoeg volledig in het water.

Het proces Hamer

Na de Tweede Wereldoorlog werd Scheut 'opgeschrikt' door de zaligverklaring van Kaatje Dierckx uit Ossendrecht, op 24 november 1946. "Hoe staat het met de zaligverklaring van Mgr. Hamer en gezellen?",[99] was de titel van een artikel in de *Annalen van Sparrendaal*. De redactie legde het nog eens uit: "Voordat in Rome met een proces kan worden begonnen, moet er ter plaatse een ernstig en uitgebreid onderzoek worden ingesteld naar het leven van den 'martelaar' en vooral naar de omstandigheden van zijn sterven. Dit onderzoek nu was

speciaal moeilijk in China, waar degenen, die enigszins bij de dood van Mgr. Hamer of van zijn gezellen betrokken waren of slechts moeilijk, of in ’t geheel niet, toe waren te brengen om naar waarheid te verklaren hetgeen zij wisten. ’n Chinees is beleefd en zegt niet onnodig iets, dat onaangenaam zou kunnen zijn voor zijn ondervrager. En wie, zo redeneert hij, zal u verzekeren, dat die Europeanen tengevolge van uw woorden geen beschuldiging tegen uzelf opmaken?”[100] Bovendien, zo redeneerde men, een ‘ongelukkige formulering van de dood der martelaren zou misschien gevolgen kunnen hebben voor het huidige missiewerk’[101] in China. Aan de lezers werd nu voor het eerst verantwoording afgelegd over de stand van zaken. De stukken van het proces waren in 1936 in Rome aangekomen. Nadat alles in orde werd bevonden was men drie jaar lang, van 1937 tot 1940, in de weer geweest met het overschrijven. Scheut had een advocaat ingehuurd om het proces in de vorm van een résumé (summarium) op de rit te zetten. Maar deze advocaat, Mgr. Nicolo, was in de oorlog gestorven. De Zwitserse jurist K. Snider was nu begonnen met het drukken van een boekwerk van ongeveer zevenhonderd bladzijden. Pas daarna kon Scheut een kardinaal verzoeken om de zaak bij de Heilige Congregatie der Riten in te leiden. Deze zou dan beslissen of het het proces mocht worden voortgezet. Hoe lang zou het duren, dat was ongetwijfeld de vraag van katholiek Nederland. Dat was moeilijk te zeggen. Het proces van Kaatje Dierckx (zuster Adolphine) had twintig jaar in beslag genomen!

De gelovigen werden opgeroepen om te bidden voor het doorgaan van het proces. Scheut liet bidplaatjes drukken om het allemaal nog eenvoudiger te maken. Allerlei instanties werden door de paters ingezet om hen in Rome te helpen. Zo stuurde de Universiteit van Leuven op 24 december 1948 een smeekschrift naar Pius XII, ondertekend door elf hoogleraren (o.a. in de theologie en het kerkelijk recht). De geleerden legden de paus nog eens uit hoe gruwelijk de dood van Hamer (en anderen) was geweest en dat hij ‘slachtoffer was geworden van zijn gehechtheid aan zijn kudde; dat hij had kunnen vluchten voor de invasie van de Boksers en zo zijn leven had kunnen redden; maar dat hij, zoals hij verklaarde aan de mandarijn die hem ondervroeg, bij zijn christenen had willen blijven’.[102]

De marteldood van Bisschop Hamer zoals afgebeeld in *Lichtflitsen* van Henri de Greeve

Katholiek Nederland volgde weldra in de persoon van Charles Hustinx, burgemeester van Nijmegen. In een tekst, die woord voor woord gedicteerd was vanuit het Bisschop Hamerhuis, liet de burgervader in het Nederlands aan 'Zijne Heiligheid de Paus, te Vaticaanstad'[103] weten dat zich al in 1900 vanuit de burgerij een comité had gevormd, dat ten doel had de grote medeburger een waardige hulde te brengen. "Door bijdragen uit geheel Nederland, zelfs van de Koninklijke Familie, kon spoedig daarna opdracht worden gegeven tot het vervaardigen van een machtig standbeeld, dat bij gelegenheid van een katholiekendag op 28 September 1902 op het voornaamste plein van de stad werd onthuld en aan de zorgen van het gemeentebestuur werd overgedragen. Thans nu in China wederom van een christen-vervolging kan worden gesproken kan het niet anders of de priesters en gelovigen in China denken terug aan Mgr. Hamer en zijn gezellen, om door de gedachte aan zijn heldhaftige dood kracht te vinden tegen het geweld dat op hun aandringt. Hoeveel meer en sterker zal dit nog het geval zijn, wanneer hij in de gehele wereld door de H. Kerk openlijk wordt gehuldigd".[104]

Nijmegen liet het niet bij die ene brief. Op 9 juli 1949 werd wederom een beroep gedaan op Henri de Greeve. In navolging van Herman Schaepman hield deze een grote rede bij het monument in de open lucht. De Greeve vergeleek Hamer met de onversaagde Duitse bisschop Johann Anzer, die een kerk had gebouwd in de heilige stad van Confucius. Hamer had het moeten doen met een klein kerkje omdat men hem met een fooi had afgescheept tijdens zijn verblijf in 1890. En dan te bedenken, zo schreeuwde De Greeve het uit, dat Nederland 'per jaar zoo iets als Fl. 250.000.000 oprookt aan tabak en opdrinkt aan alcohol: God, God!'[105] Het kerkje van Hamer was 'een zuiver krepeergeval uit gestampte aarde'[106] geweest door de gierigheid van de Nederlanders. De Greeve raakte niet uitgekeken op zijn collega-priester. Hij realiseerde zich dat 'een handelsfirma in zeep of sigaren haar reizigers beter geoutilleerd de straat op stuurt van Amsterdam naar Maastricht en van Maastricht naar Groningen, een afstand van enige uren, dan wij onze reizigers – de missionarissen die door een volk van 400.000.000 over afstanden van maanden reizen'.[107] Hamer moest tevreden zijn met 'zijn onooglijk karretje, zijn koppige muilezel op de oneindige afstanden'.[108] De Greeve zag de dood van Hamer als een voortzetting in China van de kruisiging van Christus. "Ik moet telkens denken aan het lijden van Jezus. De Heer wordt geslagen en bespuwd. Hij ook. Ze trekken den Heer de haren uit. Hem ook. Het is of het lijden des Heeren zich telkens met het zijne vermengt. Dan lijdt hij weer zijn eigen lijden en dan weer een stuk van het lijden van Jezus. Hij wordt weggedragen aan een boomstam. Daarvan is een foto. De beulen hebben met hem geposeerd. Ze staan stil. Ze dragen hem alsof zij een vracht naar de markt dragen, slachtvee naar de slachtplaats, zooals het ook letterlijk staat in den Psalm".[109] Enzovoort. Bij de moord op Hamer dacht De Greeve ook aan de terechtstellingen onder de nazi's, aan Putten, aan de Woeste Hoeve, aan de vuurpelotons. Het martelaarschap was 'ons in de dagen van de bezetting meer en meer vertrouwd geworden'.[110] Hamer was de voorganger van 'een Stepinac, een Mindszenty, die niet opzij gingen voor het brute geweld van het Stalin-communisme'.[111] En zo werd het publiek opgezweept. Of niet. De overtuiging was er een beetje uitgeraakt.

Terwijl Nederland langzamerhand ontzuilde en seculariseerde, terwijl China in handen van Mao Zedong gekomen was en alle missionarissen met harde hand verwijderd waren, zetten de paters van Scheut hun zaak voort. Pas in 1953 had Louis Morel alles op een rijtje gezet. In een door hem geschreven 'Notes explicatives & Complémentaires Pour le Procès Informatif'[112] werd ook de zaak Sanilu wel degelijk aan de orde gesteld. In de publicaties van het proces die gericht waren op het katholieke publiek, zoals in het eveneens door Morel geschreven boekje *Nos martyrs de Chine*, werd echter, evenals eerder, met geen woord over

deze affaire gerept. Hamer, zo schreef hij in de lijn van zijn voorgangers, werd voor de mandarijn gedaagd. Maar waarom, dat was zoals altijd maar weggelaten. Alsof Scheut iets te verbergen had.

De fut was er helemaal uit bij Scheut. De schuld lag bij advocaat Snider. Het summarium, zo schreef Morel in 1960, 'was al sinds vijf jaren gereed'.[113] Snider had 'keer op keer gezegd en geschreven dat het werk magnifiek was, dat hij zich met hart en ziel [er] ging aan toewijden, enz…. en intussentijd heeft hij maar zijn ereloon getrokken'.[114] In het archief van Scheut vindt men stapels rekeningen van Snider. In 1960 vond Snider 'dat het werk slecht is gedaan, en dus, 'ab ovo' [opnieuw] zou moeten hernomen zijn. Dat gaat alles te boven. Moest dat in 't civiel [de burgermaatschappij] gebeurd zijn, wij zouden Snider een proces aandoen'.[115] Morel, geboren in 1880 (!), adviseerde om contact op te nemen met de andere congregaties die wél succesvol waren geweest in hun processen. Zonder mirakel, zo constateerde hij mismoedig, zal de Causa Hamer geen goede oplossing bekomen. "Op een mirakel moeten wij niet rekenen, dus… Zijn wij van zin de causa door te drijven? 't Zal nog jaren duren, veel moeite en geld kosten! Toch spijtig indien wij alles moesten prijs geven en maar de pijp aan Maarten geven!"[116] Nu pas vond de vertegenwoordiger van Scheut dat er 'iemand serieus en aanhoudend met de Causa moet bezig zijn; en 't moet 'ne theologant en canonist zijn'.[117]

In 1964 constateerde de Scheutist Leopold Bongaerts, een jonge neef van de vermoorde Hendrik Bongaerts, in Rome dat men nog steeds niet begonnen was het summarium te drukken. Ook hij gaf Snider de schuld. De advocaat had zich nauwelijks met de zaak van Scheut bezig gehouden, maar alles overgelaten aan zijn 'helper, de prokurator Mr. Bevilacqua, die… zeer slecht werk geleverd heeft. Mr. Snider zelf moest in 1960 aan mij bekennen dat het werk van Bevilacqua er helemaal niet door kon… Mr. Snider, overbelast met vele andere causae, heeft niet veel gedaan'.[118] De Jezuïeten en Franciscanen hadden daarom voorrang gekregen. "Maar", zo constateerde Bongaerts, "Ik begrijp enigszins onze handelwijze, aangezien we geen ondervinding hadden van zulke zaken, en de zaak van onze martelaren onze eerste Causa is… De Jezuïeten hebben hier vier paters die niets anders doen dan hun causae bestuderen… Zo eveneens de Franciscanen en de andere grote orden".[119] Nog in 1967 schreef Snider, die zijn uren wilde blijven schrijven, een prachtige brief aan Bongaerts waarin hij hem verzekerde dat de zaak-Hamer op een goed fundament gebaseerd was. Voor 'diegenen die de feiten kennen ziet de zaak er evident uit'.[120] Het was gewoon een kwestie van volhouden en wachten op de juiste omstandigheden, op een paus die de zaak wilde doorzetten. De rekeningen bleven zich opstapelen. Op 16 november 1968 constateerde Remi Van Hyfte vanuit Taiwan 'een zekere houding bij sommige confraters die ongepast op vernieuwing in negatieve zin uit zijn en schokschouderen en zeggen waarom nog heiligverklaringen?... Ik meen vernomen te hebben dat men er van afziet de zaak er nu door te krijgen omwille van de Rode overheersching. De christenen van het vasteland zouden er kunnen onder lijden. Die beschouwing heb ik spijtig gevonden… Ik vind in Mgr. Hamer twee speciale punten die zijn zaak bijzonder sympathiek maken, namelijk dat hij bleef bij zijn kudde in het onmiddellijke gevaar toen hij zijn missionarissen wegzond, en die speciaal gruwelijke en langdurige marteling. Ook zijn ouderdom en zijn volle bewustzijn toen hij zijn leven voor zijn kudde opofferde'.[121]

Het aantal voorstanders bij Scheut om de Causa Hamer voort te zetten brokkelde snel af. In China was intussen de Culturele Revolutie uitgebroken. Het land werd volledig van de buitenwereld afgesloten. Na afloop legde Scheut-historicus Albert Raskin voor het Hamer-

Het stoffelijk overschot van bisschop Hamer,
opgegraven op initiatief van Jos Van Kerckhoven in 1901,
werd tijdens de Culuturele Revolutie verbrand.

archief in Rome vast wat hij in een brief van 23 juni 1980 gelezen had: “Mgr. Hamer’s overschot: Onder de culturele revolutie hebben de Rode Brigaden hem opgegraven. En nog eens verbrand. De as hebben ze buitengeworpen, waar niemand er naar om kijkt”.[122] Het Proces Hamer zou nooit doorgezet worden. Prof dr J. Roes, directeur van het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen, en vele andere vooraanstaande Nederlandse katholieken waren verbaasd toen paus Johannes Paulus II op 1 oktober 2000 met een weids gebaar honderdtwintig Chinese martelaren heilig verklaarde. En geen woord over Ferdinand Hamer! Voor de Scheutist Jeroom Heyndricx was dat absoluut geen verrassing. “Die heiligverklaring was voor de Chinezen een grove belediging. Uitgerekend op de eerste oktober, de nationale feestdag. Hadden ze er tenminste die drieëndertig missionarissen buiten gehouden, dan was de schade nog beperkt gebleven. Maar ja, dan krijg je het gelobby van de congregaties die allemaal zitten te springen om een heilige in hun rangen te krijgen. Scheut telt ook acht martelaren in de Bokseropstand. Maar wij hebben reeds in de jaren zeventig de procedure tot zaligverklaring stopgezet. Toen al beseften we dat zo’n gebaar de relaties met China alleen maar kon schaden”.[123] De zalig- en (later) heiligverklaring van Ferdinand Hamer en de andere Chinese martelaars waren opgeofferd voor andere belangen, zoals dat nu eenmaal gaat in het ondermaanse, de belangen van geld (rekeningen) en van een andere politieke kijk op de ontwikkelingen in de wereld. Het feit dat Hamer zijn leven had gegeven voor zijn idealen en dus voor zijn plaats in de hemel, was dat niet gewoon zijn eigen keus, zijn eigen overtuiging geweest?

Ferdinand Hamer is nooit heilig, of zelfs maar zalig, verklaard.

Noten

1 *Brieven van Pater Hendrik Bongaerts, missionaris, Scheutist. Martelaar in Mongolië (China) Sia-ing-tzeu, 13 december 1901 (overleden op 23 december 1901)*, Deurne 2001, 59 e.v.
Hendrik Bongaerts aan zijn ouders, broers en zusters, 22 maart 1900.
2 Ibidem.
3 M.A.J. Jurgens en F.J.M. van de Ven, *Jurgens. Generaties in beweging. 350 jaren kooplieden en fabrikanten*, Liechtenstein 1993, 295.
4 Ibidem, 62-63.
5 Ibidem, 296.
6 Harry Stultiens (red.), *Ideaal van mijn jeugd. Honderd jaar Scheut in Nederland 1899-1999*, Vught 1998, 25.
7 Jurgens en Van de Ven, *Jurgens*, 47.
8 Ibidem, 296 en Stultiens, *Scheut*, 25.
9 Stultiens, *Scheut*, 27.
10 Ibidem, 26.
11 *Brieven van Hendrik Bongaerts*, 22 maart 1900.
12 archief Scheut, D.II.a.1 (nr. 137).
Ferdinand Hamer aan Adolf Van Hecke, 13 februari 1900.
13 Ibidem, mei 1900, zonder inventarisnummer ingestoken in tijdschrift *Annalen van Sparrendaal.*
14 Ibidem.
15 Ibidem.
16 Ibidem.
17 Ibidem.
18 Barend ter Haar, 'Christenen in China als slachtoffer van geweld: de rol van traditionele angsten', *Leidschrift*, jaargang 18, nr. 3, Leiden 2004, 75.
19 Ministerie van Buitenlandse Zaken, Archief Legatie Peking (1862) 1872-1954, Inventarisnummer 82, nummer 407, afgedaan bij 409.
F. Corsten aan Fridolin Knobel in Shanghai, 17 september 1900.
20 *De Gelderlander*, 18 september 1900.
21 Ibidem.
22 Ibidem, avondeditie.
23 Ibidem.
24 Ibidem.
25 Ibidem.
26 Buitenlandse Zaken, archief Legatie Peking, 82, zendelingen.
W.J. Oudendijk aan Fridolin Knobel in Shanghai, 25 september 1900.
27 *De Tijd*, 30 september 1900.
28 Ibidem.
29 Ibidem.
30 *Annalen van Sparrendaal*, eerste aflevering, 15 januari 1901, 3.
31 Ibidem, 10.
32 *De Gelderlander*, 15 januari 1901.
33 Ibidem.
34 geciteerd in *De Gelderlander*, 15 januari 1901.
35 Michel van der Plas, *Vader Thijm. Biografie van een koopman-schrijver*, 1995, 363-367.
36 *De Gelderlander*, 19 januari 1901.
37 Ibidem.
38 Ibidem.
39 Ibidem.
40 Ibidem, 6 april 1902.
41 Ibidem, 6 december 1901.
42 *Feestgids Mgr. Hamerbond 1904-1917*, Nijmegen 1917, 7.
43 *Annalen van Sparrendaal, 1902*, 50-53.
44 Piet Kasteel, 'Honderdste sterfdag herdacht. Dr. Schaepman: uniek dichter en staatsman', *Katholiek Nieuwsblad*, 24 januari 2003.
45 Ibidem.
46 Arnold Suijs, *Bisschop Hamer*, Den Bosch 1904, naschrift.
47 Ibidem, 79.
48 Leo van den Berg, 'Scheut in China. Theofiel Verbist en zijn plannen', in Koos van der Brugge (red.), *De gewonde kerk van China ook onze zaak*, Oegstgeest 1989, 115 e.v.
49 Ibidem.
50 Andreas van den Eerenbeemt, *De Missieactie in Nederland*, Nijmegen 1945, 171-173.
51 Jurgens en Van de Ven, *Jurgens*, 321.
52 Ibidem, 378.
53 Stultiens, *Scheut*, 43.
54 Ibidem, 49.
55 *Annalen van het genootschap der H. Kindsheid*, Tilburg 1920, 91-93.
56 Ibidem.
57 Ibidem.
58 Josef Creyghton. 'Monseigneur Hamer, een der Grootste Nijmegenaars', *De Gelderlander*, 28 Augustus 1930.
59 *De Gelderlander*, 18 september 1900.
60 Ibidem.
61 Ibidem, avondeditie.
62 Canisius werd in 1925 door paus Pius XI heilig verklaard
63 *De Gelderlander*, 27 september 1900.
64 Ibidem, 9 augustus 1902.
65 25 juli 1902, kranteknipsel in het boek van familie Hamer.
66 archief Scheut, dossier Causa Martyrum Procès de Sui-Yuan. Liste des martyrs. Rapport pour la postulation.
67 Ibidem.
68 Ibidem.

[69] Ibidem.
[70] archief scheut, dossier Causa Martyrum. Marteldood van Mgr. Hamer. Attestationes collectae a patre Anicq anno 1915 & 1916. Ut Infra.
vertalingen uit Chinees: Koos Kuiper.
[71] Ibidem.
[72] Ibidem.
[73] Ibidem.
[74] archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum. Dossier Hamer.
Transumptum, pagina 25, Alligitum B. Rixa de Sanilu. Getuigenverklaring Ange Verstraeten, 1934.
vertaling uit Latijn: Martijn Smit.
[75] Ibidem.
[76] Ibidem.
[77] Ibidem.
[78] Ibidem.
[79] Ibidem.
[80] Ibidem.
[81] archief Scheut, dossier Causa Martyrum.
verklaring L. van Dijck, 1 oktober 1918.
[82] Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den Bokseropstand in China*, Roermond 1938. Ten geleide,
Alphons Mulders, v.
[83] Ibidem. Voorwoord van den schrijver, vii.
[84] Ibidem.
[85] Artikelen in *De Tijd*, op 30 juli, 6, 13 en 20 augustus 1939.
[86] Artikel in *De Gelderlander* op 4 februari 1939.
[87] archief Scheut, D.II.a.13.
J.S. Systermans Defaux, Krekelsbos A74, Schin op Geul, 20 december 1940.
[88] Ibidem.
[89] Ibidem.
[90] Peter van der Kamp aan Harry Knipschild, e-mail, 11 augustus 2002.
[91] archief Scheut, D.II.a.15, zonder naam, zonder datum.
[92] Ibidem, 1940.
[93] Benaming voor bepaalde gebeden of gebedsoefeningen die negen dagen lang worden verricht om een bepaalde gunst te verkrijgen. Matthieu Spiertz, *Van aartsbisschop tot zonnelied. Sleutels tot het katholiek erfgoed*, Nijmegen 1998, 172.
[94] archief Scheut, D.II.a.15.
J. Hoogveld, Nijmegen, aan Martin van Oss, 11 februari 1941.
[95] Ibidem.
[96] *Lichtflitsen*, tweede jaargang, no. 42, 21 juni 1940, 305 e.v.
[97] Ibidem.
[98] Ibidem.
[99] *Annalen van Sparrendaal*, november 1946, 9 e.v.
[100] Ibidem.
[101] Ibidem.
[102] archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum, dossier Hamer.
smeekschrift aan Pius XII, 24 december 1948.
[103] gemeentearchief Nijmegen, secretariearchief nr. 6951 (kabinet no. 218). Onderwerp: 'Verheerlijking Z.H.Exc. Mgr. F.H. Hamer'.
Charles Hustinx aan Pius XII, 3 februari 1949.
[104] Ibidem.
[105] *Lichtflitsen. Orgaan van het lichtbaken.* Uitgave Paul Brand, Bussum
Zevende jaargang, no. 44/45, 6 augustus 1949.
[106] Ibidem.
[107] Ibidem.
[108] Ibidem.
[109] Ibidem.
[110] Ibidem.
[111] Ibidem.
[112] archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum, dossier Hamer.
[113] archief Scheut, dossier Causa Martyrum.
L. Morel, 'Mijn gedacht over de 'causa' van onze martelaars' (1960).
[114] Ibidem.
[115] Ibidem.
[116] Ibidem.
[117] Ibidem.
[118] Ibidem. Leopold Bongaerts aan Valeer Rondelez, 3 februari 1964.
[119] Ibidem.
[120] Ibidem. Avocat Snider, 'Rapport sur la cause de béatification des SS. de D. Ferdinand Hamer et SS.', 20 april 1967.
[121] Ibidem. Remi Van Hyfte aan Leopold Bongaerts, 16 november 1968.
[122] Ibidem. Doos 15. Vertaling van een fragment uit een brief van Liu Fang (na een bezoek aan China) aan pater O. Adriansens (23 juni 1980).
[123] Erik Raspoet, *Reizigers in God*, Amsterdam 2001, 47.

14. Een terugblik en een nawoord

Wapen van Bisschop Hamer, afgebeeld op voorpagina van het boek van Nic. Schneiders.

Men kan de vraag stellen of het in deze tijd wel zo relevant is om te onderzoeken hoe meer dan een eeuw geleden een handjevol Nederlanders en Belgen naar het Verre Oosten trok om daar hun opvattingen over godsdienst aan een ander volk op te dringen. Die vraag stelde ik mijzelf in januari 2001, toen ik voor het eerst ging lezen over Ferdinand Hamer, de missie in China in het algemeen en die van Scheut in het bijzonder.

In die tijd leefden we nog in wat toen een nieuwe, multiculturele samenleving werd genoemd. Grote groepen mensen uit verre landen, uit delen van de wereld die nog niet zo lang geleden door Europa gekoloniseerd werden, slaagden erin de grens van Nederland, en andere Europese staten, te overschrijden. Allochtonen, vluchtelingen en asielzoekers werden veelgebruikte woorden. Katholieke kerken werden gesloten voor de geloofsbeleiding en omgebouwd tot museum, winkel of multifunctioneel centrum. Tegelijkertijd verschenen de moskeeën en ze werden steeds groter. Wat er in de gebedsplaatsen van de moslims, of in moslimscholen, gepredikt werd was niet of nauwelijks bekend. In de grote steden ontstonden nieuwe 'gekleurde' wijken waar 'witte' Nederlanders zich niet meer veilig voelden. Een discussie over dit onderwerp voeren was niet alleen ongewenst, maar leverde zelfs gevangenisstraf op, want Nederland was niet 'vol'. Het bestuurlijk-politieke gedeelte van de samenleving had de vervolging van de joden en joodse vluchtelingen in de jaren dertig en veertig nog voor ogen. Stelling nemen tegen de komst van buitenlanders gaf onmiddellijk het stempel van 'neo-fascist'. Het was de verdienste van Pim Fortuyn dat hij dit taboe heeft weten te doorbreken.

Op 11 september 2001 veranderde de wereld door de aanslagen in de Verenigde Staten. Die dag was het begin van de 'War against terror'. Negen dagen later sprak de Amerikaanse president George W. Bush tot het Amerikaanse Congres. Over al-Qaeda zei hij: "Its goal is not making money; its goal is remaking the world – and imposing its radical beliefs on people everywhere… The terrorists practice a fringe form of Islamic extremism. The terrorists' directive commands them to kill Christians and Jews, to kill all Americans, and make no distinction among military and civilians, including women and children".[1]

Bush wees op banden met de Islamitische Jihad in Egypte en de Islamitische Beweging in Uzbekistan. Hij richtte zich tot de moslims in de hele wereld. "We respect your faith. It's practiced freely by many millions of Americans, and by millions more in countries that America counts as friends. Its teachings are good and peaceful, and those who commit evil in the name of Allah blaspheme the name of Allah. The terrorists are traitors

to their own faith, trying, in effect, to hijack Islam itself".[2] Ook Bush maakte een vergelijking met het fascisme: "We have seen their kind before. They are the heirs of all the murderous ideologies of the 20th century. By sacrificing human life to serve their radical visions – by abandoning every value except the will to power – they follow in the path of fascism, and Nazism, and totalitarianism".[3] En, als betrof het de 'mission civilisatrice' in de tweede helft van de negentiende eeuw, zei hij aan het einde van zijn betoog: "This is civilization's fight. This is the fight of all who believe in progress".[4]

We waren ons tot voor kort misschien niet bewust dat onze tijd vergeleken kan worden met de tijd van de grote godsdienstoorlogen, de zestiende eeuw. Wellicht zijn godsdienst-oorlogen wel van álle tijden. Steeds zijn er bloedige incidenten, waarbij (fanatieke) moslims meestal de agressieve partij zijn. In de Molukken, op het hindoe-eiland Bali (2002), in Casablanca en Jakarta (2003), in Madrid (2004), Londen (2005)[5] en in het zuiden van het boeddhistische Thailand. In noordelijk India (Ayodhya) is in 1992 een moskee door een hindoemenigte met de grond gelijk gemaakt. Sindsdien vinden er hindoeprogroms en aanslagen plaats, met tot nu toe zeker achtduizend doden.[6] De stemmen van de moslims in India hebben volgens analisten de Congrespartij in mei 2004 aan een verrassende verkiezingsoverwinning geholpen. In de Indiase deelstaat Uttar Pradesh wordt gewerkt aan de bouw van een beeld van de boeddha dat meer dan drie keer zo hoog is als het Amerikaanse Vrijheidsbeeld.[7] In China probeert de centrale overheid met alle geweld de moslims in Xinjiang en elders onder de duim te houden. De godsdienstconflicten tussen katholieken en protestanten in Noord-Ierland lijken op dit moment enigszins tot rust gekomen te zijn, maar voor hoelang? Joodse Israeliërs en islamitische Palestijnen hebben van hun kleine grondgebied al tientallen jaren een 'Verdun' gemaakt. In het grootste land van Afrika, Soedan, hebben de Verenigde Naties zich onlangs ingezet voor een referendum, waarbij het land waarschijnlijk verdeeld zou worden in twee nieuwe staten, een christelijke in het zuiden en een islamitische in het noorden. In Nederland heeft de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 de islam tot een van de meest belangrijke thema's in de samenleving gemaakt. Enzovoort. Godsdienst is 'springlevend'.

In de negentiende eeuw trokken grote groepen westerlingen naar Azië. Militairen, ambtenaren, avonturiers, handelaren, maar ook een kleine groep zendelingen en missionarissen. Aan het einde van die eeuw leken zij het continent in hun greep te hebben. Grote delen werden door de Europeanen veroverd of tot 'protectoraat' verklaard. In de laatste jaren van de eeuw leek het erop dat na de verdeling van Afrika ook de verdeling van China zou volgen. Maar dat gebeurde niet. In 1900 kwam er zelfs even een tegenreactie, een plaagstoot van de Boksers. Daarbij werden missionarissen, zendelingen en christelijke bekeerlingen vermoord. Toen de Europeanen in twee wereldoorlogen hun beste krachten aan elkaar wijdden, was het snel afgelopen met de bezetting van en de 'mission civilisatrice' in Azië.[8] Na die tijd werd de wereld nog wel ingedeeld in de christelijke vrije westerse wereld en die van de atheïstische communisten in het oosten van Europa en Azië. In 2004 heeft de joods-christelijke gedachte de beoogde Europese grondwet niet meer gehaald. In onze tijd trekken de Aziaten naar het Westen, en ze nemen hun eigen geloof mee. Eb en vloed?

Het onderzoek naar het optreden van de missionarissen van Scheut, en dus ook van Ferdinand Hamer uit Nijmegen, kan in dit grote geheel als een interessante case-studie gezien worden….

Terwijl ik de laatste hoofdstukken van dit proefschrift schreef werd ik geattendeerd op het boek van Donald W. Treadgold, *The West in Russia and China*. In deel twee, over China, zette de erudiete Amerikaanse historicus uiteen dat het christendom twee grote kansen gemist heeft om China te veroveren. De eerste kans hadden de Jezuïeten met de methode-

Ricci. Ricci had begrepen dat het christendom in de wereld geweldige vorderingen gemaakt had door zich aan te passen aan de tijd en de lokale omstandigheden. Zo moest het in China ook gaan. Met hun politiek van aanpassen, niet zozeer het stichten van een Westerse Kerk in China, maar een Chinese Kerk die onderdeel was van de universele Kerk,[9] hadden de Jezuïeten succes. Zij wisten het oor en het oog van de keizer en zijn hof in Peking te bereiken en bij Kangxi waren ze omstreeks 1700 op de goede weg om het katholicisme voor altijd acceptabel te maken. Het succes van de Jezuïeten was echter tevens hun ondergang. Jaloerse collega's, de andere missiegenootschappen, beklaagden zich nadrukkelijk in Rome. Hun klacht, dat de Jezuïeten teveel concessies deden aan het ware geloof, wist in Rome de overhand te krijgen. De paus dwong de Jezuïeten, die trouw aan hem hadden gezworen, tot een andere koers waardoor het katholicisme toch nog faalde in China. Rome, de katholieke Kerk, had zo zélf een einde gemaakt aan de verovering van China. Een tweede kans kregen de christenen, aldus Treadgold, in het midden van de negentiende eeuw. Na de eerste Opiumoorlog sloeg de christelijke waarheid in een Chinese vorm opnieuw aan, nu in de leer van de Taipings. In zijn boek besteedt Treadgold er een aantal pagina's aan om goed uit te leggen dat het Taiping-geloof wel degelijk een vol-christelijk, maar ook een vol-Chinees karakter had. De Taipings hadden na korte tijd een groot gedeelte van China onder controle, ze stonden voor de poorten van Peking en Shanghai. De Qing-dynastie was aan het instorten. Als het machtige Westen in die tijd het laatste duwtje had gegeven was er een christelijk Chinees Taiping-rijk gekomen. Maar nee, het Westen steunde de zwakste partij, de vermolmde Qing, om daarmee een steviger positie te verwerven, met meer mogelijkheden om handel te drijven in opium en andere westerse producten. Het rustte in Shanghai zelfs een eigen leger uit, The Ever Victorious Army om tegen de christelijke Taiping-troepen te vechten. Materiële belangen wogen het zwaarst. Ook nu was het Westen zélf de schuld van het niet lukken van het Chinese christendom.

Ricci

Hong

Hamer

Ferdinand Hamer was géén Ricci, géén intellectueel, géén literator. Een bon vivant was hij evenmin. Alleen van een deftige bisschoppelijke entree, een goede maaltijd en een goede sigaar genoot hij. Hamer was een eenvoudige jongen uit de Nijmeegse Molenstraat. Een 'boekhouder', een typische zoon van een kleine middenstander. Waarom hij naar het verre China trok om daar het christelijke geloof uit te dragen, heeft hij in de stukken die ik gevonden heb, niet vastgelegd. Maar wél is mij volstrekt duidelijk geworden dat hij, toen hij die beslissing eenmaal genomen had, onverwijld achter die keuze stond en er nooit meer op terugkwam. Hij droeg uit waar hij voor stond. Hij was geen diplomaat die compromissen sloot als dat misschien wat beter uitkwam. Evenmin was hij bereid om toe te geven aan een aanstormende generatie nieuwe missionarissen,

een IJzeren Brigade, die China bij wijze van spreke gewapenderhand voor het christendom wilde veroveren. Hij maakte carrière tegen wil en dank. Hij werd waarnemend provicaris omdat zijn superieuren kwamen te overlijden. Hij had er nooit om gevraagd om bisschop te worden en vond steeds dat er betere kandidaten waren dan hijzelf.

Zowel aan zijn superieuren als aan Rome liet hij nadrukkelijk weten dat hij het niet eens was met de ontwikkelingen in de machtsverhoudingen binnen zijn apostolische diocees. Maar toen hem duidelijk werd dat de mening van een ervaren, een oude missionaris niet meer terzake deed, legde hij zich daarbij neer. Maar dat was te laat. Bisschop Hamer werd niet meer serieus genomen. Zijn laatste daad, een daad van principes tot in het uiterste gedreven, was zijn besluit om, toen het erop aan kwam, bij zijn christenen te blijven, die juist op dat moeilijke moment op hem moesten kunnen rekenen, met een waarschijnlijke dood als gevolg. Zijn medemissionarissen gaf hij opdracht zich in veiligheid te stellen, als dat nog lukte. Zodat ze dan later bij terugkomst zouden kunnen profiteren van zijn opoffering. Om die reden zou je bisschop Hamer terecht een heilige kunnen noemen. Voor hem woog het belang van de missie, van zijn God, van zijn mensen, zwaarder dan al het andere. Dat deed hij niet zo maar. Met zijn handelen wilde hij zich ook een plaats verwerven in de hemel, in het leven na de dood. Het zij hem meer dan gegund – als er een hemel is. Op deze aarde resulteerde zijn dood in een ware kermis. Hamer is gebruikt, zelfs misbruikt, niet alleen voor zijn idealen maar voor alles wat anderen bruikbaar achtten. Ook na zijn dood maakte de missionaris carrière tegen wil en dank. En ook nu, evenals bij de Jezuïeten en de Taipings, werd aan die ‘tweede loopbaan’ een einde gemaakt door de belangen van westerse groeperingen, in dit geval zijn eigen medebroeders die hem eerst op een voetstuk gezet hadden en wier nieuwe belangen hij in de weg was komen te staan. Hamer was overbodig geworden, ja zelfs voor de tweede keer een sta-in-de-weg. Een rem voor een eventuele terugkeer van Scheut in China. Ruim honderd jaar later lijkt het erop dat de zorgvuldig opgebouwde mythe voorbij is.

Op 20 maart 2003 sprak ik in het Vaticaan met José Luis Gutierrez van de congregatie die zich bezig houdt met zalig- en heiligverklaringen. De causa ‘Hamer et Socii’ heeft volgnummer 445 bij het Vaticaan. Het proces is, zo verzekerde hij mij na overleg met anderen, helemaal in orde. Er is geen enkel bezwaar tegen een eventuele zaligverklaring, het ‘licht staat helemaal op groen’. Het proces moet alleen doorgezet worden. Als dat niet gebeurt, doet het Vaticaan ook niets. Iemand wordt niet alleen maar zalig of heilig verklaard omdat hij of zij dat is. Als men bang is voor represailles, kan men het proces gewoon voltooien en de uitroeping van de zalige/heilige uitstellen tot een later moment, als bijvoorbeeld de politieke situatie gunstiger is. Het proces is volgens het Vaticaan nu in een soort slaaptoestand. Als er niets gebeurt, zo zei Gutierrez, wordt het proces uitgesteld tot het Laatste Oordeel. Daarbij verwees hij naar het schilderij in de Sixtijnse kapel. Op verzoek van de geestelijke stelde ik de kwestie opnieuw aan de orde bij de congregatie van Scheut in Rome. Daar glimlachte men.

We leven in een andere tijd. Het gebied dat door de missie van Scheut, inclusief bisschop Hamer, bediend werd is losgeweekt van het nu onafhankelijke Mongolië. De Ordos is nu formeel Chinees grondgebied. Terwijl de Chinezen zoveel moeite hebben met de wereldopinie in hun kolonisatie van het boeddhistische Tibet en het ‘Turkse’ islamitische Xinjiang zijn er geen grote problemen in Binnen-Mongolië. De missionarissen van Scheut hebben met hun missiemethode – het verwerven van grote stukken grond en de Chinezen uit het ‘eigenlijk China’ aan die grond te binden – zonder zich dat misschien te realiseren, een bijdrage geleverd om de Mongoolse gebieden ten noorden van de Grote Muur in Chinese handen te brengen.

Wie trekt er nog als missionaris de wereld in om vreemde volkeren voor het katholicisme te winnen. Tot vandaag was dat er in elk geval één, de Pool Karol Jozef Wojtyla (1920-2005), die onder de naam Johannes Paulus II als eerste paus op een hedendaagse manier, per vliegtuig, een kwart eeuw lang, tot zijn laatste snik heeft rondgereisd om zijn overtuiging en geloof uit te dragen.

Oegstgeest, 2 april 2005
sterfdag van paus Johannes Paulus II

Noten

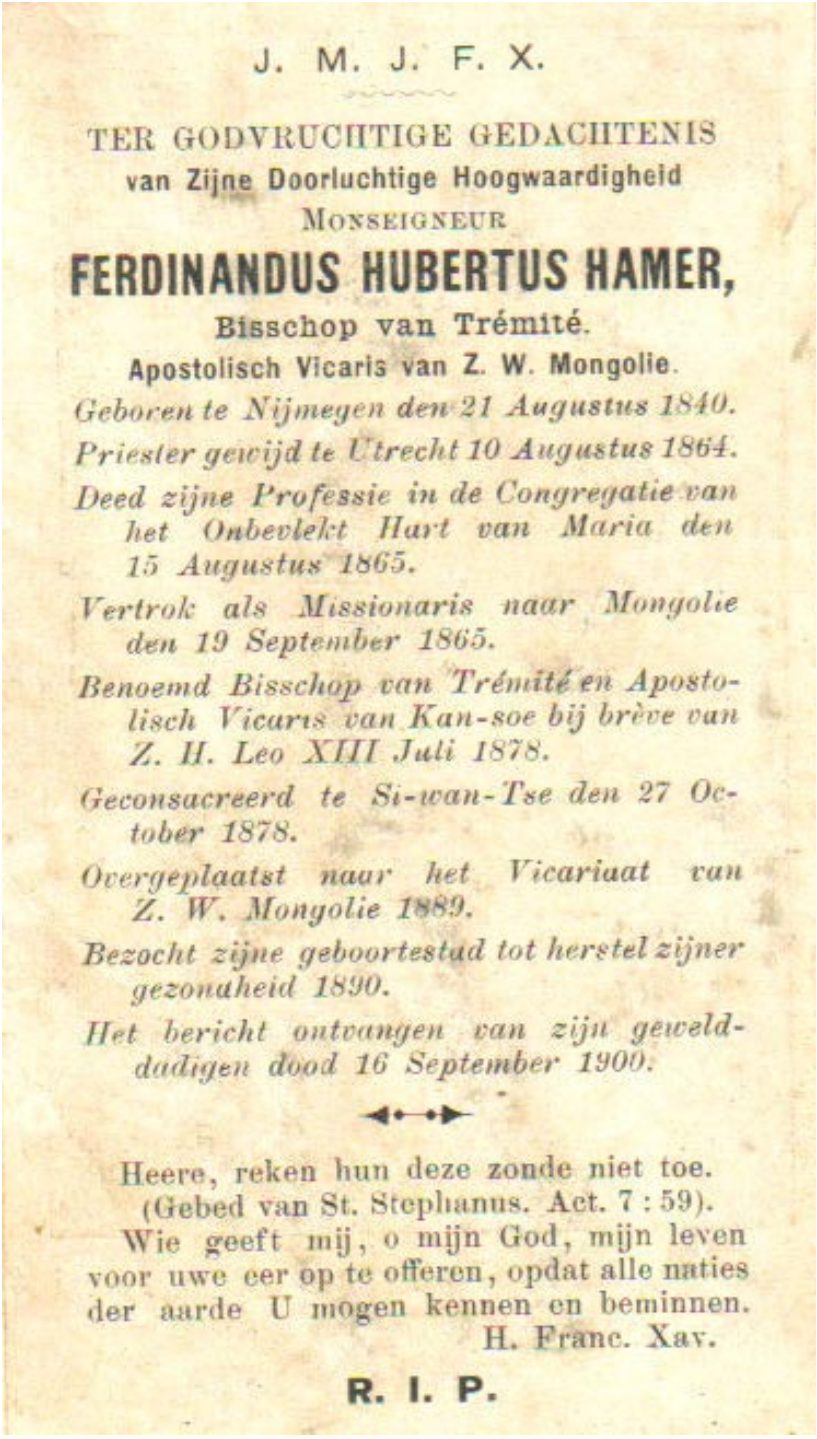
[1] Website van het White House te Washington.
[2] Ibidem.
[3] Ibidem.
[4] Ibidem.
[5] Toegevoegd na 2 april 2005
[6] Anil Ramdas, 'India graaft naar Hindoe verleden', *NRC Handelsblad*, 12 maart 2003
[7] Het Maitreya-project in Kushinagar.
[8] Het Aziatische nationalisme werd gestimuleerd door een Europese ideologie, het socialisme.
[9] Donald W. Treadgold, *The West in Russia and China. Religious and secular thought in modern times. Volume 2. China 1582-1949*, Cambridge, Ma., 1973, 9.

15. Historiografisch Essay.
Een zoektocht naar het missioneringswerk van Ferdinand Hamer

Ik herinner mij hoe de bisschop bij zijn verblijf in Holland [1890-1891], gezeten in een kring van geestelijken, en verhalend van China … door een onzer … werd ondervraagd over de uitwerkselen zijner preeken… De goede bisschop… begon eens hartelijk te lachen. "Preeken", zei hij, "preeken? Och, waarde heer, als wij 't daarvan moesten hebben, kwamen we niet ver". Toen kregen we een overzicht van wat missioneeren beteekent.

L. Hebrans S.J., 28 september 1902

chronologie Ferdinand Hamer op bidplaatje van de familie (september 1900)

J. M. J. F. X.

TER GODVRUCHTIGE GEDACHTENIS
van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid
MONSEIGNEUR

FERDINANDUS HUBERTUS HAMER,

Bisschop van Trémité.
Apostolisch Vicaris van Z. W. Mongolie.

Geboren te Nijmegen den 21 Augustus 1840.
Priester gewijd te Utrecht 10 Augustus 1864.
Deed zijne Professie in de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria den 15 Augustus 1865.
Vertrok als Missionaris naar Mongolie den 19 September 1865.
Benoemd Bisschop van Trémité en Apostolisch Vicaris van Kan-soe bij brève van Z. H. Leo XIII Juli 1878.
Geconsacreerd te Si-wan-Tse den 27 October 1878.
Overgeplaatst naar het Vicariaat van Z. W. Mongolie 1889.
Bezocht zijne geboortestad tot herstel zijner gezondheid 1890.
Het bericht ontvangen van zijn geweldadigen dood 16 September 1900.

Heere, reken hun deze zonde niet toe.
(Gebed van St. Stephanus. Act. 7 : 59).
Wie geeft mij, o mijn God, mijn leven voor uwe eer op te offeren, opdat alle naties der aarde U mogen kennen en beminnen.
H. Franc. Xav.

R. I. P.

Toen ik mij na mijn studie geschiedenis in Leiden besloot te gaan verdiepen in de katholieke missie, kwam ik al snel terecht bij de Nijmeegse missionaris Ferdinand Hamer, van de Belgische missie uit Scheut bij Anderlecht. Ik had nog nooit van Ferdinand Hamer gehoord, en woorden als 'Scheut' en een andere missie, die van de 'Lazaristen', riepen bij mij in eerste instantie connotaties op, die weinig met de missie van doen hadden.

Bij het lezen van Nic. Schneiders' boek, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den Bokser-opstand In China* (1938), ging er voor mij een nieuwe wereld open. Wat een boeiend, onlogisch en onbegrijpelijk verhaal! In het 'Ten geleide' schreef prof dr Alphons Mulders, hoogleraar Missiologie te Nijmegen: "Volgens het oordeel van oud-missionarissen uit China is de schrijver erin geslaagd, aard en methode van het missiewerk onder Chineezen en Mongolen juist te typeeren. Moge deze levensbeschrijving den missiegeest helpen bevorderen en voor velen aanleiding worden om een gebed te storten voor de zaligverklaring van de missionarissen van Scheut, die in de Bokser-vervolging van 1900 als martelaren zijn gevallen". Professor Mulders, een priester, die bekende dat lezing van het 'onopgesmukt verhaal hem gesticht had', gaf zelf geen mening over de betrouwbaarheid van de inhoud van Schneiders' boek. Ook Schneiders was een priester, een missionaris, een 'medebroeder' (confrater) van Ferdinand Hamer.

Lezend over de lotgevallen van Hamer en de poging om de martelaar zalig te laten verklaren werd ik mij opnieuw bewust van mijn katholieke opvoeding en achtergrond. Ik ging te hooi en te gras lezen in het overzichtswerk van L.J. Rogier, *In vrijheid herboren 1853-1953* en in Daniël Verhelst, *Scheut vroeger en nu 1862-1987*, het standaardwerk over de geschiedenis van de missiecongregatie van het Onbevlekte Hart van Maria (Congregatio Immaculati Cordis Mariae, C.I.C.M., meestal met Scheut aangeduid). Terwijl ik me enerzijds verdiepte in voor mij nieuwe literatuur, herlas ik mijn boeken over de Chinese geschiedenis, en niet te vergeten Chateaubriand, *Génie du Christianisme* (1802). In mijn gedachtenwereld, mijn hoofd, ging ik een nieuwe plek zoeken voor de katholieke kerk, met name in China en Azië in de negentiende eeuw en de persoon Ferdinand Hamer in het bijzonder.

Problemen bij het onderzoek

In het begin van een studie, een eerste zoektocht naar literatuur, primaire bronnen, inzicht en vooral een goede vraagstelling, kan het leggen van contacten met ervaren historici een goede steun zijn. Het leggen van persoonlijke contacten in de wereld van de missie viel echter niet altijd mee. Veel auteurs van artikelen en boeken, geestelijken, bleken oud, ziek of overleden. Zo lukte het mij niet om een gesprek of correspondentie tot stand te brengen met Daniël Verhelst, Scheutist, historicus en hoogleraar in Leuven; tijdens mijn onderzoeksperiode werd duidelijk dat hij ernstig ziek was. Andere deskundigen woonden (en wonen) in het buitenland, soms in veraf gelegen delen van de wereld.

Bovendien waren de Belgische historici van de Chinese missie lang niet altijd bereid om mij te helpen of zelfs maar te woord te staan. Leuvense proefschriften zijn pas openbaar (kunnen geraadpleegd worden) nadat ze officieel gepubliceerd zijn, en dat gebeurt soms nooit of pas vele jaren nadat de promovendus zijn bul heeft ontvangen. In 2000 promoveerde Koen De Ridder in Leuven op het proefschrift *"A Pear-tree Legacy of Love". The Belgian CICM Mission in Gansu (1878-1922)*. Het onderzoek naar het optreden van Ferdinand Hamer en andere Scheutisten is nog niet gepubliceerd en niet beschikbaar voor studie. Bij een bezoek aan de bibliotheek van de Universiteit Leuven mocht ik een blik werpen op de omslag van het proefschrift van Koen de Ridder, maar omdat de auteur geen toestemming geeft, werd het mij niet toegestaan kennis te nemen

van de tekst. Met zeer veel moeite is het mij zeer recentelijk gelukt om een 'illegale kopie' te bemachtigen. In 1999 promoveerde Patrick Taveirne CICM in Leuven op het proefschrift *Sino-Mongol Encounters and Missionary Endeavors. A history of Scheut in Ordos (Hetao) 1874-1911*. Dit proefschrift (bijna zevenhonderd pagina's) is pas zeer onlangs gepubliceerd zodat ik helaas nauwelijks in staat ben geweest om voort te bouwen op recent academisch onderzoek.

Ook pogingen om bij Chinees onderzoek aansluiting te vinden hebben weinig resultaat opgeleverd. Chenfeng 'Michael' Mi is afkomstig 'uit het dorp waar Ferdinand Hamer is doodgemarteld'.[1] Hij is als associate professor geschiedenis werkzaam aan de Renmin University in Peking. Tijdens een bezoek aan Rome deed hij 'straffe pogingen om in het archief van Scheut te geraken en documenten [over Hamer] te consulteren'.[2] Omdat de archivaris van Scheut hem niet vertrouwde werd het besluit genomen om hem 'vriendelijk maar vasthoudend niet toe te laten'.[3] In 2000, bij de herdenking van honderd jaar Bokser-opstand, schreef Mi op basis van onderzoek in Chinese archieven een artikel over de marteldood van Hamer. Mi verwijt westerse historici dat ze 'onvoldoende gebruik maken van Chineestalige archieven',[4] zodat 'vele feiten in westerstalige werken niet overeenstemmen met het Chineestalige historische materiaal'.[5]

Tijdens mijn onderzoek heb ik derhalve herhaaldelijk per e-mail contact gezocht met Mi. Deze maakt de indruk nogal gefrustreerd en teleurgesteld te zijn door de behandeling die hij van Scheut heeft gekregen, en verwees mij in zijn reacties telkens terug naar Patrick Taveirne, die tijdens zijn onderzoek overigens niet was toegelaten tot het archief van Hohhot in Binnen-Mongolië. Ondanks herhaaldelijk aandringen is Mi niet bereid gebleken om mij te helpen met het vinden van de archiefstukken die hij westerse historici verwijt niet te willen bestuderen.

De meeste archiefstukken (en veel missie-literatuur), waar ik naar op zoek was, bevinden zich in Rome en op enkele plaatsen in Frankrijk. Het bestuderen van primaire bronnen is derhalve een kostbare en tijdrovende zaak. Als je iets vindt en daar later nog eens naar wilt kijken, is het noodzakelijk om een nieuwe buitenlandse reis te maken. Bovendien zijn de religieuze archieven die ik heb mogen bezoeken meestal niet professioneel opgezet. De inventaris van het archief van Scheut in 1995 uitgegeven door Dries Vanysacker, *The Archives of the Congregation of the Immaculate Heart of Mary (CICM-Scheut) 1862-1967*, bevat meer dan duizend pagina's kleingedrukte tekst. Maar de inventaris is slechts voor ongeveer tweederde compleet; eenderde van de stukken kan slechts bij toeval of met de hulp van de archivaris gevonden worden. Bovendien is de gedrukte inventaris soms een doolhof of cryptogram. Het is niet ongebruikelijk dat een stuk gevonden wordt als F.III.a.4.1.2.1.1. brief 33.[6] Literatuur met bronvermelding van vóór 1995 verwijst naar een andere archivering, die niet meer bestaat.

Ferdinand Hamer schreef minstens een keer per maand een brief over de vorderingen in de missie aan zijn algemeen overste. In de periode 1868-1886 was dat Frans Vranckx. Na achttien jaar zetten de Scheutisten hun superior aan de kant. Vranckx vertrok met medenemen van al zijn correspondentie. Hiermee ging een verzameling van achttien jaar brieven en documenten verloren.

Ferdinand Hamer zelf was er mordicus tegen dat de brieven die hij naar Europa had gestuurd, gepubliceerd zouden worden. Op 1 januari 1867 schreef hij aan een van zijn leraren op het seminarie, Van Egeren: "Nooit heb ik mijn pen aan de drukpers gewijd en ik meen genoegzaam de Hollandse taal te kunnen beoordelen om in te zien, dat hetgeen ik op het papier zet, wel door vrienden mag gelezen worden … Zoo mijn schrijven de revue van het publiek moest passeren, ik zoude bespotting van ieder op mij halen".[7] Hamer ging verder en hij waarschuwde: dan 'zal ik genoodzaakt zijn UEerw. te schrijven wat ik

onlangs aan een mijner vrienden in België schreef, die een mijner brieven in de Volksvriend had doen plaatsen, dat alvorens ik zijn belofte had, van mijn brieven niet te doen drukken, hij geen brieven van mij meer te wachgten had'.[8] Deze dreiging was geen toeval: tijdens zijn bezoek aan Europa in 1890/1891 verscheurde Hamer een groot deel van de zorgvuldig bewaarde familiecorrespondentie als 'prullewerk'.[9]

Hamer stond bekend als een zeer ordelijk man, een 'boekhouder'. Het ligt voor de hand dat hij een uitgebreid archief had van zijn correspondentie. Maar helaas: toen het dorp Ershisiqingdi (de '24') aan de Gele Rivier, waar Hamer zich in het voorjaar van 1900 gevestigd had, werd ingenomen tijdens de Bokser-opstand, gingen nagenoeg al zijn bezittingen verloren, in elk geval zijn brieven. In het jaar na zijn dood schreef de Jezuïet Johannes Drüding een levensbeschrijving van de martelaar; daarin vermeldde hij dat Hamer de correspondentie met zijn familie in Nijmegen verscheurd had, maar dat hij er toch nog in geslaagd was vele honderden brieven te lezen die de bisschop na zijn terugkomst in China aan familie en bekenden geschreven had. Tegenwoordig zijn bijna al deze brieven spoorloos.

Zoekacties van diverse Scheutisten, die de geschiedenis van hun congregatie vast legden, hebben nooit iets opgeleverd. Ik heb natuurlijk ook diverse pogingen gedaan. De familie Hamer is mij zeer ter wille geweest en mede op mijn instigatie was er op 28 september 2002, precies een eeuw na de Dag van Hamer, een familiebijeenkomst in Sparrendaal, het Nederlandse missiehuis van Scheut in Vught. Mijn oproep aan de familie heeft echter niets opgeleverd. Toch blijft er hoop. Wellicht dat de publicatie van dit boek nog iets gaat opleveren.

Zoekresultaten

Uit het bovenstaande mag echter niet worden afgeleid dat het nagenoeg onmogelijk zou zijn om onderbouwd iets zinvols over Ferdinand Hamer te schrijven. Zó erg is het niet. Er is heel wat interessant origineel bronnenmateriaal bewaard gebleven.

Allereerst schreef Johannes Drüding S.J. een jaar na het bekend worden van de dood van Hamer letterlijk een levensbeschrijving, honderddertig pagina's met de hand geschreven. Hij baseerde zich daarbij vooral op de brieven die de martelaar vanuit China naar zijn familie gestuurd had. De brieven zelf mogen dan nu wellicht verloren gegaan zijn, Drüding citeerde er rijkelijk uit. Toch wist ook hij heel goed dat hij geen rekening hield met de wensen van zijn hoofdpersoon. In zijn inleiding, in oktober 1901, schreef hij: "Zijne nederigheid gaf hem […] de dringende bede in, zijne brieven toch vooral niet te laten drukken". De originele tekst van Drüding is nooit gepubliceerd.

Ferdinand Hamer heeft zelf niets gepubliceerd, maar ook van hem is een handgeschreven tekst bewaard gebleven, een geschiedenis van Gansu, de regio waarvan hij in de periode 1878-1889 apostolisch vicaris (bisschop) van was. *Notice sur l'origine, l'érection, et les progrès spirituels et temporels du Vicariat Apostolique du Kansou, Koukounoor et Tartarie occidentale à continuer pour les archives du Vicariat*. Het is een kroniek van tweehonderd bladzijden, waarin hij zijn belangrijkste daden voor 'intern gebruik' wilde verantwoorden. In het verslag nam hij tal van brieven op die hij had uitgewisseld met de Franse ambassade in Peking.

Met of zonder zijn toestemming, is een aantal van de brieven die Ferdinand Hamer naar Europa verstuurde, toch in druk verschenen. Ze werden opgenomen in de missie-tijdschriften die in de tweede helft van de negentiende eeuw werden uitgegeven door organisaties als de Heilige Kindsheid en het Genootschap tot Voortplanting des Geloofs.

Toen er in 1891 sprake was een grote hongersnood in het gebied van Hamer, nam de bisschop zelfs het initiatief om, zij het korte, bedelbrieven te sturen naar de redacties van die bladen, die meteen werden opgenomen in de redactionele kolommen. De nood moet wel erg hoog geweest zijn.

Van de brieven die Hamer verstuurde heb ik er ongeveer vierhonderd kunnen traceren. Het is vooral de correspondentie die Hamer een keer per maand uitwisselde met zijn algemeen overste, eerst in China zelf (Théophile Verbist, tot 1868) en na het vertrek van algemeen overste Vranckx in 1886, met diens opvolgers Jeroom Van Aertselaer en Adolf Van Hecke. Aan Verbist, die op korte afstand van zijn verblijfplaats het Scheut-hoofdkwartier in het Binnen-Mongoolse Xiwanzi bestuurde, schreef hij zeer lange en soms wat naief-jeugdige epistels boordevol details van zijn belevenissen. De latere correspondentie die Hamer als veteraan-bisschop naar België stuurde is formeel, maar soms toch doortrokken van emoties – vooral als het zijn verhouding met medebroeder en provinciaal Alfons Bermijn betrof.

Als bisschop had Hamer zich te verantwoorden aan allerlei kerkelijke organisaties en sponsors. Zo schreef hij elk jaar een lang verslag van de stand van zijn missie-activiteiten aan de Sainte-Enfance en de Propagation de la Foi in Parijs. Ter wille van de subsidie was hij verplicht tot in de kleinste details op te geven hoeveel Chinezen er in het afgelopen jaar gedoopt waren, hoeveel daarvoor betaald was, hoeveel kinderen er op katholieke schooltjes les kregen, etcetera. En natuurlijk had Hamer zich te verantwoorden bij de Propaganda Fide, het ‘ministerie van missie’ dat in 1622 was opgericht in Rome en was belast met het bestuur van de kerk in landen waar de katholieke godsdienst officieel verboden was.[10] De rapporten die Hamer aan deze organisaties schreef zijn grotendeels bewaard gebleven; ze geven een fascinerend beeld van zijn ideeën en optreden. Belangrijke informatie heb ik tijdens mijn verblijf in Rome tevens kunnen vinden in het archief van de Congregatio de Cause dei Santi, de organisatie binnen het Vaticaan die zich bezig houdt met zalig- en heiligverklaringen.

Bisschoppen in den vreemde als Ferdinand Hamer hadden ook een persoonlijk netwerk. Dat bestond vooral uit rijke ‘weldoensters en weldoeners’, die vooral in de laatste jaren van hun leven geneigd waren om zich van een goede toekomst in het hiernamaals te verzekeren. Ze stuurden niet alleen kruiswegen, kerkramen, priesterkleding en rozenkransen, maar gaven ook geld, soms zelfs aanzienlijke sommen. Ook geestelijken waren actief voor de missie. Anton van de Laar, afkomstig uit Helmond, was professor aan het seminarie van Den Bosch; in de jaren tachtig van de negentiende eeuw was hij zeer actief in het organiseren van studiebeurzen voor Chinese kindertjes. Zijn activiteiten en de correspondentie daarover met Ferdinand Hamer en andere actieve missionarissen geven een kijkje in de opvoeding en opleiding van Chinese jongetjes in en door de missie.

Een bijzondere relatie van Ferdinand Hamer was de industrieel Jan Jurgens uit Oss, een van de grondleggers van het latere Unilever-concern. In 1871, tijdens de Frans-Pruisische oorlog had de Franse scheikundige Mège-Mouriès het procédé van *ersatz*-natuurboter ontwikkeld. Jurgens, handelaar in roomboter, had het patent op de nieuwe ‘margarine’ gekocht, bouwde fabrieken in binnen- en buitenland en was er vermogend mee geworden. Als welvarende katholiek was hij een *target* voor goede doelen. Tijdens zijn verblijf in Nederland in 1890-1891 logeerde Ferdinand Hamer bij de familie Jurgens; dat leverde niet alleen giften op, maar tevens enkele buitengewoon interessante brieven waarin Hamer verantwoording aflegt hoe hij het geld besteed heeft.

Ook andere missionarissen stuurden brieven, aan elkaar, aan hun familie in Europa, en aan dezelfde organsaties die ik al eerder genoemd heb. Het optreden van Ferdinand Hamer, pionier van de Scheut-missie en lid van de eerste groep Scheut-missionarissen die

naar China trok, krijgt in vele brieven een prominente plaats. Vooral in de laatste jaren van zijn leven werd Hamer door veel van zijn medebroeders niet met bewondering gevolgd; eerder is sprake van het tegendeel. Hamer lijkt in de jaren negentig van de negentiende eeuw een controversiële figuur. Er zijn ook brieven bewaard gebleven van Chinese priesters, die verbonden waren met de congregatie van Scheut, maar er geen lid van konden worden in die tijd. Zo was Petrus Lin, afkomstig uit de regio Xikouwai ten westen van het hoofdkwartier van de Mongoolse missie, priester gewijd kort voor de aankomst van de eerste Scheutisten. Théophile Verbist stuurde hem begin 1866 samen met Hamer op pad in oostelijke richting om het missiegebied te verkennen. Het is interessant om de brieven die Lin en Hamer aan Verbist schreven met elkaar te vergelijken.

Literatuur en lectuur over Ferdinand Hamer

Tot aan het bekend worden van zijn overlijden, in september 1900, is over Ferdinand Hamer nauwelijks iets gepubliceerd. In de missietijdschriften en in een katholieke krant werd wel eens een brief of een klein artikeltje gepubliceerd. Toen Hamer in het voorjaar van 1890 vanwege een slechte gezondheid terugkwam naar Europa en vanuit Nijmegen, de woonplaats van zijn familie, per trein uitvoerig door België en Nederland reisde, verschenen er korte berichten over zijn activiteiten, zoals zijn feestelijke aankomst in Nijmegen, priesterwijdingen, bezoeken aan familieleden, zijn reis naar Rome en de audiëntie bij paus Leo XIII, zijn aanwezigheid bij het eucharistisch congres in Antwerpen, zijn werving van gelden voor de missie, en zijn vertrek naar China. De meeste van die berichten en verslagen zijn terug te vinden in *De Gelderlander* en landelijke katholieke kranten. Na zijn vertrek werd het weer tamelijk stil. Zoals gezegd: Hamer was geen media-marketeer.

Op 15 september 1900 stuurde het Belgische gezantschap in Peking een telegram naar Scheut waarin melding werd gemaakt van de moord op bisschop Hamer en twee andere Belgische Scheutisten, Heirman en Mallet tijdens de Bokser-opstand. Hamer was plotseling een martelaar geworden, en dat in een tijd dat Nederland zich betrokken voelde bij allerlei gewapende conflicten in verre streken. In Nederlands-Indië was J.A. Vetter, de held van Lombok, in 1895 bij zijn terugkomst op de kade van IJmuiden toegejuicht en toegezongen. Onder voorzitterschap van N.P. van den Berg, president van de Nederlandsche Bank, was er in Amsterdam een ‘commissie voor de ontvangst van Generaal Vetter en zijn medestrijders op Lombok’[11] opgericht. Vetter werd gehuldigd in Amsterdam en op het Malieveld in Den Haag, door de koninginnen Emma en Wilhelmina. De Atjeh Oorlog had al enkele tientallen jaren de inkomsten uit Indië ondermijnd. Juist in deze tijd wist generaal Van Heutsz een einde te maken aan het verzet in Atjeh en in het Wilhelminapark in Batavia was onlangs een groot Atjeh monument onthuld.[12] In zuidelijk Afrika vochten de ‘Nederlandse‘ Boeren tegen de vermaledijde Britten. Hun leider Paul Krüger kon rekenen op warme maar machteloze sympathie uit Nederland en werd in deze maanden door koningin Wilhelmina in audiëntie ontvangen. Op de Parijse wereldtentoonstelling was Nederland present met Indische paviljoens, die ook in de *Katholieke Illustratie* in beeld werden gebracht.[13]

Al op 30 september verscheen het *Geïllustreerd Zondagsblad voor Katholieken. Uitgave van De Tijd en de Morgenpost* met een speciale uitgave die met enkele artikelen en een gedicht in het teken stond van het martelaarschap van Ferdinand Hamer. De samenwerking met de congregatie van Scheut, die kort daarvoor de Nederlandse vestiging Sparrendaal had geopend, werd daarbij benadrukt. Voor het eerst was de redactie in staat een recente foto te plaatsen – het was meteen een rouwprent van de vermoorde Scheutist.

“Als men dat nobele gelaat aanschouwt, wordt de ziel van weemoed, maar ook van christelijke vreugde vervuld: van weemoed bij de gedachte, dat Mgr. Hamer, zonder die rampzalige beweging, waarvan ook hij het slachtoffer werd, nog zooveel had kunnen verrichten, ter verdere verbreiding van Gods ware Kerk in de onherbergzame streken, waar hij, ten koste der zwaarste offers, reeds 35 jaren had gewerkt, - van christelijke vreugde bij de gedachte, dat de katholieke Kerk van Nederland weder een van haar beste zonen het hoogste voorrecht van den marteldood heeft zien deelachtig worden.

Van dat voorrecht begrijpt de wereld niets; niet weinigen, die hen, welke zich om den wille des Geloofs aan zoo groote gevaren blootstellen, dwazen noemen, beminnelijke dweepers! Maar toch, ook bij de meesten, die buiten onze Kerk staan, hetzij door geboorte hetzij door ontrouw aan den eenmaal gezworen eed, dwingt de onbaatzuchtige heldenmoed onzer missionarissen – alles, ook den dood, trotseerend en zelfs sterven voor den Christus, wiens Leer zij verkondigen, een gewin achtend, – eerbied en bewondering af”.

Veel ‘holle’ woorden camoufleerden dat er nauwelijks iets bekend was over de vermoorde missionaris, maar de beschrijving van het heldhaftige optreden van Ferdinand Hamer in het verre China was op gang gekomen. Vanaf het bekend worden van zijn overlijden konden de paters van Scheut en katholiek Nederland samenwerken om van bisschop Hamer een icoon te maken.

De eerste publicaties verschenen in het eerste nummer van het nieuwe missie-tijdschrift *Annalen van Sparrendaal* (1901) en in de Belgische pendant *Missiën in China en Congo*. De moord op Hamer en de andere Scheutisten werd tot in de kleinste gruwelijke details beschreven, met verslagen van ooggetuigen. Ten tijde van de onthulling van het Hamer-monument in Nijmegen plaatste *De Gelderlander* op basis van de tekst van Drüding de eerste levensbeschrijving van Hamer in de toen gebruikelijke feuilletonvorm. Kort na 28 september werd er door A.J. de Wilt ook een eerste boekje uitgegeven.

De levensbeschrijving van Drüding werd vanaf 1902 een constante in de Hamer-hagiografie. In allerlei missie-activiteiten en boekjes verscheen steeds hetzelfde verhaal over alle gruwelijkheden die bisschop Hamer had moeten ondergaan. Een vaste plaats kreeg het verhaal dat Hamer de bij hem verzamelde Europese missionarissen bij de komst van de Boksers had weggestuurd met de woorden, geciteerd uit zijn ‘afscheidsbrief’: “Gij gaat, ik blijf”. De standvastigheid van zijn optreden kreeg ook een belangrijke plaats in het toneelstuk *Bisschop Hamer* van Arnoldus Suijs, een drama in vijf bedrijven (1904). In de eerste helft van de twintigste eeuw speelde katholiek Nederland een grote rol in de missie van de Rooms-katholieke kerk. De Nederlandse kardinaal Van Rossum werd zelfs prefect van de Propaganda Fide. Er verschenen heel wat propagandaboekjes over de missie en daarin ontbrak bisschop Hamer nooit.

Ook in de meer serieuze katholieke literatuur was de martelaar steeds prominent aanwezig. In het overzichtswerk van J.A. Loeff , *Het katholiek Nederland 1813-1913* (1913) is een heel hoofdstuk aan het leven van Hamer gewijd, geschreven door de Scheutist H.J. Boumans. Aan het einde van de jaren dertig schreef Anton van Duinkerken (na een mislukt Scheut-noviciaat in Scheut) een viertal essays over Hamer in het dagblad *De Tijd*. De Scheutist Martin van Oss schreef begin 1940 (en in 1954) op basis van de brieven van Hamer aan zijn overste Verbist enkele degelijke artikelen over het optreden van Hamer in zijn eerste missiejaren. Ook in het grote overzichtswerk van L.J. Rogier, *In vrijheid herboren 1853-1953* wordt hij nog weer eens neergezet als een van de belangrijkste missionarissen die Nederland ooit gehad heeft.[14]

Wetenschappelijke geschiedschrijving

De basis van alle geschiedkundige publicaties over het missionaire optreden van Ferdinand Hamer is het in 1938 verschenen boek van de Scheutist Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den Bokser-opstand in China*. Op 13 december 1980 schreef Schneiders aan de archivaris van Scheut: "Dit boek is populair bedoeld, [het] archief in Rome heb ik nooit bezocht".[15] En in het voorwoord: "In eenvoudige taal wordt het leven verhaald van den bisschop-martelaar, die in 1900 in den Bokseropstand viel als slachtoffer van zijn apostelplicht. Niet alleen de dood van dezen missionaris is heldhaftig; ook zijn leven dwingt bewondering af. […] Er bestaat gegronde hoop, dat de zaak van Mgr. Hamer te Rome een gunstig verloop zal hebben. Mogen dan deze bladzijden den bisschop-martelaar en zijn gezellen beter doen kennen en de lezers opwekken te bidden voor zijn zaligverklaring".[16]

In deze tijd was in Rome het proces op gang gekomen voor een eventuele zaligverklaring. Bovendien werden er plannen gesmeed voor de viering van de honderdste geboortedag in de zomer van 1940. Het boek van Schneiders had dus een functie. Onwaarheden mochten er niet in voorkomen, maar Schneiders besloot selectief om te gaan met het feitenmateriaal dat verzameld was. Een vergelijking dringt zich op met de recent verschenen biografie van Colijn, door Herman Langeveld, waarin deze constateert dat eerdere biografen dezelfde archieven als hij hebben geraadpleegd, maar de minder fraaie daden van de geportretteerde in Atjeh en op Lombok maar achterwege hebben gelaten.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de Chinese missie onderwerp van tal van proefschriften. Zo promoveerde Andreas van den Eerenbeemt, alweer een Scheutist, in 1945 te Nijmegen op het proefschrift *De missie-actie in Nederland (± 1600-1940)*, dat nog het beste omschreven kan worden als een katholiek-missionair overzichtswerk. Hoe zeer deze historicus nog midden in zijn onderwerp zat, straalt uit heel zijn boek, en zeker ook uit normatieve stellingen als 'De missieactie in Nederland dient parochieel georganiseerd te zijn', 'Naast de grote pauselijke genootschappen behoort een plaats open te blijven voor particuliere missieactie' en 'De missiewetenschap behoort tot de vorming van den toekomstigen missionaris, maar ook tot die van den priesterstudent'. Hamer wordt uiteraard afgeschilderd in zijn heldenrol: "Diepe indruk maakt in heel het land de glorievolle marteldood van Mgr. Hamer en gezellen".[17]

In het proefschrift *Tussen neutraliteit en imperialisme. De Nederlands-Chinese betrekkingen van 1863 tot 1901* (1966) besteedde Frans van Dongen ook aandacht aan de missie. Hij wees er op dat de Nederlandse missionarissen niet door Nederland, maar door Frankrijk werden beschermd en voorzien waren van Franse paspoorten.[18] Van Dongen vertelde hoe Hamer in 1900 'toen de toestand dreigend begon te worden zijn missionarissen op 7 juli bevolen had de vlucht te nemen. Zelf vrijwillig in zijn residentie achtergebleven, werd hij op de 21e juli in misgewaad uit de kerk gesleurd en drie dagen later, na vreselijke martelingen te hebben ondergaan, levend verbrand'.[19] Voor deze beschrijving baseerde hij zich op Schneiders en de missie-tijdschriften van Scheut.

Bijna dertig jaar na Van den Eerenbeemt, in 1974, verdedigde Jan Roes het proefschrift *Het groote missieuur 1915-1940. Op zoek naar de missiemotivatie van de Nederlandse katholieken*. In het hoofdstuk 'Missionarisromantiek: heroïsme en idealisme' vertelde Roes dat Nederland zijn eigen martelaar had. Dat Hamer op gruwelijke wijze om het leven was gebracht had diepe indruk gemaakt. Hij gold als hét voorbeeld bij uitstek van de ware missieliefde en de verpersoonlijking van de christelijke offervaardigheid. Roes citeert een rede uit 1917 op een katholiekendag in Nijmegen: "Hij kon vluchten… en hij

bleef… Hij bleef omdat hij het zijn plicht wist bij zijn kudde te blijven… Voor dien plicht gaf hij bereidwillig zijn leven".[20] In een nabeschouwing wees Roes nogmaals op de missionarisromantiek. "Veelvuldig keerden […] heldenfiguren in de propagandaliteratuur terug, zodat men geneigd is bijvoorbeeld aan een 'mgr. Hamereffect' te denken, dat als zodanig aan de hand van de talrijke missieverhalen die in tijdschriften, op kalenders, in brochures en boeken zijn verschenen nader onderzoek verdient".[21]

Uit de constaterende stelling 'De missiegeest heeft bijgedragen tot de identiteit van de Nederlandse katholieken' blijkt dat men intussen in Nijmegen al wat afstand genomen had van het missionaire verleden. De veranderingen in die tijd werden door Roes nog sterker aangegeven in een andere stelling: "De rode leuze 'studie voor ons allemaal en niet voor het kapitaal' op de gevel van de bibliotheek der Katholieke Universiteit te Nijmegen is een teken aan de wand".

Het historisch onderzoek naar het missionaire optreden in China had zich inmiddels meer in zuidelijke richting verplaatst. In 1986 gaf de Scheutist Daniël Verhelst, hoogleraar in Leuven, een eerste kritische bronnenpublicatie uit, in het Frans, van de 'Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut) 1861-1865'. Paul Van Daelen, algemeen overste van Scheut, schreef in het voorwoord: "C'est un précieux instrument de travail pour tous ceux qui veulent approfondir ce qu'a été, sous la conduite de Dieu, le début de notre Congrégation". Het werk van Verhelst is tijdens zijn ziekte de afgelopen jaren voortgezet door archivaris Nestor Pycke CICM, zodat in 2003 deel IIa kon verschijnen en binnenkort deel IIb, waarmee enkele duizenden pagina's met brieven en andere documenten over de jaren 1860-1869 beschikbaar zullen komen.

Professor Verhelst is ook de belangrijkste auteur van de *Geschiedenis van de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria C.I.C.M.* (*Scheut vroeger en nu,* 1991), ook in de Franse en Engelse taal, en evenals de bronnenpublicaties uitgegeven bij de Universitaire Pers Leuven. Het boek heeft mede daardoor een wetenschappelijke pretentie ondanks de verklaring van de redactie dat 'het zich hoofdzakelijk richt tot een breder publiek'.[22] Voor nader onderzoek is het te betreuren dat 'het werk enige afstand heeft genomen van de gangbare wetenschappelijke verantwoording en alleen een summiere bibliografie van onuitgegeven bronnen en van uitgegeven bronnen en werken geeft'.[23] Annotaties ontbreken. Citaten kunnen niet of met zeer grote moeite getraceerd worden. Het is dus lang niet altijd duidelijk waar Verhelst zijn kennis vandaan gehaald heeft.

Om hierboven aangehaalde redenen wil ik niet inhoudelijk ingaan op de proefschriften van Patrick Taveirne en Koen de Ridder over de Scheut-missie in respectievelijk de Ordos en Gansu, behalve dat mij opvalt dat deze studies, en dat geldt in zijn algemeenheid voor de missiestudies van de Universiteit Leuven, nauwelijks een wetenschappelijke vraagstelling hebben. Ze zijn nogal encyclopedisch van karakter en in die zin heb ik ze, voor zover mogelijk, tijdens de laatste periode van mijn eigen onderzoek gebruikt.

In dit essay heb ik vooral duidelijk willen maken dat veel boeken over de missie geschreven zijn door mensen die in een of andere vorm bij de missie betrokken zijn, of daarbij betrokken zijn geweest. Het is dan natuurlijk de vraag wat de consequentie van die betrokkenheid is. Al vanaf het allereerste begin schreven de Scheutisten hun eigen geschiedenis. In de bibliografie is een overzicht van al die publikaties opgenomen. De paters schreven hun boeken niet zomaar: ze waren altijd in de weer om hun bekendheid en imago in stand te houden of te verbeteren. De celibataire kerk breidt zich nu eenmaal niet langs biologische weg uit. De Scheutisten hadden geld nodig en nieuwe roepingen om hun missie te continueren en, zo mogelijk, uit te bouwen.

Minder fraaie zaken werden om die reden niet benadrukt of maar liever weggelaten. Ook streefden de Scheutisten er naar om de goede daden van de missionarissen juist een

accent te geven. Zo schreef Carlo van Melckebeke C.I.C.M., voormalig bisschop van Ningxia, in 1949 over de ‘service social de l’église en Mongolie’. Daarin wilde hij aantonen hoezeer de Scheutisten hadden bijgedragen aan het algemeen welzijn van de bevolking in Mongolië. Dit boek is kenmerkend voor zeer veel publicaties door katholieken van de laatste halve eeuw. Ze hebben een wetenschappelijke pretentie, zijn veelal mede of grotendeels gebaseerd op enigszins dubieuze bronnen, weinig kritisch en hebben een al dan niet verkapte ‘positieve’ boodschap. Meestal zijn ze geschreven door (ex)-missionarissen, (ex)-priesters of anderen die bij nader onderzoek een of andere band met de kerk hebben. Een representatief voorbeeld van dergelijke studies is Jean Charbonnier, *Histoire des chrétiens de Chine* (1992). De Rooms-katholieke priester Charbonnier is zowel gepromoveerd in de theologie als in de geschiedenis.

Een grote hoeveelheid publicaties komt, ook op het terrein van de beschrijving van de zending en missie in China, natuurlijk uit de Angelsaksische landen. Belangwekkend zijn de artikelen van Gary Tiedemann, vooral over de regio Shandong,[24] en de diepere achtergronden van de Bokser-opstand door Paul Cohen (*History in three keys*, 1997). De meeste Angelsaksische auteurs baseren zich vrijwel uitsluitend op Engelstalige bronnen, die zij kunnen lezen, terwijl de Rooms-katholieke missie beter in Frans perspectief bekeken kan worden.

De grote vraag: hoe werden de Chinese heidenen in de praktijk bekeerd?

In 1996 publiceerde Carine Dujardin in Leuven haar proefschrift *Missionering en moderniteit. De Belgische minderbroeders in China 1872-1940*. De kritische kijk, die bij zoveel missie-auteurs ontbreekt, is bij haar juist volop aanwezig. Zo geeft zij een analyse over de uitwerking van het preken aan de Chinezen.[25] De prediking aan de heidenen, zo schrijft zij, was volgens de tweede synode van Peking de hoofdverplichting van de missionarissen, naar het voorbeeld van de apostelen. Maar dat werkte niet. Bisschop Filippi, zo citeert zij, schreef in 1872: “Als U over de godsdienst spreekt tot een menigte van hen die luisteren uit nieuwsgierigheid, dan slapen er velen of ze zijn verstrooid”.[26] Volgens de Scheutist Louis Kervyn was het gevaar reëel dat de missionarissen zich door hun buitenlands accent én door hun gebrekkige kennis van de Chinese taal blootstelden aan minachting en spot. Een andere pater schreef dat hij zelden had gehoord dat iemand christen werd nadat hij een bepaalde preek had gehoord. Officiële missiestatistieken over preken moeten volgens Dujardin dan ook zorgvuldig geïnterpreteerd worden.[27]

Op de Dag van Ferdinand Hamer, 28 september 1902, haalde de jezuiet L. Hebrans herinneringen op aan het verblijf van de missie-bisschop tijdens zijn verblijf in Nederland in 1890-1891. “Ik herinner mij hoe de bisschop, gezeten in een kring van geestelijken, en verhalend van China op zijn kalmen, blijmoedigen toon, door een onzer, die nog jong, zich een poëtische voorstelling maakte, werd ondervraagd over de uitwerkselen zijner preeken, over den machtigen drang in die duizenden gewekt door ’t levend woord des evangelies, van de lippen vallend eens gezalfden des Heeren, eens kerkvorsten. De goede bisschop, prettig gestemd door die geestdrift, begon eens hartelijk te lachen. ‘Preeken’, zei hij, ‘preeken? Och, waarde heer, als wij ’t daarvan moesten hebben, kwamen we niet ver’. Toen kregen we een overzicht van wat missioneeren beteekent, van het eigenlijke werk in een land van louter heidenen, van de groote brandende vraag: geld en middelen, levensonderhoud voor de zwoegende mannen, die hunne beste krachten geven voor soms zoo kleine vrucht”.[28]

Klaarblijkelijk hadden de katholieke Nederlanders, in elk geval de geestelijken, in die tijd een heel ander beeld van het bedrijven van missie, de pogingen om Chinezen tot het ‘ware geloof’ te bekeren, dan zoals dat in werkelijkheid het geval was. Wat zat hier achter? Was hier sprake van propaganda, van beïnvloeding van katholiek Nederland om welke reden dan ook? Waarom wisten de geestelijken niet hoe het toeging in de Chinese missie? Ook in de missieboekjes werd steeds gerept over het preken van de missionarissen, en maar heel weinig over ‘het eigenlijke werk’.

Is er misschien, bewust of onbewust een mythe gecreëerd om de missie anders voor te stellen dan die in werkelijkheid plaats vond? Maar hoe ging dat dan, wat deden Hamer en de missionarissen van Scheut in het verre China in de tweede helft van de negentiende eeuw dán om de Chinezen over te laten gaan tot het katholicisme? Hoe pakten ze hun werk aan? Wat waren die missionarissen eigenlijk voor mensen? Hoe reageerden die Chinezen op de komst van de Europese missionarissen? Werd Ferdinand Hamer zó maar vermoord? Ik besloot om de orginele bronnen, de brieven en andere documenten die de missionarissen zelf schreven met die vragen aan een nieuw onderzoek te onderwerpen. Als er om welke reden dan ook een soort van mythe ontstaan of gecreëerd was, wat zou daar dan van overblijven als je terug ging naar de harde kern, de originele stukken? Het resultaat van mijn zoektocht heb ik in dit boek behandeld.

Noten

1 Correspondentie van Scheutisten onderling, 9 maart 2001, die mij vertrouwelijk ter beschikking werd gesteld.
2 Ibidem.
3 Ibidem.
4 (Michael) Mi Chenfeng, *'Een blik op de beperkingen in het historische materiaal van de Kerk, gezien vanuit het dispuut over de juiste datum van de jiao-an in Ershisi-qingdi'*, oktober 2000. Vertaling Anne Sytske Keijser. Niet gepubliceerd.
5 Ibidem.
6 Brief van Alfons Bermijn aan Jeroom Van Aertselaer, 19 september 1894.
7 Alsnog gepubliceerd in de *Annalen van Sparrendaal*, mei 1940, 97-100.
8 Ibidem.
9 Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript), inleiding.
10 Luc Vints, 'Beeld van een zending', in *Trajecta* 1996, 369.
11 Martin Bossenbroek, *Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900*, Amsterdam 1996, 320.
12 Ibidem, 160.
13 Ibidem, 334.
14 L.J. Rogier en N. de Rooy, *In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953*, Den Haag 1953, 251.
15 archief Scheut, D.II.a.1.
16 Nic. Schneiders, *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den bokseropstand in China*, Roermond 1938, viii.
17 Andreas van den Eerenbeemt, *De missie-actie in Nederland ± 1600-1940*, Nijmegen 1945, 93.
18 Frans van Dongen, *Tussen neutraliteit en imperialisme. De Nederlands-Chinese betrekkingen van 1863 tot 1901*, Groningen 1966, 224.
19 Ibidem, 151.
20 J. Roes, *Het grote Missieuur 1915-1940*, Bilthoven 1974, 40-41.
21 Ibidem, 153.
22 Daniël Verhelst en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu, 1862-1987*, Leuven 1991, 12
23 Ibidem.
24 Schiereiland aan de oostkust, waar de Gele Rivier in zee uitmondt.
25 Carine Dujardin, *Missionering en moderniteit. De Belgische minderbroeders in China 1872-1940*, Leuven 1996, 199.
26 Ibidem.
27 Ibidem, 199-202.
28 A.J. de Wilt, *De onthulling van het standbeeld voor mgr. Hamer te Nijmegen, den 28 September 1902*, Nijmegen 1902, 74.

Geraadpleegde bronnen

Geraadpleegde archieven

Archieven van Scheut (Rome, sinds 2004 gedeeltelijk overgebracht naar Leuven; Sparrendaal)
onder andere:
Brieven van Ferdinand Hamer (D.II.a)
Brieven van Frans Vranckx (F.II.a.1)
Brieven aan Jeroom Van Aertselaer (F.III.a.7)
Brieven van Jeroom Van Aertselaer (F.II.c.1.1)
Brieven aan Louise De Mortier (T.II.c.1.1)
Brieven Alfons Bermijn (A.4.1.2.1.1)
Brieven Theodoor Rutjes (Sparrendaal)
Dossier Causa Martyrum
Johannes Drüding, *Mgr. Ferd. Hub. Hamer (1840-1900), Bisschop van Trémité i.p.i., Apostolisch Vicaris van Zuid-West Mongolië. Een bijdrage tot de geschiedenis der Missiën in China en Mongolië*, Sittard 1901 (manuscript)
Ferdinand Hamer, *Notice sur l'origine, l'érection, et les progrès spirituels et temporels du Vicariat Apostolique du Kansou, Koukounoor et Tartarie occidentale à continuer pour les archives du Vicariat* (manuscript)
Lieven Van Ostade, *Gedeeltelijke kronijken van Noord-Kan-Sou van 1877 tot 1914, 1915* (manuscript)
André Wittamer, *Odyssée en Chin, mai 1898 à november 1900* (manuscript)

Archief Sainte-Enfance (Rome)
Archief Propagation de la Foi (Lyon)
Archief gemeente Nijmegen
Archief Propaganda Fide (Vaticaan, Rome)
Archief Sancta Congregatio pro Causis Sanctorum (Vaticaan, Rome)
Archief familie Hamer (gedeeltelijk in bezit van Frans Hamer)
Nationaal Archief (Den Haag)
Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken, Legatie Peking (onlangs overgedragen aan Nationaal Archief)
Archief Jezuïeten (Nijmegen, München)
Koninklijk Huisarchief (Den Haag)
Archief Staf Beelen

Geraadpleegde kranten

Gazet van Antwerpen
Chinese Herald (1900)
De Gelderlander
De Maasbode
Nieuwe Rotterdamsche Courant
NRC Handelsblad
De Tijd
The Times (1900)

Geraadpleegde missietijdschriften

Missiën in China en Congo (Scheut), vanaf 1889
Annales de l'Oeuvre pontificale de la Propagation de la Foi (Lyon), vanaf 1825
Annalen van de Sainte-Enfance en *Annalen van Heilige Kindsheid* (Parijs, Frankrijk; Gent, België; Tilburg, Nederland) vanaf resp. 1844, 1847, 1851
Annalen van Sparrendaal (Vught), vanaf 1901
Missions Catholiques (Lyon), vanaf 1868

Literatuur en lectuur die ik geraadpleegd heb en die mij geïnspireerd heeft

Adas, Michael, *Machines as the Measure of Men. Science, Technology, and Ideologies of Western Dominance*, Ithaca en Londen 1989
Aldrich, Robert, *Greater France. A history of French Overseas Expansion*, Londen 1996
Anicq, Jules, 'Bloedige herinnering aan den Boxerstijd', in *Annalen van het genootschap der H. Kindschheid*, no. 381, Gent 1911
Anicq, Jules, 'Aan de schoolkinderen. Hoe worden hun spaarcenten besteed', in *Annalen van het genootschap der H. Kindschheid*, no. 382, Gent 1911
Aubin Françoise, 'Quelques echos des prêtres chinois dans les missions de Scheut', in Koen de Ridder (ed.), *Footsteps in deserted valleys*, Leuven 2000

Bank, Jan, 'Lopend naar de verlossing', in *NRC Handelsblad*, 19 mei 2000
Bank, Jan, en Maarten van Buuren, *1900. Hoogtij van burgerlijke cultuur*, Den Haag 2000
Barkmann, Udo B., *Geschichte der Mongolei*, Bonn 1999
Barkmann, Udo B., *Landnutzung und historische Rahmenbedingungen in der äusseren Mongolei-Mongolischen Volksrepublik (1691-1940)*, Osaka 2000
Barr, Pat, *Vreemde duivels. De Westerling in China en Japan sinds de zestiende eeuw*, Leiden 1977
Bautz, Friedrich Wilhelm, 'Ferdinand Hamer', in *Kirchenlexikon*, internet 2001
Bayly, Chris, *Imperial Meridian. The British Empire and the World 1780-1830*, Londen 1989
Bays (red.), Daniel H., *Christianity in China. From the Eighteenth Century to the Present*, Stanford 1996
Beckmann, Johannes *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit (1842-1912): geschichtliche Untersuchung über Arbeitsweisen, ihre Hindernisse und Erfolgfe*, Immensee 1931
Beelen, Staf, *Remi Van Merhaege, C.I.C.M.*, Kortrijk 2001
Bender, L., *De heilig- en zaligverklaringen*, Utrecht 1948
Berg, Leo van den, 'Scheut in China. Theofiel Verbist en zijn plannen', in Koos van der Brugge (red.), *De gewonde kerk van China ook onze zaak*, Oegstgeest 1989
Berg, Leo van den, 'Op zoek naar sporen van de Scheutisten in China. Enkele Historische kanttekeningen', in *Verbiest Koerier*, Leuven, september 1997
Berg, Leo van den, *CICM-membership 1864-1924*, Rome 1999
Berg, Leo van den, *In het heden ligt het verleden en in het nu wat komen zal?*, Nijmegen 22 april 2001
Berg, Leo van den, *Elenchus Sodalium Defunctorum*, Rome 2002
Berg, Leo van den, 'Antoon Ever(h)ard Smorenburg (1827-1904). Korte Mongoolse loopbaan', in *Trefpunt*, Sparrendaal Vught, z.j.
Bergère, Marie-Claire, *Sun Yat-sen*, Parijs 1994
Bijnen, Toon van, Verbiest Koerier, 'De heilige China-missionaris Josef Freinademetz: groot voor zijn tijd', in *Verbiest Koerier*, Leuven, september 2003

Bijnen, Toon van, 'Russisch orthodoxe kerk op missie in China', in *Verbiest Koerier*, Leuven, maart 2004
Blockmans, Wim, en Peter Hoppenbrouwers, *Eeuwen des onderscheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa*, Amsterdam 2002
Blom, J.C.H. en E. Lamberts (red.), *Geschiedenis der Nederlanden*, Rijswijk 1993
Blussé, Leonard, *Tribuut aan China. Vier eeuwen Nederlands-Chinese betrekkingen*, Amsterdam 1989
Blussé, Leonard, en Felipe Fernández-Armesto (red.), *Shifting Communities and Identity Formation in Early Modern Asia*, Leiden 2003
Brieven van Pater Hendrik Bongaerts. Missionaris Scheutist. Martelaar in Mongolië (China) Sia-ing-tzeu 13 december 1901 (overleden op 23 december 1901), Deurne-Antwerpen 2001
Bossenbroek, Martin, *Holland op zijn breedst. Indië en Zuid-Afrika in de Nederlandse cultuur omstreeks 1900*, Amsterdam 1996
Botty, Albert, *Aux Ortos: pays et mission*, Brussel 1910
Boudens, Robrecht (red.), *Rondom Damiaan. Handelingen van het colloquium n.a.v. de honderdste verjaardag van het overlijden van pater Damiaan 9-10 maart 1989*, Leuven 1989
H.J. Boumans, 'Monseigneur Hamer en gezellen', in J.A. Loeff e.a., *Het katholiek Nederland 1813-1913*, Nijmegen 1913
Boumans, H.J., *Bisschop Hamer*, Vught en Utrecht 1920
Boxer, C.R., *The Christian Century in Japan 1549-1650*, Berkeley en Los Angeles 1967
Boxer, C.R., *The Portuguese Seaborne Empire 1415-1825*, Londen 1969
Brandsma, Titus, 'Vier merkwaardige documenten van Mgr. Hamer', in *De Gelderlander*, 4 februari 1939
Brandt, J. van den, *Les Lazaristes en Chine 1697-1935. Notices biographiques*, Peking 1936
Brandt, Nat, *Massacre in Shansi*, Syracuse 1994
Brom, Eduard, 'Bij het standbeeld van Mgr. Hamer', in *De Gelderlander*, 6 april 1903

Camps, Arnulf, 'Bedelorden: Augustijnen, Franciscanen en Dominicanen in China van de zestiende tot de achttiende eeuw', in *Verbiest Koerier*, september 2003, Leuven.
Camps, Arnulf, 'Diepe wortels in het verleden: de situatie in de katholieke kerk van China van 1800-1860 vergeleken met die van na 1957', in *Verbiest Koerier*, september 2004, Leuven
Camps, Arnulf, 'De Chinese martelaren onder de 120 martelaren van China, gecanoniseerd op 1 oktober 2000', in *Verbiest Koerier*, maart 2005, Leuven
Charbonnier, Jean, *Histoire des Chrétiens de Chine*, Parijs 1992
[Chinese Regional Bishops' Conference], *Les 120 nouveaux saints martyrs de Chine*, Taiwan 2000
Chateaubriand, François-René, *Génie du christianisme*, Parijs 1966
Chu Wen-chang, *The Moslem Rebellion in Northwest China,1862-1878: A Study of Government Minority Policy*, Den Haag 1966
Cobban, Alfred, *A History of Modern France.Volume 2; 1799-1871*, Londen 1991
Cohen, Paul A., *China and Christianity. The Missionary Movement and the Growth of Chinese Anti-foreignism, 1860-1870*, Cambridge, Ma. 1963
Cohen, Paul A., *History in Three Keys. The Boxers as Event, Experience and Myth*, New York 1997
Collard, Maurice, *Les martyrs de Tientsin*, Parijs 1936
Cordier, Henri, *Histoire des Relations de la Chine avec des Puissances Occidentales 1860-1902*, drie delen, Parijs 1901 en 1902
Creyghton, Josef, 'Monseigneur Hamer. Een der grootste Nijmegenaars', in *De Gelderlander*, 28 augustus 1930

Dael, Eric van, *Theodoor Rutjes. Een Nederlandse missionaris van de Belgische missiecongregatie van Scheut in Chinees Mongolië*, Leuven 1995
Dansette, Adrien, *Histoire religieuse de la France contemporaine. L'Église catholique dans la mêlée politique et sociale*, Parijs 1965
Daye, Pierre,*Léopold II*, Parijs 1934
Deken, Constant De, *Dwars door Azië*, Antwerpen 1902
Dongen, Frans van, *Tussen neutraliteit en imperialisme. De Nederlands-Chinese betrekkingen van 1863 tot 1901*, Groningen 1966
Drehmanns, Jos. Maria, *Kardinaal van Rossum. Korte levensschets*, Roermond en Maaseik 1935
Duff, David, *Eugenie & Napoleon III*, Londen 1978
Duffy, Eamon, *Saints & Sinners. A History of the Popes*, New Haven en Londen 2001
Duinkerken, Anton van, 'Mgr. Hamer', in *De Tijd*, 30 juli 1939
Duinkerken, Anton van, 'Houd moed', in *De Tijd*, 6 augustus 1939
Duinkerken, Anton van, 'De Bokseropstand', in *De Tijd*, 13 augustus 1939
Duinkerken, Anton van, 'Gij gaat, ik blijf', in *De Tijd*, 20 augustus 1939
Duinkerken, Anton van, *Nederlandsche vromen van den nieuwen tijd*, Hilversum 1941
Dujardin, Carine, *Missionering en moderniteit:De Belgische Minderbroeders in China 1872-1940*, Leuven 1996

Eerenbeemt, Andreas van den, *De missie-actie in Nederland (±1600-1940)*, Nijmegen 1945
Eerenbeemt, Andreas van den, *Scheut in Nederland*, Nijmegen 1946
Elison, George, *Deus Destroyed. The Image of Christianity in Early Modern Japan*, Cambridge, Ma. 1973
Elliott, Jane E., *Some did it for Cvilisation, Some did it for their Country. A revised View of the Boxer War*, Hongkong 2002
Entenmann, Robert, 'Chinese Catholics and the State during the White Lotus Rebellion 1796-1905'. Paper gepresenteerd tijdens de IIAS Workshop *Contextualization of Christianity in China. An Evaluation in Modern Perspective*, Leiden 2002, nog niet uitgegeven
Esherick, Joseph W., *The origins of the Boxer Uprising*, Berkeley 1987

Fairbank, John King (red.), *The Missionary Enterprise in China and America*, Cambridge 1974
Fairbank, John King (red.), *The Cambridge History of China*, New York 1983
Fairbank, John King en Edwin Reischauer, *China.Transition and Transformation*, Boston 1989
Feuerwerker, Albert, 'Chinese Economic History in Comparative Perspective', in Paul S. Ropp (red.), *Heritage of China. Contemporary Perspectives on Chinese Civilization*, Berkeley en Los Angeles 1990.

Gascoyne-Cecil, William, *Changing China*, Londen 1911
Gernet, Jacques, *A history of Chinese Civilization*, Cambridge 1997
Gevers, Lieve, 'Da mihi Belgas', in *Trajecta*, Leuven en Nijmegen 1996
Geybels, Hans, *Een apostel voor Mongolië: het leven van Monseigneur Jacques Bax CICM (1824-1895): eerste apostolisch vicaris van Mongolië*, Laakdal 1994
Geyl, Pieter, *Napoleon. Voor en tegen in de Franse geschiedschrijving*, Utrecht 1947
Gispen-Vos, Carli, *De weg naar de hemel. Vrouwelijke heiligen uit de Middeleeuwen als beeld van hun tijd en als voorbeeld voor andere vrouwen*, Leiden 1999
Gray, Jack, *Rebellions and Revolutions. China from the 1800s to the 1980s*, Oxford 1990

Greeve, Henri de, 'Lichtbaken van Zaterdag 15 Juni 1940', in *Lichtflitsen*, Hilversum 21 juni 1940
Greeve, Henri de, 'Ontkisting van het monument van Mgr. Hamer', in *Lichtflitsen*, Bussum 6 augustus 1949
Grootaers, Willem A. en Dries van Coillie, *Proeve eener bibliographie van de missionarissen van Scheut (Congregatio Immaculata Cordis Mariae)*, Brussel 1939
Grootaers, Willem A. en Dries van Coillie, *Aanvullingen en verbeteringen op de proeve eener bibliographie van de missionarissen van Scheut*, Peking 1941

Haar, Barend J. ter, 'Christenen in China als slachtoffer van geweld : de rol van traditionele angsten', in *Leidschrift*, jaargang 18 nummer 3, Leiden 2004
Halbertsma, Tjalling, *De verloren lotuskruisen. Een zoektocht naar de steden, graven en kerken van vroege christenen in China*, Haarlem 2002
Hamer, Ferdinand, 'Nothlage der Mission', in *Die Katholische Missionen*, Bonn 1893
Mgr. Hamerbond, Nijmegen, 1904-1917, Feestgids, Nijmegen 1917
Mgr. Ferd. Hamer 1840-1940, Vught en Nijmegen 1940
'Mgr. Hamer sterft als martelaar, 24 juli 1900, 50 jaar geleden', in *Slagorde* (maandschrift voor Mariaal leven. Uitgave: 'Mariale werken' der paters Montfortanen, redactie in Oirschot, secretariaat in Berg en Dal), juli 1950, 4e jaargang no. 7
Haye, Régis de la, *De bisschoppen van Maastricht*, Maastricht 1985
Hecken, Jozef van, *Mgr. De Vos in de steppen van Mongolië*, Leuven 1931
Hecken, Jozef van, *Mgr. Alfons Bermijn*, Wijnegem 1947
Hecken, Jozef van, *Les réductions catholiques du pays des Ordos. Une méthode d'apostolat des missionnaires de Scheut*, Schöneck-Beckenried 1957
Hecken, Jozef van, *Documentatie betreffende de missiegeschiedenis van Oost-Mongolië*, 9 delen, Leuven 1970-1973
Heijden, Paul van der, 'De heiligste Nijmegenaren', in *De Blik*, december 2002
Heldring, E., *Oost-Azië en Indië*, Amsterdam 1899
Heyndrickx, Jeroom (red.), *Historiography of the Chinese Catholic Church. Nineteenth and Twentieth Centuries*, Leuven 1994
Hoeck, F. van, 'De geschiedenis van een groot missiewerk in ons Bossche diocees', in *Sint Jansklokken*, 720, 17 oktober 1936
Hofstede, Geert, *Cultures and Organizations. Intercultural Cooperation and its Importance for Survival*, Londen 1991
Holderbeke, Wim, 'China en het christendom: een onmogelijke combinatie?', in *Verbiest Koerier*, Leuven, september 2003
Holroyd, Michael, *Lytton Strachey. A Biography*, Harmondsworth 1971
Hu Sheng, *From the Opium War to the May Fourth Movement*, Peking 1991
Hubrecht, Alphonse, *La mission de Peking et les Lazaristes*, Peking 1939
Huc, Evariste, *Souvenirs d'un voyage dans la Tartarie, le Thibet et la Chine pendant les années 1844-1845-1846*, Parijs 1850
Huc en Gabet, *Omzwervingen door Mongolie en Thibet tot naar de hoofdstad van den Tale Lama*, Groningen 1856
Hucker, Charles O., *China's imperial Past. An Introduction to Chinese History and Culture*, Stanford 1975
Hummel, A.W., *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, Washington 1943
Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Londen 2002
Huysmans, J.K., *Lourdes en de Massa*, Schoorl 1992
Hyam, Ronald, *Britain'sImperial Century, 1815-1914. A Study of Empire and Expansion*, Londen 1993

Indemans, Emile, *Zeereis naar Ili*, Utrecht 1890

Indemans, Emile, *Landreis naar Ili*, Utrecht 1891

Jansen, H.P.H., *Geschiedenis van de Middeleeuwen*, Utrecht 1993
Jansen, Jolanda, *Nederlandse Shenfu's in het Hemelse Rijk*, Nijmegen 1989
Jurgens, M.A.J., en F.J.M. van de Ven, *Jurgens. Generaties in beweging. 350 jaren kooplieden en fabrikanten*, Liechtenstein 1993

Kasteel, Piet, 'Honderdste sterfdag herdacht. Dr. Schaepman: uniek dichter en staatsman', in *Katholiek Nieuwsblad*, 24 januari 2003
Katholieke Encyclopaedie, diverse delen, uitgegeven te Amsterdam in de jaren 1930
Knipschild, Paul, *Epidemiologie in de contramine*, Maastricht 1985

Lach, Donald F., *Asia in the Making of Europe*, Chicago 1965
Lach, Donald F., *China in the Eyes of Europe. The Sixteenth Century*, Chicago 1968
Lach, Donald F., en Edwin J. van Kley, *Asia in the Making of Europe*, Chicago en Londen 1993
Lamberts, Emiel (red.), *The Black International, L'internationale noire 1870-1878. The Holy See and militant Catholicism in Europe*, Brussel 2002
Landes, David S., *The Wealth and Poverty of Nations*, Londen 1998
Latourette, Kenneth Scott, *The Chinese. Their History and Culture*, New York 1946
Latourette, Kenneth Scott, *A History of Modern China*, Londen 1954
Lauvrijs, Bart, *Zalig- en Heiligverklaringen. Damiaan en anderen. Historiek, spiritualiteit en procedure*, Brugge 1995
LeDonne, John P., *The Russian Empire and the World, 1700-1917. The Geopolitics of Expansion and Containment*, New York/Oxford 1997
Lee, Robert, *France and the Exploitation of China 1885-1901: A Study in Economic Imperialism*, Hongkong 1989
Lesourd, Paul, *Monseigneur de Forbin-Janson 1785-1844. Fondateur de l'œuvre de la Sainte Enfance*, Parijs 1944
Lesourd, Paul, *Histoire générale de l'Oeuvre Pontificale de la Sainte-Enfance depuis un siècle*, Parijs 1947
Limburg, Rob, *Nederlanders in den vreemde*, Den Haag z.j.
Lipman, Jonathan N., *Familiar strangers. A History of Muslims in Northwest China*, Washington 1997
Loosen-de Bruin, M.C., 'Ferdinand Hubertus Hamer, 1840-1900, missie-bisschop en martelaar', in J.A.E. Kuys, R.M. Kemperink, E. Pelzers en P.W. van Wissing, *Biografisch woordenboek Gelderland. Bekende en onbekende mannen uit de Gelderse geschiedenis*, deel 2, Hilversum 2000, 41-43
Lopes, Antonio, *The Popes. The lives of the pontiffs through 2000 years of history*, Rome 1997

Maas, Petrus Franciscus, *Sociaal-democratische gemeentepolitiek in katholiek Nijmegen 1894-1927*, Nijmegen 1974
Macartney, Lady, *An English Lady in Chinese Turkestan*, Londen 1931
MacMurray, John V.A. (red.), *Treaties and Agreements with and concerning China 1894-1919*, New York 1921
Mak, Geert, *Gedoemd tot kwetsbaarheid*, Amsterdam 2005
Mannerheim, C.G., *Rit door Azië*, Amsterdam 1941
Manuel de l'oeuvre de la Sainte-Enfance, contenant les principaux documents relatifs à son institution, à son organisation et aux faveurs spirituelles dont elle est enrichie, Parijs 1885
Meerendonck, C. van de, 'Mgr. Hamer', in *Garde*, juni en juli 1940, Roermond
Meijer, Fik, *Paulus' zeereis naar Rome. Een reconstructie*, Amsterdam 2000

Melckebeke, Carlo Van, *Zegenende handen. Monseigneur Hubert Otto 1850-1938*, Leuven 1968
Melckebeke, Carlo Van, *Service social de l'église en Mongolie*, Brussel 1968
Merriman, John, *A History of modern Europe*, New York 1996
Mi Chenfeng (Michael), 'Een blik op de beperkingen van het historische materiaal van de Kerk, gezien vanuit het dispuut over de juiste datum van de *jiao-an* van Ershisiqingdi', Peking, oktober 2000, vertaling Anne Sytske Keijser
Missieactie. Uitgave van den priestermissiebond, Haarlem 1922
Morel, Louis, *Notes explicatives & complementaires pour le procès informatif, in 'causa servorum dei Ferd. Hamer & sociorum'*, Scheut-Brussel 1953
Morel, Louis, *Nos martyrs de Chine*, Brussel 1961
Mostert, Marco, 'Het bloed der martelaren. Geweld en de kerstening van vroegmiddeleeuws Europa', in *Leidschrift*, jaargang 20 nummer 1, Leiden 2005

Naerebout, Frits en Henk Singor, *DeOudheid. Grieken en Romeinen in de context van de wereldgeschiedenis*, Baarn 1995
Neill, Stephen, *A History of Christian Missions*, Londen 1990

Oost, Joseph Van, *Monseigneur Alfons Bermijn des Ortos*, Leuven 1932
Oost, Joseph Van, *Au pays des Ortos (Mongolie)*, Parijs en Brugge 1932
Oss, Martin van, 'Ferdinand Hamer, missionaris in Oost-Mongolië', in *Het missiewerk. Nederlands tijdschrift voor missiewetenschap*, 33e jaargang (1954), afl. 4.
Otto, Hubertus, 'Le martyre de Mgr. Hamer', in *Annales de la propagation de la Foi*, december 1901, Lyon 1901

Pagden, Anthony, *Peoples and Empires. Europeans and the Rest of the World, from Antiquity to the Present*, Londen 2001
Paine, S.C.P., *Imperial Rivals. China, Russia and their disputed frontier*, Armonk en Londen 1996
Palatre, Gabriel, *L'infanticide et l'Oeuvre de la Sainte-Enfance en Chine*, Shanghai 1878
Palmer, R.R., en Joel Colton, *A History of the Modern World*, New York 1995
Pas, W. van den, 'De bokseropstand van juli 1900', in *Utrechts Katholiek Dagblad*, 15 juli 1950
Pearlman, Moshe, *De Makkabeeën*, Bussum 1975
Pillecijn, Filip De, *Mgr. Bermijn. De Paulus van Ortosland*, Brugge 1929
Plas, Michel van der, *Vader Thijm. Biografie van een koopman-schrijver*, 1995
Pozdneyev, A.M., *Mongolia and the Mongols*, deel 2 1893, Bloomington 1977
Jacques Presser, *Napoleon. Historie en legende*, Amsterdam 1978
Programma van den 9den Diocesanen Katholiekendag in het Bisdom van 's-Hertogenbosch, te Nijmegen op Zondag 23 September 1917, Nijmegen 1917
Officieel Programma Nijmeegsche Missieweek van 8-16 Mei 1920, Nijmegen 1920
Pycke, Nestor, 'The definitive Constitutions at last. 100 years ago, the outcome of a debate', in *Chronica*, Rome, juni 2000

Raskin, Albert, *Profils C.I.C.M. Quelques figures de Scheutistes*, Rome 1982
Raskin, Brigitte, *De eeuw van de ekster*, Amsterdam 1994
Raspoet, Erik, *Reizigers in God. De missionarissen van Scheut*, Amsterdam 2001
Ravo, 'Een bloempje van dankbare herinnering op Mgr Hamer's graf', in *Geïllusteerd Zondagsblad voor Katholieken*, Amsterdam, 30 september 1900
Ricklefs, M.C., *A History of modern Indonesia*, Londen 1993
Ridder, Koen De, 'In de schemerzone langsheen de Grote Muur: missie en exploratie', in *Verbiest Koerier*, Leuven (maart) 1998

Ridder, Koen De, ‘Voor God en vaderland. Missionaris versus exploratie/exploitatie’, in *Verbiest Koerier*, Leuven (september) 1998
Ridder, Koen De, *"A Pear-Tree Legacy of Love": The Belgian CICM Mission in Gansu (1878-1922)*, Leuven 2000
Ridder (red.), Koen De, *Footsteps in deserted valleys. Missionary cases, strategies and practice in Qing China*, Leuven 2000
Ridley, Jasper, *Lord Palmerston*, Londen 1970
Rijks Geschiedkundige Publicatiën, nr. 100. Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland 1848-1919. Derde periode 1899-1919, eerste deel, 1899-1903, Den Haag 1957
Rivinius, Karl-Josef, ‘Zum hundertsten Todestag von Bischof Johann Baptist Anzer’, website SVD, november 2003
Rockhill, William Woodville, *The Land of the Lamas. Notes of a Journey through China, Mongolia and Tibet*, Londen 1891
Roes, Jan, *Het grote Missieuur*, Bilthoven 1974
Roes, Jan, ‘Hamer herdenken en herzien’, in *Erasmusplein*, nummer 2, Nijmegen 2001
Rogier, L.J. en N. de Rooy, *In vrijheid herboren. Katholiek Nederland 1853-1953*, Den Haag 1953
Rogier, L.J., *Herdenken en herzien*, Bilthoven 1974
Rondelez, Valère, *Het katholieke dorp Siwantze. De geschiedenis van een voorpost in Mongolië*, Scheut 1941
Rondelez, Valère, *Scheut. Zo begon het…Leven en werk van provicaris T. Verbist, stichter van de missiecongregatie van Scheut 1823-1868*, Brussel-Leuven 1960
Roofthooft, Louis, *Reis uit Lier naar Mongolië*, Lier 1880
Rossabi, Morris, *China and Inner Asia. From 1368 to the Present Day*, Londen 1975
Rossabi, Morris, *Women of the Mongol Court*, World History Association (internet 2003)

Said, Edward W., *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*, Londen 1995
Sande, Anton van de, *God aan de Waal. Over tweeduizend jaar geloven in de stad. Feestrede in de Molenstraatkerk*, 23 januari 2005
Schaepdrijver, E. De, *De Boksers 1899-1900*, Leuven 1927
‘Scheut, missiehuis bij Brussel’, in *Katholieke Illustratie*, no 31, 18e jaargang, Den Bosch 1884/85, 241-242
Schie, Gijs van, *Bisschop Hamer en het China van toen*, Nijmegen 22 april 2001
Schimmelpenninck van der Oye, David, *Ex Oriente Lux. Ideologies of Empire and Russia’s Far East, 1895-1904*, Yale 1997
Schneiders, Nic., *Mgr. Ferdinand Hamer. Een heldenfiguur uit den bokser-opstand in China*, Roermond en Maaseik 1938
Schreuder, Arjen, ‘Paus Johannes Paulus II vestigt record; duizend canonisaties’, in *NRC Handelsblad*, 27 december 1997
Schutter, Corn. de, ‘*Mgr. Hamer en de inlandsche clerus*’ (vlugschrift 39 van het pauselijk liefdewerk van den H. Apostel Petrus tot opleiding van een inlandsche geestelijkheid in de missiegebieden), november 1940.
Segers, Arthur, *China. Het volk, dagelijksch leven en ceremoniën*, Antwerpen en Amsterdam 1932
Segvelt, Alois Van, *Les missionnaires belges en Mongolie.Coup d’oeuil sur l’établissement du christianisme à Pékin et en Mongolie*, Brussel 1866
Spae, Josef, *Mandarijn Paul Splingaerd*, Brussel 1986
Spae, Josef, *Scheut in Sinkiang*, Oud-Heverlee 1987
Spence, Jonathan, *To Change China.Western Advisers in China, 1620-1960*, Boston en Toronto 1969
Spence, Jonathan, *The Search for Modern China*, New York en Londen 1990

Spence, Jonathan, *God's Chinese Son.The Taiping Heavenly Kingdom of Hong Xiuquan*, Londen 1996
Spence, Jonathan, *The Chan's Great Continent. China in Western Minds*, 1998
Spiertz, Matthieu, *Van aartsbisschop tot zonnelied*, Nijmegen 1998
Steels, Emiel, Louis Tysmans en Henri Debruyne (red.), *Théophile Verbist C.I.C.M. One Heart, One Soul*, Parijs 1987
Stein, Aurel, *Ruins of desert Cathay. Personal Narrative of Explorations in Central Asia and westernmost China*, Londen 1912
Steinberg, David Joel, *In Search of Southeast Asia*, Londen 1971
Strachey, Lytton, *Eminent Victorians*, 1918
Stultiens, Harry (red.), *Ideaal van mijn jeugd. 1899-1999. Honderd jaar Scheut in Nederland*, Vught 1999
Suys, Arn., *Bisschop Hamer*, Den Bosch 1904

Tamse, C.A., 'Buitenlandse politiek en staatsbezoek', in C.A. Tamse (red.), *Koningin Emma. Opstellen over haar regentschap en voogdij*, Baarn 1990
Taveirne, Patrick, , *Sino-Mongol Encounters and Missionary Endeavors. A History of Scheut in Ordos 1874-1911*, Leuven 1999
Taveirne, Patrick, 'Monseigneur Ferdinand Hamer, in *Verbiest Koerier*, september 2000, Leuven
Taveirne, Patrick, *Han-Mongol Christian Communities and CICM in the Low Countries (1840-1911)*, Rome 2003, paper, nog niet uitgegeven
Taveirne, Patrick, *Han-Mongol Encounters and Missionary Endeavours. A History of Scheut in Ordos (Hetao 1874-1911)*, Leuven 2004
Thomas, A., *Histoire de la mission de Pékin. Depuis les origines jusqu'à l'arrivée des Lazaristes*, Parijs 1923
Thomas, A., *Histoire de la mission de Pékin. Depuis l'arrivée des Lazaristes jusqu'à la révolte des Boxeurs*, Parijs 1925
Tiedemann, R.G., *Rural unrest in North China 1868-1900: With particular reference to South Shandong*, Londen 1991
Tiedemann, R.G., 'Baptism of Fire: China's Christians and the Boxer Uprising of 1900', in *International Bulletin of Missionary Research*, 24, 1, januari 2000, New Haven
Tiedemann, R.G., 'Anti-Christian conflict in local context. The life and times of Pang Sanjie, 'patriot', protector, bandit and revolutionary', paper IIAS, Leiden 2002, nog niet uitgegeven
Tiedemann, R.G., 'Social Gospel and Fundamentalism. Conflicting Approaches of Protestant Missionaris in China (1840-1911)'. Paper, Rome, maart 2003, nog niet uitgegeven
Timmer, Odoricus, *Het apostolisch vicariaat van Zuid-Shansi in de eerste 25 jaar van zijn bestaan 1890-1915*, Leiden z.j.
Treadgold, Donald W., *The West in Russia and China, Religious and Secular Thought in Modern Times*, Cambridge 1973 (deel 2, China 1582-1949)
Treaties, Conventions, etc. between China and Foreign States. Vol. II. Belgium, Sweden and Norway, Germany, Portugal, Denmark, The Netherlands, Spain, Italy, Austria-Hungary, Japan, Peru, Brazil, Congo Free State, Mexico, Korea, Shanghai 1908
Trocki, Carl A., *Opium, Empire and the global political Economy. A Study of the Asian Opium Trade 1750-1950*, Londen 1999

Valk, J.P. de, *Roomser dan de paus? Studies over de betrekkingen tussen de Heilige Stoel en het Nederlands katholicisme 1815*-1940, Nijmegen 1998
Vanysacker, Dries (ed. e.a.), *The Archives of the Congregation of the Immaculate Heart of Mary (CICM-Scheut) 1862-1967*, twee delen, Rome 1995
Vauchez, André, *Sainthood in the later Middle Ages*, Cambridge 1997

Vaulx, Bernard de, *Histoire des Missions Catholiques Françaises*, Parijs 1951
Veldhoven, Ad van, *Han-sjen-Foe. De held van Mongolië* ,Vught 1964
Vereenooghe, Edmond, *Vervolging in China.Belegering van Klein-Brugge, Ortos, Zuid-West Mongolië. Van 1 Oogst (vooravond van St. Pieter in de banden) tot 29 September 1900 (St. Michielsdag)*, Brugge 1901
Verhelst, Daniël, *Théophile Verbist et les origines de la Congrégation de Scheut. Documents édits*, Leuven 1980
Verhelst, Daniël, *La congrégation de Coeur immaculé de Marie (Scheut). Édition critique des sources. Tome I. Une naissance laborieuse 1861-1865*, Leuven 1986
Verhelst, Daniël en Hyacinth Daniëls (red.), *Scheut vroeger en nu*, Leuven 1991
Verhelst, Daniël en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). La correspondance de Théophile Verbist et ses Compagnons 1865-1866*, Leuven 2003
Verhelst, Daniël en Hyacinth Daniëls (red.), *La Congrégation du Coeur Immaculé de Marie (Scheut). La correspondance de Théophile Verbist et ses Compagnons 1866-1869*, Leuven, nog niet uitgegeven
Verstraelen, F.J., A. Camps, L.A. Hoedemakers, M.R. Spindler (red.), *Missiology. An ecumenical Introduction. Texts and Contexts of global Christianity*, Grand Rapids 1995
'Vier martelaars voor het H. Geloof', in *Geïllusteerd Zondagsblad voor Katholieken*, Amsterdam, 30 september 1900
Viet Nam, The War 1858-1975, Hanoi 2000
Vloeberghs, Staf, 'De Boksersopstand: een tragisch, maar a-typisch gebeuren', in *Verbiest Koerier*, september 2001, Leuven
Vogel, H.Ph., *Geschiedenis van Latijns-Amerika*, Utrecht 1992
'Mgr. A. De Vos', in *Katholieke Illustratie*, no. 40, 17e jaargang, 1883/84
Vranckx, Frans, *Les missionnaires belges en Mongolie. Récit de leur voyage et de leur arrivée*, Brussel 1866
Vranckx, Frans (red.), *Voyages de Bruxelles en Mongolie. Travaux des missionnaires de la congrégation* (twee delen), Brussel 1873 en 1877
Vries, P.H.H., *Via Peking terug naar Manchester: Engeland, de Industriële Revolutie en China*, Nijmegen 2001

Walle, W.F. Vande en Noël Golvers (red.), *The history of the Relations between the Low Countries and China in the Qing Era (1644-1911)*, Leuven 2003
Warner, Marina, *The Dragon Empress. The Life & Times of Tz'u-Hsi 1835-1908, Empress Dowager of China*, Londen 1988
Wennekes, Wim, *De Aartsvaders. Grondleggers van het Nederlandse bedrijfsleven*, Amsterdam 1993
Wesseling, H.L., *Verdeel en Heers. De deling van Afrika 1880-1914*, Amsterdam 1992
Wesseling, H.L., *Europa's koloniale eeuw*, Amsterdam 2003
Wilt, A.J. de, *De onthulling van het Standbeeld voor mgr. Hamer en Gezellen, te Nijmegen, den 28 September 1902, met Levensbeschrijving van den Bisschop-Martelaar*, Nijmegen 1902

Younghusband, Francis Edward, *The Heart of a Continent*, Londen 1896 (vierde druk 1904)

Zola, Emile, *Mijn reis naar Lourdes*, Schoorl 1991
Zürcher, Erik en Barend J. ter Haar, *Chinese geschiedenis*, Leiden 1990

Summary in English

Ferdinand Hubertus Hamer was born in Nijmegen on August 21, 1840 as the eighth child of a Roman catholic grocer. He was the son of Henricus Hamer and Alida Francisca van Aernsbergen. His brother Jacob (1827) was a Franciscan, his brother Jan became a Jesuit. Ferdinand, serious-minded but not very talented, wanted to join his elder brothers into priesthood. He followed their tracks and entered the preparatory seminary 'Kuilenburg' in Culemborg, which was run by the Society of Jesus. When the Jesuits refused Ferdinand as a future member of their society, the young man continued his studies in 1860 in the new seminary 'Rijsenburg', not far from Utrecht, where the archbishop had his seat. On August 10, 1864, the saint's day of the martyr Laurentius, Hamer was ordained a priest by Mgr. Andreas Schaepman of Utrecht.

A month before, he had made the Belgian father Théophile Verbist's acquaintance. The chaplain of the military academy of Brussels had founded in 1862 the Congregation of Immaculate Heart of Mary (CICM), in Scheut near Anderlecht. As national director of the Holy Childhood Verbist had become deeply concerned with the abandoned children in China and the lot of the 'ignorant' millions of Chinese. In order to recruit young priests for his congregation Verbist visited the Dutch seminaries. The zealous account he gave of his missionary plans in Rijsenburg persuaded Hamer to join the Belgian mission work.

The Propaganda Fide, the Vatican department for missionary affairs, decided to entrust Mongolia to the CICM. The first Scheut-caravan, consisting of Verbist, Van Segvelt, Vranckx, Hamer and a servant, Paul Splingaerd, left their home base on August 25, 1865. The fathers traveled first to Rome, where they were given an audience by Pope Pius IX. Afterwards their journey brought them to Cairo, Ceylon, Saigon, Hong Kong, and Shanghai in China, a country they were yet unacquainted with. An opium ship brought the fathers from Shanghai to the North-Chinese coast in the neighbourhood of Tianjin. On December 5, 1865, they arrived at their final destination, the christian village Xiwanzi in Mongolia, north of Beijing outside the Chinese Wall. They took the place of the French Lazarists at this missionary post.

Verbist, general superior of the congregation and provicar of Mongolia, sent out young Hamer (together with Petrus Lin, a Chinese priest) in January 1866 to reconnoitre the eastern part of their missionary area, with the aim to settle there as a missionary. Later Van Segvelt became the parish priest in the east of Mongolia, of which Jehol (now Chengde) was the most important city. The Scheut mission focused not so much on the nomadic Mongols, but on ethnic Chinese farmers fleeing China Proper and trying to seek refuge north of the Great Wall, where they hoped to settle and have a decent living. In the beginning Hamer had to spend most of his time learning the difficult Chinese language. Besides that, he had to adapt to the harsh Mongolian climate, a long extreme cold winter and a short hot summer, to primitive housing, strange food, different clothing and all kinds of Chinese customs.

The young Dutch father got rather easily familiar with his new surroundings. For his older co-congregationalists, however, it was very hard to adapt. They tried to live as much as possible in a European style, which turned out to be very unhealthy. Van Segvelt died from a typhus fever in the spring of 1867, less than a year later Verbist went also down, probably a victim of the same illness. But the headquarters in Scheut were able to send out new priests every year. After a short interim ruling by Antoon Smorenburg (a Dutch ex-Lazarist), Hamer, not yet thirty years old, was proclaimed provicar ad interim in 1869 and thus became the superior of the Scheut fathers in China for several years. In

October 1871, Jaak Bax, former director in Scheut, arrived so that Ferdinand Hamer was able to concentrate again on his missionary work. In 1874, Rome appointed Bax as the first CICM-bishop. Hamer, already a veteran mission-worker, assisted him in many ways.

In 1878, Rome extended the Scheut mission with the Chinese provinces Gansu, Qinghai and Xinjiang. General superior Vranckx submitted to Rome Hamer as first bishop (apostolic vicar) of this immense territory. Pope Leo XIII appointed him on July 13, and on October 27, the name-day of the Immaculate Heart of Mary, he was consecrated by bishop Bax in Xiwanzi, with the title 'bishop of Tremite i.p.i.' (in partis infidelium). He set up his seat in Liangzhou (Gansu), northwest of the capital Lanzhou. The first Scheut fathers in Gansu arrived in the aftermath of a Muslim rebellion which had taken millions of lives. Zuo, the Chinese vice-roy, operating independently in Suzhou in the far west of China, was not pleased with a new source of unrest. He curtailed the activities of the Europeans as much as he could. Bishop Hamer, however, referred to the Chinese-French treaties of 1860. During the administration of Hamer Scheut was not very successful in converting the Chinese, but he was recognized as a good spiritual leader for the CICM-fathers. Besides that, he was careful in spending the money which had been raised by the European missionary organisations.

In 1883 the Vatican decided to split up Mongolia into three apostolic vicariats. The western part of it, along the Great Bend of the Yellow River, had to contend with big problems. Bishop De Vos was not able to unify his diocese; moreover the mission in the wild west of Mongolia showed a deficiency on the budget every year. When De Vos suddenly died in July 1888, Hamer was transferred to West Mongolia. It was his job to reorganize the vicariat. But the bishop first had to go back to Europe because of serious stomach complaints. In his hometown Nijmegen in 1890, and elsewhere, he got a tremendous welcome. In Belgium, however, he came into serious conflict with Jerôme Van Aertselaer, the new Scheut general superior. Hamer, back in Mongolia in June 1891, had lost the support of his own congregation. Within a year he became a lonely figure, especially after his old friend bishop Bax died in January 1895. The Scheut fathers more and more came to look upon him as an old man, with old-fashioned ideas.

Without telling Hamer, when he was in Belgium, superior Van Aertselaer had appointed the Flemish father Alfons Bermijn as provincial of the Scheut mission in West Mongolia. Because of new constitutions a separation of powers was introduced within the mission field. Bermijn, thirteen years younger than Hamer, was a priest of a new generation with ideas that were based on western imperialism. Supported by his superiors in Belgium, the provincial introduced his own policies. Bishop Hamer now considered himself an outcast and offered his resignation in Rome. He had to wait three years for a reply and than the answer was 'no'. Moreover, superior Van Aertselaer was inaccesible. Without informing Hamer he had left for the African Congo, a new missionary field of Scheut. In Ordos was a famine for several years, several missionaries died from typhus fever and other diseases, a new Muslim rebellion in Gansu threatened the missionposts of Scheut everywhere. In these years, the 1890s, bishop Hamer was not able to solve the problems he had to cope with. In the mean time, the financial problems became bigger and bigger.

The group-Bermijn, the so-called Iron Brigade, treated the Chinese and Mongolian authorities more and more in an aggressive way. More than Hamer, provincial Bermijn wanted to be insistent on farming out huge pieces of land to the mission for agriculture by Chinese converts. The old bishop, weary of life, decided to give in to all the demands of Bermijn. In the last years of the century the European powers forced China to make all kinds of concessions, hand over harbours, pay indemnities and bestow favours. At the same time, the north of China, including West Mongolia, was struck by a period of

drought, with famine as a result. Chinese farmers saw the European advance as the cause of their problems. The Boxer Rebellion spreaded from the Shandong peninsula to the area where Hamer and Bermijn were missionaries. On May 18, 1900 missionaries and Christian converts of the Iron Brigade forced Chinese farmers off their land and killed several of them in the neighbourhood of the new missionary residence Ershisiqingdi. Anti-Christian Boxer pamphlets appeared everywhere.

Hamer understood how serious the situation was. He ordered his missionaries to leave the area, but refused to leave the Christian converts in this critical hour. On July 19, 1900 Ersishiqingdi was conquered and destroyed. Hamer was taken away, tried, had to undergo the *lingchi* and was executed. The Chinese wrapped him up with wadding, poured oil on it and put it all to fire. Bischop Hamer was burnt alive. He had become a martyr.

The news of the terrible death of bishop Hamer arrived in the Netherlands two months later. The Congregation of Scheut took the initiative for the fund raising of a statue of the new martyr in his hometown Nijmegen. The monument, designed by Bart van Hove in Amsterdam and financed by all kinds of gifts, including those of Dutch Queen Wilhelmina, her husband Hendrik and her mother Emma, was unveiled on September 28, 1902. Bishop Hamer became a symbol as the very missionary martyr, Nijmegen as a Roman Catholic city. All kinds of Roman Catholic organisations decided to settle in Nijmegen, including the Jesuits and the fathers of Scheut. A Roman Catholic university (now called Radboud University) was also established in Nijmegen.

Scheut also wanted to have Hamer canonized. The fathers in Mongolia collected the proof of his martyrdom and sent the material to Rome. But Scheut was unexperienced in this process, in which they made many mistakes. For many years they worked with the wrong lawyer, who did not spend enough time on the Hamer case (but did not forget to send the bills). In any case, one had to wait for a pope who was willing to proceed. In the mean time, China was involved in many revolutionary periods. The missionaries of Scheut were driven out of their territories by Mao Zedong. In Europe there were hardly any new young priests with a missionary zeal. The Cultural Revolution in China and the secularization in the northwestern part of Europe made an end to all the efforts of Scheut. The fathers, afraid of reprisals of the Chinese authorities, decided to put the process to an end in the 1970s. The martyr was never canonized, not even beatified.

Curriculum Vitae

De familie Knipschild woonde begin achttiende eeuw in de omgeving van Paderborn, en verspreidde zich eerst naar Bremen en aan het einde van de eeuw van daaruit naar Amsterdam. Nicolaus Knipschild (geboren in Antwerpen, 1828) verhuisde als jonge hoornblazer bij de artillerie naar het garnizoen in Maastricht. Zijn zoon Jan Lodewijk trouwde met Hubertina Keulen. Hun zoon Paul Gerard (1892-1956) trouwde met Maria Hageman (1896-1986). Hun zoon Jan Lodewijk (1919-1987) trouwde met Maria Johanna Jongen (1921-1985). De drie zoons van 'Jean en Mia' zijn Harry, Paul en Tonny.

Harry (Henricus Hubertus) Knipschild werd op 1 maart 1944 geboren in Heerlen. Hij groeide op in Maastricht. In de Martinuskerk werd hij gevormd door de Roermondse bisschop Lemmens. Na het behalen van het het diploma gymnasium ß aan het Henric van Veldeke-College (1956-1962), studeerde hij wis-, natuur- en sterrenkunde in Utrecht (1962-1965), bij onder anderen Hans Freudenthal, Marcel Minnaert en Kees de Jager. Van 1964 tot 1972 werkte hij freelance bij Radio Veronica met onder meer Willem van Kooten, Rob Out en Jan van Veen. Namens de muziekindustrie produceerde hij in 1973 het Popgala (VARA-televisie) met live-optredens van The Eagles, The Who, Ry Cooder, Rod Stewart, Slade, Gary Glitter, Rory Gallagher en Supersister. Vanaf 1964 was hij werkzaam in de muziekindustrie, achtereenvolgens bij Artone (Haarlem), Negram-Delta (Haarlem), Iramac (Bussum), Polygram (Baarn) en Universal Songs (Amsterdam, Brussel). In die tijd was hij betrokken bij de carrières van ABBA, James Brown, Beatles, Bee Gees, Eric Clapton, Crosby, Stills, Nash & Young, Duane Eddy, Euson, Bill Evans, Astrud Gilberto, Golden Earring, Jimi Hendrix, Toon Hermans, Rob Hoeke, Hollies, Jerney Kaagman (Earth & Fire), Wim Kan, Pierre Kartner, Klein Orkest, James Last, Peggy Lee, Reinbert de Leeuw, Rob van Leeuwen, John Mayall, Drs. P., Cock van der Palm, Freddy Quinn, Rolling Stones, Harry Sacksioni, Sandy Coast, Neil Sedaka, Shoes, Paul Simon & Art Garfunkel, Nancy & Frank Sinatra, Percy Sledge, Snip & Snap, Wally Tax & Outsiders, Tee Set, John Travolta & Olivia Newton John, en Herman van Veen.

In 1995 ging Harry Knipschild in Leiden geschiedenis studeren en specialiseerde zich in de Europese Expansie. Hij deed onderzoek naar de theecultuur onder de Nederlandsche Handel-maatschappij, de Indische achtergronden van de familie Couperus, maar ook naar de veteranen van de Amerikaanse Burgeroorlog en de geschiedenis van Maastricht. In 2000 studeerde hij af op een scriptie over de Franse connectie van Herman Willem Daendels. Sinds 2002 is hij universitair docent in Leiden en geeft colleges over de geschiedenis van Indonesië en andere Aziatische staten. Uit een eerder huwelijk heeft hij een zoon, Michiel (1980), en een dochter, Astrid (1982). Harry Knipschild woont in Oegstgeest met zijn partner Margaretha (Greetje) Suman.

"ARRIVAL"

Schiphol,
november 1976,
ABBA
en
Harry Knipschild

Personenregister

Abbeele, Frans Van Den CICM (1868-1904)
268-269, 299, 326-327
Abdul Mejid (1823-1861)
79
Aelen, Jan (1854-1929)
240
Aertselaer, Jeroom Van CICM (1845-1924)
72, 139, 152-153, 195, 200, 209, 214-215, 227-234, 240-242, 245-247, 252, 259-265, 268-269, 274-276, 286, 295-297, 299, 302-303, 307, 312, 316, 318, 330, 332, 375, 394
Alberdingk Thijm, Josef (1820-1889)
352
Albuquerque, Afonso de (1453-1515)
24
Alexander, William (1767-1816)
28, 108
Alexander VI (Rodrigo Borgia, 1431-1503)
23
Allen, Thomas (geb. 1868)
271
Amandus (r. 647-650)
21-22, 117
Amortjigal (Ngan-Kiou)
330
Andree, Karl (1808-1875)
39
Andriveau-Goujon
39
Anicq, Jules CICM (1869-1918)
304-306, 326-327, 329-331, 334-335, 338-340, 356
Anzer, Johann SVD (1851-1903)
143, 286, 288-291, 304, 307, 320, 360
Aquino, Thomas van (1225-1274)
48
Attiret, Jean SJ (1702-1768)
33
Aubin, Françoise
121, 191
Augustinus, Sint (354-430)
1, 21-23, 27, 63, 235, 245, 350
Avezaath, Lambert van CICM (geb. 1843)
88, 103, 133, 143
Aymeri, Ange-Michel CM (1820-1880)
105, 228
B., Mohammed (Bouyeri)
12
Backer, Albert De CICM (1851-1892)
232
Baetings, Charles
10
Ballanche, Pierre-Simon (1776-1847)
17
Barnabò, Alessandro (1801-1874)
81-83, 89, 92-93, 105, 142
Bax, Jaak CICM (1824-1895)
85, 87, 111, 128-129, 139, 146-153, 157, 160, 174-175, 200, 203-204, 212-217, 227, 229-232, 234, 242, 252-255, 262-265, 269, 273, 275, 295, 302, 394
Bayly, Chris (C.A.)
47
Beaufort, Willem de (1845-1918)
314-315, 350
Bekaert, Juul CICM (1871-1905)
242, 302
Belle, Cyriel Van CICM (1857-1918)
120, 180, 192-194, 219, 270-273, 291, 293
Bellonet, Claude-Henri de (gest. 1881)
107-108, 208
Benoist, Michel SJ (1715-1774)
33
Berchmans, Johannes SJ (1599-1621)
72, 100
Berends, Jan (1818-1913)
9, 235, 237
Berg, Leo van den CICM
353
Berg, Norbert van den (1831-1917)
376
Beria, Lavrenty (1899-1953)
20
Berlioz, Hector (1803-1869)
55
Bermijn, Alfons CICM (1853-1915)
53, 91, 139, 154, 181, 191, 200, 209, 218, 220-223, 227, 229-232, 252, 255-256, 258-264, 267-269, 274-281, 286, 295, 297-307, 313-314, 316, 321, 324-327, 329-339, 342-343, 357, 375, 394-395
Bernhard, prins (1911-2004)
12
Bevilacqua
361
Bismarck, Otto von (1815-1898)
232, 288
Blanc, Charles le
88
Blockmans, Wim
21
Boeck, Frans De CICM (1863-1917)
254, 306
Bongaerts, Hendrik CICM (1874-1901)
324, 326, 329-330, 334-338, 347-348, 361
Bongaerts, Leopold CICM (1905-1985)
361
Bonifatius (c. 674-754)
21-22, 117, 151, 356
Bonin, C.E. (1865-1929)
312
Boumans, Jozef CICM (1876-1939)
377
Bourrée, Frédéric-Albert (1836-1914)
190
Boxer, Charles (1904-2000)
27
Braam, Jan CICM (1869-1954)
242, 265, 275, 326
Brabandt, Jean-Charles (gest. 1869)
83, 90
Brandsma, Titus (1881-1942)
346, 358
Bray, Géraud CM (1825-1905)
93, 105, 108, 114, 123-124, 126

Brenier de Montmorand (vicomte, 1813-1894)
160-161
Brialmont, Henri-Alexis (1821-1903)
78
Bridaine, Jacques (1701-1767)
76
Brouckère, Charles de (1796-1860)
79
Brouwers, Franciscus (gest. 1866)
73
Bulté, Henri-Joseph CM (1830-1900)
264
Burgt, Franciscus van de (1825-1896)
87
Bussière, dokter
357
Bush, George W
365-366
Bymholt, Berend (1864-1947)
236
Cabral, Francisco (1529-1609)
26
Cachod, Jacques SJ (1657-1726)
15
Cambier, Eméri CICM (1865-1943)
232
Cangming
48
Canh, kroonprins (c. 1780-1799)
46
Canisius, Petrus SJ (1521-1597)
1, 6, 11, 87, 89, 234-235, 346, 350-351, 355, 363
Carey, William (1761-1834)
13
Casteleyns, Joseph (geb. 1818)
95
Cataldino, pater SJ (c. 1610)
15
Cécille, Jean-Baptiste
59
Chapdelaine, Auguste MEP (1814-1856)
36, 60, 346
Charbonnier, Jean CM
380
Charlevoix, François-Xavier SJ (1682-1761)
16
Charlotte, prinses (keizerin Carlotta, 1840-1927)
78
Chateaubriand, François-René (1768-1848)
12-18, 27, 29, 33, 39, 52, 89, 116, 163, 372
Chevrier, Claude-Marie CM (1821-1870)
139-141, 144, 291
Chiais, Ephisius OFM (gest. 1884)
161-162, 167, 172, 194
Childeric III (r. 743-751, gest.754)
21
Chinghis Khan (c. 1167-1227)
28, 212
Cixi (1835-1908)
49, 290, 308, 320, 329, 357
Clarenbeek
240
Clemens V (Bertrand de Grot, r. 1305-1314)
28
Clemens XI (Gian Albani, 1649-1721)
32
Clemens XIV (Vincenzo Ganganelli, 1705-1774)
12, 32
Clerbaux, Alexandre CICM (1844-1923)
157, 159-160, 204, 240, 257-258
Clet, François-Régis CM (1748-1820)
51-52
Clovis, koning (465-511)
12, 21, 33
Cobban, Alfred (1901-1968)
13, 60
Coekelberghs, Hubert (1823-1903)
80
Cohen, Paul
309, 380
Colbert, Jean (1619-1683)
45
Colijn, Hendrik (1869-1944)
378
Confucius (551-479 vC)
122, 169, 289, 291, 293, 315, 360
Consen, Andreas SJ (1803-1870)
24, 39, 86, 87, 100, 130
Constantijn, keizer (r. 306-337)
12, 21, 33
Coppieters, Kamiel CICM (1859-1923)
72, 180, 273
Corsten, F
350
Covell, Ralph
35
Cronjé, Petrus (1835-1911)
327, 334
Creyghton, Josef SJ (1901-1975)
355
Cuissart, Edouard CICM (1844-1926)
164
Cuypers
352-354
Daelen, Paul Van CICM
379
Damme, Henri Van CICM (1852-1906)
180, 219, 264
Dansette, Adrien (1901-1976)
75-76
Daoguang (Minning, 1785-1850)
42, 49, 57, 68
Darwin, Charles (1809-1882)
87, 122, 339
Dechamps, Victor-Augustus (geb. 1810, r. 1867-1883)
147
Decius (Romeins keizer, r. 249-251)
19
Deken, Constant De CICM (1852-1896)
180, 190, 209
Delamarre, Louis-Charles MEP (1810-1863)
177
Delemesure, Jean-Baptiste CM (1840-1893)
154

Deleuse, Eugène CICM (1859-1896)
180, 219
Demimuid, mgr. (r. 1886-1912)
234, 243
Derickx
240
Diddens, Willem
183
Dierckx, Kaatje (zuster Adolphine. 1866-1900)
316, 325, 346, 352, 358-359
Dijck, Louis van CICM (1862-1937)
357
Disraeli, Benjamin (1804-1881)
59
Dobbe, Jozef CICM (1864-1900)
3, 254, 349, 352
Dobbelmann
5, 235
Donders, Petrus (1809-1887)
355
Dong Fuxiang (1839-1908)
270, 273-274, 312, 326
Dongen, Frans van (geb. 1922)
378
Dreesmann
5
Drüding, Johannes SJ (1873-1945)
70-73, 86, 89, 93, 94, 106, 109, 116-117, 126, 39, 145, 147-149, 151-153, 166, 168-170, 74, 177-178, 194-195, 223, 254, 374, 377
Dufresse, Jean-Gabriel MEP (1750-1815)
48, 51, 346
Duinkerken, Anton van (W. Asselbergs, 1903-1968)
346, 358, 377
Duisenberg, Wim (1935-2005)
12
Dujardin, Carine
13, 33, 380
Eerenbeemt, Andreas van den CICM (1912-1958)
239-240, 378
Egeren, JWS van (1829-1900)
130, 373-374
Elgin, Lord (James Bruce, 1811-1863)
61
Elison, George
26-27
Elsen, W.F.
4
Emma, koningin-moeder (1858-1934)
4, 10, 376, 395
Enghien, duc de (1772-1804)
18
Entemann, Robert
48
Erp, kapelaan
2
Esherick, Josef
289
Estourgie, Charles (1884-1950)
354
Étienne, Jean-Baptist (gest. 1874)
83, 88
Eugénie, keizerin (Eugenia de Montijo, 1826-1920)
60, 74, 95, 97
Evain, Marie-Virginie (gest.1879)
78
Evers, H
234-235, 245
Eyck, Conrad CICM (1867-1910)
154
Fan, Vincentius CM (1821-1883)
114, 126
Favier, Alphonse CM (1837-1905)
83, 290, 312, 317, 328
Ferdinand (van Aragon) en Isabella (van Castilië)
12, 23
Ferguson, J.H. (geb. 1826)
253
Filippi, Alexis
380
Filips II (1527-1598)
20, 24
Fillmore, Millard (1800-1874)
59
Flamant, Hippoliet CICM (1853-1880)
157, 180-182, 190
Fontanier, Henri-Victor (1830-1870)
141
Forbin-Janson, Charles-Auguste (1785-1844)
54-56, 76-78
Fortuyn, Pim (1948-2002)
12, 365
Fournier-Duplan
59
Franchi, Alessandro (geb. 1819, r. 1874-1878)
152
Frans I (r. 1517-1547)
44
Frayssinous, Denis (1765-1841)
55
Freinademetz, Jozef SVD (1852-1908)
286, 288-289
Frère-Orban, Hubert (1812-1896)
79
G., Volkert van der (Graaf)
12
Gabet, Joseph CM (1808-1853)
36-44, 68, 75, 87, 89, 104, 163
Galileï, Galileo (1564-1642)
30
Gao Zhannian (gest. 1900)
319
Garibaldi, Menotti (1840-1903)
238
Gaubil, Antoine SJ (1689-1759)
33
Gérard, Auguste (1852-1922)
292
Gerbillon, Jean-François SJ (1654-1707)
45
Gernet, Jacques (geb. 1921)
32
Gérôme, Jean-Léon (1824-1904)
19

Gialong (Nguyen Phuc Anh, 1762-1820)
45, 56
Girardin, Éleuthère de (r. 1859-1878)
81, 128, 129
Godschalk, Adrianus (r. 1878-1892)
234, 240, 245
Goeverneur, Johan J A (1809-1889)
39
Gogh, Theo van (1957-2004)
12, 366
Gonella, Matteo (1811-1870)
82
Gong, prins (1833-1898)
61-62, 66
Goossens, Petrus (r. 1884-1906)
230
Gounod, Charles (1818-1893)
10
Graadt van Roggen, Johannes H. (1831-1902)
5
Gray, Jack
49
Greeve, Henri de (1892-1974)
358-360
Gregorius XV (Alessandro Ludovisi, 1554-1623)
44,
Gregorius XVI (Bartolomeo Cappellari, 1765-1846)
38, 77, 179
Grignion de Montfort, Louis-Marie (gest. 1716)
76
Groef, Jaak De CICM (1860-1910)
297
Groot, J.V. de OP
4
Gros, Jean-Baptist (1793-1870)
61, 66
Guanxu (Caitian, 1871-1898)
290-291, 308, 315-316, 320, 329, 340
Gueluy, Albert CICM (1849-1924)
157, 163, 164, 168-170, 173-177, 182-183, 217, 227, 229-230, 232, 240-241, 253, 260-262, 265
Guisset, Martin CICM (1836-1919)
103, 124-125, 132, 144, 149
Gutierrez, José Luis
368
Gutzlaff, Karl (1803-1851)
50
Haar, Barend ter
33, 349
Haaren, van
5
Hafkenscheid, Bernard (1807-1865)
76
Hagaerts, Constant CICM (1836-1893)
229
Halbertsma, Tjalling
27
Han, Vincentius
185-186
Hanssens (nicht van bisschop Hamer in Antwerpen)
243, 276, 311-312
Hassel, N. van OP
10, 19-20
Havere, Eugeen Van CICM (1869-1909)
264
Hazes, André (1951-2004)
12
Hebrans, Ludovicus SJ (1863-1907)
1, 10, 24, 371, 380
Hecke, Adolf Van CICM (1855-1931)
4, 72, 180-181, 192, 219, 286-287, 295, 297 299, 301-303, 313, 321, 349, 375
Heirman, Amandus CICM (1862-1900)
22, 265, 376
Hemel, Jean-Baptist van (1798-1866)
81
Hendrik, prins (1876-1934)
4, 10, 395
Hendriks, Paul-Piet CICM (1846-1906)
203, 213, 218
Henle, Richard SVD (1863-1897)
289
Heshen (1750-1799)
46-48
Heukelum, N. van
235
Heutsz, Joannes Benedictus (1851-1924)
376
Heydenrijck, C.J.A. (1832-1911)
4, 9
Heyndrickx, Jeroom
362,
Hoctin,
239
Holderbeke, Wim CICM
12, 33
Holthaus, I
235
Hommerson, H
10
Hong Xiuquan (1813-1864)
36, 50, 57-58, 61, 367
Hooff, P. van SJ
2
Hoppenbrouwers, Peter
21
Hove, Bart van (1850-1914)
4, 8, 352, 395
Hu, Vincent CM (Ou, 1821-1870)
141, 291
Hu Sheng (1918-2000)
32-33
Huberlant, Ferdinand CICM (1853-1893)
232
Huc, Évariste CM (1813-1860)
36-44, 53, 68, 75, 87, 89, 104, 163
Hulsbosch, Alfons CICM (1865-1913)
227, 242, 245, 248, 252-255, 260, 295, 306, 316-317
Hustin, Arthur CICM (1872-1952)
340-341
Hustinx, Charles (1902-1982)
360
Hyfte, Remi Van CICM (1906-2000)
361

Ignatius van Loyola SJ (1491-1556)
1, 46, 69, 86, 100, 235, 240, 245
Indemans, Emiel CICM (1866-1912)
98, 120
Innocentius IV (Sinbaldo Fieschi, r. 1243-1254)
28
I-shan
61
Jacobus
221, 259, 274, 324, 332
Jahangir Khoja
159
Jansen, Andries CICM (1842-1913)
4, 88, 89, 112, 147, 164, 166, 173, 190, 206-207, 209, 247
Jaricot, Marie-Pauline (1799-1862)
77
Jaspers, Gisbert CICM (1871-1900)
242, 325-326, 349, 352
Jeanne d'Arc (1412-1431)
75
Jezus Christus
7, 12, 18, 24, 31, 36, 40, 42, 46, 48, 52-53, 5-58, 66, 81, 90-91, 95, 139, 163-164, 179, 187, 204, 206, 239, 247, 293, 310, 318, 326-327, 332-334, 346, 351-352, 355-356, 358, 360, 377
Jiaqing (Yongyan, 1760-1820)
47-48, 50
Johannes Paulus II (Karol Jozef Wojtyla, 1920-2005)
12, 51, 53, 346, 362, 369
Jozef, Sint
2, 6, 9, 12, 24, 55, 163, 183, 186, 221, 235, 238, 256, 266, 300-301, 310
Judas
36, 51-52
Jurgens, Antoinette
348
Jurgens, Antoon (1808-1880)
244, 250
Jurgens, Constant CICM (1879-1952)
244, 299, 321, 354
Jurgens, Frans
354
Jurgens, Jan (1835-1913)
3, 4, 183, 244, 247, 250, 256-257, 299, 300, 318, 347-349, 354, 375
Jurgens-Jansen, Josina (1850-1903)
185, 186, 244, 247, 299, 300, 321, 348, 354
Jurgens, Leonardus (1852-1916)
354
Jurgens, Lida (1895-1986)
5
Jurgens, Rudolf (1875-1954)
347
Jurgens, Sientje (1876-1891)
247-248, 347
Kan, Edward van CICM (1873-1929)
326
Kangxi (1654-1722)
12, 31-33, 45-46, 367
Kao, familie
357
Kant, van der (pastoor)
2
Karel Martel (676-741)
21, 23
Karel de Grote (c. 742-814)
1, 6, 8-9, 22, 352, 356
Karel V (1500-1558)
20
Karel X (Frankrijk, 1757-1836)
56, 60, 75
Kemps, J.W.
3
Kerckhoven, Jos Van CICM (geb. 1871)
330-333
Kerckhoven, Van De
300-301
Kervyn, Louis CICM (1880-1939)
380
Ketteler, Klemens, Freiherr von (1853-1900)
316, 340, 344
Kissels, Walter CICM (1852-1902)
180, 191, 219
Kluitmans, Hendrika
342
Knobel, F.M. (Fridolin, 1857-1933)
3-5, 314-315, 330, 350
Kolping, Adolph (1813-1865)
227, 238-239, 241
Koot, Daniël van CICM (1848-1925)
190
Kroes, consul
98
Kronenburg, J.A.F. (1853-1940)
355
Krüger, Paul (1825-1904)
327, 376
Kubilai Khan (1215-1294)
28
Kusters, Toon
184
Laar, Anton van de
184-185, 242, 375
Lach, Donald F. (1917-2000)
25-26, 29-30
Lamartine, Alphonse de (1790-1869)
55
Lambermont, François-Auguste (1818-1905)
79
Landes, David S.
26-27
Langendam
234, 237
Langeveld, Herman
378
Lans, Johannes (J.R.) van der (1855-1928)
3-4, 8
Lanschot, Van
348-349
Lateur, Achilles CICM (1867-1903)
200, 207, 261, 265, 337
Laurentius (San Lorenzo, gest. augustus 258)
20-21, 24, 69, 86, 292, 355-356, 393
Lauwaert, Ivo CICM (1861-1925)
180, 273

Lauwers, Florent CICM (1874-1939)
242, 349
Lavigerie, Charles (1825-1892)
240
Ledochowski, Mieczyslaw (1822-1902)
263, 296-297
Leesens, Désiré CICM (1861-1915)
201, 220-221, 254, 264, 278-279, 307, 315-316, 352
Leibniz, Gottfried (1646-1716)
75
Lemmens, Johanna (1807-1879)
250
Lemmens, Willem CICM (1860-1943)
221, 230, 254-255, 266-267, 274, 286, 297, 352
Lemonnier, Eugène (1828-1899)
141-142
Lennep, Jacob van (1802-1868)
352
Leo III (r. 795-816)
22
Leo XII (Annibale della Genga, 1760-1829)
179
Leo XIII (Pecci, 1810-1903)
3, 10, 53, 56, 78, 100, 153, 157, 161, 178-180, 191, 195-196, 207, 215-216, 220, 237, 247, 262, 289, 371, 376, 394
Leopold I (1790-1865)
78, 80
Leopold II (eerder hertog van Brabant, 1835-1909)
66, 78-81, 90, 95, 98, 101, 103, 212-213, 231-232, 262, 307, 352
Lesseps, Ferdinand de (1805-1894)
80, 212
Le Van Duyet
56
Li Hongzhang (1823-1901)
59, 142
Li Shu
319, 357
Liduina, Sint (van Schiedam, 1380-1433)
356
Lievens, Alfons CICM (1854-1917)
181, 221, 233-234, 248, 252, 254, 265-268
Liguori, Alfonsus van (1696-1787)
76
Limburg, Rob
60
Lin, Petrus (Daoyuan, 1837-1891)
103, 114-116, 120-126, 229, 259, 265, 376, 393
Lin Zexu (1785-1850)
37, 43, 50
Lith, Joke van
342
Liu Ercun (gest. 1900?)
319
Lodewijk de Heilige (IX, 1214-1270)
23, 28, 75, 77
Lodewijk de Vrome (778-840)
22
Lodewijk XIII (1601-1643)
16
Lodewijk XIV (1638-1715)
29, 45, 69, 75
Lodewijk XVI (1754-1793)
46
Lodewijk XVIII (1755-1824)
56, 60, 75
Loeff, J.A. (Jan, 1858-1921)
377
Louis-Philippe (1773-1850)
54, 57, 60, 176
Louvois (1641-1691)
45
Lu, Chinees priester in Ordos (CICM, gest. 1900)
221, 254, 266, 307, 315
Lucas
180
Ma Hualong (gest. 1871)
160, 165
Ma Mingxin (1719-1781)
158-159
Maas, Peter
70, 236-237
Macartney, George (1737-1806)
28, 47
Macchi, Vincenzo (1770-1860)
75
Maceta, pater SJ (c. 1610)
15
Maesschalk, Louis De CICM (1868-1911)
329-330
Maillard de Tournon, Charles-Thomas (1668-1723)
12, 32
Mak, Geert
12-13
Mallet, Jan CICM (1870-1900)
376
Mao Zedong (1893-1976)
38, 360, 395
Maria
12, 24-25, 55, 66, 70, 73, 83-84, 87, 90-91, 97, 144, 153-154, 163, 168, 183, 188, 191, 207, 221, 227, 233, 239, 245-248, 252, 256, 260, 262, 291, 300, 310, 318, 326, 341-342, 356, 372, 393-394
Marie-Antoinette, koningin van Frankrijk (1755-1793)
292
Marie-Henriëtte, koningin van België (1836-1902)
212-213
Martelaren van Alkmaar (5, gest. 1572)
355
Martelaren van Gorcum (19, gest. 1572)
333, 346, 351, 355-356
Martelaren van Roermond (13, gest. 1572)
355,
Martin, Jozef
271
Martin, W.A.P. (William, 1827-1916)
58, 142

Martinus I (r. 649-653)
21
Martinus, Sint
21
Mattheus
85, 115, 180
Maximiliaan, keizer van Mexico (1832-1867)
78
Meerendonk, Hubert Van Den CICM (1873-1947)
302
Meester, Frans De CICM (1855-1928)
180, 219
Mège-Mouriès, Hippolyte (1817-1880)
244, 375
Melckebeke, Carlo Van CICM (1898-1980)
343, 380
Mencius (c. 371-289 vC)
293
Mengelberg, Friedrich (1837-1919)
353
Mengelberg, Willem (1871-1951)
353
Mengsen
1, 5
Mercator, Gerard (1512-1594)
43
Merhaeghe, Remi Van CICM (1869-1901)
41, 118, 265, 275-276, 324, 328-329, 334-335, 337-338
Méritens, baron
177
Mesnard, Pierre-Alexandre MEP (1813-1867)
132
Meuleman, Leopold CICM (1870-1898)
264, 297
Meyer, Willem CICM (1838-1909)
88, 103, 231
Mi, Chenfeng (Michael)
319, 373
Miche, Jean-Claude (1805-1873)
95-96
Michielsen, A.R.
3
Mindszenty, Jozsef (Jozsef Pehm, 1892-1975)
360
Minh-Mang (Nguyen Phuc Dam, 1791-1841)
56
Moccagata (bisschop)
151
Moerloose, Alfons De CICM (1858-1932)
180, 219, 273-274
Mohammed (570-632)
22-23, 273
Monte Corvino, Giovanni de (1247-1328)
28
Montfort, Simon de (gest. 1218)
36
Morel, Louis CICM (1880-1971)
346, 360-361
Mortier, Louise De (1841-1932)
81, 103-105, 242-243, 299
Mouly, Joseph (1807-1868)
54, 66, 82-83, 93, 107, 113, 119, 157
Mozes
207
Mulders, Alphons
372
Muraviev, Nicholas (1809-1881)
61, 79
Mutsaers, Anton
3
Naerebout, Frits
18
Napoleon (1769-1821)
12-13, 17-18, 36, 43, 47-48, 69, 75, 131
Napoleon III (1808-1873)
60, 67, 74, 91, 107, 145, 176, 352
Nero (37-68)
18, 95, 327
Nestorius (c. 386-c. 451)
27
Ngo (martelares in Vietnam)
56
Nicolo, mgr
359
Nies, Francis Xaverius SVD (1859-1897)
289
Nikolaas I (1796-1855)
61
Nispen to Sevenaer, Hubert van (1836-1897)
238-239
Oost, Josef Van CICM (1877-1939)
304
Oss, Martin van CICM (1904-1960)
377
Ostade, Lieven Van CICM (1849-1919)
163-164, 169-170, 173, 175-176, 192, 219, 289
Ottens, Theodoor CICM (1844-1929)
261
Otto, Hubert CICM (1850-1938)
24, 126-127, 273, 296-297
Oudendijk, W.J. (1874-1953)
350
Paassen, Adrianus (SJ, 1824-1883)
85, 98, 183-184
Pagnucci, mgr.
291
Palatre, Gabriel SJ
54
Palmerston (Henry J. Temple, 1784-1865)
58-60
Parennin, Dominique SJ (1665-1741)
17
Parker, Peter (1804-1888)
50
Pasio, Francesco (1554-1612)
30
Patenôtre, Jules (1845-1925)
176-177
Paulus
6, 18, 34, 48, 120, 122, 221
Peeters, Frans (‘Sus’) CICM
22
Pelagius II (r. 579-590)
20

Pepijn III (c. 715-c. 768)
21
Perboyre, Jean-Gabriel CM
36, 37, 51-54, 64, 66, 75, 121, 329, 332-333, 346
Perry, Matthew (1794-1858)
59, 80
Petrus
48, 94, 120, 184
Peuter, Frans De CICM (1857-1912)
180
Philippe, prins (1837-1905)
78
Pigneau de Behaine MEP (1741-1799)
45-46
Pillecijn, Filip De (1891-1962)
334, 342
Pius V (Antonio Ghisleri, 1504-1572)
44
Pius VII (Barnaba Chiaramonti, 1742-1823)
12-13, 75, 179
Pius VIII (Francesco Castiglioni, 1761-1830)
179
Pius IX (Giovanni Ferretti, 1792-1878)
11, 20, 56, 60, 73, 87, 92, 100, 145, 179
Pius XI (Achille Ratti, 1857-1939)
363
Piux XII (Eugenio Pacelli, 1876-1958)
346, 359, 393
Polo, Marco (1254-1324)
16
Pombal, Sebastiao, markies van (1699-1782)
32
Potgieter (1808-1875)
352
Presser, Jacques (1899-1970)
18
Prinsen, Cornelius (1852-1941)
2
Prinzen, Antoon
25, 184, 347-349
Prinzen, Willem (1847-1919)
347
Prinzen, Maria
347
Przhevalski, Nikolai (1839-1888)
162, 197
Putiatin, Euphimy (1803-1883)
61
Pycke, Nestor CICM
379
Qianlong (Hongli, 1711-1799)
36, 46-49
Qishan
42-44, 68
Quack, H.P.G. (1834-1917)
352
Raimondi, Giovanni (1827-1894)
152
Ram, Pierre-François-Xavier De (1804-1865)
88
Ramaekers, Herman CICM (1868-1936)
264, 306
Raskin, Albert CICM (1915-2001)
229-230, 361-362
Rauzan, Jean-Baptiste (1757-1847)
76
Ravo (geb. c. 1850, een priester uit Ravestein?)
71-72
Raymakers, Henri CICM (1860-1928)
4, 10, 21, 184, 290, 346-349, 351-352, 354-355
Reeth, Louis Van CICM (1857-1937)
180, 195, 219, 350
Ren Xicai (gest. 1900?)
319
Reusel, Jan-Baptist Van CICM (1860-1888)
218
Ricci, Matteo SJ (1552-1610)
12, 16, 29-30, 190, 367
Ricklefs, Merle (M.C.)
12, 24
Ridder, Koen De
372-373, 379
Rivinius, Karl-Josef SVD
289
Robert, Isaacher
57
Rochechouart, Julien (c. 1831-1879)
176, 201
Rockhill, William W. (1854-1914)
40, 271
Roes, Jan (1939-2003)
362, 378-379
Roggeman, Frederik CICM (1865-1891)
248, 253, 260, 265-266
Rogier, Charles (1800-1885)
90
Rogier, L.J. (1894-1974)
73-75, 90, 372, 377
Rohan, Louis-François (1788-1833)
75
Rondelez, Valeer CICM (1904-1983)
80
Roofthooft, Louis CICM (1855-1926)
91, 96, 181, 200, 217, 221-223, 227, 233, 252, 254, 258, 260-261, 264, 268, 278, 286, 295-297, 306-307, 313-314
Roothaan, Albert (geb. 1847)
3, 8
Roothaan, Johannes SJ (1785-1853)
11, 86
Rossabi, Morris
158
Rossum, Wilhelmus van (1854-1932)
377
Rubbens, Edward CICM (1859-1929)
154, 223
Rubroek, Willem van (ca. 1200-ca. 1270)
28
Ruggiero, Michele SJ
30
Rutjes, Theodoor CICM (1844-1896)
88, 103, 117-118, 142, 154, 184, 201-203, 210-211, 216, 230, 274
Sachtleben, William (1866-1953)
271

Saegher, Karel De CICM (1854-1892)
221-222, 233, 254, 260, 266
Sage ten Broek, Joachim George le (1775-1847)
73, 77, 85, 237, 249
Samdadschiemba
40, 63, 163, 201-202
Sante, Karel Van CICM (1852-1930)
189, 211, 217, 219, 229, 253
Sauret, Alain
76
Schaek Mathon, Franciscus van (1853-1931)
9
Schaepman, Andreas (1815-1882)
20, 86, 393
Schaepman, Herman (1844-1903)
1, 3-4, 8-9, 86, 346, 352-353, 355-356, 360
Schall von Bell, Adam SJ (1592-1666)
12, 16, 31
Schneiders, Nico CICM (1903-1982)
70, 72, 87, 96, 103, 115-116, 147, 153-154, 242, 346, 357, 365, 372, 378
Schobbens
243
Ségur, Philippe-Paul de (1780-1873)
54
Segvelt, Alois Van CICM (1826-1867)
12, 24, 28-29, 33, 66, 80-81, 84, 87, 89-91, 94-95, 98-99, 103, 106, 109-110, 114, 116-117, 119, 121- 124, 128, 132-133, 139-140, 143-144, 147, 228, 265, 393
Shi Yansheng (gest. 1900?)
319
Shunzi (Fu Lin, 1638-1661)
31, 46
Simeoni, Joannes (Giovanni, r. 1878-1892)
183, 189, 191, 193, 196, 230
Singor, Henk
18
Smet, Remi De CICM (1862-1947)
180
Smorenburg, Anton (CM, CICM, 1827-1904)
85, 103, 107, 112, 132, 139, 143-144, 146, 227-228, 231, 265, 288, 393
Snider, K
346, 359, 361
Sorghagthani Beki (gest. 1252)
28
Soubirous, Bernadette (1844-1879)
245-246
Spence, Jonathan
30-31, 57
Splingaerd, Paul (1843-1906)
66, 89, 91-92, 94, 98, 103, 106, 393
Stalin (1879-1953)
20, 360
Stanley, Henry (1841-1904)
232
Steenackers, Jan-Baptist CICM (1848-1912)
154, 200, 205, 208-211, 219-220, 229, 240-242, 260, 263-265, 275, 295
Steeneman, Jan-Baptist CICM (1853-1918)
180, 190
Stephanus (Sint Steven)
7, 19-20, 352, 371
Stephanus II (r. 752-757)
21
Stepinac, Aloyisius (1898-1960)
360
Sterckx, Engelbert (geb.1792, r. 1832-1867)
56, 80-81, 83-85, 87-88, 90, 227
Stevens, Edwin
50, 57
Stragier, Ivo CICM (1862-1928)
221, 242, 254, 264, 267, 273-274, 306, 316, 324, 337, 342, 357
Suys, Arnoldus (1870-1940)
353, 377
Szechenyi, Bela de (1837-1918)
170
Tagliabue, François CM (1822-1890)
93, 105, 123-124
Tacitus (c. 55-120)
18
Taveirne, Patrick CICM
373, 379
Teilhard de Chardin, Pierre SJ (1881-1955)
343
Tertullianus (c. 160-220)
353
Teye
240
Theodosius I (r. 379-395)
21
Thierry, Jean-Baptiste CM (1823-1880)
106
Thieu-Tri (Mien Tong, 1807-1847)
57
Thomas, A (Jean-Marie Planchet CM, geb. 1870)
292, 320
Thomas, Antoine SJ (1644-1709)
45
Thomas, Sint
25, 221
Thys, Jan-August CICM (1829-1913)
103, 143
Tiedemann, Gary
289, 308, 320, 380
Titsingh, Isaac (1745-1812)
47
Tocqueville, Alexis de (1805-1859)
55
Tongzhi (Caichun, 1856-1875)
106, 129
Toonder, Marten (1912-2005)
12
Treadgold, Donald W (1922-1994)
366-367
Trèves, Franse consul in Tianjin
106-107
Trocki, Carl
192
Tu Duc (Hong Nhiem, 1829-1883)
57, 95
Tura (wali khan)
159
Valerianus (r. 253-259)
19

Valignano, Alessandro
26, 27, 29, 30
Vanysacker, Dries
13, 373
Vaughan, Herbert (1832-1903)
240
Vaulx, Bernard de
51-53
Ven, Wilhelmus van de (r. 1892-1919)
1, 4, 6, 10
Verbiest, Ferdinand SJ (1623-1688)
12, 16, 31-33, 107
Verbist, Théophile CICM (1823-1868)
66, 68, 72, 80-93, 98-99, 103-107, 111-115, 117-119, 121-126, 128-134, 139, 143-144, 147-148, 152, 158, 161, 167, 169, 188, 200, 227-228, 265, 375-376, 393
Vereenooghe, Edmond CICM (1872-1950)
242, 324, 326-327
Verellen, Karel CICM (1859-1925)
24, 218, 221-223, 246, 250, 254, 256, 264, 266-267, 306
Verhelst, Daniël CICM
82, 93, 111, 133, 190, 200, 213, 228-229, 372, 379
Verlinden, Remi CICM (1830-1892)
84, 87, 103, 163, 200, 209, 211-214, 221, 228, 265
Verrolles, Emmanuel MEP (1805-1878)
142
Verstraeten, Ange CICM (1870-1949)
306-307, 310-311, 317, 324-325, 357
Vertommen, Edward CICM (1859-1946)
221, 223
Vervaecke, Cyril CICM (1871-1899)
275, 301
Verwilghen, Henri CICM (1871-1945)
306, 317
Vetter, J.A.
376
Victoria, koningin (1819-1901)
50, 60, 232, 288
Vileyn, Gaston CICM (1874-1898)
242, 250, 297-298
Villeroy (maarschalk, François de Neufville, 1664-1730)
83
Vilsterman, Theodorus SVD (1857-1916)
289-290
Vincent de Paul CM (1578-1660)
45, 54-55, 70, 91, 93, 96, 141, 235
Voltaire (1694-1778)
17-18
Vondel, Joost van den (1587-1679)
351-352
Vos, Alfons De CICM (1840-1888)
117-118, 146, 163, 200-201, 203-204, 206-207, 212, 214-222, 227, 229-230, 265, 302, 394
Vos, Heliodoor De CICM (1847-1887)
218
Vullings
240
Vranckx, Frans CICM (1830-1911)
66-68, 84, 87, 89, 95, 97-99, 103, 108-109, 121, 124, 129-130, 139, 143, 145-146, 148, 151-153, 161-162, 172-173, 181, 184-185, 200, 203-204, 208, 212-217, 227-230, 246, 265, 373, 375, 393-394
Wade, Thomas (1818-1895)
142
Walree, Emile van (1871-1950)
315
Wang, priester in Shaanxi/Gansu
166-167, 173
Wang, Joseph
186
Wang, prins
357
Wang San (Wang III)
269
Wang Weifan
35
Washington, George (1732-1799)
17
Welie, Antoon van (1866-1956)
237, 352
Wels, C
10
Wesseling, Henk
232
Wierdels, Jan
7, 9
Wilhelm II (1859-1941)
289, 329, 344, 395
Willem II (1792-1849)
70
Willem III (1817-1890)
352
Wilhelmina, koningin (1880-1962)
4, 10, 314, 350, 376
Willibald (c. 700-c.781)
22, 34
Willibrord(us) (c. 658-739)
21-22, 117
Wilt, A.J. de
377
Wittamer, Arthur (1854-1939)
307
Wtberghe, Hendrik Van CICM (1843-1901)
213, 218
Xaverius, Franciscus SJ (1506-1552)
12, 24-29, 46, 55, 66, 69, 77, 81, 86-89, 100, 202, 240, 289, 347-348, 351, 371
Xianfeng (Yiju, 1831-1861)
61
Xiao Chaogui (1820-1852)
58
Xue, Matthias CM (1780-1860)
113
Yajiro
25
Yang, Nicholaas
127, 185, 186,
Yang, weduwe
266, 268

Yao, Barnabas (1840-1920)
124-125
Yaq'ub Beg (1820-1877)
159
Ye Mingshen
59
Yongde generaal
319
Yongzheng (Yinzhen, 1678-1735)
33, 46
Yuxian (gest. 1901)
286, 303, 316, 318-319, 324-325, 329-330, 335, 357
Zacharias I (r. 741-752)
21
Zadkine, Ossip (1890-1967)
36
Zech, Stefaan CICM (1872-1923)
306
Zhang, catechist in Langzhou
166-167, 173
Zhang, Franciscus
68, 98, 106
Zhang Luoxing (gest. 1863)
60
Zhang, Matthias (1839-1874)
126, 133
Zijlmans, André CICM (1873-1900)
3, 242, 314, 323, 349, 352
Zuo Zongtang (1812-1885)
157, 160-161, 165, 167-171, 173, 175, 177, 270, 394
Zürcher, Erik
33
Zwijsen, Joannes (1794-1877)
86-87, 89, 143, 228

In verwachting der verrijzenis rust hier
Josina Jurgens-Jansen
geëerd met het Gouden Kruis
(augustus 2005, begraafplaats De Eikenboomgaard, Oss)